CEVDET KUDRET

TÜRK EDEBİYATINDA HİKÂYE VE ROMAN

İnkılâp Kitabevi

Cumhuriyet dönemi (1923 - 1959)

CEVDET KUDRET / TÜRK EDEBİYATINDA HİKÂYE VE ROMAN

CEVDET KUDRET

TÜRK EDEBİYATINDA HİKÂYE ve ROMAN

III

Cumhuriyet Dönemi
(1923 - 1959)

İNKILÂP KİTABEVİ
YAYIN SANAYI VE TICARET A.Ş
Ankara Cad 95 34410 ISTANBUL

YAZARIN ESERLERİ

ŞİİR

Yedi Meşale (Altı arkadaşıyla birlikte, 1928. Tükendi)
Birinci Perde (1929. Tükendi)

ÖYKÜ

Sokak (1974. Tükendi)

ROMAN

Süleyman'ın Dünyası:
I. Sınıf Arkadaşları (1943, 1976. Tükendi)
II. Havada Bulut Yok (1958, 1976. Tükendi)
III. Karıncayı Tanırsınız (1976. Tükendi)

DENEME

Dilleri Var Bizim Dile Benzemez (1966, 1986)
Bir Bakıma (1977. Tükendi)
Benim Oğlum Binâ Okur (1983)
Kalemin Ucu (Basılacak)

İNCELEME VE DERLEME

Türk Edebiyatı Hikâye ve Roman Antolojisi (1954. Tükendi)
Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman (3 cilt, c. I-II, 1965 1967; 5. bas. 1987; c. III, 1990)
Karagöz (3 cilt, 1968-1970. Tükendi)
Ortaoyunu (2 cilt, 1973-1975. Tükendi)
Örneklerle Edebiyat Bilgileri (2 cilt, 1980)
Edebiyat Kapısı (İncelemeler. Basılacak)
Halk Şiirinde Üç Büyükler:
1. *Yunus Emre* (1958, 3. bas. 1985)
2. *Pîr Sultan Abdal* (1965, 2. bas. 1985)
3. *Karacaoğlan* (1965, 2. bas. 1985)

Divan Şiirinde Üç Büyükler:
1. *Fuzuli* (1952, 7. bas. 1985)
2. *Bakî* (1953, 4. bas. 1985)
3. *Nedim* (1952, 7. bas. 1986)

Ahmet Mithat (1962. Tükendi)
Ahmet Rasim (1953, 1965. Tükendi)
Hüseyin Rahmi (1953, 1964. Tükendi)
Hüseyin Cahit Yalçın (1957, 1969. Tükendi)
Ziya Gökalp (1962. Tükendi)
Eşref: Hicviyle (1953, 4. bas. 1977)
Şinasi: Şair Evlenmesi (1959. Tükendi)
Teodor Kasap: İşkilli Memo (1965. Tükendi)
Ferâizci-zâde Mehmet Şair: Evhâmî (1974)
Nâzım Hikmet: Kuvâyi Milliye (1968, 3. bas. 1986)
Abdülhamit Devrinde Sansür (1977. Tükendi)

90-34-Y-0051-0105

Dizgi:
Yazıevi — 512 60 43

Baskı:
ANKA OFSET A. Ş.
Cağaloğlu, Cemal Nadir Sok. No. 24
İSTANBUL — 1990

İÇİNDEKİLER

Yedinci Bölüm
CUMHURİYET DÖNEMİ

CUMHURİYET DÖNEMİ 9
Birinci Dönem (1923-1938) 19

SADRİ ERTEM 19
Hikâyeler 21
1. *Bacayı İndir Bacayı Kaldır* 24
2. *İki Sıtmalı* 27
Romanlar 30
3. *Çıkrıklar Durunca* 30

BEKİR SITKI KUNT 35
Hikâyeler 36
1. *Babamın İntikamı* 39
2. *Mühür* 41
3. *Yataklı Vagon Yolcusu* 45

SABAHATTİN ALİ 50
Hikâyeler 52
1. *Kanal* 59
2. *Kağnı* 63
3. *Kafa Kâadı* 66
4. *Bahtiyar Köpek* 69

Romanlar 73
5. *Kuyucaklı Yusuf* 73

SAİT FAİK 89
Hikâyeler 91
1. *Eftalikus'un Kahvesi* 97
2. *Projektörcü* 101
3. *Kınalıada'da Bir Ev* 104
4. *Sivrinda Geceleri* 106
5. *Ermeni Balıkçı ile Topal Martı* 110
6. *Haritada Bir Nokta* 112
7. *Sinağrit Baba* 116
8. *Hişt, Hişt* 118
Romanlar 121
9. *Medarı Maişet Motoru* 121

SAMET AĞAOĞLU 129
Hikâyeler 131
1. *Stamarof* 134
2. *Öğretmen Gafur* 138

ZİYA OSMAN SABA 145
Hikâyeler 146
Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi 147

KEMAL TAHİR 152
Romanlar 154
1. *Köyün Kamburu* 161
2. *Esir Şehrin İnsanları* 168
3. *Devlet Ana* 175

İLHAN TARUS 186
Hikâyeler 188
1. *Radyo* 189
2. *Şerefli Sicil* 193

KEMAL BİLBAŞAR 198
Hikâyeler 200
1. *Kelimam'ın Fesleri* 201
2. *Çoluk Çocuk Sahibi* 207
3. *Kaymaklı Tavukgöğsü* 214
Romanlar 220
4. *Cemo* 220

İkinci Dönem (1939-1959) 231

SAMİM KOCAGÖZ 231
Hikâyeler 233
1. *Yarıntı* 235
2. *Kurufasulye* 241
3. *Sam Amca* 243
Romanlar 253
4. *Yılan Hikâyesi* 263

ORHAN KEMAL .. 267
Hikâyeler 270
1. *Revir Meydancası Yusuf* 272
2. *Uyku* 277
3. *Kamyonda* 284
Romanlar 289
4. *Baba Evi* 290
5. *Murtaza* 294
6. *Bereketli Topraklar Üzerinde* 299

AZİZ NESİN 309
Hikâyeler 313
1. *Kazan Töreni* 316
2. *Damda Deli Var* 320
3. *Ben Karışmam* 324
Romanlar 327
4. *Saçkıran* 327
5. *Sûrnâme* 339

HALDUN TANER 354
Hikâyeler 356
1. *Bir Motorda Dört Kişi* 359
2. *Bayanlar OO* 362
3. *İki Komşu* 367

OKTAY AKBAL 371
Hikâyeler 373
1. *Ahşap Ev* 373
2. *Bulvardaki Durak* 376

NEZİHE MERİÇ 381
Hikâyeler 382
1. *Madem ki Hayal Kurmak Bedavadır* 384

2. *Susuz IV* 388
3. *Susuz IX* 392
4. *Tan'ın Öyküsü* 396

YAŞAR KEMAL 403
Romanlar 405
1. *İnce Memed* 412
2. *Ortadirek* 433
3. *Ölmez Otu* 446

FAKİR BAYKURT 451
Romanlar 454
1. *Yılanların Öcü* 457
2. *Kaplumbağalar* 464
Hikâyeler 476
3. *Kuzören Madenleri* 477
4. *Kavaklı'nın Eşekleri* 480

SONSÖZ 485

YEDİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ

CUMHURİYET DÖNEMİ

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, "Mîsâk-ı millî" (ulusal andlaşma) sınırları içinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti (29.10.1923)'nin ilk döneminde, "çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak" için, toplumsal yapı ile ilgili kimi alanlarda birtakım yeniden düzenlemeler (reformlar), kimi alanlarda da birtakım devrimler yapılmıştır. Bunların başlıcaları şunlardır:

Hilâfet kaldırıldı, Osmanlı hânedanı (Osmanlı soyundan gelen kişiler) halife ile birlikte Türkiye vatandaşlığından çıkarılıp yurt dışına gönderildi; Şer'iye ve Evkaf Vekâletleri (bakanlıkları) kaldırıldı; bunlara bağlı olan medreseler kapatıldı, "Tevhîd-i tedrîsât" (eğitim birliği) yasası çıkarılarak, bütün eğitim kurumları Maarif Vekâleti'ne (Millî Eğitim Bakanlığı'na) bağlandı; dinsel eğitim yerine müspet bilime bağlı laik eğitim yaygınlaştırıldı; şeri'ye mahkemeleri (dinsel mahkemeler) de kaldırılarak yargı birliği sağlandı (1924);

ertesi yıl tarikatlar kaldırıldı, tekkeler ve türbeler kapatıldı; dış görünüşün de çağdaş uygarlığa uyması için şapka devrimi yapıldı; hicrî ve rumî takvim yerine uluslararası milâdî takvim, alaturka saat yerine uluslararası saat sistemi kabul edildi (1925);

İsviçre Medeni Kanunu'ndan alınan Medeni Kanun, Borçlar Kanunu, İtalya Ceza Kanunu'ndan alınan Ceza Kanunu kabul edilerek, yasalar düzeni Batı ölçülerine uyduruldu (1926);

dinle ilgili maddeler ve sözler Anayasa'dan çıkarılarak devlet laikleştirildi; ilkin Latin rakamları, beş ay sonra da Latin alfabesi kabul edilerek harf devrimi yapıldı (1928);

ortaöğretim okullarından Arapça ve Farsça dersleri kaldırıldı (1929);

okullardan din dersi kaldırıldı (din eğitimi aileye bırakıldı); uluslararası ağırlık ve uzunluk ölçüleri kabul edildi; Türk Tarih Kurumu kuruldu (1931);

yetişkinleri eğitmek, devrim ilkelerini yerleştirmek, ulusal kültürü aşılamak amacıyla şehirlerde "Halkevleri", köylerde "Halkodaları" kuruldu; Türk dilini "yabancı diller boyunduruğundan kurtarmak" amacıyla "Türk

Dili Tetkik Cemiyeti" (1936'da adı "Türk Dil Kurumu" oldu) kuruldu (12 Temmuz), iki buçuk ay sonra da Birinci Türk Dil Kurultayı toplandı (26 Eylül); ezanın Türkçe okunması sağlandı (1932);

kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanındı (1934);

köylüyü eğitmek, köy çocuklarını okutmak için Eğitmen kursları açıldı, askerlikte çavuş ve onbaşı olmuş yetenekli gençler bu kurslarda eğitmen olarak yetiştirildi (1936);

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 6 ilkesi (altı ok) Anayasa'ya girdi (cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik, inkılapçılık) (1937);

40 bin köye öğretmen ve sağlık memuru yetiştirmek ve köylüyü eğitmek amacıyla Köy Enstitüleri açıldı (1940).

Başka ülkelerde yüzyıllarca süren toplumsal düzenlemeler (reformlar, devrimler), Türkiye'de, Cumhuriyet'in kuruluşundan Atatürk'ün ölümüne kadar geçen 15 yıl içinde (1923-1938) gerçekleşti. Atatürk'ün devrimciliğe yöneliş nedenini Falih Rıfkı Atay şöyle yorumlar:

> *Biz Batılı bir millet ve bir Batı devleti olmadıkça kurtulamayız. Bizi Batılı bir millet olmaktan ve bir Batı devleti haline gelmekten alıkoyan gelenekler ve müesseseler* (kurumlar) *ortadan kalkmalıdır. Taassuba* (bağnazlığa) *karşı açıkça cephe alınmalıdır. Halk, kara kuvvetin pencesinden kurtarılmalıdır. Halkı biz yetiştirmeliyiz. Onu kara kuvvet yobazlarının eğitimine bırakmamalıyız. (Çankaya,* 2. bas., 1980, s. 369)

Cumhuriyet dönemi edebiyatını, tarihsel gidişe uyularak, "Atatürk dönemi" (1923-1938) ve "Atatürk'ün ölümünden sonraki dönem" (1939-...) diye ikiye ayırabiliriz.

Cumhuriyet'ten önceki dönemlerde yetişen edebiyat sanatçıları, genellikle, varlıklı ailelerin, seçkin kişilerin çocukları idiler; bu durum, çoğunun adından da anlaşılır: Recai-zâde Mahmut Ekrem, Sami Paşa-zâde Sezai, Ferâizci-zâde Mehmet Şakir, Nabi-zâde Nâzım, Uşakî-zâde Halit Ziya, Süleyman Paşa-zâde Sami (Süleyman Nesip), Menemenli-zâde Tahir, Müftü-oğlu Ahmet Hikmet, Köprülü-zâde Mehmet Fuat, Tokadî-zâde Şekip, Hamamî-zâde İhsan, Musâbip-zâde Celâl vb... O dönemlerdeki sanatçılardan çoğunun doğum yeri de İstanbul'du. O bakımdan, kendi yetiştikleri çevreleri ve o çevre insanlarının düşünce, duygu ve eylemlerini yine o çevre insanlarının diliyle (İstanbul ağzıyla) anlatmışlardır. Bunların çoğu özel eğitim görmüşlerdi... Cumhuriyet döneminde kültür kurumlarının çoğalışı (okul, basın, halkevle-

ri, Köy Enstitüleri) ve okulların parasız oluşu, toplumun her katından insanların yetişme ve sanata atılma olanağını hazırlamış; böylece, sanat ve bilim varlıklı ailelerin tekelinden kurtulmuştur. Çeşitli toplum katlarından ve çevrelerden (köy, kasaba vb.) gelen sanatçılar, yakından tanıdıkları çevreleri (köy, kasaba, kenar mahalle, gecekondu vb.) ve o çevrelerin insanlarını anlatmağa başlamışlardır. Böylece, Atatürk döneminin halkçı, ulusçu, devrimci eğitimi, halka dönük toplumsal bir edebiyatın doğmasını hazırlamıştır.

Edebiyatın halka dönük oluşu edebiyat dilini de etkilemiş, İkinci Meşrutiyet döneminde Ömer Seyfettin'le Ziya Gökalp'ın başlattığı (1911) konuşma dilinin yazı dili haline getirilmesi görüşü benimsenip uygulanmıştır. Ziya Gökalp'ın önerdiği üzere, yazıda genellikle İstanbul ağzı kullanılmakla birlikte, sanatçıların coğrafyası değiştiği için (İstanbul doğumlular Tanzimat döneminde %80, 1928'den sonra %29'dur), İstanbul ağzının yanında yerel ağızlar ve geniş anlamda Türkiye Türkçesi de yazıya geçmiştir. Bu arada belirtilmesi gereken bir nokta da, bellibaşlı sanatçılar dil devrimini benimsemiş, ona katkıda bulunmuş ve devrimin yayılmasını sağlamıştır.

Cumhuriyet dönemi hikâye ve romanında, gözleme dayanan realizm (Bekir Sıtkı, Kemal Bilbaşar, Samim Kocagöz vb.), natüralizm (Raşat Enis vb.), toplumcu gerçekçilik (Sadri Ertem, Sabahattin Ali, Orhan Kemal vb.) gibi akımlar yanında, yine gözlemden yararlanmakla birlikte izlenimleri öne alan davranışlar (Sait Faik, Samet Ağaoğlu, Oktay Akbal, Nezihe Meriç vb.), alabildiğine acı ve sert anlatımlar (Reşat Enis, Sabahattin Ali, Orhan Kemal, Fakir Baykurt vb.) yanında mizah (Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz vb.), ironi ve humur (Haldun Taner), Edgar Poe yolunda korku hikâyeleri (Necip Fazıl), bir ara egzistansiyalizm akımının etkileri (Demir Özlü vb.), bu dönem edebiyatımıza zengin bir çeşitlilik kazandırmıştır.

Ayrıntılara girmeden, kuşbakışı bakıldığında, Cumhuriyet dönemi hikâye ve romanının da, daha önceki dönemlerde olduğu gibi, iki ayrı çizgi üzerinde yürüdüğü görülür: kimi eserlerde toplumsal sorunlar öne alınmış, kimi eserlerde ise bireyin iç dünyası işlenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, devlet ileri gelenlerince sanatçının korunması geleneği vardır. Bu gelenek, Cumhuriyet'in ilk döneminde de (Atatürk döneminde), sınırlı olmakla birlikte, sürdürülmüş; Kurtuluş Savaşı zamanında ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında hizmeti geçenlere milletvekilliği, elçilik vb. gibi görevler verilmiştir (Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Ruşen Eşref, Yahya Kemal, Memduh Şevket vb.); aynı dönemde yaşayıp da yansız kalan sanat adamları da (Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim vb.) bu nimetlerden yararlan-

mışlardır. Ne var ki, bunlar hep Cumhuriyet öncesi döneminden gelme kişilerdir; Cumhuriyet döneminde sanat alanına giren kişiler, yani ilk Cumhuriyet kuşağı, 1925'ten sonra basında görülmeğe başlamıştır. Roman alanında, 1923-1930 arasında hep Cumhuriyet öncesi kuşağın (Yakup Kadri, Halide Edip, Reşat Nuri, Mahmut Yesari, Selâhattin Enis, Peyami Safa vb.) eserleri yayınlanır; Cumhuriyet kuşağının kitap halinde basılan ilk romanları 1931-1932 yıllarında görülmeğe başlar[1]. Hikâye alanında da, 1923-1928 arasında yine Cumhuriyet öncesi kuşağın (F. Celâlettin, Reşat Nuri, Ercüment Ekrem, Selâhattin Enis, Aka Gündüz vb.) kitapları yayınlanır; Cumhuriyet kuşağının kitap halinde basılan ilk hikâyeleri 1929 yılında görülür[2]. Cumhuriyet kuşağının hikâyeleri, kitap halinde toplanmadan önce, bazı gazete ve dergilerde (1926'dan sonra) yayınlanmıştır. Bu kuşağın hikâye kitaplarının yayını 1930'lu yıllarda yoğunluk kazanır.

Cumhuriyet öncesi kuşağından olup da Cumhuriyet döneminde de yazmayı sürdürenler, devletçe korunup rahat yaşama olanakları elde ettikleri için, iktidarın istek ve tutumuna uymak zorunda bulunan bu sanatçıların gerçekçiliği suya sabuna dokunmayan bir gerçekçilikti. Cumhuriyet'in birinci döneminde basın alanına giren Cumhuriyet kuşağının ilk sanatçıları ise henüz yüksek görevlere getirilecek yaşta olmadıkları için kendilerini biraz daha özgür hissediyor, gözlemlerini ve eleştirilerini, gençliklerinden de gelen ataklıkla, daha özgürce dile getiriyorlardı. Ne var ki, her zaman devrimlerin yanında olan bu sanatçılar, devrimlerin ulaşması gereken alanları, eleştiri yoluyla da olsa, gözler önüne sererek, bir bakıma iktidara yardımcı olmuşlardır. Bu dönemde iktidarla sanatçı aynı doğrultuda idi (örnek için bk. Kemal Bilbaşar, *Kelimam'ın Fesleri*); ne var ki, sanatçı hep aykırı düşünür, aykırı düşünerek doğruya ulaşır; zaten sanatın yapısı bir başkaldırı hareketidir (sözgelimi, şiir, gerek biçimi, gerek sözdizimi bakımlarından doğal söze aykırıdır); o bakımdan, sanatçı, uygulamadaki aksaklıklara değinirken eleştirilerini sertleştirmiş ise de (örnek için bk. İlhan Tarus, *Radyo*), bu hal çoğuzaman hoşgörüyle karşılanmıştır. Nitekim, Cumhuriyet'in birinci döneminde, iktidardaki kişiler de, sırası düştükçe olumsuz durumları en sert biçimde eleştirmişlerdir. Atatürk, bir konuşmasında (1922) devletin köylüye karşı tutumunu şöyle anlatmıştı:

---

[1] bk. Ali Püsküllüoğlu, "Türk romanları kısa kronolojisi", *Türk Dili*, roman özel sayısı, 1964, sayı 154.

[2] bk. Sami N. Özerdim. "Türk öykü kitapları zaman dizimi", *Türk Dili*, Türk öykücülüğü özel sayısı, 1975, sayı 286.

Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. O halde herkesten daha çok refah, mutluluk ve servete hak kazanan ve lâyık olan köylüdür. (...) Diyebilirim ki, bugünkü felâket ve sefaletin sebebi bu gerçeğin gafili olmamızdır. Yedi yüzyıldan beri cihanın dört bir köşesine göndererek kanlarını akıttığımız, kemiklerini topraklarında bıraktığımız ve yedi yüzyıldan beri emeklerini ellerinden alıp israf ettiğimiz ve buna karşılık her zaman tahkir ve alçak görme ile karşılık verdiğimiz ve bunca özveri ve bağışlarına karşı nankörlük, küstahlık, zorbalıkla uşak derecesine indirmek istediğimiz bu asıl sahibin önünde bugün utançla ve saygıyla gerçek durumumuzu alalım.

Cumhuriyet kuşağının ilk sanatçıları, işte bu durumu hikâye ve romanlarında somut örneklerle anlatmışlardır.

Konuyu özetleyecek olursak, Cumhuriyet'in birinci döneminde yetişen çoğu sanatçılar, devrimlere karşı eski kurumları ve eski değerleri açık ya da gizli korumağa ve sürdürmeğe çalışan, tutucu, gerici ya da çıkarcı kurum ve kişiler (softalar, şeyhler, zorba ağalar, sömürücü tüccar ve esnaf vb.) ile savaşıma girişmiş; eserlerinde devrimleri, yeni kurum ve değerleri savunmuşlardır.

Bu sanatçılar ve daha sonraki dönemde aynı yolda yürüyenler (Sadri Ertem, Bekir Sıtkı, Sabahattin Ali, Kemal Bilbaşar, Orhan Kemal, Aziz Nesin, Fakir Baykurt vb.) sadece gözlemle yetinmeyip, gözlemlerinin içine birtakım toplumsal sorunlar, savlar oturtmuşlardır.

Cumhuriyet'in ikinci döneminde (Atatürk'ün ölümünden sonra) devrimlerden ilkin ödünler verilmeğe başlanmış; daha sonra da, devrimler adım adım baltalanmış, ya da yozlaştırılmıştır:

Laik anayasaya aykırı olduğu için, birinci dönemde okullardan kaldırılan din dersleri, bu ikinci dönemde ilkokullarda, öğrenci velilerinin isteğine bağlı olarak, "program dışı" okutulmağa başlandı (1949), Demokrat Parti zamanında ilkin "seçmeli ders", sonra "zorunlu ders" haline getirildi (1950), 1982 Anayasa'sıyla da, bütün ortaöğretimde zorunlu ders yapıldı;

buna koşut olarak, dinsel kurumlar da yeniden canlandırıldı: Eğitim Birliği yasasıyla kaldırılan medreseler yerine, ülkenin çeşitli yerlerinde imam-hatip okulları, sayıca gittikçe çoğalarak, açıldı (1987 yılında 716 imam-hatip okulu, 25 bin kadar Kuran kursu çalışma halindedir; aynı yıl içinde, cami sayısı da ilkokul sayısından çoktur: 59.460 cami, 49.096 ilkokul[3]);

[3] Server Tanilli, *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?*, 1988, s. 96.

Köy Enstitüleri kapatıldı (1947-1954), böylece pek çok köy okulsuz ve öğretmensiz bırakıldı (Cumhurbaşkanlığı döneminde Köy Enstitüleri'nin açılmasını destekleyen, ve: *"İlköğretimi olmayan memlekette, Ortaçağ idaresi bütün şekilleriyle devam eder... Bilmeyen, siyasî veya ekonomik kudret sahiplerinin elinde, Ortaçağda olduğu gibi, köle hayatı sürer"* [1945] diyen İsmet İnönü, yine kendi döneminde, üç beş oy kaygısıyla, Enstitüler'in kapatılmağa başlanmasına seyirci kaldı.);

"Türk büyüklerine ait olan türbeler" açıldı; ezanın Arapça okunması yasağı kaldırıldı (1950);

Halkevleri ve Halkodaları kapatıldı (1951);

Osmanlı hânedânından kadınların (1952), bir süre sonra da erkeklerin (1974) yurda dönmelerine izin verildi;

birer devlet kuruluşu olan televizyon ekranları ile Devlet Tiyatrosu sahnelerinde Osmanlı dönemini işleyen oyunlara, kavuklu ve fesli gösterilere ağırlık verilip geçmişe özlem duyguları sömürülerek şapka devrimi dolaylı yoldan gözden düşürülmeğe çalışıldı;

Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu kapatıldı (1983).

Cumhuriyet'in bu ikinci döneminde devrimlerden ödünler verilmesi üzerine, her zaman devrimci kalan sanatçılarla ödüncü iktidarlar arasındaki bağlar büsbütün koptu. İktidarın koruyuculuğundan bütünüyle yoksun kalan sanatçıların artık kaybedecekleri herhangi bir nimet yoktu; fakat bunun doğurduğu olumlu bir sonuç vardı: katlanmak zorunda kaldıkları yaşama sıkıntısına karşılık düşünce bağımsızlığını kazandılar; böylece, gözlemlerini sınırlama kaygısı duymadan, gerçekçiliğin bütün olanaklarını kullandılar. Devrimlerden ödün verilmesi, halkın kendi karanlık alınyazısıyla baş başa bırakılması, hattâ onun bilgisizliğinin bir oy ve çıkar kaynağı olarak görülmesi, bir çok sanatçının dikkatlerinin toplumsal olaylara yönelmesine yol açtı; sanatçılar, politika ve bilim adamlarının yapması gereken işi de üzerlerine alarak toplum sorunlarına ışık tutmaya, ülkenin ve halkın acı gerçeklerini bütün çıplaklığıyla gözler önüne sererek ulusu uyarmaya çalıştılar; bu yüzden işinden olarak geçim darlığına düşme, hapse atılma, sürülme gibi eylemlerle sık sık karşılaştılar[4]; ne var ki, bu yoldaki yersiz tutumlar da, sanatçıların görgü ve deneyimlerini arttırmada yardımcı oldu, eserlerine zengin malzeme hazırladı; denilebilir ki, hapishane, onlar için toplumsal gözlem okulu oldu (Sabahattin Ali, Kemal Tahir, Orhan Kemal, Aziz Nesin vb.). İktidar koruyuculuğundan yoksun kalan ve elindeki kaleminden başka geçim aracı bu-

[4] Bu konuda geniş bilgi için bk. Dr. Çetin Yetkin, *Siyasal İktidar Sanata Karşı* (1970).

lunmayan yeni sanatçı, halkın desteğini kazanmağa çalıştı; böylece, edebiyat, Batı ülkelerinde olduğu gibi, "ikinci iş" olmaktan çıkıp, halkça tutulan kimi sanatçılar için (Orhan Kemal, Kemal Tahir, Yaşar Kemal, Aziz Nesin) başlı başına bir uğraş (meslek) haline geldi.

Daha önceki dönemlerde şehirli gözüyle köye bakan sanatçıların (Nabizâde Nâzım, Ebubekir Hâzım, Refik Halit, Ömer Seyfettin, Yakup Kadri vb.) açtıkları köye dönük edebiyat; bu dönemde, doğrudan doğruya köyden yetişen ve çoğu Köy Enstitüleri'nden gelme sanatçıların (Yaşar Kemal, Fakir Baykurt, Talip Apaydın, Latife Tekin vb.) köy gerçeğini bütün yanlarıyla, daha ayrıntılı ve daha bilgili ve bilinçli olarak hikâye ve romana getirmeleriyle, önemli bir akım halini aldı. Bu eserlerde özellikle toprak kavgaları, jandarma baskıları, köylü/muhtar çekişmeleri, köylü/tüccar ilişkileri, tarımın makineleşmesi, köylerden şehirlere göç olayı, gerici din adamlarının olumsuz etkileri vb. işlenmiştir.

Bir incelemeci, Türk romanında işlenen temaları şöyle özetler:

> *Gazetelerimizde ve hayatımızda yer tutan sorunların hemen hepsi Türk romanına geçmiştir. Türk romancısı, başka memleketlerde yeni yeni tecrübe edilen köylü romanı bile yazmağa kalkmıştır. Kadın-erkek sorunu, cahillik sorunu, yenilik sorunu, aydının Anadolu'daki durumu, bağnazlık derdi, mütegallibe* (zorba takımı), *iktisadî şartlar, sermaye sorunu... Daha realistlerin elinde köylünün hayatı, cahillik, tembellik. (...) Türk romanı günü gününe yaşayışımızla alâkadar...* (Ahmet Hamdi Tanpınar, "Bizde roman, I", *Kültür Haftası*, 1936, sayı 2)

Tanpınar'ın 1936'da saptadığı bu özellikler, Cumhuriyet'in ikinci dönemi için de geçerlidir.

Cumhuriyet Dönemi Hikâye ve Roman Yazarlarının Başlıcaları Şunlardır:

Birinci Dönem (1923-1938):

Sadri Ertem
Bekir Sıtkı
Sabahattin Ali
Sait Faik
Samet Ağaoğlu
Ziya Osman Saba

Kemal Tahir
İlhan Tarus
Kemal Bilbaşar

Bu Dönemin Başka Hikâye ve Roman Yazarları:

Kenan Hulûsi Koray, Nahit Sırrı Örik, Necip Fazıl Kısakürek, Ahmet Hamdi Tanpınar, Reşat Enis Aygen, Umran Nazif Yiğiter, Cevdet Kudret vb.

İkinci Dönem (1939-1959):

Samim Kocagöz
Orhan Kemal
Aziz Nesin
Haldun Taner
Oktay Akbal
Nezihe Meriç
Yaşar Kemal
Fakir Baykurt

Bu Dönemin Başka Hikâye ve Roman Yazarları:

Sabahattin Kudret Aksal, Talip Apaydın, Yusuf Atılgan, Erhan Bener, Vüs'at O. Bener, Sevim Burak, Muzaffer Buyrukçu, Orhan Duru, Ferit Edgü, Leylâ Erbil, Fahri Erdinç, Muzaffer Hacıbasanoğlu, Orhan Hançerlioğlu, Rıfat Ilgaz, Tarık Dursun K., Bilge Karasu, Feyyaz Kayacan, Onat Kutlar, Erdal Öz, Demir Özlü, Adnan Özyalçıner, Tahsin Yücel vb.

Birinci Dönem
(1923-1938)

SADRİ ERTEM
(1898-1943)

HAYATI: Sadri Ertem İstanbul'da doğdu. Babası binbaşı İbrahim Ethem Beydir. (Sadri Ertem, soyadı yasasından önce yazılarında "Sadri Ethem" adını kullandı). Çocukluğunda, babasıyla birlikte Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerini dolaştı. İkinci Meşrutiyet'ten (1908) sonra İstanbul'da, Üsküdar Askerî Rüşdiyesi'nde ve Üsküdar İdadisi'nda (lisesinde) okudu. Darülfünun (İstanbul Üniversitesi) felsefe bölümünü bitirdi (1920). Kurtuluş Savaşı sırasında (1920'den sonra) Ankara'da *Hâkimiyet-i Milliye* ve *Yeni Gün* gazetelerinde yazı işleri müdürlüğü yaptı. Cumhuriyet kurulduktan sonra, İstanbul'da *Son Telgraf* gazetesinde başyazar olarak çalıştı (1924-1925). Muhalefette bulunması ve yayınlanan bir karikatür dolayısıyla, "Takrîr-i sükûn kanunu" gereğince gazete kapatıldı, Şark İstiklâl Mahkemesi'nde yargılandı, aklandı. Bir süre İstanbul'da çeşitli okullarda felsefe öğretmenliği; daha sonra, Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü'nde felsefe tarihi ve sosyoloji öğretmenliği; Matbuat Umum Müdürlüğü'nde (Basın Yayın Genel Müdürlüğü) danışmanlık görevlerinde bulundu; Kütahya'dan iki dönem milletvekili seçildi (1939-1943); Ankara'da kalb durmasından öldü (12.11.1943).

Yazarlığa gazetecilikle başladı, ilk yazısı, daha 14 yaşında iken, yaz tatilinde çalıştığı *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde çıktı (1912); Darülfünun öğrenciliği sırasında *Tanin* gazetesinde yazdı. İlk hikâyeleri *Genç Yolcular* (1917) ve *Ümit* (1919) dergilerinde yayınlandı. Edebiyat çalışmalarına uzun süre ara verdi; 1928'den sonra hikâye ve roman üzerindeki çalışmaları yoğunlaştı; bu yoldaki yazıları, başta *Vakit* gazetesi olmak üzere, *Resimli Gazete, Güneş, Resimli Ay, Yedigün* dergilerinde yayınlandı; ölümüne kadar, 15 yıl süren bu dönemde, ayrıca, günlük köşe yazıları (*Vakit*), sanat ve edebiyat

konularında makaleler (*Fikir ve Sanat*), gezi yazıları (*Bir Vagon Penceresinden* vb.), incelemeler (*Türk İnkılâbının Karakteri, Modern Avrupa İktisat Tarihi, Politika Felsefesi* vb.) yayınladı.

ESERLERİ:

Hikâye:

1 – *Silindir Şapka Giyen Köylü* (1933)
2 – *Bacayı İndir Bacayı Kaldır* (1933)
3 – *Korku* (1934)
4 – *Bey Virgül* (1935)
5 – *Bir Şehrin Ruhu* (1938)

Bazı dergilerde (*Yedigün* vb.) çıkan magazin hikâyeleri kitap halinde toplanmamıştır.

Roman:

6 – *Çıkrıklar Durunca* (1930/1931)
7 – *Bir Varmış Bir Yokmuş* (1933)
8 – *Düşkünler* (1935)
9 – *Yol Arkadaşları* (1945)
10 – *Step* (3 cilt. Basılmadı)

Mütareke döneminde bir iki denemeden sonra, 1928'de yeniden başladığı ve yoğun bir çalışma ile sürdürdüğü hikâyelerde, o zamana kadar pek işlenmemiş konular ve temalar üzerinde durdu; bireysel ilişkileri dahi toplumsal açıdan ele aldı; o bakımdan ilgi çekti.

Çeşitli yazılarında sanatın toplumsal bir ürün olduğu görüşünü ileriye sürdü, toplumdaki değişikliklerin sanata da yansıması gerektiğini vurguladı:

> *... Sanat balık gibidir, toplumsal suyun içinde yaşar, toplumsal olmayan ne bir düşünce, ne bir dize vardır. (...) Biz yeni insanı tanımıyoruz. Onu eldeki eski ölçülerin, eski vasıtaların kendisine verdiği alışkanlıklarla tanımaya çalışıyoruz. Elini kendi istenciyle* (iradesiyle) *kullanan insanı, makineye bağımlı olarak işleyen insandan ayırt edemiyoruz. Bu iki adam arasındaki fark, iki dünya arasındaki farktır. İki insan psikolojisi birbirine karşı kapalı birer âlemdir. Yeni adamın değerler dünyası, yeni adamın dünya görüşü artık bir "kollektivite"ye mal olmuştur. (...) Dün bireysel psikolojiyi bir çözümleme konusu yapan ve bunda başarılı olan edebiyat, bugün toplumsal çözümlemeyi de bir roman içinde başarabilir. (Sanat ve Sosyal Mesele)*

XIX. yüzyıl realizminin "edilgen realizm" olduğunu söyleyen yazar, yeni realizmin "etken bir realizm" olduğunu, olması gerektiğini vurgular:

> *XIX. yüzyılın realizmi doğa karşısına geçti, doğayı olduğu gibi nitelendirmek istedi. Bu arada realizm artık gerçeğin ardından koşan, daima edilgen kalan bir öğe oldu. İnsanın elinde fotoğraf objektifi nasıl çeşitli dâvaları ispat için vasıta olursa realizm de, bu yolda, bir dönemin neşelerinden, acılarından haberler getirdi. (...) İnsan makineye egemendir. Makine insanın değil, insan makinenin efendisidir. İnsan doğanın bir parçasıdır,*

fakat onu değiştirebilir. O halde artık insan doğa karşısında edilgen bir yaratık, bir fotoğraf objektifi değildir. Doğaya egemen olan insan, doğanın yeni bileşimlerini meydana getirmektedir. (Realizm Yalnız Pasif midir?)

Sanatçı, gerçeği edilgen olarak seyretmekle değil, etken bir biçimde yaratmakla, birleştirmekle de realizme yeni bir evre açabilir. (Zola'nın Realizminden Yaratıcı Realizme)

Böylece, toplumcu gerçekçilik görüşüne ulaşır. Der ki:

Doğadaki malzemeyi bir araya getirerek ona istenen biçimi veren insana "mühendis" diyoruz. Edebiyatta da böyle insanlar vardır: Dağınık ruhları toplar, ruhların ayrı ayrı alanlara dökülmüş parçalarını bir araya getirir; ona yeni şekil, yeni hayat ve yeni bir varlık verir. Tip yaratan yazarın bir kâşif, bir mühendisten ne farkı vardır? O da ruhları kalıptan kalıba döküyor ve eski insanın yanında yeni tip insan yaratıyor. Bir toplumun arılaştırılıp karakterini değiştirmeğe hazırlandığı ve bunu eylem haline koyduğu zamanlarda yazarın görevi arılaştırılmış toplumun, yeni insanın ruhunu yaratmaktır. Yeni insan yeni birtakım değer yargılarının toplamı olacaktır. Eskiden güzel denen şeye yeni adamın estetiği kesinlikle güzel demeyecektir; hak düşüncesi başka türlü olacaktır; ahlâk anlayışı yeni ilkelere dayanacaktır... Kısacası, yeni adamın bu köhne dünyaya bakan yepyeni bir görüş biçimi olacaktır. (...) Bu yaradış atılımında ruhu biçimlendiren adam yazardır. Topluluğun ruhunu böylece yaratmış insanlara vereceğimiz "ruh mühendisi" sıfatı hiç de bir edebiyat sözü olmayacaktır. (Muharrir = Ruh Mühendisi)

Yazara, "yeni insanın ruhunu yaratmakla görevli ruh mühendisi" gözüyle bakmasının doğal sonucu olarak, "sanatın toplum hizmetine girmesi gerektiği" görüşüne varmıştır. Der ki:

Sanat için görev kabul etmek, bir devrimde bir dâva kadrosu içinde yer almak hayatın gereklerindendir. (...) Sanatı, halis sanatçının sanat dışında amaçlara yöneltmesi korkulacak bir şey değildir. Asıl korkulacak yan, yarı sanatçının, niteliği eksik adamın, sanatı sanat dışında maksatlara alet etmesidir. (...) Bir

hedefe yöneltilen sanat eserlerinin de her şeyden önce sanat yoklamasından başarılı çıkması ve sanat tekniğine uygun olması birinci koşuldur. (Sanat Vazife Kabul Edince)

1930'lu yılların başlarında, *Vakit* gazetesi çevresinde toplanan bir grup sanatçı (Sadri Ertem, Refik Ahmet, Bekir Sıtkı, Kenan Hulûsi vb.) bu görüşler doğrultusunda çalışmaya başlamışlarsa da, bu hareket yaygınlık kazanmamış; toplumcu gerçekçilik akımının başarılı ürünleri, söz konusu topluluk dışındaki sanatçılar (Sabahattin Ali, Orhan Kemal) tarafından verilmiştir.

Gazetecilikle ilişkisini kesintisiz olarak sürdüren Sadri Ertem'in, konularını kendi gözlemlerinden çok gazetelere gelen haberlerden çıkardığı anlaşılıyor. Bunları, benimsediği kuramlara göre, masa başında yeniden düzenleyerek, birtakım görüşleri ispatlamak için kurulmuş bildiriler haline getirmiştir.

Yazar, çoğuzaman da, anlatmak istediği sava uygun bir konu uydurmuş; olmuş ya da olabilir izlenimi bırakmayan bu yapay konu içine oturttuğu yapay insanların yapay eylemleriyle düşüncelerini aktarmağa çalışmıştır (bk. *Bacayı İndir Bacayı Kaldır*).

Bu yoldaki tutumu, daha önce de değindiğimiz sanat anlayışından kaynaklanmaktadır:

Dün bireysel psikolojiyi bir çözümleme konusu yapan ve bunda başarılı olan edebiyat, bugün toplumsal çözümlemeyi de bir roman içinde başarabilir. (Sanat ve Sosyal Mesele)

İncelemeciler ve başka yazarlar, birey konusunda başka türlü düşünmektedirler:

Müslüman Doğu, psikolojik tecessüsü pek az tanınmıştır. İnsan ve insan ruhu onu pek az meşgul etmiştir. (...) Doğu hikâyesi, belli bir vaka anlayışında kalmış, onun ötesine geçip insana erişememiştir. (...) Türk hikâyesinin değişebilmesi için bireyin değerlenmesi gerekti. Çağcıl roman bireyin üzerinde döner. (Ahmet Hamdi Tanpınar, *Roman ve Romancıya Dair Notlar*)

Aksayan bir yan da şu: Toplumcu roman, toplumcu gerçekçi roman falan derken bireyi savsakladık biraz. "Biraz"dan fazla hattâ. (Fakir Baykurt, *Romanımız Ne Durumda?*)

"Bireyi savsaklayarak" belki başka şeyler yapılabilir; ama yapılamayacağı kesinlikle belli olan bir şey var: Roman yazmak.

Roman bireydir çünkü. (Fethi Naci, *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*)

Sadri Ertem'in hikâyelerinde, sanayiin köylü üzerindeki olumsuz etkisi, köylünün ağa ve tüccar eliyle sömürülmesi, fabrika-işçi sorunları, küçük tezgâhın büyük atölye karşısında yok oluşu, katı devlet bürokrasisinin halkı ezmesi, memur çalışma koşullarının ağırlığı, aydınla halk arasındaki yabancılaşma, köylünün boşinançlarının din adına sömürülerek çıkar sağlanması, yenilik ve devrimlere karşı halkın bu yolla kışkırtılması, yanlış Batılılaşmanın gülünçlükleri vb. gibi temalar işlenmiş, genellikle devrim ilkelerinin önemi belirtilmek istenmiştir.

Bu yoldaki temalar üzerine kurulmuş hikâyeler Türkiye'de ilk kez yazılıyordu (sözgelimi, fabrika-işçi ilişkisi daha önce yalnız bir kez ele alınmış, Refik Halit'in *Hakk-ı Sükût* adlı hikâyesinde işlenmişti). Ne var ki, sanat kaygısından çok sanat dışı amaçlara yönelik bu hikâyelerde, gazete haberlerinde olduğu gibi, yalınkat bir olay örgüsü ile hemen sonuca ulaşıp gerekli ileti (mesaj) verilmekle yetinilmiştir.

Dil ve anlatım öznesiz ve savruktur.

Kimizaman, Ahmet Mithat romanlarında olduğu gibi, ve Ahmet Mithat üslûbuyla, okuyucuya seslenilmektedir:

Bilir misiniz bu kadın günlerini nasıl geçirdi? Şüphesiz bilemezsiniz. O halde anlatayım, dinleyin. (Kocasının Sesi)

Yazar, topluma hizmet kaygısının yanı sıra sanata özen gösterme kaygısı taşımadığı, bulduğu her konuyu çalakalem yazıvermekle yetindiği için, söz konusu hikâyelerin bir döneme tanıklık eden belge niteliğinden öte bir değer taşıdığı öne sürülemez.

1

BACAYI İNDİR BACAYI KALDIR

Sadri Ertem, ilkin *Resimli Ay* dergisinde yayınlanan (1928) bu hikâye ile ilgiyi çekti, ondan sonra hikâye yazmayı yoğunlaştırdı, aynı yolda başka hikâyeler de yazdı.

Bu hikâyede, adı bile gerçek izlenimi vermeyen uydurma bir köyde (Lokman köyü) bir tezi doğrulamak için uydurulmuş bir olay anlatılmakta; yalnız

kendi çıkarlarını düşünen dışa bağlı sanayiin yerli halkı sömürüşü gösterilmek istenmektedir:

[Lokman köyünün toprakları çok verimlidir; buğday bire elli verir, otlaklar, çiçekler, meyve ağaçları çok gelişmiştir; hayvanlar ve insanlar gürbüz ve sağlıklıdır. Köy yakınındaki Gümüşlü Kurşun Maden Ocakları'nın yabancı uyruklu Hristiyan müdürü buradan toprak alıp çiftlik kurmayı düşünür. Köylüler çok para isterler. İşletme şefinin önerisiyle, köylülerin boşinançları sömürülür; böylece, köylülerin isteklerine uyularak, yatırın başucundaki selviden çok yüksek olan fabrika bacası yarıya indirilir; bacadan savrulan kükürt dumanları, zaçyağı yağmuru toprakları harap eder; ağaçları, otları, çiçekleri kavurur; hayvanlar, insanlar hastalanır. Köylüler, son çare olarak, topraklarını fabrika müdürüne yok pahasına satıp köyden göçerler. Bu kez baca yeniden yükseltilir, yatırın başucundaki selvi onun yanında fidan gibi kalır, yirmi otuz bin dönümlük araziye sınır çekilir, içeriye eski sahipleri bile sokulmaz, toprak gübrelenir, arklar açılır, doğa yine eski verimli haline gelir.]

Aşağıdaki parçada, köylünün boşinançlarından yararlanılarak nasıl kandırıldığı anlatılmaktadır.

Haçik, köylüler arasında itibarlı bir adamdı. Onun için herkes "Dinince dinlensin" derdi.

Haçik, kat kat kırışık ensesi, yağlı yakası, düşük kıranta bıyıkları, gür ve yozuna büyüyen sazlar gibi çarpuk çurpuk kaşları ile acayip mahlûktu. Felsefeden, tasavvuftan bahsederdi. Hele Bektaşi nüktelerine ve nefeslerine bir Bektaşi babası gibi vâkıftı.

Köy kahvesinde ağaların meclisine girdi. Kâhya tütün kesesini uzattı:

– Haçik Ağa, çek bakalım...

diye iltifat etti. Onun bugün sinsi bir hali vardı. Heyecanla bir tehlikeyi haber vermek ister gibi, söze karıştı:

– Bir Mevlânın kullarıyız. Yollarımız ayrı olsa da... Kudüs'le Mekke bizi ayıramaz... Son menzilimiz Hak divanıdır.

– Öyle, öyle, Haçik Ağa...

Bir başkası, yanındakinin kulağına:

– Mübarek adam... Bir Müslüman olsaydı...

Haçik devam etti:

– Demek isterim ki... Zat-ı şeriflere hangi dinde olursa olsun hürmet gerektir.

– Öyledir, Haçik Ağa...

Sesler:

– Yaman adamdır vesselâm!..

İhtiyar köylünün Haçik Ağanın sözlerinden gözleri dolu dolu oldu. Yanındakine yavaşça:

– Bu adam gizli din kullanıyor, diyorlar.

dedi. Biri atıldı:

– Yalansa doğru olsun...

Haçik anlattı:

– Söz aramızda... Görüyorsunuz ya... yatırın başucundaki şu selviyi... Bir de öteye bakın, kocaman baca... Şimdiye kadar zat-ı şerifin selvisinden daha yüksek bir şey var mıydı?

– Yoktu.

– Şimdi?...

– Şimdi var.

– Baca...

– Baca... Baca, evet... evet...

– Acırım size... Vallahi iki gündür gözüme uyku girmez oldu. Korkarım köye bir felâket gelmesin. Zat-ı şerifler çok celâlli şeylerdir.

Hep birden seslendiler:

– Doğru... Kabahatimiz var... Fakat ne yapalım, el adamı dinler mi hiç?...

– Dinletmeli!

İnceli, kalınlı, genç, ihtiyar sesler:

– Doğru, doğru!... Fakat Frenk'tir, anlamaz ki...

– Ben giderim... "Köylüler bacanın yarıya kadar indirilmesini istiyorlar" derim, anlatırım... O da Müslümanların dinine hürmet eder... Müslüman dostudur. Piyer Loti adında bir Türk dostu vardı. Hani canım, gazeteler hep resmini yaparlardı, işte bizim müdür onun yeğenidir, yarı Müslüman sayılır. Amcasının evinde, Allah hakkı için söylüyorum, iki elim yanıma gelecek, cami vardı...

Kâhya, okur-yazar adamdı, başını salladı:

– Bilirim, dedi, gazetede ben de okudum... Allah din kısmet etsin...

– Amin!

– Amin!

Köylüler gözlerini ümitle açtılar, yalvarır gibi söylediler:

– Haçik Ağa, şunu bir yaptırsan yok mu?...

– Yapıldı bilin... İnsanlar birbiriyle dost olmalı... Bir Allahın kuluyuz... İyilikler yanımızda kalır...

Baca yarısına kadar indi. Köy derin bir nefes aldı, bir felâketten kurtulmuş gibi sevindi. Direktör ve işletme müdürü, Haçik Ağaya yüz dirhemlik bir mastika şişesi hediye ettiler. Köylüler ona bol bol ziyafetler çektiler...

(...)

(*Bacayı İndir Bacayı Kaldır*, 1933)

2

İKİ SITMALI

Köy insanı, bu hikâyede daha gerçekçi, daha inandırıcı bir tutumla ele alınıp işlenmiştir.

Davul gümbürdüyor, davulun gürültüsünü kıvrık, kıranta sakallı bir adamın sesi düğümlüyor:

– Duyduk, duymadık demeyin! Nahiyeye gelin, ilâç dağılıyor. Hal...

Davulun sesi köyde hiç de hayıra alâmet sayılmaz; çünkü davulun çalması, muharebeden düğüne kadar bir sürü şeyler hatırlatır. Muharebe olursa can ister, düğün olursa mal... Düğünle muharebe ortası istenen yine bir sürü masraftır.

(...)

Kıranta adamın:

– İlâç dağılıyor.

sözü köyde serin bir rüzgâr gibi dolaştı, ve davulun uyandırdığı korkuyu, ürperen bir kedi sırtını okşayan yumuşak bir el gibi sıvazladı.

Değneklerine dayana dayana ilerleyen ihtiyarlar; saçları anaları tarafından makasla merdiven merdiven tıraş edilmiş, yalın ayak, büyümüş dalakları mintanlarının üstünden göze batan soluk renkli çocuklar; yularsız boş eşeklerini ite kaka sürükleyen kadınlar; küme küme, nahiye konağının önünde birikiyorlardı. Bir teselliye ve şüpheye benzeyen bu hâl, köylülere yeniden yeniye konuşma imkânları hazırlıyordu. İlâçtan şüpheli şüpheli bahsediyorlardı:

– Bu ilâç kele iyi gelir mi?

Bir başkası alaylı alaylı cevap veriyor:

– İlâç değil mi, tabiî gelir.

Bir başkası merakla soruyor:

– Bizim eşeğin sırtındaki semer vuruğu yere sürsem yara geçer mi?

Bir başka köylü içindekini döküyor:

– Bizim oğlanın dalağına iyi gelir mi acap?

Müdürlük dairesinin önüne biriken köylülere kapıdaki jandarma anlatıyor:

– Baştan iki kişi kalkın... Sizler (bekleyenlere) oturun, bekleyin.

Nahiye müdürlüğü dairesine girmek için ayağa kalkan köylüler ayaklarındaki yemenileri, yahut çarıklarını çıkarıyorlar, kimi kapının bir köşesine, kimi bir ahbabına bırakıyor, sonra içeri giriyordu.

Binanın önünde, bir yanda çömelmiş, bağdaş kurmuş insanlar; bir köşede başlarını sallayarak, kulaklarını ve kuyruklarını yelpaze gibi kullanarak sineklerle kavga eden eşekler bekleşiyorlardı.

Sıra sol başta çömelen iki ihtiyara geldi. Ayağa kalktılar, ikisi de çarıklarını çıkardılar. Birinci ihtiyar, çarıklarını eline aldı.

Genç bir köylü, gülümseyerek:

– Ayıp değil mi?

diye seslendi.

Yanındaki ihtiyar, dik dik baktı ve arkadaşına seslendi:

– Ülen, bize kubad adam derler, müdürün odasına elinde çarıkla girme.

İhtiyar, elindeki çarığını bırakmadan, cevap verdi:

– Mal canın yongasıdır.

Bir genç söze karıştı:

– Ne de yongal

İhtiyar yine cevap verdi:

– Onu ben bilirim; bir yıl çalıştım, bir çarık edindim.

(...)

İhtiyar, arkadaşı ile birlikte merdivenleri çıkmağa başladı.

Merdiven başına yaklaştıkları zaman şu sesleri işittiler:

– Köyünüz yemyeşil, fakat insanlarınızın hepsi dalaktan hasta. Hepsinin karnı davul gibi. Size bu ilâçtan veriyoruz. Bunları yutacaksınız. Alın!

Söz buraya kadar iyi idi. Fakat ses devam etti:

– Yaz, kâtip efendi, bunların künyelerini deftere.

"Yaz künyelerini" sözü iki ihtiyarı da şaşırttı. Birbirlerinin yüzlerine hüzünlü hüzünlü baktılar. "En sonunda bu da mı başımıza gelecekti?" der gibi birbirlerini süzdüler, mırıldandılar:

– Deftere kayıt düşmeseydi iyi olurdu. Mademki kayıt düşüyorlar, keşke gelmeseydik.

Bunu söylerken, iki ihtiyarın gözlerinde kırk elli yıl önceki dağlar, dereler ve bu nahiye merkezi canlandı.

İki ihtiyar düşünüyordu: "Mademki bizi kaydettiler, sonra da elimize bir şeyler verdiler... Muhakkak bir gün gelir bunun hesabını isteyeceklerdir. Parasını vermeyenlerin vay halinel Devlet borcu hiçbir şeye benzemez. İnsan öküzün boynuzu içine girse, bir kere adı deftere girdi mi, bulurlar, çıkarırlar.

(...)

İki ihtiyar bir noktada birleşiyorlardı: "Deftere kayıt düşmek iyi değildir."

Fakat bir kere başlarına gelmişti. İlâcı aldılar.

"Almazsak, çoluk çocuk yine sırtımıza binerler; kötü lâf ederler; bilinmez,

belki de köye kötülük gelir." diye düşündüler. Deftere künyelerini kaydettirdiler.

Etrafta sıtma mücadelesi bütün şiddetiyle devam ediyordu. Bataklıklar kurutuluyor, sivrisinekler ortadan kaldırılıyordu.

Çocuklar yeşil tarlalardaki nebatlar gibi gürbüzleşti, şiş karınlar yavaş yavaş ortadan kalktı. Birkaç yıl içinde iki ihtiyardan başka sıtmalı kimse kalmadı. Kayıtlara göre, onların da hasta olmaması lâzım geliyordu.

Bir gün bu hastaları nahiye merkezine çağırdılar. Doktorlara merak olmuştu. Hekimler fevkalâde bir sağlık meselesi önünde bulunduklarını sanıyorlardı.

İki ihtiyar titreye titreye, nöbet içinde, nahiye müdürünün dairesine girdiler.

Doktor sordu:

– Size bu kadar ilâç verdik, ne yaptınız?

Yanındakilere dönerek:

– Para ile filân satmış olmasınlar, dedi.

İki köylü:

– Hâşâ efendim, dediler, satmak ne haddimize!...

Kuşaklarını karıştırdılar, kinin tabletlerini masanın üstüne koydular:

– Devlet verdiği malın hesabını sorar, parasını ister diye, verdikleri ilâçları sakladık. Günün günü olur, bugün değil, yarın değil, bir gün parasını istersiniz. Biz bunları neyle öderiz beyim?...

(*Bir Şehrin Ruhu*, 1938)

Sadri Ertem'in yayınlanan dört romanı da aynı zanat anlayışıyla yazılmıştır. *Çıkrıklar Durunca*'da, ucuz Avrupa malı dokumanın yerli malı dokuma tezgâhlarını ortadan kaldırışı; *Düşkünler*'de, Tanzimat'la ortaya çıkan yüksek memur büroksasisinin zamanla çöküp yozlaşması; *Bir Varmış Bir Yokmuş*'ta, Tanzimat döneminde başlayan kapitülasyonların İmparatorluğu sarsması, içinden çürütmesi anlatılmaktadır. *Yol Arkadaşları* ise, roman biçimine sokulmuş gezi notları sayılabilir.

3

ÇIKRIKLAR DURUNCA

İlkin *Vakit* gazetesinde tefrika edildi (1930); gerek tefrika edilirken, gerek kitap halinde basıldığı sırada büyük ilgiyle karşılandı. Bu ilginin, eserdeki sanat değerinden çok, edebiyatta ilk kez ele alman ekonomik-toplumsal sorunlardan kaynaklandığı düşünülebilir:

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa sanayi ürünü dokumaların yerli dokumaları baltalaması yüzünden yerli çıkrıkların kapanması; yönetimin Avrupa dokuması satan tüccar ve esnafla işbirliği yapıp yerli dokuma kullanmayı yasaklaması; baskıcı devlet yönetiminin halkı ezmesi; el tezgâhlarıyla geçinen Bolu ve çevresindeki Alevî halkın ayaklanması; bunlara karşı Sünnî halkın kışkırtılması, Alevî-Sünnî çatışması; halk ayaklanmasına ünlü eşkıyaların katılması; isyancıların ele geçirdiği yerlerde vergiyi, âşarı, askerliği kaldırması gibi olaylar o dönem edebiyat çevresine ilginç görünmüş olabilir.

Romanda olaylar birbirlerine birtakım gevşek bağlarla bağlanmış; kimi ayrıntılar gereksiz yere uzatılarak, vakanın yürüyüşü aksatılmış; kişiler, kendilerine özgü ruhsal halleri bulunan birer varlık olarak değil, olayların yürümesi için birer araç olarak kullanılmıştır.

Yazar, anlatıcı olarak kendini gizleme gereksemesi duymamıştır. Bir açlık olayını anlatırken şöyle der:

> *Gerçi karnı tok olan kaari bunu kaba bir fantazi farzedebilir. Fakat burada muharrir için ne fantazi, ne de kaari için çıtkırıldım edebiyat arzusu vardır. (...) Sözlerden, ince tırâşîde bir bilezik, bir küpe, bir kravat iğnesi arayanlar kuyumcu dükkânlarına koşsunlar. Muharriri bir perendebâz, bir cambaz, yahut kelimeler serdârı görmek isteyenler de istedikleri yere gidebilirler.* (s. 47)

[*XIX. yüzyılın ikinci yarısında (1878), Bolu yöresinde, dokumacılıkla geçinen Adaköy adlı Alevî köyünün ağası Sıddık-zâde, kurnaz, zorba, çapkın bir adamdır. Vilâyet ve belediye kurullarında üyedir. Ticaretle uğraşmaktadır. Köylüye öte-beri verip onları borçlandırır, karşılığında köylünün tiftik yünlerini alır; topladığı yünleri İstanbul tüccarına yollar. Avrupa'dan gelen fabrika malı ucuz dokumalar piyasayı kaplayınca, İstanbul tüccarı yün siparişini azaltır. Bunun üzerine, Sıddık-zâde de dükkânında ucuz Avrupa dokuması satmağa başlar, köylünün yününü almaz olur; fakat köylünün borçlarına karşılık, tiftik keçilerine haciz koydurur; böylece, çıkrıkların da durmasını sağlamağa çalışır. Tüccarı tutan vali, çıkrıkların durdurulmasını buyurur, yerli dokuma satışını yasaklar. Sıddık-zâde, halkı alıştırmak için, bedava Avrupa kumaşı dağıtır. Gittikçe yoksullaşan köylüler, dergâhın çevresinde birleşip direnişe geçerler; dergâhın başındaki Dudu ile arkadaşı Esma Bacı'yı peygamber gibi gören köylüler, Dudu'nun buyruğu ile, çıkrıkları durdurmamaya, Avrupa malı kullanmamaya and içerler, ellerindeki Avrupa dokumalarını tekkenin önünde törenle yakarlar. Sıddık-zâde, Alevî Adaköy'e karşı harekete geçilmesi için valiyi kışkırtır. Beri yanda, köylüler silâhlanır, bir "Zülfikar ordusu" kurarlar; dağdaki eşkıyalar da (Pazvandoğlu, Deli Bekir, Araçlı Kâzım) çeteleriyle gelip dergâhın buyruğu altına girerler. Zülfikar ordusu ile çeteler Devrek ve Mengen'i basarlar, vergileri, öşürü, askerliği kaldırırlar; başka eşkıya ve mahpuslar da onlara katılır. Bolu'ya İstanbul'dan hükümet kuvvetleri gönderilir. Pazvandoğlu ve öteki eşkıyalar, gelen kuvvetlerin çokluğunu görünce, korkup teslim olurlar. Adaköy'lüler geri çekilir. Tekkenin çobanı Hasan, sevgilisi Hatice'nin ölümüne sebep olduğu için zaten kin beslediği Sıddık-zâde'nin evini ateşe verir, Sıddık-zâde, evindeki bir orospuyla birlikte yanar. Zaptiyeler (jandarmalar) köyü kuşatır, çarpışma başlar, köylüler yenilir, dergâh yerle bir edilir.*]

1 – Aşağıdaki parçada, Sıddık-zâde'nin halka bedava fabrika malı kumaş dağıtması anlatılmaktadır.

Bu esnada, Sıddık-zâde'ye boyuna fabrika malı geliyordu.
Adaköy'de intihap edilen "Hızırlar", olanı biteni dakikası dakikasına haber

alıyorlardı. Son bir haber etrafı sardı; ve hattâ vilâyet gazetesi bile böyle bir haber neşretti:

"Eşraftan Sıddık-zâde Ali Efendi, hikmet-i Hüda bazı köylerde zuhûr eden açlık yüzünden açıkta kalan fikaraya meccânen, vakti hâli yerinde olanlara uzun vade ile elli top giyecek elbiselik hediye etmiştir. Var olsun hamiyetli zenginimiz! Var olsun halkın babası!"

Sıddık-zâde bu suretle hareket ederek çıkrıkları muattal bırakmak istiyordu.

Bu suretle hareket boşuna değildi.

Bir defa köylü, fabrika kumaşına alışacak olursa ondan ayrılmasının imkânı kalmazdı, hele kumaşlar ucuz da olursa!

Sıddık-zâde'nin "Meccânen hediye ediyorum" dediği şey topu topu yüz arşın basma idi. Geri kalanı borca veriyordu.

Sıddık-zâde, köylünün borcunu ödemeyeceğini, nihayet ellerindeki çıkrıklara haciz koyduracağını pekâlâ kestiriyordu.

Bu vaziyet önünde "Hızırlar" her şeyden evvel Sıddık-zâde'ye gelen malları yağma etmeyi kararlaştırdılar. (s. 176-177)

2 – Aşağıdaki parçada, köylünün fabrika malı dokuma kullanmamaya and içmesi ve ellerindeki Avrupa dokumalarını dergâhın önünde törenle yakması anlatılmaktadır.

Esma ile Dudu, zaptedilen kumaşlar hakkında emir vermek için dergâhta birleştiler.

Dudu gene bulanık, dumanlı gözlerini meçhul noktalara dikerek:

– Yezid'e lânet, münâfığa lânet!

– Elinize, dilinize sağlam olunuz!

– Buradan dönenin canı, buradan dönenin malı yok olacaktır!... Kim evinde çıkrıklardan çıkmayan mal saklarsa... kanını helâl bilsin!... Kanını içeceğiz, yemin ediyor musunuz?

Köylüler can ü gönülden cevap verdiler:

– Ediyoruz!...

– Vallahi mi?

– Vallahil

– Billâhi mi?

– Billâhil

Dudu, mâverâdan gelen bir sesle hitap ediyor ve bu sesin ahengi ruhlara damla damla süzülüyordu.

İhtiyar kadının sözleri kesik kesikti; fakat her kelimesi, her cümlesi başkalarının arzularına takılan bir kement gibi idi.

(...)

Ertesi gün herkes dergâhın meydanlığına toplandı. Ne kadar fabrika eşyası varsa hepsi meydanlıkta üst üste yığıldı.

Gelinler sırmalı üçetek entarilerini, klaptanlı fermenelerini; genç kızlar işlemeli gömleklerini heyecan ve muhabbet içinde yükselmeğe başlayan yığına attılar.

Muhtarların merkeplere yükleyip komşu köylerden getirdikleri kumaşlar da yığını yükselttikçe yükseltti. Birkaç saat içinde, fabrikadan çıkmış ne kadar kumaş, dokuma gibi şeyler varsa hepsi tınazlar gibi yığıldı.

Esma ile Dudu da kumaşların yanma merasiminde hazır bulundu. İki kadın, dergâhın önünde ayakta durdular. Yanlarında da "Hızırlar" heyetine mensup olanlar bekleşiyorlardı.

Esma, yüzündeki nikabı kaldırdı, arkasında bekleyen delikanlıya emir verdi:

– Atlılar önden geçsinler!... Çıralar yüklerin yanına konsun!...

Esma'nın bu emirlerinden sonra çıralardan teşkil edilen kümeler eşya yığınlarının yanına yerleştirildi.

(...)

Ahali bu manzarayı çıt bile çıkarmadan seyrediyordu.

Esma kalabalığa döndü, biriken kızlardan yedisine parmağıyla işaret etti. Yedi kız bir câzibeye tutulmuş gibi derhal Esma Bacı'nın önünde diz çöktüler.

Esma onlara bağırır gibi söyledi:

– Kalkınız!...

Derhal ayağa kalktılar. Esma tekrar emir verdi:

– Çıraları elinize alınız!...

Yedi kız çıraları ellerine aldılar, ilk çırayı Esma tutuşturdu, sonra yedi yerden yedi alev peyda oldu. Sonra, bu mukaddes vazifeden hisse almak isteyen halk da çıralarla yangını büyüttükçe büyüttüler.

Pis bir koku etrafı kapladı, siyahımsı duman buram buram yükseldi; kitle, ateşte yanan kumaş parçalarını gördükçe çırpınıyor, seviniyor, seviniyor, ve âdeta bütün bir cihana karşı bir nevi tefevvuk iddia ediyordu. Yığın halinde yanan kumaşlardan çıkan siyah duman bir yeni râbıta vücuda getiriyor, köylüler sanki mukaddes ateşin önünde tütsüleniyordu.

Köylüler bu ateşli içtimadan daha derli, daha toplu çıktılar; hele bu yangın oyunundan sonra ümitleri biraz daha çelikleşti, hattâ bundan sonra fabri-

ka mallarını ateşe atmak, ve bunu mukaddes bir âyin gibi icra etmek yeni bir ibadet tarzı oldu.

Bu yeni ve mukaddes ocak az zamanda Anadolu'nun çıkrıklar işleyen yerlerinde çabuk çabuk göründü. Ve sönmeden yandı, mütemadiyen yandı...

Sıddık-zâde ve manifatura tüccarı mukaddes ocak meselesini duydukları zaman kükrediler, bir çoklarının dukakları çatladı.

Hattâ, şehirde:

– Köylerde putperestlik zuhûr etti, dîn-i mübîn-i islâm tehlikede, ey ümmet-i Muhammed!... Ateşe tapıyorlar, ateşe...

diye bir heyecan dalgası geçti. (s. 180-184)

(*Çıkrıklar Durunca*, 1930/1931)

BEKİR SITKI KUNT
(1905-1959)

HAYATI: Bekir Sıtkı Kunt, Antakya'da doğdu. Tarım ve ticaretle uğraşan Miskioğulları'ndan Abdülgafur Efendinin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Antakya'da bitirdi (1912-1923). İstanbul'a gitti, bir yıl kadar Edebiyat fakültesinde (1924), daha sonra Hukuk fakültesinde okudu (1925-1928). Hukuk öğrenciliği sırasında *Vakit* gazetesinde çalıştı; öğrenimini bitirdikten sonra, bir süre daha gazeteciliği sürdürdü, sonra adliye mesleğine geçti (1930); Düzce, Aydın, Uşak'ta yargıçlık, Ankara'da Temyiz mahkemesi başsavcı muavinliği görevlerinde bulundu (1930-1938). Hatay sorunu çıkınca, Hatay meclisine Antakya milletvekili olarak girdi (1938-1939); Hatay, Türkiye'ye katılınca, iki dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Hatay milletvekili olarak çalıştı (1939-1946), '46 seçimlerinde kazanamayınca yeniden yargıçlık mesleğine döndü, ölümüne kadar İstanbul'da asliye ceza yargıçlığında bulundu (1947-1959), İstanbul'da öldü (8.3.1959).

ESERLERİ:

Hikâye:

1 – *Memleket Hikâyeleri* (1933)
2 – *Talkınla Salkım* (1937)
3 – *Herkes Kendi Hayatını Yaşar* (1941)
4 – *Yataklı Vagon Yolcusu* (1948)
5 – *Ayrı Dünya* (1952)

Kitap halinde toplanmayan sekiz on hikâyesi çeşitli dergilerde *(Varlık, Yeditepe, Yurt ve Dünya, Adımlar)* kaldı.

Halk Hikâyesi:

6 – *Arzu ile Kanber* (1940)

İlk hikâyelerini *Vakit* gazetesi "ilâve"lerinde (eklerinde) yayınladı (1930-1931). O dönemde *Vakit* gazetesi çevresinde toplanan bazı sanatçılar (Sadri Ertem, Refik Ahmet, Bekir Sıtkı, Kenan Hulûsi vb.), Sadri Ertem'in etkisiyle, gözleme dayanan gerçekçi hikâye ve romanlar yazmakta idiler. Bekir Sıtkı'nın ilk ürünleri ilgi ile karşılandı. Yazar, daha sonra, *Uyanış (Servet-i Fünun), Varlık, Yeditepe, Yurt ve Dünya, Adımlar* dergilerine de yazdı.

Bekir Sıtkı, kendisiyle yapılan bir konuşmada, sanat anlayışını şöyle özetler:

> *Sanatın tek amacı ve yolu halk için olmaktır. Halktan olmayan, halkı anlatmayan, halkta yankı uyandırmayan bir sanat, düşünülemez dahi. Bir sanatçı yaşamak istiyorsa, halkın malı olmasını bilmelidir. Bu halk ezelden ebede kadar vardır. Sanatın rolü, bu halkı daha iyi bir hayata doğru götürmek olmalıdır. Dünyada insandan başka ve insana hizmet amacından başka hiçbir şey yoktur. (...) Dünyanın bütün nimetlerine insanın sahip olması kadar doğal bir şey yoktur. Fakat bu derece geniş, sınırsız hakka sahip olan insanın yarıdan çoğu aç ve çıplaktır. (...) İnsanlara daha mutlu ve iyi bir dünya hazırlanması olanağı vardır. Sanatın görevi, işte böyle bir dünyaya doğru yürümektir. (...) Sanat, insanları uyandırır, onlara dünyalarını tanıtır ve sevdirir. (...) Her şey insan için olduğuna göre, insanların en soylu ürünlerinin insan için olmamasına olanak var mıdır? Bu bakımdan, sanat var olabilmek için insanlara yararlı olmak zorundadır.* (*Edebiyatçılarımız Konuşuyor*, 1953, s. 75-76)

Bu görüşler, *Vakit* gazetesi çevresinde toplanan sanatçıların ortak görüşüdür. Yazar, o dönemde (1930-31) benimsediği bu görüşü, daha sonraki yıllarda da sürdürmüştür. Bunu, yukarıda andığımız konuşmasında, kendisi de açıklar:

Dünkü hikâyelerimle bugünküler arasında ben esaslı bir ayrılık göremiyorum. (...) Kendisine bir sanat yolu açmış bir adam, zamanla ne kadar değişirse değişsin, aynı yolda yürümekten başka bir şey yapamaz. Yolunu değiştiremez. (*age.*, s. 74)

Nitekim, yedi yıl sonra, bir başka konuşmasında, "Sanatın amacı var mıdır, varsa nedir?" sorusuna verdiği yanıtta ileriye sürdüğü görüş de aynı doğrultudadır:

Sanatın bir amacı olmalıdır. Kim ne derse desin, amaçsız sanat yoktur. Bence sanatın amacı, insanlara daha iyi yaşama, daha çok mutlu olma olanağını sağlamaktır. (M. Baydar, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar?*, 1960, s. 139)

Yazarın *Vakit* çevresinde oluşan ilk dönem hikâyeleri, Maupassant'm, başı, ortası, sonu belli bir vakaya dayalı hikâye tekniğini Türk edebiyatında sürdüren Refik Halit ve Ömer Seyfettin çizgisinde ürünleridir. Kimi hikâyelerde köy ve kasaba insanının ele alınması gözönünde bulundurularak, bunlar içerik bakımından da Refik Halit'e bağlanabilir (Refik Halit'in ünlü hikâye kitabının adı benimsenerek, yazarın, ilk kitabına *Memleket Hikâyeleri* demesi ayrıca dikkate değer.)

Yazar, ikinci kitabında da *(Talkınla Salkım)* köy ve kasaba yaşayışı üzerine birkaç hikâye yazmışsa da, bunların yanı sıra, gerek o kitaplarda, gerek daha sonraki kitaplarında İstanbul'un sıradan insanlarının günlük yaşayışını – kendi söyleyişiyle, *"basit halkın hayatını"* (Baydar, age., s. 136) – ele almıştır.

Gazetecilik ve yargıçlık mesleklerindeki gözlemleri, ona, insanları yakından tanıma, olayları öğrenme olanağı sağlamıştır. Bu konuda şöyle der:

Ben konularımı çevremden, görüp dinlediklerimden çıkarırım. Bir olay, bir kişi, bir konuşma dikkatimi çeker, onu düşüncemde olgunlaştırırım, yazılacak duruma gelir.

1941'de yayınlanan üçüncü kitabında ve daha sonraki kitaplarında artık köy ve köylü yoktur; söz konusu kitaplarda hep şehir insanlarının günlük yaşayışları işlenmiştir. Bunu, yazarın taşra memurluklarının sona ermesi; 1939'da Ankara'ya, 194 7'den sonra da İstanbul'a yerleşmesiyle yorumlayabiliriz.

İlk iki kitabında görülen, belli bir vakaya dayalı, Maupassant yolunda hikâye tekniğini 1940'lı yıllarda yavaş yavaş bırakmağa başladığını görüyoruz.

1945'ten sonraki çalışmalarını içeren son iki kitabındaki hikâyelerin çoğu, konuyla bağlantısı gevşek, hattâ kimilerinde hiç konu bulunmayan, olaydan çok küçük değinmeler, bölük-pörçük konuşmalarla kişilerin iç yapısını göstermeği amaçlayan, Memduh Şevket Esendal yolunda ürünlerdir. Maupassant hikâyeciliğine karşılık, Esendal aracılığıyla edebiyatımıza giren bu yolun dünyadaki önemli temsilcisi Çehov'tur.

Yazar, dil konusunda şöyle der:

> *Elli yıllık sadeleşme akımı bugün bizi özlü ve temiz bir Türkçeye kavuşturmuştur. (...) Dilde ölçü, dilde realizmdir; yani halkın yaşayan dili ile yazmaktır. Halkın dili, sanatçının kendi dili olmalıdır.* (Baydar, *age.*, s. 139)

Bu görüş, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'ın ileriye sürdüğü (1911), konuşma dilini yazı dili haline getirme anlayışından kaynaklanmaktadır.

İlk hikâyelerini, deneyimsizlik ve acemilik dolayısıyla, pek de işlek olmayan, tutuk bir dille yazan Kunt, son hikâyelerinde konuşma dilini büyük bir ustalıkla kullanmıştır:

> *Müdür muavini Reşat Pekmezci, kendisine bir iş etmişti ki, işlere benzemez. (...) Müdür muavini ile arası epeydir açıktı. Sebebi de, bir incir çekirdeğini doldurmaz. Neymiş, müdür beyin, Bakanlıkla temas etmek üzere Ankara'ya teşriflerinde, Haydarpaşa istasyonunda, müdür muavininin alt yanında duracağına, üst tarafında yer almış... (Zır... Zır!..)*

Yazar, yapmacıksız, düz bir anlatımla yazmayı yeğlemiştir. Bir konuşmasında bunu açıkça belirtir:

> *Gerçeğe dayanan, süssüz, düzgünsüz, yapmacıksız, samimî bir edebiyat...* (*Edebiyatçılarımız Konuşuyor*, s. 77)

Bir eleştirmen, onun "süssüz, düzgünsüz, yapmacıksız"anlatımını eleştirmiştir:

> *Bekir Sıtkı Kunt'un en büyük ihmali üslûbunda görülüyor. Vakaları seçiş ve tertipleyişteki mahareti üslûbunda da gösterse, birkaç gömlek daha üste çıkacak...* (Hikmet Dizdaroğlu, "Edebî Portreler: Bekir Sıtk Kunt", *Varlık*, 1952, sayı 384)

Bu yorum, edebiyatı "edebiyat yapmak" ile karıştırmaktan doğuyor.

1

BABAMIN İNTİKAMI

Çocukluğumda bize bir paşa dadanmıştı. Hemen her yıl güz vakti, kasabaya gelir, babasının konağı gibi, hiç sıkılmadan, üzülmeden, kış ortalarına kadar, bazen iki, bazen üç ay, bizde misafir kalırdı. Babam paşayı eskiden hiç tanımazmış. Bu misafirlik ilkin şöyle başlamış:

Paşa vaktiyle babasının valiliği sırasında birer kolayını bulup üstüne tapulattığı köylerin, zeytinliklerin, bağ ve bahçelerin idaresine bakmak için kasabaya geldiği zamanlar, iyi bir otel, temiz bir lokanta bulamamaktan, İstanbul'a dönünce etrafındakilere şikâyet edermiş; paşanın dostlarından ve babamın eski memur arkadaşlarından biri paşaya bizim evi tavsiye etmiş. Paşa da o yıl, eski arkadaşın bir selâmını getirip bizim eve postu sermişti. O yıl bu yıl, bu hâl böylece devam edip gidiyordu.

Babam belli ki paşayı sevmezdi. Paşa Yıldız sarayına mensup kodaman bir vezirin damadı, mirimiran rütbeli, su katılmamış bir Abdülhamit bendesiydi. Babamsa, genç denebilecek bir yaşta tekaütlüğünü isteyerek hükümet işlerinden çekilip doğduğu kasabaya dönmüş, biraz kasaba itiyatlarına bağlı, babadan kalma çift çubuğu ile uğraşan, sakin, kendi halinde bir adamdı. Paşa ile aralarında hiçbir münasebet, duygu ve düşünce birliği olamazdı. Hoş zaten paşa da bize bunlar için değil, iyi yemek ve temiz yatak için geliyordu.

Babam paşayı sevmemekle beraber misafirperverliği bir aile namusu saydığı için, ona nasıl ikramda bulunacağını bilemezdi. Kasabalı olan ve çok güzel yemek pişirmesini bilen annem, ne dolmalar, ne hindi kızartmaları, neler neler, ne kaymaklı tatlılar yapar, her yemeği bir ziyafet sofrasına çevirirdi.

Bütün gün köylüleri huzuruna çağırtıp "anhâlı minhâlı" hesaplar gören, şuna buna çıkışıp kiracıları yeni ve ağır taahhütlere bağlayan, sonra da çil çil, sarı sarı altınları kesesine dolduran paşa, yemek vakitleri oldu mu, başındaki bütün o kalabalığı savarak, iri göbeğini oynata oynata sofraya koşar, yer içer ve sonunda bir nevi yemek sarhoşu olarak bir müddet oturduğu yerde sızar kalırdı.

Haftalarca, aylarca bu minval üzere, köylüleri sık-boğaz ederek, yeni mukaveleler imzalayıp yeni iratlar temin eyledikten, ceplerini altınla doldurup gene yedikten, gene içtikten, gene sızdıktan sonra, bir gün, bavulunu kapatır, yol yemeklerini sepetine doldurur, arabasına kurulup İstanbul'a dönerdi. Ama, bizim orta halli, mütevazi aile bütçemizin dibine darı mı ekmiş, kileri tam-takır, babamı kabaran borçlarının ortasında bocalar mı bırakmış? Paşa

böyle ufak-tefek, önemsiz, kendi menfaatiyle alâkası olmayan şeyleri hiç düşünmezdi bile.

Söz buraya gelmişken, şunu da ilâve edeyim ki, paşa bütün gelişlerinde hep eli boş bulunur; hani, "yarım elma, hatır alma" nevinden, küçük de olsa büyük görünen, yavan da olsa tatlı gelen bir hediyecik, bir armağancık bile getirmezdi.

Yalnız bir defa, tek bir defa, paşa bize bir hediye getirmiş, şeytanın ayağını kırmıştı.

O gelişinde, daha babamı görür görmez, hediye müjdesini vermiş, fakat ne olduğunu söylememişti. Bavul açıldığı zaman, tabiî, hediyeyi çıkarıp babama teslim edecekti.

Bizi bir düşünce, bir merak, bir hayal sarmıştı ki, deme gitsin!...

Ben ve kardeşim birer bahriyeli elbisesine çoktan razı idik. Annem bir elmas küpe ümit ediyor; babamsa, paşadan bir şey beklememekle beraber, zannederim, hediyenin bir altın tabaka, yahut değerli bir kehribar ağızlık olmasını istiyordu. Belki bunlardan hiçbiri olmazdı da, meselâ bir Acem şalı, yahut babamın kitap merakına göre, nefis hat, müzehhep bir divan da olabilirdi. Hâsılı, herkesin yaşına başına göre, paşanın hediyesinden bir umduğu, bir beklediği vardı. Fakat paşanın hediyesi ne idi, ne idi acaba?...

Nihayet o beklenilen heyecanlı saat gelip çattı. Paşa, "Size hediyenizi getireyim" diyerek odasına, bavulunun başına gittiği dakikadaki yüreklerimizi çarptıran, o bir yarım baş dönmesi veren hissi, bilmem ki size nasıl anlatmalı?..

Az sonra paşa, hediyesini, elinde çeke çeke getirmişti. Fakat bu hiçbirimizin hatırına, hayaline gelmeyen, hiç beklenilmeyen bir şeydi: Bu bir tespihti, bir tahta tespih ki, eşleri muhakkak Beyazıt sergisinde, o zamanın parasıyla, yirmi paraya filân satılıyordu. Hepimizin başına birer kova su dökülmüş gibi olduk.

Meğer tespihin değeri, bizim bildiğimiz gibi, sadece ağacında, biçiminde, yontuluşunda, boyasında, yani maddesinde değilmiş!... Asıl manevî değeri varmış bu tespihin... Zira:

– Bu tespih, falanca pâşâ hazretlerinin cebinde huzûr-i şâhâneye çıkmış!...

Evet, paşa böyle söyledi. Öyle ya, bu ağaç tespihe bundan büyük kıymet ve taşralı misafirpervere de bu tespihi elde etmekten yüce saadet mi olurdu?...

Babam teşekkür ederek paşanın elinden tespihi aldı, cebine koydu. Biz suspus olup etrafa dağıldık.

O vakitler dededen kalma taş yapılı bir eski zaman evinde otururduk. Bu

evin her tarafı birer parça haraptı. Hele helâyı hiç sormayın, derim; kocaman bir çukuru vardı, çok defalar ayağımız kayar da içine düşeriz diye ödümüz kopardı.

Babam, paşanın hediyesini aldığı gecenin sabahı, anlaşılan bütün gece kurmuş, düşünmüş olacak ki, elinde huzura çıkarılan tespihle, işte bu helâya girdi, oradan eli boş çıktı.

(*Talkınla Salkım*, 1937)

2

MÜHÜR

Asaf Akçıl gümrükte memurdu. Elli, elli beş yaşlarında tahmin edilirdi. Epey iri ve hantal bir vücudu vardı. Oldukça garip ve gülünç bir şekilde giyinir kuşanırdı. Tepesi dımdızlak açıktı. Fakat yanlardan uzayan beş on tel saçla başını pek itinalı bir surette, bir taç gibi örtmesini bilirdi. Her gün sinekkaydı tıraş olurdu. Yıllardan beri yenilenmemiş olan soluk, pekmezköpüğü boyunbağısı, çenesinin altında, bir düğüme benzerdi ve bu düğümün üstünde "A" markalı altın bir iğne eksik olmazdı. En az on yıl, hiç değiştirilmeden giyildiği intibaını veren ve kahverengi iken, solarak beje kaçmaya başlayan elbisesi her zaman iyi süpürülmüş fakat iyi ütülenmemiş olarak görülürdü. Diz kapaklarında, artık ipliklenmeye başlayan pantalonun ütü çizgisi daima biraz yana kayar ve insanda şaşı bir pantalon tesiri bırakırdı. Ceketinin iki ucu, iri göbeğinin iki yanından bacaklarına doğru sarkardı. Kumaş kirlenmesin diye, yakasında beyaz bir mendil taşırdı. Kocaman karnını kaplayan yeleğinin iki alt cebi arasında sarı âdi madenden bir kordon vardı ki, bunun bir ucu, ufak bir anahtarla kurulan eski bir saatte, öbür ucu, ıstampa mürekkebiyle boyalı deri mahfazası içinde memuriyet mühüründe nihayetlenirdi ve yeleğinin bu iki dolu cebi, iri göbeği üstüne konmuş iki kurbağaya benzerdi.

Asaf Akçıl'ın aslî maaşı 35 lira idi ve çalışkanlığına, doğruluğuna, âmirlerinin kendisinden memnun olmalarına, en nihayet, bu dairede fasılasız yirmi üç yıl vazife görmesine rağmen, bilinmez neden, resmî sebep olarak kadrosuzluk yüzünden, bir türlü daha üst derece ve maaşa terfi edememişti. Son terfiinin üstünden tam altı sene geçmişti. Asaf Akçıl, 35 lirada demir atıp kalmasından dolayı, tabiî şikâyetçiydi. Bu şikâyeti, ufak bir aile oldukları ve gayet idareli harekete alıştıkları için, geçim zorluğu çektiğinden değil de, daha ziyade her memurun yükselmeye olan hırsı yüzündendi.

Asaf Akçıl evlidir, ama, çocukları olmamıştı. Karısı Safiye Hanım, çocuğu olmayan her kadın gibi, kocasına fazlaca düşkündü. Onu hem koca olarak, hem de olmayan çocuklarına karşı duyabileceği sevgi ile, bir nevi evlât gibi de severdi. Bu birbirine karışmış olan sevginin çocuklarının payına düşecek olanında, biraz terbiye ve tahakküm edâsı vardı ki, bu hâl kadını hâkim bir mevkie çıkarmıştı. Bu hâkim mevkiin müeyyidesini, Fatih Nişanca'sında oturdukları evin kadına ait oluşunun teşkil etmesi de ihtimalden uzak değildir. Safiye Hanım, çocuk, servet, ikbal gibi sebeplerle tatmin edilememiş her insanda görülen, fakat bunun neden ve niçin olduğu kendilerince de yeter derecede teşhis ve tahlil edilemeyen bir mânevî rahatsızlık ve huzursuzluk içinde idi. Safiye Hanım, yine o insanlarda olduğu gibi, eksikliğini hissettiği ve elinde olmadığı için, bir türlü teskin edemediği mahrumiyetlerini öyle şeylerle tatmin etmek isterdi ki, bunlar çok defa saçmanın saçması şeylerdir. Ama, bunlar onun için, birer ruhî ihtiyaçtır. Ne dense nafiledir ve ne yapılsa önüne geçilemez.

Günlerden bir gün, Asaf Akçıl, masasına kocaman bir defter açmış, rakam döküyordu. Bir aralık odacı içeri girdi ve kendisini müdür beyin isteğini haber verdi. Bu istemeler günde belki on defa vaki olduğu için, bunda bir fevkalâdelik hissetmedi. Ve her zamanki gibi, başını eğdiği defterden kaldırdı. Kalemini hokkanın yanına bıraktı. Gözlüklerini kutusuna koyup mendili cebine yerleştirdi ve yerinden kalkıp, sakin ve endişesiz adımlarla, müdürün odasına doğru yürümeye başladı. Kapıyı vurmadan girdi.

Müdür onu güler yüzle karşıladı. Bu karşılama her zamankinden farklıydı. Zaten Asaf Akçıl'ın kulağı daha önceden kirişteydi. Bu itibarla işi sezinlemekte gecikmedi. Heyecandan yüzüne kan hücum etti. Mesut ve oldukça aptal bir suratla, gülümsedi.

Müdür:

– Buyurun Asaf Bey, diye ona iltifat etti, buyurun, oturun, şimdi emriniz geldi. Bir derece terfi ederek "....." memurluğuna tayin edildiniz. Tebrik ederim. Allah muvaffak eylesin. Hemen emrinizi yazdırıp size tebliğ ederim.

Asaf Akçıl üst üste teşekkür etti. Yüreği heyecandan pat pat atıyordu. Altı yıldır beklediği gün nihayet gelmişti. Ah, bu terfi günleri! Memurların hayatında ne mühim bir yer tutar. Bu bir nevi düğün, bayram gibidir. Şimdi bütün daire arkadaşları onu tebrik edecekler, uzaklardaki tanıdıklarından alacağı mektupların, kartların ardı arkası kolay kolay kesilmeyecekti. Bu arada, belli etmeden, şühesiz, kıskananlar da olacaktı. Hattâ kendisi gibi uzun boylu

beklemeyip hemen terfi ediverenler bile. Bu dünya, garip bir dünyadır vesselâm!...

Hiçbir işte görülmeyen bir süratle, terfi emri yazılıp hemen Asaf Akçıl'a tebliğ edildi. O da elindeki işleri, çabucak, bir arkadaşına "devir ve teslim" etti. Sıra, yeleğinin sol alt cebindeki memuriyet mührüne geldiği zaman, Asaf Akçıl'ın eli, nedense biraz ağır davrandı. Mührü, takılı bulunan kordondan söküp çıkarırken, bayağı üzüntü duydu. Hey gidi mühür hey!... Bununla az mı evrak mühürlenmişti. Ve bu mühür yüzünden, bütün o kâğıtlar nasıl itibar kazanmış, devlet işlerini yürütmüştü

Asaf Akçıl'ı üzen şey, kordondan sökülen mühür yerine artık bir başkasının takılmayacağı idi. Şimdiki memuriyeti daha yüksek olmakla beraber mühürsüz bir memuriyetti.

Paydostan sonra evine dönüp terfi müjdesini karısına verdiği zaman, Asaf Akçıl, sol yelek cebinin boşalmış olmasından dolayı, bütün vücudunda garip bir eksiklik hissediyordu. Fakat karısının ilk sevinci ve ilk gururu, onu okşuyor, ona teselli veriyordu.

Elden giden mühüre rağmen yine de mesuttu, memnundu. Terfi işini içine sindire sindire düşündüğü zaman, bunun gerçekten hayatında mühim bir hâdise olduğunu, yeni memuriyetinde selâhiyetlerinin arttığını, âdeta âmir derecesine yükseldiğini biliyor ve bu suretle, daha yüksek mevki ve makamlara çıkmak için, esaslı bir adım attığına kanaat getiriyordu. Adam sen de!.. Varsın mührü olmasın...

Geceliğini giymek için sırtından ceketini çıkardı. O sırada, yeleğindeki kordonun ağırlığını kaybeden ucu, aşağıya doğru sarkıp boşlukta sallandı. Asaf Akçıl, bunu bir ayıp gibi, karısından saklamak istediyse de, muvaffak olamadı. Safiye Hanım işin farkına vardı. Kaşları birden çatıldı, ve:

– Mührü ne yaptın?

diye sordu. Asaf Akçıl mümkün olduğu kadar tabiî olmaya çalışarak ehemmiyetsiz bir şeymiş gibi:

– Ha... Mühür mü?... Şey... diye cevap verdi... Şey... O mühür tabiî eski memuriyetime aitti. İşlerimi devrederken, mührü de verdim elbette...

Şimdi Safiye Hanımın karşısında kocası, tramvay kazâsında bir âzasını, bir kolunu veya bacağını kaybetmiş zavallı bir adam gibi, perişan duruyordu.

Karısı telâş ve heyecan içinde:

– Peki, onun yerine başkasını vermeyecekler mi?

diye sordu. Asaf Akçıl, karısını büsbütün çileden çıkarmamak, şimdilik olsun yatıştırmak için:

– Evet, tabiî verecekler, dedi, ama henüz almadım.

Asaf Akçıl müşkül bir mevkide olduğunu hissediyor, müthiş canı sıkılıyor-

du. Mühürsüz kaldığı için o da üzülmüyor değildi. Ama kendisi "vaziyetin icabını" takdir edebiliyordu. Ne yapmalı, devlet, her memuruna, tabiî, bir mühür veremez. Fakat gel de bunu karıya anlat.

Asaf Akçıl'a, o geceden sonra, her günü, her gecesi âdeta zehir oldu. Safiye Hanımın yüzü gülmüyor, asıl daha fenası, çenesi hiç durmuyordu. Vır vır vır... Zır zır zır... Adamcağızın başının etini yiyordu.

– Seni atlattılar, "terfi ettiriyoruz" diye elinden devletin cânım mühürünü aldılar. Vermemeliydin, ayak diremeliydin. Bana bir kerecik olsun danışsaydın, hiç razı olur muydum. Kendi başına buyruk herifl.. İşte şimdi kuyruğu güdük bir imzacığa kaldın. Böyle imzaları mahallenin bekçisi de atar. Bütün komşularımız, ahbaplarımız arasında, kocası mühür sahibi bir ben vardım. Ben bununla iftihar ederdim. Eline geçen devletin kadrini, kıymetini bilmedin. Eski vezirler bir mühür için baş verirlermiş. Sebepsiz değil tabiî... Çünkü, "Mühür kimdeyse Süleyman odur."

O zamana kadar sakin ve sevgiyle dolu geçen hayatları bu yüzden altüst oluyordu. Asaf Akçıl, sabahları, şafak sökerken canını sokağa dar atıyor, dairede surat bir karış oturuyor, akşamları geç vakit evine, bir işkence yeriymiş gibi, istemeye istemeye, ayaklarını zorla sürükleyerek, dönüyordu. Ne etmişler de onu terfi ettirmişlerdi.

Zavallı adam ne yapacağını, ne edeceğini bilmiyordu. Artık çıplak başını yanlardan uzayan beş on tel saçla bir taç gibi örtmüyor, her gün sinekkaydı tıraş olmuyor, pekmezköpüğü kıravatına altın iğnesini takmıyordu. Günden güne çöktüğünü, zayıfladığını gören arkadaşları:

– Yahu, hasta mısın, geçmiş olsun.

diye hâl hatır soruyorlar, onu çekemeyenler de:

– Öküz herife terfi yaramadı.

diye arkasından alay edip gülüyorlardı.

Evet, ne etmişler de onu terfi ettirmişlerdi. Vaziyetin icabı bu... Devlet her memuruna ayrı bir mühür veremez. Bu muhakkak... Fakat, ölümden başka her şeye çare vardır. Acaba bunun da bir çaresi bulunamaz mı? Ah, çaresi bulunsa... Asaf Akçıl, bunun için ne fedakârlıklara katlanmaz...

Artık her hakarete, istiskaale, gülünç olmaya razı olarak müdürün odasına girdi. Meseleyi olduğu gibi müdüre anlattı. Olmazsa, terfiden vazgeçerek, eski vazifesine iade edilmesini, tek, eline bir mühür verilmesini rica etti. Bunları söylerken, utancından, nohut iriliğinde ter döküyor, soluk mavi gözleri, şefkat ve merhamet dilenen bakışlarla, müdürün gözlerinde değil, odanın eşyasında falan geziniyordu.

Müdür, meğer halden anlar bir adammış. Bıyık altından güldü ve işi derhal kavradı... Bir çaresine bakacağına dair söz verdi. Hemen o gün, "....."

memurluğunun mutlaka br mühüre ihtiyacı olduğunu, işlerin böyle bir mühürü icap ettirdiğini yukarıya yazdı. Dereceden dereceye geçerken bu mühür işi, hakikî ve resmî bir lüzum halini aldı. Günün birinde mühürün Darphane'ye ısmarlandığına, gelince hemen gönderileceğine dair cevap geldi.

Asaf Akçıl, "madem ki bir yolu varmış, neye bu kadar kahır çektim?" diye hayıflanıyor, karısına her gün yeminlerle teminat veriyor ve günleri iple çekiyordu.

Çok geçmeden, "mühür" bir bez kese içinde postadan çıkıp Asaf Akçıl'ın imdadına yetişti. Bu tabiî hiç kullanılmamış, yepyeni bir mühürdü.

Asaf Akçıl, bu çepçevre yazılar kazılı, sarı pirinçten, altın gibi parıl parıl yanan mührü avucunun içine aldı. Sevdi, okşadı. Sonra, aylardan beri kordonunun boş duran ucuna, bir nişan gibi takıp yeleğinin sol cebine, dikkatli dikkatli yerleştirdi. Eve dönünce, karısı kim bilir ne kadar sevinecekti.

Safiye Hanım hakikaten çok sevindi. Hattâ sevinç gözyaşları bile döktü. Sanki bir felâketten kurtulmuşlardı.

(*Yataklı Vagon Yolcusu,* 1948)

3

YATAKLI VAGON YOLCUSU

Bir ay izinle gittiği İstanbul'dan, karısı ve kızıyla, Ankara'ya dönüyordu. Hayatından memnundu. Uzun, (yahut izinle geçtiği için kısa), yarı güneşli, güzel bir sonbahar ayını, her dakikasından ayrı bir zevk alarak, bütün yüreğiyle sevdiği İstanbul'da karısının o sıkıcı terzi, kunduracı dükkânlarına ve akraba ziyaretlerine onu da beraber sürüklediği günler müstesna, hemen hemen âvare, dilediği gibi boş ve rahat geçirmişti.

Karısının giyim kuşam israfına, bütün bir ayın yiyip içme, gezip dolaşma masrafına ve karısından kaçamak yaptığı iki gecelik (topu topu iki gececik), Beyoğlu âlemlerine rağmen, hâlâ cüzdanında bir miktar para vardı ve yataklı bileti portföyündeydi.

16.25 vapurunun Haydarpaşa'ya bıraktığı Ankara yolcuları arasında, trende yerinin emin olmasından dolayı, derin bir iç huzuruyla, garın mermer merdivenlerinden ağır ağır çıkıyor; kendisini, dört beş yaşlarındaki cılız kızının elinden sıkı sıkıya tutan kısa boylu şişmanca karısı ve iki şişkin bavulu üst üste bağlayıp sırtına almış olan markalı bir istasyon hamalı takip ediyordu.

Yataklıdaki yerlerine kolayca yerleştiler. O, dudaklarında tüten bir sigara ile, çektiği dumandan fevkalâde zevk alarak, kır karışmış başı açık, trenin kalkmasına kadar peronda dolaşıyor ve ellerinde yer kuponlarıyla acele acele yürüyen, yolda okuyarak vakit öldürmek düşüncesiyle, üçer, beşer gazete ve mecmua alan, yer yer kümeler halinde toplanan yolcular ve geçiriciler arasında bir tanıdık var mı? diye gözleriyle araştırmalar yapıyordu. .

Bir an bir tanıdık yüz farkeder gibi oldu. Dikkatle baktı, hafızasını yokladı. Evet, o olacaktı. İşte karşısındaki adam da, onu görmüş, tanımış ve ürkek bir baş eğişiyle selâm vermişti. Bu, arkadaşlarından birinin odacısıydı. Arkadaşını dairesinde ziyarete gittiği günler odacıyı tabiî birçok defalar görmüş, yüzü ve şekli aklında kalmıştı. Paltosunu ve şapkasını alan, sigarasına kibrit yakan, susadıkça temiz bir bardakla su getiren bu adamdı; hizmet ehli, terbiyeli, biraz budalaca yüzlü bir adam!

Çoktan görülmeyen bir dost gibi, sıcak bir kabulle, odacının selâmına karşılık verdi, lâf olsun diye de:

– Ne o, diye seslendi, buralarda ne dolaşıyorsun?..

Öbürü bu sesten cesaret aldı. Yavaş yavaş sokuldu. Söylemek istemeyen, fakat sorulduğu için, terbiye icabı, söylemek mecburiyetinde kaldığını hissettiren bir edâ ile, ilkin:

– Sağlığınız beyim, dedi.

Sonra duraklayarak, kekeleyerek sözlerine devam etti:

– Şey.. hiç.. yani.. hasta bir annem vardı. Ağırlaşınca bana mektup yazdılar. Daireden izin aldım, buraya geldim. Sizlere ömür, göçtü zavallı...

Durdu, yüzünde büyük bir keder okunuyordu:

– Şimdi.. şimdi, dedi, işime döneceğim. Fakat, şey.. bir yol parası bulamadım, ah, bir bilet parası bulabilsem...

Karşısındaki anlamamazlıktan gelerek:

– E, yani?..

diye sordu.

– Yani, bana bir insaniyet, bir yardım yapamaz mısınız? Ankara'ya dönünce size bu parayı tabiî iade ederim...

İlkin zihni bu "parayı iade ederim" cümlesi üzerinde durdu. Lâf mı bu! Parayı iade edecek! Pöhh!.. Bir fakir odacıya verilen para geri alınmaz!

Dudaklarındaki sigarayı yere tükürdü, ağzı birden acılaşıvermişti.

Bir anda odacıya karşı garip bir soğukluk ve nefret hissetti. Fakat ayni an içinde yüreğinde tuhaf bir yumuşaklık da duymadı değil! Bu birbirine aykırı iki hissin karışık tesiri altında, önce kendi nefsini düşündü. Aklı portföyündeki yataklı biletine kaydı. Cüzdanında parası vardı. Vazifesine dönünce de işlemiş aylığını hazır bulacaktı.

Annelerin ölümü pek hazin ve acı bir şeydir. Fakat, bereket versin, kendi annesi çoktan ölmü, bu yara çoktan kapanmıştır.

Muhtaç insanlara yardım etmek; onlara el uzatmak... Bu, bir insanlık vazifesidir. Fakat bu vazife ile hiç karşılaşmamak ne kadar daha iyi!.. Fakir bir insandan mümkün olan yardımı esirgemek! Bu, daima vicdanı rahatsız edecek bir şey olur. Odacı tabiî üçüncü mevki ile gidecek.. Üçüncü mevki bileti nihayet on liranın içindedir. Fakat keşki yüz lira, üç yüz lira, beş yüz lira olsaydı. O zaman içinden en ufak bir eza bile duymadan, bunu reddedebilirdi. Keşki ona hiç rastgelmeseydi. Yahut kendisi parayı vermek üzere elini cüzdanına götürürken, odacı, yer yarılıp yerin dibine girse, (hadi bu olmayacağına göre), bari düşüp sekteden geberiverse!..

İnsan kafası, dünyanın en esrarlı, en müthiş, en muzlim kutusudur. Bütün bu düşünceler bir an içinde, ziyanın süratinden bin kat daha ziyade bir süratle kafasından gelip geçti.

Trenin hareketine pek az bir vakit kalmıştı. Odacı süklüm püklüm haliyle, fakat oltasına balık dokunduğunu hisseden bir balıkçının sakin ve emniyetli duruşuyla bekliyordu.

– Peki, hemen gidebilir misjn?

– Tabiî giderim. Zaten bir tanıdığa rastlarım da biletimi alırım ümidiyle istasyona gelmiştim.

Anî bir hareketle, odacının eline bir on liralık uzattı. Öbürü teşekkür etmeğe bile vakit bulamadan, gişelerin bulunduğu yere doğru koşarak, uzaklaştı.

Trenin kalkmasına iki dakika var! Bir dakika kaldıl Fakat gelen yok... Gözlerini bir nişan hedefine dikmiş gibi dikkatle bakıyor, ama, odacıdan eser yok!..

Vakit müsait olsa, tâ gişeye kadar gidip bakacak... o kadar hayret ve merak içinde...

Tren memurları vagonların kapılarını kapıyorlar. Son saniyede yataklı vagona atladı. Tren kalktı.

Tren pencerelerinden peronda toplananların, hele güzel ve süslü kadınların kokulu mendillerini ve birer beyaz güvercin yavrusuna benzeyen, zarif ellerini sallayışlarını seyretmek pek hoş bir şeydir. Bu, asıl kendi yolcuları için olduğu kadar, herkes için, her yolcu içindir de!... Fakat o, bu defa, bunun farkında bile olmadı. Aklı fikri pis, kirli odacıdaydı. Vücudunun üst kısmını pencereden sarkıttı, başını ileriye doğru uzattı, hep aynı noktaya, gişelerin bulunduğu salonun kapısına baktı.

Bunun ne faydası var?..

İçini nedamet bir kor gibi yakıyordu. Fakat birden hatırladı ki, onu gözleriyle beklerken, bakışı bir aralık, yataklının pencerelerinden kendisine bakan

kızına çevrilmişti. Acaba tam o sırada, trene geldi de ben mi görmedim, diye düşündü ve karısına sezdirmeden üçüncü mevki kompartımanlarını dolaşmağa karar verdi.

Koridorlardaki kalabalığa sürtünerek dolaşmayı, vagondan vagona geçmeyi sevmezdi, ama, çaresiz, tâ en öndeki, lokomotifin arkasındaki vagona kadar, zincirli ve sarsıntılı sekiz, on aralıktan zıplayarak üçüncüye gitti. Her kompartımana, yer arayan ayakta kalmış bir yolcu gibi, dikkatle baktı. Tahta kanapelerde birçok insan vardı. Bağdaş kuran, yan yatan, birbirinin omuzuna dayanan, çerez yiyen ve kırk yıllık ahbap gibi, senli benli konuşan bir halk...(Halkın bu tekellüfsüz kaynaşması ne güzel şey!) Fakat, her cinsten, her boydan haşır neşir olan bu halk arasında asıl kendi aradığını bulamadı. Helâlar aklına geldi. Öyle ya... Oraya gitmiş olabilirdi. Dakikalarca kapılarında durarak içlerinden çıkacak olanları bekledi; hayır, yok, yok!..

Onu bulmaktan ümidini kesince, birden, Ankara'da, Yenişehir'deki apartmanlarından kalkıp Eskişehir'deki mahalle aralarında dolaşmağa benzeyen, bu seyahat içinde seyahati yapmağa kendisini mecbur eden kızının deminki bakışına kızmağa başladı. Ama, bu kızgınlık çok sürmedi. Çünkü kendi kızıydı ve kızını çok severdi.

Öfkeli ve bedbin olarak yataklıdaki yerine döndü. Suratı asıktı. Canı sıkılıyordu. Nasıl da on lirayı bir atmacanın zavallı bir serçeyi kapışı gibi, hiç aman vermeden, kapıp kaçıvermişti. Hani, on lira için değil, pokerde elli lira, yüz lira kaybettiği geceler bile bu kadar fenasına gitmemişti. O oyundur, kazanmak da, kaybetmek de şans işidir. Fakat bu öyle mi yal...

Şimdi yalnız odacıya değil, bütün insanlara kızıyordu. Tuhh!.. İnsanoğlu hal.. Hilekâr, düzenbaz, dolandırıcı, yalancı, mendebur mahlûklar!..

On liraya karşılık olsun diye, karısının lokantalı vagona, yemeğe gitme teklifini reddetti. Kadın şaşırdı. Fakat, bundan bir şey anlamadı.

Gece, yatağına uzandığı zaman, on lira bir burgu olmuş, beynini deliyordu. Kat'iyetle hükmediyordu ki, odacı parayı alınca, arkasına bile bakmadan doğru vapura atlayıp Galata'ya geçmiş, bir meyhanede kafayı tütsüledikten sonra, (bu nevi meyhaneler ve buraların müdavimleri gözlerinin önüne geliyordu), şimdi pis bir fahişenin koynunda yatıyor. Pis bir fahişe, ama, bu bir dişidir, değişik bir kadındır. İçinde kıskançlığa benzer yakıcı ve kirli bir his kabarıyor.. Hem de kendi parasıyla!..

Halbuki, ne kadar itimat verici, sakin bir hali ve saf bir yüzü vardı. Ne kadar acıklı bir tavır almıştı. Zaten kendisini kandıran şeyin bu saflık ve budalalık manzarası olduğuna hükmediyordu. Meğer asıl böylelerinden kaçınmalıymışl

Geçen gün kızı bir yapma kuş görüp almak istemiş, fakat kendisi artık faz-

la masraf oluyor, diye kızının gözyaşlarına ve tepinmelerine bakmayarak, bunu almamıştı. Halbuki alsaydı, cüzdanında şimdikinden daha az para olacak değildi.

Gece ne kadar uzun sürüyor ve bu tren tıkırtıları ne kadar âsabına dokunuyor. Daracık yatakta bir yandan öbür yana dönüyor, kıvranıyor, bir türlü uyuyamıyor. Karnı aç, dili paslı, avuçları yanıyor. Ona öyle geliyor ki, bütün bir tatil ayından vücutça ve kafaca ettiği istifade, bu gece güme gitmiştir.

Bir aralık, içinde dayanılmaz bir darlık hissetti. Zâhir kâbus bu olmalıydı. Aklından ne kadar çıkarmak istese, yine de, odacının sarı ve kirli suratını görüyor, dilini çıkararak, kendisiyle alay ettiğini zannediyordu. Bu hayali kovmak için başının ucundaki lambayı yakmak istedi. Ya üstte yatan karısı uyanır da, "Ne var?" diye sorarsa... Adamm sen de!.. Ona bir doğru-yalan uydurmak kolaydır. Lambayı yaktı. Tahmin ettiği gibi, karısı uyandı:

– Nen var?

diye sordu.

– Hiç.. şey.. galiba tahtakurusu var, ona bakıyorum!..

Sabahleyin, bir ara yarı daldığı uykudan pek yorgun ve halsiz uyandı. Artık kanıksamıştı. Geceki saçma sinir bozukluğuna şaşıyordu. Ne kötü bir gece geçirmişti. Halbuki değer miydi?

Ankara garına indikleri zaman ihtiyarsız tekrar odacıyı hatırladı. Şimdi olsaydı, bavulların otomobile taşınmasına yardım ederdi!

(*Yataklı Vagon Yolcusu,* 1948)

SABAHATTİN ALİ

(1907-1948)

HAYATI: Sabahattin Ali, Bulgaristan'da, Gümülcine sancağına bağlı Eğridere ilçesinde (bugünkü Kırcalı sancağına bağlı Ardino köyü) doğdu (25. 2. 1907). Ayvalık nüfus kütüğüne yazdırıldı. Babası, piyade yüzbaşısı, Cihangirli Ali Salâhattin Beydir. II. Abdülhamit döneminin uyanık kişilerinden biri olduğu anlaşılan Ali Salâhattin Bey, ilk oğluna, Jön Türk'lerin önde gelen kişilerinden Prens Sabahattin'in adını, ikinci oğluna da Tevfîk Fikret'in adını (Fikret) verdi. Sabahattin Ali, I. Dünya Savaşı sırasında, babasıyla birlikte, Çanakkale'de bulundu (1914-1918), ilkokulu bir süre orada okudu; babası emekli olunca, ilkin İzmir'e, daha sonra Edremit'e yerleştiler. İlkokulu Edremit'te bitirdi, bir süre Edremit idadisinde, daha sonra Balıkesir dârülmuallimîn (erkek öğretmen okulu), son olarak da İstanbul Muallim Mektebi'nde (ilköğretmen okulu) okudu (1921-1927). Okulu bitirince, bir yıl kadar Yozgat'ta ilkokul öğretmenliği yaptı (1927). Ertesi yıl, sınav kazanarak, Maarif Vekâleti (Millî Eğitim Bakanlığı) hesabına okumak üzere, Almanya'ya gönderildi (1928); öğrenimini bitirmeden Türkiye'ye döndü (1930), açılan yabancı dil sınavını kazanarak Aydın ortaokuluna (1930), daha sonra Konya ortaokuluna (1931) Almanca öğretmeni olarak atandı. *Memleketten Haber* adlı bir şiiri dolayısıyla, cumhurbaşkanına hakaretten bir yıl hapis cezasına çarptırıldı (1932), Konya ve Sinop cezaevlerinde yattı, Cumhuriyetin onuncu yıldönümünde çıkarılan af yasasından yararlanarak, on ay sonra hapisten çıktı (1933), o zamanki Maarif Vekilinin (Millî Eğitim Bakanı) önerisine uyarak, Atatürk'ü öven bir şiir yazıp yayınladıktan sonra yeniden Maarif Vekâletinde görev aldı (1934); neşriyat müdürlüğü büro şefliği, Talim ve Terbi-

ye Dairesi ikinci sınıf mümeyyizliği, yayın dairesi ikinci sınıf kalembaşılığı, Ankara İkinci Ortaokulu'nda Almanca öğretmenliği, Musiki Muallim Mektebi (musiki öğretmen okulu) Türkçe öğretmenliği, Ankara Devlet Konservatuvarı Almanca çevirmenliği görevlerinde çalıştı (1934-1945); bakanlık emrine alındı (1945); istifa edip İstanbul'a gitti, bazı arkadaşlarıyla birlikte, *Marko Paşa*, o kapatılınca *Malûm Paşa*, o kapatılınca *Merhum Paşa*, o da kapatılınca *Ali Baba* adlı siyasal mizah gazetelerini çıkardı (1946-1947); bu gazetelerde kimi yazarlara "neşren hakaret" suçundan yargılandı, hüküm giydi (1947), cezaevinde yatıp çıktıktan sonra (1948), işsiz kaldığı için, kamyonla yük taşımacılığına başladı. Polisçe sürekli izlenmelerin doğurduğu ruhsal bunalımla, Bulgaristan'a kaçmağa karar verdi; kendisine kılavuzluk eden bir kaçakçı tarafından sınır yakınında öldürüldü (2.4.1948). Öldürülme olayı bugüne değin aydınlanmış değildir; bunun, senaryosu önceden hazırlanmış bir tuzak olduğu yolunda söylentiler vardır.

ESERLERİ:

H i k â y e :

1 – *Değirmen* (1935)
2 – *Kağnı* (1936)
3 – *Ses* (1937)
4 – *Yeni Dünya* (1943)
5 – *Sırça Köşk* (1947

R o m a n :

6 – *Kuyucaklı Yusuf* (1937)
7 – *İçimizdeki Şeytan* (1940)
8 – *Kürk Mantolu Madonna* (1943)

HİKÂYELER

Sabahattin Ali, edebiyatın şiir, roman, oyun, makale türlerinde yazmakla birlikte, daha çok, hikâyeci olarak tanınır. 5 hikâye kitabı vardır. Bunlarda 64 hikâye toplanmıştır.

Bir incelemecinin saptadığına göre, "Sabahattin Ali, kentten çok bir köy ve kasaba öykücüsüdür" (Mehmet H. Doğan, "Öykücü Sabahattin Ali", *Türk Dili*, c. XXXII, sayı 286, s. 87). Gerçekten de, 4 masal ile, konusu şehirlerde geçen 16 hikâye dışında kalan 44 hikâyede anlatılan olaylar hep köy ve kasabalarda geçer. Yine aynı saptamaya göre, önceki kuşak hikâye ve romancıları (Ömer Seyfettin, Refik Halit, Yakup Kadri, Reşat Nuri vb.) için, "Anadolu, 'bilmedikleri bir memleket'tir. Bir gezgin olarak giderler oraya... Dıştan, bir gezgincinin gözleriyle bakarlar ona... Sorunların yüzeyindedirler... Gerçekçilikleri bir masa başı gerçekçiliğinden öteye gitmez... Sabahattin Ali ve ondan sonra gelen yazarlar kuşağı, Cumhuriyet yönetiminin getirdiği ekonomik ve toplumsal değişikliklerin bir sonucu olarak Anadolu'nun sorunlarının ağırlık kazandığı, bu sorunların kendini anlatmağa başladığı bir dönemin kuşağıdır. Anadolu'ya bürokrat gözüyle bakmayan bir kuşaktır bu." (*age.*, s. 85-86)

Çevreye dışardan bakarak değil, onun içinde yaşayarak olayları ve kişileri gören ve eleştiren Sabahattin Ali, böylece, kendinden önceki "gözlemci gerçekçilik" yerine "eleştirel gerçekçilik", hattâ "toplumcu gerçekçilik" akımına öncülük etmiştir.

Yazar, 1936 ve 1938 yıllarında, sanat ve edebiyatla ilgili sorulara verdiği yanıtlarda şöyle der:

> *Edebiyat, hattâ alel-umum sanat, bence sanatkârın düşündüğü ve duyduğu bir fikrin ve bir hissin ortaya atılması, tamim edilmesi demektir; yani bir nevi propagandadır. Ben hiçbir zaman sanatın maksatsız olduğuna kaani olmadım. Sanatın bir tek ve sarîh maksadı vardır: İnsanları daha iyiye, daha doğru-*

ya, daha güzele yükseltmek, insanlarda bu yükselme arzusunu uyandırmak. Sanatın, ve burada mevzuumuz edebiyat olduğuna göre edebiyatın, bu mânada gelişmesini isterim. Bu takdirde endividüalizm (bireycilik) *den mümkün olduğu kadar hayata, muhite dönmek, muhitten bir çok şeyler almak ve muhite bir çok şeyler vererek yazmak lâzımdır. Bunun yapılabilmesinin birinci şartı ise, muharrire realist olmak müsaadesinin verilmesidir.* ("Sabahattin Ali İle Bir Konuşma", *Varlık*, 1936, c. III, sayı 65)

Sanatın gayesi de, her içtimaî fiil gibi, cemiyet olduğuna göre...

Benim kanâatımca sanat, insana insanı ve hayatı ve bunların mânasını öğretmekle muvazzaftır. Ancak bu takdirde geniş bir kitlede daha çok insanî olmak, daha iyi bir hayata varmak arzuları belirir. (...) Sanat bütün teferruâtıyla hayatı ihtiva etmeli, insanda yaşamak, insan gibi yaşamak, daha iyiye, daha yükseğe, daha temize doğru koşarak yaşamak arzusunu, hattâ ihtiyacını uyandırmalıdır. Hülâsa, sanat gaye değil, vâsıtadır. (M. Behçet Yazar, *Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı*, 1938, s. 372-373)

(Ayrıntıya girmeden önce burada bir ayraç açmak gerekiyor: Yazar, "endividüalizmden mümkün olduğu kadar hayata, muhite dönmek, muhitten bir çok şeyler almak ve muhite bir çok şeyler vererek yazmak"tan, "Geniş bir kitlede daha çok insanî olmak, daha iyi bir hayata varmak arzuları belirtmek"ten söz ediyor. Söz konusu konuşmaların yapıldığı yıllarda, 1935 nüfus sayımına göre, Türkiye'nin nüfusu 16.158.018'dir. İlk, orta, meslek ve yüksek okullarda okuyan çocuk sayısı, toplam 770.527'dir. 16 milyonun 14 milyonu köylüdür; yani okuma yazma dahi bilmez. Geriye kalan 2 milyon kişi kasabalı ve şehirlidir. Onların da kaçta kaçının okuma yazma bildiği belli değildir; diyelim dörtte biri, yani 500 bin kişi... O yıl yüksek öğretimde okuyan öğrenci sayısı da 7.478'dir. O yıllarda kitap baskısı en çok 2-3 bindir, o da birkaç yılda tüketilir. Bu satırların yazıldığı 1988 yılında, Türkiye'nin nüfusu 55 milyon olduğu halde, günlük gazetelerin dahi toplam satışı 2 milyon kadardır, kitap baskısı da en çok 5 bindir. Bu durumda, "endividüalizmden muhite dönmek, muhite bir çok şeyler vermek... Geniş bir kitlede daha iyi bir hayata varmak arzuları belirtmek" sözleri hep havada kalır. "Muhit" yok ki, "geniş kitle" yok ki, ona bir şeyler verilsin. Endividüalist yazarları da, top-

luma dönük yazarları da okuyan hep aynı kişiler; hep 2-3 bin [en çok 5 bin] kitap meraklısı aydın kişilerdir. Onların bile bir bölümü, hazırlanarak girdikleri TV yarışmalarında, ünlü sanılan bir çok sanatçıyı tanımıyorlar. Bu arada şunu da belirtelim: Türkiye'de basımevi kurulduktan [1726] harf devrimine [1928] kadar geçen 200 yılda ancak 27.000 kitap basılmıştır; bu da, Türkiye'de kitap okuma geleneğinin olmadığını gösterir.)

Yazarın ilk kitabı *Değirmen*'in başında, "Birinci kısım"da toplanan hikâyelerin dört tanesi *(Değirmen, Kurtarılamayan Şaheser, Viyolonsel, Birdenbire Sönen Kandilin Hikâyesi)* aşk tema'sı üzerine kurulmuş romantik ve bireyci hikâyelerdir; bunlar, 1928-29 yıllarında yazılmış ilk verimlerdir. "İkinci kısım"da toplanan ve 1930-33 yıllarında yazılmış olan hikâyeler "endividüalizmden hayata, muhite dönük, realist" hikâyelerdir.

Kitabın sonuna eklenen pembe bir kâğıtta şöyle bir açıklama var:

> *İkinci ve üçüncü kısımdaki "Bir Orman, Kazlar, Bir Firar, Candarma Bekir, Bir Siyah Fanila İçin, Komik-i Şehîr" adlı hikâyelerin Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki Anaaolu'yu anlattığı, okunduğu zaman anlaşılmakta ise de, bunu burada ayrıca tavzîhe lüzum gördüm.*

Söz konusu hikâyelerin "Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki Anadolu'yu anlattığı"nı belirten herhangi bir ipucu yoktur. Tersine, "Hapishanede Çallı Halil Efeye hep sorardım..." cümlesiyle başlayan bir tanesinde *(Candarma Bekir)* güncel bir olayın anlatıldığı sezilmektedir. Ne var ki, yazar, kitabın sonuna eklediği o notla, Anadolu'daki olumsuz olayları Osmanlı İmparatorluğu'na mal ederek, hem Atatürk zamanındaki genç Cumhuriyet'i kollamak, hem de yeniden hapse düşme tehlikesine karşı kendini korumak istemiş olabilir.

Atatürk'ün ölümünden sonra, Cumhuriyet'in ikinci döneminde, devrimlerden ödünler verilmeğe başlanması üzerine, yazar, o yoldaki kaygıları bir yana bırakarak, güncel olayların üstüne gitmiş; "insanda, yaşamak, insan gibi yaşamak, daha iyiye, daha yükseğe, daha temize doğru koşarak yaşamak arzusunu, hattâ ihtiyacını uyandırmak" isteyen hikâyeler yazmış; hattâ, bir masal-hikâyede, "... kendilerini besleyenlere bir şeyler borçlu olduklarını akıllarına bile getirmeyen; memleketin halkına, bir köylünün inekleriyle köpeklerine baktığı kadar bile göz-kulak olmayan" yöneticilerin oturduğu sırça köşkün "yıkılmaz, devrilmez bir şey olduğunun" sanılmamasını, "yıkılabileceğini" açıkça belirtmiştir *(Sırça Köşk)*.

Hikâye türü genellikle iki ana çizgi üzerinde yürür: birincisi, başı, ortası, sonu olan belli bir vakaya bağlı hikâyeler (Maupassant yolu); ikincisi, vakanın değil, kişinin ya da kişilerin ruh durumları üzerinde duran hikâyeler (Çehov yolu).

Sabahattin Ali, bir konuşmada, hikâyenin he olduğunu şöyle anlatır:

> *Hikâyenin merkez-i sıkleti* (ağırlık merkezi) *vaka, anekdot olduğuna göre...* ("Sabahattin Ali İle Bir Konuşma", *Varlık*, 1938, c. V, sayı 108)

Bizde Edebiyat-ı Cedide'den sonra Yakup Kadri, Refik Halit ve Ömer Seyfettin'le sürüp gelen Maupassant yolunu benimsemiş olduğunu böylece belirten Sabahattin Ali, insanların iç hallerini, dışa vuran eylemleriyle verme yönteminin Cumhuriyet dönemindeki en başarılı temsilcisidir.

"Hayata, muhite dönmek, muhitten bir çok şeyler almak ve muhite bir çok şeyler vererek yazmak lâzımdır; bunun yapılabilmesinin birinci şartı ise, realist olmaktır" diyen yazar, hikâye ve romanlarında hep çevreye dönük bir sanatçı olmaya, gözlemlerinden yararlanmaya özen göstermiştir. Aşağıdaki örnek, yazarın bu tutumunu kanıtlar:

İlkokul öğretmeni olarak Yozgat'a gittiği yıl (1927), bir arkadaşına gönderdiği mektupta çevreyi şöyle anlatır:

> *Ne basit muhit yarabbi... Konuşacak bir insan bile yok... Hepsi alelâde, hepsi dümdüz... Memleketin civarı hep bozkır, gözünün alabildiği kadar çıplak dağlar uzanıyor. (...) Yalnız, Yozgat'ın tam karşısında bir çam ormanı var. Ama o da bu dümdüz araziye yakışmıyor. Âdeta kirli bir bakkal önlüğüne yamanmış yeşil bir kadifeye benziyor. Buranın dağları bile münasebetsiz. Üstlerinde bir ağaç, bir kaya bile yok. Çakıltaşı gibi en büyüğü yumruk kadar taşlarla örtülü. (...) Ahali fesat, dedikoducu. (...) Ah, yalnızlık asıl böyle kalabalık yerlerde belli oluyor.* (bk. A. Bezirci, *Sabahattin Ali*, 1974, s. 16)

Aynı yıl yazdığı *Bir Siyah Fanilâ İçin* adlı hikâyesinde de, hikâye kahramanının ağzından, çevreyi şöyle anlatır:

> *Memleketin bende bıraktığı yegâne intiba basitlik oldu. Burada tabiat basit, muhit basit, halk basit, hülâsa her şey basitti. (...) Ahali mânasız ve fesattı. (...) Dedikodu almış yürümüştü. (...) Tabiatta da hiçbir tenevvü yoktu... O birbiri arkasına uzanan nihayetsiz sıradağlar... Gerçi kasabanın karşısında bir çamlık var-*

dı, güzeldi, ama buraya yakışmıyordu. Bu esmer dağların ortasında, kirli bir bakkal önlüğüne yamanmış yeşil kadifeyi andırıyordu. Dağların üstünde ne bir ağaç, ne bir kaya vardı. Yalnız ufak ufak çakıllar. Hani şose yollara dökerler, en büyüğü yumruk tadar taşlar olur ya. Sanki onları almışlar, avuç avuç serpmişler. (...) "Konuşacak, dert yanacak bir adam!..." diye kendi kendime haykırdım. Yoktu. (...) Müthiş surette yalnız kaldığımı hissettim. Ah... bilhassa bu kadar kalabalığın içinde yalnızlık ne acı oluyor yarabbi!...

Bütün hikâyelerinde (ve romanlarında) kendi gözlemlerini anlattığı halde, realizm akımının yöntemine uyarak, birkaç hikâye (*Selâm, Bahtiyar Köpek* vb.) dışında, kendi kişiliğini gizleme yolunu seçmiştir.

Okuyucunun önüne toplumsal sorunları (ağa, eşraf, devlet, köylü ilişkileri; "geri bir ekonomik düzenin ve baskıcı yönetimin ürünü yoksunluklar, yoksulluklar içinde ekmek, su, toprak uğruna, ölen, öldüren, hapislere düşen" insanlar vb.) sererek, okuyucuları bu sorunlar üzerinde düşünmeğe çağırır; "insanları daha iyiye, daha doğruya, daha güzele yükseltmek; onlarda bu yükselme arzusunu uyandırmak" ister. İşlediği konu ve temaları, *Bahtiyar Köpek* adlı hikâyesinin başında özetler:

Dostlar, yufka yürekli dostlar, "Hep kötü, sakat şeyler mi göreceksin?" diyorlar, "Hep açlardan, çıplaklardan, dertlilerden mi bahsedeceksin? Geceleri gazete satıp izmarit toplayan serseri çocuklardan; bir karış toprak, bir bakraç su için birbirlerini öldürenlerden; cezaevlerinde ruhları kemirile kemirile eriyip gidenlerden; doktor bulamayanlardan; hakkını alamayanlardan başka yazacak şeyler, iyi, güzel şeyler kalmadı mı? Niçin yazılarındaki bütün insanların benzi uçuk, yüreği kederli?...

Bu tema ve konular, yazarın hangi insanlar ve çevrelerle ilgilendiğini, hangi sorunları ele aldığını gösterir.

Yalnız kendi gözlemlerinden değil, tanıdığı kişilerin gözlemlerinden de yararlandığını biliyoruz. Sözgelimi, üç kez hapse düşen yazar, hapishanede gördüklerinden başka, orada tanıdığı kişilerden dinlediklerini de konu olarak ele almıştır. *Candarma Bekir* hikâyesi şöyle başlar:

Hapishanede Çallı Halil Efeye hep sorardım: "Sana ne diye yüz bir sene verdiler? Ne haltlar karıştırdın?"

Böylece, Halil Efenin anlattığı olay, hikâye biçimine dönüşür. *Bir Şaka* hikâyesinin ilk cümlesi de şöyledir:

Konya hapishanesine ilk girdiğim gün Cavit Beyle tanıştım.

Hapishanelerde gördüklerini ve dinlediklerini hikâyeleştiren yazar, edebiyatımızda bu yolda ilk örnekleri vermiş *(Kazlar, Candarma Bekir, Bir Şaka, Duvar, Çaydanlık, Katil Osman, Kafa Kâadı);* ondan sonra yetişenler (Kemal Tahir, Orhan Kemal, Aziz Nesin, Erdal Öz vb.) aynı yolu daha başka örneklerle işlemiş, geliştirmişlerdir.

Konularını arkadaşlarından, tanıdığı kişilerden aldığı bazı hikâyeler de vardır:

> *"Arap Hayri hikâyesinin konusunu Sabahhatin'e ben vermiştim.* (...)
>
> *"Uyku" hikâyesinde anlatılan kamyon yolculuğunda Sabahattin Ali kendisi bulunmamıştır; olayı ayrıntıları ile benden dinlemiş ve benim anlatımımda bulunmayan bazı yan konularla zenginleştirerek bir hikâye biçiminde geliştirmiştir.* (Pertev Naili Boratav, "Sabahattin Ali'nin Hikâyelerinin Hikâyesinden Çizgiler", *Sabahattin Ali,* 2. bas., 1986, s. 290-292)

Köy insanını, hapishanede tanıdığı kişilerden, bir de Anadolu'da gezip dolaşarak öğrenmiştir. Kasaba ve şehir insanmın yaşayışını da, çeşitli zamanlarda içinde yaşadığı kasabalarda, küçük ve büyük şehirlerde (Edremit, Aydın, Balıkesir, Yozgat, Konya, Ankara, İstanbul) görmüş, tanımış, incelemiştir.

Hikâyelerde anlatılan olaylar, genellikle, kişiler arasındaki toplumsal ayrıcalıklara ve ekonomik nedenlere dayanır. Ne var ki, bunlar, bir makale gibi açıkça söylenmez, sadece olaylar sergilenir, nedenlerin bulunması, okuyucunun anlayışına bırakılır. Sözgelimi, *Kağnı* hikâyesinde, "bir tarla meselesi yüzünden" çıkan cinayetin altında, ağa/köylü çatışması, köylü/devlet (jandarma) ilişkisi sezdirilir. Köylü/devlet ilişkisi çeşitli hikâyelerde (*Kafa Kâadı, Asfalt Yol, Bir Orman Hikâyesi* vb.) ele alınmıştır.

Kimi hikâyelerde (*Bir Gemici Hikâyesi, Apartman, Mehtaplı Bir Gecede, Uyku* vb.) işçi sorunlarına değinilmiştir.

Yazarın sık sık işlediği konulardan biri de, toplumun bozduğu, fuhşa ittiği, sonra da hor gördüğü kadınlara değinen (*Gramofon Avrat, Hanende Melek, Yeni Dünya, Arap Hayri* vb.) hikâyelerdir. Bunlarda, kadın yoksunu taşra insanının hem tutulduğu, hem aşağıladığı şarkıcı, oyuncu kadınların serüvenlerini, yazar, insancıl bir yaklaşımla ele alır. Bu konular aracılığıyla

da, "güçlü/güçsüz, ezen/ezilen, sömüren/sömürülen çatışması"nı vurgular.

Halkı horlayan, soyan, çıkarcı doktorlar üzerine de birkaç hikâye *(Sulfata, Böbrek, Cankurtaran, Dekolman)* yazmıştır.

Bunlar dışında, halka yabancılaşmış *(Köpek, Bir Konferans)*, ekonomik çıkarlar ve sınıfsal kaygılarla yozlaşmış *(Fikir Arkadaşı, Düşman)* aydınlar ayrı bir küme oluşturur.

İlk hikâyelerinin bazılarında, içerik ya da anlatım tekniği bakımından, yabancı ve yerli birtakım etkiler görülür: Sözgelimi, *Değirmen* hikâyesi, Gorki'nin *Makar Çudra* adlı hikâyesine, hem konu, hem olay örgüsü, hem de kişiler bakımından büyük benzerlik göstermektedir; *Bir Orman Hikâyesi* de, olayı anlatma yöntemi bakımından Ömer Seyfettin'in *Yalnız Efe*, Yakup Kadri'nin *Ses Duyan Kız* hikâyeleri gibidir: *Orman Hikâyesi*'nde yaşlı bir köylü, *Yalnız Efe*'de yaşlı bir kılavuz avcı, *Ses Duyan Kız*'da bir köylü, oturdukları ağacın altında, çevreyi göstererek olayı anlatırlar.

Romantik ve bireyci ilk hikâyelerinden sonra "hayata, muhite dönük, realist" hikâyelerinin ilk örneklerinden bazılarında da, arasıra, "şairane" anlatıma yer verilmiştir:

> *Çumra kanalının suları Beyşehir gölünden çıkarken su rengindedir; Konya ovasında kan renginde... Siz buna, ovanın kırmızı toprağının rengidir diyeceksiniz; ben, Dedemköylü Mehmet'le kardeşinin kanlarının rengidir diyeceğim.*
>
> *Konya ovasının ufukları mavi değil, sarı, sapsarıdır... Siz bunun, rüzgârın kaldırdığı tozlardan böyle olduğunu söyleyeceksiniz; ben, Konya hapishanesinde yatan Zağar Mehmet'in benzinin sarılığından diyeceğim. (Kanal)*

Yazar, kısa bir süre sonra, "şairane" anlatımı, "edebiyat yapma"yı büsbütün bırakarak, yalın söylemeğe yönelmiştir. Bir eleştirmen, bu konuda şöyle diyor:

> *Güzel cümlelere, şu "edebiyat" denilen şeye tenezzül etmeden anlatması, doğrudan doğruya mevzua girişi bize soy bir muharrir karşısında olduğumuzu bildirior. Bir genç adamın üslûbunda, klasiklerinkini andıran bir çıplaklık, bir "yalınlık" var. "Kağnı" hikâyesi şöyle başlıyor:*
>
> "Bir tarla meselesi yüzünden Savrukların Hüseyin, Arkbaşı'nda Sarı Mehmet'i vurdu."
>
> *Bu kadar düz, bu kadar "direct" bir ifade, ancak en cesaretlilerin kârıdır. Bugünkü muharirlerimiz arasında hikâyesine böy-*

le başlayabilecek, hattâ böyle bir başlangıcı fevkalâde bir şey sayanlara gülümseyecek az adam tanımıyorum. Ama ne yapalım ki, asıl sanat bununla başlar. (Nurullah Ataç, *Akşam*, 4. 3. 1936; bk. A. Bezirci - R. Taner, *Edebiyatımızda Seçme Hikâyeler*, 1981, s. 68)

Yazar, konuşma dilini yazı dili olarak kullanmış; fakat köyü ve köylüyü anlatan hikâyelerinde dahi şive taklitlerine yer vermemiştir.

Dil devriminin başlamak üzere olduğu dönemde, "Son dil cereyanını nasıl buluyorsunuz?" sorusuna verdiği yanıtta şöyle demiştir:

Kitle ile anlaşmak ve birleşmek için yapılan her hareket güzel ve doğrudur. ("Gençler Diyor ki", *Yücel*, 1935, c. II, sayı 8)

Pek seyrek de olsa, bazı cümlelerin kuruluşundaki aksaklık gözünden kaçmış; sözlerin yerli yerinde kullanılmaması yüzünden, anlam kayması olmuştur:

Bir demet kuru ot gibi başındaki yamalı ve kirli örtünün altından fırlayan kınası solmuş kır kaçlarını yüzünden ve ıslak yanaklarından çekti. (Kağnı)

Bu cümlede, "Başındaki yamalı ve kirli örtü bir demet kuru ot gibi" yolunda bir anlam kayması vardır; cümlenin doğru biçimi şöyle olmak gerekir:

"Başındaki yamalı ve kirli örtünün altından bir demet kuru ot gibi fırlayan kınası solmuş saçlarını..."

1

KANAL

Çumra kanalının suları Beyşehir gölünden çıkarken su rengindedir; Konya ovasında kan renginde...

Siz buna, ovanın kırmızı toprağının rengidir diyeceksiniz; ben Dedemköylü Mehmet'le kardeşinin kanlarının rengidir diyeceğim.

Konya ovasının ufukları mavi değil, sarı, sapsarıdır...

Siz bunun, rüzgârın kaldırdığı tozlardan böyle olduğunu söyleyeceksiniz; ben Konya hapishanesinde yatan Zağar Mehmet'in benzinin sarılığından diyeceğim.

Bozkırlardan mahsul tırnakla kazıyarak alınır. Sapan işlemez topraklar devedikeninden ve iki santimlik otlardan başka bir şeyi üzerlerinde yaşatmak istemezler, susuzluktan yanan göğüslerini çırçıplak gökyüzüne açmak isterler.

İnsan ellerinin açtığı kanal, bu ovaların yalnız susuzluğunu artırır. Bulanık ve tembel, sanki buraya geldiklerine kızıyorlarmış gibi yüzlerini buruşturarak ağır ağır akan sular, biraz ötede çatlaklarını "Sul"diye bir karış açan toprakları doyurmak değil, buğuları ve serinlikleri ile olsun avutmazlar. Bir zeytinyağı ırmağı gibi koyu, sıkıntılı bir akışla sallana sallana geçip giderler.

Ve bu ovadaki uyuz ağaçlı, kül yığınına benzeyen köylerde insanlar parça parça elleri, yanık derili yüzleri, kenarları çok kırışıklı gözleriyle çalışarak inatçı topraktan bir lokma ekmek söküp almağa uğraşırlar. Dedemköy, kanalın yakınındadır. Yalnız, sular Beyşehir gölünden gelinceye kadar öyle azalır ki, değil dönüm dönüm tarlaları, üç karışlık bir bostanı bile doyuramazlar.

Yağmur yıllarında gülen yüzler, parlayan gözler kurak senelerde buruşur, kanalın sarı sularına dikilir ve faydası olmayacağını bildiği halde bundan medet umar, ve yağmur yılları ancak beş senede bir kendini gösterir.

Dedemköylü Mehmet'le Zağar Mehmet kapı bir komşu idiler. Aralarında yaş farkı da yoktu. Küçükken köyün harman yerinde beraber emeklemişler; sokağın gübreli tozlarında beraber yuvarlanmışlar; sıska inekleri, ellerinde boylarından büyük bir değnekle, köyün kıyısından geçen sığırtmaca beraber götürmüşler; kanalda beraber kurbağa taşlamışlardı...

Biraz daha büyüyünce analarıyla beraber pazara yağ ve yoğurt satmağa giderler, yedi saat ötedeki dağdan eşekle odun getirirler, hattâ bunları beraber satarlar ve bazen acemi ve yabancı bir memurdan beş on kuruş fazla koparırlarsa, birörnek mintanlık zifir alırlardı.

Delikanlılıklarında beraber düğünlere gitmişler, avrat oynatmışlar, kadın kaldırmışlardı. Bütün Orta-Anadolu insanlarında olduğu gibi bunlarda da lâkırdı haline gelmeyen bir dostluk vardı. Bu dostluk pek delikanlı zamanlarında, yanyana giderken birbirlerinin elini tutub sallamak şeklinde görünürdü. Biraz sonra topraktan ekmeği dişiyle sökenlere mahsus ciddîlik onları da ağırlaştırdı. Ev yükü üstlerine çökünce daha az buluşur oldular. Zağar Mehmet evlenmişti, Dedemköylü Mehmet'in babası öldüğü için anası, bacısı, bir de on sekiz yaşında oğlan kardeşi onun başına kalmışlardı.

İki eski arkadaş bazen, akşam üzerleri camiin duvarları dibinde yanyana

çömelerek köye dönen sığırlara bakarlar, yarım saat kadar konuşmadan dururlar, sonra birbirlerine bakıp, yalnız ağızlarının kenarında kalan bir gülüşle sırıtarak evlerine giderlerdi.

Nihayet, evin içindeki çalışan elleri artırmak için Dedemköylü Mehmet'le kardeşi Mustafa aynı günde evlendiler. Yaşları yirmiyi geçmeyen iki tane gelin kerpiç kulübenin birer köşesine yerleştiler.

Ve hayat, yüzyıllardan beri devam ettiği gibi, katı topraktan bir lokma bir şey sökmek için, sessiz bir döğüş halinde ilerlemeğe başladı.

Ve dostluklar, hovardalıklar, kabadayılıklar, yalnız ekmek düşünenlerde yavaş yavaş yok olmaya başlayan bu hisler ve hareketler, bir hatıra bile olamayacak kadar kafalarda sislendi.

Bir gün Zağar Mehmet tarlasını kanaldan sularken arkın yavaş yavaş boşaldığını, meydana sarı bir çamur tabakası çıktığını gördü. Başını kaldırıp evvelâ kanala, sonra biraz yukarıdaki Dedemköylü Mehmet'in tarlasına baktı. Suyu orada önlediklerini ve kendi tarlalarını suladıklarını gördü.

Altı yaşındaki oğlunu oraya yolladı. Çocuk çıplak ayaklarıyla tezeklerin üstünden koşarak Dedemköylü Mehmet'in tarlasına gitti ve: "Babam suyu koyuversinler diyor!" diye bağırdı.

Mehmet hiç cevap vermedi. Çocuk biraz daha bekledikten sonra gene koşarak kendi tarlasına döndü.

O zaman iki Mehmet'ler, aralarında yüz elli adım mesafe olduğu halde, birbirlerine şöyle bakıştılar.

Bu bakış bir çok şeyler, ve her şeyden evvel, o günden itibaren aralarında barışması olmayan bir döğüş başladığını söylüyordu. Bu bakışta kin yoktu, çünkü aralarında kin doğuracak bir şey geçmemişti. Bu bakışta yalnız toprak ve su kavgasının gölgeleri, insanların içini kapkaranlık yapan gölgeleri vardı. Hattâ ihtimal biraz da teessür vardı: Yaşayabilmek, şu bir avuç kireçli, çorak toprağa sarılıp kalabilmek, bu çatlak tarladan bir avuç ekin çıkarabilmek için birbirleriyle ölüme kadar dövüşmeleri lâzım geldiğini bilmekten doğan bir teessür.

Çünkü birbirlerine başkaca kinleri yoktu.

Zağar Mehmet iki erkek kardeşle başa çıkamazdı. Bunun için evvelâ sulh olmak istedi. Böyle bir şeyin mümkün olamayacağını, suyun iki adamı kandıracak kadar çok olmadığını biliyordu. Nitekim Dedemköylü Mehmet onun gönderdiği habere cevap bile vermedi.

Ve Zağar Mehmet gene bekledi. Tarlasına gitti, dibindeki çamurlar kuruyup çatlayan su yollarına ve sonra yukarı taraftaki tarlada dolaşan Mehmet'e uzun uzun baktı, ve bekledi. Gökyüzüne baktı, bir bulut aradı ve bekledi.

Ve ekinler, sıska ekinler, yavaş yavaş bir karış kadar oldular.

Ondan sonra güneş bu bir karış yeşilliği kurutmak için işini gücünü bırakıp bozkırların bu köşeceğine dökülmeye başladı. İnce yapraklar güneşin altında, sıcaktan soluyan bir köpeğin dili gibi titreşiyorlardı.

Ve bir karıştan fazla büyümüyorlardı... Zavallı ekinler...

Dedemköylü Mehmet'in tarlası dizboyu oldu. Zağar Mehmet'inki hâlâ bir karış... Ve güneş, görünmeyen bir borudan yalnız Zağar Mehmet'in tarlasına akıyordu. Yapraklar daha bir karışken sararıyorlardı.

Çumra'da sulama idaresi vardı, bu idarenin müdürü, muhasebecileri, memurları vardı, fakat kanal Dedemköylü Mehmet'in tarlasından öteye bir damla yaşlık bile geçirmiyordu.

Ve Zağar Mehmet, bir karışken sararan ekinlerle beraber karısının, akşamlara kadar elinde çapa ile iki kat çalışan altmışlık anasının ve altı yaşındaki oğlunun da sarardıklarını görüyor, düşünüyor ve bekliyordu. Bozkır köylüsünün ne düşündüğünü ve ne beklediğini kimse bilmez.

Ve bir gün sabahleyin erkenden, mavzerini alıp tarlaya gitti. Kuru su yolunun içine yattı. Dedemköylü Mehmet'le kardeşi tarlada göründükleri zaman beş el ateş etti.

Bu ölü toprakların üstünde hiçbir şey ölmek ve öldürmek kadar kolay değildir. Zağar Mehmet koşup gelen karısına kanalı açmasını, tarlayı sulamasını, bundan sonra kanalın suyunu kimseye kestirmemelerini, çünkü yukarı tarlanın artık erkeği kalmadığını söyledi.

Karısı kanalı açmağa giderken arkadan seslendi, ve oğlunu zebil etmemesini, arasıra hapishaneye beraber getirmesini, kocakarıya da hakaret etmemelerini tembih etti. Sonra tarlanın kenarına oturdu. Kanalı açan karısına baktı, baktı, ve uzaktan doğru gelen muhtarla candarmayı bekledi.

Dedemköy kanalının suları kıpkırmızıdır: Mehmet'le kardeşinin kanları gibi. Ve Konya ovasının ufukları sapsarıdır: Zağar Mehmet'in benzi gibi.. Ve ha-

hapishanede, ağasından yıllığını almadan gitmediği için davar çaldı diye iftiraya uğrayarak iki seneye mahkûm olan Dedemköylü bir çoban, Zağar Mehmet'in koğuşundan uzak bir yerde, etrafına toplanan hapislere, gözlerini kapayıp başını biraz arkaya atarak, Dedemköylülerin şarkısını söyler:

Ecel gelir kapımızı dolaşır,
Kara haberimiz köye ulaşır,
Çifte gelin kuzu gibi meleşir.
Yuma hocam yuma, kanımız aksın,
Dostumuz ağlasın, düşmanlar baksın...

Ve Zağar Mehmet'in bu şarkıyı dinlemeğe yüreği dayanmadığı için, kendisi uzaktan görününce hemen susar.

(*Değirmen*, 1935)

2

KAĞNI

Bir tarla meselesi yüzünden Savruklar'ın Hüseyin, Arkbaşı'nda Sarı Mehmet'i vurdu.

Otuz evli köy birbirine girdi. Şaşırdılar. Herkes korku içinde, candarmaların gelmesini bekliyordu. Halbuki karakol buraya altı saat uzakta idi; köyden kimse cinayet haberini götürmedikçe on beş gün bile uğramazlardı. Bu, köylünün aklına en geç geldi; ondan sonra köyün ihtiyarları kahvede Hüseyin'in babası Mevlût Ağanın etrafına toplandılar. Sarı Mehmet'in bir tek ihtiyar anasından gayrı kimsesi yoktu. Onu karşılarına aldılar; dâvacı olmaması için kendisine nasihat etmeğe başladılar. İmam:

– Ülen kocakarı, diyordu; dâva edersen ne kazanacaksın? Kim gider de Mevlût Ağanın oğlu adam vurdu diye şahitlik eder? Etse bile, sen ayda bir iki defa kasabaya gidip her sefer de dört beş gününü gâvur edersen tarlanı kim eker, işine kim bakar? Kasaba iki günlük yol; gidersin, "Şahitlerin gelmedi, haftaya uğra"derler, mahkeme talik olur. Sen gününü şaşırıp gidemezsin, candarma seni alır götürür, gayri kendin istesen bile yakanı sıyıramazsın, evin barkın yıkılır. İşte bir kazadır oldu. Cenabıhak böyle istemiş. Allahın emrine mahkeme ile mi karşı koyacaksın? Ne yapsan oğlun geri gelmez. Gel bu işi kapatalım. Sarı Mehmet'in sana zaten bir faydası yoktu ki; düğünde sey-

randa gezer, sattığın iki şinik ekinin parasını avratlara yedirirdi. Bak, Mevlût Ağa bundan sonra seni hep kollayacağını söylüyor. Ne dersin?

Bütün bu sözleri oturduğu yerde başını sallayarak dinleyen ve çapaklı, ağlamaktan kızarmış gözlerini, budaklı bir dala benzeyen iri mafsallı, çatlak deri-li elleriyle silen kocakarı, imam lâfını bitirdikten sonra da hep aynı şekilde sallamakta devam ediyordu. Bir demet kuru ot gibi, başındaki yamalı ve kirli örtünün altından fırlayan kınası solmuş kır saçlarını yüzünden ve ıslak yanaklarından çekti. Anlaşılmaz şeyler mırıldandı.

Orada oturanlardan birkaçı daha kocakarının karşısına geçip çömelerek yarı kandırır, yarı tehdit eder şekilde uzun uzun söylendiler:

– Öyle değil mi, ha? Diyiversene, ha! Aklın yattı mı? Diyiversene!

diye diller döktüler.

Bu sırada ölü dışarıda, kahvenin bahçesindeki peykede bir hasırın üstünde yatıyordu. Üstüne eski ve pis bir keçe örtmüşlerdi. Başucunda iki üç sinek dolaşıyor, vınlıyordu. Biraz ötede, güneşten gözlerini kırpıştıran bir sürü ufak çocuk, ellerinde boylarından büyük değneklerle ve hiç seslerini çıkarmadan, bu üstü örtülü ölünün, keçenin alt ucundan fırlayan ayaklarına bakıyorlardı. Tabanları ve topuğu tamamen delik kalın bir yün çorabın içinde donuk bir sarılık alan bu hareketsiz ayakları ve bunların üzerinde uçan ve kalkıp inerken güneşe raslayınca yemyeşil parlayan sinekler onları eğlendiriyordu. Arasıra içlerinden biri uzaklardan kendisini çağıran anasının sesine koşuyor, biraz sonra yine koşup gelerek eski yerini ve kımıldamayan tavrını alıyordu.

Kahvedekiler yavaş yavaş çıktılar. Kocakarı, oğlunun başucuna gidip oturdu. Bir eliyle sinekleri kovmağa, öteki eliyle ihtiyarlıktan ve hastalıktan bir nohut kadar ufalmış olan gözlerini silmeğe başladı. Bir hastanın başını bekliyor gibiydi. Elini ağır ağır sallayarak sinekleri kovalıyordu. Bir ihtiyar, kısık sesiyle bağırarak çocukları evlerine gönderdi. Diğerleri de yavaş yavaş dağıldılar. Birkaç delikanlı, cenazeyi alıp evine götürdüler. Akşama doğru her şey eski haline gelmişti. Sanki uzun bir hastalıktan sonra eceliyle ölmüş kadar sükûnetle ölü yıkandı ve gömüldü. Mevlût Ağa ezandan evvel Sarı Mehmet'in anasına iki tane sütlü keçi ile bir torba un ve bir kesekâğıdı şeker yolladı.

Bir ay kadar sonra idi, köye iki süvari candarma geldi. Kahvenin önünde indiler. Bunları görünce muhtarın yüreği "hop" dedi, çünkü bunlar karakolun candarmaları değildi, herhalde vilâyetten geliyorlardı. Candarmaların biri kahvede hemen kâğıt kalem çıkardı, muhtardan başlayarak herkesin ifadelerini almaya koyuldu. Öbür candarma köyün meydanında aşağı yukarı dolaşıyordu.

Mesele derhal köye yayıldı. Savruklar'ın Hüseyin'le kavgalı olan ve kasabada pabuççuluk yapan Garip Mehmet, köylülerden duyduğu cinayet işini hemen hükûmete bildirmişti. Müddeiumumi evvelâ kendisi doktoru da alıp gelecekti. Sonra ağustosun bu sıcağında at üstünde günlerce yolculuğu pek gözüne kestiremedi; işi tahkik etmelerini söyleyerek açıkgöz iki candarma yolladı. Doktor, daha ihtiyatlı bulunmak için, eğer bir cinayet varsa, cesedi çıkarıp kasabaya getirmelerini candarmalara sıkı sıkı tembih etti.

Sarı Mehmet'in anası ifadesinde hiçbir şey söylemedi. Yalnız:

– Ben kimseden dâvacı değiliml, dedi.

– Oğlun eceliyle mi öldü, vuruldu mu?

sorgusuna bile aynı cümle ile mukabele ediyordu. Oğlunun acısı daha içinden çıkmamıştı, fakat hükûmet kapısına düşmek ona oğlunun ölümünden çok daha korkunç geliyordu. Otuz sene evvel bir kere kasabanın pazarında köylülerden biri bir torba bulgur çaldırmış ve bunu şahit göstermişti. O zaman tam altı ay mahkemeye gidip geldiğini ve tarlaların yüzüstü kaldığını düşünüyordu. Halbuki o zaman daha gençti de...

Sonra Mehmet geri gelecek değildi; sonra Mevlût Ağayı düşman etmekten de hayır çıkmazdı, sonra köyde açlıktan ölürdü. Onun için hep inkâr etti.

İkindi üstü candarmalar mezarlığa gidip köylülerle Mehmet'in ölüsünü mezardan çıkarttılar. Ancak yarım metre kadar toprağın altında olan ceset, şiddetle taaffün ediyordu. Herkes beş on adım geri çekildi. Candarmalar Mehmet'in anasını çağırarak:

– Koş bakalım kağnıyıl Oğlunu kasabaya götüreceksin... Doktor muayene edecekl

dediler. Kadın:

– Yavrumu mezarında bile rahat komadılarl

diye iki yanını dövüyor ve bütün Anadolu kadınları gibi ses çıkarmadan ve pek az hıçkırarak ve çömelerek ağlıyordu. Mütemadiyen sallanmakta ve çatlak, kuru yumruklarını ağzına ve gözlerine götürmekte idi. Candarmanın biri ayağıyla hafifçe arkasından dokundu.

– Kalk bakalım!, dedi.

Kadın, kağnısını koştu, oğlunun kurtlanmış ölüsünü parça parça olmuş bir yorgana sardı, eski bir şilteyi kağnıya serdi, ölüyü onun üzerine yatırarak hepsini birden bağladı. Bunları yaparken ikide birde duruyor ve bir müddet ağlayıp kendi kendine söylendikten sonra tekrar başlıyordu. Gece olduktan sonra yalnızca yola düzüldü. Candarmalar daha evvel muhtarı, imamı, Savruklar'ın Hüseyin'i birbirine bağlayarak önlerine katmışlar ve yollanmışlardı.

İhtiyar kadın, iki sıska ve küçük, birer eşek kadar küçük öküzün çektiği

kağnının arkasında, çıplak ayakları taşlara takılarak, ve elinde değnek, ağlamaktan kısılmış sesiyle öküzlere bağırmağa çalışarak, yürüyordu. Yaz gecelerinin parlak ay ışığı altında çakalların sesini bastıran bir gıcırtı ile ağır ağır ilerleyen bu kağnı, hiç de bir ölü taşıra benzemiyordu: Öküzler sırtlarına vuran aydınlık altında canlı ve gürbüz; yamalı yorgan ve köhne kağnı fevkalâde kıymetli bir madenden yapılmış gibi güzel ve yeni görünüyorlardı. Kadının gölgesi, elindeki değnekle beraber, beyaz taşların, çalıların üzerinden atlayarak metrelerce uzanıyor, raks eder gibi sıçrıyordu.

Halbuki altmışlık kadın, kağnıdan yayılan ağır koku ile sersemlemiş, sendeleye sendeleye yürüyor, bazan birdenbire hızlanan öküzlerin yanında gitmeğe çabalıyordu. Yavaş yavaş ayaklarını sürüklenmeğe, içine akıta akıta ağlamaktan daralan göğsü nefes alamamağa başladı.

Kağnının kenarına tutunarak biraz daha yürüdü. Ayakları birbirine dolaşıyordu. Öküzlere "Oooha!" diye bağırmak istedi, sesi boğazından çıkmadı; elleri kağnıdan kurtuldu, tozların içinde tekrar ayağa kalkarak koştu. Karşıdan doğru yeni çıkan serin bir rüzgâr üç etekli entarisini ve şalvarının paçalarını uçuruyor, yırtık yazma başörtüsünü siyah bir bayrak gibi dalgalandırıyordu. Kağnıya yetişemeden tekrar düştü, yüzü yolun beyaz ve kül gibi ince tozlarına gömüldü.

Kağnı taşlara çarptıkça, üzerinde bağlı ölüyü iki tarafa fırlatarak ve yükselip alçalan uzun, yanık gıcırtılar çıkararak, ay ışığının altında ve gecenin sessizliği içinde arkasında hafif bir toz bulutu bırakarak, ağır ağır kendi bildiğine ilerliyordu.

(*Kağnı*, 1936)

3

KAFA KÂADI

Akşam üzeri hapishaneye bir sürü adam getirdiler. Hepsi elli kadar vardı. Bu kadar kalabalığı süngü takmamış iki candarmanın arasında görünce yol parası borcundan buraya geldiklerini anladık.

Nizamiye kapısından girince avluda sıra oldular. Bir gardiyan elindeki kâada bakarak yoklama yaptı. Ondan sonra duvar kenarına dizilerek çömeldiler, konuşmadan bekleşmeye başladılar.

Kılıkları pek perişandı. Poturları parça parça sarkıyordu ve çoğunun ayağında kunduraya benzer bir şey bile yoktu.

Sırtlarında deve tüyü çuldan kısa ve gene parça parça cepkenler, bunun altında solmuş, lime lime yıpranmış ve yamadan görünmez olmuş mintanlar vardı. Siperini sağ veya sol yanaklarının üstüne getirdikleri kasketleri yağ içindeydi ve yırtık siperden koyu sarı mukavvalar fırlıyordu.

Yanlarına koydukları çul heybelerin yan yatan ağızlarından birkaç somun kara ekmek, birkaç dürüm yufka ve bazılarınınkinden birkaç taze soğan yaprağı görünüyordu.

Hangi koğuşa gideceklerini ve ne yapacaklarını söyleyen olmadığı için uzun zaman beklediler. Aralarında arasıra bir şeyler fısıldaşıyorlardı. Kendi köylerinden birkaç mahpus yanlarına sokulunca isteksiz ve çekingen tavırlarla onun suallerine cevap veriyorlar, arasıra başlarını başka tarafa çevirip uzaklara bakarak bu konuşmaya devam etmekten pek hoşlanmadıklarını anlatıyorlardı.

Hakikaten tanımadıkları mahpuslardan ziyade, hemşerilerinden utanıyor gibiydiler. Katilden veya başka ağır cürümlerden yatan kendi köylülerinin karşısında, yol parası veremedikleri için hapse düşmüş olmak onlara pek ağır geliyordu.

İçlerinde bir de ihtiyar vardı. Görünüşte altmışı çoktan aşmış olan bu adamın artık yol parası vesaire ile alâkası olmasa gerekti. Mavi damarları fırlamış ve kütükleşmiş ellerinde tuttuğu eğri ve kalın bir sopaya dayanarak kalkabiliyor ve iki kat olmuş belini hemen bir yere yaslamak için duvarın yanına gidiyordu.

Kupkuru ve uzun çenesinde birkaç tel sallanmakta, dökülerek adamakıllı seyrekleşen ak saçlarının altında lekeli ve pul pul olmuş bir deri parlamaktaydı.

Üstü başı ötekiler kadar, hattâ daha fazla perişandı. Belindeki meşin silâhlık, belki altmış senenin kahrını çekmiş olduğu için, tüylenmiş, çatlamış, taban astarı gibi incelmişti.

Yanına yaklaştım. İhtiyarlıktan ufalmış gözlerle bana baktı. Geçeceğimi sanarak başını gene başka tarafa çevirdi.

Yanına diz çöktüm.

– Merhaba, dedel

dedim. Dönüp baktı. Gözlerinde ufak bir hayret parladı ve söndü.

– Eyvallah!

Her yeni gelene söylenen beylik cümleyi söyledim:

– Geçmiş olsun!

– Sağ ol!

Tekrar önüne baktı. Bir cıgara çıkarıp verdim. Titrek elleriyle aldı, sonra silâhlığından teneke bir tabaka çıkararak açtı. İçinde bir tutamdan az tütün to-

zu ve bir fitilli çakmak vardı. Seferberlikten kalma olduğu besbelli idi. Avucunun içi ile hızlı hızlı çaktı, sonra fitili düzeltip birkaç kere daha denedi. Bir türlü yanmıyordu. Bu sırada benim yakıp uzattığım kibritle cıgarasını ateşledi ve ağır ağır, derin derin çekti.

Ben gene sordum:

– Vukuatın ne, dede?

– Ne vukuatı oğul, susa yolu parasını veremedik!

– Kaç yaşındasın?

– Ne bileyim? Seksen olmalıl..

– Nasıl olur? Altmışı geçenlerden yol parası istemezler...

– Benden istiyorlar...

– Bir yanlışlık olacak.

– Yanlışlık değil oğul!

dedi ve anlattı:

– Dört oğlum vardı, birisi katilden hapise düştü, sekiz sene yattıktan sonra öldü; ikisi seferberlikte gitti; biri de candarma idi, eşkıya takibinde vuruldu, topal kaldı, şimdi köyde oturur ve benim elime bakar. Öbür oğullarımın çocukları yoktu. Bunun da bir tek oğlu oldu, o da sekiz yaşında sıtmadan öldü. Öleli yirmi seneyi aşkındır. O zamandan beri topal oğlumla otururuz. Benim kocakarı ile topalın karısı tarlayı sürer, ekerler, ben de harmana yardım ederim, topal da çardakta oturup bostanı bekler, kıt kanaat geçiniriz. Üç sene evvel bizim ağa dere boyundaki ufak tarlamıza sahip çıkar oldu. Bağırdık, çağırdık fayda etmedi. Oğlan sakat, bende de derman yok, hakkımızı kendimiz arayamadık. Mecbur olduk hükûmet kapısına düşmeye. İki sene mahkememiz sürdü. Bizim tapumuz filan yoktu ama, bütün köylü o tarlanın bize dededen kaldığını bilirdi. Bunu soran olmadı, ağa yalancı şahit dinletti, mahkemeyi kazandı. Mahkeme sürerken benden kafa kâadını istediler, nereden bulayım? Askerden döneli devlet kapısına işim düşmemişti; aradım aradım yok... Sonra mushafın arasında bizim topalın ölen oğlunun kafa kâadını buldum. Onun da adı Mehmet'ti. Kafa kâadı değil mi, hep bir, dedim, vilâyete kaydını gördürdüm, yeniden adres verdim... Mahkemeden bir şey çıkmadı. Vilâyete gelip giderken öbür tarlayı yüzüstü koduğumuzla kaldık. Altı ay sonraydı, köye tahsildarlar geldi. Yol parası vereceklerin arasında muhtar beni de okudu. Yanlış olacak diye kulak asmadım. Birkaç kere gelip gittiler, aldırmadım. Yirmi senedir yol parasından muaftım... Bu sefer tahsildarlar candarmayla beraber geldiler. Yol parası vermeyenlerle beraber beni de aldılar; "Ben seksen yaşındayım" dedim ama, dinleyen olmadı. Nüfusa geldik, defteri açıp baktılar, "Daha yirmi dokuz yaşındasın" dediler. "Amanın etmeyin, halime bakın, sakalıma bakın" dedim, "Olmaz, tevellüdün işte burada, adresin de belli" di-

ye dayattılar. Cebimdeki nüfusu çıkarıp verdim, orada da 29 gösteriyormuş, o zaman aklım erdi ama, neyleyim? "Daha çok kurcalarsan başına iş açılır"- dediler. Ben de sesimi çıkarmadım. Altı lirayı bir denkleştirebilsem verir kurtulurdum ama, bu zamanda altı liranın yolu nerde? Kaderde yazılı imiş dedik, geldik buraya...

Gülmeye başlamıştım:

– Aman babacığım, hiç insan torununun nüfus kâadını alır mı? dedim.

Bıkkın bir tavırla elini salladı ve:

– Ne olurmuş sanki?, diye mırıldarıdı; hepsi devletin kâadı değil mi?..

(*Kağnı*, 1936)

4

BAHTİYAR KÖPEK

Niçin hep acı şeyler yazayım? Dostlar, yufka yürekli dostlar bundan hoşlanmıyorlar. "Hep kötü, sakat şeyler mi göreceksin?" diyorlar, "Hep açlardan, çıplaklardan, dertlilerden mi bahsedeceksin? Geceleri gazete satıp izmarit toplayan serseri çocuklardan; bir karış toprak, bir bakraç su için birbirlerini öldürenlerden; cezaevlerine ruhları kemirile kemirile eriyip gidenlerden; doktor bulamayanlardan; hakkını alamayanlardan başka yazacak şeyler, iyi, güzel şeyler kalmadı mı? Niçin yazılarındaki bütün insanların benzi soluk, yüreği kederli? Bu memlekette yüzü gülen, bahtiyar insan yok mu?" Hiç olmaz olur mu? Arayıp, bulup görmek lâzım. Bunun için de kenarı köşeyi araştırmak istemez. Her şey apaçık ortada, göz önünde. Sade güler yüzlü, bahtiyar insanlar değil, bahtiyar köpekler bile var. Ben de karar verdim, bu sefer açlıktan, ıztıraptan, nefretten değil... rahattan, tokluktan, sevgiden bahsedeceğim.

Oturduğum semtin sokakları geniş ve asfalt. Her biri bir fakir çocuğun liseyi bitirinceye kadar okumasına yetecek masraflarla yetiştirilen bodur çamlar, caddeye gölge vermese bile güzellik veriyor. Sabahları yayakaldırımında şık giyinmiş genç anneler, renk renk çocuk arabalarında al yanaklı, gürbüz, iyi beslenmekten yüzlerine bön bir rahatlık ifadesi gelmiş çocukları gezdirirler. Çeşitli oyuncaklarını ipekli örtülerinin üstüne seren, bir eliyle çıngırağı sallarken ötekiyle uzun bir düdüğü ağzına götüren bebeklerin yanında, bukleli saçlarını savura savura annelerine bir şeyler anlatan biraz daha büyüyecek çocuklar yürür. Arasıra genç annelerin birkaçı yan yana gelir, tatlı tatlı konu-

şur ve çocuklara bakalak olmak işini, dört beş adım gerilerinden gelen temiz kıyafetli beslemeye bırakırlar. Yolun kenarındaki küçük parkın kum bahçesinde miniminiler kovaları, kürekleri ile saraylar, nehirler halkeder, sonra bir yumrukta yıkarlar. Bir kenardaki kanapede beyaz başlıklı bir mürebbiye yabancı dille bir kitap okur. Başörtülü bir hanım, ağlayan torununu avutur, başka bir kanapede üç dört şirin anne yün örüp ahbap çekiştirir. Her şey aydınlık, her şey rahattır. Yalnız hepsinin yüzünde garip bir can sıkıntısı ifadesi vardır. Elle tutulamayacak kadar ince, aslâ yırtılmayacak kadar sağlam bir ağ halinde onları saran bu can sıkıntısı, biraz dikkat edince, kahkahalarda boş bir çınlama, gözlerde soğuk bir alâkasızlık halinde kendini gösterir. Söyleyen de, dinleyen de o anda başka bir şey düşünüyor gibidir, halbuki hiçbir şey düşünmezler. Ama bundan şikâyetçi değildirler; hattâ canları sıkıldığının bile farkında değildirler. Boş da olsa gülerler ve hallerinden memnun olmasalar da, hayatlarında bir değişiklik istemezler.

Yakası kapalı kahverengi çuha elbisesinden, bir odacı, bir kavas, yahut kibar bir evde uşak olduğu anlaşılan genç, iriyarı, yakışıklı bir adam bu caddede her sabah küçük bir köpek gezdirir. Açık kahverengi tüyleriyle uzun kulakları yerlere kadar sarkan ve yüksekliği bir karıştan fazla olmayan köpek, meşin tasmasına bağlı yine meşinden örme bir yuların arkasından tıpış tıpış gider. Adam yürüyüşünü köpeğinkine uydurmuştur. O biraz duraklayacak olsa kendisi de bekler. Köpeğin keyfi yerine gelip tekrar yürümeye başlayınca o da yürür.

Serince havalarda köpeğin üzerinde kenarları lâcivert şeritli kahverengi çuhadan güzel bir hırka vardır. Hayvanın dört bacağından geçip karnında düğümlenen ve sırtında kalıp gibi yapışmasına bakınca usta bir terzi elinden çıktığı anlaşılan bu hırka pırıl pırıl fırçalanmıştır. Köpeğin tüyleri de güneşte tertemiz parlar.

Hayvan masum bir ihtiyacını gidermek için yolun kenarındaki ağaçlardan birinin dibine sokulunca, on dönüm tarlayı bir günde yorulmadan çapalayacak kadar kuvvetli görünen uşak, yahut odacı, yahut kavas, efendisinin köpeği işini bitirinceye kadar hürmetle bekler. Sonra yine ağır ağır yollarına giderler. Bu hırkalı köpek, yoldan geçen başka köpeklerin hırlamasına cevap vermez; hattâ sahibi tarafından tasması çözülmüş irice bir köpek döğüşmek için bağıra bağıra yanına sokulsa, üstüne atılmağa kalksa bile, o aldırmadan yoluna gider. Onun yerine uşak işe karışır: bağırır, tekme savurur. Saldıran köpekler birkaç tane olursa, efendisinin köpeğini kucağına alır, hırkasında, tüylerinde tozlanmış, kirlenmiş yerleri siler. Bu sırada gözlerinde hiç saklayamadığı bir korku vardır: köpek her tehlikeden uzak olduğuna emin, aşağıya doğru

bakar, yalanır, uzun tüylü kuyruğunu oynatırken, uşak acaba hayvana bir şey oldu mu diye telâş içinde onun her tarafını yoklar.

Köpeği gezdiren bu adamı bir gün kasapta gördüm. Sıra sıra asılmış kuzuların içine bakıyordu. Nihayet bir ciğer takımı beğendi:

– Şunu tart!

dedi. Parayı sayarken kasapla ahbaplığa başladı:

– Ne diye kuzunun kara ciğerini ayrı satmazsınız, aklım ermez. Bizim köpek akciğer, yürek filân yimeyör. Karaciğeri de güzelce pişiririz de ondan sonra önüne koyarız. İçine bir lokma akciğer katsak ağzını sürmez, olduğu gibi bırakır. Midesine dokunuyormuş. Geçende muayeneye gelen baytar söyledi... Hayvan ama, aklı eriyor; köftesine biraz sığır eti karışsa onu bile anlıyor. Allahın işine akıl ermez ki...

Sonra bütün takımı sarmak üzere olan çırağa döndü:

– Duymadın mı be! Hepsini sarma. Karaciğeri ayır, ver... Öbürlerini at bir kenara!

Paketini alıp çıktı...

Başka bir gün bu uşağı geniş, çiçekli bir bahçenin kapısı önünde, kucağında sıcak, yumuşak bir battaniye tutarken gördüm. Kocaman bir otomobile binmek üzereydi. Kucağındaki şeyin kımıldadığını, içinden sesler geldiğini fark edince dayanamadım, sokulup sordum:

– Ne o? Köpeğe bir şey mi oldu?

Uşak beni şöyle bir süzdü:

– Yok, elhamdülillâh bir şeysi yok!.. Bugün üç beş kere öksürdü. Baharları hep olur, ama hanım telâş etti. Hayvan hastahanesine götürüp bir baktıracağım.

dedi. Sonra hayvanı bir yere çarptırmamak için dikkat ederek otomobile bindi. Kokocaman araba hızla uzaklaştı...

Geçen gün bu uşağı ayni geniş bahçeye girerken gördüm. Bu sefer ince burunlu, uzun beyaz tüylü bir köpeğin ipini tutmuştu. Yanında kıyafeti kendine benzeyen başka biri daha vardı. Yine merak ettim:

– Ne oldu?.. Köpeği değiştirdiniz mi?

diye sordum. Adam beni süzdü; geçenlerde köpeğin hastalığını soran meraklı olduğumu hatırlamadı ama, cevapsız bırakmadı:

– Hiç değiştirilir mi?, dedi; içerde, kulübesinde; bak, sesi geliyor!

Büyük köşkün biraz ötesinde, bahçıvan odası büyüklüğünde, filizi boyalı şık bir kulübeden sahiden kesik kesik havlamalar geliyordu.

– Nasıl oldu?, dedim; sizin köpek havlamazdı!

– Eh, şimdi kızgınlık zamanı... Dişi istiyor!

diye cevap verdi. Sonra yanındakinin yüzüne bakıp gülümsedi.

– Nefis bu, isteyince hayvan da olsa kendine hükmedemiyor. İyice huysuzlandı. Hanımefendi hemen otomobili baytara koşturdu. Ama dedim ya, derdi buymuş... Hani bizimkine lâyığını bulmak da kolay olmadı. Hanımefendi "Soysuz köpekle istemem, huyu bozulur", dedi. Bütün köşkleri dolaştım, ona göresini buluncaya kadar canım çıktı...

İpini elinde tuttuğu uzun beyaz tüylü, ince burunlu köpeği yanına çekerek devam etti:

– Ama bak! Kendisine lâyık, soylu bir hayvan. Duruşu bile kibar. Bizim beyefendi, arkadaşın beyefendisiyle konuştular, münasip gördüler. Bir ben oraya götüreceğim, bir o bize getirecek.

Parmaklıklı bahçe kapısını dirseğiyle itti, arkadaşına:

– Gel bakalım, birbirlerinden hazedecekler mi?

dedi. Nazlı bir gelin gibi süzüle süzüle yürüyen saçaklı, beyaz köpekle beraber içeri girdiler..

Ah, ben hayvanları çok severim. Bütün canlı mahlûkları, hayatı, güzelliği, saadeti severim. Bahtiyar bir köpek bile benim içimi sevinçle dolduruyor. Ben karanlık şeylerden bahsetmek için dünyaya gelmemişim. İçim tatlı, sıcak, neşeli şeyler anlatmak isteğiyle yanıyor.

Hele cümle âlem bu köpeğin onda biri kadar rahata kavuşsun, bakın ben bir daha acı şeylerden söz açar mıyım!

(*Sırça Köşk*, 1947)

Sabahattin Ali 3 roman yazmıştır; bunların en ünlüsü *Kuyucaklı Yusuf*'tur.

5

KUYUCAKLI YUSUF

Kuyucaklı Yusuf, İkinci Meşrutiyet döneminde gelişmeğe başlayan "memleket edebiyatı" çığırının Cumhuriyet dönemindeki başarılı ilk örneğidir.

İlkin Konya'da *Yeni Anadolu* gazetesinde tefrika edilmeğe başlanmış (1932), ücret anlaşmazlığı yüzünden tefrika yarım kalmış; daha sonra, bütünüyle, *Tan* gazetesinde tefrika edilmiştir (1936-1937).

Bir eleştirmen, *Kuyucaklı Yusuf*'un "modern bir tragedya" olduğunu ileriye sürer:

> *Şakir'in Muazzez'e gösterdiği bu âni ilgi, fabrikatör Hilmi Beyin oğluna atılan bu yumruk, bu iki tekme Yusuf'un yazgısını çizmiştir artık. Bundan sonra kendisini bekleyen bir sona doğru, kaçınılmaz bir biçimde, ağır ağır yaklaşır. Tıpkı bir tragedya kahramanı gibi.*
>
> *G. Wicham, tragedyadan söz ederken:*
>
> > "Eğer bir insan, kurulu bir doğa veya töre yasasını – herhangi bir sebeple – bozarsa, arkasından zorunlulukla bu karşı gelişin sonucu doğacaktır. Sonuç, tanrıların isteğidir..."
>
> *der. (...) 1910'ların Anadolu kasabaları tragedyalar için en elverişli mekânlardır. Kasaba eşrafı ve mütegallibesi* (zorba ta-

kımı) *öylesine ezici bir güce sahiptir ki, bu güce her hangi bir karşı geliş, "doğa veya töre yasasını" bozmuşçasına, zorunlu olarak, bu karşı gelişin sonucunu doğurur. Sonuç, eski Yunan'da tanrıların isteği ise, Anadolu kasabasında da – eski Yunan Tanrılarının gücüne sahip – eşrafın isteğidir. (...) Kasabanın tanrılarını kızdıran Yusuf yıkılır, yenilir, ezilir. Modern bir tragedyadır Kuyucaklı Yusuf* (Fethi Naci, "Modern Bir Tragedya", *On Türk Romanı*, 1971)

Bir incelemeci de, *Kuyucaklı Yusuf*'u, J. J. Rousseau'nun "doğaya dönme" ve "doğal insan" felsefesine bağlar. Rousseau'nun ilkin *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev* (1750) adlı eserinde, daha sonra *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Söylev* (1755) ve *Toplum Sözleşmesi* (1762) adlı kitaplarmda ileriye sürdüğü, "Bilim ve sanatların gelişmesi ahlâkı bozmuştur" görüşü ile *Kuyucaklı Yusuf* arasında bağlantılar kurar:

Rousseau, "İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Deneme" *adlı yapıtında, insanların toplum düzenine geçmeden önce yaşadıklarını varsaydığı "doğal insan" özgürdü, tek başınaydı, masum ve mutluydu. Eşitlik vardı aralarında. Ama zamanla işbölümü ve mülkiyet çıktı ortaya ve doğal durum bozuldu. İnsanlar zengin ve fakir olarak bölündüler. Zenginler güçlüydüler ve zorbalıkla egemenliği ellerine geçirdiler, "efendi" oldular ve eşitlik kalktı. (...) Bu düzende artık masum "doğal insan" ortadan silinmiş; onun yerini, ahlâkan çürümüş "yapay insan" almıştı. (...) Ona göre bilim ile erdem bağdaşmaz. Sanat ve kültür gibi eğitimin de zararlı olduğuna inandığı için "Emile" adlı kitabında çocukların doğaya uygun biçimde nasıl eğitileceğini, daha doğrusu nasıl kendi kendilerini yetiştireceklerini göstermeğe çalışır.*

Bu romanın da temelinde doğal/yapay karşıtlığı yatar. (...) Yusuf, eğitim görmüş insanlara bakarak, okulun işe yarar bir şey olmadığı kanısına varır. "Küçük Yusuf, bir sur harabesi üzerinde çıkan bir yabani incir ağacı gibi" yetişir ve büyür. (...) Yaşıtları okula giderken o, vaktinin çoğunu kasabanın dışında, yazın kırlarda ve bağda ağaçların altında yatarak, kışın da Salahattin Beyin aldığı küçük zeytinlikte geçirir. Doğayla arasında öylesine yakın bir bağ vardır ki, bir keresinde kendini gecenin bir parçası hissedecek kadar geceyle bütünleşir ve başka bir

gün çınar ağacıyla özdeşleşir âdeta. Kasaba ile Yusuf arasında kurulamayan uyum, Yusuf ile doğa arasında kendiliğinden vardır. (...) Toplumla değil de doğa ile uyum sağlayabilen Yusuf, sâf bir köylüden öte, "yapay insan"ın karşıtı olan "doğal insan" örneğidir. Onun için, kanımca, Yusuf'u romantik edebiyatın bozulmamış "doğal insan" kavramına bağlayarak ve toplumla uzlaşamayan âsi kahramanlar geleneğine oturtarak yorumlamak gerekir. (Berna Moran, "Kuyucaklı Yusuf'a Yeni Bir Bakış", *Düşün, Ocak* 1986)

Sabahattin Ali, Yusuf'la Aydın hapishanesinde tanışmıştır (1931). Yalan dolan bilmeyen, para ve mevki hırsı olmayan, kimseye boyun eğmeyen, mert, dürüst bir kişiliği olan "doğal insan" Yusuf'a karşılık; orospularla düşüp kalkan fabrikatör Hilmi Bey, evlerindeki hizmetçi kızın ırzına geçen, adam öldüren oğlu Şakir, bunlara kadın ve oğlan bularak geçimini sağlayan Hacı Etem, kaymakam Salahattin Beyin görgüsüz, şirret, eğlence ve çıkar düşkünü karısı Şahinde, kasabanın mirasyedi, hovarda eşrafı, ahlâksız, yozlaşmış "yapay insan"lardır.

Roman, bütünüyle, birtakım karşıtlıklar üzerine kurulmuştur: şehir/doğa, yapay insan/doğal insan, yozlaşmışlık/masumiyet, şehvet/aşk. (Moran, *agy.*)

Yusuf'un romantik kişiliğine karşılık yapay insanların (olumsuz kişilerin) serüvenleri realist bir yöntemle anlatılır; böylece, romantizm ile realizm, yan yana ve iç içe yürür.

Roman, 1903 sonbaharında Aydın'ın Nazilli kazasına (ilçesine) bağlı Kuyucak köyünde başlayıp 1915 kışında Edremit kazasında sona eren olaylar üzerine kurulmuştur.

Kuyucaklı Yusuf'un serüveni, 3 ciltlik bir roman üçlemesi olarak düşünülmüş ise de, yalnız birinci cildi yazılabilmiştir. Yazar, "mor bir duman tabakasıyla örtülen kasabayı" (Edremit'i) ahlâksızlığın, adaletsizliğin simgesi olarak ele alır; onun törelerini, ekonomik ve toplumsal özelliklerini olayların yürüyüşü içinde verir: çocuk oyunları, kır gezmeleri, bayramlar, düğünler vb. gibi yerel töreler hem roman kahramanlarının kişiliklerini, hem de olayların oluşumunu göstermeğe yarayan birer yan öğe olarak işlenir; insanlar, ekonomik açıdan, yoksul ve zengin olarak iki sınıfa bölünmüş; mülk (çiftlik, zeytinlik, fabrika) sahibi zenginler, Rousseau'nun belirttiği üzere, egemenliği ele geçirmiş, efendi/kul (işçi) düzeni kurulmuş, böylece toplumsal adalet zedelenmiş; zenginin (eşrafın) gücü yalnızca yoksul halkı sömürmek ve ezmekle sınırlı kalmayıp, bütün devlet kurumlarını (kaymakam, jandarma, polis, ha-

pishane, mahkeme vb.) etkisi altına alıp onları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır; yöneticiler ve yasalar eşraf karşısında geçersizdir: Fabrikatör Hilmi Beyin oğlu Şakir, hizmetçi kız Kübra'nın ırzına geçtiği, bakkal Ali'yi öldürdüğü halde ceza görmez, hapse atılmaz; hiç kimse 1908 Meşrutiyetiyle gelen "hürriyete ve onun getirdiği birkaç müsavat fikrine rağmen, Hilmi Beyin oğlunun sahiden hapsedilebileceğini kabul etmiyordu; hapishane ancak serseriler, köylüler ve aşağı tabakadan insanlar içindi; bir Hilmi Beyin oğlu, adam öldürse bile, onlarla bir tutulamazdı." (s. 157). Şakir tarafından ırzına geçilen Kübra, kaymakam Salâhattin Beye, "Onlara kimsenin kudreti yetmez!" deyince, "Salâhattin Bey, 'Benim kudretim yeter!' diyecekti, fakat bunu lâf olsun diye söylemek bile elinden gelmedi." (s. 98)

Romanın baş kişisi olan, köy kökenli Yusuf, çocukluğundan beri şehirlilere alışamaz, "kendi dili ile bu insanların dili arasında pek büyük farklar" olduğunu sezer; yoksul zeytin işçilerini kendine yakın görür, onların "kendisi gibi konuşacağı" kanısına varır; bir de doğa ile anlaşır, "buruşuk yüzlü ve her sene budanmaktan şeklini kaybetmiş, eğri büğrü zeytin ağaçlarının dilinden anlar" (s. 38-39). Köy kökenli Yusuf'la eşraf oğlu Şakir arasındaki kişisel çatışma, zamanla toplumsal çatışmaya dönüşür; bir halk adamı olan Yusuf, böylece, bürokrasiye ve eşrafa kafa tutan, isyan eden bir kişilik kazanır.

Olaylar rasgele sıralanmamış, belli bir neden-sonuç ilişkisine göre düzenlenmiştir; sözgelimi, köyü eşkıya bastığı zaman, küçük Yusuf'un başparmağının kopması, onun, ilerde askere alınmamasının nedeni olur. O bakımdan, romanda, sağlam bir olay örgüsü vardır.

Ayrıntılar da ustaca kullanılmıştır; böylece, anlatılan hareketler canlılık kazanır. Sözgelimi: "Oturduğu iskemleden fırlayarak Yusuf'a doğru koştu" denmez de, *"Oturduğu üstü minderli, arkalıksız hasır iskemleden fırlayarak Yusuf'a doğru koştu"* denir; böylece, çevrede kullanılan nesneler, hareketlerle birlikte tasvir edilmiş olur.

Doğa tasvirleri de, süs olsun diye değil, kişilerin ruhsal durumlarını belirtmek için yapılır (bak. örnek 2).

Yazar, çok sevdiği sezilen Yusuf'a karşı olduğu gibi, çok kızdığı anlaşılan olumsuz kişilere karşı da yan tutmayan bir gözlemci gibi davranır. Yalnız bir yerde, eşrafın yaşlı hovardalarından söz ederken, "bu herifler" demekten kendini alamaz (s. 51). Yazar, yan tutmayan bir gözlemci gibi davranmağa çalışmakla birlikte, romanda kişiler tek yanlı olarak ele alınmış, iyiler (Yusuf, Muazzez, Ali) bütünüyle iyi, kötüler (Hilmi Bey, Şakir, Hacı Ethem, Şahinde) bütünüyle kötü olarak gösterilmiştir. Romancı, kendi kişiliğini elinden geldiği kadar saklamağa çalışırsa da, yer yer:

... Evvelce de söylediğimiz gibi... (s. 68)
... Bu anlattığımız şeyler... (s. 107)
Anlattığımız vakalardan biri... (s. 135)
İleride anlatacağımız haller yüzünden... (s. 159)
Bundan sonra anlatacağımız şeyler... (s. 342)

gibi cümlelerle araya girmeler de vardır.

Bütün roman, "şairane"likten, "edebiyat yapmak"tan kaçınılarak, yalın bir söyleyişle yazılmıştır. *Kağnı* hikâyesinin başlangıcında olduğu gibi, *Kuyucaklı Yusuf* da şöyle başlar:

> *1903 senesi sonbaharında ve yağmurlu bir gecede Aydın'ın Nazilli kazasına yakın Kuyucak köyünü eşkıyalar bastılar ve bir karı kocayı öldürdüler.*

Romanı her yönüyle inceleyen bir eleştirmen, sonuç olarak şu yargıya varmıştır:

> *Kuyucaklı Yusuf, kişilerinin canlılığıyla, ayrıntıları kullanmaktaki ustalığıyla, olay örgüsündeki mükemmellikle, mahallî renkleri vermekteki üstün başarıyla, sosyal gerçeklikle insanî gerçekliği tam bir uyum içinde, dengeli olarak yansıtmasıyla eskimeyecek, tazeliğini sürdürecek bir roman.* (F. Naci, *age.*, s. 44)

[1903 yılında Nazilli kazasına bağlı Kuyucak köyünde anası babası eşkıyalar tarafından öldürülen dokuz yaşındaki Yusuf'u kaymakam Salâhattin Bey evlâtlık alır; böylece, kaymakamın üç kişilik ailesi dört kişiye çıkar; kendisi, karısı Şahinde, kızı üç yaşındaki Muazzez, evlâtlığı Yusuf. Salâhattin Bey, karısının şirretliği yüzünden, zamanının çoğunu dışarda geçirmeğe çalışır; bu yüzden içkiye dadanır. Aradan on yıl geçer. Muazzez on üç, Yusuf on dokuz yaşındadır. Bir gün bayram yerinde fabrikatör Hilmi Beyin oğlu Şakir, salıncağa binen Muazzez'e sataşınca Yusuf'tan dayak yer. Kasaba kabadayısı geçinen Şakir, öç almak için, Muazzez'i almağa and içer; babasıyla bir plan kurar, bir sarhoşluk gecesinde kaymakamı 320 altın borçlandırıp elinden senet alırlar. Yusuf, bu senet yüzünden, Muazzez'in o ahlâksız aileye gelin gideceğini anlayınca arkadaşı bakkal Ali'ye koşar. Muazzez'de gönlü olan Ali, parayı bulup verir, borç ödenir, senet geri alınır. Muazzez'i içten içe seven Yusuf, kendisini boşlukta hisseder. O gece, Muazzez de, Yusuf'u sevdiğini açıklar. Yusuf, arkadaşı Ali'yi dolandırmış olmamak için, kızdan kaçmağa başlar. Bir düğün gecesinde, Şakir, sözde yanlışlıkla, Ali'yi tabanca ile öldürür; rüşvetle ve yalancı tanıklarla kurtulur. Ölen arkadaşına saygı duyan Yusuf, bu sefer, kızdan daha da uzak durur. Yusuf'tan umudunu kesen

Muazzez, annesinin aracılığıyla, Şakir'e gitmeğe karar verir. Kızın, annesiyle birlikte, Şakir'lerin bağına gittiğini öğrenen Yusuf, Muazzez'i kaçırır. Kaymakam, kaçakları bulup evlendirir; Yusuf'u tahrirat kâtibi yapar; kısa bir süre sonra da ölür. Evde geçim sıkıntısı başlar. Yeni kaymakam İzzet Bey bekâr ve çapkın bir adamdır. Eşrafla sıkı-fıkı ahbaplık kurmuştur. Yusuf'u süvari tahsildarı yapıp kasabadan uzaklaştırır. Yusuf'un evinde, kaymakamın, jandarma komutanının, fabrikatör Hilmi Beyin, Şakir'in vb. katıldığı çalgılı, içkili âlemler düzenlenmeğe başlar. Annesinin zorlamasıyla bu toplantılara katılan Muazzez'e de içki içirilir. Bir gece Yusuf çıka gelir, masa başındakileri önce kırbaçlar, sonra tabanca ile öldürür. Yaralı karısı Muazzez'i atına alıp Balıkesir'e doğru uzaklaşır. Muazzez sabaha karşı ölür. Yusuf, karısını gömdükten sonra, atını dağlara doğru sürer.]

1 – Aşağıdaki parçada, Yusuf'un okulla ilişkisi anlatılmaktadır.

Yusuf ilk defa Edremit'te mektebe gitti. Fakat bu mektep devri pek uzun sürmedi.

Buraya geldikleri zaman Yusuf on yaşlarında kadardı. Sarı benizli, nahif, fakat kuvvetli ve dayanıklı bir çocuktu. (...)

Mektep onu sıkıyordu. İlk zamanlarda, yani okuma öğreninceye kadar, devam eden merak ve alâkası pek çabuk kayboldu. Bir süre "kıvırzıvır" bilgi sahibi olmak için o "bey çocukları" ile düşüp kalkamayacağını söylüyordu. Tabiî bunlar Şahinde'nin yeni birtakım hücumlarına ve çocuğun istikbaline dair falcılıklarına yol açıyordu. Kaç defa Salâhattin Beye:

– Bey, bu çocuk senin başının derdi demez miyim? İşte, adam olmaktan nasıl korktuğunu gör. İşte parmağımı basıyorum, bu çocuk ya hamal, ya yolkesici olacak... Ama sen kendin sardın başına bu derdi. Kimsede kabahat yok... diye çatmıştı.

– Peki ama, karıcığım, ne istersin bu çocuktan? Bakalım, biraz daha büyüsün, belki biraz heveslenir. Daha köyünden ayrılalı bir sene olmadı bile... İçinde ne kadar olsa serbestlik arzusu var. Şehirlere alışamadı.

(...)

Yusuf'un tahsile karşı olan bu lâkayıtlığı, Salâhattin Beyin de pek hoşuna gitmiyordu, ama çocuğun ne kadar garip tabiatlı olduğunu bildiği için, fazla ısrardan çekiniyordu. Birkaç kere soracak oldu:

– Yusuf, sen neden okumak istemiyorsun?

– Okumak öğrendim yal Daha ne okuyayım?

– Canım, bu kadar yetmez. Bu dünyada bir çok şeyleri bilmek lâzım.

– Sırası düştükçe bilenlerden öğrenirim.

– Hocadan öğrenmek daha iyi değil mi be oğlum?

Hoca, çocuğun aklına ve gözlerinin önüne gelince dudakları elinde olmayarak bir büküldü. Kaşlarını kaldırdı:

– Hocanın bildiği, birisinin işine yarasa, kendi işine yarardı. Sen bile okudun bildin de ne oldu sanki? Benim babam bir şeycikler bilmezdi ama, evinde sözü senden çok geçerdi.

dedi ve usulca, mahrem bir tavırla ilâve etti:

– Şu Şahinde anam sabahacak encek gibi dırlanır durur da bir yolunu bulup onu bile susturamazsın; ne edeyim ben senin okumanı?

Bu sözlerin çocukça ve basit olması, onlarda oldukça hakikat bulunmasına mâni değildi; ve çocuk mantığına hitap ederek bunlara mukabele etmek Salâhattin Beye çok güç geldi.

Bir müddet işi oluruna bırakmaya karar verdi. Şahinde de, bütün dırıltısına rağmen, bu işten pek şikâyetçi değildi: Muazzez'i her zaman Yusuf'a bırakıp istediği gibi gezebiliyor, kızı her yere götürüp başına dert etmek veya evde bırakıp gözü arkada kalmak gibi sıkıntılardan kurtuluyordu.

Böylece küçük Yusuf, bir sur harabesi üzerinde çıkan bir yabani incir ağacı gibi, biraz sıkıntılı ve şekilsiz, fakat serbest ve istediği gibi, büyüyor, gelişiyordu.

(Birinci kısım, 4)

2 – Aşağıdaki parçada, borç senedini geri alan Yusuf'un doğayla (geceyle) bütünleşmesi, geçirdiği ruhsal bunalım ve evde Muazzez'le karşılaşması anlatılmaktadır.

Bugünün akşamında Yusuf, Çınarlı Kahve'de Hacı Etem'e 320 lirayı teslim etmiş ve senedi geri almıştı. Kahveden çıkınca yağmurun altında sokaklarda dolaştı. Çizmeleri topuklarına kadar çamura batıyor ve ayağını kaldırdığı zaman bıraktığı çukura kirli sular doluyordu.

Karanlık ve dar yollarda, ellerinde cam fenerlerle, komşudan dönen kadınlara ve birkaç sarhoşa rasladı. Yavaş yavaş kasabanın dışına kadar uzanarak Büyükçay'ın kenarına geldi. Uzun bir tahta köprü dereyi bu noktada aşıyor ve Havran'a, Kemer'e gidecek arabalar bunun üstünden geçiyordu. Köprünün iki tarafında büyük çınarlar vardı. Hafiflemiş olan yağmur tekrar hızlandığı için Yusuf bu çınarlardan birinin altına sığındı. Tahta köprü iki tarafta taş rıhtımlara dayanıyor ve köpürerek gelen çamurlu sular bu rıhtımın önünde gürültülü bir anafor yapıyordu. Bulutların göstermediği bir ay ortalığa pek hafif bir ışık dağıtıyor ve iri yağmur damlaları derenin yuvarlanan sularına düşerek orada küçük ve hemen kaybolan halkalar bırakıyordu.

Yusuf sırtını büyük çınarın gövdesine dayayarak gözlerini gecenin içine dikti. Derenin öteki yakasındaki ağaçlar; şehre doğru uzanan ve üzerindeki su birikintileri yer yer parlayan çamurlu yol; zaman zaman alçalıp koyulaşan ve yükselip açılan bulutlar, birbirlerine karışmış, birbirlerinin içinde kaybolmuş gibi görünüyorlardı. Sanki tabiatta bu anda müstakil hiçbir şey yoktu. Yusuf kendini de bu muazzam ve yepkare geceye yapışık sandı ve korkuyla ürperdi. Islak ellerini yüzünde dolaştırdı. Kirpiklerinden yanaklarına yağmur suları süzülüyordu. Yaptığı hareketler ona hiçbir yere bağlı olmadığı şuurunu verdi. Hattâ yavaş yavaş etrafından ne kadar ayrı olduğunu, ne kadar uzak olduğunu hissetmeye başladı. Bir an içinde deminkinin tamamiyle aksi olan bir yalnızlık duygusuyla sarsıldı. Etrafına baktığı zaman ağaçların, bulutların, derenin kendisinden hızla uzaklaştığını sezer gibi oldu. Kasabanın bazı evlerinin pencerelerini aydınlatan hafif ve sarı bir ışık, Yusuf'un ıslak gözlerinde yaldızlanıyor ve dalgalı bir su üzerine bırakılmış gibi oynuyordu.

İki eliyle, arkasındaki ağacın kabuklarına sarıldı. Parmakları soğuk yarıkların arasına girdi. Elini hemen geri çekti ve göğsüne götürdü. Göğsünün içinde, bu asırlık ağacın kabuğu gibi yarıklar bulunduğunu sandı ve gırtlağına kadar bir ateşin çıktığını hissetti. Aman Yarabbi, ne kadar yalnızdı!...

Yalnız, gökyüzündeki yıldızlardan çayın dibindeki çakıllara, doğu tarafından kopup gelen bulutlardan batı tarafındaki denize kadar uzanan ve yayılan bu kocaman gecenin içinde yapayalnızdı. Düşüncelerini hangi istikamete koşturursa koştursun, karşısına kimse çıkmıyordu. Şu anda bu koskoca dünya üzerinde kendisini düşünen bir tek kişi bile mevcut olmadığına o kadar emniyeti vardı ki, acı bir kabadayılıkla kendisi de hiç kimseyi düşünülmeye lâyık bulmuyor; fakat bundan, sebebini anlayamadığı bir üzüntü duyuyordu. Acaba onu sahiden hiç düşünen yok muydu ve o hiç kimseyi düşünmemekte, kendini yalnız bulmakta bu kadar haklı mıydı? Bu ihtimal onun gerilmiş olan sinirlerini biraz gevşetti. Sırtını ağaçtan ayırdı; derin bir nefes aldıktan sonra, kasabaya doğru yürümeye başladı.

Eve gelince, cebindeki anahtarla kapıyı açıp içeri girdi. Aynı zamanda kiler ve sandık odası vasifesini, zamanına göre de misafir odası işini gören taşlıkta Kübra ile anası yatıyordu. Yusuf'un girdiğini gören kadın, yukarı kata giden merdivenin alt basamaklarından birinde duran idareyi alıp fitili düzeltti. Yusuf, eliyle, rahatsız olmamasını işaret ederek sessizce yukarı çıkmak istedi,

fakat yerde bir hasırın üzerine serili yatakların yanından geçerken Kübra'nın iri ve parlak gözlerinin kendisine baktığını farketti. Kadının elinden idareyi alırken sordu:

– Daha uyumadınız mı?

– Hanımı bekliyoruz.

– Hanım nerede?

– Esma kadını aldı, telgraf müdürlerine gitti. Çalgı çalıp eğleneceklermiş. "Geç geleceğiz" dedi.

Esma kadın, evde kâhyalıktan ahçılığa kadar bir çok işler gören Rumeli'li emektardı.

Yusuf tekrar sordu:

– Babam da gelmedi mi?

– Hayır, gelmedi... Öğleyin yemeğe de gelmemişti.

– Muazzez?

– Küçük hanım yukarda... Biraz evvel yattı...

Yusuf, elinde idare ile, tahta merdivenleri gıcırdata gıcırdata çıkmaya başladı. Yukarı kata gelince biraz durdu, idareyi odaya mı götürsem, burada mı bıraksam diye düşündü. Şahinde henüz gelmediği için, bırakmaya karar verdi ve merdiven başındaki sahanlığa doğru bir adım attı.

Fakat birdenbire, "A!..." diyerek yerinde kaldı. Karşı odanın kapısı açıktı ve Muazzez orada ayakta durmuş, Yusuf'a bakıyordu.

Çıplak ayaklarında mercan terlikleri ve sırtında yakası, kolları ve eteği fistolu beyaz ve uzun bir gecelik vardı. İki kalın örgü halindeki saçlarını arkasına bırakmıştı. Dudaklarında acı bir tebessüm vardı ve ağlamış gibiydi.

Yusuf, pek tabiî hissini veremeyen bir lâkayıtlıkla:

– Ne o kız! Yatmadın mı?, dedi.

– Seni bekledim.

– Ne var ki?

– Bir diyeceğim var.

– Yarını yok mu bunun?

– Bu akşam söylemek istemiştim.

Biraz tereddüt ettikten sonra ilâve etti:

– Dinlemeyeceksen gideyim.

Yusuf idareyi öbür eline alarak Muazzez'i kolundan tuttu:

– Gel bakalım, oturup konuşalım!, dedi.

Muazzez'inkine bitişik olan Yusuf'un odasına girdiler. Bir kerevetin üstünde serili duran yatağa yan yana oturdular. Muazzez derhal, mukaddeme yapmadan sordu:

– Ağabey, beni kaça sattınız?

Yusuf afalladı ve kızın yüzüne baktı.

Muazzez tekrar etti:

– Daha doğrusu beni kaça sattın?

– Ne demek istiyorsun?

– Ne mi? Bugün annem hepsini anlattı... Babamın borcundan tut da...

– Peki ne olmuş? Nesi var Ali'nin? Beğenmedin mi?

– Bunu bana sormak şimdi mi aklınıza geldi? Kimseyi beğenmediğim yok, fakat ben Ali'ye filân gitmem, bunu da bilmiş olun!

Yusuf mükâlemenin çok sert bir üslûpla devam ettiğini ve bunda biraz da kendi kabahati olduğunu düşünerek mülâyim bir sesle ve yarı şaka:

– Yoksa gönlün hep o Şakir'de mi?, dedi.

Muazzez yerinden fırladı. Kolları soğuktan diken diken olduğu halde yüzü kıpkırmızı kesilmişti.

– Bana bir daha böyle şey söyleme Yusuf ağabey... Böyle şey söyleme...

Yumrukları sıkılmıştı ve her tarafı titriyordu.

Yusuf, içinde hafif bir ürperme duyarak sordu:

– Peki, kimi istiyorsun öyleyse?...

Muazzez kendini daha fazla zaptedemeyerek ağlamaya başladı. Başını önüne eğmişti ve gözlerinden yaşlar birbiri arkasına süzülerek göğsüne damlıyordu. Yusuf onu kolundan tutup çekerek tekrar yatağın kenarına oturttu ve yavaş, tatlı bir sesle sordu:

– Söylesene, kimi istiyorsun?

Muazzez yaşlı gözlerini Yusuf'a dikerek haykırdı:

– Hiç kimseyi!... Anlamıyor musun?... Hiç kimseyi!...

Ve gözlerini uzun müddet onun gözlerinden ayırmadı. Yusuf da ona bakıyor ve idarenin titrek ışığı vuran yüzünde yer yer ürpermeler oluyordu. Elini yavaşça uzatarak genç kızın saçlarını okşadı. O zaman Muazzez bu işareti bekliyormuş gibi doğruldu, Yusuf'un ellerini avuçlarının içine alarak:

– Kimi istiyorum, anladın mı?, dedi.

Yusuf alt dudağını ısırarak ağır ağır başını salladı:

– Anladım!

Muazzez, hayatında ilk defa Yusuf'un iri kahverengi gözlerinde yaşlar parladığını gördü.

(İkinci kısım, 3)

3 – Aşağıdaki parçada, suvari tahsildarı Yusuf'un bir gece ansızın dönüşü; evinde çalgılı, içkili âlemler düzenleyen kayma-

kamı, Şakir'i ve öteki katılanları öldürmesi; karısı Muazzez'i alıp kasabadan uzaklaşması anlatılmaktadır.

Aşağıdaki parça romanın bitiş bölümüdür. Bölümün sonunda, Yusuf'un bıçakla mezar kazması olayı ile, *Manon Lescaut* romanındaki çölde kılıçla mezar kazma olayı arasında; bir de, karısını gömdükten sonra, atım dağlara doğru sürmeden önce, Yusuf'ur. "kasabaya yumruğunu uzatıp tehdit eder gibi sallaması" olayı ile, *Gorio Baba* romanında, Gorio Baba gömüldükten sonra, Paris'e hırsla bakan Rastignac'ın, "Şimdi ikimiz baş başayız!" diye meydan okuması arasında benzerlikler vardır.

Bundan sonra anlatacağımız şeyler, iki dakikadan daha az bir zaman içinde oldu.

Yusuf bahçeden taşlığa geçilen kapıyı açar açmaz, yüzüne ılık bir hava ile beraber hafiften gelen bir ud sesi çarptı. Bunun ne olduğunu hiç düşünmeden, sokak üstündeki odaya doğru yürüdü. Kapı parmak kadar aralıktı ve buradan dışarıya turuncu bir ışık çizgisi uzanıyordu.

Bir saniye kadar duraladıktan sonra eliyle kapıyı itti. Gördüğü manzara onu hiç şaşırtmadı. Kendini dört günden beri, farkında olmadan bu sahneye hazırlamış olduğunu anladı. Ortada, son günlerde evde peyda olan masa vardı ve onun etrafında Hilmi Bey, kaymakam İzzet Bey, Şahinde oturuyorlardı. Masadan biraz açık duran bir iskemleye Yusuf'un şahsen tanıdığı fakat kim olduğunu bilmediği kır saçlı bir adam oturmuş ud çalıyordu. Sokak üstündeki sedirin bir kenarında Şakir ile Hacı Etem kulak kulağa bir şeyler konuşuyorlardı. Diğer kenarda, kendini bilemeyecek kadar sarhoş olan Muazzez, yastıklara dayanmış duruyor ve öpmek için üzerine eğilen candarma bölük kumandanı Kadri Beye karşı kendini müdafaaya çabalıyordu. Kalpağı arkaya kaçmış ve saçları yüzüne dökülmüş olan Kadri Bey ter içinde idi. Resmî ceketinin açık duran yakasından kıllı göğsü görünüyordu.

Yusuf kapıyı itip eşikte belirince bütün odadakiler evvelâ hareketsizce birbirlerine baktılar. Kaymakam boynunu sağa sola ve öne doğru kımıldatarak ayılmaya çalıştı. Hacı Etem ile Şakir birbirlerine göz kırptılar. Şahinde titreyerek iskemleye sarıldı ve faltaşı gibi açılan gözlerini Yusuf'a dikti. Ud çalan adam çalgısını yanıbaşına bırakarak kapıyı gözlemeye başladı.

Muazzez'i bırakan candarma zabiti bir eliyle kalpağını düzeltiyor, öbür eliyle de yakasının çengelini takıyordu.

Muazzez oturduğu yerde doğrulmuştu. Evvelâ ne olduğunu anlamayarak

gözlerini odada gezdirdi. Kadri Beyin taarruzdan vazgeçmesi ve odayı birdenbire bir sükûtun kaplayışı ona fevkalâde geliyordu.

Gözü, kapıda duran Yusuf'a ilişince, bütün vücudu sarsıldı. Bir hayali kovmak ister gibi elini yüzünde dolaştırdı. Kocasıyla arasındaki mesafeyi sislendiren bulutlar yavaş yavaş kayboldular ve Yusuf, karşısında her zamankinden daha büyük ve daha vâzıh olarak durdu.

Sarhoşluğu da geçmeye başlamıştı.

(...)

Yusuf gözlerini odada şöyle bir gezdirdikten sonra içeri doğru bir adım attı. Kaymakam korku ile iskemlesini geri çekti, fakat Yusuf birdenbire kolunu havaya kaldırdı, elinde tuttuğu meşin kamçıyı İzzet Beyin suratına yapıştırdı, ondan sonra bu kamçı müthiş bir çabuklukla inip kalkmaya ve masanın etrafındakilere rasgele vurmaya başladı. Fakat bu sırada, Yusuf kolunu tekrar havaya kaldırdığı zaman, kamçı, kenarda ve konsolun üzerinde duran lâmbaya çarptı ve onun şişesini düşürdü. Bunun rüzgârında birkaç kere yükselip alçalan isli bir alev hemen kayboldu ve oda tam bir karanlığa gömüldü.

Yusuf lâmbanın sönmeden evvel verdiği dalgalı ve kırmızı aydınlıkta karşı sedirde oturan Şakir'in cebinden tabancasını çıkardığını görmüş ve kendisi de kamçıyı bir kenara fırlatarak gocuğunun cebinden Nagantını çekmişti. Daha kendini toparlamaya vakit bulamadan karşısında bir alevin parladığını gördü ve sağ kulağının dibinden vınlayarak geçen kurşun arkasındaki duvara saplandı.

O zaman Yusuf da ateş etmeye başladı. Evvelâ karşısına doğru iki el sıktı ve sedirden aşağı bir şeyin yuvarlandığını duydu. Fakat bu ona emniyet vermedi. Bu karanlık odanın her köşesinde bir ölüm saklı olduğunu ve buradan çıkmak için her şeyin yok edilmesi icabettiğini sanıyordu. Zaten artık kafası herhangi bir şey düşünecek halde değildi. Uzun senelerden beri nefsine karşı yaptığı tahakkümlerin acısı çıkıyor, içinde boşandığını hissettiği bir çarkı artık durduramayacağını anlıyordu. Bu anda bütün hayatıyla, bütün muhitiyle, bütün dünya ile hesap kesiyor ve bu hesaplaşma, şimdiye kadar her şeye baş eğdiği nispette korkunç oluyordu.

En ufak bir kımıldama olduğunu zannettiği köşeye ateş ediyordu. Silâhında kurşun kalmadığını anlayınca bir an durdu. Karanlık odada en küçük bir hareket bile yoktu. Ya herkes ölmüş, yahut korkudan bir köşeye büzülmüştü. Pantalon cebinden aldığı fişekleri el yordamıyla tabancasına yerleştirdi. Odanın rasgele iki köşesine birer kurşun daha sıktı. Sonra tabancayı cebine yerleştirerek başını sol tarafa çevirdi, hafif bir sesle:

– Muazzez!

dedi. Yusuf'a asırlar kadar uzun gelen bir saniyeden sonra, yanıbaşından ve yerden doğru, bir fısıltı duyuldu:

– Yusuf!

O tarafa eğildi ve elleriyle bir kumaş yığınına dokundu. Tekrar sordu:

– Muazzez!

Aynı mırıltı cevap verdi:

– Yusuf!

– Gel, gidelim!

– Götür beni Yusuf!..

Karısını kucaklayıp kaldırdı. Kollarının üstünde dışarı götürdü. Bahçe kapısından taşlığa gecenin kurşuni aydınlığı vuruyordu. Bahçeye çıktı. Beyaz at, sahibini görünce başını merakla o tarafa çevirmişti. Yusuf sağ koluyla Muazzez'i belinden yakaladı ve henüz teri kurumayan atın üstüne oturttu. Kendisi de atlayarak karısını kucağına aldı, üşümesin diye sımsıkı sardı, açık duran bahçe kapısından başını eğerek geçti ve hayvanı, iki dakika evvel geldiği gibi, dörtnala kaldırdı.

(...)

Palamutluk taraflarına yaklaşınca rüzgâr azaldı, fakat akşamdan beri serpiştiren kar arttı. Gocuğunun siyah tüylerinde minimini noktalar yapışıp kalıyordu. Muazzez'i göğsüne doğru çekti ve gocuğuna daha sıkı sardı. Sonra başını onun saçlarına yaklaştırarak sordu:

– Muazzez, üşüyor musun?

Genç kadın cevap vermedi, Yusuf sualini tekrar edince göğsündeki vücut biraz titredi, hırıltıya benzeyen birtakım sesler çıkardı. Yusuf korkuyla onu sarstı:

– Nen var, Muazzez?

İnce, zayıf bir ses cevap verdi:

– Yusuf!...

– Söyle, Muazzez!..

– Ben yaralıyım galiba, Yusuf!..

Genç adam dizginleri elinden attı. Hayvan büsbütün hızlandı. Yusuf'un gözlerine ve ağzına karlar doluyordu:

– Ne diyorsun, Muazzez!, diye haykırdı. Nerenden yaralısın?.. Kim vurdu seni?

Genç kadın cevap vermedi, kocasına sarılan kolları onu sıkmaya çalıştı. Yusuf tekrar sordu:

– Yaran nerede? Bir yerde durup bağlayalım!

– Bilmem, Yusuf... Nasıl istersen... Yaramın nerede olduğunu bilmiyorum. Yalnız bir yerlerim acıyor. Çok acıyor... Sonra canım çekilir gibi oluyor... Ama durmayalım... Çabuk gidelim!

Yusuf şaşkın gibi:

– Nereye gidelim?

dedi. Muazzez ancak duyulabilir bir sesle:

– Nereye istersen götür, Yusuf... Gidelim!

diye fısıldadı. Yusuf onu kollarıyla büsbütün sardı. Başıboş kalan at deli gibi koşuyordu.

(...)

Zeytinli köyünden hareket ettiklerinden beri hep koşmuş olan at, kan ter içindeydi. Köprüyü geçtikten sonra önlerine çıkan yokuşta da birkaç dakika yürüdükten sonra durdu.

Yusuf hayvanın daha ileri gidemeyeceğini anlamıştı. Elleriyle Muazzez'i tutarak yere atladı. Sonra karısını da aşağı çekti. Muazzez'in vücudu bir çocuk kadar hafif ve ince idi. Onu tekrar gocuğuna sardı. Kenardaki ağaçların altına doğru yürüdü. Beyaz at dizginlerini yerde sürüyerek arkalarından geliyordu. Yusuf ağzını Muazzez'in yüzüne yaklaştırdı. Yarasının nerede olduğunu sormak ve hemen bir yerinden bir bez yırtarak onu sarmak istiyordu.

Karısının muntazam nefesi yüzüne çarpınca durdu. Her tarafı örten karların verdiği bir ışıkta, kucağındaki kadının yüzüne baktı. İçi bir saadet hissiyle ürperdi. Kısa ve belirsiz nefesler alarak uyuyan bu çehre, yine eski Muazzez'in çehresiydi.

(...)

Ortalık aydınlanmaya başlayınca derin bir nefes aldı. Yollarına devam etmek ve hiç olmazsa oralardaki bir köye kadar gitmek istiyordu. Bayır tarafındaki çalılıklara doğru yürüyerek atını aradı. Hayvan bir kayanın dibine sığınmıştı.

Yusuf kendi kendine:

"Eyvah, çulunu örtmemişim, hastalanmasın sakın!" dedi. Dizginleri eline alarak karısının yattığı yere geldi.

Muazzez hâlâ uyanmamıştı. Yusuf yavaşça ona sokuldu, eliyle dokunarak:

– Hadi Muazzez, yola çıkalım!

dedi. Önündeki vücudun kımıldamadığını görünce gocuğun kenarını kaldırdı ve hiçbir şey söylemeden, büyümüş gözlerle uzun müddet oraya baktı...

Genç kadının yüzü bembeyazdı. Hafifçe aralık duran ağzı ile, uyuyor ve gülümsüyor gibiydi. Yalnız gözlerinin bir kısmını meydanda bırakan göz kapakları, bu sakin uyku manzarasına korkunç bir mahiyet veriyordu.

Yusuf eğilerek karısını omuzlarından yakaladı. Kucağında arkaya doğru kayan ve kumral saçları yerlere kadar uzanan bu başa yüzünü yaklaştırarak koklamaya, onun donmuş yanaklarını titrek parmaklarla okşamaya başladı. Kendi yüzü de sapsarı idi.

Dudaklarını kanatırcasına ısırdı ve Muazzez'i yavaşça yere bıraktı. Hayvanın terkisinde duran heybeye elini soktu. Burada hâlâ birtakım defterler ve makbuz koçanları duruyordu. Hepsini çıkarıp yere fırlattı. Heybenin tâ dibinden büyükçe bir bıçak aldı ve onunla toprağı kazmaya başladı.

Güneş oldukça yükseldiği için karlar eriyor ve toprağı yumuşatıyordu. Öğleye doğru oldukça derin bir çukur hazırladı. Karısını sarılı olduğu gocukla beraber kollarına alarak oraya getirdi. Hafif bir rüzgâr Muazzez'in saçlarını uçuruyordu. Bu sırada onun sırtında pembe saten entarisi olduğunu farketti. Arkasına bir bıçak yemiş gibi sallandı. Bir eliyle yanıbaşındaki ağaca tutunmasa düşecekti. İlk kaçırdığı akşam da Muazzez'in sırtında bu entari vardı.

Kazdığı çukurun başına çömelerek kucağındaki ölüyü koklamaya başladı. Yüzü korkunç bir hal alıyor, kuru gözleri patlayacak kadar dışarı fırlıyor ve çamur içindeki elleri asabî hareketlerle Muazzez'in soğuk vücuduna sarılıyordu.

Bu sırada gocuk kaydı ve genç kadının vücudu meydana çıktı. Sol omuzunda, boğazına yakın bir yere kan pıhtıları birikmiş ve elbisesini, tâ aşağılara kadar, boyamıştı.

Yusuf gözlerini bu yaraya dikti ve belki yarım saat, hiç kımıldamadan baktı. Orada, o kanlı çukurda, şimdiye kadar geçen bütün hayatını görüyor gibiydi.

Bir müddet sonra derin bir nefes aldı; karısını tekrar gocuğuna sararak, incitmekten korkuyormuş gibi ihtimamla, çukura yerleştirdi ve yumuşak toprakları avuçlarıyla çabuk çabuk onun üzerine attı.

Bütün bunları gayet sükûnetle, âdeta bir diriye hizmet edermiş kadar itina ile yapıyordu. Yalnız, önünde sarı ve rütubetli topraktan küçük bir tümsek belirince gözlerini ona dikti, gırtlağı yırtılır gibi bir kere:

– Ah!!

diye bağırdıktan sonra, yumruklarını karısının üstünü örten topraklara soktu.

Sonra ağır ağır doğruldu. Mezarın yanında ayakta durdu ve gözlerini ovaya çevirdi. Güneşin altında pırıl pırıl yanan zeytin ağaçlarının sonunda beyaz minareleriyle Edremit görünüyordu.

Yusuf bir oraya, bir de önündeki toprak yığınına baktı. Dişlerini ve yumruklarını sıktı, dudaklarını ısırdı; buna rağmen gözlerinden yanaklarına doğru iri damlalar yuvarlanmaya başladı. Bu yaşlar bütün manzarayı örtüvermişlerdi. Kollarının yeni ile gözlerini sildi. Hayvanına atladı. Bir kere daha dönüp geriye

baktıktan ve ömrünün en korkunç senelerinin geçtiği bu kasabaya yumruğunu uzatıp tehdit eder gibi salladıktan sonra, atını ileriye, dağlara doğru sürdü.

İçindeki bütün yıkıntılara, bütün kederlere rağmen başını yere eğmek istemiyordu. Matemini ortaya vurmadan tek başına yüklenecek ve yeni bir hayata doğru yürüyecekti.

(*Kuyucaklı Yusuf*, üçüncü kısım, 15; 3. bas., 1965)

SAİT FAİK

(1906-1954)

HAYATI: Sait Faik, Adapazarı'nda doğdu (23.11.1906). Soyadı "Abasıyanık"tır. Yazılarında soyadını kullanmadı. Babası, kereste ve ceviz kütüğü ticaretiyle uğraşan Mehmet Faik Beydir. Ailesi, soyadı yasasından önce, "Abasızoğulları" diye anılmakta idi. İlköğrenimini Adapazarı'nda, "Rehber-i Terakki" adlı bir özel okulda bitirdi (1921), Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ailesi İstanbul'a taşınınca (1923), 10'uncu sınıfa kadar İstanbul Sultanisi'nde (lisesinde); daha sonra, yatılı olarak, Bursa Lisesi'nde okudu (1923-1928). Liseyi bitirdikten sonra, iki yıl kadar, İstanbul Darülfünunu (üniversite) edebiyat fakültesinde okudu; babasının isteği üzerine, ekonomi öğrenimi görmek için Avrupa'ya gitti; üç yıl kadar Grenoble'de kaldı (1931-1934); okuyacak yerde, başıboş bir hayat sürdüğü için, babası tarafından geri çağırıldı; İstanbul'da, bir ara Halıcıoğlu Ermeni Yetim Mektebi'nde Türkçe grup öğretmenliği yaptı; oradan ayrılınca, bir iş sahibi olması için, babasının desteğiyle açılan toptancı tahıl mağazasında çalışmağa başladı ise de, ortağının yolsuzluğu yüzünden iflâs etti. Bu dönemde hikâyeler yazıp *Varlık* dergisinde yayınlamağa başladı. Bir ay kadar da, *Haber* gazetesinde adliye muhabirliği yaptı (Mayıs 1942). Babasının ölümünden sonra (1939), büsbütün özgür kaldığı için, dilediğince başıboş, tam bir bohem hayatı sürdürdü. Kışları, Şişli'deki apartmanda; yazları, Burgaz adasındaki köşkte kalıyor; geziyor, içiyor, annesinin verdiği harçlıkla yaşıyordu. Siroz hastalığına tutuldu, sıkı bir perhize girdi ise de, kurtulamayarak, genç denecek yaşta (48 yaşında) öldü (11.5.1954).Ölümünden bir yıl önce, "modern edebiyata yaptığı hizmetler nedeniyle", Amerika'daki uluslararası "Mark Twain Derneği"ne onur üyesi seçildi (1953). Annesinin Darüşşafaka Cemiyeti'ne bağışladığı Burgaz adasındaki köşk, "Sait Faik

Müzesi" yapıldı (1964). İlkin annesi tarafından kurulan (1955-1959), daha sonra Darüşşafaka Cemiyeti tarafından yürütülen (1964) "Sait Faik Hikâye Armağanı" bugüne değin sürüp gelmiştir.

ESERLERİ:

Hikâye:

1 – *Semaver* (1936)
2 – *Sarnıç* (1939)
3 – *Şahmerdan* (1940)
4 – *Lüzumsuz Adam* (1948)
5 – *Mahalle Kahvesi* (1950)
6 – *Havada Bulut* (1951)
7 – *Kumpanya* (1951)
8 – *Havuz Başı* (1952)
9 – *Son Kuşlar* (1952)
10 – *Alemdağ'da Var Bir Yılan* (1954)
11 – *Az Keşerli* (1954)
12 – *Tüneldeki Çocuk* (1955)
13 – *Balıkçının Ölümü* (1977)

Roman:

14 – *Medarı Maişet Motoru* (1944; *Birtakım İnsanlar* adıyla 1952)
15 – *Kayıp Aranıyor* (1953)

HİKÂYELER

Sait Faik'in sanatı ve dünya görüşü "insan sevgisi" üzerine kurulmuştur. Çeşitli hikâyelerinde şöyle der:

> *Sevmek, bir insanı sevmekle başlar her şey. (Alemdağ'da Var Bir Yılan)*
>
> *İnsanları sevmek, hayatı sevmek ne iyi şey. Ancak insanları sevebiliriz. (Ormanda Bir Uyku)*
>
> *Şu insanlara hiçbir şey çok değildir. (Tüneldeki Çocuk)*
>
> *İnsansız hiçbir şeyin güzelliği yok. Her şey onun sayesinde onunla güzel. (Kendi Kendime)*

İnsan sevgisinin yok olduğunu, insanın horlandığını, aşağılandığını görmesi, onun hikâye yazmasının nedenlerinden biridir. Oturduğu adada, iyi insanlar arasında, sessiz, dingin, hoşgörü ile dolu olarak yaşamağa, yazı bile yazmamağa karar verdiğini anlattığı bir hikâyede (bk. *Haritada Bir Nokta*), av dönüşü pay sırasında yoksul bir balıkçıya haksızlık edildiğini görünce, dayanamaz, kaleme kâğıda sarılır:

> *Söz vermiştim kendi kendime: Yazı bile yazmayacaktım. Yazı yazmak da bir hırstan başka neydi? Burada namuslu insanlar arasında, sakin, ölümü bekleyecektim. Hırs, hiddet neme gerekti? Yapamadım. Koştum tütüncüye, kalem kâğıt aldım. Oturdum. Adanın tenha yollarında gezerken canım sıkılırsa küçük değnekler yontmak için cebimde taşıdığım çakımı çıkardım. Kalemi yonttum. Yonttuktan sonra tuttum öptüm. Yazmasam deli olacaktım.*

Yazı yazmamağa karar vermesini, iki yazısı hakkında kovuşturma, bir yazısı için de soruşturma açılmasıyla yorumlayabiliriz: *Çelme* adlı hikâyesi, II. Dünya Savaşı başlarında, yayınlanınca (*Varlık*, 1940, sayı 167), Matbuat Umum Müdürlüğü'nden (Basın Yayın Genel Müdürlüğü) yapılan bir "ihbar"

üzerine, hikâyede bir "topal emireri"nden söz edilmesi dolayısıyla, "halkı askerlikten soğutma" suçlamasıyla, sıkıyönetim mahkemesine verilmişse de, aklanmıştı. (Aynı hikâye, savaştan önce *Kurun* gazetesinde de yayınlanmış [25.3.1937], fakat herhangi bir tepkiyle karşılanmamıştı). *Medarı Maişet Motoru* adlı romanı da, yine bir "ihbar" üzerine, roman kişileri rahat etmek için hapse giriyorlar diye, bakanlar kurulu kararıyla toplatılmıştı (1944). *Kestaneci Dostum* adlı hikâyesi yayınlanınca da (*Yürüyüş*, 1942, sayı 11), karakoldan çağırılmış, kestanecinin mangalına tekme vuran kolluk memurunun kim olduğu sorulmuştu. ("Muharrir Neden Yetişmiyor?", *Akşam*, 11.11.1949)

Sait Faik'in üzüntülerinin başlıca kaynağı sevgisizliktir. Sevgisiz, acımasız bir topluluk içinde kendini çoğuzaman yapayalnız bulmuştur. Bir hikâyesinde şöyle der:

> *Evler güneşe sırtını çevirmiştir. Sokaklar dardır. Esnafı gaddardır. Zengini lâkayıttır. Yaldızlı karyolalarda çift yatanlar bile tek. Yalnızlık dünyayı doldurmuş. (Alemdağ'da Var Bir Yılan)*

Bir başka hikâyesinde de, "yasaklarla çevrili bir dünyada yaşamak"tan yakınır:

> *İnsanoğlu için, "yasaklı hayvardır" diyebiliriz. Aşklar yasaktır. Gün olur sular, yemişler bile yasaktır. İnsanlar birbirine yasaktır. (Çarşıya İnemem)*

"İnsanların birbirine yasak" olduğu bu gerçek dünya üzerinde, kendine özgü bir gerçeküstü dünya, bir kurgu-dünya düşler; böylece, gerçeküstücülüğe ulaşır: O dünyada insan, hayvan, doğa içiçedir; bütün kimlikler birbirine karışmıştır:

> *Ağaçlar suları yıkıyordu. Hayvanlar insanları öpüyordu. Köpekler konuşuyor, insanlar havlıyordu. (...) Kahve fincanına düşen sabah yıldızını kokluyorum. Mis gibi kahve kokuyor. (Kalinikhta)*
>
> *Su içmeğe gelen bir tavşan, bir yılan, bir karatavuk, bir keklik, Polonezköy'den şerefimize kaçıp gelmiş bir keçi ile alt a ta, üst üste oynaşıyoruz. (Panco) keklikleri gagasından öpüyor. Tavşanın bıyığını çekiyor. Yılanı bileğine doluyor. Top getirmiş, futbol topu. Ben kaleciyim. Yılan da kaleci. Yılanla ben, top kalemi-*

ze girerken yana çekilip seyrediyoruz. Mızıkçılık ediyoruz... (Alemdağ'da Var Bir Yılan)

Bir yaşama sevinci eser bu gerçeküstü dünyada. Ada'da gezerken duyulan bir "hişt hişt" sesini şöyle anlatır:

Nereden gelirse gelsin! Dağlardan, kuşlardan, denizden, insandan, hayvandan, ottan, böcekten, çiçekten... Gelsin de nereden gelirse gelsin!... Bir "hişt hişt" sesi gelmedi mi fena. Geldikten sonra, yaşasın çiçekler, böcekler, insanoğulları... (Hişt Hişt)

Sait Faik'in yazı yazmağa başladığı 1930'lu yıllarda Maupassan, Çehov ve Gorki tekniğine bağlı, klasik hikâye türü kullanılmakta idi (Bekir Sıtkı Kunt, Memduh Şevket Esendal, Sabahattin Ali vb.). Bunların hepsi, belli bir konu çevresinde gelişen; başı, ortası, sonu belli kurallara bağlı; genellikle sürprizli bir sonuçla biten hikâye geleneğini sürdürüyorlardı. Gerçekçi oldukları için, kendi kişiliklerini geriye çekerek, olaya karışmamak, nesnel olmak çabasında idiler. Sait Faik, işte böyle bir ortamda, kendi kişiliğiyle hikâye kişilerini birleştiren, onlarla birlikte yaşayan, başka bir teknikle çıktı ortaya. Onun hikâyeleri, çoklukla, birinci kişi ağzıyla yazılmıştır. Bu birinci kişi, çoğuzaman, yazarın kendisi; kimizaman da, hikâye kişilerinden biridir. Hemen bütün eleştirmen ve incelemeciler onun bu özelliği üzerinde durur:

Öyle yerler oluyor, anlatılan kişilerle anlatan kişiyi seçemiyorsunuz birbirinden. Bütün kişileri, her şeyi içten, kendi içinden anlatıyor da onun için. Gerçekçilik arkasında koştuğu yok... Bir doğru var onda: Kendi doğrusu, kendi içinin doğrusu... (Nurullah Ataç)

Onun hikâyelerinde, Sait Faik'in nerede bittiğini ve başkalarının nerede başladığını kestirmek hem güç, hem gereksiz. (...) Artık hikâyesi yazılacak kişisi "kendisi"dir. Başkalarını anlatmağa girişse bile, hikâyeyi kendine bağlayarak bitirecektir. (Tahir Alangu, *100 Ünlü Türk Eseri*, c. II, 1974, s. 1314, 1321)

Kendi yaşamıyla bütünleşen, kimi yerde hangisinin yaşam, hangisinin öykü olduğu ayırt edilemeyen öyküler... (...) Kendinden hiç kurtulmadı. İnsanları, hayvanları, doğayı, kısaca yaşamı oldukları gibi değil, gördüğü gibi, çoğu kez düşündüğü gibi anlattı; yani kendini anlattı. (Adnan Binyazar, "Sait Faik Üzerine Bir Deneme", *Türk Dili*, 1975, c. XXXII, sayı 286, s. 94, 98)

İlk hikâyelerinde geleneksel tekniğe uyduğu görülürse de, daha sonraları, klasik konu birliği, hattâ konu dahi bir yana bırakıldı. İnsanlar ve çevre, yazarın keyfine göre, özgürce ele alındı. Gerçekçi yazarlar gibi, birtakım gözlemlerden yararlanıyordu elbette. Fakat bu gözlemleri, gördüklerini olduğu gibi aktarmak için değil, birer ipucu olarak kullanıyor; çevreyi ve kişileri, kendi hayaline göre, yeniden kuruyor, yeniden yaratıyordu. Amerikan Kolejlileri Yıllığı'nda yayınlanmak üzere yapılan bir konuşmada, "Hikâyeleriniz yaşanmış vakalar mıdır, yoksa hayal mahsulü müdür?" sorusuna verdiği yanıtta şöyle der:

> *Vakalar yaşanmış değildir, onları ben hayalimde yaşatırım. Şahısların bazıları hayatta tanıdığım kimselerdir.* (*İzlerimiz*, 1954)

Bir hikâye başlangıcında da bu konuya değinir:

> *Sokakta, bir dükkânda, kalabalık bir yerde durup herhangi bir adamın yüzüne bakarak hayatının hiç olmazsa bir kısmını hikâye etmek mümkündür, hulyasına kapılırım. (Birahanedeki Adam)*

Bir hikâyesinde (bk. *Kınalıada'da Bir Ev*). Kınalıada'da oturan bir kıza, kendi imgelemine göre bir ev, bir aile, bir doğa yakıştırır; başka bir hikâyesinde *(Birahanedeki Adam)*, küçük parmağında bir yüzük gördüğü bir adama bir kimlik, bir meslek, bir yaşayış biçimi uydurur:

> *Şimdi elimde birtakım malzeme var. Bunlarla bir bina kurabilirim. (...) Bu adamın hikâyesi ne olabilir? Sakın benden büyük vakalar beklemeyin, nolur? (...) Adamın peşini bırakmayacağım. Evine gireceğim. Küçük dertlerini, büyük meselelerini öğreneceğim. Daha doğrusu, önümde bira, hayal kuracağım... (Birahanedeki Adam)*

Başka bir hikâyesinde de *(Bilmem Neden Böyle Yapıyorum)*, kahvede gördüğü ihtiyar bir adama bir doğum yeri uydurur:

> *Ben ona, Türkiye haritası içinde, doğum yeri olarak Van şehrini seçtim. Oralı mıdır, değil midir, beni zerre kadar ilgilendirmez. İstanbul'lu ise, değil de Balıkesir'li ise: "Yanlış Bey baba, unutmuş sun. Sen Balıkesir'li olamazsın, sen Van'lısın. Bırak şu yalanı! Van fena mı? Beğenmiyor musun? Benim hayalimdeki Van gölünü bir bilsen..."*

Yazarın yalnız kendisi değil, hikâye kişileri de, gerektikçe aynı yöntemi uygular: Bir hikâyesinde (bk. *Projektörcü*), Ada vapurunun bir projektörcüsü, geceleyin aydınlattığı Adalar'da gördüğü kişi ve olaylardan yola çıkarak, oğlu Hasan'a her hafta bir hikâye "uydurur"; projektörcü ile konuşan adam, *"Bu sefer de benim hikâyemi anlatırsın"* deyince, projektörcü: *"Orasını bana bırak"* der. Yazar, bir hikâyesinde de, kendisinin hikâye yazma yöntemini anlatır (bk. *Eftalikus'un Kahvesi*). O yılların genç hikâyecisi Oktay Akbal'la, Boğaziçi'nde, bir kıyı kahvesinin yanında otururlarken aralarında geçen bir konuşmayı Akbal şöyle anlatır:

> *Sait Faik:*
>
> *– Şu kahveyi anlatmak istesen nerden başlarsın?, dedi; ilk göze çarpan şeyler nelerdir?*
>
> *Sınav sorusu gibi bir şeydi. Birden şaşırdım, kahvenin duvarına asılmış İran Şahı ile Atatürk'ü gösteren renkli resimlere gözüm takıldı:*
>
> *– Bu resimlerle başlarım, sonra kahvenin içindekileri anlatırım.*
>
> *dedim. Sait kızdı:*
>
> *– Hikâye duvarda değil, orada oturan ihtiyar adamda.*
>
> *dedi. Gerçekten de, masalarda bir iki sessiz yaşlı oturmuş, hiç konuşmadan çay içiyorlardı. Sonra, hikâye nerdedir, nasıl başlanır, nasıl bitirilir diye konuşmayı sürdürmüştük. (...) Genç yazarların romanlarını, öykülerini okurken hep bu eski anıyı yaşıyorum, Sait'in öfkeli sözlerini, "Hikâye duvarda değil" diye bağırmasını... Hikâye önce insandadır, insanlardadır. Bu bana iyi bir ders olmuştu.* (Oktay Akbal, "İyi Görmek, İyi Bilmek", *Cumhuriyet*, 31.8.1980)

Sait Faik'in hikkâyelerinde insanların ve çevrenin, herhangi bir kurala bağlı kalınmadan özgürce ele alınması, yazarın yaşayış biçimine bağlanabilir. Sait Faik, varlıklı bir ailenin çocuğu idi. Geçimini sağlamak için herhangi bir iş tutmadı. Kendini "yazar" olarak görüyor, fakat yazarlığın bir "meslek" olduğunu çevresine kabul ettiremiyordu. Pasaport almak için başvurduğu dairede, mesleğinin ne olduğu sorulunca "yazar" olduğunu söylemiş; meslekler cetvelinde öyle bir zanaatm adı bulunmadığı için, pasaportun "Sanatı ve mesleği" sorusunun karşısına "Yok" diye yazılmıştı. Pasaport dairesi dışındaki çevresi de onu "mesleksiz", "aylak" biri olarak görüyordu. Çevrenin bu anlayışsız ve bilgisiz davranışına tepki olarak, *Lüzumsuz Adam* adlı bir hikâye

yazmış; bir süre sonra da, sanatın başlı başına bir meslek olduğunu kanıtlamağa çalışmış; bir hikâyesinde, insanların avla geçindikleri ilk zamanlarda çalışanlara türkü ve masal söyleyen kişilerin yaptıkları işin (sanatın) meslek sayıldığını anlatmıştır. (bk. *Sivriada Geceleri*).

Hikâyelerinde uyguladığı özgür tekniğin, onun yaşayış biçimine bağlanabileceğini söylemiştik. Ölümünden kısa bir süre önce yapılan bir röportajda, "Sizce yaşamak nedir?" sorusunu şöyle yanıtlamıştır:

> *Balık tutmak; kahvede oturmak, yanımda çok sevdiğim köpeğim, insan tanımak; Beyoğlu'nda bir aşağı bir yukarı dolaşmak, arada içmek; hikâye yazmak; velhasıl hiçbir şeye bağlanmadan âvâre gezmek bütün gün. İşte ben böyle hayattan zevk alırım, buna yaşamak derim.* ("Sait Faik'le Son Röportaj", *İzlerimiz*, 1954)

Bir yazar da, bu konuda şöyle der:

> *... Ona Kadıköy iskelesinin kanapelerinde rasladım.*
> *– Ne var ne yok Sait?, dedim, hikâye yazıyor musun?*
> *– Yok, dedi, yaşıyorum.*
> *Hüzünlü, ılık, insan sevgisi dolu hikâyelerini Sait yazmaz, yaşar.* (Yaşar Kemal, "Sait Faik'le Görüşme", *Cumhuriyet*, Mart 1953)

İşte bu yolda yaşarken, onun dostluk kurduğu kişiler, hep günlük ekmeğin peşinde koşan küçük insanlardır. Yukarda sözünü ettiğimizi, "Son röportaj" da, "Kibar zümreyi hiç kaleme almazsınız, niçin?" sorusuna verdiği yanıtta şöyle der:

> *Kibar zümreyi hiç sevmem de ondan. Bana öyle gelir ki, onlar yaşamaktan hiç zevk almazlar. Yaşamaktan zevk alanları severim ben. Yaşamalı bu dünyada...* (*İzlerimiz*, 1954)

İşte bu nedenle, "yaşamaktan zevk alan" küçük insanları "sevmiş", hikâyelerinde onları anlatmıştır: balıkçı Varbet, balıkçı Kalafat, duvarcı Barba Antimos, boyacı Yani Usta, Mercan Usta, kestaneci Ahmet, projektörcü vb... Bunların yanında martılar, balıklar, köpekler, kuşlar, böcekler, otlar, çiçekler, ağaçlar, bulutlar, denizler... Bunlarla haşır neşir olan; onların dilini anlayıp bize aktaran kişiye "aylak" denemez. Topladığı bu malzeme ile yeni ve mutlu bir dünya kuran bir yaratıcıdır o.

Halk konuşmasının yazıya geçmemiş pek çok inceliklerini başarıyla kul-

lanmıştır. Dil Devrimi'ni de, edebiyatımız için "büyük bir kazanç" olarak görür:

> *Dil değişmesi fevkalâde güzel bir şey. (...) Ancak bu yeni dille eski edebiyatın son tozlarından silkinebiliriz. Yeni fikirler yeni kalıplar içinde anlatılmalıdır. Yeni edebiyatımız için Dil Devrimi'ni büyük bir şans ve kazanç sayıyorum.* ("Muharrir Neden Yetişmiyor?", *Akşam*, 11.11.1949)

Sözcükleri seçerken titizlik gösterirdi. Sözgelimi, bir hikâyesine ve kitabına *Alemdağ'da Var Bir Yılan* adını koymuş; kitap basılırken, *Alemdağ'da* sözü, yayınevi tarafından *Alemdağı'nda* kılığına sokulmuştu. Sait Faik buna büyük bir tepki göstermiş; kitap ikinci kez basılırken, sözcük, yazarın istediği biçimde düzeltilmiştir.

1

EFTALİKUS'UN KAHVESİ

Bir genç adam yanıma geldi:

– Merhaba, dedi.

– Ooo, merhaba, dedim.

Sonra benimle çoktandır tanışmak istediğini, bir fırsatını bulamadığını söyledi. Yürümeğe başladık. Öyle şeyler soruyordu ki, samimî olup olmadığını anlayabilmek zordu. Sordukları samimî ise onun hesabına, değilse benim hesabıma dikkatli bulunmak lâzım geliyordu. Öyle ya, ya alay ediyorsa... Cepheyi ona göre alır, bir fırsatını bulup tüymek hayırlı olur... Ama ciddî ise bu samimiyeti çocukluğa, toyluğa vermeli. Nasıl olsa bir gün kafasında senin için daha çok histen doğan hayranlık duygusu silinip gidecektir. Bu hayranlığa da fazla güvenmeğe gelmez. Sürüp gitmesi benim için de, onun için de iyi bir şey ya. Onun için şüpheliyim. İkimizin de uzun uzun yerimizde saydığımıza bir işaret olmaz mı?

Genç adamın niyeti yazı yazmak olduğuna göre benimle alay etmek için samimî olması ihtimali çok kuvvetli ama, ne yapalım, fazla zeki ve dikkatli görünmeğe de gelmez; bu da bir nevi ukalâlık olur. İyisi mi, alay etmesi ihtimaline karşı yapılacak en doğru hareket, işi samimiyete dökmek, yutmuş görünmek. Çok zeki biri ise sonuna kadar bu hayran rolünde seninle oynayabilir. Varsın oynasın; bununla bir şey kazanmış olmaz. Sahiden samimî ise ne mut-

lu. Olabilir. Sen o yaşta bugün hiç hoşlanmadığın yazıcıları, onlara yaklaşmağa bile cesaret edemeden başka dünyadan insanlar gibi seyretmemiş miydin?

Şimdi bile hayranlıktan kurtulamadığın Frenk muharrirleri yok mu? Gide'i görsen, bu seksenlik ihtiyarı nasıl hayranlıkla seyretmezsin, konuşma fırsatı bulsan kimbilir ne olmadık sualler sormazsın.

– Sizinle böyle bir kahvede oturabileceğim hiç aklıma gelmezdi.

Yan gözle yüzüne bakıyorum. Alay etmiyor vallahi. O alay etmiyorsa ben mi etmeliyim? diye düşünüyorum.

– Sizin hikâyelerinizi...

Sonradan belki de pişman olacağı cümlesini tamamlatmamak için hemen müdafaaya geçmeli. Genç adam hem de eleştirmeci olmak istediğini söylüyor. Öylesine pişman olacak ki. Rotayı değiştirmeli.

– Siz de hikâye mi yazarsınız?

– Benim yaşımda herkes gibi şiir yazıyorum. Bir iki hikâye de denedim ama beceremedim. Daha çok tenkide çalışıyorum. Neşredilmiş bilmediğim Türkçe bir hikâye yok, diyebilirim. Ama sizin...

– Şu karşıdaki adama bakın. Anadan doğma kördür. Bakın, karşı tarafa "Mahmut Bey" diye sesleniyor. Demek ki Taksim sinemasının önünde olduğunu, karşıdaki börekçi dükkânında da Mahmut Bey isimli bir adam bulunduğunu biliyor. Bize bir seziş gibi gelen korkunç ilim ona kimbilir kaç seneye mal oldu.

– Meselâ siz bundan hemen güzel bir...

– Olabilir ama, ben bu hikâyeyi yazmayacağım. Yalnız düşünüyorum; acaba kör, etrafın havasından, gürültüsünden mi nerede bulunduğunu anlıyor? Yoksa adımlarını mı sayıyor? Siz ne fikirdesiniz? Sağdan şu kadar, faraza 98 adım yürüsem Taksim sinemasının önünde olacağım. Evden çıkarken saat dokuza bir mi vardı? Ağır yürüyorum. Şimdi saat tam dokuz olmalı. Börekçi Mahmut'un saat dokuzda dükkândan ayrıldığı görülmemiştir.

Gözlerindeki karanlık, dışarının tahassüslerinden, kafasında bir aydınlık yaratmış olabilir. Belki de Şişli'den yürüyor. Harbiye'deki seslerle Taksim bahçesinin önündeki sesler arasında bizim farkına varmadığımız neler olabilir? Havada da bir değişiklik var mıdır? Hattâ gözlerindeki zifirî karanlıkta bile ruhî bir zifirî karanlık farkları bulunabilir mi? Ama, bana öyle geliyor ki, daha çok seslerden, bizim için bilinmeyen, ama onun için hiç şaşmayan, değişmeyen, değişmez mahiyetini muhafaza eden gürültülerden...

Biz sokağın hendesesinin de farkında değiliz. Ama o, münhanileri, müstatilleri, sokağın haritasını, teferruatını kafasına çizmiş olabilir. Belki semtlerin ko-

kuları da vardır. Dükkânlar da ayrı ayrı kokabilir. Onun tabanının bildiği çukurlar da, tümsekler de bulunabilir. Körlük ne kadar modası geçmiş bir edebiyata benziyor. Kılı kırk yaran bir edebiyata...

Ben bütün bunları kafamda düşünürken genç arkadaşım durmadan beni öven sözler söylüyor. Belki de bu sözlerin tesiriyle kör hakkında uzun uzun düşünüyorum.

Kör adamı Mahmut Bey, karşı taraftan alıp beriki kaldırıma geçirdi. Adımını yaya kaldırımına atar atmaz kör:

– Sadık ağabey, merhaba! dedi.

– Ooo, merhaba, Mösyö İvan, bu sabah erkencisin, dedi Sadık Bey.

İvan:

– Ne erkeni yahu, dedi. Saat dokuzu on geçiyor.

Taksim'deki saat tam dokuzu on bir geçiyordu.

Bu kadarı fazlaydı. Yanımdaki genç arkadaş, bu sırada hikâyelerimden hangilerini beğendiğimi soruyordu.

– Bilmem, dedim. Sonra, "İşittiniz mi?" dedim.

– Neyi?

– Kör, saatin tam dokuzu on geçtiğini söyledi, dedim. İki dakika evvel.

– Yok canım, dedi.

– Vallahi, dedim.

– Olur şey değil, dedi.

Olur şeydi. Birdenbire işi keşfetmiştim. Mahmut Bey, körü almak üzere karşıya geçtiği zaman otomobil kornalarından duyamadığım bir konuşma yapmıştı körle. Saati o zaman sormuş olabilirdi.

Genç arkadaşla artık iyice dost olmuştuk. Bazılarını çekiştirebiliyorduk. Hikâyelerimi beğenmeyen eleştirmeciler hakkında onun beni müdafaa etmesini zevkle dinliyordum. Tam bu sırada bir beş dakika, körün nasıl bildiğini düşünüyormuş gibi sustuk.

Sonra:

– Hikâyelerinizi nasıl yazarsınız? dedi.

Güldüm. Alay edip etmediğini anlamak üzere yüzüne baktım. Hayır, vallahi alay etmiyordu. Ne iyi çocuktu bu.

– Sizin, dedi, en çok "Lüzumsuz adam"ı severim. Sonra "Baba Oğul"u, bir de "Tesbih" hikâyeniz vardır, o da hoştur, dedi. "Kameriyeli Mezar" da fena değildir.

Mahçup, ama ağzım kulaklarımda susuyordum.

– Ama, sorduğuma cevap vermediniz ki? dedi.

– Ne sormuştunuz?

– Hikâyeyi nasıl yazarsınız? demiştim.

– Bilmem, diyebildim.

Düşündüm:

Sedin üstündeki kahvenin altından körün sesi geliyordu. Sadık Efendi ile bağıra bağıra konuşuyorlardı.

– Bilmem, dedim yine, işte böyle körü körüne. İşte meselâ şimdi bir hikâye yazıyorum. Hem ismini bile koydum, dedim.

– Nedir ismi? Demek önce ismini koyarsınız hikâyenin, demedi.

– Yok ama bu isim hoşuma gitti de onun için, demedim.

– Nedir? diye sormadı.

– Eftalikus kahvesi. Hattâ kahvesini de bir kenara atıp yalnızca Eftalikus da olur. Hem de hikâye ile münasebeti de ikinci derecede olabilir.

O demediklerimi anlamış gibiydi:

– Demek böyle yazarsınız siz hikâye, dedi.

– Nasıl?

diye bu sefer ben sordum.

– Ne bileyim, dedi. Evvelâ ismini korsunuz. Sonra bir vaka kurarsınız. Bir neticeye bağlarsınız.

– Yok yahu, dedim. Öyle yapmam. Doğrusunu ister misiniz? Ben hikâyenin nasıl yazıldığını da pek bilmem, dedim.

Paraları vermek üzere ayağa kalktık. Genç adam parayı bana verdirtmemek için samimî bir acele gösterdi.

Yanımızda, kahvesine tavla oynayan iki kişi, bu ben vereceğim, sen vereceksin münakaşasına gülümseyerek baktılar. Garson benim kasketimden ve kirli muşambamdan, vakti hâlime dair pek acele bir karar vermiş olduğunu tahmin ettiğim bir hesapla benim paramı almakta bir tereddüt geçirdi. Ve o sırada genç arkadaş da kahveleri ödedi.

Ben:

– Ayıp ettiniz, dedim.

Eftalikus'un merdivenlerini indik.

İşte hikâyelerimi nasıl yazdığımı şimdilik merak eden dostum, yarın incir çekirdeği doldurmayacak mevzuları yazan bir hikâyecinin iyi bir hikâyeci olmadığını yazacağına göre, bilmem hikâyem oldu mu? Olmadıysa ne yapalım? Bizim hikâye anlayışımız da böyle efendim.

(Alemdağ'da Var Bir Yılan, 1954)

2

PROJEKTÖRCÜ

8.45 vapuru iskeleden kalktıktan sonra, uzak şimsekler yakınlaşmaya başlamıştı. Anadolu sahili bir ara gözden kayboluverdi. Yağmur, projektörün önünde, birtakım hendese-i musattaha (düzlem geometri) şekilleriyle beyaz ve keskin kaynaştı. Kanapede üstüne başına yağmur sıçrayan, uzak ve puslu ışıkların yandığı evleri düşündüğü pek anlaşılan bir adam, yerinden bir iskeleyi kaçırıyormuş gibi aceleyle kalktı, projektörcünün yanına doğru ilerledi. Projektörcünün üstünde kollan boşta sarkan eski bir muşamba vardı. Sırtı kamburlaşmıştı. Yanına sokulan adama başını çevirip baktı. Yüzünü tekrar projektörün, şimdi yalnız birtakım münkesir, müstakim ve muvazi hatlardan (kırık, düz ve paralel çizgilerden) başka bir şey gösteremeyen ışığına çevirdiği zaman, kendisine lâf söylenebilir bir adam yüzü görmüş zannettirecek bir halle:

– Müthiş yağmur, dedi.

Öteki:

– Ben önümüzde bir şey göremiyorum... ya siz?

– Sis var, dedi. Yağmur da fazla, bir şey görünmüyor.

– Kınalı daha uzak mı?

– Yakın olmalı, ama bir şey göremiyoruz ki...

Projektörü sağa sola çevirdi. Kendisi döne döne uzayan bir dumandan başka bir şey görmüyordu. Yanındaki adam ise o hendesî şekilleri seyrediyor; sonra denizin yırttığı dalgaların beyaz uçlarını görüyordu.

– Devam etmez ama, dedi projektörcü.

– Bu havada iskeleye nasıl yanaşır.

– Vapur mu? Yanaşır. Kaptan alışıktır. Hem biraz sonra ışıkları görünür.

– Böyle devam ederse yine gözükür mü?

– Yirmi, yirmi beş metreden bir şeyler gözükür.

– Yal Görürüz demek. O halde mesele yok.

– Yok canım! Korkacak bir şey yok. Ben şimşekten korkarım; Allah esirgesin!

– Vapurun paratoneri yok mudur?

– Nesi?

– Şeyi canım? Şimşek çeken aleti?

– Siper-i sâika mı? Bu vapurlarda yoktur o... Büyük yolcu vapurlarının birkaçında olacak. Hepsinde yoktur ya!..

Yağmur birdenbire hafiflemişti.

Projektörcü:

– Sağanakmış, geçti; dedi.

Kınalı bir mil uzakta, kocaman, hafif ışıklı bir böcek, bir dev-âsâ böcek halinde yatıyordu. Projektörcünün yanındaki adam Kınalıada'yı gece vakti niçin bir böceğe benzettiğinin sebebini aradı, bir türlü bulamadı. Balığa, ejderhaya, timsaha pekâlâ benzetebilirdi. Çünkü bu hayvanlar da suyun içinde yaşarlardı. Ama niçin gözüne soğuk ışıklı bir böcek gibi gözüktü bu anda Kınalı, kimbilir?

Adam, paketini çıkarıp bir cigara yaktı. Bir tane de projektörcüye uzattı.

Şimdi biraz daha samimî konuşuyorlardı:

– Kaptan Müslüman. Çok mutaassıp adam. Yoksa şimdi ben fenerimi tutardım şu karşıki evin bir camına... sana neler gösterirdim; ne manzaralar! Biraz daha yaklaşınca şu yukarıki ağaçlığın içine bir daldırdım mı fenerimi, ne fistanlıların fistansız hallerini görürdün...

Adam dimdik, cigarası ağzında, gülümsüyordu. Projektörcü arasıra başını çeviriyor, sözlerinin tesirine bakıyordu. Adam da onun yüzünü şimdi daha iyi görüyordu.

Ufacık kesilmiş, yalnız burnunun altında kalmış yumuşak bir bıyığı vardı. Dili hafif bir Anadolu şivesine kaçıyordu.

– Nerelisin?

– Galiba İzmit'liyiz. Ama ben burada doğdum; Yenimahalle'de.

– Boğaz'da?..

– Evet... Siz nerelisiniz?

– Ben mi? Şey... Ben Burgaz'lıyım; yani orada otururum.

– Sen bir başka akşam, 8.45 vapuruna kal. Şayet kaptan bir başka kaptansa, ben sizin adanın çamlarından, sana öyle manzaralar bulup çıkaracağım ki, parmağın ağzında kalacak. Ah Rum kızları! Yahu sizin ada cennettir be!.. Hem kim bilir yahu, benim fener seni bile yakalamıştır. Ha ne dersin? Ha?..

Şimdi ikisi de gülüyorlardı. Birden:

– Vapur yolu kesti, dedi, iskeleye üç vapur arası kala kaptan makineyi stop eder.

– Peki nasıl gider gemi?

– O Hızla iskeleyi bulur işte. O hızla değil iskeleyi, vallah Burgaz'ın yarı yolunu bulur; sen ne diyorsun?

Yağmur, hafiften devam ediyordu. Fakat deminki sis dağılmıştı. Heybeli ve Büyükada uzakta, böcek hallerinden kurtulmuşlar; büyük ve bol ışıklarla inilecek birer meçhul diyar olarak güzeldiler. İnmek... Kalabalık sokaklarında elinden tutacak birini aramak...

Kınalı'dan ayrılmışlardı. Konuşmuyorlardı. Uzun zaman bir şey konuşmadılar. Projektörcü, denizin ötesini berisini bir şey bulurum gibi araştırıyor, ayaktaki adam artık hiçbir şey düşünmüyordu.

Projektörcü birdenbire güldü ve başını salladı.

Adam, niçin güldüğünü sormak icap ettiğini anlamış, meraksız bir halde, o da gülerek:

– Ne güldün? dedi.

– Aklıma bir şey geldi de...

Yine güldü ve insana uzun gelen bir zaman içinde düşündü.

– Benim küçüğü hatırladım, dedi.

– Evlisin demek?

– Elbette... İki çocuğum var. Büyüğü, oğlanı on beş yaşında.

Adam, projektörcünün yüzüne tekrar dönüp hayretle baktı; yirmi beş yaşlarında ancak gözüküyordu.

Projektörcü yüzünü tekrar projektöre çevirdiği zaman memnun ve mesut bir insan haliyle:

– Yaş otuz dokuz, dedi. Oğlum on beş yaşında. Güldüğümün sebebi şu birader: Geçen gün eve izinli gitmiştim. Hasan uyumuş. Beni haftada bir görür ama, pek sever. Anasına: "Beni uyandır, babam gelince" demiş. Gittim, ben uyandırdım. Hemen yatağın içinde oturdu. "Anlat baba" dedi. "Neyi ulan?" dedim. "Hani o kocasını döven kadının hikâyesini..." Ben de anlattım: "Çevirdim feneri. Baktım kadın herifin pantalonunu sıyırmış, kıçına kıçına vuruyor terliği... Vuruyor terliği... Sonra efendime söyleyeyim..." falan derken baktım bizim oğlan yeniden oturduğu yerde uyuyup kalmaz mı? Tabiî ben böyle kısaca anlatmıyorum. Ballandıra ballandıra. İskeleden yeni kalktık. Çımacı ne diye bağırdı? Hava nasıl? Projektör olmasa kaptan nasıl şaşırır falan... Ha işte aklıma geldi de ona güldüm. Hayırl Bu hafta ona göre ne hikâye uydurayım diye düşünüyorum da. Kerata, çok zeki şeydir. Mektepte hocaları bayılırlardı. Bana hep söylerdiler, "Okusun, okusun" diye. Ama biz fakir insanlarız, nasıl okutalım beyim? Hem herkes okursa sanatı kim yapacak; öyle değil mi ya? Yeter işte, ilkmektebi bitirdi. Orada marangoz yanına verdik. Haftada dört beş lira alıyor. Az para mı? Ama hâlâ elinden kitap düşmez. Hâlâ okur. O da benim gibi eski gazete tiryakisidir.

Projektörcü bir hikâye bulacak gibi etrafı düşünceli düşünceli taramaya başladı. Şimdi ayaktaki adam da projektörcünün oğluna hikâyeler düşünüyordu. Buluyor; hiçbirini beğenmiyordu. Bir zaman dönüp projektörcüye baktı: O bir Diyojen hâliyle, kambur, elinde fener, Atina sokaklarında adam arıyor gibiydi.

– İşte sizin adaya geldik.

– Eyvallah hemşerim! Yolun açık olsun.
– Güle güle beyim!

Evet, akşam sekiz kırk beş vapuru, yıldızlarla karanlık, içinde olmayanların arzulayacakları, içindekilerin sessiz, sakin, yorgun, iyi, tatlı fakat iç ezici şeyler düşündükleri bir âlem içinde giderken; dün akşamki adam oturduğu kanepeden yine bir iskelenin çiması alınıyormuş ve o iskeleye inecekmiş gibi hızla kalktı. Eline; yanına bıraktığı bir paketi alarak kıçtan başa doğru hızlı adımlarla ilerledi. Vapur Kınalı'dan kalkalı on dakika olmuştu. Projektör hastanenin burnunda bir şeyler arıyordu. Yürüdü.

– Merhaba hemşerim! dedi.

– Ooo, merhaba beyim!.. Bu akşam bizim yanımıza pek geç tenezzül ettiniz.

– Estağfurullah... Seni keyifli görüyorum.

– Yarın akşam izinliyiz de...

– Ya?... Hasan'a hikâye hazır mı?

– Daha yok... Yok ama, uydururuz canım, kolay...

– Hemşerim, Hasan için sana bir şeyler getiriyorum. Bir iki kitap falan. Bunları çocuğa veriver.

– Oo, ne zahmet ettiniz beyim! Ne zahmet!... Mahçup ettiniz!...

– Yok canım... Ne ehemmiyeti var. Ben de dün akşamdan beri Hasan'a uyduracak hikâye düşünüyorum. Saatlerce düşündüm. Sabahleyin ilk vapurda yine düşünüyordum, ne dersin?... Bu sefer benim hikâyemi anlatırsın: Yağmurlu gecede bir adam geldi, dersin...

– Orasını bana bırak...

(*Şahmerdan*, 1940)

3

KINALIADA'DA BİR EV

Kınalıada'ya ömrümde inmedim. Ama orayı öyle severim ki, neden bilmem. Belki de orada kendisiyle hiç konuşmadığım bir arkadaşım oturdu da onun için. Kınalı'nın önünden geçerken hep o arkadaşımın hiç gitmediğim, hiç gitmeyeceğim evini düşünürüm.

Arkadaşım sakin, sessiz, iyi bir kızdır. Sabahleyin ilk vapurla işine iner. Son vapura elinde paketlerle döner. Bazı defa son vapurda beraberizdir. Onun iskelenin kalabalığında kaybolduğunu, sonra projektörcü ışığının yolcu-

larla karanlık yola tuttuğu zaman az bir şey sallanarak hızlı hızlı dağa saptığını görür, yine kaybederim.

Küçük, kaplamaları simsiyah kesilmiş bir ahşap evde oturduğunu sanıyorum. Evden deniz görünmüyor olmalı. Yahut belki de bir iki penceresinden, çakaleriği dalları arasından. Küçük bahçede acı badem, ayva, nar, hünnap ağaçlarını görürüm. Bahçede bir de çıkrıklı kuyu olacak. Kırkını aşmış, şişmanca, yeşil gözlü bir kadın olan anasını kırmızı elma yüzüyle, küf yeşili gözleriyle görür, ben de severim. Böyle bahçeyi, evini, anasını tarif ederken gördüm sanmayın. Ben görmeden severim bahçeleri, insanları, evleri.

Eve bu küçük bahçeden girilir. Evin alt katında kendileri oturur. Üst katını yazın kiraya verirler. Bir Meryemana kandili önündeki İsa resminden, küçücük sarımtrak aynaya kadar her şeyde ağır, günlük kokusuna benzer bir ortodoks hava eser. Evin içinin o kadar temiz olduğunu sanmam. Günlük kokusu odalardan hiç eksik olmaz. Arkadaşım dediğim kızın kendi başına bir odası yoktur.

Onu vapurda ikinci mevkiin tahtaları üzerinde Rumca konuşurken dinlerim. Rumca bir kelime anlamadan ne söylediklerini bilir gibiyimdir.

Akşam saat 10.45'te oraya vardığına göre ancak 11'de yemeğe otururlar. Hemen de yatarlar her halde. Acaba başucunda bir kitap var mıdır? Bana bir defacık gülmüş olan bu kızın hülyalarına ne karışır bilmem ki. Yemeği nasıl yer? Hızlı mı, yavaş mı? Ne kadar merak ederim. Acaba bir çok insanlarda olduğu gibi yemek yerken çirkinleşir mi? Çirkinleşince yüzündeki o iyi, harikulâde çizgiler ne olur? Nereye giderler?

Kınalıada'yı bu kızı tanımadan da merak ederdim. İnsanlarını değil. Onları bol bol vapurda görüyorum. Daha çok o vapurdan çıkanlarla birlikte, bu geceyarısı sönük kırmızı ışıklarıyla böcek gibi kabuğuna, kırmızı benekli kabuğuna kapanmış Kınalı'nın evleri ne yaparlar diye? Ne yapacaklar. Her yerde olduğu gibi onlar da dedikodu yaparlar. Yerler içerler, uyurlar.

"Evler mi?" diye sormayın. Evet, evler... Bunları bildiğim halde, eskiden merak ettiğim Kınalı'nın evlerini şimdi büsbütün görmeğe can atıyorum. Çünkü orada bayıldığım bir kız oturuyor. Ben eskiden Arnavutköyü'nü de böyle merak ederdim. Sonra bir gece gidip gördüm. İki balkonlu bir ev gördüm. Caddelerinden, dereler geçen büyük bir köy. Dört beş köprü. Köprünün birinde sarhoşun biri eğilip kusmuştu.

Şimdi Kınalı'yı da böyle merak ediyorum. Kınalı'nın bir evini. Bir masa düşünelim. Eskimiş muşambadaki boncuklu bir nihalin üzerine bir sabah konuyor. Bu et midir, sebze midir? Haydi bu meraktan cayalım. Farzedelim ki ettir. İşte dağıldı. Babaya, oğula, kıza, benim arkadaşım olan kıza... Yemeği anneleri dağıtıyor. Küçük kızkardeşi büyük zehir yeşili gözlerini açmış, sahana

değil, sofranın arkasındaki Meryemana kandilinin yandığı kapısı çıkarılmış dolaba bakıyor. Karpuz oradadır. Bu akşamki karpuz sarı çıkmıştır. Çekirdekleri simsiyahtır.

İşte konuşuyorlar. Ne konuşuyorlar acaba? Bir vapurun projektörü yarı aydınlık odayı ışık içine daldırıyor. Sevdiğim kız yemek yerken çirkinleşmiyor. O kadar şen, o kadar sıhhatli ki yediğinin farkında olmuyor. Arkadaşımın yüzünde hep neşeli şeyler var. Ağzında bir lâkırdı. Ne söylüyor merak ediyorum.

İşte bu yüzden hikâye yazarım. İşte bu merak yüzünden hikâyeci geçinirim. Hikâyelerimi beğenirim, budalalaşırım. Beğenmem, canım yemek istemez. Kınalıada'ya gelince... İşte onu pek merak eder, bir türlü de inemem, bu gidişle inemeyeceğim de...

(*Mahalle Kahvesi*, 1950)

4

SİVRİADA GECELERİ

Bir nisan akşamı yola çıkmıştık. Geceyi o yanıp yanıp sönen ışıklar adasında geçirecek, sabah erkenden su üstü karagözüne çıkacaktık.

Niyetimiz daha erken yola çıkmaktı ya. Hava bir tuhaftı. Uzakta fırtına bulutuna da benzer bir sis vardı. Bir gündoğusu bu sisi temizleyiverdi. Bu sefer de gündoğudan bir karabulut gelip yağmurunu boşalttı. Sonra gökyüzünü boydan boya kaplayan bir ebemkuşağı görünce, Kalafat:

– Selâmet, dedi. Basalım artık. Hava düzeldi demektir.

Kalafat'a göre fırtınalar atlatılmıştı. Gökyüzündeki bu yedi renk, sükûna işaretti.

Yola çıktığımız zaman deniz dümdüzdü. Ebemkuşağı zaman zaman gözümüzden silinip tekrar ortaya çıkıyordu. Sanki dünyanın kuruluşundan bir gün yaşıyor gibi gidiyorduk.

Arkama baktım. Bu sefer de Çamlıca sırtlarında bir iki bulut peydahlanmıştı.

– Poyraz geliyor, Kalafat, dedim.

– Gelsin, dedi. Gün batmadan oksiyadayız.

– Fener erken yandı galiba? dedim.

– O, gece gündüz çakar be, dedi.

Sivriada'nın bir mil açığında, sağımızdan hafif hafif bize yetişmeye çalışan poyraz kabarıverdi.

Kalafat, kayığın burnunu poyraza çevirdi. Sivri'yi solumuzda bırakıp açılıyorduk.

– Neden böyle çekiyorsun küreği? dedim.

– Böyle çekmesem nasıl düşeriz Sivri'ye? dedi. Şimdi akıntıya verdik miydi sandalın burnunu, kürek çekmeden mağaranın önündeyiz.

Sahiden de öyle oldu. Sular bizi tam mağaranın önüne getirdi. Sandalın burnunu mağaraya soktuk. Bekledik. Kalafat kepçeyi daldırıyor, kocaman karidesler tutuyordu.

Birden durdu. Yanımızdaki çocuğa:

– Baksana, Sotiri, dedi, ayıbalığı geldi galiba, bir ses duydum.

Çocukla beraber kıçta oturmuştuk. Dönüp baktık: On kulaç ötemizde terli, şişman bir zenci çocuğu gözleriyle, fok, bize bakıyordu.

Baktı ve daldı.

– Orada mı?, dedi Kalafat.

Sotiri:

– Daldı, dedi.

– Yine çıkar. Mağarada geceler. Keyfi kaçtı oğlanın bizi var diye...

Bu ihtiyar münzevi senelerden beri buralarda. Bırakmış uzak denizlerini, yüzlerce karısını, binlerce çocuğunu, basmış gelmiş Marmara'nın bu Sivriada'sına...

Güneş batıyor, martılar haykırıyor, karabataklar sudan çıkmış, ıslak kanatlarını kaldırabilmek için deli gibi çırpınıyorlar, ayıbalığı yeniden büyük bir nefesle çıkıyor. Büyük bir nefesle tekrar dalıyor. Martılar geliyor, karabataklar gidiyor. Akşam büyük bir vaveylâ içinde vahşi, kırmızı, dalgalar esmer kayaları dövüyor.

Mağaranın içinde Kalafat, kıpkırmızı lekelerle sular içinde hâlâ karides avlıyordu.

– Sotiri, diye haykırdı birdenbire. Sen livarı hazırla da şu karidesleri koyalım. Kıçaltında bir tane daha var. Ama, iyi bak, üstünün bezi delik olmasın.

Sotiri, kayığın içinde, batmış güneşin bir parçası gibi kımıldadı. Siyah kafası ve kırmızı elleriyle, mavi gözleriyle, kaya, deniz, güneş, balık, renk ve kokusuyla ayaklarımın dibinde kıçaltına doğru uzandı.

Kalafat kepçeyi başüstüne koydu ve kendisi de mağaranın deliğinden fırladı:

– Ulan Sotiri, bulamadın mı öteki livarı? Ver şimdilik oradan çapçağı, dedi.

Çapçağı ben uzattım.

Sotiri kıçaltından boğuk boğuk:

– Bulamıyorum livarı usta, diyordu.

Mağarayı ayıbalığına bırakıp Sivri'nin Yassı'ya bakan kıyısına çıktık. Sandalı çakıla çektik.

Sotiri ile Kalafat çalı-çırpı aramağa gittiler. Ben kıyıda beyaz çakıllara oturdum. Üç adım ötemde akşamın şimdi gövermiş renklerine doğru kırmızı bacaklarını sallayan bir martıya daldım.

Martı arka üstü yatmıştı. Kırmızı ördek ayakları arasıra havayı dövüyordu. "Ne oluyor?" diye martıya doğru gittim. Hayvanın gözleri açıktı. Güzel kafası da arasıra sallanıyordu.

Sotiri, sırtında kıyıya düşmüş boş bir portakal sandığıyla tepemde gözüküverdi.

– Ne oluyor bu martıya, Sotiri? dedim.

– Ölüyor be, dedi, ne olacak?

– Sahi ölüyor mu?

– Yok yalandan. Ölüyor işte...

Sotiri, portakal sandığını, geceyi geçireceğimiz iki kaya arasına fırlattı. Tekrar Kalafat'a yetişmek üzere kayalara tırmandı. Bir martı, bir nisan akşamında sırtüstü uzanmış, hâlâ ölmeye çalışıyordu. İçimi bir keder yaladı. Yanından ayrılamıyordum. Martının kafasını ellerime almıştım. Bir avuç deniz suyu getirip ağzına damlattım. Şiddetle kafasını salladı. Bir titredi ve öldü.

Yassıada'nın ışıkları yandı. Uzaktan bir taka geçti. Keyfim kaçmış, üzgün, ağlamaklı gibiydim. Canım bir taraftan acı bir türkü söylemek çekiyordu.

Onlar ateşi yakıp topladıkları midyeleri bir teneke üstünde pişirirlerken, ben hâlâ martının yanıbaşındaydım. Kalafat:

– Ne oluyorsun be? dedi. Şair misin, ne boksun?

– Martı öldü de... dedim.

– Martı da ölür, dedi. İnsan ölmüyor mu?

Dünyanın yaratışındaydık şimdi, insanın ilk zamanlarını yaşıyorduk. Onlar avlıyorlardı, ateş yakıyorlardı. Ben martıya ait bir mersiye yazmış, ateşin karşısında okumak üzereydim.

Bütün kabile halkı bana kızmıştı:

– Bu herif çalışmayacak mı? Oturup kayalara, düşünecek mi? Martı ölmüş, onu seyredip bize masal mı anlatacak?

Gündüz güneşin içinde böyle söyleyenler, gece olup da kütükler, çalı-çırpı yanınca, öbür tarafta rüzgâr, denizi homur homur söyletirken, martılar hâlâ deli gibi bağrışırken ben bir türkü, martının ölümünün türküsünü tutturacaktım. Çalışanları bir üzüntü, bir garipseme, birbirine sokulma hissi saracaktı. Sonra bu hal belki de işe yaramaz adamın bir vazifesi olarak tanınacaktı. Bir

iki gün ağ tamir edecek, balık tutacak, beceremeyecek, fakat akşamları da onlara üzülüp sevinme arzuları veren türküler söylemeyecektim.

– Ne susarsın be herif, diyeceklerdi. Hani bülbül gibi öterdin geceleri?..

Ertesi sabah beni balığa çıkarken uyandırmayacaklardı. Bırakacaklardı kendi halime.

Kalafat:

– Ee, dedi, anlat bakalım şu martının ölümünü...

– Martı, dedim, üç adım ötemdeydi. Güneş yeni batmıştı. Doğudan bir mavi karanlık ağır ağır kayalara, çakıllara, çakıllardan vücuduma sinmeye başlamıştı.

Kalafat'la Sotiri, birbirlerine bakakaldılar:

– E, sonra? dediler.

Utandım, sustum.

Ateşin kenarına koyduğum midyeyi aldım. Biraz limon sıktım. Bir lokma ekmekle attım ağzıma...

Sotiri yanı başıma uzanmıştı. Gözleri uyku içinde yüzüme dikilmişti. Yine:

– E, sonra? dedi.

Kalafat'a baktım. Gözlerini kapamıştı.

– Dinliyor musun, Kalafat? dedim.

Cevap vermedi. Sotiri ondan tarafa döndü. Dikkatle baktı:

– Uyudu, dedi, bana anlat.

– Ölen martıyı tanıyordum, dedim. Hani iki hafta önce ölen Tahir'in martısıydı. Başka türlü martıydı o. Ötekiler gibi bağırmazdı. Bir kayanın tepesine çıkar, oradan Tahir'in sandalını gözlerdi. Uçardı doğru Tahir'in sandalına. Surattan da anlardı kerata. Tahir somurtkan adamdı. Pek keyifsizse yanına sokulmazdı. Uzaktan gözlerdi. Pek keyifli ise gelir, sandalın kıçına otururdu. Yemlerin kafasını, kılçıklarını, bekçibalıklarını, ince izmaritleri Tahir fırlatır ona atardı. Arasıra konuşurlardı da. Ne Tahir onsuz, ne o Tahir'siz yaşayabilirdi. Üç gün sırt sırta rüzgâr esse, Tahir de balığa çıkmasa, martı tenezzül edip de çöp mavnalarına doğru kanat çırpmazdı. Tembel miydi, şair miydi bilmem ki...

Hikâyem güzel olmuyordu, farkındaydım, Ama, yavaş yavaş açılacaktım. Ateş kor kesilmişti. Ay çıkmıştı. Baktım Sotiri'ye: Kafası düşmüş, o da uyumuştu. Ben bütün gece uyumadım. Martılar simsiyah ayın altında dolaşıp durdular. Sabaha karşı iskele sancak ışıkları ile durgun suları bize doğru atan bir vapur geçti. Aman ne güzeldi bu vapur sabaha karşı. Kalafat'ı uyandırdım. Vapuru gösterdim:

– Ne güzel, bak, Kalafat, dedim.

– Sen sahiden kaçıkmışsın, dedi.

Kafasını bir iki defa salladı. Bir daha vapura baktı. Bir daha salladı. Yırtık paltosuna girip kayboldu.

(*Son Kuşlar*, 1952)

5

ERMENİ BALIKÇI İLE TOPAL MARTI

Topal martı ile balıkçının konuştukları bile görülmüştür. Önce martının lâf attığına kalıbımı basarım, diyeceğim. İlkin balıkçının martıya lâf atmasının mümkünü yoktur.

Râviyân-ı ahbâr işbu muhâvereyi şöyle nakleder:

Martı –

Balıkçı – Susacak mısın topal, sabah sabah?...

Martı –

Balıkçı – Patlamadın yal Daha nişana varmadık.

Martı –

Balıkçı – Gözünü seveyim topal, sus... Sus da bir yan evvel (bir an evvel) varalım şu nişana.

Martı –

Balıkçı – Zo bu kadar lâf ettiğine bakılırsa pek aç olmalısın?

Martı –

Balıkçı – Amma da kafa patlattın hal

Martıya bir istavrit başıyla, etlerinden sıyrılmış kuyruğu titreyen bir kılçık iskeleti fırlattı. Küreklere asıldı. Az sonra sis içinde büyümüş Hayırsızadalar önümüzde idi. Martı susmuştu. Artık konuşmuyorlardı. Balıkçı o zaman bana döndü:

– Ne zaman balığa çıksam sandalı şıp deyi tanır; peşime düşer. Bir uğurlu kuştur; hiç sorma.

– Neden "topal" diyorsun, Varbet?

– Topaldır da ondan.

– Ne olmuş bacağına?

Cevap vermedi. Sustuk. Rüzgâr bir kara kokusu getirdi burnuma. Bozulmağa başlayan bir karpuz kokusu etrafımızı sardı. Balıkçı bu kadarcık konuştuğuna canı sıkılmış gibi susuyordu. "Balıkçı dediğin içinden konuşan adam-

dır'' diyeceğim ama yanlış olur. Balıkçı kendi kendisine bile geveze değildir. Balıkçının gevezesine hiç raslamadım. İnsan geveze ise balıkçı değildir, balıkçı ise geveze değildir.

Balık sükûndan hoşlanır. Kendisi gibi ağzı var dili yok insandan haz eder.

Benim yine başım dönüyor. Bir daha mı balığa çıkmak? Bu ne kocaman, sağır, derin ses, denizin sesi. İnsan bu küçük sandalın içinde ne ufak. Ah kara! Orada sesler, insanlar, gürültü var. Ağaçlar var. Rüzgârlar var. Ayağının altında kaskatı topraktan açıklara bakmak tatlı şey. Ama kocaman bir ağızın nefes alışına benzeyen sağır sesleri denizin ortasında, bir sandalın içinde, bir topal martı yan gözle sizi dikizlerken dinlemek insana bir korku, bir ürperme veriyor. Ah bir dönsek! Karaya bir ayağımı bassam kurbanlar keseceğim!

– Sular çok fena! Sen de nerdeyse bayılacaksın, dönelim hadi.

– Aman dönelim!..

Kumkapı'daki kahveye vardığımız zaman yüzüme sıcak kan dalgası hücum etti. Oh, dünya vardı! Balıkçı yüzüme keskin keskin baktı:

– Bir daha mı seninle balığa çıkmak, dedi, sen sinirli bir adamsın zol

Günlerce bana darılmış gibi yaptı. Zaten o kiminle küs değildi. Galiba matemde idi de, yakasına siyah bir şey takmıştı. Ahbapları:

– Varbet'in nesi öldü acaba? Sorulmaz ki herife... Barutl

diyorlardı. Ben yine balığa çıkmağa, o garip haleti yeniden bulmağa can atıyordum. Hem korkmak, hem hulyaya dalmanın korkunç bir zevki vardı. Bu zevki bir daha tatmalıydım.

Misinaları, sigaradan kehribar kesilmiş tırnaklarıyla patlatırken gördüm.

– Agop ağa, dedim, balığa mı?

Cevap vermedi. Kahveciye:

– Varbet'e bir kahve yap.

– Kahvemi içmişim, istemez.

– Balığa mı, Varbet?

– He balığa... Nolacak?

– Beni de alsana!

Varbet'in de dünya yüzünde alacağı vereceği, ihtiyacı vardır. Bir çelebiden beş on para almak, küçük düşmek sayılmaz ki...

– Ama, dedi, sandalın içinde ölsen geri dönmem bak.

– O gün biraz rahatsızdım.

– Yine rahatsız olacaksın; aldırma. Bu sinirle sen karada da rahat edemezsin. Koy ki bir şey olmaz. Ama ölsen ne olur? Ecel geldikten sonra ha karada, har denizde.

– Nerede topal martı?

– Öldü.

– Nasıl?

– Nasıl olduğunu bilmem. Bir sabah nişana vardım ki tam nişanın üstünde ölüsü yüzer.

– Sen göresin diye mi geldi nişanda öldü dersin?

Cevap vermedi. Birdenbire yakasındaki matem bezini topal martı için taktığı düşüncesi zihnime doğuverdi.

– Yoksa bu siyahı martı için mi taktın, Varbet?

Gözünü gözüme dikti:

– Maşallah, dedi, bugün kafan karadaki gibi işliyor. Korku yok.

(*Mahalle Kahvesi*, 1950)

6

HARİTADA BİR NOKTA

Çocukluğumdan beri haritaya ne zaman baksam, gözüm hemen bir ada arar; şehir, vilâyet, havali isimlerinden hemen mavi sahile kayar. Robenson Kruze'yi okumuşumdur herhalde; unuttum gitti. Onun zoruyla mavi boyaların üstünde bir garip ada ismi okuyunca hülyaya daldığımı sanmıyorum. Romanlar yüzünden adaları sevdiğimi pek ummuyorum ama, belki de o yüzdendir. Haritada ada görmeyeyim. İçimde dostluklar, sevgiler, bir karıncalanmadır başlayıverir. Hemen gözlerimin içine bakan bir köpek; hemen, az konuşan, hareketleri ağır, elleri çabuk, abalar giymiş bir balıkçı; yırtık bir muşamba kokusuyla beraber küpeşte tahtaları kararmış, boyası atmış ağır ve kaba bir sandal, sandalın peşini bırakmayan bir kuş, ağ, balık, pul; sahilde harikulâde güzel çocuklar, namuslu kulübeler, kırlangıç ve dülgerbalığı haşlaması, kereviz kokusu, buğusu tüten kara bir tencere, ufukları dar sisli bir deniz...

(...)

Yatak odama da bir tane asmışımdır; geceleyin yatmadan evvel okuduğum kitaba inanmazsam, canım sıkılır da gözümü kitaptan kaldırırsam haritaya gözüm ilişsin diye. Haritayı görünce bir nokta ada, ada görünce de hemen fırtınaları, rüzgârları, uğultuları, köpekbalıklarını, sonra birdenbire adanın namuslu insanlarını hatırlayıveririm. Haritada herhangi bir kargacık burgacık şekil almış adalara karasevdalıya kurşun döken bir ihtiyar kocakarının aklı veya sezişleriyle dalar, bir şeyler bulup çıkarırım a, daha çok şekilsiz, ancak bir nokta gibi gözüken adalar merakımı çeker.

(...)

İşte çocukluğumun ve gençliğimin haritalarındaki adalar beni, sonunda bir gün özlediğim gibi bir adaya tesadüfen bırakıverdiler. Yaşım orta yaşı bulmuştu ama, nihayet asıl yuvama dönmüştüm.

(...)

Şimdi namuslu insanların arasında başım önüme eğilmiş, gülmeden, eğlenmeden, müsamaha dolu, kötülüğü göz kırpışından anlayınca cesaretten canavar kesilecek bir insan haliyle sessiz, sakin, ağzına vur lokmasını al bir halde balığa çıkacak, iyiliklere hasret duya duya ömrümün sonunu burada kesik bir son nefesle bahtiyar bitirecektim.

Sonbahar uzun ve güzel geçti. Çardaklardaki yapraklar kırmızının en son haline doğru ağır ağır, kızara kızara, kırmızının renk oyunları içinde düşmeden evvel ne kadar sallanıp durdular.

İnsanlara ağır ağır sokulmaya çalışıyordum. Babadan kalma ev, anamın sayesinde gürül gürül işliyordu. Bense orada kafamı kuma sokmuş devekuşu gibi oldum önce. Artık bütün günümü ve gecemi burada geçirecektim. Etrafımı çeviren insanların hepsini kendimden çok iyi, çok namuslu, evine dönen "müsrif çocuk" ruhuyla seyrediyordum. Niyetim yazı yazmak bile değildi. Balığa çıkacaktım. On kuruşa kahve, yirmi kuruşluk köylü sigarası içecektim. Kaybettiğim her şeyi; insanlığı, cesareti, sıhhati, iyiliği, safveti, dostluğu, alın terini, sessizliği yeniden bulacak, belki yeniden bir adam olmasam bile bir temiz hayatın içinde hayran, meyus ve mahçup ölümü bekleyecektim. Aklıma arasıra esen yazı yazmak arzusunu, arzusunu değil kötü huyunu, muvaffakiyetler, şöhretler düşünmeden, "düşünürsem Allah canımı alsın!" düşüncesiyle yeniden bulabilirsem kalemsiz kâğıtsız dağlara fırlayacak, balığa çıkacaktım. Yazmayacaktım. Biliyordum ki, insanlar beni pek sevmeyeceklerdi. Bir adam ki, onlar gibi değildir. Balığa çıkacak olsam "Koca evi barkı var. Ne bok yemeğe balığa çıkar? Deli midiri nedir? Pay da almaz" diyeceklerdi. "Baba fırını has çıkaran enayi, çalışmıyor, bereket ki anası var, yoksa satar savar sürünür." diyeceklerdi. Hiçbir zaman, yeniden damla damla, dakikaları duya duya, sıkıla patlaya; rüzgârı, balığı, denizi, ağı seve seve ölümü beklediğimi bilemeyeceklerdi.

Ne zararı vardı. Ben onları, hayalimde adanın insanları ile ölçe ölçe, en büyük kusurlarını müsamahasızlıklarında bularak mahçup sevecek; bir sigara, bir adaçayı, bir kâğıt oyunuyla rüzgârlı günü bitirdikten sonra yatağıma yeni doğmuşçasına günahsız, hatıraları kova kova; iyileri, kahramanları, namusluları, hak yemezleri, alın teriyle sert tabiattan kavga ve dostlukla ekmeğini çıkararak, birbirlerine fedakârlıklar ederek yaşayanları seyirden duyduğum hazla derin ve rüyasız bir uykuya dalacaktım. Sabahleyin yine rüzgârla, yağmurla uyanacaktım. Camları buğulu bir kahvenin içinde elleri nasırlı, yüzleri güneş

ve rüzgârla çizgili insanların arasında bugünü de bir günah, daha doğrusu bir kötülük işlemeden bitirecektim.

Onların arasına seyirci sıfatıyla sessizce karışarak oldukça mesut yaşadım. Şehre bile inmiyordum. Her şey tahayyül ettiğim gibiydi. Yalnız pay meselesinde çirkin hadiseler geçtiğini işitiyor, onu da duymamazlığa geliyordum.

Bir sabahtı. Kayık, hülyalarımdaki gibi, balıktan dönmüştü. Çevaleler vapura verilmişti. Şimdi ağları denize çarpa çarpa yıkıyorlardı...

Balıkhanede hiç tutmayan, fiyat bile verilmeyen on on beş dülgerbalığı kayığın küpeştesinde hâlâ canlı, ince, zar gibi kanatlarıyla titreşiyorlardı. Biraz sonra işlerini bitirmiş olacaklardı, hepsi orta parmaklarına birer dülgerbalığı takarak çekip gideceklerdi. Umduğum gibi, dülgerbalığı çorbası çok evlerde tütecekti.

Kayığı temizleyenler sekiz kişiydi. Yedisi bizim adadandı. Sekizincisi zayıf, sarı, hastalıklı adamı hiç görmemiştim. Ne kadar dostça, ne kadar içten bir sevgiyle çalışıyordu.

Balığın bol çıkmaya başladığı duyulduğu zaman dışarıdan da insanlar gelirdi. Dışarıdan ırıba katılanlar pay almazlardı. Irıp tayfası ile reis gönüllerinden ne koparsa o kadar balık verirdi kendilerine.

O adam da bir dülger alabilmek, bu balığı hak edebilmek için elinden geleni yapıyordu.

Nihayet iş bitti. İki büyük dülgerbalığını reis kıçaltına attı. Tayfalardan birine:

– Bunu bize götür sonra, dedi, ötekilerini pay yap.

Üç tane alanlar oldu. Dışarıdan gelen bir tane versinler diye bekledi. Yüzünde tatlı bir gülümseme ve çalışmaktan doğabilmiş hafif bir kırmızılık vardı. Bu kırmızılık pay dağıtan adamın elinde tek balık kalıncaya kadar adamın yanağında durdu. Sonra birdenbire uçtu. Yüzündeki gülümseme önce tehlikeli bir halde dondu. Sandım ki böyle, bütün ömrünce böyle donuk bir tebessümle kalıverecek adam. Etrafına bakındı. Kendine bakan birini gördü. Gülümseme birdenbire yüzünde bir meyve gibi çürüyüverdi. Gözleri hayretle büyüdü. Son balığı kayıktaki adam rıhtıma fırlatmıştı. Adamın yüz ifadeleri nerede ise yine eski temiz, memnun halini, taze meyve halini alıverecekti. İki adım attı. Elini balığa doğru uzatmak üzere eğildi. Ama ötekilerden, başparmağına irisinden bir tane dülgerbalığı takmış birisi, kocaman çizmeli ayağını dülgerbalığının sırtına bastı.

– Ne o? dedi, hemşerim. Dur bakalım. Dağdan gelip bağdakini kovmayalım.

Adam elini çekti. Bir şey söylemedi. Söyleyemezdi. Söyleyecek halde değildi. Rıhtım kahvesine doğru yürüdü. Dışarıdan, kahvenin önündeki seyircilerden biri seslendi:

– Bırak yahu! O adam da çalıştı. Veriver bir tane, ne olur? Kalkmış nerelerden gelmiş işte.

– Ne yapalım, gelmesinler. Kırmızı götlü ile davet mi ettik biz onları. O balığın bir iki buçukluğu var. Balık çıkmadığı zaman yanaşmıyorlar ağı temizlemeye hiç. Yağma yok hemşerim!

Kayıktakilerden hiçbiri kalkıp da:

– Ayıptır yahu, ver adama, demedi.

Bir ikisi, en umduklarım konuşacak gibi oldular. Bekliyordum. Şimdi umduklarımdan birisi payına düşen balıktan birini, en küçüğünü adama doğru fırlatacak diye bekledim. Reis kahvenin önünde kahvesini öttürüyor, kayığın asıl tayfasına keyifle bakıyordu.

Hadiseye karışan adam:

– Ayıp yahu, dedi, ayıp!

Bu sefer konuşacaklarını, hattâ paylarına düşen balıklardan en küçüğünü fırlatacaklarını sandıklarımdan biri:

– Sen karışma babalık! Fazla söylenmeye başladın. Ayıp ne demek? Ayıp yorgan altında.

– Babanızın malı mı bu deniz sizin?

– Onun babasının malı mı?

– Değil ama, gelmiş, kayığınızda çalışmış bir kere.

– Kim gel de çalış demiş ona, gelmeseydi.

Balık verilmemiş adam, kahvenin bir iskemlesine çökmüştü. Kahveci başına dikilmişti. Kahveciye:

– Kalkacağız, kalkacağız, dedi.

Ayağa kalktı. Kendisi için laf işitmiş adama:

– Zararı yok hemşerim, dedi, zararı yok. Vermesinler, istemez.

Gözüken vapura doğru yürüdü. Küçük adımlarla bir Şarlo gibi seğirterek uzaklaştı.

Söz vermiştim kendi kendime: Yazı bile yazmayacaktım. Yazı yazmak da bir hırstan başka ne idi? Burada namuslu insanlar arasında, sakin, ölümü bekleyecektim. Hırs, hiddet neme gerekti? Yapamadım. Koştum tütüncüye, kalem kâğıt aldım. Oturdum. Adanın tenha yollarında gezerken canım sıkılırsa küçük değnekler yontmak için cebimde taşıdığım çakımı çıkardım. Kalemi yonttum. Yonttuktan sonra tuttum öptüm. Yazmasam deli olacaktım.

(*Son Kuşlar*, 1952)

7

SİNAĞRİT BABA

"Cehennem Nişanı"nda beş sandaldık. Güzel bir ocak akşamı. Hava lodos. Denize kırmızı rengin türlüsü yayılmış. Çok kaynamış ıhlamur rengindeki yayvan, geniş, ölü dalgalar. Sandallar ağır ağır sallanıyor, oltalar bekliyor, insanlar susuyor.

Otuz sekiz kulaç suyun altındaki derin sessizliğe, dibindeki dallı budaklı kayaların arasına yedi rengin en koyusu girer mi şimdi? Sinağrit Baba döner mi avdan? Pırıl pırıl, eleğimsağma rengi pullarıyla ağır ağır, muhteşem, bir ilkçağ kralı gibi zengin, cömert, asil ve zalim mantosuyla dolaşır mı kim bilir? Altunu, zümrüdü, incisi, mercanı, sedefi lacivertliğin içinde yanıp yanıp sönen sarayını özlemiş, acele mi ediyordur?

Sinağrit Baba ömründe konuşmamış, ömrü boyunca evlenmemiş, ömrü boyunca yalnız yaşamıştır. O, kovuğundaki zümrüt pencereden ne facialar seyretmiştir. Sinağrit Baba, ne oltalar koparmıştır.

Bu akşam kimin oltasını seçmeli de artık bitirmeli bu yorucu ömrü. Daha her yeri pırıl pırılken, mantosu sırtında iken, daha eti mayoneze gelirken bitirmeli bu ömrü. Sonra hesapta bir gün pis bir "Vatos"un, bir sırtı renksiz, yapışkan ve parazitli bir canavarın dişine bir tarafını kaptırmak var. İyisi mi muhteşem bir sofraya kurulmalı, bir zaferle dolu ömrün sonunu beyaz şarapla, suların üstündeki başka dünyada yaşayan bir akıllı mahlûka kendini teslim etmeli.

Sinağrit Baba oltalardan birini kokladı. Bu, balıkçı Hristo'dur; kusurlu adam. Gözü açtır onun. İçinden pazarlıklıdır. Evet, fukaradır ama, kibirli değildir. Sinağrit Baba fukaralıkta gururu sever. Öteki oltaya geçti. Kokladı. Bu, balıkçı Hasan'dır. Geç! Cart curt etmesine bakmal Korkaktır. Sinağrit Baba cesur insandan hoşlanır. Bir başka oltaya başvurdu. Balıkçı Yakup iyidir, hoştur, sevimlidir, edepsizdir, külhanidir. Ama kıskançtır. Kıskançları sevmez Sinağrit Baba. Geç! Şu olta, hasisin tuttuğu olta. Sinağrit Baba cömertten hoşlanır. Ama bu oltaya bir başvurmaya değer. Bir başvurdu. Hasisin oltasının iğnesini dümdüz etti. Sinağrit Baba iğneden kopardığı yarım kolyozu, çiğnemeden yuttu. Hasis, oltasını hızla topladı.

– Vay anasını be Nikoli, dedi, iğneyi dümdüz etti.

Nikoli'nin oltasının yemini kuyruğuyla sarsmakta olan Sinağrit Baba, Nikoli'nin bir kusurunu arıyordu. Onda kusur mu yoktu. Evvelâ sarhoştu. Sonra ahlâksızdı, kendini düşünürdü, ama cesurdu, cömertti, hiç kıskanç değildi. Fukara idi. Kibirliydi de. Sinağrit Baba kibirli fukarayı severdi ama, Nikoli'nin kib-

rini beğenmiyordu. İnsanoğlunda o başka bir şey, gurura benzeyen şey, yerinde, vaktinde bir gurur, o da değil, insanoğlunun insanlığından, ta saçının dibinden, oltasını tutuşundan beliren, isteyerek olmayan, ama pek istemeyerek de gelmeyen bir gurur isterdi. Öyle bir elin oltasını düzleyemez, misinasını kesemez, bedenini fırdöndüsünden alıp gidemezdi.

Beş sandalın beşini de kokladı, beğenmedi.

Sinağrit Baba, kayasının kenarında durmuş, lacivert âlem içinde hafifçe yakamozlanan oltalarla, civalı zokalardan aydınlanan saray meydanını seyrediyordu. Oltalar gitgide çoğalıyordu. Sinağrit ve mercanlar şehrinin göbeğinde şimdi tatlı tatlı sallanan on beş tane fener vardı. Öteki kovuklardan mercan balıkları çıkıyor, fenerlerden birine hücum ediyor, budalaca yakalanıyorlardı. Gözleri büyümüş bir halde yukarıya çıkarlarken dönüp tekrar aşağıya kadar geliyor, yukarıki dünyayı görmeye bir türlü karar veremiyorlardı. Sinağrit Babaya büyüyen gözleriyle "Bizi kurtar şu lanetlemeden," der gibi bakıyorlardı. Sinağrit Baba düşünüyordu. Gidip o yakamoz yapan ipe bir diş vurdu mu idi, tamamdı. Ama hiçbirini kurtaramıyor, hareketsiz duruyordu. Sinağrit Baba onları kurtarmanın bu kadar kolay olduğunu biliyordu ama, bildiği bir şey daha vardı. O da, ister su, ister kara, ister hava, ister boşluk, ister hayvan, ister nebat âleminde olsun bir kişinin aklı ile hiçbir şeyin halledilemeyeceğini bilmesidir. Ancak bütün balıklar oltaya tutulan hemcinslerini kurtarmanın tek çaresini koşup o yakamoz yapan ipi koparmak olduğunu akıl ettikleri zaman bu hareketin bir neticesi ve faydası olabilirdi. Yoksa, gidip Sinağrit Baba oltayı kesmiş, biraz sonra Sinağrit Baba tutulduğu zaman kim kesecek? Kim akıl edecek yakamozu dişlemeyi?...

O sırada büyük büyük ışıklar saçan bir olta aşağıya inmişti. Sinağrit Baba ümitle koştu. Bu oltayı da kokladı. Hiç tanıdığı birisi değildi. Yemi ağzına aldığı zaman bu olta sahibinin tam aradığı adam olduğunu bir an sandı. Bu anda da yakalandı. Kepçeden sandala düştüğü zaman Sinağrit Baba büyük gözleriyle kendisini yakalayana sevinçle baktı. Sinağrit Baba etrafı kırmızı, içi aydınlık siyah gözleriyle bir daha baktı, bir daha baktı. Birdenbire ürperdi. Hiddetinden ayaklarını yere vuran bir genç kız gibi sandalın döşemesini dövdü. Belki bizim bile bilemediğimiz bir işaret görmüştü kendisini tutan oltanın sahibinde: Bu adam şimdiye kadar hiç imtihan geçirmemişti. Ömrü boyunca cesur, cömert. Sinağrit Babanın istediği şekilde mağrur yaşamıştı. Ama Sinağrit Baba bu adamın ne korkunç bir ikiyüzlü köpek olduğunu bizim göremediğimiz bir yerinden anlayıvermişti. Bütün devirler ve seneler boyunca kendisini tutan oltanın sahibi ne cesaretini, ne cömertliğini, ne gururunu bir tecrübeye, bir imtihana tabi tutturmamış, her devirde talihi yaver gitmiş birisi idi. Kimdi, neydi? Sinağrit Baba da bilemezdi. Ama, belki de ölünceye kadar cömert,

cesur, mağrur yaşayacak olan bu adamın şu âna kadar bir defa bile bir imtihana sokulmadığını anlamıştı. Belki de sonuna kadar bu imtihandan kurtulacaktı. Sinağrit Baba böylesine hiç rastlamamıştı. Ölmeden evvel adama bir daha baktı. Namuslu, cesur, cömert ölecek olan bu adamın hakikatte korkakkların en korkağı, namussuzların en namussuzu olduğunu alnında okuyordu. Bu adam, o kadar talihli idi ki, daha, ikiyüzlülüğünü kendi kendisine bile duyacak fırsat düşmemişti. Yoksa Sinağrit Baba yakalanır mıydı? Sinağrit Baba hırsından tekrar tepindi. Bağırmak ister gibi ağzını açtı. Kapadı. Sinağrit Baba son nefesini, böylece, hiçbir insanlık imtihanı geçirmemişin sandalında pişman ve mağlup verdi.

(*Mahalle Kahvesi*, 1950)

8

HİŞT, HİŞT!

Yürüyordum. Yürüdükçe de açılıyordum. Evden kızgın çıkmıştım. Belki de tıraş bıçağına sinirlenmiştim. Olur, olur! Mutlaka tıraş bıçağına sinirlenmiş olacağım.

Otların yeşil olması, denizin mavi olması, gökyüzünün bulutsuz olması pekâlâ bir meseledir. Kim demiş mesele değildir? diye. Budalalık! Ya yağmur yağsaydı... Ya otların yeşili mor, ya denizin mavisi kırmızı olsaydı... Olsaydı o zaman mesele olurdu, işte.

Çukulata renginde bir yaprak, çağla bademi renkli bir keçi gördüm. Biri arkamdan:

– Hişt!

dedi. Dönüp baktım. Yolun kenarındaki daha boyunu bosunu almamış taze devedikenleriyle karabaşlar erik lezzetinde bana baktılar. Dişlerim kamaştı. Yolda kimsecikler yoktu. Bir evin damını, uzakta uçan bir iki kuşu, yaprakların arasından denizi gördüm. Yoluma devam ederken:

– Hişt, hişt!

dedi. Dönüp bakmak istedim. Belki de çok istediğim için dönüp bakamadım. Olabilir. Gökten bir kuş hişt, hişt ederek geçmiştir. Arkamdan yılan, tosbağa, bir kirpi geçmiştir. Bir böcek vardır belki hişt, hişt diyen.

– Hişt!

dedi yine. Bu sefer belki de isteksizlikten dönüp baktım, çalıların arasına biri saklanıyormuş gibi geldi bana.

Yolun kenarına oturdum. Az ötemde bir eşek otluyor. Onun da rengi çağ-

la bademi. Ağzı, dişleri, kulakları ve boynu ne güzel. Otluyor. Otları adeta çatırdata çatırdata yiyor. Belk de bu çıtırtılı, çatırtılı sesi "hişt, hiştl" diye duymuşumdur. Eşeğin ot koparışının sesinden apayrı bir ses:

– Hişt, hişt, hiştl

dedi. Hani bazı kulağınızın dibinde çok tanıdığınız bir ses isminizi çağırıverir. Olur değil mi? Pek enderdir. Belki de kendi kafanızın içinden sizin sevdiğiniz, hatırladığınız bir ses, ses olmadan sizi çağırmıştır. Olabilir.

Birdenbire güneşi, buluta benzemez garip ve sarı bir his kapladı. Bir kirli el, çağla bademi eşeğin sırtından bir kumaş çekip aldı. Her zamanki külrengi, yer yer havı dökülmüş eski mantosunu giydirdi eşeğe. Yola indim. İstediği kadar "hiştl" desin. İsterse sahici sulu bir dost olsun. İsterse kimseler olmasın, kendi kendime kulağıma "hişt, hiştl" diyen bir divane olayım, ben, aldırmayacağım.

Belki bir kuştur. Belki bir tosbağadır. Belki de kirpidir. Belki de yakın denizden gelen bir balık, bir canavardır. Karabataktır. Mihalaki kuşudur.

İyisi mi ben kendim "hişt hiştl" derim. O zaman, tamamı tamamına pek "hişt hişt" seslenişine benzemeyen, benzemesin diye uğraştığım bir mırıldanmadır tutturdum.

Birdenbire, önümde bir adamla bir kadın gördüm. Kalpazankaya yolunu sordular. "Üstündesiniz" dedim. Sanki yol hareket etti. Yürümediler. İki adımda benden uzaklaştılar. (...) Şimdi bir çiçek tarlasındaydım. Bana "hişt hişt" diyen mutlak bir kuştu. Vardır böyle kuşlar. "Cik cik" demezler de "hişt hişt" derler. Kuştu kuş.

Bir adam yer belliyordu. Belin demirine basıyor, kırmızıya çalan bir toprak altını, üste aktarıyordu.

– Merhaba hemşerim!

dedi.

– Oool Merhaba!

dedim. Tekrar işine daldı. "– Hişt hiştl" dedim. Aldırmadı. Bir daha "– Hiştl" dedim. Yine aldırmadı. Hızlı hızlı:

– Hişt hişt hiştl

– Buyur beyim!

dedi.

– Bir şey söylemedim.

dedim. Küçük parmağını kulağına soktu. Kaşıdı. Çıkarıp parmağına baktı. Belin sapına siler gibi yaptı.

– Hişt hiştl

dedim. Yüzünü göğe kaldırdı. Kuşlara baktı. Denize baktı. Dönüp şüphe ile bana baktı!

– Bu sene enginarlar nasıl?

dedim.

– İyi değil.

dedi.

– Baklayı ne zaman keseceksin?

– Daha ister.

dedi. Nefes alır gibi "– Hişt!" dedim. Yine şüphe ile denize, şüphe ile göğe, şüphe ile bana baktı.

– Kuşlar olmalı.

dedim.

– Benim de kulağıma bir hışırtı gelir ama, dedi, ne taraftan gelir? Zati bu sırada şu kulağım ağırlaştı.

– Bir yıkatmalı, dedim, benim de geçenlerde ağırlaştı.

– Yıkattın mı?

– Yıkatmadım, hacet kalmadı. Doktora gittim, alıverdi, pislikmiş...

–

– Çocuklar nasıl?

diye sordum.

– İyiler, dedi. Dokuzdu, sekiz kaldı. Biliyorsun dokuzuncunun macerasını ya...

– Sus, sus, dedim. Yürekler acısı. Haydi Allahaısmarladık!

– Haydi güle gülel

Biraz uzaklaşınca:

– Hişt hişt!

Bu sefer yakaladım. Bahçıvandı. Oydu oydu.

– Haydi haydi, yakaladım bu sefer seni!

dedim.

– Yok vallahi, dedi, vallahi daha kesmedim bakla. Senden ne diye saklayayım? Parasıyla değil mi?

– Sen değil misin "hişt hişt" diyen?

– Ben de duyarım bir ses, amma bulamam nereden gelir.

Nereden gelirse gelsin! Dağlardan, kuşlardan, denizlerden, insandan, hayvandan, ottan, böcekten, çiçekten. Gelsin de nereden gelirse gelsin!... Bir "hişt hişt" sesi gelmedi mi fena!... Geldikten sonra yaşasın çiçekler, böcekler, insanoğulları!...

– Hişt hişt!

– Hişt hişt!

– Hişt hişt!

(*Alemdağ'da Var Bir Yılan*, 1954)

Sait Faik iki roman yazmıştır. Bunlardan *Medarı Maişet Motoru* ("medâr-ı maîşet": geçim aracı), yazarın en ünlü eserlerinden biridir.

MEDARI MAİŞET MOTORU

Roman, 1940 yılında yazılmış, dört yıl sonra basılmıştır (1944). Hapishaneyi övdüğü yolundaki bir "ihbar" üzerine, bakanlar kurulu kararıyla toplatılmıştı. Bir yerde şöyle deniyor:

> *Bedava ekmek. Oradakilerin hepsi görmüş geçirmiş insanlar. Kahve gibidir orası be!* (s. 155)

Roman ikinci kez basılırken adı değiştirilmiş, *Birtakım İnsanlar* adıyla basılmış (1952), son baskıda (1970) yine eski adı kullanılmıştır. (2. baskıda, motorun adı da "Ceylan-ı Bahri" olarak değiştirilmişti).

Hikâyelerindeki özellikler burada da sürmektedir. Roman, bütünüyle, insan sevgisi üzerine kurulmuştur. Olumsuz kişiler bile (Ali Rıza vb.) hoşgörüyle ele alınmış; bunların en uygunsuz davranışlarına dahi, kızarak değil, acıyarak bakmak gerektiği sezdirilmiştir. Bir yerde şöyle denir:

> *İnsanın en fenasında bir iyi tarafın bulunduğunu biliyoruz. Biz bu iyi tarafı bulma, ondan istifade etmeğe mahkûmuz, mecburuz.* (s. 22)

Yazar, olayların anlatımında, gerçekçi yazarların tutumunun tersine, kendi kişiliğini gizleme gereğini duymamıştır. Bir yerde der ki:

> *Hikâyemizin biraz ötesinde anlatacağımız vech ile Fahri tifoya tutulmak üzere idi. (s. 118)*

Tedirgin ve aceleci mizacına küçük hikâye türü daha uygun düşen Sait Faik, süreklilik ve sabır isteyen roman türünde, dikkatsizlikten doğan bazı kusurlardan kaçınamamıştır:

a. Anlatımda birtakım savrukluklar göze çarpmakta, kimi cümlelerde –ya sözcüklerin yerli yerine konmaması, ya da virgül kullanılmaması yüzünden– anlam kayması olmaktadır:

Pencereden bakılınca Dimitro hayal meyal camlardan gözükür. (s. 6)
Yanlış: *Hayal meyal camlar.*
(doğrusu: Pencereden bakılınca, Dimitro camlardan hayal meyal gözükür)

Bir akşam üstü, o kadar sessiz vapurdan çıkar, kaybolur giderlerdi ki bu insanlar... (s. 121)
Yanlış: *O kadar sessiz vapur.*
(Doğrusu: Bir akşam üstü, vapurdan o kadar sessiz çıkar, ...)

Meselâ, bu akşamki kızına verdiği nutuk... (s. 18)
Yanlış: *Bu akşamki kızı.*
(Doğrusu: Meselâ, kızına bu akşam verdiği nutuk...)

Hikmet kaptandan beş lira haftalık alır.
Yanlış: *Hikmet kaptan.*
(Doğrusu: Hikmet, kaptandan beş lira haftalık alır)

Melek Fahri'nin selâmından kuşkulanmıştı. (s. 130)
Yanlış: *Melek Fahri.*
(Doğrusu: Melek, Fahri'nin selâmından...)

b. Roman kişilerinden biri olan *Fahri*, "dördüncü kısım"da *Necmi* diye anılır. (2. baskıda bu yanlış düzeltilmiştir).

c. Roman kişilerinden Fahri'nin, kısa bir süre için gittiği Arifiye yakınındaki kasaba dolayısıyla sözü edilen kişilerin ve olayların (Erzurum'lu dalgıç Ragıp'ın anlattığı fantastik dalgıçlık hikâyeleri, Beşköprü adlı köprü ile ilgili söylenceler, ihtiyar serseri Nuh Beyin define arayıcılığı vb.) aşağıda ana çizgileriyle özetlenen roman konusuyla uzaktan yakından herhangi bir ilgisi yoktur; bunlar, romanın temel yapısı üzerinde yama gibi durmaktadır.

[Kondos (Rumca: kısa boylu) *lakabıyla anılan Ail Rıza, Doğançay'da istasyon müdürlüğü, Edirne taraflarında istasyon âmirliği yapmış, Mütareke yıllarında İstanbul'da kanun (askerî kolluk memuru) olarak çalışmış, karısı öldükten sonra ağır bir hastalık geçirmiş, işten ayrılıp Burgaz adasında yerleşmiş, kendini içkiye vermiştir. Balıkçı motorlarını yıkamak, hamallık etmek, köşklerin aptesane çukurlarını boşaltmak gibi en ağır, en pis işlerde çalışmaktadır. Aşırı içtiği zaman cıvıtır, küfür eder, re-*

zalet çıkarır, camları kırar. Tam bir serseri olmuştur. Rutubetli bir bodrumda oturmaktadır. 14 yaşındaki kızı Melek, erkek berberi Kir Dimitro'nun yanına çırak girer; evlâtlığı Hikmet de, Medarı Maişet Motoru'nda motorcu muavini olur. Melek, bir süre sonra mesleği öğrenip ayrı bir dükkân açar; Hikmet de motorcu olur. Ali Rıza, kızından koparabildiği paralarla içkiciliği sürdürmektedir. Melek'in işleri çok iyi gitmektedir. Adaya yazlığa gelen üniversite öğrencisi Fahri ile aralarında bir sevgi doğar. Evleneceklerdir. Fahri, tifoya yakalanır, 40 derece ateşle yatar; Melek bir gece onun odasında kalıp hastaya bakar. Adada bir dedikodu başlar. Fahri ölür, Ali Rıza: "Şimdi kim temizleyecek namusumuzu?" diye bağırmağa başlar; eline geçirdiği bir keserle, kızının berber dükkânındaki aynaları, camları, lavaboları kırar. Melek, adadan ayrılır, Beyoğlu'nda bir dükkâna kalfa olarak girer, bir şoförle evlenir, sonra büsbütün izini yok eder. Hikmet, kırk lira aylıkla Kaşıkadası'na bekçi olur. İşsiz, yersiz-yurtsuz kalmış üç kişiyi de, acıyarak yanına alır. Yanına aldığı kişiler, Büyükada ve Heybeli'de dokuz köşkü soyarlar. Kaşıkadası'na gelen polisler hepsini yakalar, Hikmet de onlarla birlikte mahkûm olup hapse atılır. Hikmet, hapisanede içtiği esrarlı bir sigara ile, kendisini yine Medarı Maişet Motoru'da görür. Ayıldığı zaman, "içinde açlığa benzer bir eziklik vardır. Medarı Maişet Motoru batmıştır."]

Aşağıdaki parçada, babalığının rutubetli bodrumundan ayrılıp Kaşıkadası'nda temiz havada geceleyen Hikmet'in çocukluk günlerini anımsaması anlatılmaktadır.

(Bu parça, *Kaşıkadası'nda* adıyla, bağımsız bir hikâye olarak da yayınlanmıştır *[Şahmerdan]*. Romanda "İdris" diye anılan kişinin adı hikâyede "Yakup"tur.)

Sandalın başında Mücahit oturmuştu. İki küçük, küreklerde idi. Ben sandalda başım döndüğü için tâ dibe çömelmiştim. Denizi göremiyordum. Yalnız çok aydınlık, şeffaf gökyüzünün bir akar su gibi kaydığını görüyordum.

Odisiya Rumca bir şarkı söylüyordu. İdris yarı beline kadar çıplak, Odisiya'yı dinler gibi idi. Zaman zaman mavi göklerde serî bir ay aydınlığı parlıyordu. Yanımda ismini bilmediğim bir çocuk oturmuştu. Ufacık, minyatür bir yüzü, aynı ufaklıkta vücudu vardı. Her tarafı ufacıktı: Elleri, kulağı, gözü... Ona "Sultan Hamit Cücesi" derdik.

Buraya geçiyorduk. Hepimizin içinde bir Robenson havası esiyordu: Gemi batmıştı. Bir sal parçasının üstünde idik. Hâlî bir adaya çıkacaktık, bir kulübe yapacaktık, keçiler yetiştirecektik...

Bu güzel hayalleri bozmamak, herkes kendi Robenson'luğunu diğerleri ile paylaşmamak için, konuşmuyorduk.

Çünkü yedi kişinin yedisi de Robenson'du. Bir lâkırdı ile bir meskûn adada oturduğumuzu, bu meskûn adaya yakın, ayışığına tersine bir kaşık gibi ka-

panmış duran Kaşıkadası'nın bir adamın malı olduğunu, adamın ölüp varisi olmadığı için adanın hükûmete geçtiğini, şimdi kimseler yoksa bile, yarın beş on kişiye ait olacağını; evler, belki de plajlar yapılacağını hatırlayıverecek, kulübelerimizle, salımızla, hayallerimiz, vahşilerimizle yaptığımız bu kocaman hayal gemisini kayalara çarpıverecektik. Ondan sonra hiç birimiz mehtaplı bir gecede Kaşıkadası'na sergüzeşt aramağa çıkmayacaktık. İdris'le alay edemeyecektik. O zaman o, yarı beline kadar soyunup bir vahşi gibi giyinmeyecek; kendi hayallerini bizimkilerle ayarlayabilmek için bin bir çareye başvurmayacaktı.

Sandalın dibinden kafamı çıkarınca, dibinde beyaz çakılları parıldayan bir körfeze yaklaştığımızı gördüm. Hepimiz beyaz binaya –bu akşam yattığımız, işte burası!– bakıyorduk. Hayret içinde idik.

Hâlî adada bir binal Hayretl... Yine konuşmuyorduk.

Odisiya Rumca şarkısını birdenbire kesmişti. Küçük Cüce bir lâstik top gibi yuvarlanmıştı. Kürektekiler, çalışan terlemiş insanların harikulâde güzelliğini almıştılar. İdris bir imparator gibi mağrurdu. Kürekteki çocuklar esirlere; Mücahit, elinde kırbacı, zalim bir esirciye benziyordu. Bir kumsala ayak basar basmaz İdris hepimizi topladı:

– Bu bina Portekiz'lilerden kalmadır, dedi. Bu adayı ilk defa Portekiz'li korsanlar bulmuşlar; içlerinden en gencini buraya bırakıp çekilip gitmişlerdir. Bu delikanlı korsan reisine karşı gelmiştir. Sessiz yürüyelim, belki Portekiz'li daha ölmemiştir. Adada vahşi bir kabile varmış; dikkatli davranalımI

Odisiya, vahşileri; kendisi, Portekiz'li gemiyici temsil edecekleri için sandaldan iner inmez adanın insan boyu otları içine dalıp kayboldular. "Çakal" havlayarak onları takip etti. Ben "Sultan Hamit Cücesi" ile beraber kaldım. Diğer üç çocuk şu şimdi yatmakta olduğum beyaz badanalı metrûk binaya doğru ilerlediler.

Kaşıkadası bin bir sarnıçla doludur. Adada bilhassa geceleyin koşmak çok tehlikelidir. Uzun otların dalgalandığı sırtlarda içleri derin simsiyah sulara, sülükler, kurbağalarla dolu sarnıçlara düşmemek için ihtiyatla yürüyoruz.

Tam tepeye varınca bir müddet Cüce ile etrafa bakındık. Ötede, beyaz evin penceresinde hafif bir ışık vardı. Daha beride, ada çiftlik iken yapılmış, etrafı tel örgülü domuz ahırları hayal meyal farkediliyordu. Bunlar adada bırakılmış Portekiz'li genç gemicinin malikânesi idi. Oraya gitmek çok tehlikeli idi. Gemici vahşi hayvanları kedi köpek gibi terbiye etmiş, geceleri salıveriyordul Ahırların öteki yamacında bir bahçıvan kulübesi vardı. Burada da vahşilerin reisi otururdu. Biraz sonra bu kulübenin penceresinde de bir ışık yandı. O ışığa doğru yavaş yavaş yürüdük. Kapıyı vurduk. Odisiya açtı. Köpekle yalnızdı. Kafasına otlardan bir çelenk geçirmişti. Çıplak ayakları, yanık göğsü, mavi

gözleri, incecik yüzü, çizgili mintanıyla Portekiz'li gemiciye İdris'ten çok, o benziyordu. Bir korsan çocuğu kadar vahşi, hem de güzeldi. Öyle ki, birdenbire içime, onun yanında müthiş bir haydut olmak arzusu geldi. Müthiş bir hayduttum. O reisimizdi.

Kapının dışındaki güzel, küçük bir meydanlıktan görünen Heybeli'nin plâjı bir kocaman vapur haliyle, ışıklarını yakmış uzaklaşıyor, gidiyordu.

Odisiya yine şarkı söylemeye başladı. İdris de, öteki çocuklar da bu şarkıyı sonuna kadar dinleyecekler. Sonra evvelâ küçükler bizi bulacak, esir alacak, ondan sonra Portekiz'linin malikânesini muhasara edecektik. Teslim olacaktı. Odisiya tekrar Rumca şarkı söyleyecekti. İdris bir şeyler anlatacaktı. Dönecektik.

Dönüş münakaşalı geçer. Oyunu bozanlara İdris lâf atmaz. Odisiya şarkı söylemez. Küçük Cüce içerler, sandalın dibinde bin bir maskaralık yapmazdı.

Asıl Adalı biz üçümüz; İdris, Odisiya, ben vardık. Ötekiler dostluğa, hele sergüzeşte pek dayanamazlardı. Daha doğrusu anaları babaları haber alır, bizimle gezmelerine mâni olurdu. Onun için ekibimiz bazen üç kişiye iniverirdil O zaman yine sandala atlar. Yine karşıya geçerdik. Bazı geceler orada sabahladığımız olurdu. Çakal, şu binanın açık kapısında, biz içeride, kopuk balık ağlarının, mantarların, çivilerin üstünde hayallerimizle uyurduk. Hiçbir gün tam hakikat konuşulmazdı. Mütemadiyen vahşilerden, korsanlardan bahsederdik. Ben Rumcayı, yalnız anlardım. Odisiya güzel Türkçe konuşurdu. İdris Rumca yarım, tatlı lâkırdılar söylerdi.

Odisiya bir bahçıvan çocuğudur. En iyi o yüzer, balık tutar, şarkı söyler, kürek çeker, en güzel o gülerdi. Garip bir çocuktu. Birdenbire kederlenirdi. En çok üzüldüğü şey, kendisine ehemmiyet verilmediğini sezmesi idi. En alelâde söze bile alınır, bütün dünyaya küskün bir hal alırdı. Sonra en küçük bir müşfik söze karşı kahramanlıklar göstermek isterdi. En çekindiği şey kavga idi. Birden sararırdı. Kekemeleşir, yüzü karmakarışık olurdu. Çocukların korktuğu hiçbir şeyden korkmazdı: Ne canavardan, ne kimseden. Ne Portekiz'li gemiciden, ne vahşilerden. Fakat hakikî bir insan karşısında derhal değişir, kavgada daima aşağıdan alırdı. Öyle çocuklardan dayak yediğini bilirim ki, ben sinirlenirdim onun hesabına. Oyunda, denizde bin türlü cesareti göze alan bu çocuğun insan karşısındaki hali gayet garipti.

İdris, Odisiya'yı işine yaradığı için sever gözükürdü. Bazı yapmayacağı şeyleri yapacak gibi görünüp –sonra birdenbire cayarak– âdi bir iştir, diyerek yapmadığını ihsas edercesine o işi Odisiya'ya havale ederdi.

Çakal'ın adada aranıp bulunamadığı bir gün yine buraya geçmiştik. Gece de burada kaldık.

İdris:

– Ne olur ne olmaz, dedi Odisiya'ya, sen kapının eşiğinde ortalık ağarıncaya kadar bekle. Gündüzün sen uyursün, biz bekleriz. Belki vahşiler hücum eder, olur al Ne olur ne olmaz...

Odisiya aptal değildi. Fakat bazen böyle görünmeyi, bu bir kahmanlık, iyilik olduktan sonra, sevinerek benimserdi. Uyuyup uyanıp Odisiya'yı gözleri açık buldum. Ortalık ağarmadan yanına sokuldum. Elini tuttum. Sıcak kafasını âni bir şekilde göğsüme koydu.

– Benim, dedi, babam bahçıvan ırgadı olmasaydı, ben de sizler gibi adam olurdum, okurdum, okumak bilsem okurdum da uyumazdım.

Yüzünü sola doğru kaldırdım. Işık o taraftan geliyordu. Gözleri ıslaktı, kıpkırmızı idi. Elimi bıraktı. Nar ağacının altına doğru yürüdü.

– Benim babam bile yok. Okumayı da kitapsız öğreniyorum. Bu sene de çıkacağım. Bir daha mektebe de gitmeyeceğim. Okumak bildiğim halde yine de okumayacağım... Hadi Odisiya, benim uykum kaçtı. Biraz da sen uyu.

Nar ağacının altına yattı. Ömrümde ya ikinci, ya üçüncü defa olarak bir sigara yaktım. O uyumuştu bile.

Yine ay vardı. Çünkü her ayışığında Kaşıkada'ya geçtiğimizi bilmem söylemiş miydim? Ömrümde ilk defa bir insanı uyurken seyrettim.

Şimdi hatırlıyorum da tuhaf buluyorum. Bu iyi, temiz, sıhhatli, küçük insanların uykusu bambaşka bir şey. Uyuyanın iyi, güzel, dinlendirici dünyasına, seyreden agâh oluyor gibidir. Onun rüya âlemine uyanık olarak girmek insana bir ürperme veriyor. Öyle ki, onun uykusunu ben de uyuyordum; uyanık olarak. İçimde kahramanlıklar, dostluklar, arkadaşlıklar. Kocaman otların, denizin, balıkların, sandalın, bahçıvan kulübesindeki şişman kadının –Odisiya'nın anası–, pos bıyıklı, nefesi şarapla tütün kokan bağcının –babası–, Odisiya'ların kulübesinin içindeki kırık dökük temiz eşyanın, esmer, sırım gibi, ince uzun bacaklı, etekleri rüzgârlı kızkardeşinin, kocayemiş meyvalarının, çamların mahremiyetine giriyorum. İçimde arzu bir çeşme gibi akıyor.

Eğiliyorum. Bu açık dudakları, yarı açık gözleriyle uyumuş arkadaşımı yanağından öpüyorum. Belki ömrümde ilk ve son defa bir insanı, bilinmedik bir yerimde yıkanmış arzularımla bir daha, bir daha öpüyorum.

(...)

İdris'in yattığı binaya koşuyorum. Onu uyandırıyorum. İdris, Odisiya'yı soruyor.

– Aptal, diyor, hâlâ bekliyor mu?

– Yapma eziyet çocuğa canım! Çok iyi çocuk o!

– Onun kadar iyi çocuk dünyada yoktur, bilmez miyim? Mahsus yapıyorum; sevdiğim için. Tecrübe için... Benim için canını verir, değil mi? Ne yapıyor?

– Demin ben uyandırmdı. "Hadi sen biraz uyu", dedim; uyuyor şimdi.

– Bu zamana kadar uyumamış mıydı? Hay aptal hayl

Odisiya'nın yanına doğru yürüyoruz. İdris bir müddet dikkatle bakıyor. Sanki o da bu iyi çocuklar rüyasını görmüş gibi eğilip saçlarını okşuyor.

– Uyusun bırak, diyor...

(...)

Kış, hayallerimizi; yağmur, kar, soğuk, sis içinde devam ettirirdi: Kimi mektepte, kimi çırak olduğu dükkânda, kimisi sisle örtülü bir lahana tarlasında, kimi de İdris gibi babasının sandalı içinde lodosa, poyraza yelken şişirerek.

Kıştan yaza çocuk başka türlü çıkardı. Çoğu şişmanlamış, rengi ağarmış, harikulâde bir surette büyümüş olarak. Bana öyle gelirdi ki çocuklar yalnız kışın büyürler.

O kıştan, birbirimizi hemen tamamen kaybettiğimiz kıştan çıkışta Odisiya'yı boy atmış, yüzüne karışık, hilekâr, mânalar sinmiş buldum. Yine şarkı söylüyordu ama, sesi, o temiz, berrak ses değildi. İçime ılık dünyalar deviren ses şimdi bana bir garip memleketin hilekâr, hasis, yalancı, dedikoducu, yılan insanlarının şaraplar, açlıklar, uykusuzluk, hırslı gecelerle eskimiş gırtlaklarının sesi gibi cırtlak geliyordu.

Yüz; dostu, arkadaşı, hattâ zaman zaman uşağı olmağı kabule hazırlandığım yüz, vehmettiğim mânalarını üzerinden lüzumsuz bir gömlek gibi, –yılan gömleği gibi– çıkarıp atmıştı.

Amcası Yorgo'nun bir haftalık bir ıstakozu satarken takındığ suratı birdenbire Odisiya'nın yüzünde bulunca şaşırdım.

(...)

Onu bir ikinci, bir üçüncü görüşümde içime bir pişmanlık doldu. "Ne yaptım, ne yaptım?" diye söylendim. "Neden öptüm bu çocuğu? Bu yüzü ben nasıl sevdim?" Müthiş bir utanma hissi duydum.

(...)

Odisiya yeni göçlerin çocukları ile ahbaplığı ilerletmiş; kışın biriktirdiği paralarla beyaz bir pantolon, kısa kollu mor ipek gömlek, bir de bir delikanlıdan bin rica ile bir bahriyeli kasketi uydurmuştu. Uzaktan gözüktüğü zaman hakikaten kuvvetli, oldukça yakışıklı bir delikanlı hali almıştı. Yakından ise biraz acayip, pazarlığını giymiş, fazla süslenmiş gibi idi. Derhal köyün yerli gençlerinden olduğu anlaşılıyordu. İdris ile, benimle yalnız merhabalaşıyor, göçlerin çocuklarına katılıyor, adanın kızlarını onlara tanıtıyordu. Mektuplar götürüp getirdiği oluyordu. Gazinolarda yabancılarla pastra oynuyor. Ekseriya kazandığı, kazanması münasip görüldüğü için, cebinde para da bulunuyordu.

Bütün yaz bir defa Kaşıkadası'na geçildi. O da Odisiya'nın grubu ile. Bunlar dört Rum çocuğu idi. Odisiya, Rumca, geçen sene, daha evvelki seneler

yaptıklarımızı, âdi bir gülüşle, sanki tatlı şeyler değilmiş, aptallıkmış gibi anlatıyordu. İdris'in de bunu aptallıkla telâkki ettiğini, fakat bu aptallığı başkalarına anlatmayı hoş bulmadığını acı, aynı zamanda mütebessim yüzünden anladım.

Odisiya'nın arkadaşları katıla katıla gülerlerdi. Rumca tangolarla Ada'nın ıssızlığını, Robenson'luğunu kaçırırlar, Portekiz'li gemiciyi hırsından ağlatacak gibi ederlerdi. Ben hep Odisiya'yı nasıl öptüğümü düşünür, dudaklarımın derisini koparır koparır atardım.

(*Medarı Maişet Motoru*, 1944, birinci kısım, s. 44-54)

SAMET AĞAOĞLU

(1909-1982)

HAYATI: Samet Ağaoğlu, Karabağ'da (Kafkasya/Azerbaycan) doğdu (Nisan 1909). Doğumundan aşağıyukarı bir ay sonra, babasıyla birlikte, İstanbul'a geldi. (Mayıs 1909). Babası, İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin düşünce, bilim ve siyaset adamlarından Ahmet Ağaoğlu (eski soyadı: Agayef, 1868-1939)'dur. İlk ve ortaokulu Beyazıt Feyziye Lisesi'nde (1926) okudu; daha sonra, Ankara Erkek Lisesi'ni (1929) ve Ankara Hukuk Fakültesi'ni (1932) bitirdi; iki yıl kadar Strasbourg üniversitesinde okudu (1932-1933); yurda dönünce İktisat ve Ticaret Bakanlıklarında çalıştı (1934-1946); buralarda, sınaî mülkiyet müdürlüğü, sanayi umum müdür muavinliği, kredi işleri müdürlüğü, iç krediler umum müdür muavinliği, iç krediler umum müdürlüğü görevlerinde bulundu; memurluktan ayrıldıktan (1946) sonra bir süre avukatlık yaptı (1946-1950) ve Demokrat Parti'nin kurucuları arasına katıldı (1946), Manisa'dan üst üste üç dönem milletvekili seçildi, aralıksız on yıl milletvekilliği (1950-1960) yaptı; birkaç kez de Çalışma, İşletme, Sanayi, Devlet bakanlıklarında bulundu; 27 Mayıs ayaklanmasında tutuklandı (1960), müebbet hapis cezasına mahkûm oldu; genel af yasasından yararlanarak hapisten çıktı (1964), İstanbul'da öldü (6.8.1982).

ESERLERİ

H i k â y e :

1 – *Strazburg Hatıraları* (dış kapakta: *Strassburg Hatıraları*) (tarihsiz [1945])

2 – *Zürriyet* (1950)
3 – *Öğretmen Gafur* (1953)
4 – *Büyük Aile* (1957)
5 – *Hücredeki Adam* (1964)
6 – *Katırın Ölümü* (1965)

HİKÂYELER

Samet Ağaoğlu, edebiyatla lise ve üniversite yıllarında ilgilenmeğe başlamış; hattâ, üniversitenin birinci sınıfında iken, birkaç arkadaşıyla birlikte, ancak üç sayı çıkan *Hep Gençlik* adlı bir de sanat dergisi yayınlamış; asıl, Avrupa'dan döndükten sonra, sürekli yazmağa koyulmuştur.

Strasbourg'da öğrenciliği sırasında, Precther sokkağındaki 5. A. numaralı pansiyonda kalmıştı. Bu sokak ve pansiyon, geliri kıt öğrencilerin kaldığı yerdi. 5. A. pansiyonunda çeşitli uluslardan kişiler vardı. Balzac'ın *Gorio Baba* adlı romanı, Vauquer Pansiyonu'nda oturan kişilerin ilişkileri üzerine kurulmuştur. Samet Ağaoğlu da, 5. A. pansiyonunda kalan kişilerden üç tanesini hikâye kişisi olarak ele almış; onlardan başka, pansiyon dışında, Precther sokağında tanıdığı başka üç kişi üzerinde de durmuştur.

Kendi anlattığına göre, Dostoyevski'nin iki kitabını orada okumuş ve "etrafındaki insanların o kitaplarda anlatılmış insanların aynı olduğunu görmüş"tür. (*Strazburg Hatıraları*, s. 42).

İşte böylece, Dostoyevski etkisi altında kalmış ve o yolda yazma özentisine kapılmıştır. Gerek *Strazburg Hatıraları* adlı ilk kitabında, gerek daha sonraki kitaplarında hep bu etkinin ve özentinin izleri görülür. Nitekim, hikâye kişilerinden bir tanesine Dostoyevski'nin tiplerine benzediğini söyler (bk. *Stamarof*), bir tanesine de Dostoyevski'nin *Aptal*'ından ezbere bir paragraf okutur. (bk. *Öğretmen Gafur*). Ne var ki, bu tutumu bir başarı olarak gören bazı incelemecilere ve yazarlara (Tahir Alangu vb.) karşın, bir eleştirmenin belirttiği üzere:

> *Dostoyevski'nin kişileri görünürde karanlık, ama içleri aydınlık insanlardır. S. Ağaoğlu'nunkilerse, alabildiğine karanlık, umut ışığından yoksun.* (Vedat Günyol, "Kısır Döl", *Dile Gelseler*, 1966, s. 190)

Bir konuşmasmda:

> *Psikoloji, romanın ve hikâyenin belkemiğini teşkil eder.*

Romancının hüneri bu psikolojiyi realitelere uygun olarak gösterebilmekte toplanır. (Mustafa Baydar, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, 1960, s. 16)

diyen Ağaoğlu, sıradan kişilerin yaşayışları, düşünce, eylem ve ruhsal durumları üzerinde değil, genellikle hasta ruhlu, dengesiz kişilerin iç dünyalarını sergilemeğe çalışır; onların kuruntularını, saplantılarını, bunalımlarını, saçmalamalarını, karanlık duygu ve korkunç eylemlerini anlatır. Sözgelimi, bunlardan bir tanesi, karısının kendisinden önce ölmesini, mezarda çürümesini, günün birinde mezarı gizlice açıp geriye ne kaldı diye bakmayı, bulacağı bir tutam saçla bir iki parça kemiği alıp eve götürmeği hayal eder *(Otuz Sene Sonra)*; başka bir tanesi, yeni doğmuş çocuğunu çirkin bulur, "bu simsiyah et parçası"nın "korkunç bir keskinlikle" ağlamasına katlanamaz, onu boğup öldürmeği kurar *(Zürriyet)*; başka bir tanesi de, aileye uğursuzluk getirdiği inancına kapıldığı ağabeyinin başını balta ile parçalar *(Büyük Aile)* vb.

Yazar, hikâyelerinde, genellikle anılarından yararlanma yöntemini uygulamıştır; ilk kitabına *Strazburg Hatıraları* adını vermesi de bunu gösterir. Bir konuşmasında bunu kendisi de belirtir:

> *... Hikâyelerimin büyük bir kısmı hatıra şeklindedir. Hemen söylemeliyim ki, yine hikâyelerimin hepsinde hakikî hayatta tanıdığım insanlar, çehreler, şahit olduğum hadiseler yer almıştır.* (Baydar, *age.*, s. 17)

Ne var ki, seçtiği ruh hastası kişiler, onların bunalım, kuruntu, saplantı ve eylemleri –özellikle yalnız bunlar üzerinde durulması– "realitelere uygun" ve inandırıcı görünmüyor; bunlar, "hakikî hayatta tanınan insanlar, çehreler, şahit olunan hadiseler" izlenimi bırakmıyor. Anı kitaplarında *(Babamın Arkadaşları, Âşina Yüzler)* ele aldığı gerçek kişiler çok daha başarılı anlatılmıştır; ne yazık ki onlar hikâye değil...

Samet Ağaoğlu, dil konusunda bütünüyle eskiye bağlı kalmıştır. Dil devriminin yaygınlaştığı 1950'li yıllarda dahi bir tek yeni sözcük bile kullanmamıştır. Hattâ, İkinci Meşrutiyet döneminde Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'ın öne sürdüğü "Yeni Lisan"(1911) görüşünün başlıca ilkelerinden biri olan *"Müterâdif* (eşanlamlı) *sözlerden/Türkçesini almalı"* anlayışının dahi gerisinde kalmış; Türkçe karşılıkları bulunan sözcüklerin Arapça ve Farsçalarını yeğlemiştir:

Âşina (tanıdık), *avdet* (dönme), *fâsıla* (ara, aralık), *fevk* (üst), *inkişaf* (gelişme), *iştirak* (katılma), *intibak* (uyma), *müdahale* (karışma), *münkesir olmak* (kırılmak), *nazar* (bakış), *reviş* (gidiş), *tebessüm* (gülümseme) vb...

Dil devrimine karşı olan, hattâ "Anayasa"yı "Teşkilât-ı Esasiye Kanunu" kılığına sokan Demokrat Parti'nin dil anlayışı ile Ağaoğlu'nun bu tutumu arasında bir koşutluk göze çarpmaktadır. Yazar, "ölümünden önceki günlerde" diyemez, *"ölümüne tekaddüm eden günlerde"* (*Öğretmen Gafur*, s. 47) der; "fena halde kırıldım" diyemez, *"fena halde münkesir oldum"* (*Strazburg Hatıraları*, s. 49) der; "hayatımın gündelik gidişi birdenbire değişti" diyemez, *"hayatımın gündelik revişi birdenbire değişti"* (*Öğretmen Gafur*, s. 57) der vb.

Bu kadar Osmanlıca düşkünlüğüne karşın, kimi sözcükleri de yanlış kullanmış, ya da yerinde kullanmamıştır:

> *Sadiye daima korkarak baktığı bu muciz hayalin günün birinde hakikat olabileceğini düşünüyor...* (*Büyük Aile*, s. 21)

Muacciz (rahatsız edici) diyecek yerde *muciz* demiştir.

> *Biraz daha yanında kalarak yüzünü temaşa ediyordum.* (*Zürriyet*, s. 18)

Temaşa sözcüğü, eskiden, doğayı (Cenap Şahabettin, *Temaşa-yı, Hazan, Temaşa-yı Leyâl*) ya da bir sahne oyununu seyretmek için kullanılırdı; hattâ, tiyatro seyircisi anlamında *temaşager* denirdi. *Temaşa* sözcüğü bugün büsbütün bırakılmış; değil uyuyan çocuğun yüzüne bakmak, doğaya ve sahne oyununa bakmak anlamında dahi "seyretmek" sözü kullanılır olmuştur.

Cümle kuruluşlarında da konuşma dilinin kıvraklığı yoktur. Şu örneklere bakınız:

> *Bu münasebet yalnız bir başlangıç noktası teşkil etmekten ibaret değildi.* (*Büyük Aile*, s. 51)

> *Oğlumun dudaklarında bana baba sevgisini öğreten tebessümün inkişafını tetkik ettim.* (*Zürriyet*, s. 17)

> *Bu baskı görünüşte çok sevimli ve hoş bir surette tezahür ediyordu.* (*Strazburg Hatıraları*, s. 42)

Bunlar, resmî raporlarda kullanılan kalıplaşmış söyleyiş biçimleridir.

1

STAMAROF

Fransızca *Demière Nouvelle*'in son nüshasını okurken gözüme şöyle bir yazı ilişti:

"Kalp Para Yapan Bir Talebe"

"Strazburg Üniversitesi kimya talebelerinden aslen Rum, Odessa'lı ve Romanya tebaasından Stamarof, kendi yaptığı sahte gümüş on franklıkları sürmeye çalışırken yakalanmıştır. Tahkikat bu adama her ay babası tarafından mutazaman bin frank gönderildiği halde, bu parayı tamamen bankaya yatırdığını ve gayet sefilâne bir hayat yaşadığını meydana çıkarmıştır. Stamarof'un Alzas Bankasında 50.000 frangı geçer bir parası olduğu söylenmektedir..."

Elimi hayretle başıma vurdum. Gözlerimin önünde ince boyu, korkunç derecede zayıflığı, sarı yüzü ve küçük yeşil gözleriyle Stamarof canlandı. Gazetenin sahte para sürerken yakalandığını yazdığı bu adamı ben çok iyi tanıyorum. Kendisiyle tam bir buçuk sene hemen hemen gece gündüz beraber yaşadık. Onun bir çok garabetleri vardı. Fakat hiçbir zaman böyle bir işe cesaret edeceğini tahayyül etmemiştim.

Hay Stamarof hay!

Uzak ve yabancı memleketlerde geçen tahsil seneleri insanı karmakarışık karakterler arasında bırakıyor. Muhtelif memleketlerin, muhtelif ırkların bazen garip tipleriyle karşı karşıya geliyoruz. Bu zamanlarda tesadüf edilen öyleleri var ki, onları unutmak mümkün değildir. Daima hafızanın içinde canlı olarak yaşıyorlar ve en ufak bir tedai vesilesiyle tekrar doğuyorlar. İşte Stamarof da böyle bir insandı. Ben Strazburg'dan ayrılırken teşyie gelmişti. İlk tanıştığımız gün söylediği sözü bu son ayrılış anında da tekrar etti: "Ben daima insanların fevkinde kaldım ve kalacağım. Seni bir daha belki görmeyeceğim, fakat beni katiyen unutmayacaksın."

(...)

Stamarof'un iki kat elbisesi vardı. Birisi nisbeten yeni ve lâcivertti. Onu her pazar günü giyiyordu. Aynı zamanda bu elbise ile kullanmak üzere bir çift tozluğu, kırmızı bir kravatı vardı. Diğer elbisesi müthiş derecede eski idi. Onu nasıl giydiğine hâlâ hayret etmekteyim. Hele bir insanın bankada binlerce frangı olduktan sonra böyle bir elbise giymekte devam etmesini hakikî bir bedbahtlık sayarım. Ne ise.

Cebinde daimî tüpler ve küçük şişeler içinde sodyum, potasyum gibi kim-

ya maddeleri taşıyordu. Fakat bu kadar değil. Aynı zamanda arka cebinde mükemmel bir marangoz ve çilingirlik takımı vardı. Küçük küçük kutularda elektrik tertibatı yapardı.

Benim talebelik hayatım, belki karakterimin biraz dağınık ve perişan kalmasından, hayli avare geçti. Bunu daima itiraf ederim. Hem şimdi o parasız geçen günleri düşündükçe hoş bir tahayyül içinde kalıyorum, "ne olur, diyorum, yine o günlere avdet edebilseml"

Prechter namında bir sokakta oturuyordum. Burası talebelerin pansiyonluğunu yapan eski umumhaneler mahallesidir.

Stamarof her sabah gelir ve beni yataktan kaldırırdı. Bu çocuğa karşı içimde hem acımak, hem de kızgınlık hisleri vardı. Acıyordum, çünkü hakikaten zavallı bir halde idi. Zayıflığı beni ürkütüyordu. Kızıyordum, çünkü ömrümde kendisini bu kadar beğenen bir insan tasavvur etmedim.

– Ben insanlara daima yüksekten bakıyorum. Daima onların fevkindeyim.

Stamarof, her münakaşanın sonunda bunu söylerdi.

Dört lisan konuşuyordu. Rusça ve Fransızcayı mükemmel biliyordu. Herhangi bir bahiste en derin noktalara kadar iniyor, beni hayrete düşüren bir bilgi ile konuşuyordu.

– Seni Dostoyevski'nin tiplerine benzetiyorum, Stamarof. Sen yarım kalmış bir İvan Karamazof, bir Raskolnikof, bir Alyoşa'sınl

Yeşil gözleri bana nefretle bakıyordu.

– Hayır. Ben yalnız Stamarof'um. Raskolnikof'tan, Alyoşa'dan, hattâ Dostoyevski'nin kendisinden de yüksek Stamarof'uml

Onda beni en çok kızdıran şey şu idi:

Arada sırada neşenin seyrine uyarak onu bir birahaneye götürürdüm. Mütemadiyen içerdi ve dubleyi ısmarlarken yüzüme bakardı. O zaman gözleri hain bir ışıkla yanıyordu. İyice anlıyordum ki, içinden "Oh, parasız bir bira daha içtiml" diye düşünüyordu.

Bir gün yine bana öyle baktı. Garsonu çağırdım. "Benim hesabımı ver" dedim.

– Yalnız mı?

– Evet.

Stamarof sapsarı kesildi.

– Benim param yok.

– Bana nel

Yürüdüm.

O aylarda biraz az harcayarak, tamamen eskimiş olan paltomun yerine bir yenisini yaptırmağa karar verdim. Stamarof bunu işittiği zaman önce sebebini anlayamadığım büyük bir sevinç gösterdi. Bana eski palto ile gezmenin

doğru olmadığını, daima şık görünmem icap ettiğini, çünkü yakında artık hukuk doktoru olacağımı anlattı.

Bir sabah çok erken kapım hızlı hızlı çalındı. Yataktan içim burkularak kalktım. Kapıyı açtım. Stamarof kollarımın arasına düştü. Titriyordu. Üstünde paltosu yoktu. Ceketinin yakasını kaldırmış, boynuna yırtık bir mendil sarmıştı. Dışarıda kar yağıyordu. Onun böyle bir havada paltosuz çıkması her halde mühim bir şey olduğunu gösteriyordu. Yatağa oturdum. Ellerini tuttum. Yüzünde nihayetsiz bir ıstırap okunuyordu.

– Ne var, Stamarof, dedim, böyle sabah sabah?

– Mahvoldum, mahvoldum, diye mırıldandı, ben sefil bir adamım. Ben kamçı ile dövülmeğe, yerden yere vurulmağa ve nihayet öldürülmeğe lâyık bir adamım. Babamdan mektup aldım. İki ay bana para göndermeyecekmiş. Ben de dün yeni elbisemle paltomu satmağa mecbur kaldım. Bu kışta kıyamette kendimi öldüreceğim.

Gözleri doluyor ve kekeliyordu. Kalbim sanki bir bıçakla kesildi. Istıraplı bir merhamet içimi doldurdu. Saçlarını okşadım:

– Merak etme, Stamarof, ben yeni bir palto yaptırıyorum. Onu terziden alınca eskisini sana veririm. Çok eski değildir. Hem sana yakışacak da!

Bir çocuk gibi sevindi. Bu sabahtan sonra günde dört defa evime uğruyordu. Her seferinde paltomu dizlerine alıyor, okşuyor, üzerinde yapacağı tadilleri anlatıyordu:

– Yakayı biraz daha kaldırmağa mecburum. Boyu kısa ama ziyanı yok. Zaten son moda, kısa palto giymektir. Astarı yırtılmış. Bende aynı renkte kumaş var, onunla yamarım. Cepleri fazla yukarıda kalıyor. Onu da astara kurşun dikerek indirebilirim.

Stamarof'u böyle ehemmiyetsiz bir hediye ile mesut ettiğimi gördükçe ben de seviniyordum. İyilik bir vazifedir. Vazife yaparken memnun olmamak icap eder. Bunu herkes gibi biz de okuduk. Fakat ne olursa olsun, işte insan bedbaht sandığı birisini bahtiyar ettiğini görünce içinde bir nevi yaratıcılık gururu duyuyor.

Fakat talih bu sefer Stamarof'la beni bir darbede vurdu. Evden az para geldi. Yeni paltoyu terzide bırakmak mecburiyetinde kaldım. Bu felâketi Stamarof'a nasıl söyleyecektim? Hakikaten utanıyordum. Paltomu versem kendim de soğukta üşüyerek kalamazdım. Birkaç gün hiç gözükmedim. Evde olduğum zamanlar onun geldiğini ayak seslerinden anlayınca kapıyı kilitliyor, sessiz, yatağıma uzanıyordum. O, kapıya bir çok defa ve gittikçe kuvvetli darbelerle vuruyor, sonra ağır bir küfür savurarak gidiyordu.

Nihayet bir gün kapıdan çıkarken burun buruna geldik. Yüzü hiddetle buruşmuştu. Yakama yapışarak:

– Paltomu ver, dedi.

Ben onu gördüğüm saniyede ne yaparsa yapsın ses çıkarmamağa karar vermiştim. Vermiştim ama bu "Paltomu ver?" sözünü işitince hakikaten kızdım. Ellerini yakamdan çekerek bağırdım:

– Ne paltosu, hangi paltonu?

– Benim paltomu. Üstündekini. Onu bana vermeyi vadetmemiş miydin? Niye beni aldattın?

– Evvelâ bu palto senin değil, benim öz malımdır. Filhakika onu sana vermeği vadetmiştim. Ama bir yenisini almak şartıyla. Halbuki işte alamadım, param yetişmedi.

Stamarof birdenbire yumuşadı. Sakin bir sesle:

– Peki ben ne yapayım? dedi.

– Artık onu da sen düşün, Stamarof.

Ayrıldık. Bir iki adım uzaklaştı. Sonra birdenbire dönerek,

– Bana bak, dedi. Bir frank borç verebilir misin?

– Hay Allah belânı versin, Stamarof. Peki al.

Stamarof annesinin Hollanda sarayına mensup bir prenses olduğunu iddia ediyordu. Babasıyla Avrupa'nın bilmem hangi merkezinde bir baloda tanışmışlar, aşk her ikisini birden vurmuş ve evlenmeğe karar vermişler.

– Fakat ben bununla iftihar etmiyorum. Çünkü asalet âdi insanlara mahsus bir şeydir. Sonra kaniim ki, kimya imtihanlarında muvaffak olamayışımın sebebi de budur.

Hayretle yüzüne baktım.

– Evet budur. Çünkü annemin babası kimyadan nefret eder ve "İnsanların en ahmağı kimya ile uğraşır" dermiş.

– Öyle ise sen tam mesleğini bulmuşsun, Stamarof.

– Hayır, eğer ben ahmak olsaydım muvaffak olurdum, azizim.

Hakikaten Stamarof dört seneden beri birinci sınıfı geçemiyordu. O sene nihayet şuna karar vermişti:

– Eğer, diyordu, bu sefer de kazanmazsam kendimi öldüreceğim!

Bunun için keskin bir ustura almış, yanında taşıyordu. İmtihanlar yaklaştıkça ben endişe ediyordum. "İnsan belli olmaz, belki bir yeis ânında dediğini yapar" diyordum.

İmtihandan bir gün evvel yanına gittim. Gezmeğe çıkardım. Çok sinirli idi. Mütemadiyen ertesi günün neticesini tahmin etmeğe çalışıyor, "Ya geçemezsem!" diyordu. Usturasını almak istedim.

– Onu bana ver, Stamarof. Yanımda dursun. Yarın ben sana iade ederim.

Vermedi. İmtihan günü hiç görmedim. Akşam üstü fakülteye giderek, ka-

zananların listesine baktım. Stamarof'un ismi yoktu. Gece geç vakte kadar sokaklarda onu aradım. Bulamadım. "Galiba kendine kıydı", diyor ve kendime lânet ediyordum, "Ahmak! Niye zorla elinden usturayı almadın?"

Dalgın dalgın ve kendimi Stamarof'un tahayyül ettiğim âkıbetinden mesul tutarak Strazburg'un tanınmış bir çalgılı kahvesi olan Obet'e girdim. Salon kalabalıktı. Duman arkasında müphem bir surette gözüken çiftleri seyrederken birdenbire Stamarof'un gözlerini gördüm. Kalbim çarparak, "Stamarof!" diye bağırdım. Dans ettiği kızı bıraktı, döndü ve beni görünce kıpkırmızı kesildi. Oun hayatta bulduğuma nihayetsiz derecede memnun olmuştum. Fakat aynı zamanda müthiş bir hiddet beni kapladı. İlerledim. Yakasından tuttum ve yüksek sesle:

– Sen âdi bir yalancısın, diye bağırdım. Neden kendini öldürmedin?

Stamarof'a ait hatıralarım pek çoktur. Hepsini yazmak uzun bir iş olacak. Bu çocuğu hakikaten seviyordum. Onun, sonunda böyle garip bir macera ile hapishaneyi boyladığını düşündükçe müteessir oluyorum.

Eğer ona bir daha tesadüf edersem, yine şöyle diyeceğim:

– Sen, Stamarof, Dostoyevski'nin tiplerine benziyorsun.

Bana öyle geliyor ki bu sefer kızmayacak.

(*Strazburg Hatıraları*, 1945)

2

ÖĞRETMEN GAFUR

"Akşamdan beri odamı dolduran bu gürültüyü dinliyorum. Arada bir pencereden bakıyorum. Denizin olduğu tarafta beyaz gölgeler birbiri üstünden sıçrıyorlar, kayboluyorlar, yine gözüküyorlar! Bütün gürültü bunlardan mı geliyor? Bunlar benim âşina olduğum gölgeler! Hepsini birer birer tanıyorum. Neden penceremin altında feryatlarla, çığlıklarla koşuşuyorlar? Yapayalnız kalmak için kapandığım bu otel odasında beni nasıl buldular? Hayatımın şu veya bu gününde karşıma çıkmış olan insanların hepsi, bazısı dost, bazısı düşman, bir kısmı ölmüş, bir kısmı diri, hepsi burada! Sâf, küçük, acemi tahayyüllerimin çocuk yüzleri, kavuşamadığım emellerin ihtiyarlamış, buruşmuş simaları, kinlerim, saadetlerim hepsi burada! Beni bırakmayacaksınız, anlıyorum, beni bırakmayacaksınız. Birazdan şafak ağaracağı sırada size geleceğim. Hepiniz beni kucaklayarak uzaklara, çok uzaklara götüreceksiniz!"

Karadeniz'in küçük bir sahil kasabasında, bir otel odasının dolabında bulduğum bir kâğıt parçasındaki bu satırları acaba kim yazmıştı?

Otelciden benden evvel bu odada kalanları sordum. Defterini getirdi. Birçok gelip geçenler arasında şu isim gözüme çarptı:

"Öğretmen Gafur"

Bir ay önce gelmiş, yalnız bir gece kalmış!

Otelci:

– İyi hatırlıyorum, dedi, perişan bir kıyafet; saç sakal birbirine karışmış; insanın yüzüne dik dik bakıyor. Yalnız yumuşak, sakin bir sesi vardı. Parasını akşamdan verdi; ertesi sabah kendisini görmedim.

Otelcinin tarif ettiği bizim Gafur'du, çok iyi bildiğim Gafur!

Gece bulduğum kâğıdı ancak o yazmış olabilirdi.

Gafur'u on beş sene evvel Ankara'da tanıdım. Bazısı memur, bir kısmı lisede, ortamektepte öğretmen olan birkaç arkadaşla yaptığımız toplantılara günün birinde o da karışmıştı. Zayıf, ortadan biraz uzun, esmer bir insandı. İri siyah gözlerinde, zaman zaman parlayan heyecan ışıkları müstesna, hemen hemen devamlı bir melâl okunuyordu.

O sene liseye edebiyat öğretmen yardımcısı olarak tayin edilmişti.

Toplantılarımızda, edebiyat, felsefe, sanat, siyaset mevzularında hararetli münakaşalar yapıyorduk. Gafur bu konuşmalara pek az karışıyor, fakat söze başladığı zaman da, bilhassa insan ruhu üzerinde bize garip gelen fikirler ortaya atıyor, tahliller yapıyordu. Bu bahiste bilgisinin derinliği bizi şaşırtıyordu. Kendi kendine öğrendiği Rusça ve Fransızca sayesinde bilmediğimiz kitaplardan bize parçalar anlatıyor, Dostoyevski, Tolstoy gibi Rus romancılarından sahifeler okuyup tercüme ediyordu.

Gafur'un insan ruhunu tahlil ederken söylediği orijinal sözlerden birini şimdi çok iyi hatırlıyorum:

– İnsan ruhu, herkesin kolaylıkla söylediği gibi, karanlık bir kuyuya benzemez. Aksine olarak içi ışık dolu bir kuyudur. Sizi gözlerinizi kamaştırarak çeken bir ışık içinde iner, inersiniz! Işıklar durmadan renk değiştirirler, her renk sizi biraz daha derine götürür. Böyle olmasaydı meselâ Stendhal'in, Tolstoy'un, Dostoyevski'nin kahramanlarındaki ruh haletlerini, bunların yaptıkları hareketlerin manalarını anlayabilir miydik? Böyle olmasaydı bir Raskolnikof, bir Karamazof, bir Anna Karenin, bir Goriot Baba bizim için bu kadar cazip olur muydu?

Sonra Dostoyevski'nin *Aptal*'ından şu satırları Rusçasından ezbere okuyordu:

"Acaba hakikaten bedbaht olunabilir mi? Bahtiyar olabilecek bir halde isem benim kaderim nedir? Bir insanla konuşup da onu severek bahtiyar olunamaz mı? Her adımda en dalgın adamın bile gözüne güzellikler çarpar. Bir çocuğa bakınız, gurubu seyrediniz, yerde biten bir nebata bakınız. Hayran kalan, sizi seven gözlere bakınız!"

O senelerde ihtiyar babam Ankara'da, Keçiören bağlarındaki evimizi satmış, kitaplarının bir kısmını yerleşmeğe karar verdiği İstanbul'a daha sonra taşımak için evin yeni sahibine bırakmıştı.

Bir gün evimizin yeni sahibi bana; "Binayı tamir ettireceğim, gelip kitapları alsın" diye haber gönderdi.

Kitapları almaya Gafur'la beraber gittik. Bulutlu bir sonbahar günü idi. çocukluğumu, ilk gençlik senelerimi içinde geçirdiğim bu bağlarla artık bütün maddî alâkamı kesmek üzereydim. Bu düşüncenin verdiği hüzün, kitapların halini gördüğüm zaman büsbütün arttı. Babamın üzerine titrediği, her birinin tozlarını kendi eliyle temizlediği kitaplar karmakarışık, bir samanlığın içine atılmıştıl

Bu harabenin karşısında durduk. Gafur kitaplara dalgın dalgın bakıyordu. Bir aralık elimden tuttu.

– Bu bir kaderdir, dedi, mel'un bir kader! Bu samanlık köşesine hoyratça atılmış olan hakikatte bu kitaplar değil, insanî fikir, his, san'at, düşüncedir. İyi ki baban bu manzarayı görmedi!

Bu hadiseden birkaç ay sonra Gafur bana:

– Bir roman yazıyorum, dedi, cemiyetimizin bütün hastalıklarını bu romanda meydana koyacağım!

Biraz tereddütle ilâve etti:

– Ve kendi fikirlerimi!

Yüzüne baktım. Gözleri hiddet dolu ışıklar saçıyordu.

– Evet, kendi fikirlerimi, diye devam etti, kafamın içinde yıllardan beri herkesten sakladığım düşünceler var. Bu düşünceler aynı zamanda bana, huzur ve sükûnumu yok eden hisler veriyor. Daha fenası, etrafımda herkesin fikirlerimi, hislerimi öğrenmek için gözlerini bana çevirdiklerini, kulaklarını bana diktiklerini görüyorum. Herkes ağzımdan çıkacak tek bir kelimeyi kapmağa, bu kelimeden kafamdaki âleme yol açmağa çalışıyor!

Gafur bu sözleri söyledikten sonra birden elimi yakaladı, yüzünü yüzüme yaklaştırarak fısıldar gibi bir sesle:

– Senden rica ediyorum, bu romanı yazdığımı kimseye söyleme. Hele, ...'nın duymasını hiç istemiyorum, dedi.

İsmini söylediği, arasıra toplantılarımıza gelen bir kadın öğretmendi. Evli idi, kocası da Gafur'un arkadaşlarındandı.

Acaba neden Gafur romanının bilhassa bu kadın tarafından bilinmesini istemiyordu?

Gafur'un kadına karşı nasıl hisler duyduğunu bilmiyorum. Bu bir aşk mı idi? Yoksa yalnız bir aşk vehmi mi?

Bir kış günü Gafur çalıştığım vekâletteki büroya geldi. Sırtında paltosu, başında şapkası yoktu; yüzü sararmıştı; titriyordu.

Oturur oturmaz:

– Alçaklar, diye başladı, alçaklar, nihayet bana çoktan beri beklediğim hiyaneti yaptılar!

– Ne oldu, Gafur?

– İstifa ettim. Her şeyi göze aldım. Aç kalacağım, sefil olacağım, fakat bunlarla beraber olmayacağım!

Tekrar sordum:

– Neden istifa ettin? Sana ne yaptılar?

Gafur, gözlerini yüzüme dikti:

– Ne yapacaklar? Fikirlerimi çalmağa kalkıştılar. O kadın vasıtasıyla! Onu karşıma çıkardılar. O bir cadıdır! Dinle, sana hepsini anlatacağım. Bir aydan beri, dikkat ediyordum, mektepte bütün diğer öğretmenler, hattâ talebeler yüzüme tuhaf tuhaf bakıyorlar, benimle konuşmaktan çekiniyorlar, rastladıkları zaman yollarını değiştiriyorlardı. Kendi kendime "Neden böyle yapıyorlar?" diye düşündüm. Evet, kafamın içinde bu adamların hiçliğini ispat eden fikirler besliyordum. Bunlar birer hiçtir, birer et parçası! Bunu ispat edecek bütün delillerimi hazırladım. Bunları birbiri arkasından çıkacak kitaplarımda, romanlarımda birer birer anlatacağım. Bu kuklaların, insana benzeyen kuklaların mahiyetlerini meydana çıkaracağım.

Fakat işte o kadın bir ay evvel bana geldi. "Gafur Bey, dedi, sizinle görüşmek istiyorum!" "Buyurun, dedim, ne istiyorsanız görüşelim!" (Gafur burada kadının sesinin ve yüzünün taklidini yaptı). "Siz birkaç lisan biliyorsunuz. Bana yardım eder misiniz? Beğendiğiniz kitaplardan, sizin fikirlerinize uygun kitaplardan nümuneler almak istiyorum. Sonra soracağım bazı meseleler üzerine düşüncelerinizi söyler misiniz? Toplantılarınızda birkaç defa bulundum. Dikkate şayan gördüğüm fikirleriniz var!"

Kadının benden neyi koparmağa çalıştığını hissettim. Ancak bunu anladığımı belli etmedim. "Peki, dedim, ne zaman isterseniz konuşalım."

Kendi kendime karar verdim. Ona düşüncelerimin tam aksini söyleyecektim. Öyle de yaptım. Evinde, kocasının yanında buluştuğumuz günler ona inandığım fikirlerin tam zıddını anlattım. Meselâ, "Bence insan cemiyetin âletinden başka bir şey değildir. O yalnız bir makinadır. Kendisine verilen vazifeyi yapar, işte o kadar" dedim. "Siz evvelce böyle düşünmüyordunuz, diye iti-

raz etti, insan ruhunu içi aydınlık dolu bir kuyuya benzetmiştiniz!" Cevap verdim: "Bu benim hakikî fikrim değildi, yalan söylemiştim."

Bir başka gün daha ileriye gittim, kadınların insanla hayvan arasında bir mahlûk olduğunu iddia ettim. Bu sözüme şiddetle isyan etti. "Ne kızıyorsunuz, dedim, işte bu kızmanız dahi fikrimin doğruluğunu gösterir!"

Nihayet son görüşmemizde kadınların fikir ve düşünce meselelerine karışmaması lâzım geldiğini, onların birer çocuk yapma vasıtasından ibaret olduklarını haykırarak söyledim. Sonra, "Bir vazifeleri daha var, diye ilâve ettim. Şeytanın fenalık yapmak için yeryüzündeki yardımcıları kadınlardır. İşte siz benim fikirlerimi çalmak, bana bu suretle fenalık yapmak istiyorsunuz. Maksadınızı çok iyi anladım!"

Kadın da, kocası da bu sözlerimi duyunca ayağa kalktılar, hayretle açılmış gözleriyle yüzüme bakarak "Ne oluyorsunuz?" diye sordular. Kapıya doğru yürüdüm, dışarı çıkarken bağırdım: "Ahmaklar! Asıl fikirlerimi öğrendiğiniz zaman yerin dibine geçeceksiniz!"

Gafur burada durdu. Bir eliyle alnını oğuşturmağa başladı. Sonra çok yorgun bir sesle:

– Başım ağrıyor, durmadan ağrıyor, diye mırıldandı. Bunun ne müziç bir ağrı olduğunu bilmezsin. Sanki birisi parmaklarıyla başımın içini karıştırmakta, arada bir beynimin üzerinde bazı noktalara parmağı ile basmaktadır!

İkimiz de bir zaman sustuk. Konuşmağa yine o başladı:

– Kadının evinden çıktıktan sonra düşündüm; bana düşman olduklarını göstermiş bulunan, fikirlerimi çalmağa kalkışan bu insanlardan uzaklaşmalıyım. Aralarında bulunmak benim için en ağır bir haysiyetsizlik olur!

Bu düşünce ile istifaya karar verdim. Dün de istifamı vekâlete yolladım!

– Peki, Gafur, şimdi ne yapacaksın? Paran var mı?

Gafur bana çok garip gelen bir şekilde güldü:

– Param yok. Paltomla şapkamı sattım; birkaç hafta geçinirim. Ötesine Allah kerim!

Bir iki gün sonra sokakta o öğretmen kadına rastladım. Gafur'un neden istifa ettiğini sordum.

– Vallahi, dedi, galiba Gafur'da asabî bir hastalık başlıyor. Kendisini kocam da, ben de büyük bir sevgi ile evimize kabul ettik. Onun yalnız geçen hayatına bu suretle bir canlılık vermeği düşünmüştük. Hoşumuza giden fikirleri vardı. Fakat Gafur hattâ zaman zaman saçmaya benzeyen sözler söyledi, asabîleşti, kendisinin fikirlerini çalmakla bizi itham etti. Tekrar ediyorum, galiba hastalanıyor!

Gafur'u aylarca görmedim. Sorduğum kimseler de kendisinden hiçbir haber vermediler. Hemen hemen unutulmak üzere olduğu bir sırada bir sabah

birdenbire karşı karşıya geldik. Eskisinden birkaç defa daha zayıflamıştı. Kravatsız gömleğinin açık yakasından kıllı göğsü görünüyordu. Üstü başı perişandı. Ayaklarında terlikler vardı. Sapsarı yüzünde ateş gibi parlayan gözleriyle yüzüme baktı. Sonra emreder gibi sert bir sesle:

– Gel, dedi, bana bir kahvaltı ısmarla!

Bir pastahaneye girdik. Yumurtasından çeşitli pastalarına kadar ısmarladığı kahvaltıyı konuşmadan büyük bir iştahla yemeğe koyuldu. Sanki haftalardan beri aç kalmıştı. Lokmaları hemen hemen çiğnemeden yutuyor, uzamış bıyık ve sakalına takılan parçaları yalıyordu.

Son yudum sütünü de içtikten sonra birdenbire konuşmağa başladı:

– Şimdiye kadar nerede olduğumu sormadın. Beni hastahaneye götürdüler. Daha doğrusu tımarhaneye! Sözde deli olmuşum! Sefiller! Onları mahvedecek fikirlerimi neşretmeyeyim diye bunu bana yaptılar. Halbuki hiçbir şeyim yok. Görüyorsun, arslan gibiyim! Bunun acısını elbette onlardan alacağım!

– Seni ne zaman hastahaneye götürdüler? Hiç haberim yok.

Dişlerini gıcırdatarak cevap verdi:

– Herkesten gizli olarak kaldırdılar. Seninle o son konuşmamızdan birkaç hafta sonra, sana söylemeğe vakit bulamamıştım, fikirlerimi çalmak isteyenlere, o kadına karşı mahkemeye başvurdum. "Bu fikir hırsızlarını mahkûm ediniz." dedim. İstidamı kabul etmek istemediler. "Siz de onlarla berabersiniz! Siz Allahın adaletini değil, şeytanın mel'anetini temsil ediyorsunuz" diye bağırdım. Beni yakalamak istediler. Birkaç kişiyi yumruklayarak adliyeden çıktım, eve geldim. O gece beni alıp götürdüler!

Gafur bunları anlatırken sesi gittikçe yükseliyor, etrafımızdaki masalarda oturanlar bize bakıyorlardı. Teskin etmeğe çalışarak:

– Üzülme, her şey düzelir, kalk gidelim, dedim.

– Hayır, hayır, ben burada kalacağım. Sen git. Dur, sana bir şey soracağım. Bana harfleri Türkçe olmayan, hangi dilde olursa olsun, tek Türkçe olmasın, bir daktilo bulabilir misin?

– Ne yapacaksın?

– Yazılarımı onunla yazacağım. Türkçe yazarsam çalacaklar, diye korkuyorum!

Gafur'u o günden sonra her defasında biraz daha perişan, biraz daha sefil gördüm. Saçları omuzlarına kadar uzadı. Sakal ve bıyıkları bütün yüzü sardı. O zaman başı mühîb bir manzara aldı. Bir aslan başına benziyordu. Sokaklarda terliklerini sürükleyerek avare avare dolaşıyor, kendisine para vermek isteyenlere dikkatle bakarak uzaklaşıp gidiyordu. Ahçılar ona parasız yemek yediriyorlar, kahveciler çay ve kahve ısmarlıyorlardı.

Karşılaştığımız zamanlar beni bir köşeye çekiyor, uzun uzun konuşmak is-

tiyordu. Fakat artık fikirlerinden, onları çalmak istediklerinden hiç bahsetmiyordu. Bir gün:

– Gafur, yazıyor musun?

diye sordum. Sakalını okşayarak tatlı bir sesle:

– Hepsini yazdım, hepsini. Şimdi rahatım. Bak herkes bana nasıl saygı gösteriyor, dedi.

Bir sonbahar akşamı yine karşılaştık. Elimden tutarak:

– Seni arıyordum: konuşacaklarım var, gel biraz kırlara doğru açılalım, dedi.

Yürüdük. Şehrin sayfiyelerine giden asfalttan ayrılarak küçük bir derenin kenarında oturduk.

– Su ne sakin akıyor, diye başladı, şimdi ben de onun kadar sükûnet içindeyim. Hasta olduğumu biliyorum. –Elini alnına götürerek– şuradaki ağrı hiç geçmedi. Bu ağrı aklımdaki fikirleri durmadan yedi bitirdi. Bazen kendimi toplamağa çalışıyorum. O zaman ağrı korkunç bir hal alıyor. Dindirmenin tek çaresini hiç düşünmemekte buldum. Beynimin içinde bir harabe var. Bu harabenin her taşı ayrı bir hatırayı, geçmişte yaşadığım günlerde tattığım ayrı bir zevki canlandırıyor. Beynimdeki harabenin içinde dolaşmaktan sonsuz bir haz duyuyorum. Bazen o harabede kendimi, Öğretmen Gafur'u buluyorum. Bana: "Sen neden böyle oldun? diye soruyor, neden böyle oldun?" Ona: "Kardeşim, diyorum. Böyle olmak mukaddermiş. Hem ne oldum kil Sen hâlâ beyhude fikirlerin esirisin. Bense bütün fikirlerin sultanı olduml"

Gafur batmak üzere olan güneşe bakarak devam etti:

– Birazdan karanlık çökecek. Bu sizlerin uykuya dalmanız için bir işarettir. Benim için ise ruhumun bütün ışıklarının yanacağı an geldi. Artık hepsi benim olan Çin'den Türkistan'a, Türkistan'dan Efgan'a kadar olan ülkelerde dolaşabilirim!

Kalkmak istedim. Kolumdan tutarak:

– Yanımda kal, dedi. İşittim ki sen bir kitap yazmışsın. Orada hayatla ölümü karşılaştırarak konuşturuyormuşsun. Bu kitaptan bana ver. Onu çok uzaklara giderek, hiç kimsenin bulunmadığı bir yerde okuyacağım. Ölümü anlamak için ölü sükûnetine ihtiyaç vardır.

– Ben böyle bir kitap yazmadım, Gafur.

– Yazdın, iyi biliyorum. Bütün kütüphanelerde satılıyor. Yoksa fikirlerini çalacağımdan mı korkuyorsun?

Bu Gafur'la son konuşmam oldu.

(*Öğretmen Gafur*, 1953)

ZİYA OSMAN SABA

(1910-1957)

HAYATI: Ziya Osman Saba, İstanbul'da doğdu (Mart 1910). Babası Osman Bey subaydı. Sekiz yaşında iken annesi öldü, teyzesi ve eniştesi tarafından yetiştirildi. Galatasaray Lisesi'nde yatılı olarak okudu. Liseyi bitirince (1931) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okudu (1931-1936). Hukuk öğrenimi sırasında *Cumhuriyet* gazetesi muhasebe servisinde (1931-1936), üniversiteden sonra on yıl kadar da Emlâk Kredi Bankası'nda (1936-1945) çalıştı; daha sonra, Millî Eğitim Bakanlığı basımevi tashih bürosu şefi oldu (1945-1950). Kalb hastalığına yakalanınca resmî görevden ayrıldı, evinde Varlık Yayınevi'nin kitaplarını baskıya hazırlama görevini üstlendi, İstanbul'da öldü (29.1.1957).

ESERLERİ:

H i k â y e :

Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi (1952)

HİKÂYELER

Ziya Osman Saba'nın hikâyeleri, genellikle içe dönük, anı-hikâye biçimin de yazılardır. Bu konuda kendisi de şöyle demiştir:

> *Şimdiye kadar yazabildiğim nesir veya hikâyemsi yazıların bir kısmı, "Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi" adı altında, yakında çıkacak. (...) "Nesir ve hikâyemsi yazılar" dedim. Zira, hikâye yazmanın zorluğunu, hele benim gibi memleket ve insan tanımamışlar için imkânsızlığını bildiğimden, yazdıklarıma hikâye demeğe bir türlü dilim varmıyor.* (*Edebiyatçılarımız Konuşuyor*, 1953, s. 91)

Yazar, okuyucularından, "Bu parçaları bir ömrün 'hikâye' olmamış, ama yine de birer hikâyesi saymaları"nı diler. Şiirlerinde olduğu gibi, bu otobiyografik hikâyelerde de, kendisi ve sadece yakın çevresi (babası, karısı, çocuğu, mahallesi, evi vb.) anlatılmıştır. Bu hikâyeler için, "hatıraların bir nevi tespiti demek olduğu"nu belirttikten sonra, "Yazılarınızda sosyal endişeye pek raslanmıyor. Sizce bir sanatkârın cemiyette sosyal bir fonksiyonu da yok mudur?" yolundaki bir soruya şöyle yanıt vermiştir:

> *Hemen hemen sadece kendi hayatımdan, evimden, mahallemden bahsetmişsem, demek ki başka evlere girememiş, memleket gezememiş, başka hayatlar tanımamışım. Yoksa, başka insanlardan, kim bilir belki yalnız onlardan söz ederdim. Hatıralarımı, dediğiniz gibi, kendim tespit etmeseydim de, bir başkası, meselâ beni yakından tanıyan bir sanatçı yazsaydı, acaba ben, bir insan olarak, bir "sosyal endişe" konusu olamaz mıydım? Her sanatçıyı, olduğu gibi kabul etmek zorundayız. Ona bir sosyal fonksiyon teklif edemeyeceğimiz gibi, sosyal fonksiyonu yok diye de yeremeyiz. Yasak değilse, ben de kendimi anlatmış olayım. İnsan insana benzer, bana benzeyen ve daha dünyaya gelip*

bir gün benzeyecekler, kendilerini bende bulacaklar çıkar. (Mustafa Baydar, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, 1960, s. 168)

Bütün yazılarında geçmiş zaman özlemini işlemesi bakımından, Abdülhak Şinasi Hisar'la aynı yolda yürüdüğü söylenebilir. Yalnız içerik bakımından değil, kimizaman birtakım uzun cümlelere düşkünlük göstermesi, yer yer de anlatım biçimleri bakımından bu benzerlik dikkate değer:

Yeni Neveser yine eski nisan sabahlarına benzer bir nisan sabahı, yine eski haziran öğlelerini andırır bir haziran öğlesi, yine eylül akşamlarından farksız durgun bir eylül akşamı beni Kalamış'tan Köprü'ye, Köprü'den Kalamış'a götürüp getirmekte yine eskisi gibi devam ediyordu. (Neveser)

Hemen bütün kaynaklarda, yazarın *Değişen İstanbul* adlı kitabı da hikâye kitabı diye anılmış ise de, oradaki yazılar, bütünüyle anı ve izlenimlerden oluştuğu için, onları hikâye sayma olanağı yoktur.

MESUT İNSANLAR FOTOĞRAFHANESİ

O akşam işimden erken çıkabilmiştim. Şöyle Beyoğlu'na kadar bir uzanayım, dedim. Köprüden, saatlerdir pis hava ile dolmuş ciğerlerimin teneffüs hakkını vererek, Haliç'i ve Boğaziçi'ni selâmlayaraktan geçtim.

Bir zamanlar oturduğum semtlerin vapurları yine hep o hareket telâşı içindeydiler. İşte Kadıköy'üne kalkacak 6 vapurunun zili çalmaya başladı. İşte Boğaz'ın Anadolu sahilini yapacak 6,5... Bir zamanlar saniyeleri bile kıymetli olan bu kâh küsurlu, kâh küsursuz rakamlar şimdi benim için ehemmiyetlerini ne kadar kaybetmişler! Zil istediği kadar acılaşabilir, memur demir kapıyı kapamak tehdidini istediği kadar ileri götürebilir; ben artık o vapurların yolcusu değilim, benim oralarda artık kimsem kalmadı. Yüksekkaldırım'dan istediğim kadar yavaş, eski kitap satan dükkânların camekânları önünde istediğim kadar oyalana oyalana çıkabilirim. Tünel'e varınca tramvay bekliyormuş gibi üzüntülü bir hal alarak tramvaya binenleri seyreder, sonra yayan gitmeğe karar vermiş bir insan tavrıyla etrafı seyrede ede Galatasaray'a, Taksim'e kadar yürüyebilirim.

Karşımdan insanlar geliyor, arkamdan insanlar geliyor. Arkamdan gelenlerin bazılarıyla bir an bakışıyoruz; bazıları beni görmüyorlar, benim de görmediklerim oluyor, bana sürtünenler, çarpanlar oluyor. Erkekler, kadınlar, uzun boylular, kısa boylular, yaşlılar, gençler, güzeller, çirkinler, zenginler, fakirler... Kocalı kadınlar, henüz nişanlılar, yalnız, kolunda sevgilisi olanlar, anneleri ya-

nında yürüyen küçük çocuklar var. Cahit Sıtkı'nın, bir şiirinde "gün hazinesi" dediği bacaklarını uzun konçlu şosonlarda hapsetmiş bir ömür hazinesi genç kızlar var. Yalınayak çocuklar da var. Ayakları muhafazalıların arasında seğirtip gazete satmağa çalışıyorlar. Fakat ayakları üşümüyor gibi, "her halde alışmışlardır" diyorum. Hem onlar da kunduralılardan daha az mesut görünmüyorlar. Onlardan gazete alan zenginler, verdikleri paranın gerisini istemiyorlar. Bu onların sevincini bir kat daha artırıyor.

İki yanımda bu insanları giydirmeğe, doyurmağa, eğlendirmeğe, bir kat daha mesut etmeğe mahsus dükkânlar, mağazalar, salonlar var. Onların camekânları önünde durmaktan, hayale dalmaktan kendimi alamıyorum. Şu oda takımı ne güzel! İnsan yemekten sonra şu geniş koltukta kim bilir ne kadar rahat eder! Şu abajur, elindeki örgüsüne dalmış karısının yüzüne kimbilir ne tatlı bir pembelik verir. O zaman koca, gazetesini bırakarak karısının seyrine dalar... Şu masa, karşıki mağazada satılan radyolar için bilhassa yapılmış gibi, tam uygun gelecek. Radyonun üstüne de şu ileride, antikacıdaki biblolardan biri... Şehrin en büyük mobilyacısı bütün bir yatak odası takımı teşhir ediyor. İki kişilik karyola, atlas yorganı serilmiş, başucunda komodinine, üstündeki gece lâmbasına, yerde küçük halısına, pencerelerdeki tül perdelerine varıncaya kadar düşünülmüş, tam bir yatak odası... Perdeleri arasından da bir kış dekoru gözüküyor. Bütün oda kızıl bir aydınlık içinde, sanki sahiplerini beklemekten sabırsızlanıyor gibi...

Fakat bütün bu eşyayı nereye taşımalı? Şu kat kat apartmanların hangi katı benim olabilir? İlerliyorum...

Ya şu mağazadaki mavi kolye. Tanıdığım kızlardan şu en mavi gözlüsüne ne kadar yaraşacak! Fakat o kız benim sevgilim değil ki!

Bir kunduracının camekânında yanlara doğru kaçışmış gibi duran, kimi kapalı, kimi daha dekolte, bütün mahremiyetleri ile kadın terlikleri, bütün bir eve hayatını hayal ettiren terlikler...

Ah şu kadın eşyaları, çamaşırları, elbiseleri satan mağazalar... Düşünüyorum ki, bütün o çamaşırlardan, elbiselerden, tayyörlerden, mantolardan istediğim kadar alacak param olsa da, onları kullanabilecek, onları giyebilecek, "Bütün bunlar senin için" diyebileceğim kimsem yok.

Sanki bütün bu mağazalar, bütün şu insanlara, saadet satıyorlar. Şu manavdaki renk renk, türlü türlü yemişlerden, meselâ şu iri, sarı kabuklular portakal değil, bir sofra saadetini tamamlayacak bir başka lezzet, koku ve serinlik saadetidir. Şu satıcılar avaz avaz bağırarak, "Şu sattıklarımızdan da alın, daha çok mesut olun" demek istiyorlar. Hele şu köşede, tâ Vefa'dan getirilmiş boza şişeleri. Bu, yemekten birkaç saat sonra bir babanın, ailesi efradına,

üzerine tarçın ekerek, leblebiler koyarak yudum yudum tattıracağı bir nev'i şahsına münhasır saadet değil de nedir?

Bu caddeye ne kadar da çok fotoğrafçı toplanmış, şimdiye kadar kaç tanesinin önünde resimleri seyre daldım. Bütün bu mesut insanlar buralara da saadetlerini tesbit ettirmek için koşuşmuş olacaklar. Bu resimlerde, yaşayacaklarından daha uzun zaman tebessümleri devam edecek. Şu gelin, demin gördüğüm kocalı kadın değil mi? Şu pembe yüzlü, çift örgülü saçlı küçük çocuk, daha demin sıçrayarak yanımdan geçen genç kız değil mi? Belli belli! Bu fotoğrafhanelerde hiç ölülerin resmi yok. Zaten en yakın mezarlık buraya kilometrelerce uzakta. Bu caddede ancak mesut dolaşılabilir. Yalnız bu caddede bulunmak insanı mesut etmeğe kâfidir. Yaşadığımı, ben de saadetimi düşünmeliyim. Şu kadar dükkânın içinde elbette beni de mesut, hiç olmazsa memnun edebilecek şeyler satanlar da yok değil yal Şuracıkta kunduralarımı boyatabilirim. Şu kravatı pekâlâ satın alabilirim. Yeni gelmiş şu şiir kitabı bana pekâlâ zevkli saatler geçirtebilir. Ben de pekâlâ şu mesut insanların fotoğraflarını çıkarttıkları fotoğrafhanelerden birine girebilir, "Ben de mesudum, benim de resmimi çekebilirsiniz" diyebilirim. Fotoğrafçı da itiraz edemez, "Sizin kimseniz yok, fotoğrafı ne yapacaksınız?" diyemez. Sorarsa, elbette günün birinde benim de bir sevgilim olabilir. "Sizin çekeceğiniz bu en güzel fotoğraf, onun çantasının gizli bir köşesinde, güzel kokular içinde yatabilir" derim.

Sonra, "Beni sevecek kimse çıkmasa bile, haberiniz yok mu, yeni bir şiir kitabım intişar etti, bu kitap pekâlâ bana şair dedirtebilir, ve kimbilir, zaman gelir, edebiyat tarihçisi, bu kitap intişar ettiği zamanki fotoğrafımı arayabilir. İstikbalin nefis kâğıtlı bir edebiyat tarihinin sayfaları arasından bütün gençliğimle tebessüm edebilirim. Evet, evet, hiç olmazsa genç değil miyim, ağarmış saçlarımla, biraz bezgin duruşuma bakmayın, nüfus tezkerem yanımda, buyurun, ben daha genç sayılırım. Ve sırf genç olmam, benden isteyecekğiniz tebessümü dudaklarımda yaratabilir."

Bir fotoğrafhanenin önünde bir otomobil durmuş ve etrafında bir meraklı kalabalığı hâsil olmuş. Yaklaşıyorum, otomobilin içi, camların kenarları bütün çiçeklerle süslü. Demek gelinle güvey fotoğrafhanedeler. Ben de bu fotoğrafhaneye girer, hem fotoğrafımı çıkartmış olur, hem de hayatlarının en mesut zamanlarından birini yaşamakta olan bu çifti, kapıdan çıkmak üzere iken olsun, bir defa selâmlarım.

Bütün duvarları fotoğraflarla kaplı holde bekliyorum. Bütün fotoğraflardaki insanlar tebessüm ediyorlar. İşte, yeni rütbesinin verdiği gurur ve emniyetle istikbaline gülümseyen genç subay. Büyük bir lâstik topu dünyanın en büyük hazinesi imişçesine sıkı sıkı tutmuş, yanaklarından sıhhat fışkıran gürbüz ço-

cuk. Bir fakültenin mezunları hâtırası: Hocalar memnunluk ve iftihar içinde; yeni mezunlar da hocalarının etrafında, sırtlarından bir yükü atmış, uzun bir yolu bitirip bir ağaç altına oturmuş insanların saadetiyle gülüyor, hep gülümsüyorlar.

Sonra, yeni evliler, yan' yana dururlarken, sevinçten, hazdan titredikleri âdeta hissedilen, çiçekler içinde yeni evliler. Bütün şu delikanlılar hep evlenmişler, saadet duymuşlar ve mekteplerini bitirdikleri zaman fotoğraflarını çekmiş olan fotoğrafçıya koşup, "İşte evlendik, bu sefer de evlenme saadetini tadıyoruz, yine fotoğrafımızı çekin" demişler.

Sonra, pürüzsüz, uzun bir evlilik hayatının en güzel bir noktasında, belki bu izdivacın bir sene-i devriyesinde, birkaç yaşına gelmiş çocukları ortalarında, resim çektiren eski evliler. Kadın biraz şişmanlamış, erkeğin alnından doğru saçları seyrekleşmeye başlamış, karşı duvarda asılı bir yeni evliler fotoğrafına bakarak gülümsüyorlar. Burada her şey, herkes birbirine gülümsüyor. Hiçbir ihtiyar, hiçbir çirkin, hiçbir düşünceli insan resmi yok. Sanki bu fotoğrafhaneye sevinçsiz hiçbir insan ayak atmamış. Yahut fotoğrafçı, bir muvaffakıyet sırrı olarak, makinesinin karşısında candan gülümseyemeyecek müşterisinin fotoğrafını çekmemiş.

Ben böyle düşünürken, birden atelyenin kapısı açıldı; gelin, elindeki çiçeklerden daha beyaz beyazlar içinde, yanında genç kocası, bir bahar havası bırakarak, bir bahar rüzgârı gibi önümden geçtiler, kendilerini bekleyen otomobile bindiler. Fotoğrafçı onları selâmetledikten sonra bir müddet daha eşikte kalarak otomobili gözleriyle takibetti, sonra geri döndü, yarattığı eserden memnun bir sanatkâr haliyle kendi kendine gülümseyerek, beni görmeden bulunduğum tarafa birkaç adım attı. Neden sonra varlığımı farkedip, tatlı bir rüyadan uyanır gibi, bakışlarıyla ne istediğimi sordu.

– Fotoğrafımı çektirmek istiyorum. Güzel olmasını arzu ettiğim bir fotoğraf çektirmek istiyorum, dedim.

Ben konuşurken adam da beni baştan aşağı süzüyor, yüzü deminki memnunluk halini yavaş yavaş kaybediyor, âdeta endişeli bir ifade alıyordu:

– Buyurun atelyeye, dedi.

Ben önde, o arkada, çiçek ve lâvanta ile karışık bütün bir saadet kokusunun dalgalandığı atelyeye girdik. Gösterdiği sandalyeye oturdum. Makinenin arkasına geçti, örtünün altında yüzü kayboldu; yalnız, arasıra sesini işitiyorum:

– Tabiî durun!

– Kendinizi sıkmayın!

– Buraya fotoğraf çektirmek üzere gelmiş olduğunuzu unutun!

– Güzel, sevinçli şeyler düşünün!

Bunu ihtar etmesine hacet yoktu, ben buraya zaten sevinçli düşüncelerle gelmiştim. Şimdi burada çekilecek fotoğrafı belki bir gün sevgilim çantasında taşıyacak... belki bu resim...

Birden fotoğrafçının sesi, bu sefer biraz daha asabî yükseldi:

– Lûtfen, zorla gülümsemeyin!

Evet, zorla tebessüm ne kadar çirkindir! Zaten benim zorla gülmeye ihtiyacım yok. Şu adesenin arkasından bütün bir ebediyet bana bakıyor demektir, ben de bütün o ebediyete, bana hayran kalacak bütün o müstakbel nesillere büyük bir şair gibi biraz mağrur, biraz yüksekten, sadece tebessüm edebilirim.

Çok mu fazla kendini beğeniş? Çok büyük, hattâ gülünç bir iddia mı? Doğrul Benim esasen hayatta hiçbir iddiam olmadı kil.. Bu çıkacak fotoğrafımın daha küçük, daha mütevazı bir vazifesi olabilir. Belki, dinimin bana vaadettiği en yüksek mertebeye erişir, belki bir gün şehit düşerim. Belki o zaman bu fotoğrafımı, bazı mecmualar, diğer şehitlerinkilerle beraber, basarlar. Belki mektebim, verdiği şehitler arasında benim de bu resmimi müzesinin bir köşesine asar. Belki sadece ölüp giderim. O zaman da bu fotoğrafım hayatta kalmış birkaç akrabamın, birkaç vefalı arkadaşın beni anmalarına vesile olur. Onlara, şimdiden şükran, ve dostluk tebessümlerimi göndermeliyim.

Dışarıdan gelen şu hayat gürültüsüne dalarak, şu odaya sinmiş beyaz gelin kokusunu teneffüs ederek, şu karşı binanın saçaklarında gagalarıyla öpüşen güvercinleri seyrederek, demin holde seyrettiğim fotoğrafları gözümün önüne getirerek, o delikanlı mezunlardan biriymiş gibi, genç subay gibi, bir gün şahadet mertebesine erişebileceğimi düşünerek, elimde sevgilimin eli varmış gibi, ortalarında çocuklarıyla fotoğraf çektirmiş olan evlilerin o rahat tebessümüyle... Fakat şimdi niçin böyle uğraşıp duruyorum? Niçin kendi kendimi aldatmağa çalışıyorum? Benim asıl mesut zamanlarım ne oldu? Niçin asıl o zamanlar resim üzerine resim çıkartmadım? Niçin her hafta fotoğrafçıya uğramadık? Neden bugün buraya tek başıma geldim?

Fakat şimdi böyle şeyler düşünmenin de sırası mı ya! Dünyada her insan az çok bir felâkete uğramış olabilir. Bunun için büsbütün kötümser olunur mu?.. Felâketler yerine saadetleri, ölmüşler yerine doğacakları, geçmişler yerine gelecekleri düşünmeliyim. Hem...

Birden, fotoğrafçı siyah örtüsünü başından atarak doğruldu. Yüzü hattâ biraz terlemişti, ümitsiz bir tavırla:

– Beyim mâzur görün, sizin fotoğrafınızı çekemeyeceğim, dedi.

(*Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi*, 1952)

KEMAL TAHİR

(1910-1973)

HAYATI: Kemal Tahir İstanbul'da doğdu (30.11.1910). Babası Tahir Bey, alaydan yetişme deniz subayı idi. II. Abdülhamit döneminde sarayda görevli olarak bulunmuş, saraydaki marangozhanede padişahın yanında marangozluk yapmış, saraylı bir Çerkes hanımla evlenmiş, İkinci Meşrutiyet döneminde yüzbaşılıktan emekli olmuş (1908), Balkan Savaşı'nda rütpesi teğmenliğe indirilerek yeniden askere alınmış (1912), Birinci Dünya Savaşı sırasında da cephede ve cephe gerisinde çalışmış (1914-1918), savaş sonrasmda tekrar emekliye ayrılmıştır. İşte böyle bir ailenin çocuğu olan Kemal Tahir, Kasımpaşa'daki Cezayirli Hasan Paşa rüştiyesini bitirdi (1923), Galatasaray Lisesi'nde onuncu sınıfa kadar okudu; ailesinin geçim sıkıntısı yüzünden okuldan ayrıldı; avukat kâtipliği, ambar memurluğu gibi işlerde çalıştı (1928-1932); çeşitli gazete ve dergilerde *(Vakit, Haber, Son Posta, Karagöz, Tan, Karikatür, Yedigün)* düzeltmenlikten yazı işleri müdürlüğüne kadar türlü görevlerde bulundu (1932-1938); askerî mahkemede, Nâzım Hikmet'in yanı sıra, "askeri isyana tahrik ve teşvik" savı ile yargılandı, 15 yıl hapse mahkûm oldu; Çankırı, Çorum, Kırşehir, Malatya cezaevlerinde 12 yıl yattı (1938-1950); genel af yasasından yararlanarak hapisten çıktıktan sonra geçimini yazarlıkla sağlamağa çalıştı; çeşitli takma adlarla çeviriler yaptı; ilk zamanlarda, kendi romanlarından birkaçını dahi *(Sağırdere, Esir Şehrin İnsanları)* gazetelerde takma adlarla tefrika ettirdi; Aziz Nesin'le birlikte Düşün Yayınevi'ni kurdu (1957); *Yorgun Savaşçı* adlı romanı ile Yunus Nadi roman armağanını (1968), *Devlet Ana* adlı romanı ile de Türk Dil Kurumu roman ödülünü (1968) kazandı; İstanbul'da öldü (21.4.1973)

ESERLERİ:

Hikâye:

1 – *Göl İnsanları* (1955)

Roman:

2 – *Sağırdere* (1955)
3 – *Esir Şehrin İnsanları* (1956)
4 – *Karaduman* (1957)
5 – *Rahmet Yolları Kesti* (1957)
6 – *Yediçınar Yaylası* (1958)
7 – *Köyün Kamburu* (1959)
8 – *Esir Şehrin Mahpusu* (1962)
9 – *Kelleci Memet* (1962)
10 – *Yorgun Savaşçı* (1965)
11 – *Bozkırdaki Çekirdek* (1967)
12 – *Devlet Ana* (1967)
13 – *Kurt Kanunu* (1969)
14 – *Büyük Mal* (1970)
15 – *Yol Ayrımı* (1971)
16 – *Namusçular* (1974)
17 – *Karılar Koğuşu* (1974)
18 – *Hür Şehrin İnsanları* (2 cilt, 1976)
19 – *Damağası* (1977)
20 – *Bir Mülkiyet Kalesi* (2 cilt, 1977)

ROMANLAR

Kemal Tahir, çoğu sanatçılar gibi, edebiyat hayatına önce şiir yazmakla başlamış (1932-1938); bir ara, *Yedigün* dergisinde "Cemalettin Mahir" takma adıyla hikâye denemelerine girişmiş (1935); hapse girince, *Hürriyet* gazetesinde "Bedri Eser" takma adıyla serüven romanları yayınlamış; geçim kaygısıyla başvurduğu bu yoldaki çalışmaları hapisten çıktıktan sonra da, yine takma adlarla (F. M. İkinci vb.) sürdürmüş; gerçek sanat çalışmalarını da, gerek hapiste iken (1941), gerek hapisten çıktıktan sonraki ilk yıllarda (1950-1953) ister istemez yine takma adlarla yayınlamıştır: *Tan* gazetesinde *Göl İnsanları* genel başlığı altında "Cemal Mahir" takma adıyla tefrika edilen (1941) hikâyeleri onun dikkati çeken ilk ürünleridir. Hapisten çıktıktan sonraki ilk yıllarda, *Son Posta* gazetesinde "Körduman" takma adıyla tefrika edilen (1950) *Sağırdere* ile, *Yeni İstanbul* gazetesinde "Nurettin Demir" takma adıyla tefrika edilen (1952) *Esir Şehrin İnsanları* adlı ilk romanları, edebiyatımızın o alandaki önemli verimleri sayılmıştır. Yazar, kendi adını, ancak 1955 yılında kullanmağa başlamıştır.

Kemal Tahir'in roman alanındaki çalışmaları üç çizgi üzerinde yürümüştür: a. Köy ve kasaba romanları (*Sağırdere, Körduman, Köyün Kamburu* vb.); b. Şehir romanları (*Esir Şehrin İnsanları, Esir Şehrin Mahpusu, Kurt Kanunu* vb.); c. Tarihsel romanlar *(Devlet Ana).*

Kemal Tahir, Türk insanının ve toplumun Batı insanına ve toplumuna benzemediğini; o yüzden, Türk romanının da içerik bakımından Batı romanına benzememesi gerektiğini; bunu sağlamak için de, Türk romancısının Türk insanını ve toplumunu, bunların özelleklerini incelemesinin zorunlu olduğunu söyler; böylece, romancıya, roman sanatı dışında bilimsel görevler yükler; araştırmacıların yapmaları gerekip de yapmadıkları işi, romanlarında kendisi üstlenir. Çeşitli yazı ve konuşmalarında şöyle der:

> *Türk romancısının büyük bir zorluğu var: Edebiyat tarihimizde romanın olmaması. Tanzimat'tan sonra Batıdan özellikle macera romanları ile Türk okuyucusu romanı tanıdı. Ondan*

sonra da Türk romanı 1945'lere kadar bir Batı romanı kopyacılığı haline gelmişti. (...) Oysa, Türkiye, Batıya hiç benzemeyen bir topluluktur. Anadolu Türk insanının tarihi, Batı insanı tarihinin geçirdiği aşamalara uğramamıştır. Bu sebepten, insanlarımızın olaylar karşısındaki davranışları, iç dünyalarını meydana vuruşları Batı insanınınkine benzemez. Bu açıdan bakılırsa, Türk romanının gerek öz, gerek biçim bakımından Batı romanı karşısında köklü özellikler göstermesi şarttır. ("Haftanın Sanat Olayı", *Ulus*, 11.8.1967)

Türk insanının kötü hastalığı, kendisini merak etmeme illeti sürmektedir. Eser yazmak gibi, bu hastalığı sağaltmak ödevi de sanatçınındır. Sanat siyasal, toplumsal, ekonomik bilgilerin, hele bütün bilimlerin anası olan tarih biliminin dışında var olamaz. (...) Kara cahillikle bilim bile yapılır ama sanat eseri yapılamaz. ("Romancı Kemal Tahir", *ABC*, 1966, sayı 10)

– Roman sanatı eski olan Fransa'da toplumsal sorunları işleyen bir yığın roman daha önce yazılmış olduğundan, bunun Fransız edebiyatında geniş bir birikimi olduğu için, bugün roman başka alanlara dökülebilir, "roman pure" yazılabilir. Biz yazamayız. Daha o birikim yok bizde, o aşamaya gelmedik.

– Yani hâlâ bir çeşit Ahmet Mithat Efendi mi olmak gerekiyor?

– E, ne yapalım, biraz öyle! (Mehmet Seyda, *Türk Romanı*, 1969, s. 4-5)

Ahmet Mithat'm verdiği bilgi, roman kişisinin o anda yaptığı işle ilgilidir; diyelim, roman kişisi bir balyoz kullanıyorsa, Ahmet Mithat balyoz üzerine bilgi verir ve bu yoldaki bilgileri kendi ağzından anlatır. Kemal Tahir ise, toplumsal ve tarihsel birtakım bilgileri –kendi kafasında kuramsal olarak çözümlediği bu bilgileri– okuyucuya aktarmak için, o duruma uygun düşecek yolda hazırladığı roman kişilerine söyletir. Bunlar, olayların içinde yaşayan canlı kişiler değil, "Sahibinin Sesi" gramofonları gibidirler, sahibinin (yazarın) sesini aktarırlar.

Kemal Tahir'in toplumsal ve tarihsel görüşleri başlıca şu noktalarda toplanır:

a. Osmanlı devletinde feodalite yoktur; dolayısıyla, özel toprak mülkiyeti ve toprağa bağlı köle yoktur. Toprak, kişilerin değil, önce Allahın, sonra onun adına paşidahmdır.

b. Servet, belli ellerde birikmemiştir.

c. Batı toplumu sınıflıdır, Doğu toplumunda sınıf ve sınıflararası çatışma yoktur; kişilerin hakları devletin koruması altındadır.

ç. Kişiler toplumsal ve dinsel eşitlik ve özgürlük içindedir. Özgür oldukları için de, özgürlüklerini feodalden satın almak, özgürlük savaşı vermek söz konusu değildir.*

d. Tanzimat'la başlayan Batılılaşma hareketi, Osmanlı düzeni yerine, Batı düzenini topluma yerleştirme girişimidir. Bu hareketi halk benimsemediği için, ülkede yöneten-yönetilen, aydın-halk ikilemi doğmuş; Batı düzeni bize uymadığı için de, halk, getirilen yenilikleri benimsememiştir. (İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir'in Sohbetleri*, 1980, s. 22-25, 59-64, 80-81, 135-137; Seyda, *age.*, 46-48, 52-53)

Osmanlı düzeni ile ilgili bu görüşler, yazarda, bir Osmanlı hayranlığı uyandırmıştır:

> *Bizim aramağa mecbur olduğumuz şey, ırka dayanan Türk insanı değil, Osmanlı insanı geleneğini sürdüren bir insan tipidir.* (Seyda, *age.*, s. 57)

Çeşitli romanlarında, roman kişileri ağzından, II. Abdülhamit'i övmesi, onu tahttan indiren "Jöntürk'ler"i (İttihatçıları) yermesi dahi, bu Osmanlı hayranlığına bağlanabilir:

> *Abdülhamit efendimiz, tam otuz üç yıl, bu Osmanlı ülkesini belâya uğratmadan, neyle çekti çevirdi bakalım? (Kelleci Memet*, 1972, s. 269)
>
> *Bunlar, tam otuz üç yıl Peygamber postuna oturmuş, Allah sayesinde yedi düveli parmağında oynatmış Sultan Hamit gibi bir padişaha... (Köyün Kamburu*, s. 222)
>
> *Contürk demek düpedüz zındık-farmason demektir. Bunlar Peygamber vekiline, koca Osmanlı padişahına dinsiz, imansız lafıyla karşı gelip kıpkızıl gâvur olduklarını meydana vurdular.*

---

* Kemal Tahir'in bu görüşleri, birtakım incelemecilerin (Prof. Fuat Köprülü, Prof. Ömer Lütfü Barkan, Prof. Mustafa Akdağ, Prof. Sencer Divitçioğlu vb.) vardıkları sonuçlarla bağdaşmamaktadır. Bunun en çarpıcı örneği de, IV. Murat (hük. 1623-1640) döneminde vergi yükü altında halkın devletçe nasıl ezildiğini anlatan *Koçi Bey Risalesi*'dir:

> *... Şimdi halde reâyâ fukarasına olan zulüm ve teaddî bir tarihte ve bir iklimde ve bir padişah memleketinde olmamıştır.*

(...) Selânik'ten ordu yürümüş, İstanbul'u apansız basmış, bunca senelik Sultan Hamit'i tahtından indirmiş. (*Köyün Kamburu*, s. 217-218).

Konuşmak önceden gerekti... Sultan Hamit gibi gölgeli bir padişahı indirmeden önce gerekti. (...) Yedi kralı parmağında oynatan Peygamber halifesini it leşi gibi gâvur içlerine sürdüler. (*Yorgun Savaşçı*, 1968, s. 247)

Bu Osmanlı hayranlığının, Abdülhamit savunuculuğunun ve Jöntürk düşmanlığının kaynağı da, yazarın bilinçaltındaki bazı birikimlere (babasının Abdülhamit sarayına bağlı olan ve İkinci Meşrutiyet döneminde İttihatçılar tarafından işinden çıkarılan bir subay, annesinin de saraylı bir hanım olmasına) bağlanabilir belki de.

Bilgileri roman kişileri ağzından verme yönteminin bir sonucu olarak, romanlar, genellikle, kişilerin karşılıklı konuşmaları üzerine kurulmuştur. Bir incelemecinin saptadığına göre, 560 sayfalık *Büyük Mal* romanının 420 sayfası konuşma, 140 sayfası konuşma dışıdır; yani %75'i konuşma. Ne var ki, "Kemal Tahir'de konuşma, kişinin iç dünyasını aydınlığa çıkarma görevini yüklenememiştir" (Fethi Naci, *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, 1981, s. 280).

Kemal Tahir'in çoğu romanlarında kişilerin, kendilerine özgü sorunlarla canlandırılan varlıklar olarak değil, toplumsal ve tarihsel sorunları aktarmakla görevli kuklalar olması, yazarın roman anlayışından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki:

Batı romanı neye dayanır? Drama mı? Batıda dram nerden kaynaklanıyor? Sınıf çatışmasından, sınıf içindeki insanın yalnızlığından. Benim toplumumda sınıf var mı? Yok. Sınıf olmayınca, çatışması da yok... Toplumda görünen tabakalaşmalar sınıf değil, uyuşmazlıklar çatışması değil. Ayrıca, benim insanım toplumda yalnız da kalmıyor... O halde ben romanda Batının anladığı dram dışında bir dram anlayışına varmam gerekir. Belki Batının kişi dramına karşılık, ben toplumun dramını işlersem, kendi romanımı vereceğim. (Bozdağ, *age.*, s. 141)

"Kapımızın numarasını bile her akşam eve dönüşte yeniden kontrol edeceğiz" (Haldun Taner, "Yürekli Bir Yazar Kemal Tahir", *Milliyet Magazin*, 27.4.1975) diyen Kemal Tahir, doğruluğu herkesçe kabul edilen kimi tarihsel olaylar üzerine, belgelerle kanıtlanmamış birtakım ters yorumlar, aykırı

düşünceler (paradokslar) ileriye sürmekten hoşlanır. Bunu, bilimsel kuşkunun yanı sıra, ilgi çekmek için de yapmış olabilir. Birkaç örnek:

Bizim Isparta'mızda, müslümanın içi bozulması, Sultan Mecit'in tahta çıkma sevinciyle aklını sıçratıp, "Bundan böyle gavûr-müslüman ayrıntısı yok!" fermanı çıkarmasından bilinir. (*Bozkırdaki Çekirdek*, 1972, s. 355)

– ... *Alman'ların desteğiyle, avcı taburlarını kullanarak 31 Mart'ı çıkarıp Abdülhamit'i alaşağı etmeseydik, silinip süprülmüştü Selânik cuntası.*

– *Dur yahu, anlamadım. 31 Mart...*

– *Bizim* (İttihatçıların) *marifetlerimizdendir.* (*Kurt Kanunu*, s. 290-291)

– *Lazkiye mebusu Arslan Beyin, Hüseyin Cahit'e benzediği için başkaldırmış askerler tarafından öldürüldüğü söylenir, değil mi?*

– *Bu da mı yalan?*

– (Arslan Bey) *Gem almaz Alman düşmanlarındandı...* (*Kurt Kanunu*, s. 291)

Abdülhamit'i indirip Reşat'ı bindirmek hiçbir yerli hesabın sonucu olamaz. Devleti dinamitlemekti bu, ancak yabancı güçlerin işine gelirdi. (*Kurt Kanunu*, s. 292)

Bu halifeliğin kaldırılması işi, görünürde, bizden çok, müslüman sömürgeleri olan büyük devletlerin işine gelse gerek. (*Kurt Kanunu*, s. 372)

Bana kalırsa, Mustafa Kemal İngiliz'leri inandırdı, Enver'in yolunu keseceğine... Yunan İzmir'e çıktı çıkacak deniyor: Durum böyleyken, Mustafa Kemal'in Samsun'da işi ne? İngiliz'ler iyice güvenmeseler Karabekir'i Erzurum'a yollamazlardı. Bir şeyler dönüyor! (*Yorgun Savaşçı*, 1968, s. 130)

Kemal Tahir, kendi gözlemlerine dayanan günlük hayat olaylarını hemen hemen hiç ele almamış; çoğu Çorum yöresindeki yaşayışı anlatan köy romanlarını (*Sağırdere, Körduman, Kelleci Memet, Köyün Kamburu* vb.), Çorum, Çankırı, Kırşehir cezaevlerinde tanıdığı hükümlülerden dinlediği olaylar üzerine kurmuş (yazar, ora cezaevlerinde yatmıştı ama, o yöreleri kendisi

görmemişti); Köy Enstitüleri üzerine yazdığı romanın *(Bozkırdaki Çekirdek)* temelini, bir süre Köy Enstitüsü'nde öğretmenlik yaptıktan sonra Enstitü'den uzaklaştırılan incelemeci Tahir Alangu'nun anlattıklarından almış; tarihsel olayları işleyen romanları da (*Devlet Ana, Yorgun Savaşçı, Kurt Kanunu* vb.) okuduğu kitaplardan, yazılardan çıkarmıştı.

Kimi eleştirmenlerin işaret ettiği üzere, bu eserlerde "hayatın sıcaklığı"nın bulunmayışı belki de buradan kaynaklanıyor.

Orhan Kemal de, kendi sanat tutumunu açıklarken, karşılaştırma yapma gereksemesiyle, bu konuya değinmiştir:

> *Kemal Tahir gibi, yaşamadan yazmadım. Kemal Tahir'in romanları, köyde yaşamadığı için, köyü görmediği için, nazarî yazılmış romanlardır. Kemal Tahir köyü bilmez. Hele köylüyü hiç bilmez. Sevmez onları. Çankırı, Malatya, Çorum hapishanesinde tanımıştır köylüyü. Oku "Köyün Kamburu"nu, "Yediçınar Yalyası"nı... Ben çok iyi bildiğimi yazmak isterim. Yazmak için, görmeliyim, yaşamalıyım...* (Nurer Uğurlu, *Orhan Kemal'in İkbal Kahvesi*, 1973, s. 45)

Kemal Tahir konuşma diliyle yazmağa özen göstermiştir. Kimi konuşmalarında dil konusuna değinerek şöyle demiştir:

> *Bizde bir yanlış inanç var. Osmanlı-Türk yazı sanatında şiir çoktur da, düzyazı hemen hemen hiç yoktur sanırız. Oysa (...) düzyazımız çok büyük bir canlılık ve anlatım gücü taşımaktadır. Ne yazık ki, bugün Orta-Anadolu Türk'lerinin konuşma dilinde kullandıkları bu düzyazıyı, bir çok millî varlıklarımız gibi, Tanzimat'ın getirdiği millî felâketle görmemezlikten gelmişiz. Tanzimat'ın Batı etkisi, yazı dilimizin temel kurallarını, Batı düşüncesi kalıplarından başka bir şey olmayan kozmopolit bir yazı dili ile geliştirilmiştir. (...) Bu durum karşısında Türk romancısı romanını yazarken yazı dilimizi de kurtarmak ödevindedir.* ("Haftanın Sanat Olayı", *Ulus*, 11.8.1967)

> *Benim bugün kullandığım dil, Evliya Çelebi'den halka, tabiî halkın mürekkep yalamışına, geçen bir dil var. Buradan bir yere çıkılır mı? Onu bilmem. Ama şimdilik ben bu dilden memnunum. Öyle zengin deyimler var ki insanı şaşırtıyor. Şuna bakın: "Keçinin meşeye ettiğini, kül derisinden çıkarır".* (Fethi Naci, "Kemal Tahir'in Evinde", *Dost*, 1960, c. VI, sayı 30)

Yazar, bu atasözünü, romanlarından birinde, "Bekirağa Bölüğü"nde görevli Çankırılı gardiyan-asker İbrahim'e söyletir:

> *Bizim oralarda bir lâf ederler: "Keçinin meşeye ettiğini, kül derisinden çıkarır". Onun sana ettiğini Vahap Çavuş kemiklerinden çıkardı. Gayrı iflâh olmaz.* (*Esir Şehrin İnsanları*, 2. bas., tarihsiz [1969], s. 321)

Yazar, genellikle Çorum çevresini anlattığı köy romanlarında, şive taklidi yapmamış; çevrenin dil özelliğini yansıtmak için, cümle kuruluş biçimlerinden yararlanmıştır:

> *Yahu bunlar nasıl bir işler, hiç akıl almaz bir işler.* (*Büyük Mal*, s. 236)
>
> *Ulan kız, bunlar nasıl bir lâflar?* (*Köyün Kamburu*, s. 129)
>
> *Buyurduk işte, buyurduk ki bak nasıl!* (*Köyün Kamburu*, s. 153)

Yazar, çok alıştığı bu Çorum ağzını, zaman zaman başka eserlerinde de kullanmıştır:

> *Moğul'u arattı ki, gör nasıl!* (*Devlet Ana*, s. 209)

Yazar, Çorum'un deyime çalan kimi söyleyiş biçimleriyle anlatımı zenginleştirmiştir:

> *Hiç kimse bu yiğidi biliş çıkaramadı* (tanıyamadı). (*Köyün Kamburu*, s. 8)
>
> *Narlıca'nın birinci gelen* (önde gelen) *zenginlerinden Mahir Ağa...* (*Köyün Kamburu*, s. 10)

1932'den sonra dil devrimi ile yaratılan yeni sözcükleri de, sırası geldikçe, rahatlıkla kullanmıştır. Bunu yaparken sözcüğün yaratıldığı dönemi gözönünde bulundurmamış, daha önceki dönemin insanlarını da yeni sözcüklerle konuşturmuştur; sözgelimi, İttihat ve Terakki Fırkası'nın ileri gelen bazı kişileri (Halil Paşa vb.) Mütareke döneminde şu sözcükleri kullanırlar:

> *Açı, anayasa, Amerika Birleşik Devletleri, başarı, başkan, başkent, çoğuzaman, denge, durum, inanç, kural, kutsal, örgüt, savunma, sorumluluk, sürekli, toplum, tümen, yazar, zorunluk...* (*Yorgun Savaşçı*, 2. bas., s. 111-118)

1

KÖYÜN KAMBURU

Kemal Tahir, beylik, ağalık kurumunun, Batıdaki feodaliteden ayrı bir özellik gösterdiğini, ağalığın babadan oğula geçme zorunluğu bulunmadığını, başka bir ailenin "becerikli bir kişisine de geçebileceğini" kanıtlamak amacıyla bir üçleme yazmıştır: *Yediçınar Yaylası, Köyün Kamburu, Büyük Mal.* Bu konuda şöyle der:

> *Biz, toplumumuzda Batıdakine benzer bir feodalite bulunmadığı kanısındayız. (...) Ağalık, doğunun bazı çevreleri sayılmazsa, Anadolu'da mutlaka babadan oğula geçen bir miras değildir. (...) Büsbütün yabancı bir ailenin becerikli bir kişisine de geçebilir. "Yediçınar Yaylası", gerek soyluluk, gerekse zenginlik bakımından nüfuzlu kişi haline gelmenin bizdeki, Batıya benzemez özelliklerini anlatmaktadır.* (*Türkiye Defteri*, defter 2, 1974, s. 29)

Yazarın "becerikli kişi" dediği kimseler, zenginliği ve nüfuzu ele geçirmek için ahlâk ve yasa dışı her şeyi yapmaktan (pezevenklik, hayvan hırsızlığı, silâh kaçakçılığı, cinayet vb.) kaçınmazlar.

Yazar, çoğu romanlarında olduğu gibi, *Köyün Kamburu*'nda da, cinsel ilişkilere geniş yer vermiş, çoğu olayların gelişmesini bu eksen üzerine oturtmuştur:

Çoban Kara Abuzer, güzel karısını genç ağasına peşkeş çeker; Marazlı Selim'in karısı Petek, babasının hizmetkârı Pelivan Hasan'la samanlıkta sevişir; Dişlek Ahmet Ağa'nın karısı Şerife, kocasının on dört yaşındaki kardeşi Veli'yi baştan çıkarır; Çalık Kerim, üvey kızını samanlıkta sıkıştırır; köyün imamı Uzun İmam, öğrencileri on-on iki yaşlarındaki kızlara sarkıntılık eder.

Bunların hepsi bir araya toplanınca, sanki bir Türk köyü değil de, bir genelev anlatılıyormuş gibi oluyor.

Köy dışındaki çevrelerde de bu hal yangındır: Medrese müderrisi Hüsamettin Efendi "cemal âşıkı"dır, kırklık karısı da kocasının yakışıklı çömezlerini eve alır vb.

Solculuk suçlamasıyla 12 yıl hapiste yatan bir yazarın köyü anlatan kitaplarında, samanlıkta çiftleşme olaylarından daha başka sorunlara ağırlık vermesi gerekirdi.

Orhan Kemal de, kendi sanat tutumunu anlatırken, dolaylı olarak bu konuya değinir:

> *Bir sanatçı olarak ben, adamın bu "anormal" yanlarıyla birlikte, sözünü ettiğim ve gözlerimi yaşartan, asıl bu yanını vermeği kendime yol edinmişim. Demek isterim ki, içinde yaşadığımız toplum düzensizliği insanlarımızı buralara kadar* (gavatlık, deyyusluk, ırz düşmanlığı) *düşürürse, asıl suçlu toplumdaki düzensizlik olsa bile, insanlarımız aslında iyidir, güçlüdür, kahramandır. (...) Ama sen tut, Kemal Tahir gibi, insanların bu yanını görme, yalnız "gavat"lık, "deyyus"luk, "pezevenk"lik, daha bilmem nelerini kendine konu al, yaz da yaz... Romanı bitirip de kapayınca, okuyanda şu etki kalsın: "İşte bu yurdun köylüsü, kasabalısı, şehirlisi... Hepsi gavat, hepsi deyyus, hepsi aşağılık küfürbazlar... Bunlar adam olmazlar. Bunlarla hiçbir kurtuluşa gidilmez. Hepsini gazyağı döküp yakmalı." (...) Ama asıl çıkarının nerede olduğunu bilmeyen bu insanlar vermiştir ilk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı. Ve unutmamak gerekir ki, yurdun kırk binden çok köyünü dolduran bu insanlar, yurdun üretimini sağlıyor... Karamsar olmak için sebep ne?...* (Uğurlu, *age.*, s. 39-40)

[Gurbetten dönüp Narlıca köyündeki baba ocağını yeniden şenlendiren Sinsin Halil'in Ahmet, gurbette iken yakalandığı frengi hastalığının etkisiyle, bir süre sonra olmayacak işler yapmağa başlar; sürekli öfke içindedir, sağa sola çatar, kavga eder. Bu öfkesi yüzünden "Parpar Ahmet" diye anılmağa başlar. Evlenince belki düzelir düşüncesiyle, yoksul bir kız olan topal Ayşe ile evlendirilir; bu sefer karısını dövmeğe başlar. Karnında toplanan ecinnileri çıkarmak için, ahırın orta direğine bağlayıp sopa ile döverler. Parpar Ahmet ölür; karısı Ayşe, kocasından yediği dayak yüzünden, çocuğunu vaktinden önce doğurur. Yedi buçuk aylık doğan Kerim sakattır. "Çalık Kerim" diye anılmağa başlar. Gövdesi kalın ve güçlü, bacakları kısa, ince, güçsüzdür. Çocukluk ve ilkgençliğinde müezzinlik, kuyrukçuluk (çoban yamaklığı) *yapar; Çorum'da yedi yıl medresede okur, molla ve cer hocası olur, artık "Çalık Hafız" diye anılır; Birinci Dünya Savaşı çıkınca, sakat olduğu için askere alınmaz, köyüne döner. Cer hocalığı sırasında epey para biriktirmiştir; bir çerçi dükkânı açar, veresiye verip bütün köyü ve çevredeki köyleri borçlandırır; zengin ve nüfuzlu bir kişi olur, kulluktan ağalığa yükselir.]*

1 – Aşağıdaki parçada, Parpar Ahmet'in karnındaki ecinnileri çıkarmak için, direğe bağlanıp sopa ile dövülmesi anlatılmaktadır.

Eşiğe yaklaşan Uzun Hoca dert anlatmaya çalıştı:

– Dur ki Parpar, dur ki anlayalım. Bak Muhtar Kadir ağan da burada... Neymiş n'olmuş?

Kadir ağa herifin lâfa kulak asmadığını görünce fena öfkelendi:

– Elverdin namuzsuz, yeter ettin! diye gürledi, sürüyün şu rezili, sürüyün de ahırın orta direğine zincirleyin.

Birkaç kişi daha yardıma koştu. Ayaklarını yerden kesip havada uçurarak Ahmet'i ahıra götürdüler, manda boğası zincirleriyle orta direğe bir güzel sardılar.

Parpar daha bir zaman zorladı, Narlıca'nın dinine-imanına, direğine-temeline söğdü. Gözleri kan çanağına dönmüş, mor erikler gibi dışarıya uğramıştı. Giderek lâfı anlaşılmaz oldu, üşür gibi buvladı, yanar gibi ohladı.

Uzun İmam hemen adamlar çıkararak köydeki namlı muskalarla "hamâil"leri* getirip herifin boynuna astırmış, bağıra çağıra Kuran, mevlût okumaya başlamıştı.

Hiç birinin faydası görülmüyor, herif gitgide kuduruyordu.

Muhtar Kadir ağa:

– Neyin nesi imam? diye sordu, bu nedir yahu?

– Beni dinle Muhtar, bunu böylece cinler tuttu. Bunun cinlerle bir vazgeçtisi olacak. Bugün tarlada marlada bir halt karıştırdı, fena bunalttılar.

– Peki?.

– Bana sorarsan, Parpar'ın öfkesi evvel-eski "adam öfkesi" değil, "ecinni öfkesi" imiş.

– Yere batsın, çâresi?..

– Bunun çâresi: Sopa... Bunun Kuranlık-duâlık işi yok? –Dinleyenlere emretti–: Haydi kopuklar! Şuradan birer sağlam değnek uydurun, iyisinden bir tane de bana getirin.

Delikanlılar avlunun çitlerinden değnek sökerlerken Uzun Hoca anlatıyordu:

– Ecinni tayfası birine bulaştı mı karnına girer oturur. Orada düğün-dernek kurar. "Alevî derneğine benzeyen bir dernek" diyeyim de sen anla: İşte o sıralar herifi böyle bir öfke kaplar. Bence haklı... Senin de karnında ecinni demeği kurulsa, öfkeden sen de göklere çıkarsın. Dediğim gibi, bunu ilâcı: Sopa...

– Biz buna meydan dayağı atmadık mı? Rezili, köylü, kasabalı az mı tepeledi?...

– Ecinni derneğine her sopa kâr etmez. Bunun yolu başka... Müslü-

---

* Küçük dua kitapları. Koyunda taşınanları da olur.

man'ın bir bölüğü sopalarken, bir bölüğü "Allahü-ekber" diyecek... Kafasından başka, gönlün neresine dilerse vurursun.

Uzun Hoca oğlanların koşturduğu değneklerden en uygununu kendisine ayırdı, ötekileri de yardımcılarına dağıttı:

– Kafaya vurulmayacak, dedi, her "Allahü-ekber" de sopalar iki kere inecek. Sevabı büyüktür. Bu sebeple acımayacaksınız. Çünkü adama değil, ecinniye vurulmaktadır. –Avucuna tükürdü–: Yallah bismillah! Başlayalım! Allahü-ekber!

Sopalayanlar da, seyirciler de "Allahü-ekber" sözünü var kuvvetleriyle tekrarladıklarından, akşamın alaca karanlığında gürültü dağları tutmuş, herkesin yüreğini ölüm-ahret ürpertisi kaplamıştı.

İlk vuruşta biraz şaşıran Parpar Ahmet, canı yanınca bir kere aygır at gibi kişneyip davrandı. Sopalayanlarla seyirciler, bilek kalınlığı zinciri kırıp boşanacak, bağlandığı direği söküp ahırın damını başlarına yıkacak sandılar. İçlerinden birisine korku elverip ateşe düşmüş gibi haykırdı:

– Medet Uzun Hoca! Bre medet!

Bu nâra öyle bir parlamıştı ki sopalayanların ödleri yarılayazdı. Az kalsın bırakıp savuşacaklardı. Bereket Uzun Hoca gayreti elden koyuvermedi:

– Kesmeyin uşak! Allahü-ekber!, diye kükredi, vurun sevaptır! Allahü-ekber! Ne olabilir ki... Allahü-ekber! Bu da bizim bir... Allahü-ekber!... din kardeşimiz! Allahü-ekber!

Vurdukça coşmaya başlamıştı. Sopayı her yerleştirişte sanki ayakları yerden kesiliyor, koca gövdesi, kara cübbesiyle beraber havalanıyordu.

On dakikanın sonunda Uzun Hoca'nın sopası parçalandı. Ama Parpar'ın da çırpınması gittikçe azaldı, sesi büsbütün kesilmeden önce, döğüş horozları gibi pürüzlü, yorgun bir ötüş salıverdi, bu ötüş bir sigara içimi uzadı, sonra gövdesini bir titreme sardı. Buna "titreme" bile denmez, bir çeşit damar seyirmesi...

Sopalayanlar durdukları için, ortalığa sessizlik çökmüştü. Ahmet'in karnında toplantı yapan cinler birden meydana çıkacaklarmış gibi hepsi gözlerini kırpmadan bakıyorlardı.

Parpar kendini bir kere kastı, bir kere dizlerini göbeğine kaldırıp toplandı, sonra karnını kusacak gibi öğürdü. İşte bu sıra ahırı berbat bir koku kapladı.

Altını pisletttiğini anladılar.

Muhtar Kadir ağa eliyle burnunu tutarak:

– Aman huyu çıktı Uzun İmam! diye güldü.

Parpar göbeğine topladığı dizlerini yavaş yavaş gevşetti. Gövdesi, kollarının altından geçirilmiş zincire boş çamaşır gibi asılıverdi. Başı, sol omzuna düşmüş, ağzından çenesine doğru köpükle karışık ince bir kan sızmıştı.

Uzun İmam bir vakit baktıktan sonra kibirle konuştu:

– Gördün ya Muhtar, nasıl temizledik! Sopa gibi var mı yahu? Cinlerin anasını bellemek için sopadan hiç şaşmayacaksın.

– Çıktılar mı? Ha ne dersin?

– Çıkmadılar da herife bu rahatlık nereden geldi? Çıktılar hamdolsun! Onlara da sıkıntı verdik. Zira ecinniler de Allahın bir kulları... – Sarığını ensesine devirip alnının terlerini sildi, Parpar'ın kesik soluklarına kulak verdi, neden sonra birisini ürkütmekten korkuyor gibi alçak sesle sordu –: Hey Parpar! Oğlum?

Parpar gözlerini zorla aralayıp Uzun İmam'a baktı.

– Nasılsın Ahmet, rahatladın ya?

Ahmet yüzünü buruşturdu. Uzun İmam gülümsediğini sandı:

– Müjdeler olsun, diye sevindi, ve de hepimize geçmiş olsun. Belâyı kökünden söktük. Bunu tutan cinlere "kenef ecinnisi"derler. Bu tayfa, birinin karnından çıkarken öyle bir koku bırakır ki bildiğimiz pislik kokusu değildir, Cehennemin "Meyil deresi"ndeki "katran kazanı" kokusudur.

– Elbette... Namussuz Parpar'ın karnında "Zemzem kuyusu" cinleri mi oturacaktı İmam?

– Töbe de Muhtar, hepsi Allahtan! Allahın emri olmayınca cinlerin kılı mı oynayabilir? Bunlar hep birer hikmet! Okuduğum kitaplara göre, bu cinler bir daha gelmeyecek. Ama biz sıkı duralım! Parpar sabaha kadar böyle bağlı kalsın! Çıkıp gitmeyen birkaç arsız cin kalmışsa...

"Onların da yarın sabah hakkından geliriz" diyecekti ki bu sefer bir karı bağırtısının gökyüzünü doldurarak, Narlıca'yı inim inim inlettiği duyuldu.

(*Köylünün Kamburu*, 2. bas., 1970, birinci bölüm, III, s. 44-49)

2 – Aşağıdaki parçada, Çorum medresesi anlatılmaktadır.

Çalık Kerim bir aya varmadan, medrese düzeninin, köy düzeninden farksız olduğunu anlayıp iyice rahatladı. Burada da fakirler sürünüyor, kimse kimseyi sevmiyordu. Ortada bölüşecek hiçbir şey yokken herkes birbirine düşmandı. Mollalar fırsatını bulunca arkadaşlarının heybelerinden, sandıklarından yiyecek aşırıyorlar, bunu ayıp saymak şurda dursun, hüner göstermişçesine öğünüyorlardı

Hücresine tuz getirmeye gidenin ateşteki tenceresinden kaşıkla yağlı su çalanlar, yanan odunları kendi tencerelerinin altına sokuverenler kıyamet gibiydi. Bu yüzden ağız patırtıları, yumruklaşmalar oluyor, en sonunda, Kemerbaşı, kavgacılardan birini, rasgele biraz şamarlıyordu.

(...)

Kerim'in hırsızdan korkusu yoktu. Çünkü, hücre arkadaşlarından Ali Şah odayı hiç boş bırakmıyordu. Hutbe ezberlemediği zamanlar çorap, takke örmekte, karınca duası, "Ya Hafız", "Ya Sabur" levhaları yazmaktaydı.

(...)

Öteki mollaların çoğu, aylak gezen, tembel, serseri oğlanlardı. Esrar, rakı, şarap içiyorlar, afyon yutup hovardalıkta dolaşıyorlardı. Kötü karılardan dost tutanlar, bağlarda kahpe oynatırken dayak yiyip yüzü gözü kan içinde medreseye gelenler çoktu.

(...)

Çoğunun, yorganlarına sarılı birer curası vardı. Bazı geceler, bazı hücrelerde esrar kabağı dolaştırılıp tenekelerle şarap içilmekteydi.

Arada sırada Kemerbaşı, hücrelerden birine molla kalığına sokup bir kötü karı kapatıyor, günlerce tadımı iki kuruştan işletiyordu.

(Üçüncü bölüm, II, s. 201-203)

3 – Aşağıdaki parçada, Çalık Kerim'in köyde çerçi dükkânı açması anlatılmaktadır.

Çalık Hafız köye tellâl çağırttı, bundan böyle köylünün pazara götüreceği bütün malları pazardaki değeriyle alacağını, pazardan satın alınan öteberiyi de gene pazar fiyatına satacağını, eğer o hafta fiyat değişikliği olmuşsa bunun farkını da hemen ödeyeceğini bildirdi. Böylece erkeksiz evlerin karısı kızı, şuncacık şey için kasaba yerinde, itin köpeğin ayağı altında kalmaktan kurtulacaktı. Ayrıca harman zamanı ekinle, bağ bozumunda üzümle, kırım ayının keçi kılı, yapağısı ile ödenmek üzere isteyeni defterine yazıp dilediğini verecek... Paradan yana sıkışanlara da borç defteri açıyor.

Çalık Hafız bunları böylece komşu köylere de bildirmiş, her zaman adam yollayacağını haber vermişti. Kürt hizmetkârlardan biri üç köyü, ötekisi de geri kalan dört köyü durmadan dolaşıyorlardı. Çalık Hafız böylece mal dağıtmaya başladı. Batmaktan, batakçıdan hiç korkmuyor, "Sen bu işin altından kalkamazsın Hafız!" diyenlere: "Kalkarız sayende emmi, n'olmuş?" diye boynunu bükerek gülüveriyordu.

(...)

Sonra yavaş yavaş dükkân çeşitli mallarla dolmaya başladı. Çalık Hafız:

– Bizde para az ama, Allahıma şükür bizi seven arkadaşlar çok, diyordu, Çorum'lular, çerçiliğimizi duyunca çarşılarda iki keçeli yolumuzu çevirdiler. "Ne dilersen al götür" dediler. Yakında pırtı bezlerimiz, gazyağımız, şeker-kahvemiz de gelecek.

– Deme, Hafız! Gazyağı, şeker-kahve he mi?

– Allahın izniyle gelecek, Dayı!

– Ulan iyi, ulan Hafız sen seferberliği de yendin gitti rezil!

Bunları askeriye depoyunu gizlice soyan ambar kumandanı kolağası Celil efendiden alıyordu. Eskinin zaptiye kolağası Curnalcı Celil rezilinden...

Suç, hürriyette askerlikten kovulan Celil alçağında değil, yedi krala harp açıp amansız kalınca yeniden rütbe verip onu askere alanlarda... Kolağası Celil, kasabada duyulacağından korktuğu için köy çerçisiyle iş yapmayı uygun buluyordu.

Kahveyle şekerin arkasından askeriyenin kaput bezleri, eski yeni battaniyeleri, hastanede ölenlerden kalma elbiselerle iç çamaşırlar da Narlıca'nın Hafız çerçicisine gelmeye başladı. Daha arkadan mermi kaçakçılığı alıp yürüdü. Öyle ki üç aya varmadan her çeşit silâhın cephanesini köy'ü, eşkıya Çalık'tan alır oldu.

Hafız ayrıca topladığı yağları içlerine kaya tuzu, erimiş iç yağı, mısır unu filân karıştırıp hastahaneye, Sivas'ın askeriye tüccarlarına ateş pahasına satıyor, yağdan başka, tenekelerle kavurma, pekmez, hoşaflık kuru üzüm yetiştiriyordu.

Ayda bir iki defa öküz, inek kesip köylüye et yedirmeyi de huy etmişti. Hazırda malı, parası olmayanlara bile taze et veriyor:

– Harmana n'olmuş kardeş?

– Hele harman zamanı gelsin kolay abla, düşündüğün şeye bak! diye gülüyordu.

İlk zamanlar köylü, bu işi pek umursamamış, eski alışkanlıkla gene Çorum'un çarşamba pazarına gidip gelmişti. Yavaş yavaş durum kendiliğinden değişti. Bir çocuk koşturup, para pul vermeden öteberi almak, Narlıca'lıların o kadar kolaylarına geldi ki, kasaba pazarına kimse inmez oldu. Komşu köyler de çerçi Hafız'a alışmışlardı. Birkaç ay önce, götürdükleri malın yarısını dağıtabilen Kürt hizmetkârlar, artık geriye hiçbir şey getirmiyorlar, buna karşılık sepetleri yumurta, kuru üzüm, zahire ile doldurup dönüyorlardı.

Çalık Hafız ayrıca tohumsuza tohum, öküzü ölene öküz vererek, şunun bunun reçperliğine de ortak giriyordu.

İlkbahar üzeri dört bağın yüzünü, elliye yakın ceviz ağacının meyvasını peşin parayla almıştı.

Çalık Hafız az vakitte palazlanıp dokuz köyün bir çerçisi olunca köylünün bazıları şaşmayı akıl ettiler.

(...)

Herifin kazancını kıskananlar da başka bir hava tutturdular:

– Bu domuz Çalık, bu köye bir oyun oynasa gerek kardaşlar! Sonradan görme bir zibidinin böyle alıp yürümesi hayır getirmez. "Sonradan görme, gâvurdan dönme" demişler. Bunun ilerde biz kötülüğünü görürüz!

– Ne gibi?

– Ne gibi imiş? Her çeşitten kötülüğünü... Bu herif bu köyü tapular da bizi kendi tarlalarımızda yarıcı eder.

– Eder şart olsun!

– Sen şimdi alttan almasına bakma! Tırnakları yer tutuncaya kadar bunlar hep böyledir. Sonunda bu herif, nah işte şuraya yazdım, buradan çoklarını sürer çıkarır!

– Daha şimdiden hepimizi deftere geçirdi, say ki günah defterine yazdı. Bizi yediden yetmişe, borçlanmaya alıştırdı.

(Altıncı bölüm, s. 415-419)

2

ESİR ŞEHRİN İNSANLARI

Kemal Tahir, Kurtuluş Savaşı dönemini konu alan üç roman yazmıştır: *Esir Şehrin İnsanları, Esir Şehrin Mahpusu, Yorgun Savaşçı.*

Mütareke dönemi İstanbul'unu anlatan *Esir Şehrin İnsanları,* bu dizinin ve yazarın en başarılı eseri sayılmaktadır. Daha sonraki romanlarda aşırı düşkünlük gösterdiği "bilgi verme" eğilimi burada görülmez; toplumsal ve tarihsel gelişme, olayların doğal akışı içinde, okuyucunun sezgisine bırakılmıştır. (Yazar, yalnız bir yerde [2. bas., s. 183], bir tek sayfada olsun, "Meşrutiyet inkılâbı"nın yanlış tutumu üzerine bilgi vermekten kendini alamamıştır.)

Yazarın, Evliya Çelebi'de okuduğu bir atasözünü, burada, roman kişilerinden birinin ağzından, ustalıkla kullandığını yukarıda belirtmiştik. Çağdaş yazar Falih Rıfkı Atay'ın savaş bozgunuyla ilgili bir parçasını da, kendine mal ederek, aşağıyukarı aynı sözlerle, fakat daha aşağı düzeyde bir anlatımla, aktarmıştır:

> *İstasyonda bir kadın durmuş, gelene geçene:*
>
> *– Benim Ahmet'i gördünüz mü? diyor.*
>
> *Hangi Ahmet'i? Yüz bin Ahmet'in hangisini? (...) Anadolu, demiryoluna, şoseye, han ve çeşme başlarına inip çömelmiş, oğlunu arıyor. (...) Anadolu, Ahmet'ini soruyor. Ahmet, o daha dün bir kurşun istifinden daha ucuzlaşan Ahmet, şimdi onun pahası-*

nı kanadını kısmış, tırnaklarını büzmüş, bize dimdik bakan ana kartalın gözlerinde okuyoruz.

Ahmet'i ne için harcadığımızı bir söyleyebilsek, onunla ne kazandığımızı bu anaya anlatabilsek, onu övündürecek bir haber verebilsek... Fakat biz Ahmet'i kumarda kaybettik! (F. R. Atay, *Zeytindağı*, 1932, "Allahaısmarladık")

Bir yedeksubay arkadaş anlattı: Müttareke'den sonra Halep'ten dönüyormuş. (...) Küçük istasyonlardan birisinde bir köylü kadına rastlamış. Bu kadın, yanından geçen üniformalıları durdurur: "– Nerede benim Ahmeti'im?" diye sormuş. Telâşlı değilmiş. Fakat sakinliğinde deşhetli bir hal varmış. Arkadaş: "– Neredense bana bir ana kartalı hatırlattı, dedi; olup bitenlerin birinci suçlus benmişim gibi ürperdim. Dünyanın en müthiş karabasanı, Ahmet'ini arayan bir ana kartala hesap vermektir. '– Nerede benim Ahmet'im?' sorusuna verilecek bir tek doğru karşılık vardı: '– Ana, biz senin Ahmet'ini kumarda kaybettik' demek..." (K. Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, 2. bas., s. 426)

Romanda, Anadolu olarak Pendik'ten ötesini tanımayan paşazâde Kâmil Beyin Mütareke döneminde yavaş yavaş uyanması, hattâ, Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'na İstanbul'da yardımcı olmaya çalışması anlatılmaktadır.

[Kâmil Bey, II. Abdülhamit'in en zengin vezirlerinden Selim Paşanın oğludur. Fransızcayı Mekteb-i Sultanî'de (Galatasaray lisesi) *ana dili gibi öğrenmiş, Oxford'u bitirdikten sonra, İtalya'da yıllarca resme çalışmış, ayrıca İspanyolca da öğrenmiştir. Babasının ölümü üzerine, çok genç yaşta büyük bir mirasa konmuş, bir paşa kızı olan Nermin Hanımla evlendikten sonra yine Avrupa'ya dönerek* (1912) *orada yaşamağa başlamıştır. İstanbul'lu olduğu için askere de alınmayan Kâmil Bey, Balkan ve Trablus savaşlarından uzak kalır. Birinci Dünya Savaşı başladığı yıl* (1914) *İspanya'dadır. Osmanlı İmparatorluğu savaşa katılınca, Kâmil Bey, Türkiye'nin İspanya elçiliğinde, elçinin söyleyişiyle, "kutsal vatan savunması görevini" ücretsiz tercüman olarak yapar. O yıllarda kızı Ayşe doğar. Savaş bitince İstanbul'a döner. Suriye ve Musul'daki çiftliklerin gelirleri kesilmiş, İstanbul'daki mülklerin de kimisi satılmış, kimisi yanmıştır. Bağlarbaşı'ndaki harap köşkün selâmlık bölümünü tamir ettirdikten sonra orada yerleşir. İstanbul işgal edilmiş, İzmir'e çıkan Yunan ordusu ilerlemeğe koyulmuş, Anadolu'da Kurtuluş Savaşı hareketleri başlamıştır. O zamana değin toplumsal ve siyasal davranışların dışında yaşamış olan mirasyedi Kâmil Bey, mahallesindeki halkla ilişki kurdukça, gerçekleri kavramağa başlar. Mekteb-i Sultanî'den sı-*

nıf arkadaşı İhsan, Kuvâ-yi Milliye yanlısı hareketlere katıldığı ve çıkardığı "Karadayı" adlı halk gazetesinde o yolda yazılar yazdığı için on yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Gazeteyi şimdi karısı Nedime Hanım yönetmektedir. Kadın gebedir. İşsiz dolaşan Kâmil Bey, arkadaşının karısına yardım etmek için, Karadayı gazetesinin teknik işlerini üstlenir. Gazete yönetim yerinde, "gazete çıkarmaktan başka işler de görülmekte; Anadolu'nun bir kısım haberleri, gizli sayılabilecek haberleri, oradan geçmekte"dir. Kâmil Bey, bu çevrenin içinde, devrimci bir aydın olur. Ararat vapuru ile Anadolu'ya 650 ton mermi kaçırılmasına yardım eder; Yunan ordusunun Uşak ve Bursa gruplarıyla saldırıya geçme hazırlıklarının elde edilen planlarını, Anadolu'ya gönderilmek üzere, bir kuru üzüm sandığı içinde, Tophane rıhtımında, Gülcemal vapurunun kahvecisine verirken yakalanır; divan-ı harpte yargılanır, yedi yıl hapis cezasına çarptırılır.]

1 – Aşağıdaki parçada, Anadolu'da iç ayaklanmaların yaygınlaştığı, Yunanlı'ların genel saldırıya geçecekleri yolunda kötü haberler gelmesi üzerine, Kâmil Beyin geçirdiği ruhsal bunalım anlatılmaktadır.

Dışarıya yağmur yağıyordu. Dünya daralmış, bir pencerelik kalmıştı. Islak ağaçlarla dolu bir pencerelik dünya...

Neden sonra önündeki kâğıda baktı. Farkına varmadan bir şeyler çizmişti. Demek, sabahki enerji çeviriyle değil, resimle ilgiliymiş... İçinde bulunduğu ruh haliyle bunun, sanata sığınmaktan başka bir şey olmadığını hemen anlayamadığından pek şaşırdı.

Büyük bir kâğıdın üzerine iki tane ağaç resmi yapmıştı. Büyük bir yorgunluk, tadına doyulmaz bir yürek ferahlığı duyarak bir zaman arkasına dayandı. Eskinin büyük sanat eserlerine dair karmakarışık şeyler düşünerek, bir süre öylece kaldı. Don Kişot'u, Servantes'i, onlardan sonra çevrilme sırası bekleyen büyük eserleri unutmuştu.

"Bir pencere dolusu dünya... Ama bir pencere dolusu dünya bile ölümle bir insana bazen elveriyor... Bazen bize bir tek mısra nasıl yeterse..."

Pencereden baktı. Marmara'yı duman kaplamıştı. Duman değil, Marmara bir volkan ağzı gibi tütüyor, daha doğrusu, doğa, şimdi, bütün ana unsurlarıyla öfkeli fakat aptal bir hayvan gibi insanın üstüne yürüyordu. Ondan korkmamak mümkün değildi. Bu korkuyu, romantik Alman ressamlarının ağır bulutlu, karanlığı bol tablolarını seyrederken bir çok kereler duymuştu.

Uzakta, İstanbul, kurşunîlerden, bu rengin koyudan açığa, açıktan koyuya giden bütün zavallı ayrıntılarından ibaretti.

Arasıra bulutları yaran güneş, bu yaşlı Esir Şehre maskara renkleriyle makyaj rezilliği veriyordu.

Kâmil Bey, Tevfik Fikret'in, "Sis" şiirini hatırladı. Şair, kocaman bir çocuk gibi, sevdiği şehrin taşına, toprağına öfkelenmiş, onu biraz da haksız yere hırpalamıştı. Oysa İstanbul da, bütün öteki şehirler gibi, üzerinde yaşayan insanlar, iyi, haklı, güzel işler yaptıkları zaman, böyle kasvetli günlerde bile temizlenip gençleşir. Her yerinde korkaklık, âdilik, yeniklik varsa suç onun mu?

Neden sonra, kendisini dışarıdaki gizli dehşetten kurtarıp yaptığı resimlere döndü. İki ağaç çizmişti. Bunlar, şaşılacak derecede canlı, yalnız canlı değil, insan gibi beş duygulu korkunç yaratıklardı. Birisi genç, birisi yaşlı, fakat ikisi de akıl almayacak kadar yırtıcıydılar. Gövdelerinin toprağa yakın yerleri, damar damar... Toprağa kinle, kıskançlıkla, öfkeyle geçirilmiş parmaklar gibi... Dalları da, aynı hırsla gökyüzünü parçalıyor.

Kâmil Bey "ağaç milleti"nin, Allah tarafından, niçin yere mıhlı yaratıldığını anlar gibi oldu. Bunları, başka türlü zaptetmenin imkânı olamazdı. Kan emerek yaşayan vampir bitkileri, bir de dallarına insan başları asılan tarihin Kanlı kavak'ını düşündü.

Kâğıdı çevirip resimleri baş aşağı getirdi. Hiçbir şeyin değişmediğini korkuyla gördü. Bu suretle, gökyüzü, bir şeffaf toprağa, toprak, çamurdan bir gökyüzüne benzemişti, o kadar...

Kâmil Bey, ağaç sevgisine ihanet ediyormuş gibi garip şeyler duyarak kederlendi. Belli ki sinirleri bozuktu. Bunlar modeli olmayan karakunculus hayalleriydi. İçindeki perişanlığın, umutsuzluğun, yaşamaktan usanmanın belirtileri...

Acele bir başka kâğıt aldı. Bu sefer, şuuraltının, kurşun kalemini fenalığa çekmesine meydan bırakmadan başka ağaçlar, genç fidanlar çizdi. Heyecandan yüzü pembeleşmiş, solukları sıklaşmıştı. Kalem, bir yere yetişmek istiyor gibi, çizgiden çizgiye atlıyordu.

Bir saat, bütün gayreti, iyi niyeti, sevgisiyle çalıştı. Sonra başını biraz uzaklaştırıp, gözlerini kısarak çizdiklerine baktı.

Kendisini tutmasa: "Nermin, Nermin!" diye haykıracaktı.

Karakunculus'u, çok şükür, tepelemişti. Birinci resmin, namuslu bir insanın bir aralık gayet namussuz bir iş düşünmesi gibi, kaleminden, daha doğrusu yüreğinden gelip geçtiği anlaşılıyordu. Doğa, asla, o kadar hain, ahlâksız, hele, insana düşman olamazdı, olmamalıydı.

İçindeki iyi duyguları –umudu– dağıtmamak için kimseye bir şey söylemeden yukarıya sandık odasına çıktı. Bavullardan birisinde unutulup kalmış resim kâğıtlarıyla kalemleri indirdi.

O günden sonra kahramanları ağaçlar olan bir güzel dünya yarattı. Resme ilk heves ettiğinden beri, bu işin dâhilerine yetişemeyeceğini anlamış, daha çok, süslemeler, minyatürümsü şeyler üstünde çalışmıştı.

Yaptığı ağaçlara bu tarzdan özellikler koyduğunu anlayınca bir kat daha sevindi. Bunlar doğanın ağaçlarına benzemiyorlardı. Renkleri ve şekilleriyle çeşitlerini inkâr eden fantezisinden çıkmış, uydurma şeylerdi. Fakat hepsinde birleşik bir yön vardı: Gençtiler, umutluydular. Görüp de "Ne güzel!" diye gülümsememek, küçük bir çocuğun cenneti hayal ederken düşündüğü şeylere yaklaşmamak mümkün değildi.

Kâmil Bey, ruhuna bol bol umut doluncaya kadar, resim yaptı. Albümler doldurdu. Nihayet, bu uydurma umut da yüreğinde dayanılmaz bir ağırlık haline geldi, ama, İstanbul'un yağışlı günlerinin sıkıntısını da atlatmış oldu.

Gerçekte bütün bu bunalımlar, fakirliğe, parayı hesapla harcamaya, gelecek günlerden, ömründe ilk defa, korkmaya mecbur kalışından ileri geliyordu.

(2. bas., birinci bölüm, IV, s. 99-102)

2 – Aşağıdaki parçada, on yıl hapis cezasına çarptırılmış olan İhsan'ı hapishanede görmeğe giden ve İhsan'ın karısı Nedime Hanımın *Karadayı* gazetesini tek başına çıkarmağa çalıştığını öğrenen Kâmil Beyin, Nedime Hanıma yardım etmeğe karar vermesi anlatılmaktadır.

Kâmil Bey tramvay durağında Ahmet'ten ayrıldığı zaman içini yokladı. Yüreğine acı bir şey dolmuştu. İhsan hiç şüphesiz kahramanlık yapıyordu. Varını, yoğunu "şüpheli bir işe" atmıştı. İşin şüpheli oluşunu düşünmüyor, inanıyor, şikâyet etmiyor, memnun görünüyordu. İmrenmemek imkânsızdı, İhsan kadar kuvvetli olmak da lâzımdı. (...)

Kâmil Bey, "Hayata girmeye başladık! İyi oluyor," diye düşündü. Baltaya yapışacakmış gibi, kimseye belli etmeden, yumruklarını hırsla sıktı.

Tramvayda içi içine sığmıyordu. Aylardan beri ilk defa, yüreğini aralık aralık yoklayan, en keyifli sıralarında birden kavrayıp tedirgin eden işe yaramazlık duygusundan kurtulmuş, kendisini kendisine karşı yücelten onurlu bir görev sahibi olmanın rahatlığını duymuştu.

Bir zaman, karısına bunun müjdesini nasıl vermesi gerektiğini düşündü. Önce bu müjde vermek, üzerinde hiç durulmayacak kadar kolay görünüyordu. Fakat söyleyeceklerini araştırmaya başlayınca, daha doğrusu Adliyeden çıktıktan sonra olanları sayıp dökünce Nermin'in hiçbir şey anlayamayacağı yüzde yüzdü. Bir okul arkadaşı hapse girmiş... Karısı gazetecilik yapıyormuş. Kendisinden yardım istemişler. Bunların değerlerini ölçüp biçmek için, en azından, politikayla biraz uğraşmak, hiç değilse, mahalle kahvesindeki insanları, bunların neler üzerinde çekiştiklerini bilmek gerekti.

Dahası: Derginin adı *Karadayı* idi. Nermin, her şeyden önce, bu adı yadırgayacaktı. Nitekim, kendisi de ilk duyduğunda irkilmişti. Ahmet'e bakılırsa, "Karadayı", Anadolu'nun çok iyi tanıdığı, çok sevdiği doğru sözlü, yürekli, şakacı bir masal kişisi, Nasreddin Hoca gibi, birçok fıkraların, gülünç hikâyelerin kahramanı imiş...

Çocukluğundan beri ciddî, hattâ biraz durgun mizacıyla böyle bir dergiye nasıl faydalı olabileceğini bir an düşünüp uzaktan uzağa telâşlandı.

Eminönü'nde bir gazeteciden *Karadayı* istedi. *"Karadayı"* sözünü duyan bir yolcu durup dik dik bakınca, neden olduğunu bilmeden ürktü, gazeteyi hemen cebine sokup yürüdü.

Birkaç adım sonra, ürkekliğinin sebebini araştırdı. Görünürde hiçbir haklı sebep olamazdı. Gazete hükümetin bilgisi altında aylardan, belki yıllardan beri çıkıyor, işte her tarafta açıktan satılıyordu. İyi ya, neden öyle dik, öyle sert bakmıştı herif?..

Kâmil Bey, bu duygunun, meşrû devlete başkaldıranlara katılmaktan ileri geldiğini ancak vapura girerken anladı.

(...)

Daha ilk adımda ürktüğü için kendisine ceza vermek istemiş gibi, güverteye oturunca, *Karadayı* gazetesini cebinden çıkardı. "Çarşaf gibi" açtı. (Oysa gazetecinin yanından hızla ayrılırken ancak evde bakmayı kararlaştırmıştı.)

Dergi – buna gazete demek belki daha doğruydu – *Karagöz* gazetesine benziyordu. Bir gündelik gazetenin tek yaprağını ikiye bükerek dört sayfa basmışlardı. Haftada iki sayı çıkıyordu. Birinci sayfanın yarısını kaplayan karikatüre yakın resim, günün politikasıyla ilgiliydi. Bunun altında Karadayı'nın ağzıyla o haftanın iç-dış olaylarını taşlayan koşma biçimi bir deyiş vardı. Başyazıda, Karadayı, aklı hiçbir şeye ermediği halde, aralıksız soru soran arkadaşı Çoban Veli ile konuşuyor, memleket olayları üzerinde çobanın gözünü açmaya çalışıyordu. Küçük bir hikâye, dokunaklı birkaç fıkra, bir masal tefrikası koyulmuş, cinayet, soygun haberleriyle Anadolu'da olup bitenler mümkün mertebe açık bir dille özetlenmişti. Harfler, her halde kolay okunması için, çok iri tutulduğundan yazı azdı.

Ne yandan bakılsa sahibini on yıl kürek cezasına çarptıracak kadar etkili, kışkırtıcı görünmüyordu.

Bir anlık daldı. Nereden çıkarmıştı, karısına müjde vermeyi?.. "Nasıl şey? diye bunu alıp baksaydı... Neler düşünürdü benim için... 'Sapıttı Kâmil!' demez miydi?" Birkaç saattir duyduğu sevinç, heyecan, alışmaya çalıştığı gurur saçma mıydı bu kadar?.. Ne olmuştu soğukkanlı, dengeli Kâmil'e?.. Parasız kalmak değiştirir mi insanı bu kadar korkunç? Farkına varmadan böyle gü-

lünç eder mi? Eskiden beri ölçülü adam değildi de zenginlik mi örtüyordu alıklığını?

Kendisini yılgınlığa kaptıracağı sırada, olayları hemen bir başka açıdan aldı önüne... Ahmet'le İhsan'ın kendisine güvenmelerinde paha biçilmez bir değer vardı. Okulda çok yakın arkadaş olmadıkları halde bu güven nereden geliyordu? Kişiliğindeki özellikten... Karşısındakilere, dengeli, cesur, güvenilir görünmesinden... Görünmesinden değil, gerçekten öyle olmasından...

Birkaç kere gittiği mahalle kahvesinde, insanların inançlarını savunurken, aralarındaki gizli bir dayanışmaya güvendiklerini sezmişti. Toplumsal felâketleri alt edebilmek için başvurulan bu millî kardeşliğin, bu genel güvenin dışında kalmak, ne kadar önem vermiyor görünse de, kahredici bir yalnızlıktı.

İhsan'la Ahmet'in kendisini aramalarıyla işte bu dayanılmaz yalnızlıktan kurtuluyordu. Artık, Kâmil de memleketi kavrayan felâkete karşı çıkanların yanında, arasındaydı. Karısına müjdelemek istediği aslında *Karadayı* gazetesi değil, yüklendiği bu yaman sorumluluk, kim olursa olsun herkese açıkça gururlanmak hakkı veren bu şerefli ödevdi.

Dizlerine bırakıp üstüne yumruğunu koyduğu *Karadayı* gazetesini – birkaç dakika önce, sevincini utanca çeviren bu zavallı kâğıt parçasını – minnetle kaldırdı, saygıyla katlayıp cebine koydu.

Yüreğine yeniden sevinç dolmuştu. "Çok şükür," diye ellerini keyifle ovuşturdu.

Eve, sevinci kat kat artmış olarak girmiş, boğuk bir sesle, "Nermin! Nermin!" diye seslenerek merdivenlere saldırmıştı.

Salonda bulduğu karısının ellerini tuttu. Nermin'i görür görmez, nedense müjde vermekten gene vazgeçmişti. Yavaşça Ayşe'yi sordu.

(...)

Aylardan beri ilk defa yemeklerden lezzet aldı. Yaşamaktan, dünyadan memnun, masasına kuruldu.

(...)

Birden, Nedime Hanıma çok faydalı olacağına inanmıştı. Ne de olsa bu heriflerin – İngiliz'lerin, Fransız'ların, İtalyan'ların – dillerini, törelerini biliyordu. Belki, Hala Hanımın kocasından da yararlanır, işgal makamlarından müsamaha bile görürdü.

Kazanacağı ilk dâvada eline geçeceğini umduğu para ile gazeteyi büyütmeli, daha ciddî bir hale getirmeliydi. *Karadayı* şimdiye kadar köylü, bir de yoksul halk düşünülerek çıkarılmıştı. Oysa, her sınıf halkı ilgilendirmesi, hele aydın okuyucular toplaması da lâzımdı.

Bir sigara yaktı. Biraz daldı. Doğrusu, gelecek üzerindeki tasarıları bir yana bırakıp hemen işe sıvanmaktı. Saatlerce uğraşarak, hikâye, fıkra, başmaka-

le, masal, tefrika başlıklarının yenilerini yaptı. Karadayı şimdi, Bağlarbaşı'nın meşhur manavına pek benziyordu. Çoban Veli de, toraman bir Anadolu delikanlısı oluvermişti.

İstanbul hükûmetine taraftar olan mizah dergilerini ilk fırsatta inceleyecek, teknik bakımdan uygun gördüğü taraflarını alarak, düşmanı, kendi silâhıyla vuracaktı.

Saate baktı. Neredeyse sabah olacaktı. Sırtı sızlıyordu, ama mutluydu. Masaya başka bir adam olarak oturmuştu. Başka bir adam olarak kalkıyordu. Artık ciddî bir dâva sahibiydi. Bundan böyle olaylara, insanlara eliştirici gözüyle bakacaktı. Bir küçük not defteri alıp yazı konularını kaydetmeliydi. Çünkü, artık, sıradan bir vatandaş değildi. Elinde iyi-kötü bir savaş silâhı olan SORUMLU İNSAN'dı.

Fakir düştüğünden beri o gece ilk defa sahiden rahat uyudu. Yani, "Adam sen de... Gün doğmadan neler doğar!" diye kendisini avutmaya lüzum görmeden...

(Birinci bölüm, V, s. 146-151)

3

DEVLET ANA

Devlet Ana romanında, Osmanlı devletinin kuruluş dönemi anlatılmıştır. Olaylar 1290 yılında, iki aylık bir süre içinde geçer. Kemal Tahir, romana ilkin, *Osmanlı Çekirdeği* adını vermeği düşünmüş, sonradan, *Devlet Ana* adını yeğlemiştir. Yazar, "Anadolu halklarının kişisel ve toplumsal özelliklerini" saptamak için, Osmanlı İmparatorluğu'nun "yedi yüz yıl yaşamasını sağlayan gücün kaynağına bakmak gerektiğini" söylemiş, "toplumumuzun bugün içinde debelendiği zorluklardan ezici çoğunluğunun köklerinin tarihimizde" olduğunu bildirmiştir ("Kemal Tahir'e 5 Soru, Kemal Tahir'den 5 Cevap", *Kitaplar Arasında,* 1968, sayı 1). Romanı yazma hazırlığı içinde iken de, "... Romancı, konusunu tarihten de seçse, günümüz insanına bir mesajı vardır, günümüz olaylarına bir paralel koymuştur, sorunlarımıza bir spot ışığı düşürür" demiştir. (Bozdağ, *age.*, s. 101). Başka bir yerde de, kendisinin, "O dönemdeki köklerden bugünün insanını belirlemeğe çalışan ve gelecekteki insanın nasıl davranabilir olduğunu araştırmaya çalışan bir yazar" olduğunu bildirmiş; *Devlet Ana* için de: "Bugünü anlatıyor, yani bugünün insanına bir

şeyler anlatıyor. Tabiî asıl meselesi de o..." diye konuşmuştur (Seyda, *age.*, s. 38, 83). Böylece, çağdaş durumu aydınlatmak için geçmişe bakmak ve uymak gerektiği (Yahya Kemal'in deyişiyle, "Kökü mazide olan âtî") görüşü, esere ideolojik bir anlam yüklemektedir. Bu yüzden de, *Devlet Ana*, yazarın en çok tartışılan romanı olmuştur.

Yazarın, daha önce değindiğimiz, feodalite, toprak mülkiyeti, eşitlik ve özgürlük, toplumsal sınıflar ve sınıflararası çatışma konularındaki görüşleri o satırlarda açıklandığı için, burada onlar üzerinde yeniden durulmayacaktır. Ancak, *Devlet Ana* romanı dolayısıyla ileriye sürdüğü bir görüşünü özellikle belirtmek gerekiyor:

> *Bence, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundaki ana unsur, Osmanlı toplumunu meydana getiren insanlardaki ileri devlet kuruculuğu yatkınlığı –dehası– dır. (...) Devlet kurma ve bunu yaşatma dehasına sahip bir topluluk karşısında bulunduğumuzu ve zanaatları devlet kuruculuğu olduğu için, Osmanlılar... (...) Anadolu halklarının devlet kurucu ve yaşatıcı özelliği bugün de sapasağlam duruyor.* ("Kemal Tahir'e 5 Soru...", *Kitaplar Arasında*, 1968, sayı 1)

> *Anadolu tükenmez insan kaynağıdır. İnsanın zanaatı da, görüldüğü gibi, köylülük değildir, devlet kuruculuğudur.* (*Devlet Ana*, s. 183)

Yazar, Anadolu halklarının kişisel ve toplumsal özelliklerini saptamağa çalışırken, böylece, işi ırkçılığa kadar vardırmıştır.

Roman üzerindeki tartışma ve açıklamalara edebiyatçı yazarlardan başka, siyaset adamları dahi katılmıştır: CHP Genel Sekreteri (daha sonra Genel Başkanı) Bülent Ecevit, roman üzerine iki makale yazmış, Kemal Tahir'in savını desteklemiştir:

> *Modern ruhbilimde, bir insanın karakterini çözümlemek için, genellikle, onun çocukluğuna gidilir. Kemal Tahir de, Osmanlı Devleti'nin karakterini çözümlemek için bu devletin çocukluk yıllarına, hattâ doğuş öncesine gitmekte, onu doğuran koşulları incelemektedir. (...) Bu kavim, Türk'lerin Asya'dan getirdikleri düzen güdüsünü, devlet kurma doğasını, adalet ve eşitlik gözetici niteliğini ve mertliğini henüz içinde yaşatan bir kavimdi, bir Türk boyu idi. (...) Kemal Tahir'in çizdiği Osmanlı Devleti öncesi Anadolu tablosu, Anadolu halkının güçlü, güvenli, adaletli bir devlet ihtiyacını belirtmektedir; bir yandan da, Asya'dan*

kopmuş, yersiz yurtsuz kalmış Türk'lerin, yeni çevreleriyle bağdaşıp bir vatan edinme, yerleşip kökleşme, köklü bir kültürle kaynaşma ve yeniden devletleşme ihtiyacını, Kemal Tahir, karşı karşıya koymakta, birleştirmekte, ve bu karşılıklı ihtiyaçların birleşmesinden, âdeta kaçınılmaz bir doğa olayı gibi Osmanlı Devleti'nin doğuşunu anlatmaktadır. (...) Anadolu Türk ulusunun kimliği, Anadolu halkının eğiminde ve davranışında, düşünüşünde ve bilincaltında, hâlâ sürüp gitmektedir. (...) (Devlet Ana) *günümüzün Anadolu Türk'ünü anlamak için, onun bir ulus olarak doğuşuna ve doğuş öncesine kadar inen bir psikanaliz denemesidir. (...)* (Bülent Ecevit, "Devlet Ana", *Kitaplar Arasında*, 1968, sayı 1)

27 Mayıs ayaklanmasıyla, iktidardan düşürülen eski Cumhurbaşkanı Celâl Bayar da, *"Kalemi, konuyu, anlatımı, mesajı beğenmiş,... Ben bu "Devlet Ana"da pek öyle marksistlik falan görmedim, bir de devleti tutuyor"* demişti (Bozdağ, *age.*, s. 108).

Bayar'ın yanı sıra, o dönemde, bütün tutucu ve gericilerden başka ırkçıların dahi (Nihal Adsız vb.) *Devlet Ana*'yı pek beğenmesi, iyiye işaret sayılamaz. Bu durumda, Kemal Tahir, cezaevlerinde 12 yıl boşuna yatmış denebilir.

Romanda, yer yer, faşizm ideolojisinden gelme düşünce ve eylemlere yer verilmiştir: Türk'lerin devlet kurucu üstün ırk olduğu (s. 183), başa geçmek için Bey soyundan gelmek, üstün insan olmak gerektiği, aşağı tabakadan olan kişilerin, "düzmece herif"lerin baş olamayacağı (s. 211-212), kurulacak devleti yaşatmak için Bizans'ın verimli topraklarını ele geçirerek bir "hayat alanı" sağlamak gerektiği (s. 183) yolunda görüşler ileriye sürülmüş; toplum içinde barışta ve savaşta erkekle eşit görev yapan, savaşçı Türkmen kadınlarının (Bacıyan-ı Rum) başı Bacıbey (Devlet Ana), oğlu tarafından "Hadi bakalım aşevine!" denerek toplumdan koparılıp mutfağa sokulmuştur (s. 623). Bizdeki kafatasçıların *Devlet Ana*'yı neden o kadar beğenmiş oldukları, böylece aydınlanmış oluyor.

Kemal Tahir, bu romanında, kişilerin ağzından, pek çok konuda bilgi vermiştir: Tarih, coğrafya (s. 25-26), tarih, toplumbilim, iktisat (s. 30-31), feodalizm (s. 31-33), Doğuda "Ortak" diye anılan Asyalı uluslararası ticaret kumpanyası (s. 157-158), kılıcın yapılışı (s. 204), atın yaratılış söylencesi (s. 406-407), Konya'daki Cimri olayı (s. 427-428) vb.

Romanda, XIII. yüzyıl Anadolu'sunun her çeşit insanı ve topluluğu, yapay bir kurgu içinde, bir araya getirilmiştir; bunların bir bölüğü o dönemde

yaşamış, adını bildiğimiz kişilerdir (Ertuğrul Bey, Osman Bey, Orhan Bey, Dündar Alp, Gündüz Alp, Şeyh Edebali, Akçakoca, Köse Mihal, Nilüfer Hatun, Yunus Emre vb.), bir bölüğü de yazarın yarattığı kişilerdir (Sen-Jan şövalyesi Notüs Gladyüs, Ceneviz'li keşiş Benito, hancı Rum delikanlısı Mavro, Bacıyan-ı Rum başkanı Bacıbey, oğlu Kerim Can vb.), ayrıca savaşçı dervişler, "Bacıyan-ı Rum" (Rum bacıları) denen savaşçı Türkmen kadınları, Rum tekfurları vb.

Bütün bu insanların birbirleriyle ilişkilerinden doğan olayların kimisi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasındaki gerçek olaylar; kimisi de söylentiler, söylenceler, yazarın imgeleminden doğan destansal olaylardır. Bu destansal tutumun sonucu olarak da, kişiler olumlu-olumsuz diye iki kümeye ayrılmış, iyilikle-kötülük karşı karşıya getirilmiş; böylece, kişiler tek yanlı olarak ele alınmıştır. Olaylar, son aşamada, olumlunun (iyinin) zaferiyle sona erer. Aşiretin başına seçimle gelen Kara Osman Bey, bütün erdemleri kendinde toplamış bir kişidir; Napoli Kralının piçi olan ve zorbalıkla Bitinya Prensliğini elde edip sonra da Bizans tahtına oturmak isteyen Sen-Jan şövalyesi Notüs Gladyüs ise bütün kötülüklerin simgesidir. Böylece, Doğunun adaletli düzeninin temsilcisi ile Batının kıyıcı düzeninin temsilcisi karşılaştırılmış olur.

Geleneksel toplum yapısının savunuculuğunu yapan, Batıdan gelen her türlü etkiye karşı olan yazar, burada, Türk destansal ürünlerinin (Dede Korkut hikâyeleri, Köroğlu destanları vb.) naïf yapılarının tersine, Batının *Üç Silâhşörler, Pardaillan'lar* vb. gibi serüven romanlarÜna, Amerika'nın vurkırlı vestern filmlerine benzer bir ürün vermeğe özenmiş görünmektedir: Kılıç kılıca çarpışmalar, arkadan oklamalar, zehirli hançerler, kapanlar vb. Bu yolda yazılmış çizgi-romanlar dahi vardır: *Devlet Ana*'nın basılışından bir yıl sonra tefrika edilen bir çizgi-romanda, kılıçla saldıran bir kişinin kırbaçlanarak elinden kılıcının düşürülmesi anlatılmıştır:

> *Birden, büyük bir ustalıkla savrulan kırbaç Başko'nun kalın bileğine sarıldı. ŞRAK! (Akşam,* 10.10.1968)

Devlet Ana'da da, Kerim Can, kendisine palayla saldıran kişiyi babasının ünlü kırbacıyla kırbaçlayarak, elindeki palayı düşürtür. (s.128).

Kadın kılığına giren erkeklerin Bilecik hisarını savaş hilesi ile ele geçirmeleri olayı, *Âşıkpaşazâde Tarihi*'nde çok derli toplu bir kurgu içinde çok sevimli ve etkili bir anlatımla hikâye edildiği halde, burada gereksiz bir sürü yan olay ve lâf kalabalığı arasında güzelliğini yitirmiştir. (s. 564-580)

Romanda, *Orhun Yazıtları*'nda ve *Dede Korkut Kitabı*'nda görülen sözlere benzer sözler de kullanılmıştır:

Üstte gök basmasa (çökmese), *altta yer delinmese... (Kül Tigin Yazıtı)*

Yukarda gök yarıldı, aşağıda yer yarıldı... (*Devlet Ana*, s. 148)

Karşı yatan kara dağı... (Dede Korkut Kitabı)

Karşı yatan kara dağı sorar isen... (*Devlet Ana*, s. 149)

Gelimli gidimli dünya, âhir sonucu ölümlü dünya... (Dede Korkut Kitabı)

Gelimli gidimli dünya vay! Sonucu ölümlü dünya! (*Devlet Ana*, s. 149)

Öfkesi tutunca kara taşı kül eyleyen, bıyığını ensesinde yedi yerde döken, erenler ejderhası Kayan Beyin kardeşi Kara Güne çarpar yetti (koşup yetişti): *– Çal kılıcını kardeş Kazan, yettim! dedi.*

Bunun ardından görelim kimler yetti:

Demirkapı Derbendindeki demir kapıyı tepip alan, altmış tutam mızrağının ucunda er böğürten, Kayan Selçuk oğlu Deli Dündar çarpar yetti: –Çal kılıcını ağam Kazan, yettim! dedi. (Dede Korkut Kitabı)

Ermeni Derbendinde pusuları depip yıkan, kayaları koparıp düşman başına yağdıran, nice yiğitleri ezip yaralı sırtlan gibi böğürten, tepe aşağı dağ keçisi gibi parlayıp uçan, çiğ et yiyen karakuş yumuşlu ve de yerleri yırtan al at tepinişli, Âdem ejderhası Pir Elvan yetti heeey! diyerek bölüğünü yürekledi. (*Devlet Ana*, s. 491)

Kimi yerlerde anakronizm (tarihe uymazlık) vardır: Yazar, roman kişisi Kerim Can'a *Kelile ve Dimne*, *Kabusname* ve *Siyasetname*'nin Türkçe çevirilerini okutur (s. 618, 623). Olay 1290 yılında geçmektedir, bu kitaplardan ilk ikisi XIV. ve XV. yüzyıllarında, üçüncüsü ise daha sonra Türkçeye çevrilmiştir.

Bir yazarımızın (Ferit Edgü) saptadığına göre, bir yerde de, "deniz kaptanı dürbünü"nden söz edilmektedir (s. 289). Oysa, söz konusu dürbün, o tarihten üç yüz yıl sonra icat edilmiş.

1 – Aşağıdaki parçada, Batıdaki feodalizm düzeni ile Doğu düzeni anlatılmaktadır.

... Soylu Hıristiyan hiç suçlu olmaz. Çünkü soylunun soyluluğu gibi, yaptığı da hep Allahtandır. Pazar bacını arttırmaya geldi mi, senyörün keyfinedir: Kimse karışamaz. Kendi toprağında dilediğini yapar. Çünkü toprağı da soylular için yaratmıştır, Allah! Salt toprağı değil, üstündeki köylüyü de bağışlamıştır mal diye; canı çekerse, asarl

– Asar mı? Asar da, nasıl öder kanını?

– Kanı sorulmaz köylü takımının soylulardan...

Mavro bir şeyler hatırlamağa çalışarak daldı, sonra çekinerek sordu:

– Böyle midir gerçekten sizin oraların zagonu?

– Elbette...

– Sizin soylunuz, neden asar köylüyü? Durduğu yerde mi'ı

– Yok... Gölünde, deresinde, izinsiz, balık tutanı asar, ormanında avlayanı, çalı keseni... Angaryasından kaçanı, harmanda, bahçede soylu payına hile katanı... Sıkı çalışmayan kunduracıyı, demirciyi de canı çekerse asar, acır da bağışlarsa, demire vurur ölene kadar...

– Ahîler ne der bu işe aman Şövalyem, çarşıyı dar etmez mi soyluların başına.

– Ahî de neymiş?

– Bizim buraların çarşısı pazarı ahîlerden sorulur. Subaşı da karışabilemez, tekfur da... Kadı karışır azbiraz, kitabın yazdığı kadarcık...

– Bunlar hep kâfirliktir, Allahın emrine karşı gelmektir. Boşuna mı, Müslüman ayağı altında kalmanız...

Mavro iyice ürkmüştü. Duraklaya duraklaya konuştu:

– Peki, napar sizin oraların soylusu şimdilerde köylüsüz?

– Köylüsüz ne demek? Köylü kıyamet gibi...

– Nerden gelip birikmiş bu kadar avanak köylü sizin oralara?

– Avanaklıktan değil, alık Mavro, bizim oralarda, soylular olmazsa, barınamazsın, kurt-kuş paralar seni...

– Neden? Giderim baş yukarı, töresi düzgün biyere...

– Yağma yok! Kaçanı yakalar sınır komşuları, getirir verir döverekten soylusuna...

– Düşmanına kaçarsam?

– Kaçan köylü meselesinde düşmanlık gütmez soylular... "Bugün banaysa, yarın sana" hesabıl

– Ne bilecek kimin köylüsü olduğumu? Direnirim, söylemem!

– Boynundaki demir tasmayı napalım? Üstüne sahibinin arması kazılmış, senin adın, sanın!

Mavro, dehşete yakın bir korkuyla gözlerini kısıp elini boynuna attı:

– Bildiğimiz it tasması gibi mi, aman Şövalyem?

– Tamam! Bildiğin it tasması... Bizde köylü on yaşını buldu mu, soylusunun demircisi, bir uygun tasma döver, oğlanın boynuna geçirip perçinler sıkıca...

Mavro birden atlayıp yakalayacaklar da, boğazına demir tasmayı geçirip perçinleyeceklermiş gibi gövdesini geri aldı:

– Gider başka demirciye söktürürüm. Vicdanlı demirci hiç mi yoktur sizin oralarda?..

– Vicdanlı demirci... –Şövalye keyifle güldü: – Vicdanlı demirci, bizim oralarda pek çoktur ama, köylünün boynundan tasma sökeni hiç yoktur. Çünkü demirini söktüren köylüyü asarlar bizde. Söken demirciye geldi mi, onu kazığa vururlar!

Mavro'nun gözleri donuklaştı. Yavaş yavaş, çok ürkütücü bir şey hatırladığı dudağının titremesinden belliydi:

– Doğru demek, İnegöl'den göçüp Ertuğrul Beyin toprağında Dönmez köyü kuranların dedikleri...

– Dönmez mi koymuşlar köyün adını?

– Dönmez...

– Dönerler mi, dönmezler mi görürsün yakında... Neyi doğruymuş dediklerinin?

– Sazlıkta rasladım birine... Sordum neden göçtüklerini? –Durakladı.– İnanmadım! Herifin yalancısıyım... Sizin oraların töresice, evlenecek kızın kızlığı da tekfurunmuş... Yalan değil mi? Şövalyem, olmaz böyle şey değil mi?

– Yalanı yok!.. Allahın emridir. "Köylünün canı soylunun" ne demek? Geriye kalır mı bi-şey! Gerdek gecesi, diler kızlığını alır, diler kan pahasını...

– Vay başıma... Gerçek hemi şövalyem?... –Elini yanağından geçirdi:– Peki, Tanrının emriymiş de, neden "Olmaz böyle rezillik" diye göçmüş köylüsünün önüne düşüp ak sakal pop Markos?

– Dinsizliğinden...

– Allahın emrini, serhoş Nikolas tekfur mu bilir, sakalı göbeğinde köy papası mı?

– Sizin papaslar doğrusunu bilseler, Papa efendimize karşı gelirler miydi?

(...)

– Sökmez bizim buralarda böyle işler Şövalyem, hiç sökmez. Serhoş tekfur Nikolas boşuna zorlatmakta... Gelemez üstesinden... İmparatorumuzun sınırlarında Koman'lardan, Peçenek'lerden, Bulgar'lardan, Gagavuz'lardan Türkopollar vardır, bunlar hiç yatmaz bu işe... Benim bildiğim bizim Rum'umuz da yatmaz. Müslüman kâfirleri geçtim, putperes Mogol'larda bile görülmemiştir böyle rezillik! Sizin oralara bizim aklımız ermez. Buralara geldi mi, şarap

şaşırtmış besbelli Nikolas tekfuru... "Azı şifadır bu şarabın, çoğu belâdır" derdi rahmetli babam. Bizim buralarda, aklını yitiren, tatlı canını, uzunboylu gezdirmez gövdesinin içinde Şövalyem, bu bir... İkincisi, çok bunaldı mı bizim köylümüz, bakmışsın, "Allahtan başka Allah yoktur. Muhammet onun elçisidir" deyip Müslümanlığa geçivermiş...

– Peki, din değiştiren yakalanırsa nolur?

– Yakalanmaz ki... Vermez çünkü Ertuğrul Bey... Hıristiyanı vermeyen, Müslüman olanı verir mi?

Şövalye eli şarap tasında, donuk gözlerle bakıyor, gülümsüyordu. Bu gülümseme kasıntılı somurtkanlığından daha ürkütücüydü.

– Geçim nasıl Ertuğrul'un topraklarında?...

– Geçim... Bu sıralar daraldı biraz Şövalyem... Günden güne biraz çetinleşti.

– Nasıl çeker çevirir beyliğin işlerini geliri olmayan herif?

– Türkmen kitabının kavlince, varlıklılar, mallarının onda birini yoksullara verecek... Hıristiyan reâyâdan haraç alır. "Alır" dedimse, varsa alır. Ertuğrul Beyin, gücü yeterse yoksula, üste verdiği olur. Bu sebepten Beylik sürüleri azalmıştır iyicene! Beyin üç sürüsü olmak kanundur Türkmen'de... Biz her bir sürüyü üç yüz baş sayarız! Yoksulu doyurmaktan, çalışmaz aptal takımını, savaşçı dervişleri besleyeceğim derken, Ertuğrul Beyin sürüleri yüzer, yüz ellişer kalmıştır. (...) Akıl ermez bu Türkmen'in işine, hiç ermez Şövalyem... Yiyecek ekmeği yoktur, kapısına varsan yol sormağa, çabalar ki sofra kursun!

Şövalye, çok keyifli bir şey duymuş gibi hi hi hi diye güldü:

– Ne yedirecek ekmeği olmayan zibidi?

– Koşar hemen konuya komşuya... Hiç bişey uydurmasa, ekmekle turşu çıkarır!.. "Demin yedim?" diyerek yalan söyler, hep sana yedirmek için... Değerli silâhları kalmıştır ellerinde bir... Bunları ölseler satmazlar! Bir de savaş atı, olan yemez yedirir, giymez giydirir, bakar gözü gibi... Evet, Şövalyem, Türkmen'in işine akıl erebilemez!

(Birinci bölüm, I, s. 31-36)

2 – Aşağıdaki parçada Yunus Emre anlatılmaktadır.

– Yunus mu adınız? Ne demek?

Gezgin Ozan yere bakarak gülümsedi:

– Hak edemedik ki ad taşımayı daha biz, anlamı ola!

Şövalye Notüs Gladyüs, Ozanın yüzüne araştırarak baktı. Çökük yanakları, kavrulmuş dudakları, içinde ateş yanıyormuş gibi, yüzüne acılı bir kuruluk veriyordu. Gülümsedi:

– Bilirim sizde soyadı olmaz! Bizde vardır ama, benim yok... Babam ünlü bir prenstir. Hadi sizden saklamayayım: Napoli Krallarından... Notüs Gladyüs dedim kendime... Notüs babasız demektir... Piç, yani... Onurlu ad, kendi kazandığımız addır! ...Çalıp söylemez misin bize rica etsek!

Gezici Ozan Âşık Yunus, hiç nazlanmadan sazı aldı, çok usta parmakları tellerin gerginliğini, tüy gibi gezinerek yokladı:

Ey dost aşkın denizine
Girem gark olam yürüyem
Yürüyem yâ hû yürüyem

Bülbül olup dalda ötem
Gönül olup ceset tutam
Başımı elime alıp
Yoluna verem yürüyem
Yürüyem ey yâr yürüyem.

diye başlayıp yaşamak üstüne, ölüm, sevda, kader, ahret, dervişlik üstüne birkaç deyiş okudu. Bitirince, söylerken soluğunu hep tutmuş gibi ciğerlerini "hoh" diye boşalttı.

Esir, deyişleri, kısadan çevirmeğe başladı. Şövalye söylenenleri önce umursamadan dinliyordu. Birden ilgilendi. Uzaktan uzağa tanıdık fikirlerdi bunlar... Yani Platonculuğun İslâmlıkla karışması... "Başımı elime alıp yoluna verem yürüyem" sözüyle ürperdi. Allahla ilgili de olsa, bir aşk şiirinde, bu ne kocaman, ne kadar çırılçıplak, ne sınırsız cömertlikti. Neden sonra ürpererek kendine geldi, çevresine baktı, şaşırdı.

(Birinci bölüm, I, s. 55-56)

3 – Aşağıdaki parçada, Osman Bey, devleti kurmak için tutacağı yolu anlatmaktadır.

Edebalî, yıllardan beri ilk defa birisine bir soruyu eni-konu çekinerek sordu:

– Nedir amacın? Konya olmayınca, tasarlayıp bozulmasından korktuğun iş, nedir?

– Anadolu'yu bırakacağım şimdilik... Benim gördüğüm, tez vakitte gidicidir Moğol... Çünkü Moğol'un düzeniyle de uyuşamaz bizim Anadolu toprağı... Eski Yunan'ın, Roma'nın düzeniyle de uyuşamamıştır çünkü... – Rahatça gülümsedi: – Bizim gazi beylikler çabalasın bakalım, Konya'yı ele geçirmek için... Boğuşsunlar birbirleriyle, güçten düşürsünler kendilerini boş yere... İşi-

mi kolaylaştırsınlar! Verimli topraklara sahip olana yarar Anadolu... Tükenmez insan kaynağıdır, insanının zenaatı da göründüğü gibi, köylülük değildir, devlet kuruculuğudur.

– Konya olmayınca, devlet nerede kurulacak?...

– Koca Tanrıya şükür, bizim Bitinya Ucumuzun açıktır önü... İstanbul-Tebriz yolu üstündeyiz! Tüccarımız İstanbul'a bağlıdır. Paralılarımız İstanbul'da işletir paralarını... İstanbul deniz yoludur ki, ardımızın kara yolu kesildiğine göre umut oradadır. Moğol'lar Konya Selçuk Sultanlığı'nı nasıl yıktıysa, haçlı Frenk'ler de, Bizans İmparatorluğu'nu öyle yıktı. Marmara kıyıları verimli topraklardır. İmparator güçsüz düştüğünden sahipsizdir. Biz fırsat kollayacaksak, üstünde yaşayanları beslemek zorunda kalacağımız verimsiz toprakları gözetlemeyeceğiz, sahipleriyle beraber bizi de besleyecek topraklara yöneleceğiz!

– Daha mı kolay barınır, Konya'da barınamayan Müslüman, kâfirlerin içinde?

– Barınır. Çünkü suyun akarındayız burada!

(...)

– Suyun akarını görmemekteyim. Osman Bey oğlum! Gün doğusunu bırakıp gün batıya bakmakla nesne hasıl olabilir mi?

– Olur şeyhim! İstanbul'un Bizans'ı, Frenk'in Karanlık Dünyasından kopup geldi. Ama, oranın kölelik düzenini burada tutturamadı. Tutturamayınca da "Toprak Allahın, İmparator kâhya, köylü kiracı" demek zorunda kaldı. İmparatorun hür köylüleri, Lâtin, İstanbul'u basıp alınca Frenk düzeninin nasıl bir belâ olduğunu görüp anlamıştır. Bu düzen köylüyü köle etmeğe dayanır. Kim ister köle olmayı? Demek zorlayacaksın aralıksız! Zorlarken zorlarken nolur adam? İnsanlıktan çıkar! İşte bu sebepten Frenk adamı, say ki, kuduz canavardır. Kahpedir, kıyıcıdır, Allahı maldır, dini imanı soymaktır. Irzı namusu, utanması acıması sözü yemini hiç yoktur. Bunalırsa insan eti yer. Bizans köylüsü kabul etmez bu rezilliği... Uçlara yerleştirilmiş Hıristiyan Türk'lerse hiç yanaşmazlar köleliğe... "Suyun akarı" dediğim, işte budur. Bu yöneliş çok adam istemez! Kalabalıkları biriktirip köylünün başına musallat etmek zorunda değilsin. Bu zamana kadar hiç görmediği, bilmediği bir düzeni götürüp Bizans köylüsünü şaşırtıp ürkütmek de yok! Köleliğe karşı biraz hoşgörü, dayanışma, can, ırz, mal güvenliği sağlayacağız. Alın teriyle çalışanlar bizden yana olacak ister istemez... Bizim, suyumuzun akarı budur, Şeyhim, şimdilik de günbatıyadır. Frenk düzeninin gerçek sınırına dayanıncaya kadar, günbatı bizimdir! – Bir an soluklandı, gözleri umutla, güvenle parlıyordu: – Eğer bu yolu tutmazsak, fırsatı kaçırırsak, Bitinya Ucu da, her yerdeki yüzlerce uçlardan biri gibi, iz bırakmadan batar gider!

Şeyh Edebâli, bir şey söyleyecekmiş gibi yekindiyse de, yutkunarak geri durdu.

Osman Bey bir zaman saygıyla bekledi. Yaşlı adamı daha çok bunaltmayı uygun görmemişti. Şeyh bir şey demeyince, sanki çok yararlı öğütler almış da teşekkür ediyormuş gibi sesini yumuşattı:

– Evet şeyhim, ferah olun! Ben bu işin her yönünü ölçüp biçtim, nerden girip nerden çıkacağımı hesaba vurdum. Dayanağım sizlersiniz! Babamın savaş yoldaşları... Uğraşta yenici, barışta düzen tutucular... Çoktandır şeyhim, şunları hiç aklımdan çıkarmamaktayım: Batıya yöneleceğiz! Talan etmeyeceğiz! Din yaymağa çabalamayacağız. Tersine, herkesin inancına saygı göstereceğiz! İnsanlar arasında, din, soy, varlık bakımından hiçbir üstünlük tanımayacağız! Günbatının Karanlık Dünyası, karanlığını yüzyıllardan beri, sınırımıza sürmekte, bizi boğmağa çabalamaktadır. Yolunu kesen kuduz it gibi salacaktır. Bu sebeple yükleneceğimiz iş ağırdır. Gireceğimiz geçit derindir. Bu kancık karanlığa karşı diri durmak gerekir. Savaşta düşmandan habersizlik körlüktür. Aldığın haberleri, ulaştır hiç geciktirmeden... Ahîlerin bizi arkalasın! "– Gerekirse para veririz" dedin! Sağol! Gelir isterim, aldığımı öderim! Yüreğimizdekini söyledik! Doğruda bizi arkala! Yanılırsak yakamıza yapış!..

Yavaşça uzanıp eline vardı.

Edebâli, kalkacakken, iki dizi üstüne gelip kendisini toplamıştı. Osman Beyi omuzlarından tutup alnından öptü.

– Destur şeyhim! Dernek vardır. Geciktim!

Şeyh Edebâli başını, "olur" anlamına salladı. Kara Osman Bey çıkınca, uzun süredir unuttuğu bir rahatlıkla, önemli bir konuşmadan sonra, sorumluluk duymamak rahatlığıyla gözlerini kapattı, ara kapı gıcırdayınca, döndü, tepsiyi alan kızı Balhatun'a sevgiyle gülümsedi.

(İkinci bölüm, III, s. 183-186)

İLHAN TARUS

(1907-1967)

HAYATI: İlhan Tarus, Tekirdağı'nda doğdu (27.2.1907). Babasının görevleri dolayısıyla, ilk ve ortaöğrenimini çeşitli ilçe ve illerde (Tekirdağı, Biga, Niğde, Konya, Kütahya, Çanakkale, İstanbul) gördü; İstanbul'da Kabataş lisesinin onuncu sınıfında iken, sınavla Ankara Hukuk Fakültesine girdi (1926). Fakülteyi bitirince (1928), Pazarcık, Edirne ve Kayseri'de savcılık ve yargıçlık yaptı (1929-1931). İşten çıkarılınca, İstanbul'da gazetelerde çalıştı (1931-1946). Memurluk hakkını yasa yoluyla yeniden kazanınca; Ankara'da, Adalet Bakanlığında görev aldı (1946-1957); bir süre sonra istifa etti, *Zafer* gazetesinde fıkra ve röportaj yazarlığı yaptı, Ankara'da öldü (8.1.1967).

ESERLERİ:

Hikâye:

1 - *Doktor Monro'nun Mektubu* (1938)
2 - *Tarus'un Hikâyeleri* (1947)
3 - *Apartman* (1950)
4 - *Ekin İti* (1953)
5 - *Köle Hanı* (1954)

Uzun Hikâye:

6 - *Karınca Yuvası* (1952)

7 – *Orman* (*Halkçı* gazetesinde tefrika, 1954)
8 – *İki Ağızlı Bıçak* (*Son Havadis* gazetesinde tefrika, 1955)

R o m a n :

9 – *Yeşilkaya Savcısı* (1955)
10 – *Var Olmak* (1957)
11 – *Duru Göl* (1961)
12 – *Hükûmet Meydanı* (1962)
13 – *Samanpazarı* (*Dünya* gazetesinde tefrika, 1953)

Kitap halinde toplanmayan pek çok hikâyesi, çeşitli gazete ve dergilerde (*Haber, Cumhuriyet, Vatan, Milliyet, Servet-i Fünun, Varlık, Yeditepe, Seçilmiş Hikâyeler, Dost* vb.) kaldı.

HİKÂYELER

İlhan Tarus, ilkin oyunlar yazarak yazı hayatına girdi; ne var ki, oyunlarının hiçbiri İstanbul Şehir Tiyatro'sunda oynanmadı. Daha sonra, hikâye ve roman türlerinde yazmağa başladı. Çeşitli gazete ve dergilerde pek çok hikâyesi çıktı. Kendi kuşağı içinde çok yazmakla tanındı.

Hikâyelerinin konularını genellikle çevresinden aldı; başka başka dönemlerde yargıç, gazeteci ve memur olarak çalışması, ona her sınıftan kişilerle ilişki kurma olanaklarını sağladı: küçük memurlar, yüksek bürokratlar, mahkemeler, hapishaneler; bunların dışında, kasaba insanları, Ankara'nın gecekondu mahalleleri, işçileri vb.

Kendisiyle yapılan bir konuşmada, "Sosyal endişe ile mi, yoksa sanat endişesi ile mi yazarsınız?" sorusuna verdiği yanıtta şöyle der:

> *Tamamen sosyal endişe ile... Sanat endişesi diye bir şey kabul etmem. Aksi takdirde edebiyat ve sanatın cemiyette fonksiyonu kalmaz; bir çeşit zevk ve eğlence âleti mertebesine düşer.* (Mustafa Baydar, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, 1960, s. 206).

Bu görüşünün sonucu olarak, çoğu hikâyeleri, sanat kaygısı güdülmeden bir savı kanıtlamak isteyen belgeler niteliği göstermektedir. Bir eleştirmen, onun bu tutumuna özellikle değinir:

> *İlhan Tarus'un hikâyelerinde toplum hayatımızın meselelerini vermek, gerçeklerimizi göstermek çabası var. Gerçeği göstermek... Bilim de gerçeği gösterir, sanat da. Ama ikisinin araçları başka başkadır. Edebiyat, gerçeği, kendisine özgü bir araçla, "image"larla gösterir.* (Tarus'un hikâyelerinde) *toplum gerçeklerimiz var ama, insan yok. Yunus Emre: "Ete kemiğe büründüm/İnsan diye göründüm" diyordu. Fikirlerin de, sanat eserinde ete kemiğe bürünmesi, insan diye görünmesi gerek.* (Fethi Naci, *Yeni Ufuklar*, Ağustos 1954)

İlhan Tarus, günlük yaşayış içindeki en göze çarpan olayları seçip, alışılmış hikâye tekniği ile vermeğe çalışmıştır.

Dilinde bir tutarlılık yoktur. Kişilerin konuşmalarında, zaman zaman, konuşma dilinin inceliklerini başarı ile yansıtır:

> *Ne demek efendim, diyordu; şunun şurasında oturmuş, ahpapça, arkadaşça birkaç kadeh atıştırıyoruz. Biz bize, diz dize! "Selâmün aleyküm" diyerek çökmenin âlemi var mı ya?... Seni seven var, sevmeyen var... Yok ama, bunun böylesine saygısızlık derler. Evet, düpedüz saygısızlık bu. Be mübarek adam, her yerde ikram, itibar görürsün... Herkes sana kolunu, kucağını açar. Ziyafetten ziyafete, iftardan iftara, davetten davete koşarsın. Biraz da şerefini, haysiyetini bilsen e!... İşin ne senin burada?... Kim dedi sana, git de Çınarlı Kahve'nin arkasındaki bahçede şu, bu çekiştiriyorlar... Git onların başına tebelleş ol!... İşte göreceğin muamele budur... (Bir Kasabanın Ruhu)*

Kendi ağzından yazdığı kimi yerlerde ise, konuşma diline hiç uymayan, yabancı sözcüklerle yüklü, ağır bir dil kullanır:

> *Bu aile, bir erkekle bir kadından, bir de köpeklerinden mürekkep. Ayrıca, sayısı her gün değilse bile, her hafta değişen, sekiz yaşla kundak arasında tahavvül gösteren çocukları bulunuyormuş. Bu akşam, tek odadan ibaret olan bölmelerinde... (Merdivende Bir İnsan Var)*

1

RADYO

Ocak Başkanı:

– Yoooo, diye bağırdı. Radyoya dokunmayınız. Geçtim, miri maldır. İnsanın burnundan getirirler...

İstanbul'daki mektebinden tatilini geçirmek üzere kasabaya gelmiş olan genç çocuk, parmaklarını geriye çekti. Süklüm püklüm kahve ocağının dibindeki tahta masaya doğru gitti. Hem düşünüyor, hem de kızıyordu:

– Canım, diyordu kendi kendine, bu nesneyi buraya ne diye göndermişler? Köşede suspus olup uyuklamak için mi? Anlayamadık gitti.

Memleket halkı için toplanılabilecek, temizce vakit geçirmeye yarar tek köşe "Gençler Ocağı"nın büyük salonu olduğu halde, günün hangi saatinde oraya uğrarsanız, iki veya üç kişinin bir köşede mırıl kırıl konuştuklarını görürsünüz. Kahveci, böyle ciddî bir yere yakışmadığı halde, sırf halkın rağbetini çekmek için getirilip köşeye oturtulmuş semaveriyle, fincan ve kadehleriyle başbaşa uyuklar. Hani Ocak kasasından ödenen kırk lira aylığı olmasa burada bir saat durası yoktur. Güzel, kırmızı deri kaplı sandalyeler, kanapeler, boyalı boyalı masalar, insan yüzüne hasret çekerler. Vakit vakit kasabaya uğrayan gezginci tiyatro kumpanyalarının aktörleri, kırmızı kadife perdeli sahneye ağızlarının suyunu akıta akıta bakarlar da, gidip kahvede şeker sandıklarından kurulmuş salaş sahnede temsillerini verirler. Çünkü Ocak Başkanı, böyle kitapsız, suflörsüz tiyatro oynatanların, *Gençler Ocağı* gibi nezih bir yerde oyun oynamalarına kesin olarak muhaliftir.

– Neymiş o efendim, der, biz İstanbul'da, Şehzadebaşı'nda tiyatro mu görmedik? Herifler usta mı usta! Ellerinde kanun gibi tiyatro kitabı... Ondan kıl kadar ayrılmazlar. O kitapları da değme üdebamız kaleme almışlardır. Şanonun ön tarafındaki sandıklı deliğe kumpanyanın en okumuş yazmış adamı girmeden ve kelime kelime oyunun gidişatını oyunculara bildirmeden, hadlerine mi düşmüş temsil vermek? Bunlar serseri güruhu. Ben bu nezih mahfeli onların kepazeliklerine âlet eder miyim? Edersem merkez-i umumî ne der bana? Sorarım, ne der bana?

Birisi itiraz edecek olmuştu:

– İyi ama Beyefendi, bu sahne de böyle sittin sene boş duramaz ya...

– Dursun... Boş dursun daha iyi. Hem neden boş duruyormuş? Geçen yıl Ertuğrul Sadi Tek tiyatrosu gelip de o nadide edebî eserlerini oynamadı mı?

– Geçen sene o... Bu sene perdenin açıldığını görmedik.

– Sen öyle etliye sütlüye pek karışma... Sonra fena olur... Bak peşin söyleyeyim...

Bu minval üzere, *Gençler Ocağı,* kibar ve tertemiz bir sessizlik içinde yaşayıp gidiyordu. Arasıra Başkan, eşini dostunu toplar, yukarı odalardan birinin yeşil çuhalı masası başında söze sohbete dalar, memleketin ihtiyaçları, dertleri üzerinde görüşürlerdi. Bu zevat, hakikaten kasabanın en eski, en ağırbaşlı yerlilerinden idiler. Ta Millî Mücadele'den başlayan meşkûr hizmetleri, günbegün artarak, son devirlere kadar ulaşmış; hemen her işde tezahür eden himaye ve alâkaları, kimsenin gözünden kaçmayacak şekilde, terakki etmişti. Kasabaya mezbaha mı lâzım? "Bu işi yapsa yapsa Feyzullah Efendi yapar" denir; iş ona ihale edilir. Elektrik fabrikası mı lâzım? "Bu işten eski telgraf başçavuşu Rıza Efendi anlar" denir; sermaye sahibi birkaç hemşeri or-

tak olup fabrikayı kuruverirler. Mezbahanın suyu kesilip de kanalları tıkanırsa, eeee... ne yapsın buna Fezyullah Efendi? Kurdu, yaptı, çattı. Kıyamete kadar bakımına da nezaret etmekle mükellef değil ya? Memlekete bir hayır işledi ise, başına belâ mı aldı? Onun vazifesi bitmiştir. Gerisini Belediye düşünsün. Elektrik fabrikası da haftada ya bir gün, ya iki gün işler, zınk eder, durur. Bazen birkaç ay tamiri sürer. Hani Belediyenin bu fabrika yüzünden kesesinin dibine darı ekilmiştir. Fabrikayı kuran şirket, kafa tutmağa başlar: "Biz gazyağına muhtaç olduktan sonra ne diye alınteri akıtıp bu işi başardık? Paramızı aldık, aldık emme, sokakların, damların nur içinde yüzmesini görüp gönlümüzü ferah etmek de hakkımızdı. İşletemediler ki? Günah bizim değil... Bu motör, bizden evvel "Karlıova" ilçesinde yirmi yıl saat gibi işlemiş. Şimdi mi kötü oldu?

Falan, filân...

Gençler Ocağı da böyle "meşkûr" bir himmetin eseri idi. Yerli malzeme olan yumuşak taştan yapılma o güzelim bina, bol para ile tepeden tırnağa bir döşendi. Sahnesinin fennî tesisatına yalnız 54000 lira harcandı. Alimallah projektörlerle reflektörler bir yandı mı, şanonun içi gündüz gibi ışıl ışıl olur. O fon perdeleri, o yağlı boya kontrplâktan sema perdesi, o dekor makaraları, o otomatik vargeller... değme tiyatrolarda bulunmayan şeylerdi. Hattâ bir seyahat dönüşünde İstanbul'un namlı tiyatrocusu Muhsin Ertuğrul sahneyi gezmişti de, parmağı ağzında kalmıştı:

– Bizde, demişti, bunlar olsa, bunlar olsa...

Gel gelelim, makineleri bozacaklar korkusuyla, Başkan Hadi Efendi, kimseyi sahnenin içine salıvermez, gelip geçen misafirlere, büyüklere, göğsü iftihardan kabara kabara, bizzat gezdirdiktan sonra, hademeye hemen kapısını kilitletip anahtarı yelek cebine atardı.

– Yağma mı var?, derdi. Milletin bunca parasını döktük. Böyle bir şano vücuda getirdik, ben bu nadide âlât ve edevâtı mektep çocuklarının eline teslim eder miyim? Kırsınlar, döksünler... Eeeee... Merkez benden hesap sorunca ellerimi oğuşturayım, mesuliyeti üzerime alayım, öyle mi? Allah göstermesin.

Diyeceğim o ki, kırk sekiz lâmbalı radyo da büyük bir ambalâj içinde posta kamyonundan indirilir indirilmez, alâ-yı vâlâ ile Ocağın salonunun en mutena köşesine oturtulmuş, bin bir itina ile ve bizzat Başkan'ın nezareti altında tahtaları, talaşları, kâğıtları temizlenmiş ve kütüphanenin aylıklı memuruna emir verilmişti:

– Sakın olmaya ki, radyoyu şunun bunun karıştırmasına müsaade edesin. İcabederse biz açar, halka gereken neşriyatı dinletiriz. Bunun haricinde hiç kimsenin kurcalamasına meydan verilmeye.

Gel gelelim, kasabanın uçarı gençleri tek durmazlar... Makinenin etrafında dolaşır, ha dolaşırlar. Zavallı kütüphane memuru, günde dört beş defa kütüphanenin camlı kapısına astığı "Kütüphane kapalıdır" levhasını bu sefer temelli olarak yerinde bırakır ve radyonun bekçiliğine başlar. Geleni gideni, kâh tatlı sözle, kâh nasihatle savmağa bakar. Bir belâ ki sormayın gitsin.

Lâkin bu tedbirin isabeti de az zamanda anlaşılmadı değil ha... Civar kazaların ocaklarında radyoların çabucak bozulup tamir için vilâyet merkezine gönderildikleri, orada da abur cubur gramafoncuların elinde büsbütün kuşa dönüp hattal oldukları haberleri kulaktan kulağa işitilmeğe başladı. Bu haberler tevali ettikçe Başkan'ın ağzı kulaklarına varır, akşam üzeri dükkânını kapayıp Ocağa gelince, şöyle bir gülümseyip yelek cebine davranır ve saati elinde bir müddet bekledikten sonra bir kelebek kanadına dokunur gibi, düğmeye parmağını dokundurur ve "Perihan Altındağ"ın o ipek bezin ardından çağlayan gibi fışkırıveren yakıcı sesi salonun duvarlarına çarpıp sokağa taşardı. Başkan'ın arkadaşları "Selâmünaleyküm" deyip bir bir gelirler. Makinenin etrafını alırlar. Derken kasabanın o haylaz gençleri de havadisi "sür'at-i berkıyye" ile duyup üşüşürlerdi. Onların kenardan, köşeden dinlemelerine Başkan ses çıkarmazdı. Böyle namuslarıyla dinledikten sonra elbette memleket gençliğinin de bu nevi medeniyet eserlerinin keyfinden istifadeye hakları vardır.

Başkan'ın kasabadan ayrıldığı günlerden birinde, galiba İstanbul'a manifatura eşyası almağa gitmişti, merkezden bir emir geldi. Her zaman olduğu gibi zarfı açıp "muktezasını ifa etmek" üzere emri vâride defterine kaydeden Ocağın emektar kâtibi Murteza Efendi, korku ile yerinden sıçradı ve yere düşmek üzere olan kasketini havada yakalayıp bağırdı:

– Eyvah!

Tam karşısında oturan Ticaret Odası Kâtibi Vehbi Bey, kafasını önündeki sicil defterinden dar kaldırdı:

– Hayır ola yahu!.. Ne var?

Murteza bitik bir haldeydi:

– Yandık arkadaş, yandık, dedi, sorma!

– Canım ne var? Nedir o kâğıt? Ne yazıyor?

– Ne yazacak, hükm-i felâketimizi yazıyor.

– Bırak şakayı şimdi? Neymiş mesele?

– Dedim ya... Yandık! Merkezden acele emir var: martın ilk haftasına rastlayan pazar günü Ankara'dan bir nutuk verilecekmiş. Ocaklar radyolarını açıp bu nutku halka dinleteceklerdir, diyorlar...

– Eeee... Ne var bunda?

– Ne var olur mu kardeş? Önümüzdeki pazardan bahsediyor... Bizim Reis İstanbul'da.

– Olsuuuuuunn!..

– Nasıl olsun? Radyonun anahtarı da onda.

– Ne?

Bu sefer Vehbi Bey yerinden fırlamıştı:

– Ne olacak şimdi?

– Vallahi bilmem. Şaştım, kaldım. Bakalım Belediye reisine haber verelim. O ne der?

Vâride defterlerini büküp yan tarafa attı, koşar adım kapıdan fırladı.

Birkaç dakika sonra havadis, Ocak binası içinde yayılmıştı. Misafireten Ocağın birer odasını işgal etmiş olan Ziraat Odası âzaları, Spor Bölgesi uzmanları, Kasaplar Derneği idare kurulu üyeleri ve onlar vasıtasıyla kaymakam, hükümet erkânı ve halk hepsi birden bu işe bir çare aramağa başladılar. Kimisi Başkan'a bir tel çekip anahtarı acele göndermesini istemeyi tavsiye ediyordu. Kimisi çilingir Ahmet Ustaya başvurulmasını salık veriyordu. Bazıları da, hazır fırsat düşmüşken, radyo kapağıyla kilidinin tamir edilemeyecek bir şekilde kırılmasını istiyorlardı. Bu sayede bundan böyle makinenin kilitlenmesine mâni olacaklarını düşünüyorlardı.

Bu mesele uzun bir müzakere ve tartışma safhası geçirdi. Bütün tavsiye edilen tedbirlerin birer mahzuru bulunup ortaya atılıyor, zaten "mahzur-i resmî" meraklısı olan Belediye reisi ile, "mahzur-i fennî" mutahassısı olan elektrik fabrikası motorcusu Asım Efendi, her birine münasip bir cevap bulmakta güçlük çekmiyordu.

Maamafih, meraka hacet yok, cumartesini pazara bağlayan gecenin bilinmez bir saatinde, herhalde o haylaz gençlerden biri tarafından alınmış bir tedbirle, her şey hallolundu ve saati gelince, Ocağın radyosu nutku yaymağa başladı.

Radyonun kapağı, bir keserle, parça parça edilmişti.

2

ŞEREFLİ SİCİL

Osman'lar, Kavaklıdere'ye, sapa yerdir, kenar mahalledir diye taşındılar. Osman'ların aylık geliri yüz elli altı lira otuz dört kuruştan ibarettir. Üç çocuğun, ta asfaltın öte kıyısındaki mektebe gidip gelmeleri için, her şeyden evvel,

senede altı çift kunduraya ihtiyaçları vardır. İkizler bu sene beşi bitiriyorlar... Gelecek yıl, en yakını elektrik fabrikasının yanındaki Atatürk lisesi... Koşar adımla yarım saatlik, belki kırk dakikalık yol. Kara kış boyu kalın palto, yün yelek, yün çorap eskitmek lâzım.

Osman fena fena düşünür. Bağ evinin bir penceresi vardır. Birkaç penceresi vardır ya, hele biri vardır, Özdemir caddesinin asfaltına bakar. Köşebaşında Hilmi Beylerin sarı köşkü dinelir. Hilmi Bey iyi adamdır. Osman'la karısını sık sık köşke çağırtır. Çocuklara defter kitap alıverir. Arasıra, aşçı fazla yapmış diye, bir tepsi börek, bir lenger kıymalı erişte filân göndertir. Hem Osman'dan hoşlanır da... Allah için Osman da terbiyeli çocuktur hani... Hilmi Bey değil ya, şu çaçaron mahalle bakkalının, o kalın enseli bekçinin karşısında dahi üçe karşı bir söyler. Sağa eğik boynunu bir türlü dikletemez, renkten renge girer.

Hilmi Beyin hoşuna gider Osman... Kırkını çoktan aşmış olduğunu düşünmeden ona büyük istikbal vaadlerinde bulunur. Karısını pohpohlar:

– Size yalan, bana gerçek, Samiye Hanım, der, Osman Bey oğlumuz yakın bir âtide büyük makamlara geçecek, size ve çocuklarınıza rahat bir ömür sürdürecektir. Ben onda bu kabiliyeti görüyorum.

Osman başını, biraz daha omuzuna yatırır, parmaklarını çatırdatır, kendisinin bile işitemeyeceği bir sesle:

– Aman efendimiz, aman efendimiz...

diye mırıldanır.

Hilmi Bey yalnız Osman'dan bahsetmez elbet. En küçük bir hadise, meselâ fincan tabağına bir parça kahve dökülmesi, samur kedinin kapıyı iterek sessizce odaya girmesi onun zihninde bin bir hatıranın canlanmasına sebep olur. Evlâtlık Pervin, elinde tepsi ile limonataların bitmesini beklerken hafifçe uyukladı da çenesi öne mi kaydı? Hilmi Bey hazırdır:

– İlâhi kızım, der, bana rahmetli mektupçu Hurrem Beyi hatırlattın.

Sonra Osman'la hanımına dönerek damağını bir şaplatır:

– Efendim, nur içinde yatsın, hiç dayanamazdı o mübarek adam...

diye başlar anlatmağa..

Osman, Hilmi Beyi memnun etmenin, kendini ona sevdirmenin sırrını, bu hikâyelerin ortasında bocalarken keşfetmiştir. Gözlerini iyice açmağa çalışarak ve dinlediği müddetçe ellerine, ayaklarına, parmaklarına verilecek en uygun vaziyeti durmadan hesaplayarak, kaskatı donar. Samiye Hanım, bir kedinin sahibine alışması ve uyması kabilinden, kocasının hareketlerini ve duruşunu taklit eder. Öyle ki, Hilmi Bey, ömrü boyunca binlerce sahtesini gördüğü, fakat bu kadar halisini, bu kadar sıcağını hiç görmediği bu candan alâkanın

bütün sarhoşluğu içinde, Osmanlıcanın en gürültülü lehçesiyle, anlatır da anlatır.

Çok geceler Hilmi Beyin hanımefendisi, yaşını bahane ederek misafirlerden özür diler; buruşuk beyaz ensesinden hâlâ gözalıcı bir parlaklıkla beline doğru inen kızıl örgülerini sallayarak çekilir.

Osman, bütün hikâye boyunca, o sini sini börekleri, o deste deste defterleri düşünür. Gözlerinin bebeklerinden Hilmi Beyin buşuruk ve oynak ağız çukuruna doğru uzanan keskin dikkat, hemen hemen hiçbir şey elde etmeden geri döner ve Osman'ın kafatasının bir kıyısına sokulur. Orada durmadan dönen ateşten bir zemberek halinde, vınlar, durur.

– Defter, börek... Defter, börek... Defter, börek...

Hilmi Bey, bu ateş zemberekten fırlayan tek bir kıvılcımı görüvermek, sezivermek kudretine, tek saniye için erişiverse, o an içinde Osman'la Samiye Hanımın kafalarına birer sandalya geçirmekte ve yirmi yıldır oymalı yazıhanenin önünde bekleyen sedef saplı tabancanın bütün kurşunlarını da birbiri arkasına kendi beynine boşaltmakta zerre kadar tereddüt etmeyecektir. Buna şüphe yok. Bereket ki Osman ayrı bir insandır. Hilmi Bey de ayrı bir insan. İki insanın iyice birbirini anlaması hiçbir zaman mümkün olamayacağına göre, tehlike yoktur.

Lâkin... Bu tatlı dostluğu, bu rahat gidişi, hele şu derlitoplu hikâyeciği bulandırıp bozacak olan hâdise de, durmadan bize doğru yaklaşmaktadır. Ya... Kader bizi rahat bırakır mı hiç? Bakın, dinleyin:

Efendim, Osman, Kavaklıdere'ye taşındı taşınalı demek on dört yıl oluyor, bu dostluğa en küçük bir leke düşmedi. Biz bilmeyiz onun içinde neler olup bittiğini... Nemize lâzım, bilmek de istemeyiz. Lâkin bu iç taraf, günün birinde, birden tersine dönen bir şemsiye gibi, açılıverdi.

Vakit, gece yarısını geçiyordu. Dışarda kara bir kış uğulduyordu. Tavandaki avizenin su gibi fışkıran parlak ışığına rağmen, kadife perdeleri yanlara sıyrılmış pencerelerin arkasında, korkunç bir tipinin Fransız sefaretinin bulunduğu tepeye doğru savrulduğu görülüyordu. Beton binanın temelleri sanki tehlikeliydi.

Samiye Hanım, o dakikada, çocukların yattığı odayı, kenarda kapakları sımsıkı kapanmış, için için yanan sevimli sobayı düşündü. Muhteşem salonun hamam gibi havası, sanki iliklerinden boşanıp, yerine kendi sobasının pespembe, taptaze ılıklığı doldu. Ciğerinin içine sokmağa çalıştığı bir rahatlıkla, dudaklarını oynatmadan:

– Yarabbi, sana çok şükür! dedi.

Hilmi Bey coşmuştu. Sesinin en gür perdesiyle haykırıyordu:

– Defterdar ısrar eder, Tapu müdürü ısrar eder, Başmühendis, Sertabip

ısrar eder. Aman Allah... Bir ukalâlık, bir gürültü ki, sormayın... Baktım olacak gibi değil, ayağa kalktım, yumruğumu masaya indirdim ve "Efendiler" diye bağırdım. Suspus oldular: "Anladık, hayır işidir, halka hizmet olacak, falan filân... Fakat ben, bu memleketin otuz sekiz senelik emekdarı sıfatıyle size ihtar ediyorum ki, yukarı mahallede halkın yardımıyla bir dispanser açmak için ortaya attığınız bu proje sakattır, kötüdür, tehlikelidir. Bu kadar senelik memuriyet hayatımda halktan para toplamayı daima reddettim. Bahsettiğiniz fakir halk hastalıktan kınlıyorsa, hükûmet düşünsün. Ben, bin türlü dedikoduya, lâfa, iftiraya sebebiyet verebilecek bir işe parmağımı bile sürmem. Bunca yıllık şerefimi, tertemiz sicilimi, bir dispanser uğruna, kirletemem. Hadi buyurunuz!..."

Hilmi Bey, ipekli robdöşambrının cebinden kocaman bir keten mendil çıkarıp yüzünü, gözünü sildi, sonra mendili çarşaf gibi yüzüne gererek ortasına gürültülü bir şekilde tükürdü, dürdü, büktü cebine soktu.

Gözlerini Osman'ın yüzüne dikmişti. Ondan her zaman beklediği, her zaman aldığı kelimeleri, cümleleri istiyordu.

Osman, karısının baştan farkına bile varmadığı, sonra gözlerini beldir beldir açarak anlamağa çalıştığı bir hareket fırtınası içindeydi: Oturduğu kanapeden üç dört defa ayaklanarak yerini havalandırdı. Sağ elinin baş şahadet parmaklarıyla burun kanadlarını birkaç defa açıp kapadı. Uyku ile çapağın yarı örttüğü gök mavisi, küçük gözlerini bir yirmi kere kırpıştırdı. Sol ayağını görülmemiş bir cüretle öne doğru atarak:

– Peki, Hilmi Beyfendi hazretleri, dedi, sorabilir miyim, ama af buyurunuz, kerem ediniz, sorabilir miyim, bu uzun ve şerefli memuriyet hayatınızda kaç dispanser açtınız?

Hilmi Bey boş bulundu:

– Hiç.

– Peki, kaç hastahane, kaç çocuk yurdu, kaç bakımevi açtınız?

– Hiç... Osman Bey, ben Sağlık Bakanı olmak şerefine erişmedim.

– Kaç mektep açtınız?

Hilmi Bey kendini toparlamağa çalıştıysa da olmadı. Yine o tek kelime ağzının kenarında, salya gibi kaydı:

– Hiç...

– Evet, efendimiz, çünkü Maarif Vekili olmak şerefine nail olamadınız.

Osman büsbütün cesaretlenerek sol ayağını geri çekti, bu sefer sağ ayağını ileri attı:

– Pekâlâ efendim, sorabilir miyim, kaç park, kaç çocuk bahçesi, kaç köy odası, kaç işçi yatakhanesi kurdunuz?

–

– Kaç yoksullar evi, dağ sığınağı, orman barakası, kaç süt damlası müessesesi, kaç aşhane açtınız?..

Koca salon birkaç saniye için, sıkıntıdan, âdeta çatır çatır çatladı. Hilmi Bey gözlerini Osman'a dikmiş, buruşuk çenesi tirtir titriyor, Samiye Hanım oturduğu koltuğun kadife tüyleri içinde gittikçe küçülüyordu.

Osman, bir yay gibi yerinden fırladı, karısına hışımla bağırdı:

– Kalk, düş önüme, dilenci karı!...

Sonra Hilmi Beyin ta burnunun dibine kadar sokularak:

– Siz, o şerefli sicil kâğıtlarını camlatıp da boğazınıza asınız Beyefendi, başka işe yaramaz onlar... dedi.

Osman evde, çoktan sönmüş olan kara sobanın karşısında, titreyerek soyunurken gözü karşı konağın aydınlık penceresine kaydı:

Hilmi Bey bir bardak suyun içinde ilâç eritiyordu.

(*Apartman*, 1950)

KEMAL BİLBAŞAR

(1910-1983)

HAYATI: Kemal Bilbaşar, Çanakkale'de doğdu (1.2.1910) Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında (1914-1922) çeşitli yerlerde, başka başka ilkokullarda okudu; o arada, terzi ve kavaf çıraklığı, gazete dağıtıcılığı gibi işlerde çalıştı; Hadımköy ilkokulunu (1924), daha sonra Edirne öğretmen okulunu (1929) bitirdi; Vize ve Babaeski'de iki yıl ilkokul öğretmenliği yaptı: (1930-1931); Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü tarih bölümünde okudu (1932-1935); bir yıl kadar Nazilli'de, daha sonra İzmir'de, ortaokullarda tarih öğretmenliği yaptı (1935-1961), kendi isteğiyle emekli oldu (1961); *Cemo* adlı romanı ile Türk Dil Kurumu roman ödülünü (1967), *Yeşil Gölge* adlı romanı ile de May roman ödülünü (1968) kazandı; İstanbul'da öldü (21.1.1983).

ESERLERİ:

Hikâye:

1 - *Anadolu'dan Hikâyeler* (1939)
2 - *Cevizli Bahçe* (1941)
3 - *Pazarlık* (1941)
4 - *Pembe Kurt* (1953)
5 - *Üç Buutlu Hikâyeler* (1956)
6 - *Irgatların Öfkesi* (1971)

Roman:

7 - *Denizin Çağırışı* (1943)

8 – *Ay Tutulduğu Gece* (1961)
9 – *Cemo* (1966)
10 – *Memo* (2 cilt, 1968-1969)
11 – *Yeşil Gölge* (1970)
12 – *Yonca Kız* (1971)
13 – *Başka Olur Ağaların Düğünü* (1972)
14 – *Kölelik Dönemeci (1977)*
15 – *Bedoş* (1980)
16 – *Zühre Ninem* (1981)

HİKÂYELER

Kemal Bilbaşar, yazı hayatına hikâye yazarak başlamıştır. Hikâyelerinin konuları, genellikle Kuzey-Anadolu (Bartın ve çevresi) ve Batı-Anadolu (İzmir ve çevresi) kasabalarından alınmıştır.

Devrimlere karşı olan tutucu kişilerin (imam, müftü, bağnaz eşref) ileri düşünceli kişilere karşı olumsuz davranışları, özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki yaşama sıkıntısının doğurduğu koşullar içinde ortaya çıkan ahlâk çöküntüleri, kumar, rüşvet, fuhuş, karaborsacılık, vurgunculuk, kaçakçılık, çıkar çatışmaları, ezilen küçük memurun çaresizliği vb. gibi toplumsal olaylar, yerli töre, inanç ve gelenekler içinde verilmiştir. Bir konuşmasında, sanat anlayışını şöyle anlatır:

> *Sanatkârın konusu insan olduğuna göre, insanların bütün meseleleri sanatkârın meseleleridir; toplumsal yaşayışta insanları zorlayan en önemli meseleler içtimaî adaletsizlikten doğar.* (Mustafa Baydar, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, 1960, s. 53)

Bu görüşte olan yazar, bütün sorunları toplumsal nedenlere bağlar. Olayları, gözlemci-gerçekçi bir anlayışla değil, eleştirel -gerçekçi bir tutumla sergiler.

İlk hikâyelerinde, Refik Halit'in etkisi altında görünmektedir; Refik Halit'in kitabının adına *(Memleket Hikâyeleri)* özenerek, ilk kitabına *Anadolu'dan Hikâyeler* adını vermesi de, bunu doğrular. Ne var ki, Refik Halit hikâyelerinin ustalık yanı (olay örgüsünde fazlalıklardan kaçınma, yoğunluk, anlatımdaki duruluk) Bilbaşar'ın hikâyelerinde yoktur.

Savruk bir anlatımı vardır. Söyleyişte titizlik göstermemiş, kalıplaşmış söyleyiş biçimlerini sık sık kullanmıştır:

> *Her hangi bir mesele hakkında fikir beyanına mecbur kalırsa... (Şemsiye Altına Sığınan Adam)*

Çete faaliyetlerine iştirak etmiş; Cumhuriyetin affına mazhar olmuş... (Çoluk Çocuk Sahibi)

Bu konuşmalar kendisini hayret verecek şekilde rahatsız etti. (Sümbül)

Doğa ve kişi betimlemelerinde de herhangi bir özgünlük yoktur; beylik, ortamalı sözlerden öteye geçilememiştir:

Sabahın erken saatlerinde, bacalardan yayılan ince mavimsi tül içinde, köyümüzün görünüşü ne kadar çekici değil mi? (Pembe Kurt)

Gece, mahalleye kanatlarını gerdiği esnada... (Sümbül)

Otuz iki dişi, vişneçürüğüne boyanmış dudakları arasında, iki sıra halis inci gibi beyaz ışıldıyordu. (Çingene Karmen)

Yanaklarının Amasya elması gibi kırmızı kırmızı ışıldanmasını istiyordu. (Kaymaklı Tavukgöğsü)

Hemen bütün hikâyelerde, şive taklitlerine çok yer verilmiştir.

1

KELİMAM'IN FESLERİ

Muhtar Osman, tabutluğun önündeki musalla taşına oturmuş, dalgın dalgın bıyık yoluyordu. Köyün reçperini, sığırtmacını, ağasını, muhtarını hiçbir fark gözetmeden taşımış olan, rengi kararmış eski köy malı tabut içinde, bir gün gelip bu taşın üzerinde bir an konaklayacağını hatırladığı için düşünceli değildi. Konya'da Mevlâna türbesinden yetişmiş, bir ramazan "cer"i münasebetiyle gelip bu mescide yerleşmiş ve bir zaman sonra köy ağasının kızını almış olan Kelimam'la, bu işlerin içinden çıkabilmek için, anlaşıp anlaşamayacağını hesaplıyordu.

Duvarlarına tezekler yapıştırılmış mescidin avlusunda, yarı çıplak, yamalı entarili, yahut çapraz ve omuzdan atkılı bağlarla mavi donları koltuklarına kadar çıkmış çocuklardan bir kısmı, arada sırada burunlarını yenleri ile silerek, çeşme yalağından akan çirkefli sularla bağıra çağıra oynuyorlar; diğer bir kısmı Kelimam'ın namazda olmasından bil'istifade, ham erikleri taşlayıp kaçıyorlardı. Avlunun diğer tarafında, Kelimam'ın evi önündeki fışkı yığınında tavuk-

lar eşiniyor, bir beyaz keçi, *sıtmaya şifa,* ince çaputlar bağlı bir yabani erik fidanının dikenli körpe filizlerini koparmağa çalışıyordu.

Muhtar etrafını göremeyecek kadar koyu bir hiddet dumanı içinde yüzüyordu ve "Allahın başlarına kelebek hastalığı gibi musallat ettiği" yeni nahiye müdürüne, Orta-Anadolu köylerine mahsus bir küfür tekerlemesi ile, sövüyordu.

Ağaçsız, otsuz dağlar arasına gizlenmiş şu rahat köye nereden dadanmıştı, bu hükümet adamı? Kasabaya iki gün çeken, en yakın köyle arası altı saat olan bu köye, Muhtar Osman –bu yaşacak– tahsildardan ve jandarma çavuşundan başka hükûmet adamı geldiğini bilmiyordu. Bu ocağı sönesice nerden çıkmıştı? Hafta geçmezdi ki, cins al atını şu çeşme yalağında sulamasın. Nahiye müdürü, tahsildar ve jandarma çavuşuna benzemiyordu. Atının arpasını kendi parasıyla satın alan, karnını heybesinden çıkardığı teneke kutulardan doyuran, sudan başka bir şey içmeyen hükûmet adamını, muhtar yeni görüyordu. Bütün bunlara rağmen onu jandarma çavuşundan ve tahsildardan daha tehlikeli, imamın ramazan günlerinde vazettiği, sorgu meleğinden daha korkunç buluyordu. Neler sormuyorduk ki, "itin oğlu". Köylüden pek çoklarının yalnız ismini işittikleri kafakâğıtları tekmil alınmış mı idi? "Candırma" bozuntusu mu, ne idi herif? Onlar kafakâğıdını yalnız askere gidecek olan fakir köy çocukları için alırlardı. Muhtar, imam ve köy ağası, oğullarını askere göndermeğe alışmamışlardı. Onları gizlemenin yolunu daima bulurlardı. Fakat işte bu nahiye müdüründen yakayı kurtaramamışlardı. Bu hükûmet adamı onların delikanlı çocukları olduğunu nereden öğrenmişse öğrenmişti. Muhtar da, Kelimam da oğullarına kafakâğıdı almak mecburiyetinde kalmışlardı. Diğerlerinin çocukları artık gizli kalabilirler mi idi? İşin fenası, nahiye müdürü, Kelimam'ın kıydığı nikâhın hükmü olmadığını, evlenmelerin kafakâğıdına göre yapılması lâzım geldiğini söylemiş ve iki ay içinde kadın, erkek herkesin kafakâğıdını almasını emretmişti.

"Vış anam... İki günlük gasaba yolundan, zebani gılıhlı gapıcılardan, küfürbaz nüfus kâtiplerinden" neler çekmişlerdil

Daha kafakâğıdı işi tekmillenmeden başlarına bir de maktep işi çıkarmıştı... Çocuklar tabutlukta okuyamazlarmış... Halbuki, namaz surelerini, biraz okuyup yazmayı hep orada öğrenmemişler mi idi?.. Fakat onun zoruyla, dağın başında bir mektep yapmadan yakayı kurtaramamışlardı. Bu defa da köyü kasabaya bağlayan katır yolunu araba yoluna tebdil etmek için emir vermişti. Bu yolu köylü nasıl yapardı? Gayfeci Ali'nin gayfesindeki hasır peykeler üzerinde yanlayarak rahat edecekleri kış günleri, Allahın ayazında habire kazma sallarlarsa, yazın tarlayı sürecek dermanı nereden bulacaklardı? Fakat tahsildara meram anlatmak, buna meram anlatmaktan kolaydı... Şimdiye kadar

imece işlerinde köylü çalışırken, Ali'nin kahvesinde yanlayıp çubuk içmeğe alışmış olan muhtar, rahatını kaçıran ve yarısı ikmal edilen bu yolun kendileri tarafından mı yapıldığına bir türlü inanamıyordu. Halbuki nahiye müdürü bundan memnun görünmüyor, bu yaz hepsinin neticelenmesini istiyordu. Pazara indiği günlerde, komşu köy muhtarlarıyla dertleştikleri zaman onlar da seslerini alçaltarak gizli gizli aynı belâdan yaka silkiyorlardı.

Muhtar, imamın da kendisi kadar bu yeni nahiye müdüründen memnun olmadığını biliyordu. Çünkü nahiye müdürü her şeye burnunu sokuyordu. Birkaç defa bahçedeki çaputların temizlenmesini ve dallara sıtmayı önlemek için çaput bağlayanlara mâni olmasını emretmiş, vaızlarda şunları şunları söyleyecek, şunları şunları söylemeyeceksin demiş. Kıydığı nihâhın kıymeti olmadığını öne sürerek işine mâni olmağa kalkmış, hattâ çocukları da elinden almağa yeltenmişti. Bereket henüz şu dağ başındaki köye bir hoca bulunup getirememişlerdi. Kasabada kıyılan nikâhların imam tarafından *şartlanmadıkça* karı koca olunamayacağına inanan köylülerin yardımları ile muhtarın temin ettiği *avantalar* sayesinde geçinmesine ve *"ya sabır"* diye sükût etmesine rağmen, imamın için için tutuştuğunu, onun da bu nahiye müdüründen kurtulmayı canü gönülden istediğini biliyordu.

Şimdi vereceği haber üzerine imamla bir anlaşabilselerdi. Ah onun şeytan kafasını bir kazanabilseydi. İmamla mezardan bir ölünün kefenini çalmak için uyuşulabileceğini, fakat onu bir hükûmet adamına karşı harekete geçirmenin kolay bir iş olmadığını da biliyordu. Bir memuru gördüğü zaman külâhı başından gidecekmiş gibi sıkı sıkı kafasına geçiren, güneşten yeşil bir renk almış yamalı siyah cüppesini kavuşturan imamın, için için nahiye müdürüne diş bilese bile, sakalını sıvazlayarak, *"Allah ömürler versin, iyi adamdır"* diyeceğini biliyordu. Ah onun şeytan kafasını bir bu işe yatırabilseydi.

Köylüler birer ikişer mescitten çıkmağa başlamışlardı.

Çeşmeden su içenler, duvar diplerinde apdest bozanlar işlerini bitirdikten sonra muhtarı selâmlayarak musalla taşının etrafında toplanıyorlardı. Kelimam, kaynatasının peşisıra dışarı çıkarken musalla taşı üzerinde oturan muhtarı ve etrafında toplanan köylüyü görünce, bu gelişi beğenmedi. Yeni bir uğursuzluktan endişe duyarak:

– Hayır haber muhtar, dedi.

Muhtar hiçbir şey söylemeden nahiye müdürünün kolcu ile gönderdiği emri kuşağından çıkararak verdi ve hiddetli olduğu zamanlarda alışkın olduğu harekete uyarak eli bıyıklarına gitti ve yolmağa başladı.

İmam heceleye heceleye tahriratı okudukça orada hazır bulunanları da bir hiddet dalgası sarmağa başlıyordu. Kafakâğıdını almak, mektep ve yol yapmak ne ise ne idi amma... Neûzü billah, şapka giymek? Bu olacak şey değildi. Kırk yıllık Fadime'den, Anşa'dan boş düşmek, Allah saklasın gâvur olmak vardı. Kelimam vaktiyle bunları vaaz etmemiş mi idi?

Kelimam sakalını kaşımaktan, kel kafasında biriken terleri yazmasına silmekten başka bir şey yapmıyordu. Bir gün olup hükûmetten böyle bir emir geleceğini nereden bilirdi?

Şimdi kafasında köylüyü de, hükûmeti de darıltmamak ve itibarını kurtarmak için çareler arıyordu.

Muhtar bunun hükûmet işi olduğuna inanmıyor görünüyordu ve köylüye bunu nahiye müdürünün bir zulmü olarak göstermeğe çalışıyordu. Emrettiği müddet zarfında yolu bitirmedikleri için nahiye müdürü onları gâvur etmek, karılarından boş düşürmek için böyle yapıyordu. Nahiye müdürü şapkaları hazır ettiğini, iki günecek muhtarın kasabaya gidip şapkaları almasını ve köylüye dağıtmasını, şapka paralarını gelecek harman ödeyeceklerini yazıyordu. Kendi paralarıyla mı gâvur olacaklardı?

Köylüler heyecana gelmişlerdi. Kabadayılardan biri artık bu herifi daha fazla şımartmamak lâzım geldiğini, yolunu kesip bu kuş uçmaz, kervan geçmez dağlarda işini bitirivermelerini bile teklif etmişti. Kelimam neden sonra onları susturarak, bir hadisle söze başladı. İmam-ı Âzam'a göre zorla giydirilen şapka ile insanın dinine zarar gelmeyeceğini, yalnız imanı temiz tutmak lâzım geldiğini söyledi. Maamafih şapkayı giymezden önce kasabaya varıp işin aslını tahkik etmenin lüzumundan bahsetti... Sonra komşu köylere de aynı emrin gelip gelmediğini öğrenmek icap ediyordu... Amma Allahülâlem bu işin içinde bir iş vardı.

Muhtar eline geçen bu fırsatı kaçırmamak için Kelimam'la köylünün daha fazla konuşmasına meydan vermemek, köylünün ayaklanan hiddetinden istifade ederek bu *"Münkir nekir"* den kurtulmak istiyordu. İmamın son sözlerini fırsat bilerek, köylüye birkaç gün daha sabretmelerini söyledi ve onları "tavında" iken dağıttı. Sonra Kelimam'la başbaşa birkaç saat konuştular. Muhtar, Kelimam'la nahiye müdürü aleyhine ittifak etmekte çok güçlük çekti. Bazı kararlar vererek birbirlerinden geç vakit ayrıldılar.

Ertesi gün muhtar kasabanın yolunu tuttu. Komşu köylerden gelen muhtarlar ve bazı köylülerle yarı yoldaki handa birleştikleri akşam, kuru ekmeklerini ocaktaki tezek dumanında yumuşatarak karın doyururlarken, içlerinin kurdunu döktüler: Bu ne felâketti başlarına gelen! Bu yaştan sonra şapka giyip gâvur mu olacaklardı? Umumî Harp'ta Hindistan'da esir kalan hancı *Tabur İmamıyla* birlikte şapka giydiklerini, hiç de gâvur olmadıklarını, kaldı ki, sıcağa

karşı şapkanın iyilikleri olduğunu söyledi. Fakat muhtarlar söverek hancıyı susturdular: Gâvuroğlu gâvurun boş düşecek karısı mı vardı? Elbet böyle söylerdi... Hancı, müşterilerinin gazabı karşısında ahırdaki hayvanlara bakmayı bahane ederek dışarı çıktı.

Muhtar Osman'ın, aynı emrin diğer köylere de gelmesinden midesi bulandıysa da, onları, yaka silktikleri nahiye müdürü aleyhine kışkırtmak için, bu işlerde nahiye müdürünün parmağı olduğunu, kendilerinden kim bilir neyin intikamını almak için bunu yapmış olacağını söyledi. Bu adamdan kurtulmanın çaresine bakmak lâzımdı. O gece muhtar Osman, komşu muhtarlardan hertürlü yardım vâdini almadan yatmamıştı.

Muhtar Osman beş gün sonra, heybelerin gözleri çeşit çeşit şapkalarla dolu, pazar pazar dolaşan beygirli bir çerci gibi, "N..." köyüne tırmanan yeni araba yolunda, avdet ederken, damların üstünde buğday, tarhana, erişte kurutan, peştemallarla yüzleri yarı örtülü kadınlar ve kahvenin setleri kenarında oturan köylü erkekler, muhtarı tanıyamadılar. Başındaki keçe külâhı bir acayip olmuştu. Kenarlarını yukarıya doğru ne diye kıvırmıştı acaba?..

Kahvenin önündeki meydanlıkta, atından indiği zaman Kelimam bağdaş kurduğu hasır iskemle üzerinden inmeyerek seslendi:

– Yeni keçe külâhın uğurlu gademli olsun. Emme o kenarlarını neye galdırdın?

Sonra muhtarın cevap vermesine vakit bırakmadan sordu:

– Heybenin gözleri dolu emmioğlu! Bize gasabadan ne getdin?..

Muhtar heybenin gözlerini boşaltmağa davranarak:

– Şapka...

cevabını verdi.

Köylüler birden yerlerinden doğruldular. Bu ismini işittikleri, fakat kendisini hiç görmedikleri başlıklar ne biçim şeylerdi acaba?..

Muhtar ortaya renk renk kasketler dökmüştü. Hiç kimse, kendilerini karılarından boş düşürecek bu çaput parçalarına sokulamıyordu. İmamın tavsiyesiyle, gömleklerinden koparıp mescitteki yabani erik fidanına bağladıkları çaputlara bile hastalık bulaşır, cin çarpar zannıyla el sürmeye korktukları halde, nasıl olurdu da bu gâvurluğu bulaştıracak şeylere el sürebilirlerdi? Kelimam vaktiyle Mevlâna türbesini ziyaret eden birkaç gâvurun başında gördüğü bu çaput başlıklardan köylünün korkusunu azaltmak ve onlara günlerden beri düşünüp bulduğu sözleri söylemek için, bir tanesini eline aldı:

– Çaputu fena değil, dedi.

Ve sonra camide vaaz eder gibi ilâve etti:

– Kitaba göre, bunları ters giyerseniz gunahı arhanıza atmış olursunuz. Fakat gunahtan gurtulmak ve garılarınızdan boş düşmemek için de, külâhlarınızı güçültüp şapkanın altına giyeceksiniz. Ancak böylece gunahla aranıza bir geçe duvar çekmiş olursunuz. İlle velâkin mescitte namazı külâhla kılacaksınız. Zor olmadan, hükûmet emir vermeden giyilmesinde gunah vardır.

Köylüye karşı da, hükûmete karşı da itibarını kurtaracak bir yol bulduğuna memnun, çubuğunu keyifli keyifli içmeğe başladı.

Muhtar da:

– Hükûmattan henüz bir emir yoh. Ben size giyilecek zamanı habbar iderim.

demeği unutmadı.

O gece Kelimam'ın evinde muhtar bütün öğrendiklerini anlattı. Hükümet fesi yasak etmişti. Urfa'lıların Ahmet, mağazasındaki yığın yığın fese bakarak, kara kara düşünüyordu. Bundan sonra herkes şapka giyecekti. Giymek istemeyenler hapse atılacak, hattâ darağacına götürüleceklerdi.

Kasabada fesli insan kalmamıştı. Hattâ kendisi bile şapkaya benzesin diye külâhının kenarlarını kıvırmış, kalıba vermişti. (Muhtar, kasabada nahiye müdürünün kendi eliyle başına geçirdiği *tencere kılıklı* bir şapkayı giydiğini imamdan saklamıştı.) Yakında vali paşa bütün köyleri teftişe çıkacaktı. Urfa'lıların mağazasında; valinin, köylerinde şapkayı tamamen giydirmiş görmezse, nahiye müdürlerini azledeceğini işitmişti. Hakikaten nahiye müdürü sıkı sıkı tembih etmiş:

– Aman benim yüzümü kara çıkarmayın, muhtar!

demişti... Ve şapka ile nasıl selâm vermek lâzım geldiğini, büyüklerin huzuruna çıkarken mutlaka şapka çıkarmaları icap ettiğini anlatmış ve bu talimleri köy kahvesinde köylüye öğretmesini rica etmişti.

Anlaşılıyor ki, şapkayı nasıl olsa giyeceklerdi. Bari şu nahiye müdüründen kurtulacak bir çare bulsalardı. İmam uzun uzun düşündükten sonra, nihayet, nahiye müdürüne oynanacak oyunu buldu.

Muhtar Osman ertesi günü korucu ile nahiye müdürüne Kelimam'ın yazdığı, herkesin şapkayı seve seve giydiğini bildiren mektubu yolladıktan sonra, civar köylere de adamlar saldı. Muhtarlara vaitlerini hatırlattıktan sonra, gelen

vali paşayı göze batsın diye –kendisinin göndereceği– kırmızı fesle karşılamayı tavsiye ediyor ve nahiye müdüründen kurtulmak için bunun yegâne çare olduğunu bildiriyordu.

Fakat, bu, aralarında kalacaktı. Köylüye başka türlü anlatacaklardı. Bütün köylüler arasında itibarı olan Kelimam'ın şer'î hükmünü de köylülere bildirmelerini rica ediyordu: "Türk'lüğün alâmeti kırmızı bayrak, Müslümanlığın alâmeti kırmızı festi. Gâvur olmaktan kurtulmak için şapkaların altına kırmızı fes giymek lâzımdı. Camide, Allahın huzurunda şapkalar nasıl çıkarılırsa, hükûmet adamları karşısında da öyle hareket etmek icap ettiği ise valinin emri icabı idi... Köye vali geldiği zaman köylülerin şapka çıkarmağı unutmamalarını sık sık tembih ediyordu.

İmam da kasabaya gitmek üzere ata biniyordu. Kayınbabası Hasan Ağanın kefaletiyle, köylülerin borçlarına ilâve edilmek üzere, Urfa'lıların dükkânından bin kadar fes satın alacak, bunları yüzer, yüz ellişer komşu köylere dağıtacaklardı. Muhtar kara kara düşünen Urfa'lıların, bu fesleri seve seve vereceğini temin ediyordu.

Bir hafta sonra, bütün köylerinde şapkanın seve seve giyildiğini tahriratlarıyla valiye temin eden nahiye müdürü, bir fort otomobilinde vali ile birlikte "N..." köyüne tırmanıyorlardı. Damların gelincik tarlası manzarasına bakarak:

– Maşallah, teminatınıza teşekkür ederim müdür bey, diyordu vali. Bu sekizinci köyünüz?

(*Cevizli Bahçe,* 1941)

2

ÇOLUK ÇOCUK SAHİBİ

Belediye Çavuşu Salih Tokgöz, kasabanın kenarında, vilâyete giden arabacıların hayvan suladıkları, kamyonların su aldıkları çeşme başında, beşinci defadır çizmelerini ve elini yüzünü yıkıyor; Nalburların yolcu kamyonu hâlâ geçmiyordu.

Kısa, kalın bir adamdı. Fazla içen insanlarınki gibi yüzü ve gözleri kanlı idi. Yanaklarında ve burnunda mor damarlar vardı. Sarı kirpikleri ve düşük bıyıkları bu kanlı gözlerdeki hiddete merhametsiz bir soğukluk ekliyordu. Mendiliyle yüzünü kurularken kasabadan eşekli bir köylünün çeşmeye doğru gel-

diğini gördü. Köylü, çeşme başında Belediye Çavuşunu farkedince hayvanın boynuna bir sopa vurarak su içme arzusunu kırdı. Ve yoluna devam etmek arzusuyla korkak bir selâm verip geçmek istedi. Belediye Çavuşu alışkanlıkla:

– Köfünlerde ne var lan? Yiyecek bir şey mi götürüyorsun? diye sordu.

[Belediye Çavuşu, kasabadan köye ekmek kaçıran köylüden üç lira rüşvet alır.]

Nalburların kamyonu Çeşme önünden tozu dumana katarak geçerken Belediye Çavuşu Salih Tokgöz'ün düdüğü öttü. Kamyon hızını alamadı, biraz ileride durabildi. Kamyonun üstü denkler, sepetler ve tenekelerle dolu idi. Büyük bir kafes içinde tavuklar vardı. Birbiri üzerine yığılmış, başları dışarı sarkıyordu. Kamyon durunca bağırıştılar. İçerideki yolcular da âdeta birbirlerinin kucağında oturuyorlardı. Kafesteki tavuklar nasıl aralıklardan boyunlarını dışarı çıkarmışlarsa, yolculardan birkaçının başı pencerelerden öyle sarkmıştı. Kamyon durunca onlar da bağırdılar, küfrettiler. Şoför pencereden başını uzatarak baktı. Ancak muavininin duyabileceği bir sesle küfür savurdu:

– Bu mendeburun elinden kurtulamadık gitti. Yolcu sıkışık gitmeğe razı, bunlara ne oluyor?.. Çingene'ye beylik vermişler, anasını boğazlatmış... Al şu beş kâğıdı götür, sadakam olsun... Doktora verir inşaallah...

diye söylenerek muavinine bir zarf uzattı. Şoför muavini yere atladı:

– Ne var ağabey?..

diye Belediye Çavuşuna seslendi.

Salih Tokgöz:

– Daha ne olacak? diye bağırdı... Düdük öttürdüm, on metrede duracağına elli metrede ancak durabildi kamyon... Demek firenleriniz tutmuyor. İzin kâğıdınızı almağa bu bile yeter. Üstelik kamyonu bayram arabasına benzetmişsiniz. Hani bir gayret etseniz bir seferde elli kişi götüreceksiniz ya...

Şoför muavini yaklaştı:

– Firenler daha yeni değişti, ağabey. Muayene vesikası burada. İçeriye de yirmi beş kişi yerine otuz kişi aldık. Beş kişiden ne olacak? Trenlerde insanlar üst üste yolculuk ediyor. Bu beş kişiden üçünü de candarma bindirdi. Sevkiyattanmışlar... Muayene sevkiyatlarına bakmayacak mısın?

diye gözünü kırptı. Belediye Çavuşu vesikayı aldı, açtı. İçinden zarfı çıkardı. Şöyle aralıktan bakarak beşliği gördü. Ve avucunda gizledi.

– Bu az ya... Bu defalık böyle olsun!

diye fısıldadı. Vesikayı iade ederken şoföre bağırdı:

– Lan Memet... dua et candarmaya... Bu defalık yakanı bırakıyorum... Madem sevkiyat varmış... Pekâlâ... Ama gözünü aç... Başka zaman gene böyle doldurursan kamyonu, cezayı yersin... Hem sizin tamirci ustasına söylel.. Fi-

renlerini iyi sıkıştırsın... Yoksa izin kâğıdını alırım, en az bir hafta işe gidemezsin... Nalbur da yaptığın bu işi pahalıya ödetir sana...

Şoför manyoto yaptı. Motor işledi. İçinden sövmekle beraber, zoraki bir gülümsemeyle:

– Eksik olma ağabey!.. Sen olmasan halimiz harap zaten, dedi ve: Hadi eyvallah!

diye kamyonu sürdü. "Karşıma çıkmasaydı, şu beş lirayı rüşvet göstererek cebe atacaktım" diye düşündü. Şoför muavini haraket eden kamyonun arkasından koşarak atladı, o da:

– Eyvallah Tokgöz ağabey!

diye bağırdı, elini salladı.

Salih Tokgöz kuvvetlilerin o lütuf dolu baştan savma selâmıyla elini kaldırdı:

– Güle güle! dedi.

Ve kamyon yolun alt yanında, ağaçlar arasında kaybolunca içinden beş lirayı alarak zarfı buruşturdu, attı... Köylünün verdiklerini de arasına koydu ve ceketinin üst cebine yerleştirdi: "Kısa günün kârı" diye güldü. Sonra ıslık çalarak kasabaya doğru yürümeğe başladı...

Hazır entariler, şalvarlar, köylü mintanları satan Raif Efe bir saattir kapının önünde sabırsızlıkla Belediye Çavuşu Tokgöz'ü bekliyordu. Raif Efe bir zamanlar dağa çıkmış, sonra Millî Mücadele yıllarında çete faaliyetine iştirak etmiş, cumhuriyetin affına mazhar olmuş, vaktiyle topladığı paralarla ekin işlerine girişmiş, bir zaman da sürücülük, kaçakçılık işleri yapmış, dazlak kafalı, ufak-tekef bir adamdı. Bu ufak-tefek vücuda bakarak insan, bir "Efe" adını ona alay olsun diye takmışlar zanneder. Raif Efe, harp başlayalı yeniden eğri yollara sapmış, karaborsacılık yapıyordu. Adamları vasıtasıyla şehirdeki fakir halktan, gebe karılardan ve memurlardan topladığı basmalarla, kaput bezleriyle hazır entariler, şalvarlar, mintanlar diktiriyor, bunları pazarları köylülere bizzat kendisi dükkânında satıyor, diğer günler bohçacılar vasıtasıyla köylere kadar gönderiyordu.

İki saat önce Belediye Çavuşu Salih Tokgöz, dükkâna gelmiş ve bir tek kelime söylemeden bir kâğıt bırakmış, çıkmış gitmişti. Kâğıdı okuyunca Raif Efenin sırtı terlemişti. Her ne kadar "Takip ediliyorsun, dikkat!" sözünden başka bir şey yazılı değildiyse de, pürüzlü işi olan bir adam için bu kadarı yeter, artardı bile... Raif Efe, Tokgöz'ün bu kâğıdını ona çektiği ziyafetlerin bir şükranı olarak kabul ediyor, "Demek beni korumağa çalışıyor" diye düşünüyordu.

Her halde anlaşacaklardı. Salih Tokgöz'ün, kasabanın alt yanından çarşıya geldiğini gördü. Lâkin Tokgöz, Raif Efe gibi aceleci değildi. Kendisini görüp de içeri kaçan esnafa uzaktan:

– Merhaba yahu İbrahim Efendi, ne zamandan beri dargınız? Selâmını esirgemek için mi kaçıyorsun, yoksa borcun mu var?

Yahut:

– Selâmın aleyküm Hacı baba, kaçma yahu!.. Teftişe gelmiyorum. Sen o Hayri'yi yanına aldın alalı takımlarının da, yemeklerinin de tertemiz olduğunu bütün memurlar söylüyorlar. Eti de mezhabadan alıyorsun, tamam... Neden korkun var? Ama veresiye defterlerini bilmem, onlara bakmak da benim selâhiyetim dışında... Öyleyse Allahaısmarladık!..

diye onları dışarı çıkarmaya, hulûs çakmaya mecbur ediyordu. Dükkânının önüne yaklaştığı sırada Raif Efe:

– Merhaba Çavuşum, çoktandır görüşmedik, gel bir kahvemi iç, dedi.

– Hay... Hay... diye cevap verdi Tokgöz, ama kahveyi benim içeceğimi söylemesin çırak da, görelim Ahmet Çavuş müşterilerine kahve mi içiriyor, arpa mı, nohut mu?

Raif Efe güldü:

– İlâhi çok yaşa Çavuşum, boşuna zahmet ederiz gibime gelir. Ahmet Çavuş Belediye kokusunu 500 adımlık yerden alır.

Belediye Çavuşu içeri girip bir sandalyeye otururken:

– Sade Ahmet Çavuş değil, bütün esnaf del Sıkılma.

Raif Efe, çırağına:

– Bize iki okkalı kahve söyle, Hasan.

diye onu savunca;

– Eksik olma Salih Çavuş, eski dost düşman olmaz, derler. Bu iyiliğini unutmam senin...

diye meseleyi açtı. Belediye Çavuşu:

– Canım boş ver benim iyiliğime... Alt ucu ben, seni şöyle aklını başına alsın diye uyarmak istedim. Candarma ile polis işin farkına varmış. Polis Recep bu sabah söyledi. Seni suçüstü yakalayıp mahkemeye vereceklermiş... Yapar mı yapar herifçi oğulları...

Raif Efe bir müddet alt dudağını ısırarak düşündü:

– Ama benim arkam Salih Çavuşa dayalı ise bir şey yapamazlar.

diye Belediye Çavuşunu koltukladı. Salih eliyle para işareti yaptı:

– Sen sırtını bu mübareğe dayasan daha iyi edersin, dedi.

Raif Efenin alnındaki damarlar şişti:

– Onlar bir kişi değil ki, Salih Çavuş... Hangi birisini doyurayım?

Salih omuzlarını silkti:

– Arabaya koşulu beygirlerden zayıfı hem yükün büyüğünü çeker, hem kırbacı yer! Güçlü kuvvetli hayvansa "Hadi arslanım, hadi tosunum, göreyim seni..." diye pohpohlanır. Anladın mı dediğimi? İstersen araya ben gireyim.

Raif Efenin damarları gevşedi, gözleri parladı.

– Hay ömrüne bereket, ben de senden bunu yalvaracaktım. Kalp kalbe karşı imiş, dedi.

Çekmeceden iki tane beşlik çıkardı.

– Bunlar yeter mi?

diye sordu. Salih, dudaklarını büzdü.

– Yeter yetmesine amma sen her ihtimale karşı beş kâğıt daha koy. Belki ötekilerinin ağzına da bir küçük kemik atmak lâzım gelir.

Raif efe iki beşlik daha çıkardı. Bir tanesini verdikten sonra:

– Bununla da ayağının tozunu silersin.

dedi. İkinci beşliği uzattı.

Kahveci çırağı ağızları birer tabakla kapalı kahveleri çatal tepsi içinde savurarak getirdi. Onun merakı da kahvelerin damlasını dökmeden böyle yol boyunca tepsiyi döndürerek caka satmaktı.

– Okkalı kahveler geldil

diye kapıdan içeriye girdi. Kahveleri tezgâh üzerine bırakırken:

– Salih ağabey, demin Halil Çavuş kahveye uğradı, seni arıyordu.

Salih, Halil Çavuşun yalnız başına iş göremez korkak bir delikanlı olduğunu bildiği için:

– Arasın işi yoksa, elbet bulur... dedi.

Kahvesini höpürdetti. Çırak suyu içip içmeyeceklerini sorup red cevabını aldıktan sonra gitmeye davrandı.

– Belediyeden istiyorlar galiba... Belediye Reisi... diye lâf duydum emme bilmem gayri...

(...)

– Sen iş için merak etme! Belediyeden çıkar çıkmaz lâzım olan yere gideceğim... Eyvallah!... dedi.

Raif Efe onun arkasından kapı önüne iskemleyi attı ve memnunlukla bir sigara tellendirdi.

[Belediye Çavuşu meyhaneye uğrar, üç kupa şarap içer, para vermez; sonra Belediyeye gider.]

Belediye hademesi, âmiri B. Sadettin'in kendisini görmek istediğini söyledi. Merdivenlerden yukarı çıkarken arkasından seslendi:

– Birinizin maaşı artacak emme bakalım hangınızın... Senin artarsa bi kırk dohuzluk isterim...

diye bağırdı. Salih bu maaş artma işinden memnun oldu. "Eh, arkadaşlar içinde benden başka maaşı artmağa lâyık kim var? Sabahtan akşama kadar sürterim... En çok ceza fişi ben keserim... Sadettin Beye arada sırada pay çıkararak gönlünü almanın yolunu bulurum... Amma şu kumaşlar dağılırken benim hisseme düşeni istedi de vermediydim... Belki ondan azıcık kırgındır bana... Sonra, dur bakayım, köylülerden birinin hediye ettiği sütlü maltız keçisini istedi; "olmaz" dedim... Elbette! Benim de çoluk çocuğum var. Ama buna herhalde mim koymuştur... "Kinci heriftir" derler, kim bilir?.. Ha... bir de kuyu meselesi var aramızda... Bahçesine tomat büber ektirmiş... Bizim kuyuya tulumbayı takıp su çıkarmak istiyor; olur mu ya? Küçük bir kuyunun ne canı var? "Bizi susuz bırakırsın" dediydim. Buna hepsinden çok içerlemiştir... Belki de bu zammı bana vermek istemeyecek... Şişko Salim ile arası daha iyidir... Ona vermeğe kalkacak... Ama şişko Salim benden kıdemli değildir... Belediyede en kıdemli çavuş benim... Ayak diremesini bilirim ben... diye düşünüyordu.

Kapısında "Vur durma gir!" yazılı olduğu halde Sadettin Beyin "Gel" demeden içeri girilmesine öfkelendiğini bilirdi. Bu nazik zamanda suyuna göre gitmek lâzımdı... Kapıyı vurdu. İçerden keskin bir ses: "Gel!" diye bağırdı. Salih, kasketini çıkardı, girdi. Gayet terbiyeli bir hal takınmıştı. Biraz evvel esnaf ile konuştuğu zamanki tafrafuruş adam yerine edepli, uslu bir insan meydana çıkmıştı.

B. Sadettin, Salih Çavuşu görünce, yüzüne sinsi maksatlar güden bir gülümseme yayıldı.

– Şöyle geç otur, Salih Çavuş.

diye yer gösterdi. Salih "bu hayra alâmet değil" diye düşündü. B. Sadettin kâğıtlarla meşgul olarak:

– Kadroya 20 liralık yeni bir çavuş tahsisatı konmuş, Salih Efe. "Bu tahsisatı kime verelim?" diye düşünüyoruz.

dedi ve durdu.

Salih Tokgöz kasketini elinde evirdi, çevirdi:

– Siz münasip olanı daha iyi bilirsiniz elbet. Çavuş arkadaşlarım hep çalışkan insanlardır. Ödevlerini bilirler. Lâkin tabiî çoluk çocuğu olan tercih edilmeli... Sonra bir kıdem meselesi de var elbet. Diyesim şu ki... Siz daha iyi bilirisiniz ya...

B. Sadettin'in tebessümü daha çok genişledi.

– Evet, biz de böyle düşünüyoruz... "Çoluk çocuğu olanı tercih edelim"

dedik. Ama Salim Çavuş da, sen de çoluk çocuk sahibisiniz... Sen iyi bir noktaya temas ettin. Kıdem meselesi, işi halledecek... Yanılmıyorsam içlerinde en çok emeği geçen sensin... Değil mi? Kaç yıldan beri çavuşluk yapıyorsun?.. diye sordu.

– On iki yıldan beri...

– Gördün mü, çok emeğin geçmiş. Bu maaşa sen hepsinden daha çok hak kazanmışsın... dedi.

Salih Tokgöz içinden: "Ben Sadettin B.'in nahak yere günahını almışım. O da beni tutuyor; tutacak elbet... İnsan menfaatlerini kollamalı" diye geçirdi. Ve:

– Allah ömürler versin, beyim! dedi.

B. Sadettin:

– Evet, evet, hemen senin inhanı yapalım. Belediye Reisi gelince tasdik ettiririm. On iki yıl az değil. Bütün gün dükkân dükkân dolaş. Pazar yerlerini gez. Mahallelere süprüntü atılmış mı teftiş et... Az yorulmamışsındır doğrusu...

Salih Çavuş takdir görmüş mesut bir küçük memur çehresi takındı:

– Sağ olun efendim!

diye boynunu büktü. Sadettin B. devam etti:

– Bu kadar yorgunluktan sonra, Belediye dairesinde, başlı başına bir odada bir koltuğa kurulmak, her halde dinlenmek için fena bir yer olmayacak... Artık pazar pazar, dükkân dükkân dolaşmaktan kurtulacaksın...

Bunları söylerken intikam almış bir insanınki gibi gözlerinin içi gülüyordu...

Salih Tokgöz'ün beti benzi kül gibi olmuştu.

"Eyvah tongaya bastırdı beni hınzır herif... Tevekkeli değil bu kadar uysal görünüyordu... Meramı beni ağzımla yakalamakmış" diye dişlerini sıktı. Şimdi mahirane bir manevra yapmak lâzımdı. Yoksa mahvolacaktı. Bir maaşla nasıl geçinilirdi?

– Şey... Allah ömürler versin beyim. Beni düşündüğünüz için çok teşekkür ederim. Lâkin af buyurun. Bizim şişko Selim her kış romatizma çeker. İstirahate onun daha çok ihtiyacı var... Sonra onun da kıdemi benden az değil... Aramızda altı aylık bir fark var yok... Siz daha iyi bilirsiniz ya? Masa başında oturacak adamın yazısı da iyi olmalı. Halil Çavuşun yazısı hepimizden iyidir. Elbette o hepimizden gençtir... Şişko Salim'in yazısını da yabana atma... Benim yazı ak üstünde karalar, birbirini kovalar... Peder merhum, Allah gani gani rahmet eylesin, fazla okumamıza engel oldu. Diyesim, bu iyiliği arkadaşlarıma yaparsanız her iki taraf için de iyi olur.

Sadettin Bey onun bu çırpınışı karşısında keyifleniyordu.

– Canım, günde iki sayfa yazı belki yazacaksın, belki yazmayacaksın.

Fena mı? Yazın da düzelir. Hele iyi olur... Maaşın da artacak. Ben şu inhanı yazayım.

diye kalemi aldı, yazmağa başladı. Salih yerinden kalktı, masaya yaklaştı:

– Aman Sadettin Beyciğim, kulun kurbanın olayım; ben sıkıntılı adamım. Masada otururşam deli olurum. Gel bana verme bu işi... Bazı bazı seni gücendirdiğim olurdu, ama yaptıktan sonra hep pişman olurdum. Tabiatım kurusun... Elbiselik kumaşı diktirmedim. Diktirmeyeceğim de... İstersen vereyim; rengi hoşuna gitmişti, güle güle gey...

B. Sadettin bir an yazıyı bıraktı. Salih'in gözlerinin içine, bir şey söylemeden uzun uzun baktı. Sonra tekrar yazmağa başladı; Salih Çavuş sade elbiseyle bu işin bitmeyeceğini hissetti:

– Bizim sütlü keçiyi de doyuramıyoruz. Hanım her gün başımın etini yiyor, "aldığın yere götür" diye. Maşallah hâlâ günde dört kilo süt veriyor... Arzu ederseniz bu akşam keçiyi göndereyim size...

Boğazına tıkanan bir şeyi yutmak istedi. B. Sadettin yazmıyordu. Fakat kalemi elden bırakmamıştı.

– Kuyunun suyu da hikmetihüda ziyadeleşti. Size de yeter, bize de? Bu günden tezi yok tulumbayı kurduralım Sadettin Bey, dedi.

B. Sadettin kalemi bırakmıştı. Salih alnındaki terleri silerek geri çekildi; sandalyasına çöktü:

– Ayağını öpeyim Sadettin Beyciğim, benim terfi filân istediğim yok... Bırak beni çarşı pazar dolaşayım. Allahını seversen... Çoluk çocuk sahibiyim Sadettin Beyciğim, çoluk çocuk sahibiyim!... diye inledi.

(*Pazarlık*, 1941)

3

KAYMAKLI TAVUKGÖĞSÜ

Bay Naci Duru, elbise kuponlarından ilkini, Yerli Mallar Pazarı civarında gelip geçenlere "memur kuponları alıyorum..." diyen karaborsacılara satmış, dönüyordu.

Artık eskisi gibi acemi ve utangaç değildi. Alış verişi bir ayak önce bitirmek için, ilk teklif edilen fiyata "Eyvallah... Allah bereket versin... Taş mı attım, kolum mu yoruldu?" demiyordu. Şimdi bu işi bir suç, bir çeşit dilencilik telâkki etmiyor, bu alış verişe, harbin son yılında, iyiden iyiye alışmış bulunuyordu.

Hükûmetin on beş lira karşılığı verdiği A kuponu kendisine havadan on li-

ra kazandırmıştı işte; ama bu parayı "nereye peşin" sarfedeceğine henüz karar vermemişti. "Delik o kadar büyük, yama o kadar küçük"tü ki...

Karısı ne derse desin, oğlanı bir kere doktora göstermeliydi. "Solucan var da onda sarı bu çocuk bu kadar" diyorlardı komşular... Ama, solucan peynirden, şekerden olurdu. Oysa ki, oğlanın peynir yüzü gördüğü yoktu; şekeri de karısının dayısına gittikleri zaman yiyordu.

Çocukta solucan olmadığı muhakkaktı. Ne salyası akıyor, ne de burnu kaşınıyordu.

Peki ama karnı da boşuna şişmezdi ya oğlanın? Elbet bir derdi vardı. Dispansere götürmeliydi muhakkak bir kere: "Gözlüklü doktorun ilâçları iyi geliyor herkese" diyordu mahalleliler...

Bay Naci Duru'nun karısı çocukta "doktorluk" bir maraz görmüyordu. O, bütün fakir semt halkı gibi, doktordan çok, komşu teyzelerine inanıyordu. Onların ilâçlarını daha "hasiyetli" buluyordu. Sarmısakla kabak çekirdeğini dövüp, sabahları yutturdular mı, yüzünün sarılığı da giderdi, karnının şişliği de inerdi... Hadi bilemedin, solucan şekeri yedirirdin. Bak o zaman bir şeysi kalır mıydı oğlanın...

Lâkin Bay Naci Duru için, kırk beşinden sonra kavuşulan bu oğlancığın kıymeti büyüktü. O, "kuru dalın meyvası" idi. Ve onu, kabristan avlusunda çocukların taşladığı sarı erikler gibi renksiz görmeye yüreği katlanmıyordu. Yanaklarının Amasya elması gibi kırmızı kırmızı ışıldanmasını istiyordu. Kör olası Dünya Savaşı'nın sırası mıydı? Harb çıkmasaydı bu çocuk şimdi böyle mi olurdu? Ona yatarken 250 gram süt içirse, sabahlan tereyağcığını, yumurtasını, reçelini yedirse, yanakları böyle solar mıydı?.. Harb çıkaranın gözü kör olsundu...

Hayır... Bay Naci Duru karısının bütün iyimserliğine rağmen bu on lirayı oğlanın sağlığına harcayacaktı. Varsın bu para eczacılara kısmet olsundu. Zaten lâneti nasıl kazanmışlardı?.. Alınteriyle kazanılmayan paranın gideceği yer belli idi; ya ilâca, ya doktora idi.

Sara Hanım nihayet boyun eğdi; ama "yazık dört kilo et parasına" demekten kendini alamadı.

Küçük Engin'e "adamlık"ları giydirildi. Saçları tarandı. Engin, küçülmüş lâcivert elbiseleri içinde büsbütün çelimsiz ve sarı görünüyordu.

Dispanserin "gözlüklü doktor"u, korkudan gözlerinin halkaları büyümüş, babasının ellerine sımsıkı yapışmış olan Engin'i okşadı. Ona bir şeker verdi. Sonra bir tane daha vereceğini vadederek boğazını, ciğerlerini ve karnını muayene etti. Gözkapaklarına bakarak kansızlığının derecesini ölçtü.

Çocuk biraz zayıf düşmüştü. Karnının şişliği bundandı. "Bir tüberküloz başlangıcı" diyemedi. Bu melûn kelime boğazında düğümlendi.

İştahsızlığı için bir şurup, kanlanması için iğneler veriyordu. Tereyağı, peynir, pirzola, karaciğer, kompostolar, tatlılar tavsiye etmenin bu fakir semt halkıyla alay etmek gibi bir şey olacağını hissediyordu.

Fakat "mümkün olursa günde üç dört yumurta yedirmelisiniz" dedi. Reçeteyi babasına verirken Engin'in ağzına iri bir lokum soktu. "Hadi geçmiş olsun" dedi. Onlar baba oğul kapıdan çıktıkları sırada doktor başını salladı, omuzlarını kaldırdı. Harb yılları içindeydik, ne çare...

Bay Naci Duru ilâçları "Şifa" da yaptırdı. Bu ad ona ilâçların hülâsası gibi geliyordu. Eh... İlâcın iyisi de insanın iyisi gibi "büyük" yerde bulunurdu. Bu çeşit çeşit kavanozlar, mavi, kırmızı yeni-dünyalar, garip garip şişeler, camekânlı dolaplar ve ilâç kutuları ona, hastalıkların yanıp kül olacakları acayip bir âlem gibi geliyordu.

Küçük Engin de, bu beyaz gömlekli adamların gidip kayboldukları kırmızı perde arkasında fevkalâde bir şeyler olacağını sanıyordu. Kapının üstündeki resimden gözlerini ayırmıyordu. Bu resim ona komşu Rasime Halanın masallarındaki devi hatırlatıyor ve babasına sokuluyordu.

Eczaneden "iğneleri ve şurupları" aldıkları zaman ellerinde yüz yirmi kuruşları kalmıştı. Bu pahalılık zamanda üç dört ilâç almışlardı. Buna da şükür. Ya ilâçları bulamasalardı?... Engin, önünde Lorel ve Hardi satan bir kuklacıdan, kendisine "şapkalı cüce" alması için babasına yalvardı. Ne güzeldi bu cüceler... boyları uzayıp uzayıp kısalıyordu.

Bay Naci Duru, hanımdan azar işiteceğini bildiği halde, oğlunun bu arzusunu kıramadı. Ya oğlan ölüverirse... İçinde bir huzursuzluk halinde duyduğu bu endişe, şimdi bütün acılığı ve çıplaklığı ile ortaya çıkıyordu. O zaman oğluna bir kukla almayışı, yüreğinde büyük bir hicran halinde kanayacaktı?

Yetmiş beş kuruş verip kırmızı yanaklı ve şişman olan kuklayı satın aldı. Kimbilir belki bu ilâçlar sayesinde oğlu da böyle şişmanlardı.

Küçük Engin, kuklacının gösterdiği bebeğini yakaladı. Kuklanın elbisesi altında, makasa benzer iki tahta parçasını sıktığı zaman "cüce"nin boyu uzuyordu. Ooo... bu ufacık adam kendisine gülüyordu da. Engin de kahkaha ile gülmeye başladı.

Babası pek sevindi.

"İsterse hanım bana bir hafta kahve parası vermesin. Bu israfımızı da başımıza kaksın, razıyım. Engin kuklasından memnun ya!"

Mamafih çarşı içinde el ele giderken:

– Bana bak Engin? Annen sorarsa, kuklayı çarşıdan aldığımızı söyleme,

gözlüklü doktor verdi de, e mi?, diye tembih etti. Bilirsin, annen oyuncağa para vermemizi istemez... dedi.

Muhallebici önünden geçiyorlardı. Engin, babasını bugünkü kadar cömert ve zengin, hiç görmemişti. Ne isterse babasının alacağını sanıyordu. Muhallebicinin camekânlarındaki muhallebiler, sütlâçlar kimbilir ne kadar tatlı idi. Müjgân teyzelerinde bir defa tavukgöğsü yemişlerdi. O da tıpkı bunlar gibi boya ile süslenmişti. Ah, şu tavukgöğsünden bir tane yeseler!...

– Babacığım... Acıktım ben. Bana tavukgöğsü alsana...

Bu teklif Naci Duru'yu hem sevindirdi, hem ürküttü. Oğlu bir şey yemek istiyordu ha?.. Evde sofraya bin nazla oturup bir şey yemeden kalkan oğlu şimdi "acıktım" diyordu. "Gözlüklü doktor"un elinde muhakkak bir uğur vardı.

İyi ama, acaba cebinde tavukgöğsü alacak kadar para kaldı mıydı? Elli kuruşu vardı. Eh... Bu para ile bir tavukgöğsü verirlerdi elbet. Kendisi yemese de olurdu. Parası olmadığı için yiyemediğini nereden bileceklerdi? Muhallebici, olsa olsa kendini ya oruçlu sanacak, yahut da şeker hastalığından muztarip bilecekti.

Camekânın kenarındaki liste gözüne ilişti... Tavukgöğsünün karşısında 17.5 kuruş yazılı idi. Demek kendisi de bir tabak yese gene on beş kuruşu kalacaktı.

Muhallebiciye göğsünü gere gere girdi.

İçerde, köşeye çekilmiş, burun buruna, bir delikanlı ile bir boyalı kızdan başka kimse yoktu. Erkek bir şeyler anlatıyor, öteki kaşığıyla gelişigüzel oynayarak ve gülümseyerek onu dinliyordu. "Bu hareketli ve alçak sesli konuşmayı biz de biliriz" diye düşündü. "Hey gidi gençlik ve bolluk yılları..."

Oğlunu sandalyeye oturttu. Engin'in "gülen cüce"sini de masa üzerine yatırdı...

Naci Duru, masayı bezle silerek, ne emrettiğini soran garsona, gayet kati bir sesle:

– Bize iki tavukgöğsü getir, dedi.

Engin, kuklasını alıp oynatmak hevesiyle, ona sarıldığı sırada, babası elini tuttu. Kaşlarını yukarı kaldırdı.

– Burada olmaz, dedi.

Engin "Burada niçin olmaz?" diye düşündü ise de, sormaya cesaret edemedi.

Duvarlarda o kadar çok ayna vardı ki. Camekânlar da tatlı ile dolu idi. Şu beyaz elbiseli adam, niçin bu kadar çok tatlısı olduğu halde, yemiyordu? Yoksa o da, "gözlüklü doktor" gibi hastalara mı bakıyordu?..

Garson iki tavukgöğsü getirdiği sırada, Bay Naci Duru, başından şapkasını çıkarmadığını hatırladı. Şapkayla böyle yerlerde oturmak ayıptı. Şu gençler

ihtimal kendisini ayıplamışlardı. Hadi onlar görmedi, diyelim. Etraflarına bakacak halleri yok... Ama şu garsonla, masadaki kız boşuna gülümsemiyorlardı birbirlerine...

Şapkasını asıp tekrar yerine oturduğu zaman, oğlunun büyük bir iştahla tavukgöğsünü yediğini gördü. Maşallah, yarılamıştı bile... Yok canım. Tavukgösünü muhallebici tabaklara küçük parçalar halinde koymuştu da ondan öyle sanıyordu. Oğlu henüz üzerinden bir kaşık... O ne? Tavukgöğsünün üzerinde bir parça kaymak vardı, oğlu onun yarısını yemişti. Acaba?... Evet, kendi tabağında da, tavukgöğsünün üzerinde bir parça kaymak vardı.

Sırtından soğuk bir ter boşandı.

Eyvah!.. Kaymak parasını nereden verecekti? Ama levhada "Kaymaklı tavukgöğsü" diye bir tatlı fiyatı yazılmamıştı. Cemekândaki bütün tavukgöğsü ve muhallebilerin üzerinde bir parça kaymak vardı. Yüreğine biraz su serpildi.

Eh... demek ki tavukgöğsünün parçaları küçülmüş, fakat üzerine biraz kaymak ilâve edilmişti. Bununla beraber, içi rahat değildi. Kaymaklı tavukgöğsünün lezzetini bir türlü çıkaramıyordu. Ağzının tadı kaçmıştı sanki.

Engin, tabağını iyice sıyırdı. Hattâ iki eliyle kenarından yakaladı. Fakat babası tam vaktinde müdahale ederek, gülünç vaziyete düşmekten kurtardı kendilerini.

– Evlâdım, tabak yalanmaz, biliyorsun.

diye fısıldadı ve kendi tabağındaki parçayı da oğluna verdi. Bereket o sırada iki genç müşteri kol kola dükkândan çıkıyorlardı. Kimse onun bu müdahalesini görmemişti.

Garsonu çağırdı. Elli kuruşu masa üzerine koydu. Garson parayı almadı:

– Daha yirmi kuruş vereceksiniz efendim, dedi.

Sırtına bir ter dalgası hücum etti. Sakin olmaya çalışarak sordu:

– Neden? İki tavukgöğsü yemedik mi biz!

– Evet efendim, fakat kaymaklı idi...

Korktuğuna uğramıştı demek! Şimdi gözünün önüne garsonla çekişmeler, kapının önüne birikmiş insanlar, polisler geliyordu. Rezil mi olacaktı?

Oysa ki burada kendisi haksız değildi. İşin içinde bir düzenbazlık var gibi idi. Onlardan kaymaklı tavukgöğsü isteyen kimdi?...

Soğukkanlılığını elden bırakmamalı idi.

– Ben sizden iki tane tavukgöğsü istedim. "Kaymaklı olsun" demedim ki. İşte fiyat listeniz de karşıda. Tavukgöğsü 17.5 kuruş diye yazılı. Kaymaklı kaymaksız lâfı yok. "Kaymaklı tavukgöğsü" diye bir şey olsaydı, onun da fiyatını yazardınız.

Hâkim karşısında kendini müdafaa eden bir suçlu gibi, bütün cesaret ve zekâsı uyanmıştı:

Bu da yeni bir karaborsa hilesi mi idi? Bu ne rezaletti? Âlemi soymak için bütün esnaf elbirliği mi etmişti?

Bay Naci Duru'nun bu tehdit dolu sözleri garsonu şaşırtmıştı.

– Şimdi müşteriler, hep böyle yiyorlar da, efendim... Affedersiniz... Yanlışlık bizde oldu, dedi.

Bay Naci Duru istihfaf dolu bir bakışla baktı ve dudağının ucundan:

– Biz o kibarlardan değiliz oğlum... 50 kuruş içinden 35 kuruş al... üstünü ver... Ben fazla lâf istemem, dedi.

Avucunda 15 kuruşla kapıdan çıktıkları zaman, kaymaklı tavukgöğsü satanlara karşı bir zafer kazandığı halde, neşe, sevinç yerine bir yeis, hüzün ve bıkkınlık duyuyordu.

Engin'in elindeki kukla gülüyordu ve sokakta insanlar koşar gibi yürüyorlardı...

(*Pembe Kurt*, 1953)

Kemal Bilbaşar, ilk romanını 1943 yılında yayınlamış ise de, roman türündeki çalışmalarını 1960 yılından sonra yoğunlaştırmıştır. Bu alanda en ünlü eseri *Cemo*'dur. Roman, 7 kez basılmasına karşın, Kemal Bilbaşar, Cumhuriyet dönemi hikâye ve romanında, üç Kemaller'in (Kemal Tahir, Orhan Kemal, Yaşar Kemal) arasında gölgede kalmış bir dördüncü Kemal sayılmaktadır.

CEMO

Cemo, Çancının Karısı adlı hikâyede işlenen temanın yeni baştan ele alınmasıyla oluşmuştur.

Cemo, Şeyh Sait ayaklanması yıllarında, Doğu-Anadolu'daki ağa-kul-devlet üçgeni içindeki ilişki ve çatışmalar üzerine kurulmuştur.

Yazar, halk hikâyesi, masal ve destan öğelerinden yararlanmıştır. Cemo'yu isteyenler arasında yarışma açılması, *Dede Korkut Kitabı*'ndaki "Bamsı Beyrek" ve "Kanturalı" hikâyelerini anımsatmaktadır.

Dil ve anlatım da yerel öğlerele örülmüştür.

Romanın birinci bölümü, Cemo'nun babası değirmenci Cano'nun; ikinci bölümü, kocası çancı Memo'nun ağzından, onların görüş açılarına göre anlatılır. Bu yoldaki anlatım tekniğinde, Japon yazarı Akutagava (1892-1927)'nın, filmi de yapılmış olan, ünlü *Raşomon* adlı hikâyesinden esinlenildiği düşünülebilir.

[Değirmenci Cano, güçlü, yiğit bir kişidir. Karısı ölmüştür. Kızı Cemo'yu gözüpek bir erkek gibi yetiştirir. Güzelliği dillere destan olan Cemo'yu bir çok kişi ister. Babası Cano, teke tek çarpışmada kızını kim yenerse ona vereceğini söyler. İsteyenlerin hepsi yenilir. Sonunda Cemo, beğendiği çancı Memo ile vuruşmadan evlenir. Toprak ağası Sorikoğlu, kaymakam vekili ile işbirliği yapıp, köyün önde gelen erkeklerini hapse attırır; daha önce isteyip de alamadığı Cemo'yu yayla evine kaçırır, içki meclisinde oynatmak ister. Memo evi basar; Cemo, Sorikoğlu'nu sopayla öldürür; kaymakam vekili

kaçmak isterken uçuruma yuvarlanır. Cemo ile Memo evi ateşe verir, atlara binip dağlara doğru uzaklaşırlar.]

1 – Aşağıdaki parçada, değirmenci Cano'nun, kızı Cemo'yu yetiştirmesi anlatılmaktadır.

Büyüyüp dillendikçe büsbütün muhabbet sardırdım Cemo'ya. Gözümden kıskanır oldum kızımı. Yemedim, yedirdim; giymedim, giydirdim. Anasızlık ne bildirmedim. Kurt gibi yabanî olsun, erden yılmasın istedim. "Bileğini, olur olmaz yiğit bükemesin" dedim de öyle yetiştirdim. Yaz demedim, güz demedim, kar demedim, buz demedim, sürdüm kızı yokuşa. Buram buram ter dökende buzu kırdım, daldırdım içine. Demirine su verdim, çelik ettim. At yoldaşı, tüfek oyuncağı idi. Kurdun, kuşun dilinden anlar oldu.

12'sine bastığında, Zozana'da Cemo gibi at binen, it süren, kurt koğan, attığını vuran biri daha yoktu. Analı babalı büyümüş akranları, yaprağı dökülmüş dal gibi kuru birer çalı iken, Cemo güz çiçeği gibi donanmış, gül tenli, ceylan bakışlı, yiğit yürekli, çelik bilekli bir kız olup çıkmıştı. Serpilip açıldıkça, değirmenin önünde öğdürme sırasını bekleyen çuvalların sayısı artardı. Dişini taşını arttırmadığım değirmenime rağbet ziyadeleşmişti. Köylüler:

– Canol Senin değirmeninde buğday bereketlenir, un kına gibi olur.

diyorlarsa da, hepsinin Cemo yüzünden buraya geldiklerini bilirdim.

Parasına güvenenler kızı başkasına kaptırmamak için heybesini altın doldurup gelirlerdi. Elimi öperler:

– Allahın emriyle kızı bana sat Cano, derlerdi. Aha heybe dolusu altın sana. Mal istesen, mal da verek. Tek Cemo yabana gitmesin, derlerdi.

Oysa ben kızımı para ile satmağa niyetli değildim. Para benim neme gerekti. Para ile satılan bura kızları gibi, ömrü boyunca beğenmediği bir herifin kulu olmasına gönlüm razı değildi. Bizim buralarda analar babalar, kızların dünyasını zindan ederler. Cemo gibi yiğit yetişmiş bir kız, ancak kendinden üstün bir yiğite karılık ederdi. Yoksa rezili çıkardı ceyranımın. O yüzden, parasına güvenenlere hep aynı karşılığı verirdim:

– Cemo para ile satılık değil kardaşl Sabırlı ol. İlk kar düşende, yiğit olan Kargadüzü'nde alacak Cemo'yu, derdim.

Şeyh Said'le birlik asılan Sorik'in oğlu da Cemo'yu istedi. Eh, ne de olsa Sorik maldardır, ağadır, köylüsüne karşı küçük düşürmeyek, diye hatır saydım:

– Sen gibi bir hayının oğluna verecek kız yok bende.

demedim. Tersine, yaltaklık ettim:

– Cemo gibi fukara bir kız için Şıh karısı olmak, bulunmaz nimetse de, bir kez kıza da, onu isteyen yiğitlere de söz vermişim. "Kız para ile satılık de-

ğildir" dedim. "Yiğit olan alacak kızı" dedim. Sana da aynı sözü derim. Söz bir, Allah bir.

Sorikoğlu kızdı, kırbacını çizmesine şak şak vurdu:

– Bu nasıl söz Cano? Kul tayfası, bir Şıhı, ağayı nasıl reddeder? Hatırını saydık geldik, senden Allahın emriyle kızını istedik de, suç mu işledik? Onurumu kıracağını bilsem, beyinden isterdim. Şıh Mahmut'un oğlu bir kancık kul için Sorik oğlunu çiğneyip geçmezdi.

– Rahmetli Şıh Mahmut da, bizim evlenme işlerimize karışmazdı, oğlu da karışmaz. Köylüğüme söz vermişim, dedim sana Sorik oğlu. Söz namus. Yiğit olan...

Lâfımın altını dinlemeden atının başını çevirdi:

– Bunu senin yanına komazım Cano.

dedi, sürdü gitti. Göbeğimi oynatarak güldüm ardından. Ne poh yiyecek dürzü.

(...)

Kargadüzü delikanlıları, ilk kar düşecek günü dört gözle bekler oldular. Her biri kendine göre döğüş hazırlığı yapardı.

Biz de boş durmamışız. Cemo'yu, sadık köpeğim Kara Kurt'u da iyice besleyip semirtmişimdir. Kara Kurt, bakraç dolusu süte doğranmış ekmeği, yağlı koyun kemiğini yedikçe, değirmene buğday öğütmeğe gelen köylülere, katırlara, daha bir hırslı ürürdü. Kendini zapteden kalın zinciri, hançer gibi ışıldayan dişleriyle kırıp parçalamaya savaşırdı. Biz de her gün Cemo ile Zozana'ya çıkıp döğüş talimi yapardık. Ucu küt kalın meşe sopasını hünerle kullanırdı. Bileği, er bileği gibi güçlüydü. Çevik, atak, sopa sallayışından kendimi güç korurdum. Çok geçmeden sopayı karşısındakinin elinden düşürmenin kolaylığını da öğrettim ona. Ustalığı o kerte ileri götürdü ki, ben elimdeki sopayı koruyamaz oldum.

Cemo'yu böyle döğüşte hünerli yetiştirmemin sebebi vardı. Döğüş alanında karşısına beğenmediği bir yiğit çıkanda, kendini koruyabilsin isterdim. Sevmediği, kendinden üstün görmediği ere karılık etmezdi. Bunu, avucumun içi gibi bilirdim. Zaten onu para ile satmayışımın sebebi de buydu. Böyle bir yiğitlik yarışması uydurarak, ona kocasını seçme fırsatını kazandırmaktı meramım.

Geleneğe uysam, kızı para ile satmaya kalksam, parası gücüynen benden kart biri de alırdı Cemo'yu. Para ile satın alan herif kadrini bilmez, kızı mal gibi hor kullanırdı. Gözümün bebeği biricik kızımın bura avratları gibi çile doldurmasına gönlüm heç razı değildi. Oy bizim avratlar!... Kurban, çekmedikleri yoktur o fukaraların.

Yolda oynayanda kapar gelin ederler 9 yaşında kızı. Ak ne, kara ne bil-

mezken, kofiyi giydirirler başına. Avrat olur, ana olur, dahası, erinin yedi sülâlesine kul olur. Ekmekten çok dayak yer, kocası döver, kaynanası döver, görümü döver, kaynı döver. Koca evinde gelini dövmek helâl. Tüm kabahatlar gelinin. Aş pişmeyende, iş bitmeyende, suç kimin olursa olsun, dayağı gelin yer. Çok döllemek, az döllemek kabahat. Urçan çıkmak büsbütün kabahat. Dölünü sevmek, okşamak kabahat. Ağzını açıp, şu da şu demek kabahat. Kabahat olmayan yok geline. Canına tak diyenin, baba evine kaçması da suç. Bu kez anası babası döver gelini, yüzgeri çevirirler. Koca evine dönende, dayak daha bir helâl olur. Dünyaya geldiğine pişman ederler gelini. Bu hakaretlere dayanan dayanır, 30'una varmaz koca avrat olur. Dayanamayan, kendini ırmağa atar, kurtulur.

Oy bizim parmağı kınalı gelinlerimiz, oy bizim çileli fukara kancıklarımız.

(*Cemo,* 1966, s. 22-24, 29-31)

2 – Aşağıdaki parçada, Cemo'yu isteyen delikanlıların teke tek çarpışmaları anlatılmaktadır.

Yaz da güz de geçti. Değirmenin çarkı türküsünü yitirdi. Suphan dağı dumanlandı. Doruğundaki karlar aşağılara savrulmaya başladı. Karların gök beyazlığı, canavar ulumalarıyla ormanları, yaylaları aştı, bizim Zozana'ya yüklendi, abandı. Üç gün göz gözü görmedi. Üç gün durmadan uğuldadı, inildedi Zozana. Bir sabah bembeyaz aydınlıkla uyandım. En sonu, Cemo'yu satmanın günü gelmişti.

Yüreğime bir acı düştü, gözümden iki damla yaş süzüldü aktı. Ne gelir elden. Dünya nizamı böyle kurulmuş, karşı gelmek kimin haddine. Kızlar el hakkı. Gelinler onca dayağa katlanıp, kızlarını el için büyütürler. Şaşar kalır insan bu işe.

Neyse, kar yağdığın görende fırladım kalktım. Kapıyı açtım. Pambuk gibi karı avuçlayıp, yanan bağrıma bastım. Vücudumun alevini karla ovuşturup söndürdüm, sonra giyindim, kuşağımı sardım. Sorikoğlu'nun kalleşliğini hesaba katıp, tüfeğimi omuzuma vurdum, Cemo'ya seslendim.

Meğer çoktan kalkmıştı Cemo kız:

– Buyurl diye koştu geldi.

– Hazırlanl dedim, satmağa götüreceğim seni.

Bir şey demeden gitti, hazırlandı, geldi. Erkek gibi giyinmişti. Sırtına canavar postu geçirmiş; boynunu, başını yün çatkılarla sarmıştı. Bileklerine, kollarına keçeler bağlamıştı.

– Hazır mısın kurban? dedim.

– Hazırım babo, dedi.

– Yüreğin çarpir mi? dedim.

– Yoh, dedi, güldü.

Sarılıp bağnma bastım, gözlerini öptüm:

– İki gözüm nun, dedim, sıkı durasın. Seni elimden alacak, yiğitin hası değilse, kederimden ölürüm.

Katırı çıkardım ahırdan. Bismillâh çekip bindim. Cemo, Kara Kurt'u, bağlı olduğu inden aldı geldi. Boynuna kurt tasmasını geçirdi. İt oğlu it, döğüşün kokusunu almıştı. Keyifli sesler çıkarır, ön ayaklarını Cemo'nun omuzlarına koyup, yüzünü, ellerini yalardı.

Yola düzüldük.

Kargadüzü'nün alt yanına varanda, Kara Kurt ağzından duman çıkararak, uzun uzun uludu, geldiğimizi köye duyurdu. Hayvan hırslıydı, sabırsızdı. Cemo'nun kastığı zincirlerini zorlar, bir ayak önce döğüş tutmak için keskin dişleri arasından, kırmızı dilini sarkıtarak, öne doğru atılırdı.

Köy meydanına varanda, katırın üzerinde dikildim. Damlara çıkıp, gelişimizi izleyenlere:

– Ule it oğullarıl diye bağırdım. Ule, Cemo'da gözü olan gözü çıkasıcalarl Cano'nun sözü sözdür. "İlk kar yağanda hazır olun" demedim mi ule size? İşte biz hazırık. Yukarıdüz'e giderik. Bileğine güvenen sopasını, köpeğini ve de başlığı alsın gelsin.

Bunları söyledikten sonra köy meydanının karlarını hışırdatıp ezerek, yürüdük geçtik. Köyden çıkanda dönüp baktım, köy tüm sancılanmıştı. Durmadan sağa sola koşarlardı. Köpeğine güvenenler, dişten, tırnaktan, meşe sopasından korunmak için Cemo gibi ellerini, kollarını, başlarını, boyunlarını keçelerle, çaputlarla sararlardı.

Hay gençlik, hay kurbanl

Yukarıdüz'e vardığımızda bıtım ağaçlarında yemlenen bir karga sürüsü havalandı, haykırıştı. Döğüş olacak diye sanırsın kargalar da keyiflenir. Katırdan indim, götürüp hayvanı ağaçlardan birine bağladım. Tüylü Siirt battaniyesini karların üzerine serdim, oturdum. Çubuğumu yaktım. Zincirinden tutup, Kara Kurt'u havaya sıçratan Cemo'yu keyifle seyrettim.

Çok geçmeden köylü halkı sökün etti. Döğüşe çıkacak yiğitler, köpeklerinin zincirinden tutmuşlar, çalımla yürürlerdi. Her birinin ardından kırmızı, yeşil, sarı mintanlı, beyaz kaftanlı hısımı, akrabası, yakını gelirdi. Durmadan yiğiti kışkırtıp, kabartırlardı.

Döğüşecek yiğitler, Yukarıdüz'ün bir yanını kaplayan bıtım ağaçları dibine sıralanırlardı. Köpekler birbirleriyle dalaşmasınlar, diye zincirlerini kısmışlar, aralıklı dururlardı. Köpekler durmadan birbirlerine ürürlerdi.

Seyre bakanlar benim çevremde toplanırlardı. Her kafadan bir ses çıkar-

münden sonra da bu çocukla üç yıl ortaklığı vardı. Delikanlı, Jeep'ten inmeden, kahveye doğru bağırdı:

– Bizim tarlalardaki çayırları toplamak için adam arıyorum, İş, üç dört gün sürecek. Yemek içmek benden. Gündelik, iki buçuk lira...

Kahvedeki köylüler, birbirlerinin yüzüne baktılar. İçlerinden biri:

– Peki bey, geliyoruz.

dedi, ve yürüyüp arabaya atladı. Ötekiler de onu takip ettiler. Delikanlı, Savran'la, oturup kalan Ali Mehmet'i gördü:

– Sen gelmiyor musun Ali Mehmet?..

Ali Mehmet, sert bir sesle:

– Gelmiyorum!.. dedi.

– Gündelik az mı geldi?

– Bana vereceğin sadaka cebinde dursun.

Delikanlı, güldü:

– Yapma be dayı, gel işte... Bunca yıllık hukukumuz var. Seni gözetirim...

Köylülerden biri:

– Haydi be yahu, beyin işini bitirivereliml..

diye seslendi.

Ali Mehmet, hırsla yerinden fırladı:

– Defolun be başımdan!, diye bağırdı; ben, amele değilim, çiftçiyim... çiftçi!..

Bu sözler, bir taş parçası gibi, karşıdakilerin yüzüne çarptı. Hiçbiri ses çıkaramadı. Delikanlı, yumuşak bir sesle:

– Peki, kızma be Ali Mehmet...

diyerek gaza bastı. Çekip gittiler.

Namaza gitmek için biraz evvel ayağa kalkan Memiş, gidenlerin arkasından bir müddet baktı. Sonra bir "oooffff!.." çekerek arkadaşının karşısına oturdu:

– Gitmeliydin... dedi.

Ali Mehmet, öfkesini yatıştırmak için birkaç kere derin derin nefes aldıktan sonra sordu:

– Sen neye gitmedin?..

Memiş, omuzlarını silkti. Bu âna kadar, tezgâhın yanında gazete okuyan, sağ eli bir sargı ile boynuna asılı, tıknaz, kapkara saçlı, gözleri fıldır fıldır dönen bir adam, yerinden kalktı; geldi, ayağı ile arkalıksız bir sandalyeyi, Ali Mehmet'in yanına doğru itti ve oturdu:

– Ben, tek elimle de kâğıt oynayabilirim; var mısınız?..

İki köylü, ters ters adamın suratına baktılar:

– Sırasıydı ya...

Adam, kara kalın kaşlarını oynattı:

– Öyle... dedi; hiç de sırası değil!..

Savran, tepeden tırnağa kadar herifi süzdü:

– Sen, makinistsin galiba?..

– Halimizden belli... İki parmağımı, bir biçimsiz yere kıstırdım. Bir şey değil... geçti. Yarın sabah iş başı edeceğim.

Ali Mehmet, adamın makinist olduğunu duyunca, hemen arkasını dönüp oturdu. Makinist ona, gözünün ucuyla baktı. Hiç o değilmiş gibi sözüne devam etti:

– Biraz evvel, dayının hali bana dokundu. Halden anlarım... Şaka mı, mektep medrese gördük... Sanat mektebi mezunuyum ben... Mektepten tornacı çıktık ama, işi makinistliğe döktüm. Hepsi bir kapıya çıkar bu işlerin ya...

Ali Mehmet döndü; "Ne demek istiyorsun?" der gibi, makinistin yüzüne baktı. Makinist, onun gözlerinin içine gözlerini dikerek:

– Bu dert, bütün köylünün derdi. Ortakçılık paydos!..

dedi. Savran, küçük gözlerini büsbütün küçülterek:

– Ağzımızı mı arıyorsun?..

diye, sordu.

Makinist, istemeye istemeye güldü:

– Amma da yaptın be yahu!.. Ağzınızı aramaya ne lüzum var? Yüreğinizden geçeni, suratınızdan okuyorum...

Ali Mehmet, homurdandı:

– Zevkten bakalım bizimle... Sen de ağaların adamı değil misin?..

Makinist, bu lâflardan hiç alınmadı.

– Ben, zanaatkâr bir adamım. Kimseye minnet etmem. Kimsenin de tarafından çıkmam... Siz bunca yıldır, yalancı emzikle oyalanan çocuklar gibi, ağaların topraklarını kendinizin sayıp oyalanıyordunuz. Hükümet, bir kanun çıkardı. "Sizlere toprak vereceğim" diye, hâlâ veremedi. Öte yandan, ağalara da "toprağınızı kendiniz makinelerle işleyeceksiniz, işlemeyenlerin toprağını elinden alacağım" dedi. Siz köylülere karşı sözünü tutmadı. Fakat ağalara karşı tuttu. Onlara Amerika'dan makineler getirdi. Makinelerin paralarını taksitlere bağladı. Şimdi onlar, makinelerle iş yapıyorlar. Zengin oluyorlar. Buna bizim hükümet, "istihsali artırmak" diyor. Eh... Amerika da bizi "kalkındırmak", bize "yardım etmek" diyor... Kısaca, hükümet, gemisini; Amerika ticaretini; ağalar da ister istemez, çiftliklerini yürütüyor...

Ali Mehmet, gözlerini iri iri açmış, makinisti dinliyordu. Bir müddet sessizlik oldu. Savran Memiş:

– Öyleyse, bütün işleri karıştıran Amerika...

– Neden?..

yı bıraksan, tıkır tıkır öbür başına kadar yuvarlanacak. İnsanın tohum yerine girip gömülesi geliyor mübarek toprağa...

Ali Mehmet, ters ters:

– Sen, öküzden şaşma...

diye, lâfı kapamak istedi ve ilâve etti:

– Ben, tamam otuz yıldır öküzle çift sürdüm. Bugün de toprağım olsa gene öküzle sürerim... Allaha şükür bir gün aç kalmadım.

Savran'ın çatlak dudaklarına acı bir tebessüm geldi:

– Ben de bu ovanın mahsulünü kırk yıldır develerimle şehre çekerim. Bir günden bir güne aç kalmadım. Amma ve lâkin Ali Mehmet, kardeşim, bugün açım. Çoluğum çocuğum da aç... Yarın da, yarından sonra da, ta açlıktan geberinceye kadar aç kalacağım... De gidi günler del.. Bana bu gidenlerde, anıyla şanıyla "Savran Memiş" derlerdi bir vakitler... Develere itibar kalmadı gayri... Şimdi ağalar, mahsullerini vızır vızır kamyonlarla taşıyorlar.

Ali Mehmet:

– Ben senin yerinde olsam, develeri satar, borç dert eder, bir kamyon alırdım.

– İş kamyonda değil kardeşlik... diye Savran içini çekti; İş bizlerde... İki yakamız bir yana gelmez gayri... Biz, eskidik. Öküzlerimiz, develerimiz de eskidi. Ne develer, ne öküzler, ne sen, ne de ben, koca kalıbımız kıyafetimizle, şu makinelerin yanında on para etmeyiz... Bu yaştan sonra ne sen bir traktörün, ne de ben bir kamyonun yanına sokulabiliriz...

– Bırak, Memiş, bırak... Zaten yüreğim kabarıyor, canım neredeyse burnumdan çıkacak... Sen de üstüme varma.

Savran'ın çenesi açılmıştı bir kere, bırakır mı:

– Bak senin oğlana! diye devam etti: O ne kurum, o ne çalım!.. Eh... çocuğun hakkı da yok değil; makinist oldu çıktı...

– Bok oldu!.. diye Ali Mehmet, arkadaşının sözünü kesti: Sade hayvana biner gibi motora biniyor. Asıl makinist başkası. O, gölgede yatan adam. Makinelere yağ, benzin koyuyor, bozukluk var mı diye bakıyor, sonra gidip gölgeye yatıyor. Ben, hepsini gördüm. Bizim köyün bütün veletleri sadece dolap beygirleri gibi tarlaların içinde dönüp çift sürüyorlar... İşte o kadar.

– E... Birkaç yıla kalmaz, senin oğlan da makinist olur çıkar. Herkes bu işi anasının karnında öğrenmez ya... Bari çocuğa iyi para veriyorlar mı?

Ali Mehmet, homurdandı:

– Bir bankonot.

– Bu gündelik çok az.

– Ben de öyle düşünüyorum. Ama bütün çocuklara bundan fazla vermiyorlar. Sözüm ona zanaat öğretirlermiş...

– Bak orası da doğru. Desene bundan sonra size bu çocuk bakacak. Bende erkek evlât da yok.

Ali Mehmet, başını başka tarafa çevirdi. Elini sakalında dolaştırdı.

– Ne günlere kaldık Yarabbi, ne günlere kaldık...

diye, mırıldandı. Sustular. Bir zaman, ovada akisler bırakan traktörlerin homurtusunu dinlediler. Savran, birdenbire ayağa kalktı:

– Haydi kalk, gemi başına kahveye gidelim. Birkaç kuruşum var şimdilik... Sana bir kahve ısmarlarım, dedi.

Ali Mehmet, sesini çıkarmadan kalktı, yürüdü.

Kahve, kalabalıktı. Bütün civar çiftliklerden kovulan ortakçılar, küme küme toplanmış, kimi kâğıt oynuyor, kimisi tembel tembel, Menderes'in bulanık sularını, nehrin üzerinde çelik bir palamara bağlı gidip gelen gemiyi seyrediyordu. Çitten örülmüş, ön tarafı dört direğin üzerinde sazlarla örtülü bu kahve, gölgesinde oturan insanların asık suratları ve sessizliği ile, âdeta yere dökülmüş, üzeri çalı çırpı ile örtülmüş bir yığın barutu andırıyordu. Sanki bu adamlardan biri, elindeki sigarayı ortalık yere atıverse, patlayacaktı.

Ali Mehmet, büyük bir gürültü ile, höpürdeterek kahvesinden bir yudum aldı. Sonra midesi bulanmış gibi, ağır ağır etrafına bakındı:

– Geçen yıllarda, böyle iş zamanı burada kimsecikleri bulamazdın.

dedi. Savran, omuzlarını silkti:

– Vakit ikindi. Köye varıp namaza yetişelim istersen... Allah, her işimizi düzeltir inşaallah...

teklifinde bulundu. Bu teklifi Ali Mehmet, şiddetle reddetti:

– Bunca yıldır bana bir karış toprak vermeyen Allah'la alâkam yok gayri!..

– Tövbe de, Ali Mehmet, tövbe de... Günaha giriyorsun. Kırk yıldan sonra toprak sahibi olmak yeni mi aklına geldi?

Ali Mehmet düşündü: Hakikaten şimdiye kadar, toprak sahibi olmak aklına pek seyrek gelmişti. Ağanın topraklarını, bu yaşına kadar, hep kendinin biliyordu. Bir çift öküzüyle, ağanın her yıl kendisine ayırdığı yerde çalışır, ağaya borçlanır, mahsul kalkınca, borçlarını öder, geri kalan yarı hisse ile, pekâlâ bir yıl geçinir giderdi. Bu yıl, işler, işte böyle birdenbire bozuluvermişti.

Savran Memiş, tam kalkıp köye namaza gideceği zaman, ortalığı toza dumana katarak, bir Jeep geldi; kahvenin önünde durdu. Jeep'in arkasında lastik tekerlekli kocaman bir araba vardı. Otomobildeki delikanlıyı Ali Mehmet, derhal tanıdı. Bu delikanlının babasıyla yıllarca ortaklık etmişti. Ağanın ölü-

– Görürsün sen ne olacağını... Başımı belâya sokma şimdi...

Bu sözlerden sonra kâhya ne yapması lâzım geldiğini bir kere daha düşündü. Sonra adamlarına emir verdi:

– Alın ülen şu demetleri şurdan...

Demetleri aldılar. Demetlerin yanında oturan adam, kılını bile kıpırdatmadı. Kâhya döndü, kovuktan çıktı. Çocuklar, hâlâ kaynayan fasulyenin karşısında, ellerinde birer tahta kaşık, oturuyorlardı. Bir an, ister istemez yan gözle kâhyaya baktılar. Kâhya, onlara doğru yürüdü. Çocuklar, şaşkın, yerlerinden kıpırdandılar. Fakat kâhya, onlara bir şey yapmadı. Hırsını, öfkesini, kaynayan fasulye tenekesinden aldı. Onu, bir tekmede devirdi. Ateşin üzerine bastı. Sonra demetleri yüklenen adamları ile yürüdü.

Biraz uzaklaştıktan sonra dönüp baktı: Ana ve çocuklar, kumlara dökülen fasulye tanelerini toplamaya çalışıyordu. Erkek, kovuğun ağzında dikilmiş, elindeki sopayı sıkarak, ateş saçan gözlerle onların arkasından bakıyordu.

(*Sam Amca*, 1951)

3

SAM AMCA

Ali Mehmet, yüksek bir kesiğin üzerine oturmuştu. Gözleri, tarlaların içinde karıncalar gibi çalışan traktörlerdeydi. Elleri, yer yer ağaran kırçıl sakalında dolaşıyor, kâh yan tarafına dönüp tükürüyor, kâh ayağındaki çarıkların burnu ile yeri eşiyor, sık sık derin derin içini çekiyordu. Karşısındaki manzaraya baktıkça yüreği kabarıyor, kabardıkça da tekrar yan tarafına doğru okkalı bir tükrük atıyordu.

Aklından, "Gidip şu oğlanı bir göreyim..." diye geçirdi. Fakat vazgeçti. Zaten kaç gündür, her sabah erkenden kalkıp, köyden buraya kadar geliyor, saatlerce kesiğin üzerinde oturuyor, aklından birkaç defa, "Şu oğlanı gidip bir göreyim..." diye geçiriyor, sonra bu düşüncesinden vazgeçiyordu. Bunun birçok sebepleri vardı: Lâkin Ali Mehmet, bu sebeplerin en mühimini, kendi kendine itiraf etmekten bile çekiniyordu. Kısaca, on altı yaşındaki oğlunun, üzerine çıkıp, bir at gibi oynattığı, toz topraktan rengi kırarmış ihtiyar bir domuzu andıran John Deere efendiyi sevmiyordu. Onun gürültüsü, homurtusu, yürüyüşü, hattâ arkasındaki dört kulaklı pulluğu ile toprağı sürüşü, müthiş sinirine dokunuyordu.

"Namussuz" diyordu, "on çift öküzün on günde yapacağı işi, gürültüye, patırtıya getirip bir günde yapıyor... Milletin ekmeğini elinden aldı..."

Ali Mehmet, oturduğu yerde, kaba etlerinde, toprağın kıvamını hissediyordu.

Toprak tavındaydı:

Bir hafta, geceli gündüzlü yağan yağmurlardan sonra ova, beş gündür ılık nisan güneşinin altında, banyodan yeni çıkan genç bir kadın gibi saçlarını kurutuyordu. Hafif bir şimal rüzgârı, yemyeşil buğday tarlalarındaki ekinleri dalgalandırıyor, sonra bütün gayreti ile, nehir boyunca uzanan, şehvete susamış, ilkah bekleyen pamuk tarlalarına koşuyordu.

Toprak tavındaydı:

Büyük Menderes'in etrafında, sağlı sollu, ta Ege denizine kadar uzanan pamuk tarlalarında hummalı bir faaliyet vardı. Toprağın doğuracağı pamuk fidanlarını sulamak için, tarlalar, kanallarla nehre bağlanmış, gene tarlaların içindeki cetveller hazırlanmıştı. Kanallar boyunca ve cetvellerin arasında şimdi, uzaktan bakınca, kaplumbağalar gibi, fakat telâşla dolaşan, John Deere'ler, Massey-Harris'ler, Oliver'ler, Caterpillar'lar, Allis-Chalmers'ler, International'lar ve daha çeşit çeşit birçok, Sam Amca'nın hediyeleri traktörler görünüyordu.

Ali Mehmet, şimdi, avuçlarını toprağın içine daldırmış, onun serinliğini parmakları ile bir nebat kökü gibi ta iliklerinde hissediyor, âsabını bu serinlikle yatıştırmaya çalışıyordu. İçinde mütemadiyen biçimsiz biçimsiz lâf eden şeytanı koğmaya uğraşıyordu. Arkasından bir ses:

– Merhaba!

diye, onu yerinden sıçrattı. Kendini toparlayıp, yanı başına çöken Savran'a,

– Merhaba...

cevabını verdi. Bir müddet konuşmadılar. Savran, kasketini çıkarıp dizine koydu; kabak kafasını kaşımaya başladı. Bulanık gözlerini tarlalarda dolaştırdı. Tabakasını çıkarıp bir sigara sardı. Sonra tabakayı Ali Mehmet'e uzattı. Ali Mehmet'in kaç gündür tütünsüzlükten imanı gevremişti. Elleri titreyerek acele acele bir sigara sararken sordu:

– Hâlâ tütüne paran var mı?

Savran, bu suali duymamazlıktan geldi. Sigarasını ateşleyen ve dumanı derin derin içine çeken Ali Mehmet'e boş gözlerle baktı. Birdenbire bambaşka şeyler konuşmaya başladı:

– Hani şu makineler yok mu, makineler... Toprağı öyle bir işliyorlar ki.. Sürgü çektikten sonra, değil tarlaların, koca ovanın bir başından bir yumurta

nin birden aklına, olan oldu, kaçmak fikri geldi. Öyle yaptılar. Yalnız İsmail kendini kaybetmiş, mütemadiyen:

– Dayan kardeşlik, dayan!...

diye söyleniyor, yerinden bile kıpırdamıyordu. Onu zorladılar. Fakat boyuna:

– Ben hakkımdan vaz geçtim, öküzlerimin hakkı var...

diye, bütün kuvvetiyle artık bir işe yaramayan çuvallara dayanıyordu. Arkadaşları İsmail'i, annesinin memesine sarılmış, ayrılmak istemeyen bir çocuk gibi, topraklara, çamurlara sarıldığı yerden sökmeye uğraşıyorlardı. Su, atların, merkeplerin yanına varmadan yetişmek, onlara binip kurtulmak lâzımdı. Bu sırada son fener de şiddetli yağmur ve yükselen suyun içinde söndü. Karanlığın içinde, İsmail'in, arkadaşlarına:

– Öküzlerimin hakkı var!

diye, bir kere daha bağırdığı duyuldu. Arkasından uzun bir sükût oldu. Sonra birden, büyük Menderes, büyük bir gürültü ile yarıntıyı yıktı.

(*Telli Kavak*, 1941)

2

KURUFASULYE

Kâhya, kır atının üzerinde fasulye tarlasını dört dönüyordu. Ayrıca üç adamını seferber etmiş, çiftliğin nehirle kesilmiş hududundaki ılgın ormanına göndermişti.

– Ah!.. namussuzları bir yakalasam... diyordu, bir elime geçirsem yok mu ya... Hepsinin kemiklerini kıracağım.

Tarlada fasulyeler yolunmuş, demetler sıra sıra kurbanlık kuzular gibi yatırılmıştı. Tarlanın alt başından giren kızakçılar, demetleri harman yerine taşıyordu. Kâhya, asker gibi muntazam dizili demetlerin başında durdu; "hizaya gel!.." der gibi sıraları bir kere daha teftiş etti. Sıralardan eksilen demetlerin yerleri besbelliydi. Bu manzara karşısında öfkesi arttıkça artıyor, hırsından kan, beynine çıktıkça çıkıyordu. Attan indi. Bir sigara yaktı. Sallana sallana yanına gelen üç bedel'e bağırdı:

– Ülen! Bulamadınız mı?

– Bütün ılgın ormanını gezdik, aradık, yok.

– Hergeleler, muhakkak bir yere gömmüşlerdir demetleri.

Bedellerden biri:

– Eh... dedi, eğer gömdülerse, dünyada bulamayız...

Bu söz üzerine kâhya, az kaldı çatlayacaktı. Temmuzun yakan sıcağından ziyade ağadan işiteceği sözler hatırına geliyor, büsbütün terliyordu. Gözlerini bir kere daha yiyecekmiş gibi ortalıkta dolaştırdı, bu dolaşan gözler birdenbire parlayıverdi. Dudaklarına hain bir tebessüm geldi. Adamlarına:

– Ben olmasam, sizin bir boka yaradığınız yok. Hadin bakalım gelin benimle beraber, hırsızları enseledik...

diye yürüdü. Bedellerden biri, kâhyanın atını tutup bekledi. Diğer ikisi kâhya gibi, ses çıkarmamaya dikkat ederek, ilerlediler. Halbuki kâhyanın gördüğü hedef, en az daha bir kilometre uzaktı: Karşıda, ta nehrin kıyısından hafif bir duman sütunu yükseliyordu. Hafif, tüten bir ateşin bu dumanı, durgun havada halka halka olmuştu. Kâhya, buraya yaklaştıkça, zevkinden, heyecanından neredeyse ölecekti. Arkasındakilere dönüp dönüp:

– Yavaş olun ülen!..

diye ihtar ediyordu. Nihayet nehir göründü. Sarı, durgun yüzünde zaman zaman beliren beyaz köpükler, yakıcı güneşin altında çabucak eriyiveriyordu.

Nehirin kumlu sahilinden ılgın dallarını siper ederek, ateşin yandığı yere sokuldular: Burası, suların azgın zamanında oydukları bir kovuktu. Şimdi sular çekildiğinden rahatça kullanılabilecek bir ev olmuştu. Ateş, kovuğun önünde yanıyordu. Üzerine siyahlaşmış bir yarım gaz tenekesi konmuştu. Kâhyanın burnuna sade suda kaynayan kurufasulye kokusu çarptı. Ateşin karşısında irili ufaklı üç çocuk, ellerinde birer tahta kaşıkla bekleşiyorlardı. Çocuklardan ikisi, yağmurdan sonra üzerlerine çamur sıçrayan iki beyaz papatyaya benziyordu. Diğeri kapkara, dört beş yaşlarında bir oğlandı. Gözlerini iri iri, kaynayan fasulyeye dikmişti. Tam bu sırada kovuktan dışarı çıkan ana, gelenleri görünce donakaldı. İki eli yanına düştü. Gözlerinde iri yaş taneleri belirdi. Kâhya, onu iterek kovuğa girdi. Orada, saçı sakalına karışmış genç bir adam, yere oturmuş, fasulye demetlerini yanına yığmış, elindeki kalın bir sopa ile dövüyordu. Karşısına dikilenleri görünce, işini bıraktı. Halinde ne çocuklarının şaşkınlığı, ne de karısının üzüntüsü vardı. Yalnız, gözlerinde, etrafı eritecek bir kin ateşi parladı. Bir zaman, kâhya ile birbirlerini yakarcasına bakıştılar. Adam, fasulyeleri döven elindeki sopayı iyice sıkmaya başladı. Beriki bunun farkına varmıştı. Bir an, ne yapması lâzım geldiğini düşündü. Bütün galeyanı, bu taş gibi karşısında oturan, her an fırlayacak adam önünde tavsadı. Fakat kabadayılığı da elden bırakmak istemiyordu. Kendini toparlayıp, boğuk bir sesle bağırdı:

– Demek sendin hal..

Adam, bu boğuk sese, tok bir sesle cevap verdi:

– Bendim, ne olacakmış?

giyi roman öğeleri sağlamıyor, romanda anlatılan olaylar sağlıyor. Samim Kocagöz'ün tutumu, bir romancı tutumundan çok bir röportajcı tutumu. "Yılan Hikâyesi", gerçekte, roman olmaktan çok, bir romancıya sunulmuş malzemeler toplamı. (...) "Yılan Hikâyesi", sosyologlar için, köye "çok partili düzen"in girdiğini merak edenler için, bir de, gerçekten "demokrasi" üzerine düşünmek isteyenler için ilginç bir kitap. (Fethi Naci, *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, 1981, s. 231-232).

İncelemecinin, "psikolojik gerçeklik" görüşüne katılmakla birlikte, eser röportaj niteliği gösterdiği için roman sayılamayacağı görüşüne katılma olanağı yoktur. Mektup ve anı yöntemleriyle yazılan romanlar, nasıl mektup ya da anı değil de, mektup ya da anı biçiminde birer romansa; röportaj yöntemiyle yazılan bir roman da röportaj değil, röportaj biçiminde bir romandır.

Yukarda da değindiğimiz üzere, yazma konusunda, *"Beni ilkin tahrik eden sosyal endişedir. Yazmaya oturunca da sanat endişesi yakama yapışır"* diyen Samim Kocagöz, genellikle düz ve kuru bir anlatımla yazar. Ancak, *Yılan Hikâyesi*'nde yer yer şöyle sözlere de raslanmaktadır:

Güneşin altın ışıklarıyla boyanan göl... (s. 7)
Ovanın ortasından göle selâm verip geçen nehir... (s. 8)

Yazar, "sanat endişesi" sözüyle eğer bu yoldaki söyleyişleri kastediyorsa, bunlara, "sanat" değil, "şairanelik", "edebiyat yapmak" denir.

Roman şu cümle ile sona eriyor:

Serin kavakların yelleri, İsmail ve arkadaşlarının, tam on sekiz babayiğitin alnından öptü. (s. 212)

Reşat Nuri'nin *Çalıkuşu* romanında, "Çalıkuşu"diye anılan Feride ile sevgilisi Kâmuran'ın ilk defa öpüştükleri anlatıldıktan sonra, romanın şöyle bir çocuksu cümle ile sona erdiğini, daha önce ilgili bölümde belirtmiştik:

Yanlarındaki ağacın dalında bir çalıkuşu ötüyordu.

Reşat Nuri'de gördüğümüz bu yoldaki "sanat enşesi"nin (edebiyat yapma kaygısının) Samim Kocagöz'e kadar sürüp geldiği görülüyor.

Hikâyelerinde olduğu gibi, romanlarında da, edebiyatımızda "özellikle 1950, 1960 sonrasında denenen yeni anlatım biçimleri"ne yönelmemiştir. Bir soru üzerine şöyle der:

Romanı ayakta tutan içeriktir. Öykülerde de öyle... İş, içeriği, ayrıntıyı anlatabilmektir. Yeni anlatım yine içeriğe dayanır.

Söylediğiniz olaylar kılını kıpırdatmadı. Bildiğim gibi yazdım. (*Gösteri*, 1989, sayı 104, s. 27).

1 – Aşağıdaki parçada, dalyan ağasının tutumu yüzünden tarlaları su altında kalan ve gölden balık da avlayamaz olan köylülerin geçim sıkıntısına düşmeleri anlatılmaktadır.

– Senin bağ da bağdı ha... Bir kere bana bir salkım razakı vermiştin. Altın sarısıydı. Hani tadına da diyecek yoktu. Tarladan geliyordum... çok hora geçmişti doğrusu...

– Komşu... dedi Recep, içini çekerek: Ben, biricik oğlumun hayrını görmeyeyim, eğer bağım için kasavet çekiyorsam. Asıl, şu bağın altındaki otuz dönüm tarlama yanıyorum. Tarlam su altında kalmasaydı, üç dönüm bağ değil mi bu?.. ne yapar yapar gine yetiştirirdim. Nasıl yirmi yıl önce kız gibi bir bağ sahibi oldumsa gine olurdum. Amma velâkin şu namussuz suyun, yirmi yıldır bekliyorum çekileceği yok. Şaştım kaldım...

– Çekileceğine, her yıl biraz daha yükseliyor. Köyümüzün yeri yüksek olmasaydı, çoktan hepimiz boğulurduk.

– Allah afatı... ne dersin...

– Öyle diyeceğiz ne yapalım(!)

Birbirlerine mânalı mânalı baktılar. Yüzlerine acı bir tebessüm geldi. Recep, içini derin derin çekerek:

– Ah... avradını!, dedi; ben bilirim ne yapacağımı ya... günahlar koyvermiyor...

Galip, gözlerini, uzaklara, gölün kenarına dikmişti:

– Benim tarladan hiç ümit yok gayri... İmanına suyun içinde.

Tekrar uzunca bir zaman sustular. Recep, çenesini kaşıdı. Galip, çıkarılan odun parçasını yontmakta devam etti. Recep'in torunları, bataklığın içinde çamurdan evler yaparak oynuyorlardı.

Galip, gözlerini devirerek:

– Bana bak ya İrecep, dedi; hani biz, şu gölün yıl yıldan taşmasına, tarlalarımıza girip bir daha çıkmamasına, hepimizin malının irezil olup, topumuzun bir topan ekmeğe muhtaç kalmasına, hep "Allahın afatı..." diyoruz ama lâfın gelişi bu... Sen de, ben de, bütün köy de hep biliyoruz işte; bu Allahın afatı değil, kul belâsı... Yirmi yıldır mahkemelere gide gele bütün köyün, hepimizin iflâhı kesildi. Dünya kadar şu fakirliğimizle avukata para yedirdik. Eksik olmasınlar, bazı namuslu beyler, arasıra bize önayak olup, hakkımızı aramaya yardım ettiler. Olmadı, olmadı, olmadı. Ne tarlaları sudan, ne de kendimizi açlıktan kurtaramadık. Bunca yıldır, şu gölden bize bir küçük balık tutturmadılar. Bu da mı Allahın afatı?.. Bizim bu tarla, balık meselesi, bir arada. Hepsi,

Hikâye ve roman yazmayı, son yıllara kadar bir arada yürüten Samim Kocagöz, bugüne değin 12 roman yayınlamıştır. Bunların kimisi köy ve köylü üzerine (*Yılan Hikâyesi, Bir Karış Toprak, Bir Çift Öküz* vb.), kimisi kasaba ve şehir hayatı üzerine (*Bir Şehrin İki Kapısı, Onbinlerin Dönüşü, İzmir'in İçinde* vb.), kimisi de Kurtuluş Savaşı üzerinedir *(Kalpaklılar, Doludizgin).*

Yazarın, "roman" türü ile ilgili görüşü şöyledir:

> *Roman, değişen toplumu; değişen insanın insanla ilişkisini, toplumla ilişkisini; giderek değişen insanların yeni düşlerini anlatagelmiştir.* (*Varlık,* Eylül 1977)

İşte bu görüşle, toplumumuzun belli dönemlerini yansıtan romanlar yazmağa giriştiği; bunlardan, Türkiye'deki toplumsal, ekonomik ve siyasal oluşum ve değişimleri ayrı ayrı ele aldığı gözönünde bulundurularak, romanları, işlenen konular ve temalar bakımından da sınıflandırılmıştır: Kurtuluş Savaşı *(Kalpaklılar, Doludizgin),* çok partili döneme geçiş *(Yılan Hikâyesi),* DP dönemi *(Bir Çift Öküz),* 12 Mart (1971) dönemi *(Tartışma, Eski Toprak),* 12 Eylül (1980) dönemi *(Mor Ötesi)* vb. (Feridun Andaç, "Öyküden Romana Samim Kocagöz", *Varlık,* 1989, sayı 982).

Yazarın romanlarında olsun, hikâyelerinde olsun, eserlerin planları –röntgen filmlerinde etin altındaki kemiklerin görünmesi gibi– sezilmekte; planlar, anlatılan olaylarm içinde kaybolmamaktadır.

4

YILAN HİKÂYESİ

Yazar, kimi hikâyelerinde değindiği, Menderes'in taşması, tarlaların su al-

tında kalması olayını, bu kez başka bir açıdan, bir roman konusu olarak ele aldı.

Yazar, *Yılan Hikâyesi* adlı romanmda, Menderes'in taşmasından çıkar sağlayan dalyancı ağa ile tarlaları su altında kalan köylülerin çatışması üzerinde durdu. Bu çatışma çerçevesi içinde, İkinci Dünya Savaşı sonrasmda çok partili döneme geçiş, Halk Partisi'ne karşı Demokrat Parti'nin kuruluşu, sırtını CHP iktidarına dayamış olan dalyancı ağanın baskısı altında ezilen halkın köyde örgütlenen DP'ye umut bağlayışı işlenmiştir.

[Balat gölünün sahibi olan ve gölde dalyan kurma tekelini elde eden dalyan ağası, göl suyu düzeyinin yüksek kalması için, devlet eliyle yarıntılar (setler, bentler) *yaptırmış; Menderes taşınca, bu yarıntılar yüzünden köylünün tarlaları su altında kalmıştır. Yirmi yıldan beri vergisini verdiği halde tarlasından yararlanamayan, dalyan ağasının tekeli yüzünden gölde balık da avlayamayan köylü gittikçe yoksullaşır. Kaçak olarak balık avlamağa kalkışanlar, yakalandıklarında, hem dövülür, hem de balıklar ellerinden alınır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, çok partili hayata geçiş döneminde kurulan Demokrat Parti'ye umut bağlanır; 1946 seçiminde köyde DP çoğunluk sağlarsa da (178 oyun 118'ini alır), genelde yine CHP iktidarda kalır. Gelecek seçimlere kadar dört yıl daha beklenmesi gerektiğini öğrenen köylü, öfkeye kapılır, hakkını kendi eliyle almağa girişir, yarıntıları yıkar.]*

Romanda "Balat gölü" diye anılan göl, "Bafa gölü"dür. Söz konusu göl, DP döneminde de, 27 Mayıs'tan sonraki Millî Birlik Komitesi döneminde de, dalyan ağasınm tapulu malı olarak kalmış; olayların anlatıldığı 1946 seçiminden 33 yıl sonra, ancak 1979'da, kamulaştırılabilmiş; yıllarca süren o uzun yılan hikâyesi de böylece sona ermiştir.

Yılan Hikâyesi romanı, yayınlandığı yıllarda, yazarın en iyi eseri sayılmıştır.

Çeşitli konuşmalarında, hikâye ve romanlarını "ilkin sosyal endişe" ile yazmağa oturduğunu, ancak yazma sırasında "sanat endişesinin yakasına yapıştığını", yani "sanat endişesi"nin arkadan geldiğini belirten yazar, bu romanmda da, yığınların hareketini öne almış, kişilerin ruhsal durumları üzerinde gereğince durmamıştır. Oysa, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın söylediği üzere, *"modern roman ferdin* (bireyin) *üzerinde döner"* ("Romana ve Romancıya Dair Notlar", *Edebiyat Üzerine Makaleler,* 1969, s. 50).

"Psikolojik gerçeklikten yoksun kişilerle roman yazma olanağı yok" görüşünde olan bir incelemeci de, *Yılan Hikâyesi*'ni o bakımdan eleştirmiş, şöyle demiştir:

"Yılan Hikâyesi" bugün de ilgiyle okunuyor. Ne var ki, bu il-

an, yüreğini kabarttı. Kalktı, köye gitmek için, gemiye binip nehrin öte yakasına geçti. Gemiciye kâğıt paraları göstererek:

– Şimdi bozuk param yok. Yarın bütün borçlarımı öderim.

dedi. İyice kararan yollarda hızlı hızlı yürümeye başladı. Fakat birdenbire, dizlerinin bağı çözüldü. Bir tarlanın kenarına oturdu. Oğlunu düşünmeye başladı. Ali Mehmet'in aklından daha birçok şeyler geçiyordu. Bu aklından geçenler, Ali Mehmet'i perişan etti. Uzun zaman olduğu yerde hareketsiz kaldı. Uzaktan uzağa, traktörlerin homurtusu geliyor, ortalık karardıkça projektörler ovada, ateş böcekleri gibi uçuşuyordu. Ali Mehmet'in içine yavaş yavaş bir gariplik çöktü. Yıllardan beri ilk defa, gözlerinden bir yaş boşandı. Yaşlar yanaklarından kırçıl sakalına indi. Sonra kendinden utandı. İçindeki Şeytan:

– Ülen, böyle karılar gibi ağlayacağına, git kendini Menderes'e at!..

demeye başladı. Ali Mehmet, Şeytan'a cevap verdi:

– Tut ki kendimi Menderes'e attım... Neye yarar?.. Oğlum toprak sahibi olur mu?..

– At.. at... Sende ümit yok gayri...

– Atmam.

– At...

– Atmam...

Ali Mehmet, ovanın sessizliği içinde:

– Atmam be yahu!..

diye, bir kere daha bağırdı. Sonra duaya başladı: "Hey Allahım, sen, benim aklımı fikrimi muhafaza et. Sen, beni şeytanlardan koru...". Duası bitince, biraz sakinleşti. Ellerini toprağa dayayarak doğruldu. Parmaklarının arasında kalan toprağı sıktı. Toprak, tavındaydı:

Büyük Menderes'in etrafında sağlı sollu, ta Ege denizine kadar uzanan pamuk tarlalarında hummalı bir faaliyet vardı. Toprağın doğuracağı pamuk fidanlarını sulamak için tarlalar kanallarla nehre bağlanmış, gene tarlaların içindeki cetveller hazırlanmıştı. Kanallar boyunca ve cetvellerin arasında şimdi, uzaktan bakınca, kaplumbağalar gibi, fakat telâşla dolaşan John Deere'ler, Massey-Harris'ler, Oliver'ler, Allis-Chalmers'ler, Caterpillar'lar, International'lar ve daha çeşit çeşit traktörler görünüyordu. Hepsi bu gece, sanki bütün projektörlerini Ali Mehmet'in üzerine çevirmişler, onunla alay ediyorlardı. Ve şehvete susamış, ilkah bekleyen bütün tarlaları, Ali Mehmet'in elinden almışlardı. Homurdanıyor, sinirli sinirli hırlıyor, Ali Mehmet'i topraklarından kovuyorlardı...

Ali Mehmet, parmaklarının arasında, avucunun içinde sıktığı bereketli toprağı bıraktı. Bu cani makinelerin gürültüsünü duymamak için kulaklarını tıka-

dı. Koşmaya, Şeytan'dan kurtulmak için kaçmaya başladı. Fakat melûn Şeytan'dan kurtulamıyordu:

– Dünya yüzünde dikili tek bir ağacın yok. Bir karış toprak sahibi bile değilsin... Neye yaşayacaksın sanki?.. At kendini Menderes'e!

(*Sam Amca*, 1951)

– E.. Amerika makineleri yollamasaydı, bu böyle olmazdı.

Makinist güldü:

– Doğrul Eğer Amerika, makine yerine toprak yollasaydı, size dağıtırlardı. Ağalarda toprak bol, ne yapsınlar toprağı?..

Ali Mehmet:

– Gâvurun da adama bu kadar hayrı dokunur işte.. "Ölü gözünden yaş, imam evinden aş..."

diye söylendi. Sonra birdenbire ümitsiz bir sesle sordu:

– Desene kardeşlik, bu bizim işlerin çıkar bir yolu kalmadı... Desene biz, açlıktan geberip gideceğiz...

Makinist, önüne baktı:

– Belli olmaz, belki de hükümet size günün birinde toprak verir.

Ali Mehmet, itiraz etti:

– Toprak da verse gene çürük... Devlet, bana ağalık etmez ki... Benim öküzlerim var ama, öküzü olmayan da var. Ben, tohum isterim. Öküzler yemeklik ister. Çoluk çocuk, mahsulü kaldırıncaya kadar, bakılmak ister. Bana, borçlanacak ağa lâzım. Mahsulü sam yeli vurduğu, su götürdüğü yıl olur. Böyle yıllarda, ağa, ama eski ağalar, borcumuzu bir gelecek yıla bırakır... Helâl edenler de olurdu ya... Nerede şimdi eski günler?.. Milletin gözünü hırs bürüdü şimdi. Kısaca kardeşlik, ben, toprak sahibi olsam da işimi yoluna koyuncaya kadar, bana bir dayak lâzım. Anladın mı... Yoksa verilen toprağı, Rumeli muhacirleri gibi satar savar, oturur parasını yer, sonra da gene aç kalırım.

– Devlet, hükümet, bu meseleleri düşünür elbette.

Memiş, lâfın burasında dayanamadı:

– Siz de eşeğe binmeden bacaklarınızı sallıyorsunuz! Ortalıkta toprak yok bel..

Ali Mehmet, acı acı güldü:

– Sen, Savran, develerini düşün bakalım...

– Develeri, kasaplara satacağım. Devlet, toprak verirse ben de öküz alırım...

– Sayıkla bakalım!..

Bu konuşma, Ali Mehmet'i büsbütün dertli etti. Yüreğinin ortalık yerine taş gibi ağır bir şey oturdu. Gözlerini uzaklara, ta Samsun dağlarının tepelerine dikti. Bu dağların ardına inmeye hazırlanan güneş, uçuşan tarla kuşlarının kanatlarını, allı pembeli renklere boyuyordu. Makinist, tulumunun cebinden çıkardığı eski bir gazeteye daldı. Savran, Ali Mehmet'i düşüncelerin elinden kurtarmak için, sordu:

– Akşam oluyor, köye varmayacak mısın?..

Ali Mehmet, omuzlarını silkti. İçinden: "Şu oğlanı gidip bir görsem..." diye geçiriyordu.

– Senin oğlan, iki ayar yemeklik buğday parası biriktirmiştir...

diye, Şeytan kulağına üfledi. Ali Mehmet, bir küfür mırıldanarak Şeytan'ı kovdu. Çocuğun elinden parasını, Recep gibi döve döve alacak değildi. Ali Mehmet, o kadar vicdansız değildi. Hem oğlu, alnının teriyle kazanıyordu bu parayı... Anasına, babasına isterse bakardı...

Ali Mehmet, bu düşüncelere daldığı sırada, birdenbire oğlunu karşısında gördü:. Tozlu yolun üzerinde homurdanan bir Oliver, dört delikanlı ile bir makinisti salkım saçak sırtına almış getiriyordu. Oliver'den atlayan makinist, geldi, eli sarılı makinistin yanına oturdu:

– Gece de çalışacağız. Yemek yedik. Kahvemizi içelim. İki saat istirahatimiz var.

dedi. Ve iki makinist, muhabbete koyuldular.

Çocuklar, makinistlerden biraz uzağa oturdular. Ali Mehmet'in oğlu, babasının yanına gelmişti. Ali Mehmet, heyecanlandı. Sonra titreyen eliyle, oğlunun arkasını okşadı:

– Nahalsın oğul?..

– Eyiyim buba.

– Irhatın eyi mi?

– Eyi. Anam nidiyo...

– Nitsin, evde oturuyo...

Ali Mehmet, kahveciyi çağırdı:

– Bi kayva iç.

Savran, daha evvel, içtikleri kahvelerin parasını verip gitmişti. Ali Mehmet'in oğlu, içtiği kahvenin parasını kendi verdi. Kahvede her kafadan bir ses çıkıyor, akşama kadar yapılan işlerden bahsediliyordu. Hava iyice kararmaya başlayınca, makinist kalktı:

– Haydin bakalım çocuklar, dedi, iş başına... Patron, bizim buraya Oliver'le geldiğimizi duymasın... "Traktörleri taksi yaptınız" diye kızıyor...

Ali Mehmet ile ahbaplık eden makinist de ötekilerle beraber yürüdü. Hepsi Oliver'in üzerine salkım saçak tekrar çıktılar. Ali Mehmet'in oğlu, babasına sokuldu. Cebinden birtakım kâğıt paralar çıkardı:

– Ben, bunları düşüreceğim... Sen, saklayıver buba... İstediğin kadarını da anamla harçlanın... Ben, kendime ayırdım. Seni burada görmeseydim, bu gece köye kadar kaçıp getirecektim.

dedi. Ali Mehmet, donup kalmıştı. Bir şey düşünemiyordu. Oğlu, çoktan Oliver'in bir tarafına asılmış, makine gürültüyle kalkıp gitmişti. Elindeki paraları, Ali Mehmet, saymadan cebine yerleştirdi. Para sahibi olmanın sevinci, bir

nin birden aklına, olan oldu, kaçmak fikri geldi. Öyle yaptılar. Yalnız İsmail kendini kaybetmiş, mütemadiyen:

– Dayan kardeşlik, dayan!...

diye söyleniyor, yerinden bile kıpırdamıyordu. Onu zorladılar. Fakat boyuna:

– Ben hakkımdan vaz geçtim, öküzlerimin hakkı var...

diye, bütün kuvvetiyle artık bir işe yaramayan çuvallara dayanıyordu. Arkadaşları İsmail'i, annesinin memesine sarılmış, ayrılmak istemeyen bir çocuk gibi, topraklara, çamurlara sarıldığı yerden sökmeye uğraşıyorlardı. Su, atların, merkeplerin yanına varmadan yetişmek, onlara binip kurtulmak lâzımdı. Bu sırada son fener de şiddetli yağmur ve yükselen suyun içinde söndü. Karanlığın içinde, İsmail'in, arkadaşlarına:

– Öküzlerimin hakkı var!

diye, bir kere daha bağırdığı duyuldu. Arkasından uzun bir sükût oldu. Sonra birden, büyük Menderes, büyük bir gürültü ile yarıntıyı yıktı.

(*Telli Kavak,* 1941)

.2

KURUFASULYE

Kâhya, kır atının üzerinde fasulye tarlasını dört dönüyordu. Ayrıca üç adamını seferber etmiş, çiftliğin nehirle kesilmiş hududundaki ılgın ormanına göndermişti.

– Ah!.. namussuzları bir yakalasam... diyordu, bir elime geçirsem yok mu ya... Hepsinin kemiklerini kıracağım.

Tarlada fasulyeler yolunmuş, demetler sıra sıra kurbanlık kuzular gibi yatırılmıştı. Tarlanın alt başından giren kızakçılar, demetleri harman yerine taşıyordu. Kâhya, asker gibi muntazam dizili demetlerin başında durdu; "hizaya gel!.." der gibi sıraları bir kere daha teftiş etti. Sıralardan eksilen demetlerin yerleri besbelliydi. Bu manzara karşısında öfkesi arttıkça artıyor, hırsından kan, beynine çıktıkça çıkıyordu. Attan indi. Bir sigara yaktı. Sallana sallana yanına gelen üç bedel'e bağırdı:

– Ülen! Bulamadınız mı?

– Bütün ılgın ormanını gezdik, aradık, yok.

– Hergeleler, muhakkak bir yere gömmüşlerdir demetleri.

Bedellerden biri:

– Eh... dedi, eğer gömdülerse, dünyada bulamayız...

Bu söz üzerine kâhya, az kaldı çatlayacaktı. Temmuzun yakan sıcağından ziyade ağadan işiteceği sözler hatırına geliyor, büsbütün terliyordu. Gözlerini bir kere daha yiyecekmiş gibi ortalıkta dolaştırdı, bu dolaşan gözler birdenbire parlayıverdi. Dudaklarına hain bir tebessüm geldi. Adamlarına:

– Ben olmasam, sizin bir boka yaradığınız yok. Hadin bakalım gelin benimle beraber, hırsızları enseledik...

diye yürüdü. Bedellerden biri, kâhyanın atını tutup bekledi. Diğer ikisi kâhya gibi, ses çıkarmamaya dikkat ederek, ilerlediler. Halbuki kâhyanın gördüğü hedef, en az daha bir kilometre uzaktı: Karşıda, ta nehrin kıyısından hafif bir duman sütunu yükseliyordu. Hafif, tüten bir ateşin bu dumanı, durgun havada halka halka olmuştu. Kâhya, buraya yaklaştıkça, zevkinden, heyecanından neredeyse ölecekti. Arkasındakilere dönüp dönüp:

– Yavaş olun ülen!..

diye ihtar ediyordu. Nihayet nehir göründü. Sarı, durgun yüzünde zaman zaman beliren beyaz köpükler, yakıcı güneşin altında çabucak eriyiveriyordu.

Nehirin kumlu sahilinden ılgın dallarını siper ederek, ateşin yandığı yere sokuldular: Burası, suların azgın zamanında oydukları bir kovuktu. Şimdi sular çekildiğinden rahatça kullanılabilecek bir ev olmuştu. Ateş, kovuğun önünde yanıyordu. Üzerine siyahlaşmış bir yarım gaz tenekesi konmuştu. Kâhyanın burnuna sade suda kaynayan kurufasulye kokusu çarptı. Ateşin karşısında irili ufaklı üç çocuk, ellerinde birer tahta kaşıkla bekleşiyorlardı. Çocuklardan ikisi, yağmurdan sonra üzerlerine çamur sıçrayan iki beyaz papatyaya benziyordu. Diğeri kapkara, dört beş yaşlarında bir oğlandı. Gözlerini iri iri, kaynayan fasulyeye dikmişti. Tam bu sırada kovuktan dışarı çıkan ana, gelenleri görünce donakaldı. İki eli yanına düştü. Gözlerinde iri yaş taneleri belirdi. Kâhya, onu iterek kovuğa girdi. Orada, saçı sakalına karışmış genç bir adam, yere oturmuş, fasulye demetlerini yanına yığmış, elindeki kalın bir sopa ile dövüyordu. Karşısına dikilenleri görünce, işini bıraktı. Halinde ne çocuklarının şaşkınlığı, ne de karısının üzüntüsü vardı. Yalnız, gözlerinde, etrafı eritecek bir kin ateşi parladı. Bir zaman, kâhya ile birbirlerini yakarcasına bakıştılar. Adam, fasulyeleri döven elindeki sopayı iyice sıkmaya başladı. Beriki bunun farkına varmıştı. Bir an, ne yapması lâzım geldiğini düşündü. Bütün galeyanı, bu taş gibi karşısında oturan, her an fırlayacak adam önünde tavsadı. Fakat kabadayılığı da elden bırakmak istemiyordu. Kendini toparlayıp, boğuk bir sesle bağırdı:

– Demek sendin hal..

Adam, bu boğuk sese, tok bir sesle cevap verdi:

– Bendim, ne olacakmış?

– Görürsün sen ne olacağını... Başımı belâya sokma şimdi...

Bu sözlerden sonra kâhya ne yapması lâzım geldiğini bir kere daha düşündü. Sonra adamlarına emir verdi:

– Alın ülen şu demetleri şurdan...

Demetleri aldılar. Demetlerin yanında oturan adam, kılını bile kıpırdatmadı. Kâhya döndü, kovuktan çıktı. Çocuklar, hâlâ kaynayan fasulyenin karşısında, ellerinde birer tahta kaşık, oturuyorlardı. Bir an, ister istemez yan gözle kâhyaya baktılar. Kâhya, onlara doğru yürüdü. Çocuklar, şaşkın, yerlerinden kıpırdandılar. Fakat kâhya, onlara bir şey yapmadı. Hırsını, öfkesini, kaynayan fasulye tenekesinden aldı. Onu, bir tekmede devirdi. Ateşin üzerine bastı. Sonra demetleri yüklenen adamları ile yürüdü.

Biraz uzaklaştıktan sonra dönüp baktı: Ana ve çocuklar, kumlara dökülen fasulye tanelerini toplamaya çalışıyordu. Erkek, kovuğun ağzında dikilmiş, elindeki sopayı sıkarak, ateş saçan gözlerle onların arkasından bakıyordu.

(*Sam Amca*, 1951)

3

SAM AMCA

Ali Mehmet, yüksek bir kesiğin üzerine oturmuştu. Gözleri, tarlaların içinde karıncalar gibi çalışan traktörlerdeydi. Elleri, yer yer ağaran kırçıl sakalında dolaşıyor, kâh yan tarafına dönüp tükürüyor, kâh ayağındaki çarıkların burnu ile yeri eşiyor, sık sık derin derin içini çekiyordu. Karşısındaki manzaraya baktıkça yüreği kabarıyor, kabardıkça da tekrar yan tarafına doğru okkalı bir tükrük atıyordu.

Aklından, "Gidip şu oğlanı bir göreyim..." diye geçirdi. Fakat vazgeçti. Zaten kaç gündür, her sabah erkenden kalkıp, köyden buraya kadar geliyor, saatlerce kesiğin üzerinde oturuyor, aklından birkaç defa, "Şu oğlanı gidip bir göreyim..." diye geçiriyor, sonra bu düşüncesinden vazgeçiyordu. Bunun birçok sebepleri vardı: Lâkin Ali Mehmet, bu sebeplerin en mühimini, kendi kendine itiraf etmekten bile çekiniyordu. Kısaca, on altı yaşındaki oğlunun, üzerine çıkıp, bir at gibi oynattığı, toz topraktan rengi kırarmış ihtiyar bir domuzu andıran John Deere efendiyi sevmiyordu. Onun gürültüsü, homurtusu, yürüyüşü, hattâ arkasındaki dört kulaklı pulluğu ile toprağı sürüşü, müthiş sinirine dokunuyordu.

"Namussuz" diyordu, "on çift öküzün on günde yapacağı işi, gürültüye, patırtıya getirip bir günde yapıyor... Milletin ekmeğini elinden aldı..."

Ali Mehmet, oturduğu yerde, kaba etlerinde, toprağın kıvamını hissediyordu.

Toprak tavındaydı:

Bir hafta, geceli gündüzlü yağan yağmurlardan sonra ova, beş gündür ılık nisan güneşinin altında, banyodan yeni çıkan genç bir kadın gibi saçlarını kurutuyordu. Hafif bir şimal rüzgân, yemyeşil buğday tarlalarındaki ekinleri dalgalandırıyor, sonra bütün gayreti ile, nehir boyunca uzanan, şehvete susamış, ilkah bekleyen pamuk tarlalarına koşuyordu.

Toprak tavındaydı:

Büyük Menderes'in etrafında, sağlı sollu, ta Ege denizine kadar uzanan pamuk tarlalarında hummalı bir faaliyet vardı. Toprağın doğuracağı pamuk fidanlarını sulamak için, tarlalar, kanallarla nehre bağlanmış, gene tarlaların içindeki cetveller hazırlanmıştı. Kanallar boyunca ve cetvellerin arasında şimdi, uzaktan bakınca, kaplumbağalar gibi, fakat telâşla dolaşan, John Deere'ler, Massey-Harris'ler, Oliver'ler, Caterpillar'lar, Allis-Chalmers'ler, International'lar ve daha çeşit çeşit birçok, Sam Amca'nın hediyeleri traktörler görünüyordu.

Ali Mehmet, şimdi, avuçlarını toprağın içine daldırmış, onun serinliğini parmakları ile bir nebat kökü gibi ta iliklerinde hissediyor, âsabını bu serinlikle yatıştırmaya çalışıyordu. İçinde mütemadiyen biçimsiz biçimsiz lâf eden şeytanı koğmaya uğraşıyordu. Arkasından bir ses:

– Merhaba!

diye, onu yerinden sıçrattı. Kendini toparlayıp, yanı başına çöken Savran'a,

– Merhaba...

cevabını verdi. Bir müddet konuşmadılar. Savran, kasketini çıkarıp dizine koydu; kabak kafasını kaşımaya başladı. Bulanık gözlerini tarlalarda dolaştırdı. Tabakasını çıkarıp bir sigara sardı. Sonra tabakayı Ali Mehmet'e uzattı. Ali Mehmet'in kaç gündür tütünsüzlükten imanı gevremişti. Elleri titreyerek acele acele bir sigara sararken sordu:

– Hâlâ tütüne paran var mı?

Savran, bu suali duymamazlıktan geldi. Sigarasını ateşleyen ve dumanı derin derin içine çeken Ali Mehmet'e boş gözlerle baktı. Birdenbire bambaşka şeyler konuşmaya başladı:

– Hani şu makineler yok mu, makineler... Toprağı öyle bir işliyorlar ki... Sürgü çektikten sonra, değil tarlaların, koca ovanın bir başından bir yumurta-

yı bıraksan, tıkır tıkır öbür başına kadar yuvarlanacak. İnsanın tohum yerine girip gömülesi geliyor mübarek toprağa...

Ali Mehmet, ters ters:

– Sen, öküzden şaşma...

diye, lâfı kapamak istedi ve ilâve etti:

– Ben, tamam otuz yıldır öküzle çift sürdüm. Bugün de toprağım olsa gene öküzle sürerim... Allaha şükür bir gün aç kalmadım.

Savran'ın çatlak dudaklarına acı bir tebessüm geldi:

– Ben de bu ovanın mahsulünü kırk yıldır develerimle şehre çekerim. Bir günden bir güne aç kalmadım. Amma ve lâkin Ali Mehmet, kardeşim, bugün açım. Çoluğum çocuğum da aç... Yarın da, yarından sonra da, ta açlıktan geberinceye kadar aç kalacağım... De gidi günler del.. Bana bu gidenlerde, anıyla şanıyla "Savran Memiş" derlerdi bir vakitler... Develere itibar kalmadı gayri... Şimdi ağalar, mahsullerini vızır vızır kamyonlarla taşıyorlar.

Ali Mehmet:

– Ben senin yerinde olsam, develeri satar, borç dert eder, bir kamyon alırdım.

– İş kamyonda değil kardeşlik... diye Savran içini çekti; İş bizlerde... İki yakamız bir yana gelmez gayri... Biz, eskidik. Öküzlerimiz, develerimiz de eskidi. Ne develer, ne öküzler, ne sen, ne de ben, koca kalıbımız kıyafetimizle, şu makinelerin yanında on para etmeyiz... Bu yaştan sonra ne sen bir traktörün, ne de ben bir kamyonun yanına sokulabiliriz...

– Bırak, Memiş, bırak... Zaten yüreğim kabarıyor, canım neredeyse burnumdan çıkacak... Sen de üstüme varma.

Savran'ın çenesi açılmıştı bir kere, bırakır mı:

– Bak senin oğlana! diye devam etti: O ne kurum, o ne çalım!.. Eh... çocuğun hakkı da yok değil; makinist oldu çıktı...

– Bok oldu!.. diye Ali Mehmet, arkadaşının sözünü kesti: Sade hayvana biner gibi motora biniyor. Asıl makinist başkası. O, gölgede yatan adam. Makinelere yağ, benzin koyuyor, bozukluk var mı diye bakıyor, sonra gidip gölgeye yatıyor. Ben, hepsini gördüm. Bizim köyün bütün veletleri sadece dolap beygirleri gibi tarlaların içinde dönüp çift sürüyorlar... İşte o kadar.

– E... Birkaç yıla kalmaz, senin oğlan da makinist olur çıkar. Herkes bu işi anasının karnında öğrenmez ya... Bari çocuğa iyi para veriyorlar mı?

Ali Mehmet, homurdandı:

– Bir bankonot.

– Bu gündelik çok az.

– Ben de öyle düşünüyorum. Ama bütün çocuklara bundan fazla vermiyorlar. Sözüm ona zanaat öğretirlermiş...

– Bak orası da doğru. Desene bundan sonra size bu çocuk bakacak. Bende erkek evlât da yok.

Ali Mehmet, başını başka tarafa çevirdi. Elini sakalında dolaştırdı.

– Ne günlere kaldık Yarabbi, ne günlere kaldık...

diye, mırıldandı. Sustular. Bir zaman, çvada akisler bırakan traktörlerin homurtusunu dinlediler. Savran, birdenbire ayağa kalktı:

– Haydi kalk, gemi başına kahveye gidelim. Birkaç kuruşum var şimdilik... Sana bir kahve ısmarlarım, dedi.

Ali Mehmet, sesini çıkarmadan kalktı, yürüdü.

Kahve, kalabalıktı. Bütün civar çiftliklerden kovulan ortakçılar, küme küme toplanmış, kimi kâğıt oynuyor, kimisi tembel tembel, Menderes'in bulanık sularını, nehrin üzerinde çelik bir palamara bağlı gidip gelen gemiyi seyrediyordu. Çitten örülmüş, ön tarafı dört direğin üzerinde sazlarla örtülü bu kahve, gölgesinde oturan insanların asık suratları ve sessizliği ile, âdeta yere dökülmüş, üzeri çalı çırpı ile örtülmüş bir yığın barutu andırıyordu. Sanki bu adamlardan biri, elindeki sigarayı ortalık yere atıverse, patlayacaktı.

Ali Mehmet, büyük bir gürültü ile, höpürdeterek kahvesinden bir yudum aldı. Sonra midesi bulanmış gibi, ağır ağır etrafına bakındı:

– Geçen yıllarda, böyle iş zamanı burada kimsecikleri bulamazdın.

dedi. Savran, omuzlarını silkti:

– Vakit ikindi. Köye varıp namaza yetişelim istersen... Allah, her işimizi düzeltir inşaallah...

teklifinde bulundu. Bu teklifi Ali Mehmet, şiddetle reddetti:

– Bunca yıldır bana bir karış toprak vermeyen Allah'la alâkam yok gayril..

– Tövbe de, Ali Mehmet, tövbe de... Günaha giriyorsun. Kırk yıldan sonra toprak sahibi olmak yeni mi aklına geldi?

Ali Mehmet düşündü: Hakikaten şimdiye kadar, toprak sahibi olmak aklına pek seyrek gelmişti. Ağanın topraklarını, bu yaşına kadar, hep kendinin biliyordu. Bir çift öküzüyle, ağanın her yıl kendisine ayırdığı yerde çalışır, ağaya borçlanır, mahsul kalkınca, borçlarını öder, geri kalan yarı hisse ile, pekâlâ bir yıl geçinir giderdi. Bu yıl, işler, işte böyle birdenbire bozuluvermişti.

Savran Memiş, tam kalkıp köye namaza gideceği zaman, ortalığı toza dumana katarak, bir Jeep geldi; kahvenin önünde durdu. Jeep'in arkasında lastik tekerlekli kocaman bir araba vardı. Otomobildeki delikanlıyı Ali Mehmet, derhal tanıdı. Bu delikanlının babasıyla yıllarca ortaklık etmişti. Ağanın ölü-

münden sonra da bu çocukla üç yıl ortaklığı vardı. Delikanlı, Jeep'ten inmeden, kahveye doğru bağırdı:

– Bizim tarlalardaki çayırları toplamak için adam arıyorum, İş, üç dört gün sürecek. Yemek içmek benden. Gündelik, iki buçuk lira...

Kahvedeki köylüler, birbirlerinin yüzüne baktılar. İçlerinden biri:

– Peki bey, geliyoruz.

dedi, ve yürüyüp arabaya atladı. Ötekiler de onu takip ettiler. Delikanlı, Savran'la, oturup kalan Ali Mehmet'i gördü:

– Sen gelmiyor musun Ali Mehmet?..

Ali Mehmet, sert bir sesle:

– Gelmiyorum!.. dedi.

– Gündelik az mı geldi?

– Bana vereceğin sadaka cebinde dursun.

Delikanlı, güldü:

– Yapma be dayı, gel işte... Bunca yıllık hukukumuz var. Seni gözetirim...

Köylülerden biri:

– Haydi be yahu, beyin işini bitiriverelim!..

diye seslendi.

Ali Mehmet, hırsla yerinden fırladı:

– Defolun be başımdanl, diye bağırdı; ben, amele değilim, çiftçiyim... çiftçil..

Bu sözler, bir taş parçası gibi, karşıdakilerin yüzüne çarptı. Hiçbiri ses çıkaramadı. Delikanlı, yumuşak bir sesle:

– Peki, kızma be Ali Mehmet...

diyerek gaza bastı. Çekip gittiler.

Namaza gitmek için biraz evvel ayağa kalkan Memiş, gidenlerin arkasından bir müddet baktı. Sonra bir "oooffff!.." çekerek arkadaşının karşısına oturdu:

– Gitmeliydin... dedi.

Ali Mehmet, öfkesini yatıştırmak için birkaç kere derin derin nefes aldıktan sonra sordu:

– Sen neye gitmedin?..

Memiş, omuzlarını silkti. Bu âna kadar, tezgâhın yanında gazete okuyan, sağ eli bir sargı ile boynuna asılı, tıknaz, kapkara saçlı, gözleri fıldır fıldır dönen bir adam, yerinden kalktı; geldi, ayağı ile arkalıksız bir sandalyeyi, Ali Mehmet'in yanına doğru itti ve oturdu:

– Ben, tek elimle de kâğıt oynayabilirim; var mısınız?..

İki köylü, ters ters adamın suratına baktılar:

– Sırasıydı ya...

Adam, kara kalın kaşlarını oynattı:

– Öyle... dedi; hiç de sırası değil!..

Savran, tepeden tırnağa kadar herifi süzdü:

– Sen, makinistsin galiba?..

– Halimizden belli... İki parmağımı, bir biçimsiz yere kıstırdım. Bir şey değil... geçti. Yarın sabah iş başı edeceğim.

Ali Mehmet, adamın makinist olduğunu duyunca, hemen arkasını dönüp oturdu. Makinist ona, gözünün ucuyla baktı. Hiç o değilmiş gibi sözüne devam etti:

– Biraz evvel, dayının hali bana dokundu. Halden anlarım... Şaka mı, mektep medrese gördük... Sanat mektebi mezunuyum ben... Mektepten tornacı çıktık ama, işi makinistliğe döktüm. Hepsi bir kapıya çıkar bu işlerin ya...

Ali Mehmet döndü; "Ne demek istiyorsun?" der gibi, makinistin yüzüne baktı. Makinist, onun gözlerinin içine gözlerini dikerek:

– Bu dert, bütün köylünün derdi. Ortakçılık paydosl..

dedi. Savran, küçük gözlerini büsbütün küçülterek:

– Ağzımızı mı arıyorsun?..

diye, sordu.

Makinist, istemeye istemeye güldü:

– Amma da yaptın be yahu!.. Ağzınızı aramaya ne lüzum var? Yüreğinizden geçeni, suratınızdan okuyorum...

Ali Mehmet, homurdandı:

– Zevkten bakalım bizimle... Sen de ağaların adamı değil misin?..

Makinist, bu lâflardan hiç alınmadı.

– Ben, zanaatkâr bir adamım. Kimseye minnet etmem. Kimsenin de tarafından çıkmam... Siz bunca yıldır, yalancı emzikle oyalanan çocuklar gibi, ağaların topraklarını kendinizin sayıp oyalanıyordunuz. Hükümet, bir kanun çıkardı. "Sizlere toprak vereceğim" diye, hâlâ veremedi. Öte yandan, ağalara da "toprağınızı kendiniz makinelerle işleyeceksiniz, işlemeyenlerin toprağını elinden alacağım" dedi. Siz köylülere karşı sözünü tutmadı. Fakat ağalara karşı tuttu. Onlara Amerika'dan makineler getirdi. Makinelerin paralarını taksitlere bağladı. Şimdi onlar, makinelerle iş yapıyorlar. Zengin oluyorlar. Buna bizim hükümet, "istihsali artırmak" diyor. Eh... Amerika da bizi "kalkındırmak", bize "yardım etmek" diyor... Kısaca, hükümet, gemisini; Amerika ticaretini; ağalar da ister istemez, çiftliklerini yürütüyor...

Ali Mehmet, gözlerini iri iri açmış, makinisti dinliyordu. Bir müddet sessizlik oldu. Savran Memiş:

– Öyleyse, bütün işleri karıştıran Amerika...

– Neden?..

– E.. Amerika makineleri yollamasaydı, bu böyle olmazdı.

Makinist güldü:

– Doğru! Eğer Amerika, makine yerine toprak yollasaydı, size dağıtırlardı. Ağalarda toprak bol, ne yapsınlar toprağı?..

Ali Mehmet:

– Gâvurun da adama bu kadar hayrı dokunur işte.. "Ölü gözünden yaş, imam evinden aş..."

diye söylendi. Sonra birdenbire ümitsiz bir sesle sordu:

– Desene kardeşlik, bu bizim işlerin çıkar bir yolu kalmadı... Desene biz, açlıktan geberip gideceğiz...

Makinist, önüne baktı:

– Belli olmaz, belki de hükümet size günün birinde toprak verir.

Ali Mehmet, itiraz etti:

– Toprak da verse gene çürük... Devlet, bana ağalık etmez ki... Benim öküzlerim var ama, öküzü olmayan da var. Ben, tohum isterim. Öküzler yemeklik ister. Çoluk çocuk, mahsulü kaldırıncaya kadar, bakılmak ister. Bana, borçlanacak ağa lâzım. Mahsulü sam yeli vurduğu, su götürdüğü yıl olur. Böyle yıllarda, ağa, ama eski ağalar, borcumuzu bir gelecek yıla bırakır... Helâl edenler de olurdu ya... Nerede şimdi eski günler?.. Milletin gözünü hırs bürüdü şimdi. Kısaca kardeşlik, ben, toprak sahibi olsam da işimi yoluna koyuncaya kadar, bana bir dayak lâzım. Anladın mı... Yoksa verilen toprağı, Rumeli muhacirleri gibi satar savar, oturur parasını yer, sonra da gene aç kalırım.

– Devlet, hükümet, bu meseleleri düşünür elbette.

Memiş, lâfın burasında dayanamadı:

– Siz de eşeğe binmeden bacaklarınızı sallıyorsunuz! Ortalıkta toprak yok bel..

Ali Mehmet, acı acı güldü:

– Sen, Savran, develerini düşün bakalım...

– Develeri, kasaplara satacağım. Devlet, toprak verirse ben de öküz alırım...

– Sayıkla bakalım!..

Bu konuşma, Ali Mehmet'i büsbütün dertli etti. Yüreğinin ortalık yerine taş gibi ağır bir şey oturdu. Gözlerini uzaklara, ta Samsun dağlarının tepelerine dikti. Bu dağların ardına inmeye hazırlanan güneş, uçuşan tarla kuşlarının kanatlarını, allı pembeli renklere boyuyordu. Makinist, tulumunun cebinden çıkardığı eski bir gazeteye daldı. Savran, Ali Mehmet'i düşüncelerin elinden kurtarmak için, sordu:

– Akşam oluyor, köye varmayacak mısın?..

Ali Mehmet, omuzlarını silkti. İçinden: "Şu oğlanı gidip bir görsem..." diye geçiriyordu.

– Senin oğlan, iki ayar yemeklik buğday parası biriktirmiştir...

diye, Şeytan kulağına üfledi. Ali Mehmet, bir küfür mırıldanarak Şeytan'ı kovdu. Çocuğun elinden parasını, Recep gibi döve döve alacak değildi. Ali Mehmet, o kadar vicdansız değildi. Hem oğlu, alnının teriyle kazanıyordu bu parayı... Anasına, babasına isterse bakardı...

Ali Mehmet, bu düşüncelere daldığı sırada, birdenbire oğlunu karşısında gördü: Tozlu yolun üzerinde homurdanan bir Oliver, dört delikanlı ile bir makinisti salkım saçak sırtına almış getiriyordu. Oliver'den atlayan makinist, geldi, eli sarılı makinistin yanına oturdu:

– Gece de çalışacağız. Yemek yedik. Kahvemizi içelim. İki saat istirahatimiz var.

dedi. Ve iki makinist, muhabbete koyuldular.

Çocuklar, makinistlerden biraz uzağa oturdular. Ali Mehmet'in oğlu, babasının yanına gelmişti. Ali Mehmet, heyecanlandı. Sonra titreyen eliyle, oğlunun arkasını okşadı:

– Nahalsın oğul?..

– Eyiyim buba.

– Irhatın eyi mi?

– Eyi. Anam nidiyo...

– Nitsin, evde oturuyo...

Ali Mehmet, kahveciyi çağırdı:

– Bi kayva iç.

Savran, daha evvel, içtikleri kahvelerin parasını verip gitmişti. Ali Mehmet'in oğlu, içtiği kahvenin parasını kendi verdi. Kahvede her kafadan bir ses çıkıyor, akşama kadar yapılan işlerden bahsediliyordu. Hava iyice kararmaya başlayınca, makinist kalktı:

– Haydin bakalım çocuklar, dedi, iş başına... Patron, bizim buraya Oliver'le geldiğimizi duymasın... "Traktörleri taksi yaptınız" diye kızıyor...

Ali Mehmet ile ahbaplık eden makinist de ötekilerle beraber yürüdü. Hepsi Oliver'in üzerine salkım saçak tekrar çıktılar. Ali Mehmet'in oğlu, babasına sokuldu. Cebinden birtakım kâğıt paralar çıkardı:

– Ben, bunları düşüreceğim... Sen, saklayıver buba... İstediğin kadarını da anamla harçlanın... Ben, kendime ayırdım. Seni burada görmeseydim, bu gece köye kadar kaçıp getirecektim.

dedi. Ali Mehmet, donup kalmıştı. Bir şey düşünemiyordu. Oğlu, çoktan Oliver'in bir tarafına asılmış, makine gürültüyle kalkıp gitmişti. Elindeki paraları, Ali Mehmet, saymadan cebine yerleştirdi. Para sahibi olmanın sevinci, bir

an, yüreğini kabarttı. Kalktı, köye gitmek için, gemiye binip nehrin öte yakasına geçti. Gemiciye kâğıt paraları göstererek:

– Şimdi bozuk param yok. Yarın bütün borçlarımı öderim.

dedi. İyice kararan yollarda hızlı hızlı yürümeye başladı. Fakat birdenbire, dizlerinin bağı çözüldü. Bir tarlanın kenarına oturdu. Oğlunu düşünmeye başladı. Ali Mehmet'in aklından daha birçok şeyler geçiyordu. Bu aklından geçenler, Ali Mehmet'i perişan etti. Uzun zaman olduğu yerde hareketsiz kaldı. Uzaktan uzağa, traktörlerin homurtusu geliyor, ortalık karardıkça projektörler ovada, ateş böcekleri gibi uçuşuyordu. Ali Mehmet'in içine yavaş yavaş bir gariplik çöktü. Yıllardan beri ilk defa, gözlerinden bir yaş boşandı. Yaşlar yanaklarından kırçıl sakalına indi. Sonra kendinden utandı. İçindeki Şeytan:

– Ülen, böyle karılar gibi ağlayacağına, git kendini Menderes'e at!..

demeye başladı. Ali Mehmet, Şeytan'a cevap verdi:

– Tut ki kendimi Menderes'e attım... Neye yarar?.. Oğlum toprak sahibi olur mu?..

– At.. at... Sende ümit yok gayri...

– Atmam.

– At...

– Atmam...

Ali Mehmet, ovanın sessizliği içinde:

– Atmam be yahu!..

diye, bir kere daha bağırdı. Sonra duaya başladı: "Hey Allahım, sen, benim aklımı fikrimi muhafaza et. Sen, beni şeytanlardan koru...". Duası bitince, biraz sakinleşti. Ellerini toprağa dayayarak doğruldu. Parmaklarının arasında kalan toprağı sıktı. Toprak, tavındaydı:

Büyük Menderes'in etrafında sağlı sollu, ta Ege denizine kadar uzanan pamuk tarlalarında hummalı bir faaliyet vardı. Toprağın doğuracağı pamuk fidanlarını sulamak için tarlalar kanallarla nehre bağlanmış, gene tarlaların içindeki cetveller hazırlanmıştı. Kanallar boyunca ve cetvellerin arasında şimdi, uzaktan bakınca, kaplumbağalar gibi, fakat telâşla dolaşan John Deere'ler, Massey-Harris'ler, Oliver'ler, Allis-Chalmers'ler, Caterpillar'lar, International'lar ve daha çeşit çeşit traktörler görünüyordu. Hepsi bu gece, sanki bütün projektörlerini Ali Mehmet'in üzerine çevirmişler, onunla alay ediyorlardı. Ve şehvete susamış, ilkah bekleyen bütün tarlaları, Ali Mehmet'in elinden almışlardı. Homurdanıyor, sinirli sinirli hırlıyor, Ali Mehmet'i topraklarından kovuyorlardı...

Ali Mehmet, parmaklarının arasında, avucunun içinde sıktığı bereketli toprağı bıraktı. Bu cani makinelerin gürültüsünü duymamak için kulaklarını tıka-

dı. Koşmaya, Şeytan'dan kurtulmak için kaçmaya başladı. Fakat melûn Şeytan'dan kurtulamıyordu:

– Dünya yüzünde dikili tek bir ağacın yok. Bir karış toprak sahibi bile değilsin... Neye yaşayacaksın sanki?.. At kendini Menderes'el

(*Sam Amca*, 1951)

Hikâye ve roman yazmayı, son yıllara kadar bir arada yürüten Samim Kocagöz, bugüne değin 12 roman yayınlamıştır. Bunların kimisi köy ve köylü üzerine (*Yılan Hikâyesi, Bir Karış Toprak, Bir Çift Öküz* vb.), kimisi kasaba ve şehir hayatı üzerine (*Bir Şehrin İki Kapısı, Onbinlerin Dönüşü, İzmir'in İçinde* vb.), kimisi de Kurtuluş Savaşı üzerinedir *(Kalpaklılar, Doludizgin).*

Yazarın, "roman" türü ile ilgili görüşü şöyledir:

> *Roman, değişen toplumu; değişen insanın insanla ilişkisini, toplumla ilişkisini; giderek değişen insanların yeni düşlerini anlatagelmiştir.* (*Varlık*, Eylül 1977)

İşte bu görüşle, toplumumuzun belli dönemlerini yansıtan romanlar yazmağa giriştiği; bunlardan, Türkiye'deki toplumsal, ekonomik ve siyasal oluşum ve değişimleri ayrı ayrı ele aldığı gözönünde bulundurularak, romanları, işlenen konular ve temalar bakımından da sınıflandırılmıştır: Kurtuluş Savaşı *(Kalpaklılar, Doludizgin),* çok partili döneme geçiş *(Yılan Hikâyesi),* DP dönemi *(Bir Çift Öküz),* 12 Mart (1971) dönemi *(Tartışma, Eski Toprak),* 12 Eylül (1980) dönemi *(Mor Ötesi)* vb. (Feridun Andaç, "Öyküden Romana Samim Kocagöz", *Varlık*, 1989, sayı 982).

Yazarın romanlarında olsun, hikâyelerinde olsun, eserlerin planları –röntgen filmlerinde etin altındaki kemiklerin görünmesi gibi– sezilmekte; planlar, anlatılan olayların içinde kaybolmamaktadır.

4

YILAN HİKÂYESİ

Yazar, kimi hikâyelerinde değindiği, Menderes'in taşması, tarlaların su al-

tında kalması olayını, bu kez başka bir açıdan, bir roman konusu olarak ele aldı.

Yazar, *Yılan Hikâyesi* adlı romanında, Menderes'in taşmasından çıkar sağlayan dalyancı ağa ile tarlaları su altında kalan köylülerin çatışması üzerinde durdu. Bu çatışma çerçevesi içinde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok partili döneme geçiş, Halk Partisi'ne karşı Demokrat Parti'nin kuruluşu, sırtını CHP iktidarına dayamış olan dalyancı ağanın baskısı altında ezilen halkın köyde örgütlenen DP'ye umut bağlayışı işlenmiştir.

[Balat gölünün sahibi olan ve gölde dalyan kurma tekelini elde eden dalyan ağası, göl suyu düzeyinin yüksek kalması için, devlet eliyle yarıntılar (setler, bentler) *yaptırmış; Menderes taşınca, bu yarıntılar yüzünden köylünün tarlaları su altında kalmıştır. Yirmi yıldan beri vergisini verdiği halde tarlasından yararlanamayan, dalyan ağasının tekeli yüzünden gölde balık da avlayamayan köylü gittikçe yoksullaşır. Kaçak olarak balık avlamağa kalkışanlar, yakalandıklarında, hem dövülür, hem de balıklar ellerinden alınır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, çok partili hayata geçiş döneminde kurulan Demokrat Parti'ye umut bağlanır; 1946 seçiminde köyde DP çoğunluk sağlarsa da (178 oyun 118'ini alır), genelde yine CHP iktidarda kalır. Gelecek seçimlere kadar dört yıl daha beklenmesi gerektiğini öğrenen köylü, öfkeye kapılır, hakkını kendi eliyle almağa girişir, yarıntıları yıkar.]*

Romanda "Balat gölü" diye anılan göl, "Bafa gölü"dür. Söz konusu göl, DP döneminde de, 27 Mayıs'tan sonraki Millî Birlik Komitesi döneminde de, dalyan ağasının tapulu malı olarak kalmış; olayların anlatıldığı 1946 seçiminden 33 yıl sonra, ancak 1979'da, kamulaştırılabilmiş; yıllarca süren o uzun yılan hikâyesi de böylece sona ermiştir.

Yılan Hikâyesi romanı, yayınlandığı yıllarda, yazarın en iyi eseri sayılmıştır.

Çeşitli konuşmalarında, hikâye ve romanlarını "ilkin sosyal endişe" ile yazmağa oturduğunu, ancak yazma sırasında "sanat endişesinin yakasına yapıştığını", yani "sanat endişesi"nin arkadan geldiğini belirten yazar, bu romanında da, yığınların hareketini öne almış, kişilerin ruhsal durumları üzerinde gereğince durmamıştır. Oysa, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın söylediği üzere, *"modern roman ferdin* (bireyin) *üzerinde döner"* ("Romana ve Romancıya Dair Notlar", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, 1969, s. 50).

"Psikolojik gerçeklikten yoksun kişilerle roman yazma olanağı yok" görüşünde olan bir incelemeci de, *Yılan Hikâyesi*'ni o bakımdan eleştirmiş, şöyle demiştir:

"Yılan Hikâyesi" bugün de ilgiyle okunuyor. Ne var ki, bu il-

giyi roman öğeleri sağlamıyor, romanda anlatılan olaylar sağlıyor. Samim Kocagöz'ün tutumu, bir romancı tutumundan çok bir röportajcı tutumu. "Yılan Hikâyesi", gerçekte, roman olmaktan çok, bir romancıya sunulmuş malzemeler toplamı. (...) "Yılan Hikâyesi", sosyologlar için, köye "çokpartili düzen"in girdiğini merak edenler için, bir de, gerçekten "demokrasi" üzerine düşünmek isteyenler için ilginç bir kitap. (Fethi Naci, *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, 1981, s. 231-232).

İncelemecinin, "psikolojik gerçeklik" görüşüne katılmakla birlikte, eser röportaj niteliği gösterdiği için roman sayılamayacağı görüşüne katılma olanağı yoktur. Mektup ve anı yöntemleriyle yazılan romanlar, nasıl mektup ya da anı değil de, mektup ya da anı biçiminde birer romansa; röportaj yöntemiyle yazılan bir roman da röportaj değil, röportaj biçiminde bir romandır.

Yukarda da değindiğimiz üzere, yazma konusunda, *"Beni ilkin tahrik eden sosyal endişedir. Yazmaya oturunca da sanat endişesi yakama yapışır"* diyen Samim Kocagöz, genellikle düz ve kuru bir anlatımla yazar. Ancak, *Yılan Hikâyesi*'nde yer yer şöyle sözlere de raslanmaktadır:

Güneşin altın ışıklarıyla boyanan göl... (s. 7)
Ovanın ortasından göle selâm verip geçen nehir... (s. 8)

Yazar, "sanat endişesi" sözüyle eğer bu yoldaki söyleyişleri kastediyorsa, bunlara, "sanat" değil, "şairanelik", "edebiyat yapmak" denir.

Roman şu cümle ile sona eriyor:

Serin kavakların yelleri, İsmail ve arkadaşlarının, tam on sekiz babayiğitin alnından öptü. (s. 212)

Reşat Nuri'nin *Çalıkuşu* romanında, "Çalıkuşu"diye anılan Feride ile sevgilisi Kâmuran'ın ilk defa öpüştükleri anlatıldıktan sonra, romanın şöyle bir çocuksu cümle ile sona erdiğini, daha önce ilgili bölümde belirtmiştik:

Yanlarındaki ağacın dalında bir çalıkuşu ötüyordu.

Reşat Nuri'de gördüğümüz bu yoldaki "sanat enşesi"nin (edebiyat yapma kaygısının) Samim Kocagöz'e kadar sürüp geldiği görülüyor.

Hikâyelerinde olduğu gibi, romanlarında da, edebiyatımızda "özellikle 1950, 1960 sonrasında denenen yeni anlatım biçimleri"ne yönelmemiştir. Bir soru üzerine şöyle der:

Romanı ayakta tutan içeriktir. Öykülerde de öyle... İş, içeriği, ayrıntıyı anlatabilmektir. Yeni anlatım yine içeriğe dayanır.

Söylediğiniz olaylar kılımı kıpırdatmadı. Bildiğim gibi yazdım. (*Gösteri,* 1989, sayı 104, s. 27).

1– Aşağıdaki parçada, dalyan ağasının tutumu yüzünden tarlaları su altında kalan ve gölden balık da avlayamaz olan köylülerin geçim sıkıntısına düşmeleri anlatılmaktadır.

– Senin bağ da bağdı ha... Bir kere bana bir salkım razakı vermiştin. Altın sarısıydı. Hani tadına da diyecek yoktu. Tarladan geliyordum... çok hora geçmişti doğrusu...

– Komşu... dedi Recep, içini çekerek: Ben, biricik oğlumun hayrını görmeyeyim, eğer bağım için kasavet çekiyorsam. Asıl, şu bağın altındaki otuz dönüm tarlama yanıyorum. Tarlam su altında kalmasaydı, üç dönüm bağ değil mi bu?.. ne yapar yapar gine yetiştirirdim. Nasıl yirmi yıl önce kız gibi bir bağ sahibi oldumsa gine olurdum. Amma velâkin şu namussuz suyun, yirmi yıldır bekliyorum çekileceği yok. Şaştım kaldım...

– Çekileceğine, her yıl biraz daha yükseliyor. Köyümüzün yeri yüksek olmasaydı, çoktan hepimiz boğulurduk.

– Allah afatı... ne dersin...

– Öyle diyeceğiz ne yapalım(!)

Birbirlerine mânalı mânalı baktılar. Yüzlerine acı bir tebessüm geldi. Recep, içini derin derin çekerek:

– Ah... avradını!, dedi; ben bilirim ne yapacağımı ya... günahlar koyvermiyor...

Galip, gözlerini, uzaklara, gölün kenarına dikmişti:

– Benim tarladan hiç ümit yok gayri... İmanına suyun içinde.

Tekrar uzunca bir zaman sustular. Recep, çenesini kaşıdı. Galip, çıkarılan odun parçasını yontmakta devam etti. Recep'in torunları, bataklığın içinde çamurdan evler yaparak oynuyorlardı.

Galip, gözlerini devirerek:

– Bana bak ya İrecep, dedi; hani biz, şu gölün yıl yıldan taşmasına, tarlalarımıza girip bir daha çıkmamasına, hepimizin malının irezil olup, topumuzun bir topan ekmeğe muhtaç kalmasına, hep "Allahın afatı..." diyoruz ama lâfın gelişi bu... Sen de, ben de, bütün köy de hep biliyoruz işte; bu Allahın afatı değil, kul belâsı... Yirmi yıldır mahkemelere gide gele bütün köyün, hepimizin iflâhı kesildi. Dünya kadar şu fakirliğimizle avukata para yedirdik. Eksik olmasınlar, bazı namuslu beyler, arasıra bize önayak olup, hakkımızı aramaya yardım ettiler. Olmadı, olmadı, olmadı. Ne tarlaları sudan, ne de kendimizi açlıktan kurtaramadık. Bunca yıldır, şu gölden bize bir küçük balık tutturmadılar. Bu da mı Allahın afatı?.. Bizim bu tarla, balık meselesi, bir arada. Hepsi,

dalyancı ağanın başı altında. Herifte para kuvvetli, arka kuvvetli. Dalyanına balık gelsin diye, gölün taşkınla dolması lâzım. Göl, düşerse, kanalın suyu azalır, balık yörümez. O yarıntıları keyfinden mi yaptırdı? Göya devlet yapısıymış. Nehir taşınca, göle sular dolmayasıymış. Lâf... Nehir taşar, bizim tarlaları vaktiyle su basardı. Ama ekim zamanına kadar sular çekilir, tarlalar tava gelirdi. Üstelik, taşkın, tarlalarda mil bırakır, topraklarımızın canına can katar, topraklarımızı gübrelemiş olurdu. Şimdi, nehir yukarıdan bir vuruyor, taşınca, çekildi mi bu yandan sular gidecek yer bulamıyor, kalıyor tarlaların içinde. Öte yakadan göle akan çaylar, gölü şişirdikçe, eskiden bu yarıntılar yoktu, suyun fazlası nehre giderdi. Şimdi önü kapalı... Göl, şiştikçe şişiyor. Al sana belâyı... Hem tarlanın vergisini cayır cayır ver, hem de tarlan suyun altında yatsın. Aşağılık namussuz herif... Bunca ibadullahın ekmeğini elinden aldı. Neymiş, elinde koskoca Allahın gölünün, denizinin tapusu varmış. Ankara'dan ferman çıkartmış... Bu kadar milletin ekmeğini düşünmeden ona ferman verenlere yuf olsun bel.. Sonra birkaç balık tutalım da çoluk çocuğun kursağı et görsün deriz, birkaç okka balığı tuzlayıp basalım da kış kıyamette aç kalmayalım deriz, herifçi oğlu ensemizde. Neymiş, ondan başka kimse gölden balık tutamazmış. Neden tutamazmış?.. Orasına erenler karışır... Üstelik, devlet de herifle birlikte...

(*Yılan Hikâyesi*, birinci kısım, I, 1954, s. 14-16)

2 – Aşağıdaki parçada, balıkçı Kâmil'in gölde gizlice balık avlamaya kalkışması anlatılmaktadır.

Şafak sökerken, ağlar hazırdı...

Şimdi alaca karanlıkta köylü, sahile çıkmış, heyecanla ağları çekiyordu. Kâmil, "sekiz kişiyiz" demişti. Fakat şu anda iki taraflı iplere yapışan, hemen hemen bütün köylüydü. Milletin keyfine, heyecanına pâyan yoktu. Bu öyle bir sevinçli havaydı ki, son gayretleriyle çalışan insanların, coşkun bir sükûtunu taşıyordu. Paçalar sıvanmış, ceketler bir yana atılmıştı. Gece yarısından sonra, aylardır sazların arasında saklı duran Balıkçı Kâmil'in ihtiyar kayığı hazırlanmış, ağlar yerleştirilmiş, gine Kâmil'in bahsettiği sekiz kişi –Recep ve Galip– küreklere yapışmışlardı. İşten, diğer köylünün şafak sökerken haberi olmuştu. Herkes, avcıların yardımına koşmuştu. Biliyorlardı ki, bu en aşağı üç günlük boğaz meselesiydi. Kâmil, balıkların satılması bahis mevzuu olmadığı için, bütün köylüsü ile bunları paylaşmaya çoktan razıydı. Aynı zamanda, onları bir daha seferki kazançlı çalışmalara teşvik etmek istiyordu. Onun, istikbal için planları büyüktü... Arkadaşlarının başında kaptan kesilmişti. Onlara, gayret,emirler, kumandalar veriyor; onlarla beraber şevkle, yavaş yavaş gelmeye başlayan ağın iplerine yapışıyordu.

Ağ, yüklüydü. Daha şimdiden, tavada kefalların nasıl cızırdayarak kızaracağından bahsedenler vardı. Fakat bu konuşmalar, sanki biri duyacakmış gibi, çalışan adamların mırıltısı halindeydi. Gün doğmadan, işi bitirmek için çabalıyorlardı. Çalışma, Recep'in evinin önünden köyün kahvesine doğru uzanan yolun üzerinde cereyan ediyordu. Recep, on sekiz yaşında bir delikanlı kesilmişti. Ortalık ağardıkça, yeni yeni yardımcılar köyün içinden kopup geliyordu. Sahil, bu sırada da, seyircilerle dolmaya başlamıştı. Çalışan adamların karıları, çocukları yolun üzerine toplanmışlar; erkeklerini, babalarını, kardeşlerini heyecan ve biraz da telâşla seyrediyorlardı.

Kâmil neşeli bir sesle bağırdı:

– Aman Allah!.. Ağ çok yüklü, gittikçe ağırlaşıyor. Çekemeyeceğiz...

Tok bir ses:

– Evelallah çekeriz bel

cevabını verdi. Bu sesi bir koro ahengi takip etti:

– Çekeriz... Ya Allahhhhh!...

Bu sırada Recep'in gözü, kendi evinin duvarı dibine üç avenesi ile oturan ve bet bet onları seyreden muhtara ilişti. Çektiği ipi bırakmadan, dirseği ile önündeki Galip'i dürttü. O, yüksek sesle herkese duyurarak:

– Canı cehenneme deyyusun!...

diye bağırdı. Herkes başını çevirip, muhtarın onlara baktığı kadar, muhtara ters ters baktılar. Bir anda sanki sözleşmiş gibi gine bir koro ahengi ile gürlediler:

– Canı cehenneme deyyusunnnnn!...

Millet, bir kere daha işten başını kaldırdığı vakit, muhtar, üç dalkavuğu ile, elini arkasına vurmuş, uzaklaşıyordu. Arkasından:

– Ya Allah!

çektiler. Kadınlar, kızlar, çocuklar, hırslı gözlerle arkasından baktı. Köylünün, balıktan ziyade muhtarla meşgul olduğu bu sırada, gölün ortalık yerinden bir gürültü koptu: Kocaman bir motor, hışımla, homurdanarak, son süratiyle balıkçılara doğru gelmeye başladı. Bütün köy, şaşkın, önce gelene, sonra birbirlerinin yüzüne bakakaldılar. Şaşkınlık ânı geçince, Kâmil:

– Gayret arkadaşlar! Herifler gelmeden balıkları alalım...

diye bağırdı. Bu âna kadar balık çekenleri seyreden karı, kızan, kısaca bütün köy, yamaçtan aşağı doğru koptular. Hepsi birden ağlara yapıştılar. Ağ, sahile yirmi metre kadar yaklaşmıştı. Motor, bütün hızı ile geliyordu. Yaklaştıkça, motorun burnunda dikili duran iki adam farkedilmeye başladı. Ağı çeken erkekler, somurtmuş, derin bir sükût içinde, fakat gayretle çalışıyorlar, kadınlar ve çocuklar çığlıklar koparıyorlardı. Hepsi, tutup çektikleri ipin ucuna iki taraflı dizilmişlerdi. Dizilerin ucu, yola kadar çıkmıştı. Motor, biraz daha yaklaşın-

ca, Kâmil'le Recep dayanamadılar. Kenardaki sandala doğru koştular. Recep, Kâmil kadar çevikleşmişti. Küreklere yapışan Kâmil:

– Biz, diye bağırdı, herifleri oyalarız; siz, balıkları çekin!...

Sahildeki kalabalığın içinden uzun boylu, iç donu ile suyun içinde uğraşan bir genç:

– Olur! diye cevap verdi; anasını, avradını... deyusları, gelip çatsınlar bakalım görelim... İsaaa bre hemşeriler!...

Recep'le Kâmil'in kayığı ağın önüne varınca, motorla burun buruna geldi. Motorun burnunda duran adamlardan biri, onların kayığına, elinde tuttuğu uzun bir sırıkla şöyle bir dokundu; kayık, fırıldak gibi olduğu yerde döndü. Motor, gazı kesti, içinde balıkların oynaştığı ağın üzerine doğru kaydı. Sonra bir kavis çizerek, ağlara kıçını döndü. Oradaki bir adam, ucu motordaki uzun bir ipe bağlı bir çengeli, ağların üzerine atıverdi. Bu manzara, sahildeki köylüyü şaşırttı. Biran, durakladılar. Galip, bağırdı:

– Ne duruyonuz bel... Asılın!...

Köylüler, bir kargaşalık ve gürültü içinde ağın iplerine yapıştı. Sesler, artık uğultu haline gelmiş, hiçbir lâf anlaşılmıyordu. Sadece millet, bütün kuvvetleri ile, karı, kızan, çoluk çocuk ağlara yapışmış, asılıyordu. Motor da arkasındaki borudan kesif bir duman çıkararak köylüyle beraber ağları, attığı ve taktığı çengelin ucunda sürüklemeye çalışıyordu. Kâmil, tekrar küreklere yapıştı. Motorun attığı çengelin ipine yanaştı. Recep, çakısıyla ipi kesmek için uğraşmaya başladı. Motor, gazı kesti. Geri geri geldi. İki kişi sandala atladı. Kâmil, bunları göğüsledi. Fakat bu mücadele kısa sürdü; herifler, tuttukları gibi, Kâmil'i suya atıverdiler. Recep, sandalın burnunda, çöküp kalmıştı. Ne yapacağını, ne edeceğini şaşırmış, sakalları diken diken olmuş, yüzü bembeyaz kesilmişti. Hiç kıpırdamıyordu. Adamlar, onu ellemediler; sandalı bir iple güzelce motora bağladılar. Bu arada Kâmil, sahile doğru yüzmeye başlamıştı. Galip, motorun bu duraklamasından istifade eden köylüye bir kere daha:

– Ne duruyonuz bel... Asılın!...

diye bağırdı. Asıldılar. Fakat bu arada motor, tekrar harekete geldi. Köylü asıldı, motor asıldı. Ve motor, ağlarla beraber, köylüyü de çekmeye başladı.

Yüzler, adaleler gerilmiş, dudaklardan dökülen küfürler, motordakilerin sigaralarından tüten ince dumanların bile istikametini değiştiremiyordu. Ağın arasındaki balıklar oynaştılar, zıpladılar ve kaçışmaya başladılar. Şimdi, ağ, düz bir ip halinde motorun arkasında sürüklenmeye başlamıştı. Recep'in bir taş parçası gibi içinde oturduğu sandal da ağla beraber gidiyordu. Ağları çeken köylünün sesi kesilmişti. Sadece artık suların içine kadar dalmışlar, hırsla, inatla asılıyorlardı.

Kâmil, sırılsıklam, kenara çıktı. Yorulmuş, bitmişti. Bir yana, çamurların içine çöktü. Bitkin bir sesle:

– Koyverin gayri, ne balıklardan, ne de benim ağdan hayır kaldı. Beğendikleri yerlerine soksunlar, geçmişini... deyyuslarıl...

dedi. Lâkin millet, bir kere celallanmıştı... Onu dinlemediler. Uzun boylu delikanlı, var kuvvetiyle iplere yapışmış, suların derinliğine doğru sürükleniyordu. Galip, takatsız, ona yaklaştı. Onu, ellerinden kollarından tutup geri çekti. Ötekiler de artık mücadelenin boşluğunu anladılar. Geri çekildiler. Motor, ağı ve sandalla beraber Recep'i sürükledi gitti. Onun arkasından, kayboluncaya kadar, kadınlar dolu gözlerle, çocuklar şaşkın, erkekler ise kinle, çatlayacak kadar çarpan kalbleriyle baktılar, baktılar... Sonra, yanan gözlerin içindeki kederler eridi, düşmanca ışıklar belirdi. Daha sonra da köylü, sessiz sedasız dağılıverdi.

(Birinci kısım, I, s. 21-25)

3 – Aşağıdaki parçada, 1946 seçiminde, köyde Demokrat Parti kazandığı halde, genelde Halk Partisi'nin kazanması üzerine, öfkeye kapılan halkın yarıntıları yıkması anlatılmaktadır.

Herkes birbirine soruyordu:

– Ne edeceğiz şimdi?...

– Ne yapalım?.. Ne edelim...

İsmail en sonunda bu suale cevap vermek mecburiyetinde kaldı. Bu arada kasabaya varmış gelmiş. O da, aynı suali yukardan sual etmişti. Bu sualin cevabı kendisinin de hoşuna pek gitmemişti. Hele köylüsünün beğeneceğini hiç ummuyordu. Fakat başka çaresi yoktu. Köylü, "Ne olacak şimdi?" sualini sorduğu zaman toptan başını çevirip İsmail'e bakıyordu. Bu bakışlar, bu sualler, İsmail'i yıkıyor, eritiyor, çileden çıkarıyordu. Hani birkaç zaman daha geçerse, bütün kabahati İsmail'e yükleyiverecekler di. O zaman ayıkla pirincin taşını. Zaten şimdiden bir fısıltı köyü almış yürümüştü.

– İsmail'de kabahat yok emme, ne de olsa başımıza geçti. "Yaparız, ederiz" diye attı tuttu. Bunun böyle olacağı belliydi. Bizim köyle devlet işinin bitmeyeceğini bilmeliydi. Ona göre çare bulmak ilâzımdı.

deniyordu. İsmail'in uzun zaman ağzını bıçak açmadı. Fakat en sonunda dayanamadı. Hani bu sefer de konuşmazsa bir daha kahveye adım atamayacağını biliyordu. Kahve, tatil günü olduğu için, tıklım tıklımdı. İsmail, bilerek geldi, bir kenara oturdu. Osman, kahvesini önüne korken, yavaşça fısıldadı:

– Ne edeceğiz İsmail? Millet neredeyse bize dönecek!

İsmail:

– Bugün, bu işi halledeceğim.

cevabını verdi. Etraftan ona yarım ağızla birer "Merhaba" çektiler. Lâf döndü dolaştı. Alayla karışık:

– E... İsmail, ne edeceğiz şimdi?...'ye geldi.

İsmail, yavaş yavaş ayağa kalktı. Kahvenin ortasına geldi durdu. Kasabada Sahir Bey'den öğrendiği sözleri bir kere aklından geçirdi. Herkes ona, "daha söyleyecek nesi kaldı ki..." diye, tuhaf tuhaf bakıyordu.

– Bir milletin..., dedi İsmail; bir milletin siyasî hayatında dört yıl hiçtir. Tam dört yıl daha bekleyeceğiz. Tâ yeni seçimlere kadar. Bu iş çocuk oyuncağı değil. Memleketin kaderi kısmeti var ortalıkta. Anladınız mı?...

Doğrusu, kimse bir şey anlamamıştı. Anlayanlar da anlamak istemiyorlardı. Kahvenin içinde bir sıkıntı rüzgârı esti:

– Dört yıl ha... Geç!...

dediler. İsmail:

– Bunca yıldır beklediniz, dört yıl daha bekleyemez misiniz? Partimiz ancak bütün memlekette duyuluyor. Gelişiyor. Göreceksiniz, dört yıl sonra meclisteki mebusların hepsi bizden olacak. Üstelik size verilen sözümün yarısını tutabileceğim. Yakında muhtar seçimleri olacak. Köyün içinde muhtarın pabucunu eline vereceğiz. Nasıl bu sefer kazandıksa, muhtar seçimini de öyle kazanacağız...

– Orası yüzde yüz. Durmuş Ağa muhtarlığa yakışıyor.

dedi Osman. Köylü bu sözleri tasdik etmekle beraber pek üzerinde durmadı.

"Bu iş, çantada keklik..." denildi. Kuytu bir köşeden elindeki sigarayı yere atarak yaşlı, şimdiye kadar köyün içinde varlığı yokluğu bir olan Hüseyin seslendi:

– Oğlum İsmaill –hep o tarafa döndüler– bu dediklerinde hep haklısın. Lâkin, yirmi yıldır, bu aylar, bu ekim ayları geldi mi, tarlamın içinden su çıkmıyor. Süremiyorum. Ölmeden önce tarlamı süremezsem, gözlerim açık gidecek. Bir dört yıl daha yaşamak için Allahla kontratım yok...

Yavaş yavaş İsmail'in yanına geldi. Bütün gözler parlamış, ihtiyarın ne demek istediğini anlamışlardı. İsmail'in içi ürperdi. Hüseyin, onun omuzuna dayanarak durdu:

– Biz zeybek, komiteci adamlardık gençliğimizde. Hakkımızı aramaya giriştik mi, kelleyi koltuğa alırdık.

dedi. Kahvenin içinde sandalyeler gürültü çıkardı. Çok kimseler ayağa kalkmıştı. İhtiyar, devam etti:

– Cümleniz, benim kim olduğumu bilir. İstiklâl Harbi'nde Gökçen Efe'nin kızanlarındandım... –Receb'e döndü– Hilâfım var mı İrecep?...

İsmail'in babası, elleri ayakları titreyecek, ferahlı bir sesle,

– Hiçbir hilâfın yok kardeşlik....

cevabını verdi. Hüseyin, dimdik dikildi. Fakat İsmail, onun sözünü kesti:

– İyi hoş, amcacığım emme, çok şükür şimdilik memleketi gâvur basmadı.

İsmail'in bu yatıştırma siyaseti para etmedi.

– Bırak, Hüseyin amca lâfını bitirsin...

diye bir gülürtü koptu. İhtiyar tok bir sesle devam etti:

– Bazen müslümanlar da müslümanların hakkını arar. Biz silâh filân kullanacak değiliz. Çapa kürek neyimize yetmez?

Bu sözler üzerine kahve karıştı. Tam on dakikada İsmail, ancak sükûtu iade edebildi.

– Bunca yıldır, bir toprak duvar, bir yarıntı, bir bent, tarlalarımızdaki suyun akıntısını koyvermiyor da, biz, bu toprak yığıntısını devirivermesini bilemiyoruz. Yazıklar olsun kalıbımıza kıyafetimize!...

– Yaşa ağam, varol!...

– Ne duruyoruz!...

gürültüsü, kahveyi temelinden aldı götürdü. Recep, bu gürültü sırasında ortaya geldi, gözler bu sefer ona döndü; o, oğluna şöyle bir baktı. İsmail, yerin dibine girdi.

– Bunlar da... diye, öfkeyle bağırdı, bunlar da "gencim, delikanlıyım, cart curt" diye, ortalıkta dolaşır. –Sonra Hüseyin'e döndü.– Biz, genç olmalıydık. Bunların eline bakmazdık...

Pehlivan Yusuf'un, bu sözler, İsmail'den çok ağrına gitti. Balıkçı Kâmil'in ayağına basarak hızla ortaya atıldı:

– Biz de ölmedik bel... Yalnız şimdiye kadar istedik ki, işler kanunla, nizamla görülsün...

– Ortalıkta kanun, nizam kalmadı gayri...

diye, bağırışıldı. İsmail, önce heyecana kapılmıştı. İşin, en sonunda bu kerteye geleceğini evvelden, çoktan kestiriyordu. Soğukkanlılığını muhafaza etmeye gayret elderek, lâfların akışının nereye dayanacağını beklemeyi akıllıca buldu. Kahveci Osman, düşünceli düşünceli söze karıştı. Sesi hâkim, sözleri tumturaklıydı:

– Bana bakın... Burada verilecek karar, herkesin isteği olduğundan kardır. Lâkin, diyeceğim şu ki, gider, bentleri yıkarsak, bu devlet malına tecavüz sayılır. Bunu kaç kere tahkik ettik. Avukatlar da, hâkimler de, beyler ağalar da böyle dediler. Bizim tarlalardaki suyu tutan bentleri devlet yaptırdı. Büyük araziyi su basmasın diye buna bir de kulp taktılar. Belki de aslı var. Belki de yok. Asıl bu işin kimin çıkarına olduğu belli. Biliyoruz.

– Biliyoruzl.. Biliyoruzl...
– Dalyan meselesi...
– Yıkıverelim bentleri olsun bitsin.
– Tarlalarımızdan su çıksın. Bir aya kalmaz süreriz.
– Bakalım, sadece bu bent mi sebep?
– Lâf karıştırma... Başka ne olacak ki?...
– Ortalıktâ dalyancı ağa var...
– Bize ne?..
– Taşkın olmazsa dalyanına balık yürümez...
– Bize ne?...
– Göldeki balıkçıklar bize yeter artar bile...
– Allahın gölü işte... Biz neden balık tutmayacakmışız? Sade bizim köy mü... Gölün dört başındaki bütün köyler doya doya balık yesin. Ya herrü ya merrü...

Bu her kafadan çıkan sesleri, Osman tekrar bastırdı:

– Cahillik etmeyin. Ben de sizinle beraberim. Lâkin bilmiyormuş gibi etmeyin. Yıllar yılı, bu meseleler, mahkemelerde süründü, süründü... En sonunda herif, Şûrayı Devlet'ten ferman aldı. Kılına dokunamayız...

Balıkçı Kâmil'in kara yüzü kıpkırmızı kesilmişti.

– Nerden ferman alırsa alsın... Bize nel.. Koskoca bir göl nasıl bir tek adamın malı olurmuş?... Ona yüz kere, "Bre ağa, sen de tut, biz de şu balıktan geçinelim" dedik. Sanki koca deniz gibi gölün balığı kalmayacakmış gibi, bizden tuzlayıp yiyeceğimiz balığı esirgedi.
– Kâmil, haklı. Doğru lâf ediyor.
– Doğru olmasına doğru. Lâkin önce tarla işi halledilmeli.
– Olunca ikisi birden oldu demektir.
– Ne duruyorsunuzl... –diye kahvenin alt başından biri bağırdı– gidip şu bentlerin işini görüverelim.

Kahve, yerinden oynadı.

(...)

Kâmil, kapıya yürüdü.

Osman:

– Vay anam vayl..., diye nârayı bastı, bugünleri görecekmişiz... Allahını seven beni tutsunl...

Tezgâhın altından bir çapayı kapıp yürüdü. (...) Kahvenin içinde hemen hemen kimsecikler kalmamıştı. İsmail, bir sigara yaktı. Durdu, bir an etrafına bakındı. Sonra ağır ağır köy meydanına doğru yürüdü. Geldi, kavağın altında durdu. Rengi uçmuş, ince burma kara bıyıkları dimdik olmuştu. Hiçbir şey düşünemiyordu. Kararını vermişti: "Mademki bu milletin önüne geçtim. Onların

vebalini boynuma aldım. Ne isterlerse yapacağım. Onlann vebali, benim vebalim. Onların kaderi benim kaderim demektir. Burdan öteye resmî vazifem bitti. Köylüm böyle istedi. Allah yardımcımız olsun." Bu karardan sonra içi ferahladı. Bir sigara daha yakıyordu ki, kahvenin alt başından bir kalabalık koptu. Önde, Yusuf, kocaman kalıbı ile bir çapa, bir de kürek omuzlamış, arkasında Kâmil, Osman, geliyorlardı. Asıl, bunların arkasında bütün köy vardı. Karı kızan, çoluk çocuk. Erkekler önde büyük bir kafile olmuşlardı. İsmail, gözlerine inanamıyordu. Bu kadar kalabalığın, bütün köyün, işten ne zaman haberi olmuştu? Telâş az sürdü. Kavağın altında taş parçası gibi dikildi kaldı. Köy de gelip karşısına dikildi. İsmail, sakin bir sesle sordu:

– Ne bu be... Bütün köy mü ayaklandı?...

Yusuf:

– Bu bir şey değil. Hayvana binen öteki köylere haber götürdü. Sen, kalabalığı yolda görürsün.

cevabını verdi. Kalabalığa İsmail, şöyle bir baktı. Gözlerine inanamıyordu. Karısıyla, anası, babası Recep'in sağına soluna dikilmişlerdi. Karısının bir elinde kürek vardı. Öteki eliyle küçük kızının kolunu tutuyordu. Oğlu Mehmet, boyundan büyük bir çapayı sırtlamış, dedesinin önüne düşmüştü; gözlerinden ateşler saçarak, dimdik durmuş, İsmail'e bakıyordu. Galip, omuzunda bir kürek, kayıtsız, ağzındaki sigarayı tüttürüyordu. İhtiyar karısı, ona sokulmuştu. Daha kalabalığın içinde neler yoktu, kimler yoktu... İsmail'in tarifi müşkül bir ruh haliyle gözleri kanncalandı. Fakat kendisini çarçabuk toparladı. Boğuk bir sesle:

– Bu iş, –diye bağırdı– karı kısmının işi değil. Karılar geri bassın. Ellerinin hamuruyla erkek işine karışmasınlar...

Köy halkı bir dalgalandı. Sonra taş gibi hareketsiz kaldı. İsmail:

– Size diyorum. Karılannıza söyleyin, evlerinize varsınlar!...

Kâmil, yanındaki karısının omuzuna vurdu:

– Bu gelmek isterse ben karışmam. Nasıl benim gibi irey sandığına kâğıt attıysa, bu işde de irey vermek kendi hakkıdır...

Gözler, Kâmil'den İsmail'e döndü:

– Hepiniz böyle mi diyorsunuz?...

Kimse cevap vermedi. Taş kesilmiş gözlerle ona baktılar. Bu yüz çift gözün bakışından İsmail ürktü. Ağır ağır Yusuf'a yaklaştı. Onun elindeki çapayı aldı. Yusuf, sadece kürekle kaldı. Sonra başını kaldırdı:

– Yürüyün öyleyse!...

Köy, yürüdü.

(İkinci kısım, IV, s. 202-208)

4 – Aşağıdaki parçada, köye gelen savcının, yarıntıları yıkmak için köylüyü kışkırtanları sorguya çekmesi ve tutuklaması anlatılmaktadır.

Kasabadan alâkalıların, jandarma kumandanı ve müddeiumumînin otomobillerle gelip, yarıntılarda, bentlerde yapılan tahribatı keşfi, bir saat daha aldı. Bu zaman zarfında evli evine, köylü köyüne varmıştı. İş, çoktan bitmişti. Akşam karanlığı basarken, köy odasının önüne konan bir masanın başında müddeiumumî, zabıtların tutulmasını, sorguların yapılmasını bitiriyordu.

(...)

Yazı makinesi son defa şakırdadı. Sonra, hepsiri masanın önüne dizdiler. Tam on sekiz kişiydiler: İsmail, Osman, Kâmil, Yusuf ve köyün diğer eli kolu tutar delikanlıları. İmzalar, zabıtların altına atılmadan evvel, genç, yağız yüzlü müddeiumumî, İsmail'e sordu:

– Yaptıklarınızı demek inkâr etmiyorsunuz?

İsmail, sakin:

– Etmiyoruz.

cevabını verdi.

– Köylüyü başta sen, sizler demek teşvik ettiniz?

– Evet.

– Sonunu düşünmediniz mi? (...) Devlet malına tecavüzün cezası ağırdır.

İsmail, bir adım ileri çıktı:

– İfademizde de dediğimiz gibi, yıkılan bentlerin devlet malı olduğunu bilmiyorduk.

Jandarma kumandanının arkasında oturan muhtar, ihtiyar heyetinin arasından ayağa kalktı:

– Domuz gibi bilirler. Nasıl bilmezlermiş?..

diye bağırdı. Müddeiumumî, ona:

– Sana bir şey sormadım muhtar efendi.

dedi. Muhtar yerine çöktü. İsmail'e döndü:

– Şimdi sizin hepinizi tevkif ediyorum. Devlet malı olsun, herhangi bir vatandaş malı olsun, yaptığınız iş tecavüzdür. Bu, mahkemede anlaşılır. İmzalayın bakalım dediklerinizi.

İmzaladılar, imzaladılar... Parmaklar basıldı. Sonra birden, müddeiumumînin sesi değişti:

– E... İsmail, bu resmî iş artık bitmiş sayılır. Mahkemeye intikal ediyor. Hiç değilse mahkeme devam ettiği müddetçe mahpusta yatacaksınız. Söyle bakalım, seni kanunu nizamı bilir diye, bu köye parti reisi seçmişler. Bu iş böyle mi olacaktı?... Bu türlü elinize ne geçti?... Ne geçecek?...

Bu sual, İsmail'in yüzünde saf, çocuk bir tebessüm uyandırdı. Elinde evirip çevirdiği kasketini başına geçirdi:

– Elimize ne mi geçti bey, çok şey geçti. Çocukluğumdan beri ilk defa tarlalarımızı ağız tadıyla bir kere sürebileceğiz. Sular, deryalar gibi nehre, dalyana yürüyor. Tarlalarımız kurtuldu. Mahpusluğa gelince, itlik uğursuzluk etmedik. Haram mala göz dikmedik. Namusumuzla yatar yatar çıkarız. Yarıntıların tekrar yapılması, yıl işi. O zamana dek partimiz elbette bu işin kanun yoluyla bir çaresine bakar.

– Kanunu beklemeniz lâzımdı.

– Bana göre hava hoş. Aç açına ne kadar bekleyebilirim. Allah bilir. Gelgelelim, bu köyün çoluk çocuğu kanundan anlamaz ki... Acından ölüverirler. Topraklarımıza biz mahpustayken ihtiyarlar buğday ekecekler. Belki de biçmek bize nasip olur...

Müddeiumumî düşünceli düşünceli gülümsedi:

– Bu sözlerin de zapta geçsin mi... Belki lehinize faydası olur.

İsmail, gözleri parlayarak sert bir şekilde cevap verdi:

– Biz, tükürdüğünü yalayan kişilerden değiliz bey. Ne söyledimse söyledim. Tek bir lâfımı geri almıyorum.

Alaca karanlık iyiden iyiye basmıştı. Serin bir akşam rüzgârı, köy meydanındaki kavağın yapraklarını okşadı. Meydanın etrafında bütün köy, ortalıkta olup biteni seyrediyordu. İsmail'in sözleri çabucak köyün bir başından öte başına kadar dolaştı. Gübre yığınlarının, viran duvarların üzerindeki yığınlar, uzaktan uzağa İsmail'e sessiz bir sevgi alkışı tuttular. Gölgeler kıpırdadı. Serin kavakların yelleri, İsmail ve arkadaşlarının, tam on sekiz babayiğitin, alnından öptü.

(İkinci kısım, IV, s. 210-212)

ORHAN KEMAL

(1914-1970)

HAYATI: Orhan Kemal, Ceyhan'da (Adana) doğdu (15.9.1914). Asıl adı ve soyadı "Mehmet Raşit Öğütçü"dür. Babası avukat Abdülkadir Kemalî (1887-1948), Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Kastamonu milletvekili ve adalet bakanı olarak çalışmış (1920-1923), daha sonra Adana'da "Ahali Cumhuriyet Fırkası"nı kurmuş (1930), *Ahali* adlı bir gazete çıkarmış; hükümete muhalefet ettiği için baskı göreceğini anlayınca, Suriye'ye kaçmış (1931), sonra Lübnan'a geçmiş, oralarda geçim sıkıntısı çekmiştir. Orhan Kemal, ortaokul üçüncü sınıfında iken babasının yanına gitti, Beyrut'ta onunla birlikte sürgün hayatı yaşadı, bir basımevinde işçi olarak çalıştı (bu dönemi *Baba Evi* adlı romanında anlattı), ertesi yıl Adana'ya döndü (1932), yeniden okula girmedi, bir süre başıboş bir hayat sürdü (bu dönemi *Âvare Yıllar* adlı romanında anlattı); daha sonra, bir pamuk fabrikasında çok küçük bir ücretle kâtiplik, ambar memurluğu yaptı (1932-1938); bir tüccarın önerdiği hiyleli işi reddedince, iftiraya uğradı, işinden çıkarıldı (1938); askere alındı, bir ihbar üzerine, "Nâzım Hikmet'in kitaplarını okuduğu iddiasıyla", Ceza Yasası'nm 94. maddesine göre yargılandı, 5 yıl hapis cezasına çarptırıldı; Kayseri, Adana, Bursa cezaevlerinde yattı (1938-1943); Bursa cezaevinde, Nâzım Hikmet'in yardımıyla, kültür ve sanat bilgisini geliştirdi; cezaevinden çıktıktan sonra, Adana'da kısa bir süre sebze nakliyeciliği yaptı; daha sonra, Verem Savaş Derneği, Bağ ve Bahçeler Derneği, Etıbbâ Odası gibi kuruluşlarda çalıştı; Demokrat Parti iktidara geçince işlerine son verildi (1950). Bu dönemde çeşitli dergilerde çıkan hikâyeleri ve basılan ilk romanları ile sanat çevresinde ilgi çektiği için, hayatını kalemiyle kazanmak düşüncesiyle İstanbul'a gitti (1950). İstanbul'da, çeşitli dergilerde basılan hikâyele-

ri; gazetelerde tefrika edildikten sonra kitap haline getirilen romanları; ayrıca, yazdığı film senaryoları ile kıt-kanaat geçinmeğe çalıştı; para sıkıntısı çektiğini bilen yayınevlerince hayatının sonuna kadar sömürüldü (Bir yayınevine, üç romanını 2.500 liraya vermek zorunda kaldığını, Samim Kocagöz'ün bir açıklamasından öğreniyoruz [*Gösteri*, 1989, sayı 104, s. 28]).

Bu dönemde, bir hikâye kitabı *(Arka Sokak)* dolayısıyla; bir de, yine bir "ihbar" üzerine, "hücre çalışması ve komünizm propagandası" yaptığı iddiasıyla iki kez tutuklandı (1956, 1966) ise de, her ikisinde de beraat etti.

1967'den sonra çeşitli hastalıklara yakalandı; sağıtılmak için gittiği Bulgaristan'da geçirdiği bir kriz dolayısıyla yatırıldığı Sofya devlet hastanesinde öldü (2.6.1970). Cenazesi İstanbul'a getirildi, Zincirlikuyu mezarlığına gömüldü.

Orhan Kemal, *Kardeş Payı* ve *Önce Ekmek* adlı hikâye kitaplarıyla iki kez Sait Faik hikâye armağanını (1958, 1969), yine *Önce Ekmek* adlı kitabıyla Türk Dil Kurumu hikâye ödülünü (1969) kazandı. Ölümünden sonra, ailesi tarafından, "Orhan Kelam roman ödülü" kuruldu (1971).

ESERLERİ:

Hikâye:

1 - *Ekmek Kavgası* (1949)
2 - *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi* (Orhan Kemal özel sayısı, 1950, sayı 30-31)
3 - *Sarhoşlar* (1951)
4 - *Çamaşırcının Kızı* (1952)
5 - *72. Koğuş* (1954)
6 - *Grev* (1954)
7 - *Arka Sokak* (1956)
8 - *Kardeş Payı* (1957)
9 - *Babil Kulesi* (1957)
10 - *Dünyada Harp Vardı* (1963)
11 - *İşsiz* (1966)
12 - *Önce Ekmek* (1968)
13 - *Küçükler ve Büyükler* (1971)

Uzun Hikâye:

14 - *Serseri Milyoner* (1957)

15 – *72. Koğuş* (1958; genişletilmiş tek hikâye)
16 – *Küçücük* (1960)
17 – *Mahalle Kavgası* (1963)

Ölümünden sonra, bütün hikâyeleri, yeni adlarla, altı ciltte toplanmıştır:

Orhan Kemal'in Hikâyeleri (Bilgi Yayınevi)

1. *Yağmur Yüklü Bulutlar* (1974)
2. *Kırmızı Küpeler* (1974)
3. *Oyuncu Kadın* (1975)
4. *Grev* (1975)
5. *Serseri Milyoner - İki Damla Gözyaşı* (1976)
6. *Arslan Tomsen* (1976)

R o m a n :

18 – *Baba Evi* (1949)
19 – *Âvare Yıllar* (1950)
20 – *Cemile* (1952)
21 – *Murtaza* (1952)
22 – *Bereketli Topraklar Üzerinde* (1954)
23 – *Suçlu* (1957)
24 – *Devlet Kuşu* (1958)
25 – *Vukuat Var* (1959)
26 – *Gâvurun Kızı* (1959)
27 – *Dünya Evi* (1960)
28 – *El Kızı* (1960)
29 – *Hanımın Çiftliği* (1961)
30 – *Eskici ve Oğulları* (1962, *Eskici Dükkânı* adıyla 1970)
31 – *Gurbet Kuşları* (1962)
32 – *Sokakların Çocuğu* (1963)
33 – *Kanlı Topraklar* (1963)
34 – *Bir Filiz Vardı* (1965)
35 – *Müfettişler Müfettişi* (1966)
36 – *Yalancı Dünya* (1966)
37 – *Evlerden Biri* (1966)
38 – *Arkadaş Islıkları* (1968)
39 – *Sokaklardan Bir Kız* (1968)
40 – *Üçkâğıtçı* (1969)
41 – *Kötü Yol* (1969)
42 – *Kaçak* (1970)

HİKÂYELER

Orhan Kemal, şiir yazarak yazı hayatına girdi. İlkin hece ölçeği ile; daha sonra, Nâzım Hikmet'in etkisinde kalarak, özgür nazımla yazdı. Kayseri cezaevinde başlayıp hapisten çıktıktan sonra da sürdürdüğü bu şairlik dönemi sekiz yıl kadar sürdü (1939-1947). *Yedigün, Yeni Mecmua, Yeni Edebiyat, Yeni Ses, Gün, Yürüyüş* dergilerinde yayınlanan bu şiirlerde, "Raşit Kemalî", "Orhan Raşit", en sonra da "Orhan Kemal" imzalarını kullandı. Hece ölçeği ile yazılanlar gibi, özgür nazımla yazılanlar da, o dönemde Türk şiirinin ulaştığı aşamanın çok gerisinde kalmış ürünlerdir.

Orhan Kemal, Bursa cezaevinde, yine Nâzım Hikmet'in önerisiyle, hikâye ve roman alanlarında çalışmağa başladı. Yayınlanan ilk hikâyesi, sonradan *Baba Evi* adlı romanına aldığı *Balık*'tır (*Yeni Edebiyat*, 1940). İlk hikâyeleri, *Yeni Edebiyat, Yürüyüş, İkdam, Yurt ve Dünya, Adımlar* gazete ve dergilerinde yayınlandı (1941-1943). Hapisten çıktıktan sonra *Varlık, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, Gün, Yığın, Yaprak* vb. dergilerinde basılan hikâyeleriyle adı duyulmağa başladı; *Varlık* dergisinin okuyucular arasında açtığı bir soruşturmada, 1945 yılının en beğenilen hikâyecisi seçildi.

Orhan Kemal, bir çok yazara yöneltilen, "Sanat endişesiyle mi, yoksa sosyal endişe ile mi yazarsınız?" sorusunu, en doğru biçimde yanıtlamıştır:

> *Bu iki endişe birbirinden ayrılmaz bir bütündür. (...) Sanatçı, sosyal endişelerini sanat yoluyla belirten insandır.* (Mustafa Baydar, *Sanatçılarımız Ne Diyorlar*, 1960, s. 115)

Aynı konuşmada, "Hikâyenin konusu mu, yoksa yazılış şekli mi daha önemlidir?" sorusunu da, aynı yolda yanıtlamıştır:

> *Bu da birbirinden ayrılmaz bir bütünse de, bence konusu da önemlidir. (...) Muhtevâ dediğimiz öz, biçim dediğimiz şekli tayin eder. Meselâ bir terzi, elbiseyi rasgele yapmaz; kumaşı kesip biçeceği bedenin ölçüsünü alır peşin, kumaşı sonra keser. Yani*

evvelâ beden, ondan sonra kumaş, daha sonra da bedene göre elbise. (Baydar, *age.*, s. 115)

Yine aynı konuşmada, "Hikâyelerinizin konuları yaşanmış mıdır, hayalî midir?" sorusunu da şöyle yanıtlamıştır:

Önemli olan, gerçekten olmuş olması değil, olabilip olamamasıdır. (*age.*, s. 114)

Bu noktada, Namık Kemal'in "roman" tanımlamasıyla birleşmektedir:

Romandan maksat, geçmemişse bile geçebilir olan bir vakayı ahlâk ve töreler ve duygular ve olasılıklar ile ilgili türlü açıklamalarıyla birlikte tasvir etmektir. (Namık Kemal, *Mukaddime-i Celâl*)

Orhan Kemal'in hikâyeleri olaylar üzerine kurulmuştur. Konularını genellikle gözlemlerden çıkarır. Fabrikalarda çalışmış, İstanbul'da kenar mahallelerde yaşamış olması, ona, geçim sıkıntısı çeken köylü ve kentli yoksul insanları yakından tanıma olanağı vermiştir.

Ben çok iyi bildiğimi yazmak isterim. Yazmak için görmeliyim, yaşamalıyım. (...) Ben tanıdığım insanları yazdım. (Nurer Uğurlu, *Orhan Kemal'in İkbal Kahvesi*, 1973, s. 45)

diyen yazar, bir fotoğraf makinesi gibi, sadece gördüğünü aktarmakla yetinmeyip, gördüğünü eleştirel gerçekçi bir tutumla işlemiş; insanın kişiliğini ve eylemlerini toplumsal koşullar oluşturduğu düşüncesiyle, toplumsal bozukluğun nereden geldiğini, bu bozuklukları kaldırmak için ne yapmak gerektiğini sezdirmeğe çalışmıştır. Yazar, toplumun bozduğu en olumsuz kişilerin dahi olumlu bir yanı bulunduğu kanısındadır. İnsanoğlundan umudunu kesmiş değildir, ona karamsar bir gözle değil, hoşgörüyle bakar. *"Ey insanoğlu, kendi ellerinle bozduğun toplum düzenini gene sen, kendi ellerinle düzeltip, kendini kurtaracaksın"* der. (Uğurlu, *age.*, s. 45)

Bir incelemecinin saptadığına göre, Orhan Kemal'in hikâyeleri, konu özelliklerine göre, beş kümede toplanır: Çocuk hikâyeleri (çocukları konu olarak işleyen hikâyeler), hapishane hikâyeleri, işçi hikâyeleri, küçük insan hikâyeleri, aşk hikâyeleri (kadın-erkek ilişkilerini işleyen hikâyeler). (Hikmet Altınkaynak/Asım Bezirci, *Orhan Kemal*, 1977, s. 156)

Bütün bu hikâyelerde ele alınan kişiler, işçi, ırgat, küçük memur, işsiz, dilenci, bekçi, çöpçü, işportacı, mahpus, gardiyan, odacı, köylü, hamal, şoför, orospu vb. dir. Bunlar hep yoksul, ezilmiş kişilerdir. *Arka Sokak* adlı kitabı

dolayısıyla yargılanırken, yargıç, "Konularını neden hep fakir fukaradan, işçilerden aldığını; Türkiye'de varlıklı insanların, iyi yaşayanların olup olmadığını" sorduğunda, yazar: *"Ben gerçekçi yazarım. En iyi bildiğim konuları alırım. Varlıklı yurttaşların yaşayışlarını bilmiyorum, nasıl yaşadıklarından haberim yok."* demişti (*Yeni Adam*, Nisan 1965). Onun hikâyelerinin çoğu, ekmek peşinde koşan insanların serüvenleri üzerine kurulmuştur. Kitaplarından ikisine, *Ekmek Kavgası*, *Önce Ekmek* adlarını vermesi de anlamlıdır.

Orhan Kemal, kişilerin ruh hallerini, uzun uzun anlatmalarla değil, kişilerin konuşmaları ile verir.

Bir çeşit "röportaj tekniği" ile çalışan yazar, hikâyelerinde olsun, romanlarında olsun, şive taklitlerine çok geniş yer vermiştir. Bunun nedenini şöyle açıklar:

> *Siz sosyal konularla uğraşan bir yazarsanız ve yazdığınız hikâye yahut romanda bir çeşit röportaj demek olan usulle çalışıyorsanız... Yani tiplerinizin ruh tahlillerini siz değil, bizzat kendilerine yaptırmak istiyor, bunun için de muhâverenin diyalektiğine başvuruyorsanız, şive farkını muhafazaya mecbursunuz. (...) Yazar olarak kendimi aradan çekip, okuyucumu anlattığım şeylerle baş başa bırakıyorum. (...) Şiveyi yazar yapmıyor, tipleri yapıyor. (...) Aksi halde tipler arasındaki özellik kaybolur; bütün tipler aynı dille, yazarın diliyle konuşur ki, bu yalancılıktır.* (Baydar, *age.*, s. 116; ayrıca bk. Uğurlu, *age.*, s. 47-48)

1

REVİR MEYDANCISI YUSUF

Revir meydancısı Yusuf, Trakya'nın kıraç bir köyündendi. Bir gece, koyun çalmağa gelen bir hırsızı öldürüp gömmekten on sekiz yıla hüküm giymişti. Hapisaneye düştükten sonra sık sık memleketini hatırlar, iri çoban köpeklerinin gürler gibi havlayarak dolaştığı koyun sürülerini, tarlalara yiyecek götüren kadınları, mavi göklerde kıpkırmızı akan bulutları görür gibi olur, garip garip içini çekerdi.

Şimdi, revir "malta" sının bir köşesindeki karyolasına sırt üstü uzanmış, gene memleketini düşünüyor, bir taraftan da ağırlaşan gözkapaklarını zorla açarak tavana bakıyordu.

Beyaz badanalı tavanda bir tahtakurusu gözüne ilişti. Dikkatle baktı, tamam, bir tahtakurusu... Geceyi hatırladı: Ilık ılık kımıldayan havasıyla ağır gece... Taze buğday tanelerine benzeyen diri tahtakuruları, sanki avuç avuç serpilmişti. İnsanın vücudunu ürperterek haşlıyorlardı, insan iki yana çarpındıkça eziliyor, leş gibi kokuyorlardı.

Yusuf, "Ulan ne boktan işl" diye aklından geçirdi, "Çobancılıkta ne tahtakurusu olur, ne bir şey... Ah çobancılık, şimdi olmalı ki..."

Bu sırada ecza odasının önünde iki hasta iri iri konuştu:

– Terledin mi?

– Tabiî yahu...

– Ya ben? Mintan nereme deyse ateş dokunmuş gibi yakıyor...

Yusuf'un gözleri tekrar tavandaki tahtakurusuna ilişti. "Ulan namussuz, şiştin şiştin yürüyemiyorsun değil mi?" diye söylendi. "Yatağı, yorganı, somyayı, yastıkları bir güzel filitlemeli. Filitlemeli mutlaka... Su kaynatıp karyolayı tekmil haşlamalı..."

Karyolasında doğruldu. Kalın bilekli, iri yumruklarıyla uykulu gözlerini ovaladı, esnedi... "Yatağı güzelce kaldırmalı, diye tekrar aklından geçirdi, somyada da tahtakurusu kaynar şimdi... Somyayı da haşlamadan olmaz..."

Bu işi yapmak için geç kalmış gibi bir rahatsızlık duyarak karyoladan telâşla atladı. Ecza odasından filit tulumbasını aldı. Küçük teneke pompaya "Likrol" doldurdu. Sonra, geldi, karyolasındaki battaniyesini yere serdi, yorganı, yastıkları çabucak battaniyeye indirdi. Bu işi yaparken ılık ılık terliyor, "Kazan kulpu" na benzeyen simsiyah kaşlarından sızan teri koluyla siliveriyordu.

Ot somyanın üstünden yataklar kalkıverince, aydınlığa çıkan tahtakuruları kaçışmağa başladılar. Yusuf keyifli keyifli gülerek, kaba bir küfür savurdu. Tulumbayı kaptı, şehvetli bir hamleyle pompayı iki sefer bastı. Çağırdılar:

– Yusuf!

Yusuf pompayı bırakıp seğirtti.

– Buyur...

– Bir bardak su getir!

Yarım kalan işini düşünen dalgın Yusuf çabucak bir bardak su doldurup götürdü ve karyolasına döndü. Pompayı aldı. Yarım kalan iştihasıyla yeni baştan, iki sefer daha sıktı, üçüncüyü sıkmağa vakit kalmadı.

– Yusuf!

Gene pompayı bırakıp koştu.

– Buyur!

Bu sefer ecza odasından seslenmişlerdi.

– Git, çayla şeker al!

Uzatılan parayı, içini çekerek aldı. Alnından sızan teri silerek revir kapısına

yürüdü. Çıkarken başını çevirip karyolasına, bilhassa filit tulumbasına hazin hazin baktı, merdivenleri hızla indi.

O gittikten sonra mutfaktan, hasta koğuşlarından seslendiler.

– Yusuf!

– Yusuf!

– Yusuf laaan!

Yusuf çayla şekeri alıp getirdi, sahibine verdi. Işıl ışıl parlayan terli, esmer yüzünü nasırlı avuçlarıyla silerek karyolasının yanına geldi. Tulumbayı aldı, sıkacaktı ki:

– Yusuf!

"Eeeeee..." diye bir küfür mırıldanarak mutfağa seğirtti.

Aşçıbaşı onu sert karşıladı:

– Nerdesin lan? Sabah beri tellâl olduk... Yusuf, Yusuf, Yusuf, yok. Adam olmayacak mısın sen be?

– Çay almağa gittim ağa...

– Çay almağa gitmiş... Hep dalga... Doldur şu kovaları!

Yusuf yutkunup sustu. Kovaları kaptı. Uzun boyuyla revir kapısında kayboldu. Çabucak bu işi de görüp bir an evvel karyolasına gelmek, tahtakuruları dağılmadan pompalamak istiyordu.

Kovaları doldurup getirdi, mutfağa bıraktı. Dirseklerine kadar sıvalı iri kollarını böğürlerine dayayarak, kısa boylu aşçıya baktı. "İşim bitti mi, gideyim mi?" der gibi.

Aşçı ocakta kaynayan tencerelere dalmış, düşünüyordu. Yusuf usullacık sıvıştı. Karyolasına geldi. Elini pompaya tam uzatırken, gene:

– Yusuuuuf!

Sanki mahsus yapıyorlardı... Revir halkı söz birliği etmiş, Yusuf tahtakurularını öldüremesin, tahtakuruları bu gece de onu yesin, diye işe tutuyorlardı.

Şimdi de revir kapısı çalınmıştı... Pompayı gene bıraktı, koştu, kapıyı açtı. Pansuman yaptırmağa gelen adamı içeri aldı, demir kapıyı usullacık kilitledi, sonra gene karyola ve filit tulumbası.

Bu sefer de öteki sıhhiye:

– Yusuuuf!

Yusuf gene koştu, gene bir şey ısmarladılar. O gene hep aynı itirazsız, şikâyetsiz, kocaman bir erkeğin biraz kızgın uysallığıyla gitti, ısmarlananları aldı, geldi, yerlerine verdi.

Bu sırada gözü revirin duvar saatına ilişmişti. "Ulaaan, ikindi olmuş bel" diye mırıldandı. "Nerdeyse hastalar akşam yemeğine oturacak... Ondan sonra sofa süprülecek, ondan sonra bulaşıklar, ondan sonra su taşınacak, ondan sonra..."

Filit tulumbasını kaptı, iki defa hırsla pompaladı.

– Yusuf!

Gene aşçı çağırmıştı. Aşçının içeri içeri, kanlı gözlerini ayıra ayıra, küfrede ede söz söyleyişini hiç sevmezdi... Tulumbayı bırakıp koştu.

– Hazırla şu sofrayı... Masayı çek, tabakları diz, kaşıkları...

Yusuf masayı çekti, tabakları dizdi, kaşıkları koydu. Bütün bunları olağanüstü bir çabuklukla yaparken, işi erken bitirirse hastalar yemek yerken, bulaşık vaktine kadar "şu namussuz tahtakurularını" pompalayıvermeyi aklından geçirdi.

Dışardan çağırdılar:

– Yusuf!

Aşçıbaşı'ya hastaların yemek kaplarını veriyordu, aldırmadı.

– Yusuuf!

Gene aldırmadı. Bu sefer ses gürledi:

– Yusuuuuf!

Yusuf telâşla koştu. Aşçıbaşı zaten sıcak mutfağı hamama çeviren maden kömürü ocağının önünde haşlanmışa dönmüştü. Yusuf'un "gene niçin işi bıraktığının" farkında değildi. Şimdi yanında bulunmayışına müthiş kızdı: "Ulan hey Allah belânı versin bel Kovmalı bu deyyusoğlu deyyusu... Amma dalgacı yahu..."

Avaz avaz bağırdı:

– Yusuf, Yusuuuf, Yusuuuuuf!

Yusuf bunu sahiden duymadı. Aşçının ona seslendiği sıra, o, revir sofasının alt başında, sıhhiye mahkûmlardan birisiyle konuşuyordu:

– Bu karyola neden dağılmış? – diye çatık kaşlı sıhhiye, Yusuf'un karyolasını göstererek sordu. – Amma da intizamsız herifsin bel Somya bir tarafta, yataklar bir tarafta, pompa öbür tarafta... Hele pompa... O senin eline yakışır mı, ayı! Ya müdür filân gelse de görse bunları böyle? Ha? Ne olur sonra? Topla kaldır haydi...

Yusuf yerdekileri kaldırırken aşçı tekrar, hem de daha beter, gazaplı gazaplı, bağırdı:

– Ulan dinini imanını... evlâdı!

Sıhhiye mahkûm ecza odasına çekilmişti. Yusuf aşçıbaşının sesine koştu:

– Ne cehenneme gittin gene hergele?

Tam bu sırada revir kapısı hızlı hızlı çalındı:

– Nerde buranın anahtarı?

– Heeey, kapıcı?

– Buranın adamı yok mu, öldünüz mü be heey!!!

Başgardiyan bıçak ve esrar aramak için gelmişti. İçeriye usullacık girip,

hastalan yataklarında bastırmak istiyordu. Fakat böyle yaygaraya verilip ortalık ayağa kalkınca, tabiî hastalar çoktan işi anlamış, şimdiye kadar bıcaklar da, esrarlar da "zula"[1] edilmiş olacaktı. Buysa, kapının geç açılması yüzündendi.

Kapı boyuna çalınıyord... Kilit şıkırdarken "Başgardiyan geldi!" diye haber vermediği için, Yusuf bunu herhangi bir mahkûm sanarak, "Beklesin... Patlamadı ya!..." diye aldırış etmedi.

Halbuki kapı omuzlanıyordu âdetâ... Kapının açılmamasından mânalar çıkarıyor, kapıyı mahsustan geç açıp "zulacı" lara vakit kazandırmak istediğini sanıyordu.

Neden sonra, ilk önce sıhhiyeler ecza odasından fırladılar, kapıda Başgardiyanı görünce, revir sofasında bir telâştır başladı:

– Yusuf!

– Yusuuf!

– Yusuf nerde be?

– Ne cehennemde bu herif yahu?

– Zaten hiç yerinde durduğu yok ki...

– Heey, Yusuf!

–

Yusuf işin ehemmiyetini kavrayıp da kapıya koştuğu zaman iş işten geçmişti. Başgardiyan hırslı hırslı bağırmağa başladı:

– İşiniz gücünüz dalga! Alt tarafı bir kapı açacaksınız... Bir saattir kapı önündeyiz...Reviri sallasırt etseler haberimiz olmayacak!

Aşçı da ıslak bir tavuk gibi, mutfaktan telâşla geldi. Şimdi her kafadan bir ses çıkıyor, kapının geç açılma kabahati doğrudan doğruya Yusuf'a yükletiliyordu.

Başgardiyan uzun uzun bağırıp çağırdıktan sonra:

– Değiştirin bu herifi! diye sıhhiyelere emir verdi. Atın içeri gitsin... Şöyle daha bir gözü açığı yok değil ya bu kadar mahpusun içinde...

Ve hasta koğuşlarından birisine girdi.

Mahkûm sıhhiyelerle mahkûm aşçı, mahkûm Yusuf'a baktılar. Aşçı:

– Topla yataklarını!

dedi. Meydancı Yusuf, "içeri atılıp", bir kap yemekten olmanın kaygısını yüreğinde taşıyarak, yataklarını eski bir çula sararken, aşçı başucuna dikilmiş, "giderken bir şeyler alıp götürmesin!" diye onu dikkatle kolluyordu.

Yusuf'a gelince... O, serin, hovardaca bir şarkı mırıldanıyor, oyuncağı elin-

---

(1) *Zula:* Hapisane argosu; esrar, bıçak, afyon gibi yasak öteberinin saklanmasına denir.

den alınmış bir çocuk hırsıyla, yataklarını bağlıyordu. İşini bitirince hasta koğuşlarını teker teker dolaşıp hastalardan helâllık aldı. Sonra yataklarını omuzuna vurdu, revir kapısından çıkarken:

– İçeri atılınca gebermem ya,... –diye hınçla söylendi– Alt tarafı ne, bir tabak yemek değil mi?

(*Ekmek Kavgası*, 1949)

2

UYKU

Cumartesiydi.

Madenî Eşya Fabrikası hafta tatiline hazırlanıyordu. Fabrika'nın yüz elli amelesinden sekseni, on dörtle on altı yaş arasında erkek çocuklardı ki, yirmi kadarı "pres" makinelerinde çalışıyordu. Üstleri başları paramparçaydı. Aşağıyukarı aynı boy ve aynı kalıpta olduklarından, birbirlerine benziyorlardı.

Terden sırılsıklamdılar... Atelyenin makine gürültüsü yüklü ağır havasında kaynaşıyorlardı: Muslukların fışkıran suyunda el yüz yıkayanlar, sıra bekleyenler, helâlara girip çıkanlar, fırsattan istifade, kovalamaca oynayanlar... Gömleklerinin yağlı kollarıyla terlerini sildikçe de, vıcık vıcık makine yağı büsbütün sıvaşıyordu.

Fabrika ustabaşısı –kırk beşlik, zayıf, kısa boylu– başını kaşıyarak Baba Ferhat'ın yanına geldi. Baba Ferhat, büyük mengenede preslerden birinin kamasını eğeliyor, ilerisindeki freze makinesinin sesine sesini uydurmuş, bir Anadolu havası mırıldanıyordu. Haşlanmışa benzeyen yüzünden sızan ter, yağ lekeleriyle karışıp boynuna, göğsüne, oradan da aşağılara iniyordu. Ustabaşının kendisine baktığını farkedince, işi bıraktı, doğruldu. "Ooof, of bel" dedi. Ustabaşı gülerek Baba Ferhat'ın yanına geldi, bir şeyler konuştular, sonra ustabaşı, tamir odasının yanına gitti. Kapının sağ duvarındaki mermer levhada şalteri indirdi. Atelye çatısı altında dönen ana volan sarsılarak yavaşladı ve fabrika istop etti.

Herkes paydos sanmıştı. Halbuki ustabaşı, tornalardan birinin üstüne sıçradı, düdük öttürdü, ameleyi topladı. Nutuk söyler gibi:

– Bana bakınl diye bağırdı, öğleden sonra iş var... Sabaha kadar çalışacağız belki de.. İsteyen gidebilir, kalan çift yevmiye alacak... İsteyen gider, dedim, zorla değil...

Atelyeye bir sessizlik çöktü. Sonra mırıltılar, fiskoslar başladı, arkasından da Baba Ferhat'ın eğe sesi.

Onuncu presin işçisi çocuk Sami, etrafına bakındı, yutkundu, gözlerini ovaladı... Öyle canı sıkılmıştı ki... "Gitsem mi?"diye aklından geçirdi, sonra caydı... Ustabaşı aksidir. Sami işi bırakır giderse, ustabaşı bir daha fabrikaya adım attırmaz onu. Fabrikanın ameleye ihtiyacı yok ki, kapının önü kendi kadar çocuklarla dolu. Saat ücretlerinin düşmesine sebep hep bu aylak çocuklar...

Ustabaşı kimsenin kımıldamadığını görünce makineden atladı. Gitti şalteri itti. Volanlar dönmeğe başladılar, Baba Ferhat'ın eğe sesi silindi.

Mevsim yazdı. Atelyenin arka pencerelerinden olanca hızıyla vuran öğle güneşi, içerden altı tav ocağının kızıllığını alıyordu. İş Kanunu'na göre fabrika saat birden itibaren paydos etmeğe mecburdu. Onun için, fabrikanın gürültüsü dışardan işitilir de iş dairesinin kulağına gider diye, ustabaşının emriyle fabrika bekçileri atelyenin tekmil pencerelerini, tavandaki yuvarlak deliklere varana kadar örtünce atelye karardı, tav ocaklarının kızıllığı birden bütün kuvvetiyle meydana çıktı. Çok geçmeden atelyenin elektrikleri yandı, ocaklar tekrar sönükleştiler.

Bunaltan bir sıcak başlamıştı. Baba Ferhat küfrederek gömleğini attı, paçaları düğmeli uzun donunu çemirledi. Gövdesi terledikçe kaşıntı artıyordu.

Çocuklar da gömleklerini soyundular. Kömür ambarına, helâya yalınayak gidip geldiklerinden, ayakları bileklerine kadar simsiyahtı. Preslere çinko levha getiren, kalıplanan karavanaları ambara götüren, depolardan tav ocaklarına maden kömürü taşıyan yardımcı çocuklardan yalnız ikisinin pantolonları uzundu, geriye kalanlar kısa pantolon giyiyorlardı.

Çocuk Sami atelyenin duvar saatına istemeye istemeye baktı: Biri çeyrek geçiyordu daha... Paydosu düşündü. Aradaki zaman hiç bitmeyecek kadar uzun geldi.

Pulanyalar kıvrım kıvrım yonga döküyorlardı. Çocuk Sami düşündü: Öğleden sonra paydos olacaklar diye yiyecek getirmemişti. Karnı pek aç değildi ama, gece belki de acıkır, diye elli kuruş avans almağa karar verdiyse de, vazgeçti. Annesi "Aman oğlum Sami, sakın borç etme... Ay başında taksitimizi ödeyemezsek evimizden atarlar bizi..." diye sıkılamıştı... Makinesinin kolunu çekti, bir karavana daha kalıpladı. Sonra volanı boşa itti ve helâlara yürüdü. Musluklarının başı gene kalabalıktı, sıra bekledi.

Burası atelyenin içinden daha serin olduğundan çocukların hoşuna gider. Fakat ustalar rahat vermez ki... İkide bir kontrola gelirler. Çocuklar kaçar, ustalar kovalar. Yakalanan evvelâ dayak yer, sonra da ceza...

Çocuk Sami musluğun fışkıran ılık suyunda elini yüzünü yıkadı, vücudunu

ıslattı, yaş gövdesini ovdu, serinledi. Başını tekrardan musluğa götürüyordu ki düdük sesleri... Çocuklar kaçıştılar. Sami de tav ocaklarının arkasından usullacık sıvıştı. Ocakların ora müthiş sıcaktı, ıslak vücudu kuruyuverdi. Makinesine geldiği zaman saçlarından başka yaş yeri kalmamıştı. Tekrar alev alev yanmağa başladı.

Celâl usta makinelere teker teker uğruyor, avans isteyenlerin adlarını bir kâğıda yazıyordu. Sıra Sami'ye gelince o "istemem..." dedi.

Saat ikide, bir saatlik yemek paydosu verildi. Çocuk Sami kömür ambarına indi. Ambar karanlıktı, rutubetliydi ama, toprak serindi. İri bir mâden kömürü parçasını başının altına alıp yorgun vücudunu toprağa bıraktı, hemen uyudu... Düdük sesleriyle uyandığı vakit, kontrollar ellerinde elektrik lambaları, çocukları işbaşına kovalıyorlardı. Sami de kalktı. Kaburgaları rutubetten buz kesilmişti. Makinesine geldi.

Karşıda, Baba Ferhat'ın mengenesinin az ilerisinde demirci Şuayp'la kalfası Danyal, kızıl bir demir'e balyoz sallıyorlar, büyük ve ağır çekiçler örse indikçe etrafa kıvılcımlar saçılıyordu. Danyal'ın arkası Sami'ye dönüktü. "Topense" kesilmiş ense saçları, onun yeni yetişme bir delikanlı olduğunu gösteriyordu.

Yüzü görünen Şuayp ustaysa, ellilik bir adamdı. Balyozu kaldırırken boynunda parmak parmak damarlar şişiyor, boyun derisi yırtılacakmış gibi geriliyordu.

Sami, Danyal'ın kollarına imrenerek baktı, kendininkileri düşündü. Onunkiler ipinceydiler... Saçlarının dibinden ılık ılık sızan ter gözlerini yakıyordu. Tekrar helâ aralığına geldi. Musluk'ta elini yüzünü yıkadı, gövdesini ıslattı. Dönüşte, tornacıların alât ve edevat dolabının camında kendini gördü: İpinceydi. Omuzları dar, omuz başları çıkık çıkıktı... Utandı. telâşlandı. Halbuki her şey yerli yerinde, herkes kendi dalgasındaydı. Baba Ferhat, yalnız o, eğe eğelerken arada gözü Sami'ye kayıyordu. Sami sanıyordu ki, Baba Ferhat, o'nun zayıflığına bakıyor... Omuz başlarını avuçlarının içleriyle kapayarak makinesine koştu. Zannediyordu ki, herkes onunla, onun zayıflığıyla meşgul, birbirlerine "Amma da zayıf hal" diye fısıldıyorlardı. Bu his gittikçe büyüyordu... Tam bu sırada, yanındaki presin işçisi çocuk Nuri:

– Lan Sami, dedi, amma da zayıfsın ha!

Sami sarsıldı.

– Ne zayıfı yahu, dedi, sen zayıf değil misin?

– Ben gene de senden etliyim oğlum...

diye, kabaran bir hindi azametiyle, yan yan baktı.

Çocuk Sami cevap vermedi, fakat kahroldu.

Beriki, aceleyle kalıpladığı bir karavanayı çıkardıktan sonra:

– Kollara dikiz! dedi.

Kendi pazusunu şişirip Sami'ye gösterdi. Bu kol, Sami'nin kolundan kalındı.

Sami cevap verse, bir tek kelime söylese ağlayacaktı. Öyle dolmuştu ki... Çömeldi. Makinesinin tozlu ayaklan arasına tortop sıkıştırdığı ıslak gömleğini aldı, giydi.

Çocuk Nuri'yse, çocuk Hadi'ye Sami'yi göstererek bir şeyler fısıldıyordu. Bir ara:

– Allahını seversen bak, dedi, hortlağa benzemiyor mu?

Sami gene cevap vermedi. Şuayp usta yeni bir demir almak için ocağa gidiyordu. Danyal kalfa balyozunu yere bırakmıştı, avuçlarına tükürdü. Baba Ferhat da eğelediği demirin düzlüğünü muayene ederken gülümsüyor, başını sallıyordu. Sanki karşısında birisi varmış da, şakalaşıyorlar gibi. Sami, çocuk Nuri'nin dikkatini başka tarafa çekip, alaylarından kurtulmak için, kâh balyoz sallayanlara bakıyordu, kâh Baba Ferhat'a... Bir ara başını tavana kaldırdı. Volanlardan birinden sarkan bir parça kayış tavanın çürük tahtalarına vurdukça tavan tozuyordu. Sami bunu gözüyle çocuk Nuri'ye işaret etti. Fakat Nuri:

– Sen boş ver orayı... dedi, dediğime bak...

Koca atelye Sami'nin tepesinde dönüyordu sanki. Baskın hava şimdi büsbütün ağırlaşmıştı. Gözbebekleri çukurlarına itiliyordu... Onlara arkasını döndü. Fakat Nuri, elinde bir kınnap parçası:

– Haydi, dedi, getir kolunu... Erkeksen getir de ölçelim... Kiminki kalınmış...

Sami'nin sabrı taştı. Döndü. Onun gırtlağından yakalayıp makinenin volanının arasına... Fakat Nuri'nin sarı ışıklı yeşil gözleri... Onun kolları daha kalındı, yani daha kuvvetliydi. Ağlamağa başladı.

– Ustaaaa, ustaaal Vallahi söyleyeceğim, billâhi söyleyeceğim... Orospu çocuğuyum söylemezsem... Ben zayıfım, hortlağım, sen şişmansın... Ben itim, sen beysin, daha var mı diyeceğin?.. Ben öksüzüm diye herkes bana...

Çocuk Nuri işin buralara varacağını sanmamıştı. İlle "Ustaya söyleyeceğim" sözünden ürktü.

– Sus be Sami be, şaka ettik yahu!..

Sami susmuyordu. İçini çeke çeke ağlıyor, hıçkırıyordu.

– Sus, sus Sami, sus bel.. Yahu şaka ettik bel..

Makinesine geçti.

Saatler çok ağır geçiyordu. Gece yarısından sonra çocukların hiçbirinde hal kalmamıştı. Yalnız çocuklar değil, bütün atelye, ustalar, yaşlı işçiler, herkes, her şey müthiş bir yorgunluk ve ter içindeydi.

Bir ara Sami'nin sırtına tavandan bir parça örümcek ağı düştü, yakmağa başladı. Kaşındı. Öyle tatlı kaşınıyordu ki... Kaşıya kaşıya derisi kabardı. Gömlek kabarmış yere değdikçe dağlanmış gibi acıyordu. Tükrük sürdü, avuçlarını döşeme tahtalarının tozuyla bulayarak sırtını pudraladı. Yanma azaldı... Tam bu sırada arka makinelerde acı bir çığlık koptu. Koşuşmalar... Sami de koştu... On sekizinci presin işçisi çocuk Haydar düşmüş, başı yarılmıştı. Bir taraftan, başının kanayan yerini avucuyla tutuyor, bir taraftan da etrafını alanlara bağırıyordu:

– Ne var yahu, ne var be, ne olmuş yahu? Şimdi ustalar gelir, diyoruz yahu, ceza yiyeceğiz be, ohoool..

Onu dinleyen yoktu. Çok geçmeden ustabaşı geldi, ilkpeşin kalabalığa çıkıştı:

– Dağılın lan, itoğlu itler! Dalga geçmeye fırsat kollarsınız! Haydi, herkes makinesine!

Çocuk Haydar ağlıyordu. Canı yandığından değil –tabiî canı da yanıyordu– ustanın dövüp ceza yazacağından korkuyordu.

Ustabaşı ellerini beline dayadı. Haydar'ın yanındaki makinenin işçisi çocuk Celâlettin'e sordu:

– Nasıl kırdı kafasını bu eşşek?

Celâlettin kekemeydi:

– Uuuyuyordu, düdüdüştü, kakakafası...

Ustabaşı, çocuk Haydar'ı omuzundan sarstı:

– Eşşoğlu eşşekler! Paşa babanızın evinde sanıyorsunuz kendinizi... Çek elini bakiym...

Yaraya baktı, sonra Haydar'ı önüne katıp odasına getirdi.

Ustabaşının odası atelyenin nihayetinde, on basamakla çıkılan, penceresi bol bir odaydı ki, her istediği zaman atelyenin her tarafını buradan görebilirdi, bunun için yapılmıştı zaten. Tavanda geniş kanatlı bir vantilâtör ağır ağır dönüyordu... Ustabaşı ecza dolabından oksijen, tentürdiyot, pamuk, sargı bezi çıkardı. Yarayı yıkadı, sildi, tentürdiyot çaldı ve sıkı sıkı sardı. Haydar korkusundan gık diyemiyordu. Makinesine dönerken, ustabaşının ceza yazmadığına seviniyordu.

Saat iki buçuğa doğru çocuk Sami'nin duracak hâli kalmamıştı. Uykusu dağılsın diye, başını makinenin demirine vurdu, gözkapaklarını çimdikledi, elini ısırdı, tırnağına baktı. Ne yaptıysa nafile!.. Vücudu lapaya dönmüştü. Atelyenin benzin, gazyağı kokan ağır havası başını ağrıtıyordu. Bir ara makinenin yan demirine yaslandı, hafif hafif kestirmeğe başlamıştı ki, birden öyle sendeledi ki, az kalsın yanıbaşında yağlı bir vınıltıyla dönen volanın arasına yuvarlanıyordu, tutundu. Bir görenin olup olmadığını kolladı...

Bütün atelye, tornalar, freze, tav ocakları, presler, Baba Ferhat, Şuayp'le Danyal usta, sarı sarı yanan 75 mumluklar, her şey, herkes Sami kadar bitkindi. Ustaların dökükleri bile artık duyulmuyordu. Sami bir kere daha makinenin yan demirine yaslanıp, yuvarlanmak tehlikesi atlattıktan sonra, kıpkırmızı gözleriyle atelyeye baktı, gördü ki preslerden bir çoğu boş dönüyor... O da makinesini bırakıp helâların oraya sıvıştı.

Ustabaşı, çocuk Haydar'ın yarasını sardıktan sonra, elektriği söndürdü, vantilatörü hızlandırdı. Pencerenin kanatlarını ardlarına kadar açtı. Uyku fena bastırmıştı... Yorgun kollarını çırptı, gerindi, sonra gitti pencerenin demirine dayandı.

Dışarda aydınlık bir gece vardı. Uzaklardan bir gramofon sesi geliyor, civar mahalleler –bunlar işçi mahalleleriydi– geceye gömülmüş karanlık evler kalabalığı halinde alt alta ve üst üsteydiler.

Ustabaşı bunların hiçbirine dikkat etmedi. Gramofon sesine kulak vererek daldı. Çok geçmeden uzun ve helezonlu nefes alışlar ve horultu... Pencereye dayalı kolları gevşedi, bacakları çözüldü, bacakları... Ağır bir yıkılışla beraber başı pencere demirine fena halde çarptı. Çok evhamlıydı... Hemen oda kapısına çıktı, düdüğünü gücünün yettiği kadar üfledi. Bu arada dikkat etti ki, tornalarla preslerden bir çoğu boş dönüyor, fena halde içerleyerek tekrar düdüğüne sarıldı, öttürecekti ki, aklına Celâl usta geldi. Kapıyı açtı, Celâl usta büyük mengeneye yaslanmış, ayakta uyuyor...

Ustabaşı, dudaklarını titreten, gözlerini kısan bir hırsla odaya daldı. Celâl ustayı omuzundan hırslı hırslı sarstı. Celâl usta sıçradı. Beriki basbas bağırıyordu:

– Aferin sana! Bunun için mi getirdik seni amelenin başına? Sen böyle yaparsan amele ne yapmaz? Tornalar boş dönüyor, presler boş dönüyor, freze... Kilovatlar su gibi akıyor, amelenin her biri bir yana dağılmış... Yazık günah değil mi? Vicdansız herifler!

İki ustanın arası oldum bitti açıktı.

Celâl usta uyku sersemliğinin verdiği şaşkınlıktan kurtulunca:

– Fazla patırdı etme! dedi, senin karşında iki paralık amele yok... Ben...

– Ne halt olursan ol! Bu kapıya namuslu adam lâzım.

Celâl usta kıpkırmızı kesildi. Günlerden beri dolmuştu zaten, boşandı:

– Doğru konuş, dedi, doğru konuş, bak... Biz bu dünyada namus için yaşıyoruz. "Buraya namuslu adam lâzım" da ne oluyor? Biz namussuz muyuz?

Kinle bakıştılar. Celâl usta devam etti:

– Çoluk çocuğun anasını ağlatıyorsunuz. Hükûmet İş Kanunu yapar, gün-

de sekiz saat mesai kabul eder, siz fakir fukarayı on sekiz saat çalıştırırsınız. Bu mu namusunuz?

– O senden sorulmaz. Sen, sana tevdi edilen vazifeye bak, üst yanına karışma!

– Peki... Madem benden sorulmaz, ben de bilirim işimi öyleyse... Yarın, eğer bizzat İş Dairesine gidip, her şeyi bir bir ihbar etmezsem, nah, nah bunnarı – bıyıklarını gösterdi – kazıtırım.

Hırsla ayrıldılar.

Celâl usta bütün öfkesine rağmen, gene de atelyenin içine yürüdü. Gördü ki, sahiden de, preslerden birçoğu, tornalar, freze ve öteki makineler boş dönüyor, tav ocakları da kararmağa yüz tutmuş. Çabucak döndü, tav ocaklarının arkasına serilmiş uyuyan iki çocuğu ayağıyla dörtüp uyandırdı, çocuklar kaçıştılar... Sonra helâlara geldi. Baştan birinci aptesanenin kapısını itti. İçerden bir çocuk öksürdü. Celâl usta:

– Hadi, hadi...

diye çıkıştı.

Muslukların başında da bir alay çocuk, Celâl ustayı görünce birbirlerini çiğneyerek kaçıştılar...

Celâl usta, geniş alnının altında kocaman duran burnunu başparmağıyla karıştırarak ikinci, üçüncü aptesanelerin kapılarına da ayağıyla vurup geçtikten sonra dördüncüye geldi. Onu da ötekiler gibi itip geçecekti. İtti. Fakat içerden ses gelmedi. Durdu. Kapıyı tekrar itti, gene ses yok. Bu sefer eliyle itti. Kanat aralandı, kaldı. Kapıya iyice sokuldu. Üstteki yuvarlak delikten içeriye baktı. Helâ karanlıktı. Dikkatle baktı, yerde bir karaltı. Bir çocuğa benzetti. "Ölmüş olmasın?". Kanadı az daha zorladı. Bir insan geçecek kadar aralanan kapıdan içeri sıyrıldı. Aptesane çok fena kokuyordu. El fenerini çıkardı. Yerde yatana sıktı... Bu, sahiden de bir çocuktu. Avup içleriyle sol yanağı aptesanenin sidikli tahtasında, uyuyordu.

Celâl ustanın yüzü tiksintiyle buruştu, çocuğa eğildi. Çocuğun başını yana çevirdi; onuncu presin işçisi çocuk Sami'ydi... Omuzundan hafif hafif sarstı. Çocuk, boğazlanmış bir koyun ağırlığıyla ılık ılık sallandı. Celâl usta tekrar sarstı, tekrar, tekrar. Çocuk her sarsılışta kımıldadı, inledi, sayıkladı, fakat kendine gelemedi. Celâl usta el fenerini söndürdü, arka cebine soktu. Çocuğun sidik bulaşmamış yerlerinden tutarak kaldırdı, kıç üstü oturttu. Neden sonra kendine gelen çocuk Sami, Celâl ustayı görünce fena halde korktu, başladı ağlamağa...

– Vallahi usta, namussuzum ki...

– Sus, haydi sus!.. Kes sesini!.. Bak, üstün başın berbat olmuş... "Kes sesini!" dedik, ohooo!.. Bir soran olursa, "Düştüm" de... Haydi makinene!..

Sami gözlerini silip makinesine geldi.

Celâl usta, fabrikanın uyunmağa elverişli delik deşiğini yarım saatte dolaştı. Pres kanallarında, ambalaj sandıklarında, kömür ambarlarında, çuvalların arasında uyuyan ne kadar çocuk, büyük işçi yakaladıysa uyandırdı, işlerinin başına yolladı, hiçbirine ceza yazmadı.

Gecenin üçüne on vardı. Presçi çocuk Nuri, Celâl ustaya seslendi:

– Usta, şu benim kalıba bak hele... Körlenmiş gene, kesmiyor!

Ustabaşı, odasının kapısında, kollarını kavuşturmuş, sert, bakıyordu. Celâl usta çocuk Nuri'nin makinesini istop etti. Kalıbı muayene ederken Nuri sıvıştı. Yandaki makinede Sami'yse, "ustanın kafese girişine" gülüyordu. Halbuki Celâl usta yutmamıştı, işin farkındaydı ama, "Adam sen del... diye aklından geçirdi, varsın iki direm uyusun fıkaralar... Geberecek değiller yal.."

Atelye sabaha kadar gittikçe artan ağır havasını kaybetmedi. 75'er mumlukların altında çalışan insanlar, zeytinyağına batırılıp çıkarılmış gibi, vıcık vıcıktılar. Frezelerin altları kucak kucak yonga dolmuştu...

Fabrika sahibi sabahleyin erkenden geldi. Kısa boylu, fakat gayet biçimli bir adamdı. Odasına geçti. İlkönce ustabaşıyla uzun uzun konuştu, sonra Celâl ustayla. Fakat Celâl ustaya, ustabaşının şikâyetine dair hiçbir şey açmadı. Celâl usta çıkarken, patron, mavi bir zarf uzattı:

– Bütün gece uykusuz kaldınız...

Celâl usta zarfı teşekkürle aldı.

Beriki ilâve etti:

– Ustabaşıyla barışın olmaz mı?

Zarfın içinde 25 lira vardı.

(*Ekmek Kavgası*, 1949)

3

KAMYONDA

On altı kişilik kamyona, tamam yirmi beş kişi tıkılmıştık. Birtakım yokuşlar tırmanıp, bitmez tükenmez dönemeçleri kıvrılmak yüzünden tutar yeri kalmamış. Kamyonun tekmil vidalarından boğuk, kısık, paslı gıcırtılar yükseliyor, radyatöründeki suysa fokur fokur kaynıyordu.

Deli bir sağnaktan sonra Çukurova'nın kuvvetli mayıs güneşi, kırmızı toprakları öyle bir kavramıştı ki, yol boyunca uzanan bodur çalılar, taze otlar, sa-

ğımızda ağır ağır akan nehir, mavi gökte süzülen geniş kanatlı kuşlar, her şey yorgun görünüyordu.

Kamyonun orta sıralarından birinde oturan dazlak kafalı komisyoncuyla benden başka kravatlı yoktu kamyonda. Ötekiler küçük toprak sahipleri, yarıcı veya üçte birci köylülerdi ki, vilâyete bider, kazma sapı, yahut çapa için ırgat tedarikine gidiyorlardı.

Kamyonun sigara dumanı ve bozulmuş peynir kokan ağır havası içinde dazlak kafalı komisyoncunun sesi durmak bilmiyor, çatırtıyla kırdığı fındığını kuvvetli dişleriyle çiynerken arada canlı kahkahalar atıyordu. Bir ara önündeki sırada oturmakta olan küçük köylü kızına takıldı:

– Öyle mi?.. Benim kızım olur musun? Benim kızım olursan sana yeni fistan diktiririm, toka alırım saçına, sinamaya götürürüm seni.

Kulaklarında kırmızı taşlı âdi teneke küpeler bulunan on, on bir yaşlarındaki kız ufacık ağzıyla edepli edepli gülümserken birden bire ciddileşti.

Komisyoncu:

– söyle, dedi, kızım olur musun benim? Olursan, seni bizim konağa götürürüm. Koccaman konağım var benim, sen akran kızlarım var. İp atlar, beştaş oynar, salıncağa binersiniz...

Kızın yanında oturan kuru, esmer bir delikanlı:

– Nefesini tüketme evendi... dedi, köylü kısmı, mâlûm a... Şeher ekmaynan karınnarı doymaz, içdikleri su yosunsu yosunsu kokmadı mı kanmazlar. Bilmez deelsin a...

Yan sıralarda oturan bir başka köylü:

– Sen nirden olun? diye sordu, şeher uşâsın ellaham...

– Yok, dedi beriki, köylüyüm ben de...

– Köylüsün de ne dimeye alışgın olurlar diyon? Sen alışgın deal mısın?

– Ben de alışgınım tabi ya... Hani sözün gelimi...

Beriki köylü sinirli sinirli devam etti:

– Biz de eyisini bilirik dünyanın. Elimize geçse... Eyi su dururken eşşek bile içmez yosunlu suyu... Hey yavrum hey...

Komisyoncu:

– Bu kız senirı bacın mı?

diye sordu.

Delikanlı:

– Deal, dedi, bacım deal a, kapı bir konşum...

– Nerye gidiyorsunuz?

– Şehere. Aha şu yamacımdaki de'anası...

Kamyonda kırmızı küpeli kızdan başka kadın yoktu. Arkaya döndüm. Deli-

kanlının yamacındaki kadını arandım. Yoktu. Yalnız, kirli, yamalı birtakım paçavralar.

Komisyoncu:

– Hani? dedi, yamacında kadın filân yok ki...

Delikanlı cevap vermedi. Yamacındaki paçavraları araladı. Saçları terli şakaklarına yapışmış, bir deri bir kemik, ufacık bir baş meydana çıktı. Baş, sıranın üzerinde duruyordu; gövde aşağıya kaymıştı. Göz namına donuk, siyah iki yuvarlak, mosmor çukurlarına korkunç şekilde gömülmüştü. Fırlak elmacık kemikleri, sivri burnu, derisi buruş buruş sarı yüzü bulantı veriyordu.

Komisyoncu:

– Nesi var?

diye usullacık sordu. Delikanlı:

– İnce hastalık, dedi, ötegün götürdüm, filimini aldılar; bugün de götürüyom a, kulağasma, umudum yok. İlâç ne de yazdılar, lâkin güç mü yeter almaya? "Verem cemiyetine var dediler", vardık, dilekçe mülekce istediler, ilmühaber, vırt zırt...

Kadının bezlerini örttü.

– ..... eri, giden sene bu vakıtlardı işte... Sen sağol... Allahdan gayrı kimseleri yok. Ben de elimi çeksem hani...

Komisyoncu:

– Anasından hiç hayır yok, dedi, şuna bak, bitmiş.

Eğildi, delikanlının kulağına bir şeyler söyledi. Delikanlı omuz silkti:

– Bana gora hava hoş evendi... Aha kendi, aha da anası... Irazı olurlarsa...

Elini kızın omuzuna koyan komisyoncu:

– Senin adın ne bakim? diye sordu.

– Selvi...

– Söyle bakalım Selvi... Benim kızım olur musun? Bak, anan bugünlük, yarınlık... Allah gecinden versin ama... Sana güzel güzel fistanlar diktiririm, saçına toka alırım... Ortada kalıp ziyan zebil olmak daha mı iyi?

Bütün bunları ufacık ağzıyla gülümseyerek dinleyen kız, gene birden bire ciddileşti.

Komisyoncu:

– Söyle, dedi delikanlıya, sen de söyle de aklına yatsın... Bak anası bugünlük, yarınlık... Şunun bunun elinde kalıp fena yollara sapacağına... Benim ahbaplarımın hepsi de büyük adamlar, hatırlı adamlar... Kimi hâkim, kimi doktor, kimi mühendis... Yaa... iyi bir kapıya yerleştiririm, rahat eder, hanım olur...

– Vallaha evendi bana gora hava hoş. Benimki Allah rızası içün bi şey

meselâ... Anasının hali deha, böünnük, yarınnık. Sennen gitse kendi kazanır meselâ... Öyle mi kız, evendiynen gidecen mi?

Kız cevap vermedi, başını önüne eğdi, kaşlarını çattı.

Komisyoncu işi adamakıllı sıkı tutmağa başlamıştı.

– Sor, dedi, anasına sor...

Yamacındaki bez yığınını dürten delikanlı:

– Öyle mi, Şerife? dedi, duyuyon mu evendinin dediğini? "Selvi'yi bana verirse, diyor, sevabıma alır, eyi bir kapıya yerleştiririm" diyor. Ne diyon? Senin ömrün böünnük yarınnık...

Bez yığınında bir sarsılma oldu. Delikanlının araladığı bezlerin arasından deminki baş çıktı. Çukurlarına gömülü kara gözler Selvi'ye uzun uzun baktı ve iki iri yaş damlası kırışık bir muşambaya benzeyen yüzünden aşağıya yuvarlandı.

Delikanlı:

– Ne diyon? diye üsteledi, ırazı geliyon mu?

Kulağını kadına yaklaştırdı, sonra doğruldu. Komisyoncu:

– Ne diyor?

diye merakla sordu.

– Ne desin fıkara, "vir" diyor...

Bezleri örttü.

Şehrin caddelerini yorgun argın geçen kamyon, taksi durağında durdu. Herkes indi. Toz içinde ve müthiş yorgunduk. Selvi'nin yanındaki delikanlı, Selvi'nin bir çocuk kadar ufalmış anasını kucağından indirdi. Selvi de yanıbaşındaydı. Komisyoncu memnun, Selvi'ye sokuldu, kızı bileğinden tuttu. Elinde hazırladığı bir on liralığı da delikanlıya uzattı. Delikanlı parayı tam almıştı ki, kız bileğini kuvvetle silkip komisyoncudan kurtardı ve anasının yanına kaçtı. Komisyoncunun ablak suratı karıştı. Kızın yanına gitti, kız bu tarafa kaçtı. Delikanlı şaşırmıştı. On lira elinde sarkıyor, bir komisyoncuya, bir kıza bakıyordu. Atik bir hareketle kızın bileğini tekrar eline geçiren komisyoncu, onu hırsla çekti:

– Anan verdikten sonra... Şuna bak...

Kız tekrar elini kurtardı:

– Getmeyecem! diye bağırdı, getmeyecem işte, getmeyecem!..

– Niye?

– Getmeyecem!

– Sana yeni fistan alacam, saçına toka...

– .....?

– Rahat edecen, hanım olacan...

– .....?

Delikanlıya dönen komisyoncu:

– Sor şuna, dedi, niye gitmek istemiyor?

Delikanlı bir iki sıkarladı. Kız bir şeyler söyledi:

Delikanlı:

– Al ağa, al sen şu paranı... dedi, "getmeyecem" diyor, nafile... Halbuki, kendi kazanır ya, akıl işte...

– Peki, ne diyor? Sebep neymiş? Anası bugünlük yarınlık...

– Öyle ama, akıl işte...

– Niye gitmek istemiyor?

– Valla evendi ciğer hanı, malûm a ... "Ben gidersem anama kim su verir, altından kim alır, diyor, anam kurtlanır" diyor...

Yumruklannı beline dayayan komisyoncu, kıza hışımla bakıyordu. Sonra delikanlının elindeki on liralığı çekti, aldı.

– Boklar... diye söylendi, iyilikten ne anlar bunlarl..

Elinde şişkin çantası, tozlu, hantal ve yorgun, uzaklaşırken, yanıbaşımızda bir köylû:

– Doğru, dedi, eyilikten annamak... On liraya danasını anasından ayır, götür efendilerine sat, depe depe kullansınlar... Eferin kız Selvi!

Selvi'nin küpesindeki kırmızı taşlar, kuvvetli güneşin altında sanki gülüyorlardı.

(*Sarhoşlar*, 1951)

Orhan Kemal'in romanları da hikâyelerindeki özellikleri gösterir. Roman yazabilmek için küçük ve uzun hikâyelerde "kalemin bilenmesi" gerektiği kanısındadır:

> *Hikâye bende romana geçişte bir merhale oldu. Kanaatimce küçük ve uzun hikâyelerde iyice bilenmeyen kalem, romanı zor yazar, yahut yazamaz.* (Baydar, *age.*, s. 118)

Romanları üç kümede toplanabilir. a. otobiyografik romanlar *(Baba Evi, Âvare Yıllar, Cemile, Dünya Evi);* bu yoldaki romanları, "Küçük Adamın Notları" genel başlığı altında düşünülmüştür. b. Adana'da toprak ve fabrika işçileri *(Bereketli Topraklar Üzerinde, Kanlı Topraklar, Eskici ve Oğulları),* bu kümede bir de üçleme yazmıştır *(Vukuat Var, Hanımın Çiftliği, Kaçak).* c. İstanbul'da yaşayanlar (*El Kızı, Gurbet Kuşları, Yalancı Dünya, Evlerden Biri* vb.); bu kümedeki romanlardan kimisi birbirine bağlıdır *(Suçlu / Sokakların Çocuğu; Müfettişler Müfettişi / Üç Kâğıtçı);* yine bu kümedeki romanlardan ve uzun hikâyelerden kimisi, Yeşil Çam film senaryoları havasına uygun eserlerdir: Bunlarda apartman sahibinin zengin kızıyla evlenen yakışıklı serseri, serseri milyonerle evlenen avukat kızı, yoldan çıkarılmak istenen yoksul mahalle kızı, sevdiği delikanlı tarafından kirletildikten sonra fuhşa sürüklenen yoksul kız, konsomatris bir annenin namuslu kızı vb. gibi konular işlenmiştir (*Devlet Kuşu, Serseri Milyoner, Bir Filiz Vardı, Küçücük, Sokaklardan Bir Kız* vb.). Orhan Kemal'in, Yeşil Çam için birtakım senaryolar yazdığını biliyoruz; bu romanlara ve uzun hikâyelere, yazarın o yoldaki çalışma alışkanlığının yansımış olduğu düşünülebilir.

Orhan Kemal, hikâyelerinde olduğu gibi, romanlarında da, konularını, içinde yaşadığı, yakından tanıdığı çevrelerden almıştır. Yazar, çok çeşitli çevreleri ve oralarda yaşayan çok çeşitli insanları işlemiştir. Bunlar, gazete haberlerinden ve kitaplardan çıkarılmış masa başı ürünleri değildir, yazarın

yakından tanıdığı yerler ve kişilerdir; canlılığını, hayata yakınlığını oradan almaktadır.

Geçimini sağlamak için durmadan yazı üretmek zorunda kalan yazarın yayınlanan 25 romanı ile 4 uzun hikâyesi (bunlardan kimisi "roman" diye yayınlanmıştır) arasından hangilerinin yarına kalacağı bugünden kestirilemez. Ben, burada, örnek olarak aldığım üç romandan umutluyum.

4

BABA EVİ

Baba Evi, yazarın yayınlanan ilk romanıdır. "Küçük Adamın Notları" genel başlığını taşımaktadır. Dört ciltlik otobiyografik bir dizinin ilk cildidir. Eserde, ilkin Suriye'ye kaçan, oradan Lübnan'a geçen ve büyük geçim sıkıntısı çeken babasının yanında bu sıkıntılara ortak olan yazarın çocukluk ve ilkgençlik yılları anlatılmaktadır.

[Siyasal nedenlerle Adana'dan kaçıp Lübnan'a sığınarak orada sürgün hayatı yaşayan avukat baba, Lübnan uyruklu olmadığı için avukatlık yapamaz; geçimini sağlamak için, karısının bileziklerini satıp, Beyrut'ta küçük bir lokanta açar. İşi yürütemez, lokanta kapanır. Yoksullaşan aileyi işportacılık yapan küçük oğulu Niyazi geçindirmeğe çalışır. Büyük oğul Raşit, bir süre bir basımevinde çalışır; daha sonra da, Adana'ya, babaannesinin yanına döner. Öğrenimini tamamlamak için yeniden ortaokula yazılırsa da, okumaz, işi haylazlığa vurur.]

(Raşit'in bundan sonraki serüveni, *Âvare Yıllar* romanında anlatılmıştır.)

> Aşağıdaki parça, daha önce, *Balık* başlığı altında, bağımsız bir hikâye gibi yayınlanmıştır (*Yeni Edebiyat*, 1940). Bu parça, Orhan Kemal'in yayınlanan ilk nesir yazısıdır. Yazarın *Balık* adlı başka bir hikâyesi daha vardır (*Sarhoşlar*, 1951); bunu onunla karıştırmamak gerekir.

Lokanta iflâs edeli bir ay geçiyordu. Yığınla tencere, sürahi, çatal, bıçak sattık. Gerek bunların parasını, gerekse Niyazi'nin kazandığı, günde yedi sekiz kuruş Sûrî'yi(*) çok idareli harcıyorduk.

Niyazi işportacılık yapıyordu, ben boştum. Babamın ahbaplarından birisi

(*) *Sûrî*, Suriye parası.

bana bir iş bulacağını va'detmişti ama, iki haftadır bir ses çıkmayınca, ben de eskisi gibi, balığa gitmeye başladım.

Pazardı. Hava kapalı ve soğuktu. Zeytin mevsimi olduğu için, uzun sopaları, örme kamış sepetleriyle yerliler zeytin çırpmağa gidiyorlardı. Kamışım omuzumda, ellerim pantolon ceplerinde, ıslak rüzgâra karşı yürürken, ilikleri-mden titriyordum.

Her biri birer oyuncak kadar güzel, dev apartmanların aralarından rıhtıma indim. Beton rıhtımda balıkçılar sıra sıra oturmuşlar. Sağda, tayyare hangarının gerisindeki kayalığa yürüdüm.

Deniz kuduruyordu... Külrenkli sular köpüre köpüre geliyor, kayalara çarpıp gürültüyle parçalanıyordu. Islak pabuçlarımı denizin ulaşamayacağı kumsala gömdüm, kayalardan en yükseğine tırmandım. Oltama solucan taktım, kurşunu bütün kuvvetimle deniz fırlattım.

(...)

Akşama yiyeceğimiz hiç yoktu. Hiç olmazsa bir tek balıkla dönmeliydim...

Birden ismimle çağrıldım; döndüm, Virjin. Hasta annesiyle, bizim evin arkasındaki teneke barakalardan birinde oturan Ermeni kızı. Çıplak ayaklarıyla keskin kayaların üzerinde koşarak yanıma geldi. İncecik entarisi kirliydi, saçları darmadağın...

– Sabahtan beri bir tane bile tutamadım, dedi, şuna bak!

Elinde tuttuğu kırık kamışı gösterdi.

– Kim kırdı?

Rıhtım boyunu işaret etti:

– Pis bir Arap var orada, o kırdı...

İçini çeke çeke ağlıyordu. İpi kamışından kopardım, yumak yaptım, entarisinin cebine soktum...

Ortalık kararıyordu. Tayyare hangarının canavar düdüğü birden acı acı ötmeğe başladı. Bu düdük Avrupa seferini yapan deniz tayyaresinin limana yaklaştığını bildirirdi.

Virjin iri siyah gözlerini bana çevirdi:

– Sen de mi tutamadın?

– Tutamadım...

Denize döndü, rüzgâr saçlarını uçuruyordu...

– Annem çok hasta... diye mırıldandı.

– Nesi var?

– Göğsü tutuyor, kan tükürüyor...

– Hastahaneye niye yatırmıyorsunuz?

– Bizim paramız yok ki...

– Akrabalarınız?

– Hiç kimsemiz yok... Amcamlar var ama... Amerika'da...
– Eee?
– Bizi unuttular...
– Neden?
– Zengin oldular...
– Sahiden de ha... Bizim de zengin hısımlarımız var memlekette...
– Siz zengin miydiniz?
– Zengindik... Tarlalarımız vardı, otomobilimiz...
– Şimdi niye böyle?
– Bilmem... Allah öyle istedi herhalde...
Virjin'in gözleri birden parladı:
– Annem üç sene daha ölmese, ah...
– Nolacak?
– On dört yaşımda olurdum...
– Annene ne?
– Şinorik ablam diyor ki, üç sene sonra adamakıllı para kazanabilirmişim...
Kirli bacakları kalın ve bembeyazdı. Devam etti:
– O on üçünde başlamış...
– Neye?
– Para kazanmaya...
– Nasıl?
– Geceleri evine adam alıyor...
– Yani, orospuluk... Orospu mu olmak istiyorsun?
– Yoo... Ben, anneme bakmak için...
– .....?
Deniz uluyordu. Uzaklarda bir şamandıra, denizin üzerinde yükseliyor, sonra gümbürtülerle parçalanan karanlık suların uçurumunda kayboluyor, az sonra tekrar çıkıyordu.
Virjin hâlâ denize bakıyordu. Bir ara bana döndü. Bir şey söyleyecekti ki, koca bir dalga yuvarlana yuvarlana geldi, ona çarptı. Kız kendini tutamadı, kucağıma devrildi, ikimiz de sırılsıklam olduk.
– Haydi, dedim, gidelim... Bugün bize denizden ekmek yok...
Tam kalkacaktık, benim kamış sert sert oynadı. Hemen ipi topladım, oltada kocaman bir balık. Sevinçle çıkardım, karnını yardım. Virjin yaptıklarıma hayran hayran bakıyordu...
Kalktım. Kuma gömdüğüm pabuçlarımı aldım. Hava ayaza çevirmişti. Çeneleri vuran Virjin:

– Donuyoruuum..., dedi.

Islak ceketimi çıkardım, onun yaş omuzlarına koydum.

Şehrin tekmil ışıkları yanmıştı. Burç meydanını geçtik. Re's Beyrut'a geldik. Türk konsolos muavininin evi önünden geçerken Niyazi'ye rasladık.

– Topu topu bir tane mi? diye sordu.

– Napiym, dedim, deniz öyle azgın ki...

– Biz akşama kadar taban tepelim, koca Beyrut'u arşınlayalım, efendi bir tek balıkla gelsin...

Cevap vermedim. Bizimle birlikte yürümeğe tenezzül etmiyormuş gibi, adımlarını açtı.

Virjin:

– Kardeşin amma da çalımlı hal, dedi.

Ortalık iyice kararmıştı. Bizim eve dönülen köşenin başındaki Nasrânî bakkal, lüks lâmbasını yakmıştı. Virjin'den ceketimi aldım. Ayrılacaktık ki, birden elimi tuttu:

– Sana bir şey söyleyeyim mi?

– Söyle...

– Ya yapmazsan?

– Belki yaparım...

İçini çekti:

– Annem bu gece ölecek...

– Hadi, ağzını hayra aç, deli...

Entarisinden sular damlıyordu.

– Ölecek kardeşim, ölecek...

Sonra:

– Dediğimi yapacaksın değil mi?

diye kolumu tuttu.

– Söylemedin ki...

– Annem üç gündür aç, hiçbir şey yemedi... Şu balığı versen de ızgarasını yapıp yedirsem...

Derhal uzattım. Sevinçle aldı, koşa koşa gitti.

İçim, Virjin'e karşı ezile ezile eve geldim, kapıyı çalarken "Allahın herhalde bana sevap yazdığını" düşünüyordum.

Kapıyı Niyazi açtı, beni görünce haber verdi. Babam:

– Gel bakalım süre devesi, dedi, sabahtan beri aptal aptal dolaştın tabiî, değil mi?

– Yoo... dedim, dolaşmadım ama, balık da tutamadım... Deniz öyle berbattı ki...

Niyazi atıldı:

– Topu topu bir tane tutmuş... Bizim tabanlarımız patlıyor bütün gün dolaşmaktan...

Babam annemlere parladı:

– Kar kapıyı mı aldı? Nedir bu? Olmazsa maltızın içine girin... Koyun şu balığı ızgarayal

Annem balığı istedi.

– Ne balığı? dedim, balık ne gezer?

Babam, Niyazi'ye döndü:

– Hani ulan, "Bir balık tutmuş" diyordun?

– Ne biliym nâptı... Yolda gördüm, bir balık vardı elinde...

Babam tepeme dikildi:

– Nerde lan balık?

Niyazi:

– Heye, tutamadın ki... Şu Ermeni kızıynan gelmiyor muydun? "Bir taneden başka tutamadım" demedin mi?

Çaresiz:

– O kıza verdim, dedim, annesi üç günden beri...

Babam bir parladı:

– Evde gaz yok, ekmek yok, şeker yok, üstte kalmadı, başta kalmadı, ben ne haltedeceğimi düşünüp dururken, sen tut elin orospularına sehâvet yapl Allah mısın da rızk veriyorsun ulanl

Ve mükemmel bir dayak.

Ta gece yarısına kadar söylendi durdu.

Yatağa girdim, yorganı tepeme çektim, "Ne biçim dünya bu?" diye düşündüm. "Bütün gün rüzgârın, yağmurun altında sırılsıklam ol, titre, öl, üstelik dayak ye, söz işit..."

Gece rüyamda Virjin'i gördüm. Bembeyaz dişleriyle gülüyordu.

(*Baba Evi*, VIII, 1949, s. 42-47)

5

MURTAZA

Bu eserde, insancıl bağlardan kopmuş, bağnaz ve katı bir görev anlayışının, kişileri zorbalığa yönelttiği, bir yandan da gülünçleştirdiği gösterilmiştir.

Adana'da bir çırçır fabrikasında gece kontrol yardımcısı olan Rumeli'li göçmen Murtaza, herhangi bir çıkar karşılığı olmadan, sırf görev aşkı ve görev ahlâkı ile, fabrikayı disipline sokma hevesine kapılarak, işçilere göz açtırmaz; böylece, görev ahlâkı, zorbalık ahlâkına dönüşür. Bu ödün vermeyen ve küçük işini çok büyük görüp çok ciddîye alması yüzünden de gülünçleşir. Bir eleştirmen, onu bu bakımdan "Türk Don Kişot'u" olarak tanımlar (Adnan Binyazar, *Türk Dili*, Temmuz 1970). Gerçekten de, kafasındaki olmayacak bir hayali (bütün toplumu disiplin altına alma hayalini) gerçekleştirme uğruna didinip duran ve yaptığı işlerle gülünçleşen Murtaza, Don Kişot soyundan gelme bir roman kişisi sayılabilir.

Romanda gülünçleştirilen otorite ve disiplin düşkünlüğü yerilirken, Türkiye'nin de 1940'lı yıllarda Alman faşizminin etkisiyle bir "Millî Şef" dönemi yaşadığını gözden uzak tutmamak gerekir.

Gözleri kapalı olarak göreve bağlı kalma düşüncesi, Türk edebiyatma ilkin Ziya Gökalp'ın *Vazife* (*Yeni Hayat*, 1918) adlı şiiriyle girmiştir. Orada şöyle dizeler var:

(...)
Ben askerim, o, üstümde kumandan,
Baş eğerim, her emrine sormadan.
Gözlerimi kaparım!
Vazifemi yaparım!

Hikmetini sormam, ince elemem,
Âmirimdir, ona karşı gelemem!
Haklığına eylemişim kanaat,
Benden ona kaytsız şartsız itaat!
Gözlerimi kaparım!
Vazifemi yaparım!

Benim hakkım, menfaatim, arzum yok,
Vazifem var, başka şeye lüzum yok.
Aklım, fikrim düşünmezler, duyarlar,
Ondan gelen emirlere uyarlar.
Gözlerimi kaparım!
Vazifemi yaparım!

Ziya Gökalp'ın "İttihat ve Terakki" döneminde yetiştirmek istediği, "hakkını aramayan, aklını fikrini kullanmayan, emirlere kayıtsız şartsız uyan Os-

manlı tipi insan, sanayileşme döneminde fabrika sahibinin istediği robot insan tipine dönüşmüştür. *Modern Zamanlar* filmindeki Şarlo, bunun en ünlü örneğidir.

İnsan psikolojisini konuşmalarla verme yöntemini uygulayan Orhan Kemal, burada da, Murtaza'yı, Yanya'lı göçmen ağzıyla konuşturur. Şive taklitlerine düşkünlük gösteren ve o yüzden epey eleştirilen yazarın o yoldaki tutumu, burada en uygun ortamı bulmuştur. Denebilir ki, roman kahramanı Murtaza, eğer kendi ağzıyla konuşmasaydı o kadar etkili olmaz, eser çok şey kaybederdi.

Murtaza romanında işlenen tema, otuz iki yıl sonra, Haldun Taner'in *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım* (1964) adlı oyununda, başka bir kou içinde işlenmiştir.

Orhan Kemal, küçük bir roman olan *Murtaza*'yı sonradan genişleterek büyük roman biçimine sokmuşsa da (1969), eser, bu yeni biçimiyle yoğunluğunu kaybetmiştir.

[Bir Rumeli göçmeni olan Murtaza, Çukurova'ya yerleştirilmiştir. Uzunca bir süre mahalle bekçiliği yaptıktan sonra bir çırçır fabrikasına gece kontrol yardımcısı olarak girer. Altı çocuğu vardır. İki kızı aynı fabrikada çalışmaktadır. Dürüstlüğü ve aşırı görev ahlâkı kendisine değil, fabrika sahiplerine yaramaktadır. İşçilere göz açtırmaz. Yorgunluktan iş başında uyuya kalan kendi kızını dahi saçlarından kavrayarak yere fırlatır, kız hastalanıp yatağa düşer. Murtaza'nın cebinde ilâç parası bile yoktur. Kız beyin kanamasından ölür.]

Sabahın üçüne doğru bardan yarı sarhoş dönen Fen Müdürü fabrikaya gelir, odasına çıkar. Kapıcı Ferhat, o sırada helâya gitmiş, yerine oğlunu bırakmıştır. Müdür, kapıcının yerinde olmadığının farkında bile değildir. Müdürün geldiğini oğlundan öğrenen Ferhat telâşlanır.

Murtaza'yı gören kapıcı Ferhat:

– Ah be Mürteza Efendi, dedi, sormazsın başıma gelenleri.

Murtaza'nın elleri arkasındaydı.

– ... İşledim bir büyük kabahat ki, sormal

– Ne gibi?

– Düştüm ocağına Mürteza Efendi, sen bilirsinl

Kırmızı kol bağını azametle düzelten Murtaza'nın kaşları hemen çatıldı.

– Anladık be yahu... Nedir işlediğin kabahat bakayım?

– Gitmişdim, afedersin, dökmeye suyumu. Gelmiş o sıra Fen Müdürü, bakmış yokum yerimde...

Birdenbire öfkelenen Murtaza kıpkırmızı kesildi.

– Sonra?

– Sonra. Bırakmıştım uğlumu yerimde... Yazar şimdi hakkımda lâpor.

Ferhat'ı uzun uzun gözden geçiren Murtaza:

– Oldu mu?, dedi, oldu mu Ferhat? Beğenirsin yaptığını? Bilirsin dururuz ne büyük mesuliyetler altında. Bilirsin nedir vazife? Bilmezsin. Bilmezsin, çünkü gürmedin kurs, almadın büyüklerinden sıkı terbiye; gürseydin kurs, alsaydın sıkı terbiye, bilirdin nedir vazife. Vazife bir sırasında gelmeyecek çişin, kırpmayacaksın gözünü, düşünmeyeceksin evlâdını, demeyeceksin ciyerpâreml Bilirsin ettiler teslim bize ne büyük vazife? Edersin takdir? Yoksa edemezsin?

– Amman Mürteza Efendi...

– Amman ya, helbet... İstersin çağarsın şindi beni, süğsün ana avrat, desin kör misin? Onlar bilmez nedir vazife, çünkü görmediler kurs, almadılar sıkı terbiye büyüklerinden... Amma sen? Yaptın bekçilik, gördün kurs, aldın sıkı dersler. Nâz (nasıl) olmazsın göz kulak favrikaya?

– ...?

– Bilirsin dururuz ne büyük mesuliyetler altında? Edebilirsin takdir? Edemezsin? Etseydin bırakmazdın çocuğunu, gitmezdin dökmeye suyunul

Ferhat'ı tam mânasıyla kumandası altına almak için kabardıkça kabarıyor, tepeden bakışıyla onu ezdikçe eziyordu.

– Geldi suyun, dükeceksin helbetl Lâkin dükmeden evvel, bulacaksın beni, diyeceksin: "Geldi suyum âmirim, dükeceyim suyumu." O zaman ben düşüneceyim; diyeceyim: "Hal Geldi suyu Ferhat'ın, dükmesi lâzımI" Diyeceyim sana: "Git kulübeye, bulayım kapuya lâyık evsafda bir arkadaş, edeyim tâyin, ondan sonra git dük sucâzınıl" Biz büle dersler gördük, aldık bu yolda çok sıkı tâlimatlar! Şindi nestersin benden?

Murtaza'nın ellerine sarılan Ferhat:

– İsterim senden rica, dedi, gidesin müdürümüze, süleyesin yapmış bir cahillik Ferhat, yalvarır küpekler gibi, bakmasın kusura bu seferlik, yazmasın ceza... Diyesin: "Yazıktır Ferhat'a, var beş çocuğul"

Fen Müdürünün aydınlık penceresine bakan Murtaza:

– Bir daha istemem büle mâmele Ferhatl, dedi. Şindi gidecem, süleyecem, ettirecem af, lâkin...

(...)

İğne üzerinde gibi bekleyen Ferhat koştu:

– Ne oldu Mürteza Efendi?

Ferhat'ın uzanan ellerini iten Murtaza:

– Dur geri!, dedi, istemem lâübalilik! Bir meymur, bir âmir karşısında bozmayacaksın arz-ı tâzimatını!

Ferhat'ı gözden geçirdi. Sol üst cebinin açık düğmesi dikkatine çarptı.

– İlikle düymeni, çek ceketini iki yanlara. Ha şöyle...

Ferhat sabırsızlıktan çıldırıyordu. Murtaza nihayet:

– Kızmış çok!, dedi. Olmuşdu ifrit! Dedi: "Bilmez bunlar vazife nedir Mürteza Efendi!" Dedi: "Sanarlar bir vazife benzer piynir ekmek yemeyel Halbuki diyildir bir vazife piynir ekmek!"

– O ne dedi?

– Aç kulaklarını be adam! O süledi bu hisli sözleri!

– ...?

– Dedi: "Veresin bunlara ders, gösteresin kurs, isterim senden!" Dedim: "Çekme kaygu müdürüm... Geçer aklımdan her bir şeyler, düşünürüm..." Dedi: "Yokdur şüpem, diyil mi ki sen aldın eline favrikamı..."

– Etdi mi beni af?

– Dedi: "Girdin araya madem, edeyim af senin hatırın için..."

Murtaza'nın ellerine sarılan Ferhat:

– Sağ ol!, dedi, sağ ol, Mürteza Efendi!

– Hadi şimdi, olsun muinin Allah... Çağarır seni... Vur kapuyu, kusur etme arz-ı tâzimatında, al esas vaziyetini...

Odaya heyecanla giren kapıcı Ferhat'ı ciddî ciddî gözden geçiren Fen Müdürü:

– E... dedi, söyle bakalım... Ne yapacağız seninle böyle?

Ferhat'ın çenesi titriyordu.

– Olmamışdı iki dakika Beyefendi... Bırakmışdım uğlumu yerimde, gitmişdim afedersiniz, dükmeye suyumu... Gelmişsiniz o sıra zâtınız...

– İnsan fabrika kapısını yabancılara bırakır mı? Söyle bakayım! Bırakır mı? O kapı sana emanet edilmiş... Velev oğlun olsun...

Ferhat gözlerini önüne indirmişti.

– Cevap vermiyorsun, çünkü biliyorsun suçlu olduğunu... Bu seferlik dört yevmiyeni keseyim de aklın başına gelsin. Hadi yallah, marş!

İçine bir ateştir düşen Ferhat, Fen Müdürünü yerlere kadar eğilerek selâmladıktan sonra, çıktı. Serseme dönmüştü... Dört yevmiye!... Ay başı geliyordu gene... Yüz lira maaşının altmış lirası kooperatif borcuna kesilecekti. Geriye kalıyordu kırk lira. Bu kırk liranın yirmi lirası ev kirasına gidecekti. Dört yevmiye de üçer liradan on iki, on üç lira, o da kesilirse kalacaktı yedi lira bir şey...

Kulübesine geldi. Murtaza gitmişti. Halbuki affedildiğini söylemişti.

(*Murtaza*, 1952)

6

BEREKETLİ TOPRAKLAR ÜZERİNDE

Bu romanda, köyden Çukurova'ya ırgat göçü ve Çukurova'nın bereketli toprakları üzerinde "bi ekmek derdi" ile yarı aç yarı tok didinen insanlar anlatılmıştır. Bir incelemecinin belirttiği üzere, bu romanda: "Toprak reformunu yapmamış, sanayileşmesini gerçekleştirmemiş, az gelişmiş bir ülkede, Türkiye'de, köylü-işçilerin kahırlı hayatları" yansıtılmıştır (Fethi Naci, *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, 1981, s. 348).

Orta-Anadolu köylerinden birinden, iş ve ekmek parası için Çukurova'ya inen topraksız üç köylü aracılığıyla, fabrikada, inşaat işinde ve tarım işletmesindeki çalışma koşulları gözler önüne serilmiştir. Geri kalmış bir ülkenin sanayileşmeğe kalkıştığı bir dönemde, gaz ocağını dahi bilmeyen bir köyden şehire inip fabrika ile karşılaşan ilkel, sâf insanların şaşkınlığı, çaresizliği; örgütsüz işçi ve köylünün nasıl sömürüldüğ, romanda bütün ayrmtıları ile gösterilmiştir. Çoğu konularını işçi ve köylü kesiminden çıkaran yazar, bu noktayı özellikle belirtir:

> *İşçi sınıfı, köylü benim kaynağım, dayanağım olmuştur. Burjuvalaşmış teknik karşısında ezilen, yok olan insanlar benim insanlarım olmuştur.* (Uğurlu, *age.*, s. 52)

Yazar, anlattığı kişileri, kendi bilgi ve görgü düzeyleri içinde göstermiş; toplumsal bilinçten yoksun kişilere bilgiçlik taslatmamıştır. Bunlar, fabrika sahibinin büyük sömürüsünü değil de, ırgatbaşmın küçük sömürüsünü (işçiden haraç almasını) görebilir ve ırgatbaşmı büyük sömürücüye şikâyet etmeğe kalkışırlar.

"Yapıtlarımda, sosyal sınıflar arasındaki zıtlığın ne olduğunu gösteriyorum" diyen yazar, yalnız roman kişilerinin ağzından değil, kendi ağzından da toplumsal nutuk atmamak gerektiği kanısındadır:

> *Bir sanat yapıtına bile bile öğretici nutuklar sokulmasını Marx ve Engels bile eleştirmişlerdir.* (Y. Kenan Karacanlar, *Orhan Kemal*, 1974, s. 106-107)

Daha önce de belirttiğimiz üzere, toplumun bozduğu en olumsuz kişilerin dahi olumlu bir yanı bulunduğu kanısında olan ve:

> *İnsanoğlu, doğal olarak fena değil, kötü değil. Onu toplumun sosyal şartları kötü yapıyor, hırsız yapıyor, katil yapıyor,*

eşkıya yapıyor. (Turhal Tükel, *Beş Romancı Tartışıyor*, 1960, s. 52)

diyen yazar, burada da, insanlara hoşgörüyle bakmış; gerçekçi bir yazar olarak onların hem kötü, hem de insan yanlarını göstermiştir: kumarcı, asalak, hırsız, parası için adam öldüren Hidayetinoğlu, hastalanınca köylüleri tarafından yüzüstü bırakılan Köse Hasan'ı sırtına alıp helâya götürür, kendi yemeğini ona verir; Pehlivan Ali'nin ölüsü başında hıçkıra hıçkıra ağlar.

Yazar, bütün eserlerinde olduğu gibi, burada da şive taklidine geniş ölçüde yer vermiştir.

Orhan Kemal, gözlemler sonucu topladığı bol malzemenin hepsini romana sokmak istemesinden olacak, üç köylünün çırçır fabrikasından kovulmalarından sonraki bölümlerde, roman fazla dallı budaklı, dağınık bir hâl almıştır. Bu dağınıklığı, zaman zaman, anlatımda da görüyoruz. Bir pilâv pişirme işi şöyle anlatılıyor:

> *Kılıç ustanın isten kararmış küçücük tenceresini sandıktan aldı, torbadan bulgur çıkardı, tencereye su koydu. Üç iri taştan ibaret ocağa talaş parçaları doldurdu, çaldı kibriti. Alacakaranlıkta kuvvetli bir alev yükseldi. Yusuf tencereyi ocağa oturttu.* (s. 106)

Yazar, "Yusuf, isten kararmış küçük tencereyi ocağa koydu" demek istiyor; bunu anlatmak için pek çok lâf ediyor: "Tencereyi aldı, içine su koydu, ocağa talaş parçaları doldurdu, kibriti çaldı, alev yükseldi." Böylece, gazetede tefrika sayısı, kitapta da sayfa sayısı artmış oluyor.

Yazar, bununla da yetinmemiş, ikinci baskısında (1964) romanı yarısı kadar daha genişletilmiş ise de, eklenen sayfaların ve değiştirilen yerlerin esere olumlu katkısı olduğu söylenemez (bk. Fethi Naci, *age.*, s. 345-346)

[Orta-Anadolu'nun seksen hanelik "Ç..." köyünün bir kısım erkekleri, iş için Kayseri ve Sivas'taki fabrikalara gider. Köyde kapı komşu olan üç kişi de (İflâhsızın Yusuf, Köse Hasan, Pehlivan Ali) Çukurova'ya inmeğe karar verir. Bunlardan İflâhsızın Yusuf, daha önce iki ay kadar Sivas cer atölyesinde hamallık yapmış, şehir görmüştür; ötekilerse köyden ilk kez çıkacaktır. Adana'da, "hemşerimiz" dedikleri bir fabrika sahibinin çırçır fabrikasına 325, 330, 350 kuruş gündelikle işçi olarak girerler. Şehirde para biriktirmeği, köye dönerken pompalı bir gaz ocağı alarak komşularını şaşırtmayı hayal ederler. Fabrikada "sulu koza"ya verilen Köse Hasan, bir yerden bir yere günde on iki saat sulu koza taşımakla görevlidir; her gün sırsıklam ıslanır, cam yerine ıslak çuval geçirilmiş pencerelerden vuran ayazla üşür, zâtürrieye yakalanır, ölür. Öbür ikisi, gündeliklerinden haraç almak isteyen ırgatbaşını hemşerileri fabrika

sahibine şikâyet etmeğe kalkışınca, işten çıkarılırlar. Bu kez, gündeliği 350, 400 kuruşla yapı işçisi olurlar. Gönlünü bir şoförün metresine kaptıran Pehlivan Ali birikmiş parasını kadına yedirir; işten ayrılır, sonradan girdiği bir ağa çiftliğinde patoz (batöz) işine verilir. Çok dikkat isteyen bu işde, aşırı çalışmadan bitkin düşünce, bacaklarını patoza kaptırır, parçalanır, ölür. Yapı işinde direnen İflâhsızın Yusuf, duvarcı ustası olur; hayal ettiği gaz ocağını alır, köyüne döner.]

Aşağıdaki parçada, Pehlivan Ali'nin patozda çalışması ve ölümü anlatılmaktadır.

Gece yarısından sonra ikiye doğru ırgatlar işe kaldırıldı. İlk peşin Pehlivan Ali'yla Hidayetinoğlu kaldırılmışlardı. Irgatbaşıyla birlikte patozun yanına geldiler.

Elinde tuttuğu paçavralarla toz gözlüklerini uzatan ırgatbaşı:

– Bunlan gözünüze takacaksınız!, dedi. Bu çapıtlaman da boynunuzu, boğazınızı gözelce saracaksınız! Gözünüzü açın. Bu işin zorluğu bir iki gündür. Ağa dedi ki, "Gözümün yağını yesinler" dedi.

Yanıbaşında iki gölge peydalandı.

Irgatbaşı döndü, patozun yeni ustasıyla eski muavini gördü. Saygılı bir hâl aldı.

Yeni usta asık yüzlü biriydi.

– Bu adamlar acemi mi?

diye sordu.

Irgatbaşı:

– Acemi... dedi.

– Acemi adamdan koltukçu olur mu?

– Nâpak usta? Eski koltukçuları ağa dehledi, yerlerine bunlan yetiştir dedi...

– Daha düşük haftalık vermek için senin de işine geldi değil mi?

– Benim elimde ne var?

– Kırk beş kişilik patozda da otuz beş kişi çalıştırıyorsun... Farkında olduğumu unutma!

Irgatbaşı cevap vermedi. Patozun demir tekerleğine basıp yukarı çıktı.

– Gelin!

Pehlivan Ali'yle Hidayetinoğlu da çıktılar.

– Beri bakın... Burası var ya, ağzıdır patozun. Bakın, içerde bıçaklar var, su gibi döner. Aşağıdan verdiklerini burdan içeri sokacaksınız. İşiniz bu. Yalnız, kendinize mukaat (mukayyet) olun, ayaklarınıza sahap olun! Eliniz işde, gözünüz oynaşda olmasın. Zihninizi burya verin. Bu işin zorluğu bir iki gündür. Ondan sonra...

Pehlivan Ali vaktiyle çırçır fabrikasında çalıştığı "kırma tablacılığa" benzetmişti bu işi. Esasta iki iş de ayniydi. Öteki, pamuk kozasının kuru kabuğunu kırıyordu; bu, olgun buğday başaklarını. Ama aralarında gene de müthiş fark vardı. Orda kapalı yerde, soğukta iş görmüştü; burdaysa buğday, yahut arpanın yaldız sarısı gibi savrulup sıcakta terli vücutları kötü kötü yakan tozu ve tepeden keskinlemesine vuran müthiş güneş altında.

– Boyunnarınızı eyice sarınl

Sardılar.

– Gözlükleri de dakınl

Taktılar.

Alacakaranlıkta dev gibi harman makinesinin üstünde dimdik duruşlarıyla pilotları hatırlatıyorlar, külrenkli bir aydınlıkla uzanan göğün altında heybetle dikiliyorlardı.

Irgatbaşı sözünü bitirip yere atladı.

Patoz ustası hâlâ patozun yanında dikilmekteydi.

– Eski koltukçulara niye yol verdiniz?

diye sordu. Irgatbaşı:

– Ben vermedim, dedi. Ağa yol verdi...

– Sebep neydi?

– Bilmiyorum...

Nerdense peydahlanan Kemal Cesur:

– Irgadın arasına fit sokuyorlardı... dedi.

Usta döndü, baktı.

– Ne gibi yani?

– Hiç. Yimek beğenmezler, epmek beğenmezler... Pilâvlarında taş çıksa ağamıza söğer sayarlar. Allaha bile söğerler...

Irgatbaşı onları bırakıp, tarla içinde serilmiş uyuyan ırgatlara taraf gitti.

Usta:

– Sen ağanın neyisin?, dedi.

Kemal Cesur şaşırdı:

– Ben mi? Hiçbir şeysi değilim.

– Ben de vekili bellediydim...

– Ne vekili olacam? Ben kendi dalgamdayım usta... "Karavanaları devirek" diyor. Doğra mu? Basılan, işenen yere cenâballahın nimeti devrilir mi?

– .....?

– Enbiri cendermeler... Onun yüzünden Allahına kadar dayak yiyeceğiz.

Usta kısa kesti:

– Peki peki, hadi, geç işiyin başınal

Kemal Cesur bozularak uzaklaştı. Bu ustayı da beğenmemişti. Irgatbaşının yanına geldi.

– Bu ustada da iş yok ağa.

– Niye?

– Kendine adam adam lâf veriyok, bizi it gibi koğuyor. "Peki peki, geç işiyin başına"ymış...

Irgatlar tekmil uyandırılmıştı. İş başlamak üzereydi. Birden traktörün mazot kokulu homurtusu ortalığa yayıldı. Irgatbaşı patoza taraf koştu. Üstüne çıktı, yeni koltukçulara son talimatı verdi:

– Demetleri burdan böyle alıp, burdan içeri sokacaksınız. İşiniz bu. Lâkin kendinize mukaat olun!

Bu sırada, patozu işleten uzun kayış da deli deli dönmeye başladı... Demetleri verecekleri deliğe eğilip baktılar. Mihanikî bir şakırtı ile sertçe işleyen birtakım âletler...

Irgatbaşı:

– Bakın, dedi, deli deli dönüyor. Dalga geçmeyin. Eliniz işde, gözünüz oynaşda olmasın. İş görürken aklınızdan her bir şeyi atın. Bu işin zorluğu bir iki gündür...

İş başlamıştı.

Aysız, fakat aydınlık göğün altında koca koca demetler patoza koşturuluyordu. Demetleri alan Hidayetinoğlu, Pehlivan Ali'ye geçiriyor, o da patozun ağzından içeri veriyordu.

Irgatbaşı, elleri belinde, çeyrek saat kadar seyrettikten sonra:

– Eferim, dedi, eferim ulan size!

Gösterilecek başka şey kalmamıştı. Bundan ötesi koltukçuların dikkat, sabır ve tahammülüne kalmış bir şeydi.

Yere atladı.

Sonra sonra iş tabiî seyrini aldı. Pehlivan Ali'yle Hidayetinoğlu birkaç saatlik değil de, on beş yirmi yıllık tecrübeli koltukçularmış gibi, normal çalışma temposu içinde eridiler.

Koşturulan demetler, savrulan saman ve toz, her şeye hâkim motör homurtusu, patozun mihanikî şakırtısı...

Saatler geçti.

Güneş tam tepeye yükselip de ortalık hamam halvetine dönünce, Pehlivan Ali'yle Hidayetinoğlu baygınlıklar geçirmeğe başladılar. Bir an soluk almağa imkân yoktu. Birbiri peşi sıra gelip gelip dayanan koca demetleri patozun ağzından içeri vermek zorundaydılar. Aksi halde demetler demetlerin peşi sıra birikiveriyor, işin durması gerekiyordu. Buysa bir makine düzeniyle tutturu-

lan çalışma ahengini bozduğu için, her şeyden önce, destecileri öfkelendiriyor, güneşte sinirleri alabildiğine gerilen insanlar basıyorlardı küfürü.

İkindiye doğru küçük ağa otomobiliyle geldi.

– Nasıl?, dedi, becerebiliyorlar mı?

Irgatbaşı sarı sarı parlayan dişlerini göstererek güldü:

– Sayende, top gibi!

– Aferin. Çifte haftalığı hakettiler desene...

– Senin canın sağ olsun...

(...)

Gözüne patozun yeni ustası ilişmişti. Adam patozun yanına uzanmıştı, dirsek keyfi yapmaktaydı. Küçük ağa yanına gelince ayağa kalktı.

– Yeni koltukçularımız nasıl?

Usta:

– Şimdilik fena değiller ama, dedi, bu işler malûm a...

– Elbirliği ve hüsnüniyetle olursa, başarılmayacak iş yoktur. Biraz ırgatbaşı, biraz siz gözkulak olursanız...

– Vallahi ağa... En nazik, en tehlikeli yer...

– Onun için "gözkulak olun" dedim...

Usta kesti attı:

– Herhangi bir sakatlık olursa ben mes'uliyet kabul etmem!

Küçük ağa birden kızdı. Şu anda yeni bir usta bulmak kaabil olsa derhal defederdi.

– Peki peki... dedi. Herhangi bir sakatlık olursa mes'uliyet bana ait!

Yanında ırgatbaşı, otomobiline doğru yürüdü.

– Amma da boktan adammış bel

Irgatbaşı hak vererek gülümsedi. Beriki:

– Gel hafta görüşürük, dedi. Amasya'nın bardağı, biri olmazsa biri daha! Sen heriflere koltuğu ver. Bizim milleti bilmen mi? Koltuğu ver, temam...

Otomobiline bindi.

Paydosta pehlivan Ali'yle Hidayetoğlu'nu bir kenara çeken ırgatbaşı:

– Eferim ulan!, dedi. At da size, avrat da... Açın gözünüzü. Ağa dedi ki, "Böyle çalışırlarsa çifte haftalığı hakettiler, gözümün yağını yesinler" dedi. Bu hafta bitsin bu harmanlar, ağa bundankelli (bundan sonra) töbe bırakmaz sizi!

Karamaça Veysel'in oraya sevinçle geldiler.

Ali:

– Çift haftalığı hakettik arkadaş!, dedi. Dağılım günü şehre inip haftalıkları aldık mı... Doğru nereye?

Hidayetinoğlu:

– Heye amma, dedi, kafaları çekmeden olmazl

– Çekerik...

– Irakı mı içerik, şarap mı?

– Hangisi zorlu?

– Irakı gibi var mı? Aslan südü...

Pehlivan Ali'nin kıpkırmızı yüzünden ter sızmaktaydı.

(...)

Gözleri yanıyordu. Boyunlarını sıkı sıkıya sardıkları bezlere rağmen, samanın incecik tozu terli bedenlerini şiddetle gidiştiriyor, hart hart kaşınıyorlardı.

Birbirlerine sırtlarını kaşıttılar.

Sonra iş tekrar başladı. Günün en sıcak saatlarıydı. Tekmil tabiatı kavrayan bir sıcak, nefesi kesen, serçe solutan bir sıcak ortalığa hâkimdi.

O ve ertesi günler böylece geçti.

Daha ertesi gün, patoz ustasının küfürüne dayanamayan muavin, makineleri yağlamakta olduğu yağdanlığı kaldırıp attı:

– Ne bu bel Günde yirmi saat, elimde yağdanlık, Allahım şaşıyor, gene de fos. Herkesin ırzı, namusu senin ayağının altında mı?

Şehrin yolunu tuttu.

Yağdanlığı yerden alan usta:

– Cehenneme kadar yolun var, dedi.

Makineleri kendisi yağlamaya başladı. Sebebini soran ırgatbaşıya da:

– Sana ne? diye çıkıştı, git işine bak senl

Irgatbaşı cevap vermedi, işinin başına döndü. Canı adamakıllı sıkılmıştı. "Pis salakl, diye söylendi, gel hafta görüşürükl"

Ustaya ters ters baktı.

Elinde yağdanlık, kurşunî kasketinin altında öfkeli ve kıpkırmızıydı. Yıllardır içinde yuvarlandığı bu işlerden bıkmış usanmıştı.

(...)

Yola baktı. Küçük ağanın otomobili tozu dumana katmış geliyordu. İşine devam etti.

Otomobil, patozun yirmi metre uzağında durdu. Küçük ağa direksiyondan atladı. Kolları dirseklerine kadar sıvalı, püfür püfür beyaz gömleği, incecik sadakor pantalonu, geniş kenarlı beyaz hasır şapkası...

Patozun yanında durmuştu gene. Beline dayalı yumruklarıyla, görülen işe bakmaya başladı. Kızgın güneşin altında desteciler kantere batmışlardı. İnsan tahammülünün üstünde bir sıcak. Sonra ter... Tuzlu ter, gözleri, haşlanmış deriyi yakan keskin ter, kızgın toprağa kan damlası kıvamında düşen ter.

Küçük ağa yanıbaşında dikilen ırgatbaşıya döndü:

– Aferin Cemo, dedi, aferin! Bu iş bu hafta biter, gerisine karışma.

– Millete soluk aldırdığım yok ırzıma nikâhıma... Senin canın sağ olsun. Ben de Cemo'ysam, bu iş bu hafta biter!

– Yeni koltukçular?

– Allahımı inkâr edeyim, Zeyno'dan da iyi, Şamdin'den de...

Ağa, memnun, ırgatlara baktı. Birden coştu:

– Ha babam kardaşlarım ha!

diye bağırdı. Irgatlar yekindi. Koca koca demetler daha büyük bir hızla patoza uçurulmaya başladı. Öyle müthiş bir çalışmaydı ki... Küçük ağa bu tempoya kendini kaptırdı, patoza az daha sokuldu.

– Ha babayiğitler ha, ha arslanlar ha! Bu hafta bitirin bu işi, ben de insansam...

Irgatbaşı ağadan geri kalmamak için:

– Devir, devir, devir!!!

diye bağırdı.

– Ha babam kardaşlarım ha!

– Devir ha, devir ha, devir!

İş, baş döndürücü bir hâl aldı.

– Devirin ha, devirin ha, devirin!

Beden kalınlığında demetler, patozun doymak bilmeyen ağzından içeri devriliyordu. Irgatlar kinle, öfkeyle, hınçla çalışıyorlardı. İnsan gücünün üstünde bir çalışmaydı. Damarlardan kan değil, milyonluk kilovatlar akıyordu sanki.

Arada tersten esen sıcak, kavurucu hava, sarı pırıltılarıyla ortalığa savrulan saman tozunu Ali'yle Hidayetinoğlu'na çeviriyor, toz gözlüklerine rağmen, gözlerine girip yakıyordu. Bir ara gözlerini açamaz hâle geldiler. Fakat işin müthiş temposuna öyle kapılmışlardı ki...

– Devir ha, devir ha, devir!

Devriliyordu. Pehlivan Ali'nin gözleri yumulmuştu iyice, açamıyordu. Açsa cayır cayır yanıyordu. Mank (sersem) olmuştu. Terden su gibi paçavralar boynundan kaymıştı. Saman tozundan her tarafı biber sürülmüş gibi kavruluyordu.

– Devir babam, devir babam, devir!!!

Paydos çoktan geçmişti. Hâlâ:

– Devir ha, devir ha, devir!!!

Ali birden sendelledi, doğrulurken koca bir demet muvazenesini bozdu. Hiç kimse farkına varmadı. Hidayetinoğlu bile.

Küçük ağa boyuna:

– Ha babam kardaşlarım ha, diyordu, ha babam kardaşlarım ha!!!

Demetler demetlerin peşisıra. Bir an Pehlivan Ali demetlerin gerisinde kaybolmuştu, ki müthiş bir çığlık ve patozu sarsan kuvvetli bir çırtırı oldu. Desteciler durdular. Hidayetinoğlu elleriyle yüzünü kapayıp, patozdan atladı.

– Ne var? Ne oldu?

Usta koşmuş, motörü, istop etmişti. Irgatbaşıyla ötekiler patozun üstüne fırladılar. Pehlivan Ali'nin terli bir külçeden ibaret ağır gövdesi, patozun ağzını kapamıştı. Güçlü iki ırgat, Ali'yi kurtarmak istediler. Ağır ve baygındı. İki kişi daha yardım etti. Patozun ağzından aldılar. Sıcak havaya peşin taze bir kan kokusu yayıldı. Ali'nin sol bacağı yoktu artık. Birtakım et, sinir, kemik ve kanlı bez parçaları sarkıyor, oluktan boşanırcasına kan fışkırıyordu.

Usta bas bas bağırıyordu:

– Devir, devir, devir... Nasıl? Yüreğin soğudu mu şimdi? Ne bakıyorsun? Makinene attırıp götürsene şehrel

Küçük ağa kireç kesilmişti. Yutkunuyor, ne yapması lâzım geldiğini kestiremiyordu.

– Atsana makinene şunu bel Boyuna kan kaybediyor...

– Şey edin...

– Ne edelim? Şey edinmiş. Sıçtın içine...

– Ben ne yaptım?

Yerinde döndü, imdat aranır gibi etrafına bakındı. Sonra otomobiline doğru yürüdü.

Usta, deheştle gürledi:

– Nereye?

– Candarma, candarmaya...

– Kaçıyorsun değil mi? İnek gibi kaçıyorsunl

Küçük ağa otomobilinin yanını bulmuştu. Titreyen eliyle kapıyı açıp direksiyona geçti, marşa bastıysa da, almadı. Korkusu çılgınlık derecesini bulmuştu.

Patoza taraf baktı. Pehlivan Ali'yi yere indirmişlerdi.

– Allah yardımcımız olsunl, dedi, Allah acısın bize... Şuna bakl Makinesi pislenir diye herifi almıyor!

Irgatlarda bir homurtu, bir derlenip toplanma oldu. Sonra yirmi kişi, taş, demir ve tahta parçalarıyla otomobile hücum ettiler.

– Parçalayın dümbüğün malını!

Ağa, elinde kolçak, otomobili siper alarak tabancasını çekti.

– Yaklaşmayın, yakarım!

Havaya iki el ateş etti.

Irgatlar durakladılar. Müthiş gözleriyle beş metre öteden bakıyorlardı.

Ağa tekrarladı:

– Anam avradım olsun yakarım!

Yirmi kişiden tek cevap çıkmadı. Elleri düşmüştü, çaresiz dikiliyorlardı. Bu sırada derinden derine bir hıçkırık sesi duyuldu. Öfkeli gözler dönüp baktılar. Hidayetinoğlu'ydu. Çömelmiş, başını yumrukları arasına almış, hıçkırıyordu.

Fırsattan faydalanan küçük ağa, lâhzede arabanın önüne geçti, kolçağı alelâcele taktı, yarım tur. Motör homurdandı.

Artık mesele kalmamıştı.

Direksiyona geçti, kısa, seri bir manevra... Araba müthiş bir hızla ileri atıldı, sonra yola düştü. Arkasında beyaz bir toz bulutu kaldırarak uzaklaştı.

Irgatlar büyülenmiş gibi, oldukları yerde dikilmekteydiler. Donmuşlardı sanki.

Birden ustanın sesi yükseldi:

– Bir çul atın zavallının üstüne!

Genç bir ırgat koştu, ırgatbaşının yatağı sarılı iplik çulu çekip aldı, Pehlivan Ali'nin kanlı cesedine örttü.

Irgatbaşı patozun üstünde, başı yumrukları arasındaydı.

Usta:

– Arkadaşlar! dedi, şimdi candarmalar gelecek, ifadelerimizi alacaklar... Allahaşkına doğruyu söyleyin... Sen de lan ırgatbaşı! Ağadan bahşişe konmak için milletin paydoslarını yediğini unutma!

Irgatbaşı hıçkırmaktaydı.

Usta:

– Şimdi ağlayacağına, peşin düşüneydin!, dedi. On saat, durmamacasına tam on saat! Vicdansız herif!

Hidayetinoğlu, Ali'nin yanına usullacık sokuldu. İplik çulun ucunu kaldırıp baktı: Gözlerinde toz gözlüğü. Gülüyor gibiydi. Hidayetinoğlu'nun içi geçti. Oracığa oturuverdi:

– Vay kardaşlık vay! dedi.

Usta:

– Beri gelin, diye seslendi, yanından çekilin fıkaranın...

Fakat kimse çekilmedi. Büyümüş gözlerle bakmaya devam ettiler.

(*Bereketli Topraklar Üzerinde*, XXIV, 1954, s. 258-269)

AZİZ NESİN

(1915-)

HAYATI: Aziz Nesin, İstanbul'da doğdu (20.12.1915). Asıl adı "Mehmet Nusret"tir. Bir süre Daüşşefaka'da okudu; daha sonra Kuleli Askerî Lisesi'ni (1935), Harbiye Mektebi'ni (1937), Askerî Fen Tatbikat Okulu'nu (1939) bitirdi, Fen Okulu'nda iken, Güzel Sanatlar Akademisi'ne de gitti. Subay olarak Anadolu ve Trakya'da çeşitli yerlerde çalıştı (1939-1944), üsteğmen rütbesinde iken askerlikten ayrıldı; *Yedigün* dergisinde, *Karagöz* gazetesinde (1945) çalıştı, *Tan* gazetesine yazar olarak girdi (1945), orada röportajlar, hikâyeler ve köşeyazıları yazdı; Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına muhalefet eden bu gazete, gerici topluluklara yıktırılınca (4.12.1946) işsiz kaldı; Sabahattin Ali ile birlikte *Markopaşa* adlı mizah gazetesini kurdu (1946), o zamana göre çok büyük satış yapan (60.000) gazete kapatılınca, aynı doğrultuda *Malûmpaşa, Merhumpaşa* gazetelerini çıkardı. Amerikan yardımı (Truman Doktrini) aleyhinde yazdığı yayınlanmamış bir yazısı dolayısıyla on ay ağır hapis, üç ay on gün de Bursa'ya sürgün cezasına çarptırıldı (1946-1947); daha sonra, *Baştan*, o kapatılınca *Yeni Baştan* dergilerini çıkardı (1950); Politzer'den yapılan ve *Yeni Baştan*'da yayınlanan bir çeviri ona mal edilerek bir yıl dört ay hapis, ceza süresi kadar da İstanbul'da emniyet-i umumiye nezaretine mahkûm oldu (1950); 6/7 Eylül (1955) olayları için suçlu yaratma çabasına giren yönetimin, o olaylarla hiç ilişkisi olmayan Aziz Nesin'i de tutuklaması, her dönemde iktidarın dümen suyunda giden *Akbaba* dergisi sahibi Yusuf Ziya Ortaç'm dahi sabrını taşırmış, haksızlığı epey sert bir dille eleştirmiştir (*Bizim Yokuş*, 1966). Çeşitli zamanlarda, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, suç icadı yoluyla kovuşturmalar, tutuklamalar, mahkûmiyetler sürüp

gitti (1948, 1949, 1950, 1955, 1961, 1967, 1971, 1984). Böylece, toplam beş buçuk yıl hapis yatmış oldu. Hapishanelerin gediklisi haline gelmişti. Şair Eşref'in ünlü bir beyti vardır:

Haps ile neyf (sürgün) *ile işkence ile ömrü geçer*
İşte Türkiyye'de şair olanın hali budur.

Yazı hayatına şiirle başlayan Aziz Nesin, bu beytin Cumhuriyet döneminde yaşayan simgesi olmuştur.

İlk mahkûmiyetinden sonra, hiçbir gazetede iş bulamadı. Yazılarında adını kullanamıyordu. "İşte o günlerde iki yüzden çok takma adla çeşitli gazete ve dergilere yazılar yazdı. Bunlar başyazı, köşeyazısı, röportaj, inceleme, polisiye romanlar, hikâyeler gibi her türde yazılardı." Kullandığı takma adlar gazete sahiplerince anlaşılınca, kendine yeni takma adlar uyduruyordu ("Kendi Hikâyem", *Vatan Sağ Olsun*, 1968, s. 10). İşin ilginç yanı, bu bilinmeyen adlar, Babıâli'de kendini kabul ettirmişti. Yazarlık yapamadığı zamanlarda, geçinebilmek için, bakkallık, muhasebecilik, gazete satıcılığı, kitapçılık, fotoğrafçılık gibi türlü işler yaptı (*age.*, s. 11).

Yazılarında adını kullanamadığı 1950'li yılların ilk yarısında haftalık *Akbaba* mizah dergisinde çalışmağa başladı (1954), derginin yüzde seksen oranında yazılarını imzasız olarak yazdı; İtalya'da uluslararası mizah yarışmasının birincilik ödülü olan "Altın Palmiye" ödülünü kazanınca (1956), gerek *Akbaba*'da, gerek başka yayın organlarında imzası yeniden görülmeğe başladı. *Yeni Gazete, Akşam, Tanin, Günaydın, Vatan* vb. gazetelerinde köşeyazıları, romanlar yayınladı (1955-1978); Kemal Tahir'le birlikte, Düşün Yayınevi'ni kurdu (1956); bir süre sonra kitap deposu yakıldı (1962), yayınevini yeniden kurdu (1964). Daha sonraki yıllarda, kimsesiz çocukları yetiştirmek üzere "Nesin Vakfı"nı kurdu (1972), *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı*'nı çıkardı (1976-1985), "Türkiye Yazarlar Sendikası" kurucuları arasında yer aldı (1974), sendikanın on altı yıl genel başkanlığını yaptı. Ünü Türkiye içinde ve dışında çok yayıldı, "yazıları 23, kitapları 17 dile çevrildi, piyesleri 6 ülkede oynandı" (*age.*, s. 13). İngiltere ve Federal Almanya PEN Klüp'lerine onur üyesi seçildi (1985).

İtalya'da düzenlenen uluslararası mizah yarışmalarında, *Kazan Töreni* ve *Fil Hamdi* adlı hikâyeleriyle birinci seçilerek, iki kez "Altın Palmiye" ödülünü (1956, 1957), *Vatanî Vazife* adlı hikâyesiyle Bulgaristan'da "Altın Kirpi" ödülünü (1966), *İnsanlar Uyanıyor* adlı hikâyesiyle Moskova'da "Krokodil" (timsah) ödülünü (1969); bunlar dışında, bütün eserleri ve toplumsal ve siyasal çalışmaları dolayısıyla, "Asya-Afrika Yazarlar Birliği"nin "Lotüs" ödülünü (1975), Bulgaristan'da "Uluslararası Mizah Kitapları" birincisi seçile-

rek "Hitar Petar" ödülün (1977) kazandı. Türkiye'de de, Gazeteciler Cemiyeti fıkra yarışmasında birincilik ödülünü (1959), *Milliyet* gazetesinin Karagöz oyunları yarışmasında üç *Karagöz oyunu (Karagöz'ün Kaptanlığı, Karagöz'ün Berberliği, Karagöz'ün Antrenörlüğü)* ile Karacan armağanını (1968), *Çiçu* adlı oyunuyla Türk Dil Kurumu tiyatro ödülünü (1970), *Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz* adlı romanıyla Madaralı roman ödülünü (1978), Tüyap'ın düzenlediği "Halkın seçtiği, yılın yazarı" ödülünü (1985) kazandı.

ESERLERİ:

Hikâye:

1 – *Geriye Kalan* (1948)
2 – *İt Kuyruğu* (1955)
3 – *Yedek Parça* (1955)
4 – *Fil Hamdi* (1956)
5 – *Damda Deli Var* (1956)
6 – *Koltuk* (1957)
7 – *Kazan Töreni* (1957)
8 – *Deliler Boşandı* (1957)
9 – *Hangi Parti Kazanacak* (1957)
10 – *Ölmüş Eşek* (1957)
11 – *Mahallenin Kısmeti* (1957)
12 – *Bay Düdük* (1958)
13 – *Havadan Sudan* (1958)
14 – *Nazik Alet* (1958)
15 – *Gıdıgıdı* (1958)
16 – *Kördövüşü* (1959)
17 – *Aferin* (1959)
18 – *Mahmut İle Nigâr* (1959)
19 – *Ah Biz Eşekler* (1960)
20 – *Gözüne Gözlük* (1960)
21 – *Bir Koltuk Nasıl Devrilir* (1961)
22 – *Yüz Liraya Bir Deli* (1961)
23 – *Biz Adam Olmayız* (1962)
24 – *Namus Gazı* (1964)
25 – *Sosyalizm Geliyor Savulun* (1965)
26 – *İhtilâli Nasıl Yaptık* (1965)
27 – *Rıfat Bey Neden Kaşınıyor* (1965)

28 – *Vatan Sağ Olsun* (1968)
29 – *İnsanlar Uyanıyor* (1972)
30 – *Büyük Grev* (1978)
31 – *Yetmiş Yaşım Merhaba* (1984)
32 – *Maçinli Kız İçin Ev* (1987)
33 – *Nah Kalkınız* (1988)

Masal:

34 – *Memleketin Birinde* (1958)
35 – *Hoptirinam* (1960)

Roman:

36 – *Kadın Olan Erkek* (1955)
37 – *Düğümlü Mendil* (1955, "Nur-Hayat" takma adıyla)
38 – *Gol Kralı Sait Hopsait* (1957)
39 – *Erkek Sabahat* (1957)
40 – *Saçkıran* (1959)
41 – *Zübük* (1961)
42 – *Şimdiki Çocuklar Harika* (1967)
43 – *Tatlı Betüş* (1974)
44 – *Sûrnâme* (1976)
45 – *Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz* (1977)
46 – *Tek Yol* (1978)

B İKÂYELER

Aziz Nesin de, bir çok yazar gibi, şiir yazarak yazı hayatına girdi. *Yedigün* dergisinde yayınlanan bu şiirlerde "Vedia Nesin" takma adını kullandı. Daha sonra, gerçekçi hikâyeler yazmağa girişti; bu yoldaki ilk hikâyeleri, tutucu bir dergi olan *Millet* dergisinde yayınlandı (1943). Subay olduğu için, yazılarında kendi adını (Nusret Nesin) kullanamamış, "Aziz Nesin" takma adını kullanmış; askerlikten ayrıldıktan sonra da, bu adı kullanmayı sürdürmüştür.

Tan gazetesinde çalıştığı yıllarda yazdığı köşeyazısı ve hikâyelerde mizah yeteneği belirginleşti, daha sonraki yıllarda mizah türünün en ünlü temsilcisi oldu.

Türkiye'de iki türlü mizah vardır: biri, Nasrettin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa, Bektaşi fıkraları vb. yoluyla, halk arasında sözlü olarak sürüp gelen halk mizahı; ikincisi, Tanzimat'tan sonra Batıdan, özellikle Fransa'dan, aktarılan burjuva mizahı.

Halk mizahı, toplumsaldır; güldürme yoluyla düşündürmeği, toplumdaki bozuklukları sergilemeği amaçlar. Burjuva mizahı ise bireyseldir; egemen sınıfa seslenen bu mizahın gülmek için gülmekten başka bir amacı yoktur; buna, "salon mizahı", "magazin mizahı" adları da verilmiştir.

Aziz Nesin, halk mizahı yolunu seçmiştir. Emeğiyle geçinen halk kökenli bir kişi olmasının da bu seçimde etkisi olmuştur. Onun yazılarında da, mizah araç, düşünmek amaçtır. Okuyucuyu, ele aldığı toplum olayları üzerinde düşündürmeği amaçlar. Bu konuda şöyle der:

> *Gülmecelerimle okurlarıma şunu düşündürmek istiyorum: Yaşadığımız toplum ve bu toplumsal yapı adaletli değildir ve içinde bulunduğumuz koşullar da güzel değildir. Adaletsizlikler-den, çirkinliklerden kurtulmak için, başta kendimiz olmak üzere, çevremizi, toplumumuzu, dünyamızı değiştirme özlem ve isteği yaratmak.* (Aziz Nesin, *Soruşturmada*, 1986, s. 46)

Dünyadaki büyük mizah ve yergiciler (Aristophanes, Samosata'lı Lukianos, Nasrettin Hoca, Moliére, Swift, Çehov, Şarlo vb.) hep bu yolu seçmişler; zorba iktidarları silâh zoruyle devirme olanakları bulunmadığı için, onları silâh yerine mizahla içinden çürütüp yıkma yoluna başvurmuşlardır. Aziz Nesin'in yaptığı da budur.

Yazar, Türkye'nin sözlü halk mizah geleneğini çağdaşlaştırarak; yazılı mizahımızın ustalarını da (Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim, Refik Halit, Osman Cemal, Sermert Muhtar vb.) gözardı etmeyerek, kendi mizahını kurmuş, bunu "ulusal Türk mizahı" hâline getirmiştir. Güncel olan toplumsal sorunlar karşısında nasıl Nasrettin Hoca fıkraları akla gelirse, kimi güncel olaylar ve sorunlar karşısında da, "tam Aziz Nesin'lik" denmektedir.

Yazar, "Niçin yazıyorsunuz?" sorusuna, *"Kendim için yazıyorum"* yanıtını vermiş; bireyci yazarlarla kendi arasındaki ayrımı belirtmek için, bunu şöyle açıklamıştır:

> *Bir yazarın kendisi için yazmış olması, kendisi bütünüyle halksa, halkıyla bütünleşmişse, halk için yazmasına ters düşmez. İşte burjuva yazarlarının bireyci görüşüyle benim görüşüm arasındaki –sözlerimiz tıpkı olduğu halde– büyük ayrım burdadır. (...) Önemli olan şudur: Kendimiz için yazıyoruz, ama kendimiz kimiz, biz neyiz, ne ve kim olmalıyız? Kendisi tüm yaşamıyla halk olmayan, halktan olmayan, halkıyla bütünleşmeyen bir yazarın "Ben halk için yazıyorum!" demesi boş bir savdır. (...) Halkla bütünleşmiş, –halk gibi değil– halktan biri olmuş yazar, kendisi için yazdığı zaman, yazdıkları halk için yazılmış olur. Bu yüzden, burjuva yazarların bireyci görüşe dayanan "Ben kendim için yazarım!" sözleri de çok yerinde ve doğrudur. Onlar da kendileri için yazdıkları zaman, ister istemez, bütünleştikleri, bir parçası oldukları burjuva sınıfı için yazmış olurlar.* (*Soruşturmada*, s. 108-109).

"Kendimiz kimiz, biz neyiz?" diyen yazar, "Nesin" soyadını niçin aldığını şöyle açıklar:

> *... Kendime "Nesin" soyadını aldım. Herkes "Nesin" diye çağırdıkça, ne olduğumu düşünüp kendime geleyim istedim.* (*Vatan Sağ Olsun*, s. 7)

Böylece, "Kendini bil" sözüne dayanan Sokrates felsefesine bağlanmış oluyor.

Otuz beş yıllık yazarlık hayatımda, egemen sınıflar için, o sınıfın işine yaracak tek yapıt değil, tek tümce değil, tek satır bile yazmadım. (*age.*, s. 108)

diyen yazarın magazin hikâyesi gibi görünen kimi hikâyelerinde dahi, toplumsal bir içerik vardır.

2.000'i aşkın hikâye yazmış (*Vatan Sağ Olsun*, s. 12) ise de, bunların ancak dörtte biri kitaplarına girmiş, gerisi gazete ve dergilerde kalmıştır. (Yirmi yıl önceki o sayı, bugün çok daha yükselmiş olsa gerek).

Bir mektubundan (12.8.1989) edindiğim bilgiye göre, hikâyeleri üç kümede toplanabilir:

1. Çağımızdaki Türkiye'nin toplumsal topografyasını veren öyküler. Bunlarda, Türkiye'nin gerçekleri mizah yoluyla yansıtılmış; yurdun her sınıfından, her katmanından insanlar olumsuz ve olumlu, alçak ve yüce yanlarıyla sergilenmiştir. Bu yoldaki hikâyeler, Türkiye'nin toplumsal tarihi için de birer kaynak niteliği taşımaktadır.

2. "Büyükler için masallar" genel başlığı altında toplanan masallar *(Memleketin Birinde, Hoptirinam).* Halk masallarından esinlenilmekle birlikte özü çağdaş olan bu masallarda siyasal yergi ağır basmaktadır. Yazar, "masal" türünü seçmesinin nedenini, bir konuşmasında şöyle açıklar:

> *– Ben halkın masallarında ve hikâyelerinde, fıkralarında, "baskıya karşı direnme" eğilimi gördüm. Bu masal alışkanlığından yararlanarak, kanunlu ya da kanunsuz baskıya karşı "bilinçli" olarak, o iki kitabımı yazdım. (...) Masalda bir soyutlama hali vardır, anlam derinleşiyor. Ama bu soyutlamada büyük gerçekçilik var. (...) Halk soyutlamayı ve "absurde"ü bir fantezi olarak değil, gerçeklerin ve kendi direnmesinin etkili bir ifade aracı olarak kullanıyor. Halk, oyunda, hikâye ve masalda soyutlamayı, belli koşullar altında, ya baskıdan kurtulmak, ya da genellemeye yönelmek için yapıyor. (...) Halk, baskıya karşı başkaldıramadığı için, içini masal yolu ile boşaltmış bence. (...)*
>
> *– O halde sizin iki masal kitabınız da, buna benzer toplum şartları altında yazılmış olmalıdır, değil mi?*
>
> *– Evet, tamamen öyledir. Yaşadığımız son dönemin en zorlu günlerinde yazılmıştı bunlar. 1958-1960 döneminde. Köylü, kendi direnmesini hangi koşullar altında anlatmışsa, ben de o günlerde aynı durumdayım.* (Tahir Alangu, "Aziz Nesin ve Halk Masalları", *Yeni Dergi*, 1966, sayı 23)

3. İnsanın iç dünyasını veren hikâyeler *(Yetmiş Yaşım Merhaba, Maçinli Kız İçin Ev).* Bunlar, mizah türü dışında kalan hikâyelerdir.

Mizah türü, Türkiye'de, uzun süre, edebiyattan sayılmamış, edebiyat tarihlerine alınmamıştır. Seçkin sınıfın yaşayışını anlatmayan, ya da o sınıfı yeren yazılar hep edebiyat-dışı sayılmıştır. Nitekim, halkın yaşayışını ve dilini yansıtan Hüseyin Rahmi'nin eserleri de, bir zamanlar, seçkin edebiyatçılar çevresinde "hâric ez-edebiyat" (edebiyat-dışı) sayılmıştı da; buna, seçkin edebiyatçıların gözdesi Abdülhak Hâmit bile katlanamamış, Hüseyin Rahmi'ye gönderdiği manzum bir mektupta:

Sen iken Türk'lerin Emile Zola'sı
Ne demek kaale almamak üdebâ.
(edebiyatçıların sözünü etmemesi, değer vermemesi)

demişti. İşte bu tutumun sürüp gidişi olarak, günümüzde de, kimi edebiyat tarihi ve antolojilerde, özellikle okul edebiyat ve Türkçe kitaplarında, Aziz Nesin'e yer verilmemiştir. Ne var ki, edebiyat tarihlerine karşın, Nasrettin Hoca, halkın arasında yedi yüzyıl nasıl yaşayıp bugüne ulaşmışsa, Türkiye'de kitapları en çok satılan Aziz Nesin de halk arasında öyle yaşamaktadır. (Bu arada, Yunus Emre'nin dahi, XX. yüzyıla kadar seçkin edebiyatçılarca yoksandığını anımsayalım).

Türkiye'deki bu yoksamaya karşılık, dış ülkelerde, son on yıl (1965-1975) içinde, Aziz Nesin'in eserleri üzerine 16 araştırma, inceleme, okul bitirme ve doktora tezi yayınlanmıştır (Aziz Nesin, *Büyük Grev,* 1978, s. 386-387).

1

KAZAN TÖRENİ

B i r i – Buyurun efendim, rica ederim, böyle buyurun! Bizim gazetecilere karşı son derece şeyimiz vardır. Yaaa...

B a ş k a B i r i – Tebrik ederim Beyefendi.

İ k i n c i s i – Teşekkür ederim. Ama anlayamadım, neyi tebrik ediyorsunuz?

B a ş k a B i r i – Yeni kazanınızı.

– Haaa... Evet, evet... Kazanı değil mi?... Kazansız olmuyor Beyefendi... Kazan çok mühim...

– Büfeye buyursanıza... Bir aperatif... Vali Bey de teşrif edecekler. Nerdeyse, bir yandan çıkar gelirler.

Üçüncü – Zâtıâlinizle bir yerden tanışıyoruz, ama nerden?

Başka Üçüncü – Simanız bana da yabancı gelmiyor. Sizi bir yerden gözüm ısırıyor. Durun bakayım, siz mezbahaya yeni yapılan kapının açılış törenine teşrif etmiş miydiniz?

– Maalesef... Efendim, törenleri aynı güne getiriyorlar, yetişemiyoruz. Bendeniz o gün cam fabrikasına yeni bir baca ilâvesi dolayısıyla yapılan törene gitmiştim.

– Ah Beyefendi, ben o törene maalesef gelemedim. Arkadaşlar söylediler, bir çerkestavuğu varmış, anlata anlata bitiremediler. Efendim, insan her tarafa birden yetişemiyor.

– Durun, durun... Sizi şimdi çıkardım: Siz Japonya'dan satın alınan geminin...

– Tamam, geminin davetine gitmiştim. Ben de sizi hatırladım. Hattâ o gün hep kremalı turta yiyordunuz da, dikkatimi çekmiştiniz.

– Evet, evet... Pek severim kremalı turtayı. Efendim, daha evvel şeydeki ziyafette biraz fazlaca kaçırdığımdan, o canım etlere el süremedim.

Daha Başka Biri – Bu koydukları ne kazanı imiş?

Daha Daha Başka Biri – Vallahi bilmem... Kazan işte... Çamaşır kazanı değil her halde...

– Üzerinize afiyet, midemden çok muztaribim. Hazımsızlık başladı...

– Bendeniz de öyleyim Beyefendi. Son zamanlarda herkes midesinden şikâyetçi. Sârî bir hastalık oldu. Ben yanımda karbonat taşıyorum, isterseniz bir avuç vereyim, yutun.

– Ah, teşekkür ederim. Bundan sonra öyle yapmalı. Ben de yanımda bulundurayım. Öö-Öööö...

– Yaradı Beyefendi... Geğirmek iyidir.

– Öö-Öööö-Üüüüü... Aman, hindi kızartması pek nefis olmuş. Buyursanıza!...

– Teşekkür ederim, ben börekleri tercih ederim.

İçlerinden Biri – Bu şişman zat kim?

İçlerinden Öbürü – Hangisi? Viski içen mi?

– Hayır, öbürü.

– Hani muzu ısırıyor, o mu?

– Öteki.

– Soğuk et yiyor hani?

– Onun arkasında, elini mayonezli levreğe uzatmış...

– Haaa... Bilmem, hep görürüm ama...

B i r A d a m – Maksat tören mören değil... Bütün bu ziyafetler filân hep görüşmemize vesile...

A d a m ı n B i r i – Tabî, ona ne şüphe... Bu ziyafetler de olmasa, görüşemeyeceğiz vallahi... Efendim, eskiden, bendeniz çocukken, peder merhum, bendenizi elimden tutar, her gün bir tekkeye götürürdü. Pazartesileri Üsküdar'da bir Rüfaî dergâhına giderdik; salı günleri Kasımpaşa'daki Nakşıbendî tekkesine; çarşambaları Çürüklük'teki Kadirî tekkesine; perşembeleri Mevlânakapı'daki Mevlevîhaneye... Her Allahın günü bir tekkeye... Orada lokma ederdik. Gani gani yemekler... Bakır siniler dolar dolar boşalırdı...

– Maksat yemek değil, muhabbet...

– Elbette... Ciğerden almıyorsunuz...

– Bendeniz dolmaya bayılırım da... Güzel de yapmışlar.

– Burası ne fabrikası Beyefendi?

– Vallahi iyice bilemiyorum ama, galiba... makinelere filân bakılırsa, bir makine fabrikası olacak.

– Maşallah çok büyük bir fabrika.

– Efendim, ne de olsa medeniyet ilerliyor tabiî... Tavsiye ederim, uskumru dolmaları pek güzel...

– Mersi. Buradan çıkınca şeydeki törene gideceğim de...

– O zamana kadar hazmolur Beyefendi. Tören mi dediniz? Ben de geleyim bari...

– Aaaaa... Tabiî... Buyurun...

– Efendim, insan takip edemiyor, bazı törenleri kaçırıyoruz ne de olsa...

– Maalesef... Geçenlerde gazeteler, Amerika bize atom tesisatı verecekmiş diye yazdı. Sakın burası yeni atom fabrikamız olmasın...

– Şurada kazan mazan diye lâf ediyorlar.

– Kazanmalı, kazanmalı Beyefendi, çalışıp kazanmak lâzım.

B i r İ n s a n – Kurdelâ kesilmeyecek mi?

B a ş k a B i r İ n s a n – Vali Beyefendiyi bekliyorlar.

– Bu fabrikanın sahibi kim, Beyefendi?

– Amerikalıların olacak.

– Hiç zannetmem. Amerikalılar böyle ziyafet miyafet vermezler adama. Fabrika bizim olmasına bizim ya, acaba Tekel İdaresi'nin mi, Sular İdaresi'nin mi?

– Amma yaptınız. Fabrikada su yapılır mı? Ne fabrikası burası?

– Kazan fabrikası.

– Öyleyse Tekel'indir. Herhalde rakı kazanları... Şu adamı her törende görürüm.

– Şu baştakiler mi?

– Davetli mebuslar... Yarın şeydeki açılış törenine geliyor musunuz?

– Tabiî... Gitmesem ayıp olur... Bademler bayat, farkında mısınız?

B i r K i ş i – Memleketin kalkınması her şeyden evvel fabrikalara dayanır birader.

İ k i n c i B i r i – Keşke her gün bir fabrika açılsa... İstakozlar pek güzelmiş...

– Siz istakozu, dünkü törende verilen ziyafette yiyecektiniz... Bu küçük kim? Mahdum mu? Allah bağışlasın!

– Cümleninkini.

– Al oğlum, bak elma mı istersin, portakal mı? Pasta mı? Al yavrum...

– Şişşt!... Beyefendi geldi.

– Kim o?

– Bilmem... Fabrikanın sahibi galiba... Yoksa bakan mı?

– Umum müdür olmasın... Şey... Bendeniz zâtâlinizi bu kadar zamandır tanırım, her törende, her şölende buluşuruz da, sorması ayıp olmasın ama, zâtâlinizin ne iş yaptığını bilmem...

– Bendeniz mi?... Şey... Beyefendi açış nutkuna başlıyor galiba...

– Muhterem vatandaşlar!... Bugün *(çatal bıçak sesleri)* açılış törenini yaptığımız Tegâhtrağa elektrik santralının dördüncü kazanının yerine konması münasebetiyle lepinizi tebrik ederim. Bu kazanı, Amerika'dan hiçbir yardım görmeden, kend kendimize yerine koyduk. Macar millî takımını 3-1 yenen azmimiz, enerjimiz, heyecanımız burada da kendini göstermiş, kazanın tam ocağın üstüne konulmasında, üç Amerikalı mütehassıs, iki mühendis, dört ustabaşıdan başka hiçb kuvvete lüzum gösterilmeksizin, kazan-ı mezkûr, mahall-i mahsusuna kedi kuvvetlerimiz tarafından vazedilmiştir. Ancak, kazan yerine konduktan sonra, içindeki suyun bir türlü kaynamadığının sebebi araştırılınca, ocağın altı mere kadar kazandan geride kaldığı görülmüştür. Kazan ağır olduğundan, altına ayrı bir ocak yapılmasına teknisyenler lüzum görmüşlerdir. Bu kazan Yakın-Doğu, Orta-Doğu ve Balkanlar'ın en büyük kazanıdır. Aynı zamanda kalaylıdır ve bakırdır. Kalaylı ve bakır olmakla beraber yalnız iki yerinden deliği olup, bu delikler, hiçbir Amerikan yardımına lüzum görülmeden kendi tarafımızdan tüpü, eczalı pamuk ve karasakızla tıkanmıştır.

Deliklerden akan sular kazanın altındaki ocağı söndüremeyecek kadar cüz'î bir hale getirilmiştir. Eğer Terkos suları kesilmemiş olsaydı, şimdi gözünüzün önünde tecrübesini yapardık.

Bu kazan, Kabakçı Mustafa isyanında Yeniçerilerin kaldırdığı kazan olup, oradan Sadrazam Kırkayak Halil Paşanın konağına götürülmüş ve bu konakta uzun zaman aşure kazanı olarak kullanılmıştır. Sonra yandan çarklı araba vapurunun kazanı olarak uzun yıllar vazife görmüştür. Kazanın dokuz kulpu vardır. Biz ona yeni bir kulp uydurarak fabrikaya koyduk. Bu kazanın...

B i r i s i – Birader, bu kazan uzun sürer, ben gidiyorum.

B a ş k a B i r i – Ben de... Yarın şeydeki törende buluşalım.

– Olur, eyvallah!

– Güle gülel

– Bu kazan...

(Kazan Töreni, 1957)

2

DAMDA DELİ VAR

Bütün mahalle ayağa kalktı:

– Damda deli var!

Sokak, bir baştan bir başa, deliyi seyre gelenlerle dolmuştu.

Önce karakoldan, sonra Müdüriyetten araba ile polisler geldi. Arkadan itfaiye yetişti. Delinin annesi:

– Yavrum, oğlum, in aşağıl.. Hadi çocuğum!..

diye yalvarıyordu. Deli:

– Muhtar yapmazsanız, kendimi aşağı atarım!

diyordu. İtfaiye erleri, deli aşağı atlarsa tutabilmek için branda bezini açtılar. Dokuz itfaiyeci, uçlarından tuttukları branda bezini apartmanın çevresinde dolaştırmaktan ter içinde kalmışlardı.

Komiser:

– Rica ederim, in kardeşim aşağıl

diye yarı korkutmak istercesine, yarı da yumuşak bir sesle deliyi kandırmaya çalışıyordu.

– Muhtar yapın ineyim! Yoksa kendimi ağı atarım.

Yalvarmak, yakarmak, korkutmak, hiçbiri para etmedi.

– Kardeşim, yahu... İn be aşağıl

– Şunlara bak!... Beni aşağı indireceğinize siz yukarı çıksanıza...

Kalabalıktan biri:

– "Muhtar yaptık" diyelim, dedi.

Başka biri:

– Olmaz yahu, dedi, deliden muhtar olur mu hiç?

– Allah Allah... Sahiden muhtar yapacak değiliz ya...

Bastonuna dayanmış bir ihtiyar:

– Olmaz, dedi, sahiden de, şakadan da yapsanız olmaz.

– Belki iner...

– İnmez. Ben bunları bilirim. Bir kere yukarı çıktılar mı, artık inmezler.

– Hele bir kere aşağı insin, kolayl

– İnmezl

Aşağıdan birisi:

– Seni muhtar yaptıkl, diye bağırdı, haydi in aşağıl..

Deli, oynamaya başladı:

– İnmeml Şehir Meclisine üye yapmazsanız, kendimi aşağı atarım.

İhtiyar, etrafındakilere:

– Nasıl, dedi, ben size demedim mi?

– İstediğini yapalım.

– Ne yapsanız inmez. İnsan bir kere dama çıkacak kadar delirdi mi, aşağı inmez.

Komiser:

– Yaptık, dedi, seni Şehir Meclisine üye yaptık. Hadi kardeşim in aşağı da arkadaşlarını bekletmel...

– İnmeml Belediye Başkanı yapın ineyiml

İhtiyar:

– Gördünüz mü, dedi, vaktiyle gerekti. Şimdi hiç inmez.

Ter içinde kalan itfaiye komutanı:

– Yani Belediye Başkanı yapsak ne olur, dedi, yapalım.

Sonra iki elini ağzına boru yapıp yukarıya seslendi:

– İn kardeşim!... Seni Belediye Başkanı yaptık, in de vazifene başlal

Deli göbek atarak:

– İnmem, dedi, bir deliyi Belediye Başkanı yapanların arasında benim ne işim var? İnmeml

– Peki, ne istiyorsun?

– Bakan yaparsanız inerim!

Aşağıdakiler kısa bir tartışmadan sonra,

– Pekiy, dediler, seni Bakan da yaptık!... Haydi artık in aşağı!... İn... Bak herkes seni bekliyor.

Deli, elini burnuna götürüp nanik yaptı:

– İnmem! Bir deliyi bakan yapanların arasına iner miyim ben!...

– Haydi kardeşim, seni bakan da yaptık, öbür bakanlar seni bekliyor. Haydi in!...

– Yağma mı var, ineyim de beni tımarhaneye kapatın! İnmem!...

İhtiyar adam:

– Boşuna uğraşmayın, inmez! dedi. Ben bu delileri gayet iyi bilirim. Sizi de bakan yapsınlar, siz de inmek istemezsiniz.

Deli, barbar bağırıyordu:

– Başbakan yapmazsanız, karışmam, kendimi aşağı atarım.

– Yaptık!... diye bağırdılar, seni Başbakan yaptık.

İhtiyar adam:

– İnmez!

dedi. Deli tekrar oynamağa başladı. Sonra da:

– Kral yapın, ineyim! dedi, kral yapmazsanız kendimi aşağı atarım.

İhtiyarın dedikleri doğru çıkıyordu. Ona danıştılar:

– Ne dersiniz? Kral yapalım mı?

İhtiyar:

– İş işten geçti, dedi, artık ne derse yapmak zorundasınız. Bir kere nasıl olsa Başbakan oldu.

– Seni kral yaptık birader! diye bağırdılar, haydi bakalım, artık in!...

Damda göbek atan deli:

– İnmem!, dedi.

– Ne istiyorsun? Kral da yaptık işte!

– Yaaa... İnmem. İmparator yapın ineyim, yoksa kendimi aşağı atarım.

İhtiyar:

– Atar, dedi.

– Yaptık! diye bağırdılar. Seni imparator yaptık. Haydi gel aşağı!..

Deli:

– Sizin gibi sersemlerin arasında benim gibi imparatorun ne işi var? dedi.

– Peki, ne istiyorsun? Söyle de onu yapalım. İn be kardeşim!...

Damdaki deli:

– Ben imparator muyum?

diye sordu. Aşağıdan bağırdılar:

– İmparatorsun!

– Mademki imparatorum, canım isterse inerim, istemezse inmem!... İnmiyorum işte!

Komiser kızdı:

"Atlarsa atlasın bel... Bir deli eksik olur dünyadan!..."diye düşündü. Düşündü ama, başına bir iş çıkabilirdi. İtfaiye komutanı, ihtiyara:

– Şimdi ne yapacağız? diye sordu, bu deli hiç aşağı inmez mi?

– İner.

– Nasıl?

– Bırakın da ben indireyim!..

Herkes ihtiyarın deliyi nasıl aşağı indireceğini merak ediyordu. İhtiyar, damdaki deliye:

– İmparator hazretleri!... diye bağırdı, acaba altıncı kata çıkmak arzu buyurulur mu?

Deli gayet ciddî:

– Pekâlâ! dedi.

Dama açılan delikten içeri girdi. Merdivenleri indi. Altıncı kat penceresinden kalabalığa bakıyordu. İhtiyar:

– Haşmetpenah!... Beşinci kata çıkmak istemezler mi?

diye sordu. Deli:

– Çıkarım!

dedi. Herkes şaşkınlık içindeydi. Dördüncü kat penceresinden kalabalığı seyreden deliye ihtiyar:

– Saygı değer imparatorum, acaba üçüncü kata çıkmak arzu buyururlar mı?

dedi. Deli:

– Elbette!...

diye cevap verdi. Deli üçüncü kat penceresindeydi. Artık damdaki gibi göbek atmıyor, oynamıyordu. Üzerine sahici bir kral ciddîliği gelmişti.

– Muhterem imparatorumuz, ikinci kata çıkmak istemezler mi?

– İsterim.

İkinci kata da inmişti.

– Zât-ı hazmetpenâhîleri birinci kata çıkmak arzu ederler mi?

Deli sokağa gelmişti, kalabalığın arasındaydı. Doğruca ihtiyarın yanına gitti. Elini ihtiyarın omuzuna koydu:

– Ulan, dedi, senin de deli olduğun nasıl belli... Deli, delinin hâlinden anlar.

Sonra komisere:

– Haydi bakalım, şimdi beni bağla da tımarhaneye gönder, dedi. Deliye nasıl muamele edilir, öğrendin mi?...

Deliyi götürürlerken, meraklı bir kalabalık ihtiyarın etrafını aldılar:

– Bey baba, nasıl yaptın bu işi yahu?...

İhtiyar:

– Eeee... dedi, kolay değil, kırk sene politika içinde yuğrulduk.

Sonra bir göğüs geçirerek:

– Ah, ah!... dedi, şimdi bacaklarımda derman olsa, ben de dama çıkardım, kimse de aşağı indiremezdi.

(*Damda Deli Var*, 1956)

3

BEN KARIŞMAM

– Poliiis! Yetişin!.. İmdaaat!

Gelip geçenler durdu, adama bakıyorlardı. Kalabalık arasında polisler de vardı ama, adamın bağırmasına aldırmıyorlar, kalabalığı yarıp geçiyorlardı.

– Poliiis!.. Poooliiis!..

Tuhaf şey... Polislerin hiçbiri duymuyordu. İşte bir polis tam karşısındaki kaldırımdaydı. Duymasın, olur mu? Adam iki avucunu, ağzına boru yaptı:

– Poliiis! Yetişin! İmdaaat!.. Poliiis!..

Adam, etrafında gittikçe artan kalabalığı yardı, karşı kaldırımdaki polise gitti:

– Bayım, dedi, lütfen gelir misiniz?

– Ne var?

– Şuradaki handa bir adam öldürüyorlar.

– Ben karışmam!

– Neden?

– Ben trafik polisiyim. Buradan ayrılırsam trafik birbirine girer.

Adam tekrar bağırmaya başladı:

– Poliiis!.. Can kurtaran yok mu? Poliiis!

Bir polis memuru hızlı hızlı gidiyordu. Arkasından koştu:

– Bayım!...Bir dakika. Şurda adam öldürüyorlar, gelir misiniz?

– Ben karışmam! O işlere İkinci Şube polisi bakar. Ben pasaport işlerine bakarım.

Adam telâşla bir o yana, bir bu yana koşuyor, avazı çıktığı kadar bağırıyordu:

– Poliiis! Adam öldürüyorlar! Poliiis!

Hah!.. Karşıdan bir polis geliyordu. Ona koştu:

– Aman gelin!.. Bir cinayet var!

– Ben karışmam!... Ben "....." Bakanlığının maiyet polisiyim.

Kalabalık gittikçe artıyordu. Zerzavatçıyla konuşan polise koştu:

– Aman bayım! Koşun!.. Bir adam öldürüyorlar.

– Ben karışmam!.. Ben Belediye polisiyim.

Polis çoktu, ama, şanssızlık, bu işe karışanı çıkmıyordu.

– Polis yok mu? Poliiis!

Çok şükür, bir polis çıktı. Adam, bozum olmamak için sordu:

– Affedersiniz, kaçıncı şubedensiniz?

– İkinci Şubeden...

– Aman ne iyi tesadüf... Şurda birisini öldürüyorlar. Gelir misiniz?

– Ben karışmam. Ben İkinci Şubedenim ama, Hırsızlık Masası memuruyum.

Adam, Azamet Meydanı'na doğru koştu. İlk çıkan polise yapıştı:

– Ne olur gelin, şurda bir adam öldürüyorlar.

– Ben karışmam.

– İkinci Şubeden değil misiniz?

– İkinci Şubedenim ama, kaçakçılık masasındanım. Sen o işe cinayet masası memuru bulacaksın.

Tekrar geriye döndü. Kalabalık, caddeyi doldurmuştu. Adam yeni bir polis daha yakaladı:

– Siz İkinci Şubeden misiniz?

– Evet...

– Cinayet masasından mı?

– Evet...

– Çok şükür... Bayım, acele koşun!.. Bir adam öldürüyorlar.

– Nerde?

– Şurda.

– Ben karışmam!..

– Neden?

– Benim bölgem değil... Ben Sormagir bölgesine bağlıyım...

Adam telâşla döner dönmez, başka bir polisle karşılaştı:

– Affedersiniz, İkinci Şube polisi misiniz?

– Evet...

– Cinayet masasından mı?

– Evet...

– Bu bölgeye mi bakıyorsunuz?

– Evet... Ne olacak?

– Aman kardeşim, şurda bir adam öldürüyorlar.

– Ben karışmam. Bugün izinliyim!..

Telâşlı adamın yanına birisi yaklaştı. Kulağına yavaşça:

– Benim de başımdan geçti, bilirim, dedi, böyle polis aranmaz. Sen eğer polis arıyorsan, çık şu meydana: "Bu ne rezalet!.."diye bağır.

Adam tramvay yolunun ortasına çıktı. Bağırmaya başladı:

– Bu ne rezalet!.. Görülmüş şey mi? Bu ne rezalet!

Adam devam edecekti, ama, bırakmadılar. Etrafını çeviren kalabalıktan birkaç kişi üstüne çullandı:

– Yürü karakola!..

Adam sordu:

– Siz kimsiniz?

– Sivil polisiz, siyasî polis...

Düdükler ötmeye başladı. Düdük sesine önce izinli polis, arkasından Sormagir Bölgesinden olan polis koştu. Düdükler öttükçe, trafik polisi, Belediye polisi geliyordu.

Demin kendisine bağırmasını söyleyen adam oradaydı. Ona sordu:

– Siz polis değil misiniz?

– Ben komiserim.

Adamı karakola, kavganın olduğu hanın önünden götürüyorlardı. Yaralı, yerde çırpınıyordu. Adama:

– Yazık oldu!.. dedi.

Trafik polisi:

– Akrabanız mıydı?

diye sordu. Adam:

– Yooo!.. dedi, hiç tanımam... İnsanlık olsun diye polisi yardıma çağıracaktım.

Belediye polisi:

– Çabuk yürü, dedi, yaralının kanları caddeyi kirletmiş. Seni karakola bıraktıktan sonra, dönüp ceza yazacağım.

(*Koltuk*, 1957)

Aziz Nesin, hikâyelerinde uyguladığı, gözlemden yararlanarak toplum içindeki bireysel, toplumsal ve siyasal aykırılıkları sergileme yöntemini romanlarında da kullanmıştır. Ne var ki, roman, hikâyede olduğu gibi, tek bir olay, tek bir gözlem üzerine kurulamayacağı için, kimi romanlarında (*Erkek Sabahat, Zübük* vb.) çeşitli olayları anlatan çeşitli küçük hikâyeler birtakım gevşek bağlarla birbirine eklenmiş izlenimi bırakmaktadır. Buna karşılık, kimi romanları (*Gol Kralı, Saçkıran, Sûrnâme* vb.) bir ana düşüncenin çevresinde, ancak o düşüncenin gelişmesini sağlayacak malzemenin, birbiriyle ilgili malzemenin, aynı doğrultuda birbiriyle örülmesi yoluyla kurulmuştur.

4

SAÇKIRAN

Bu romanda, Batıdan yapılan edebiyat aktarmacılığı ele alınmış; her hangi bir sanatsal ve toplumsal gerekseme olmadan, Batıdan alman edebiyat akımlarının bizdeki yapaylığı belirtilmiş, bu tutum eleştirilmiştir.

Yazılarını her kesimden gelen okurun anlamasını isteyen yazar, İkinci Meşrutiyet döneminde Ahmet Haşim'in savunduğu kapalı şiir görüşüne (Sembolizm), 1950'li yıllarda ortaya çıkan anlamsız şiir (İkinci Yeni) akımına karşı, adlarını anmadan şöyle der:

> *Kimi şair ve yazarlar, yazdıklarını anlamaları için okurların çaba harcamasını, zorlanmasını isterler. Bence bu, kendini beğenmişlik ve kendini üstün görmektir. Yazdıklarımı anlayabilmek için okur zorlanacağına, okur çaba harcayacağına, ben yazdıklarımı okura anlatabilmek için zorlanmalıyım, çaba harcamalıyım. Bence okur, bir kitabı, bir yazıyı okurken değil, okurken anlamak için değil, okuyup anladıktan sonra yorumlamak,*

üzerinde düşünmek için çaba harcamalı, zorlanmalıdır. (*Soruşturmada*, s. 52)

Saçkıran romanında, Batıdan yapılan edebiyat akımı aktarmacılığının eleştirisinden başka, basın dünyası da ele alınmış, iktidarla basının ilişkileri üzerinde durulmuş, uydurma haberle geçinen gazeteler yerilmiştir.

Konusu bakımından dar bir çevreye seslendiği için, yazarın öteki eserleri gibi çeşitli baskıları yapılmayan bu roman, olay örgüsü, ayrıntıların ilginçliği, dili, anlatımı, tiplerin canlılığı, inandırıcılığı bakımlarından yazarın en başarılı ve en güzel eserlerinden biridir; örnek olarak seçilen parçalar bu görüşü kanıtlamaktadır. Bir incelemecinin ileriye sürdüğü "Onun en güçsüz eserlerinden biridir" (Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, 1965, c. III, s. 660) yargısı haksız, yersiz, yanlış bir görüşü yansıtmaktadır.

Eser, roman kişilerinden Oğuz'un anıları biçiminde yazılmıştır.

[Oğuz, bir askerî fırın kâtibinin oğludur. İşsizdir. Bir gün iş aramak için evden çıktığında, Beyoğlu'nda, kalabalıktan kurtulmak için, Seylân Pastanesi'ne girer. Tanımadığı birtakım genç şairlerin arasına düşer. Onun da şair olduğunu sanırlar. "Hayır" diyemez. Böylece, genç kuşak şairlerinin serüvenlerine ortak olur. Bunlar, ana babalarının verdiği cep harçlıklarıyla geçinen, parasız, işsiz, aylak delikanlılardır. Beyoğlu'ndaki pastanelerde, içkili lokantalarda (Kovuk, Vaşington, Teksas, Brodvey, Paris vb.) sürtüp durmakta; her gittikleri yerde şiir üzerine uzun uzun tartışmakta, Batıdan adını duydukları her edebiyat akımını hemen benimseyip birkaç günde bir akım değiştirmekte ve o akımla ilgili bir dergi çıkarmaya girişmektedirler. Oğuz da bu akıntıya kendini kaptırır. O arada, "P..." gazetesine stajyer muhabir olarak girer, para almadan çalışmaya başlar. Seçim yaklaşmıştır. Gazetenin patronu, "seçim sath-ı mailine" giren "vatan sathı"nı bölge bölge ayırır; Oğuz, "halkın nabzını yoklamak" için, yol parası dahi almadan, "M..." iline gider. "Umumî efkârın mümessili, dördüncü kuvvet olan basın kişisi" olduğu için, partiler tarafından misafir edilir. Fakat bir süre sonra, gazetede, her parti için, "dağılıyor", "çözülüyor", "nefret uyandırıyor" diye haberler çıkması üzerine partililer tarafından tekme, yumruk dövülür. İstanbul'a döner. "M..." ilinden kendisinin göndermeyip de gazete tarafından uydurulan haberler yüzünden aleyhinde on altı dâva açılır, bunlardan bir tanesinden mahkûm olup hapse atılır. Saçları sıfır numara traş makinesiyle kesilir.]

1 – Aşağıdaki parçada, Oğuz'un genç kuşak şairleri arasına katılması anlatılmaktadır.

İstiklâl Caddesi çok kalabalıktı. Bir insan seline kapılmış, gidiyordum. Arkamdan itile kakıla yürürken, kapıldığım bir akıntıyla, sağda bir kapıdan içeri girdim. Burası bir pastaneydi. Arkam çok kalabalık olduğu için, dışarı çıkmak

zor olacaktı. Ben zorluğu hiçbir zaman sevmem. Pastanenin arkasındaki büyük salona geçtim. Bütün masalar doluydu. Oturcak yer yoktu. Masalardan birinde tek başına birisi vardı. Yanında boş bir sandalye.

– Müsaade eder misiniz?, dedim.

– Buyurun!, dedi

Oturdum. Yanına oturduğum, benden az yaşlıca bir delikanlıydı. Ama şaşılacak şey, onun da saçları benimkiler gibi uzun, darmadağınıktı.

Az sonra yanımıza biz yaşlarda üç kişi daha geldi. Önce onun, sonra benim elimi sıktılar. Beni, yanımda oturanın arkadaşı sanmış olacaklardı. Sonradan gelenler şurdan burdan iskemle bulup yanımıza oturdular.

Benimle önceden oturan, yeni gelenlerden gözlüklüsüne:

– Selâhattin Ağabeyi gördün mü, Özgür?

diye sordu. Özgür adlı gözlüklü çocuk, benden bile küçük görünüyordu. Kabarık saçları kesilse, kafası bir yumurta gibi küçük kalırdı.

– Bulamadım, dedi, hiçbir yerde yok.

– Peki, napiciz? Günler geçip gidiyor kardeşim. Bu böyle olmaz. Ben gidip bulayım şunu...

Ayağa kalktı. Esmer, iri burunlu olanı:

– Çabuk gel, bekliyoruz, dedi.

Ayağa kalkan:

– Buraya gelmezsem, akşam "Kovuk"ta buluşuruz.

dedi, gitti. Özgür adlı, gözlüklü, kumral çocuk cebinden bir defter çıkardı.

– Yeni şiirimi size okuyayım.

dedi. Okumaya başladı:

"Boynuzunu kargada yaşla
"Örekenin güneşi
"Çapaklı gülüyor,
"Ne bana, ne sana..."

– Çok güzel, bravo...

dediler. Esmer, iri burunlusu:

– Hârika, dedi, aman bunu dergiye koyalım.

– Korkunç güzel, Özgür... Hele o "örekenin güneşi"... Türk edebiyatında böyle bir mısra yazılmadı.

Özgür, övülmekten utanır, gibi:

– Yok canım, o kadar da değil... dedi.

– Vallahi çok güzel, belki sen farkında değilsin.

Özgür bana döndü:

– Siz nasıl buldunuz?

– Ben? Müthiş... Bu kadar şiir okudum, hiç böyle güzelini görmedim.

Esmer, iri burunlu:

– Güzel ama, dedi, "örekenin güneşi" yerine, "Güneşin örekesi" desen, bilmem nasıl olurdu...

Şiirini okuyan:

– Bütün şiir bozulurdu, dedi, çünkü burda soyutlama var.

Sıkı bir tartışmaya girdiler.

– Bence anlamın bütünlüğü düşünülürse...

– Anlam mı? Sen yoksa şiirde anlam mı anyorsun?

– Ben de anlamsız şiirden yanayım ama...

Bu tartışma epeyce sürdü. Bana sordular:

– Siz ne dersiniz?

Şiirden miirden hiç anlamadığım için:

– Tıpkı sizin düşüncenizdeyim, dedim.

Onlardan biri:

– İnsanı çarpıyor, dedi; yani bundan sonra şiir okunmaz ama, ben de son şiirimi okuyayım.

Ceketinin cebinden karışık kâğıtlar çıkardı, okumaya başladı. Çok uzun bir şiirdi. Okuyup bitirdikten sonra,

– Daha üzerinde çalışacağım, dedi.

Özgür:

– Aman Atillâ, bunun bir kelimesine dokunma, cinayet olur.

dedi. Adının Atillâ olduğunu öğrendiğim, iri burunlu:

– Siz nasıl buldunuz?

diye bana sordu.

– Kim? Ben mi? İnsanı çarpıyor kardeşim. Müthiş... Korkunç güzel.

Atillâ, kart suratlı, bodur olana:

– Sende yeni bir şey yok mu?, dedi.

– Var ama...

– Okusana yahu...

– Şey... Daha tam değil,

– Oku, Yılmaz.

Yılmaz, ezbere okudu:

"Soyutlann aydın.
"Olur mu canımın içi?
"Peki Dübbü ekber peki..."

Yılmaz'ın şiiri bu kadarcıktı. Ben öbürlerinden atik davranıp:

– Hârika... Hârikulâde... Müthiiş..., dedim.

Özgür:

– Hikmet bizi tanıştırmadı, ben Özgür Suner...

diye kendini tanıttı. Ben de adımı söyledim:

– Oğuz...

Öbürleri de kendilerini tanıttılar:

– Yılmaz Uzunca...

– Atillâ Tayvanlı...

Yeniden el sıkıştık. Özgür Suner:

– Sizden de bir şiir rica ediyoruz.

dedi. Anlaşılan, ben de şiir okumak zorundaydım.

– Ben şiir yazmam, dedim.

– Hadi canım, okuyun bir tane... Hiç şiir yazmaz olur musunuz?

Atillâ Tayvanlı:

– Belki arkadaş ressamdır, dedi.

– Değilim, dedim.

– Hikâyeci misiniz?

– Eeeh... Öyle deyin gitsin.

Yılmaz:

– Anlaşılan arkadaş yontucu, dedi.

Bu "Yontucu" sözünü hiç beğenmedim.

İş kötüye gidiyordu. Onun için:

– Valla, doğrusunu isterseniz, ben şair olmaya şairim ama, dedim, okuyamam...

– Aaa, olmaz... Oku bir şiirini.

– Ezberimde yok kardeşim.

– Aç da oku...

Kurtuluş yok. Evden çıkarken, askerî fırın kâtibi olan babamın eski fırın defterlerini yanıma almıştım. Defteri çıkardım.

– Size bir şiir okuyacağım ama, daha bitmedi, üzerinde çalışıyorum, dedim.

– Olsun; oku...

Babamın askerî fırın defterinden gelişigüzel bir yaprak açıp okumaya başladım. Ne olursa olsun, ya bu oğlanlar, kendileriyle alay ediyorum diye beni burdan kovarlar ya da onlar benimle alay ederlerdi.

"Günlük tayın cetveli.

"Üç yüz çift tayın Gümüşsuyu Hastanesine.

"Maçka kışlasına altı yüz çift.

"Mehter takımına yarın tayın yok,

"Avrupa'ya gidiyorlar.
"Taşkışla'dan şikâyet geldi,
"Tayınlar hamur çıkıyormuş.

Öbür yaprağı çevirip okumaya başladım:

"Tarih, bin dokuz yüz nokta nokta...
"Tayıncılar...

Atillâ yerinden zıplayıp "hâ" sesini çıkarırken gırtlağını yırtarak:
– Hârika azizim, hârika...
diye bağırdı. Yılmaz:
– Müthişşş...
dedi. Özgür:
– Korkunçç güzel...
diye bağırdı. Alay mı ediyorlar diye suratlarına baktım. Hepsi de çok ciddiydi.
– Okuyun, okuyun... *"Tarih, bin dokuz yüz nokta nokta... Tayıncılar"* yok mu, işte oraya bittim.
– Bu destan azizim, destan... Tayın destanı... Okuyun, ne olur...
Sayfaları çevirip çevirip okuyordum:

"Fırının haftalık ihtiyacı:
"100 çeki odun...

– Bravooo... Ne imaj!
Ben de iyiden iyiye coştum mu?... Bağıra bağıra okuyorum:

"Fırın tuğlalan değiştirilecek...
"İşçilik, on yevmiye...
"İki araba ateş tuğlası...

– Gerçekçi şiir işte böyle olur.
– İzlenimler çok kuvvetli kardeşim.
– Ya müzikalitesi...
Bütün defteri okuyup bitirdikten sonra, yaptığım işten biraz utanarak:
– Daha tam değil, dedim. Üç yıldan beri üzerinde çalışıyorum, bitmedi daha...
– Korkunççç...
– Müthişşş...
– Adı ne?
Adını onlardan öğrenmiştim:

– "Tayın destanı..."

Uzun, dağınık saçlı arkadaşlarımın babamın fırın defterindeki notlarını böyle beğenip göklere çıkardıklarını görünce, zavallı babacığıma acımaya başladım. Demek, babamın içip içip de söyledikleri doğruydu. Zavallının gerçekten hakkını yemişlerdi. Onun ne büyük şair olduğunu kimse anlamamıştı.

Bundan sonra hep şiir, hikâye üstüne konuşuldu ama, ne dediklerini pek anlayamıyordum. Türkçe konuşuyorlardı, o konuşmalar bana bütünüyle yabancı geliyordu. Anlamadığımı çakmasınlar diye onlar gülünce ben de gülüyordum. Konuşmuyordum, suratımla, ellerimle onların düşüncelerine katılıyordum. Arada bir "Geçit" dergisi diye bir ad geçiyordu. Bu "Geçit" dergisi her nasıl şeyse, bizim arkadaşlar ona çok kızıyorlardı. Onların konuştuklarını iyice anlayabilmek için gözümü, kulağımı dört açmıştım. O konuşmalarda en çok geçen kelimeler şunlardı:

"Dâva, güdümlü, güdümsüz, karşıt, genç kuşak, anlamsız şiir, gerçekçilik, olumlu tip..."

Anladığıma göre, o masada oturan bizler "genç kuşak"tık, "eski kuşak"a karşıttık. Yalnız güdümlülük, güdümsüzlükte, aralarında pek anlaşamıyorlardı. Özgür Suner, Atillâ Tayvanlı güdümlüydüler. Adı Yılmaz Uzun olan, tıknaz, bodur oğlan güdümsüzdü. Ben ne olduğumu açık etmeden durumu kurtarıyordum. "Yaa... evet.. elbette.. tabiî... hıı..." gibi tek hecelerle arada bir gülerek filân, durumu kurtarıyordum. Öyle anlaşılıyordu ki ya güdümlü, ya güdümsüz, ille de iki yandan birinden olmam gerekiyordu. Burada iki kişi güdümlü, bir kişi de güdümsüz olduğuna göre, güdümsüz Yılmaz 2-1 yenikti. Ben ister istemez kalabalıktan yana oldum. Güdümsüz Yılmaz'dan yana olsam, durum 2-2 olabilirdi ama, bu konuda hiçbir şey bilmediğim için, güdümsüzü savunayım derken, çoku yoka karıştırır, bir çuval inciri pisleyebilirdim. Oysa onların üçü de soluk almadan konuşabiliyorlardı.

İkisi güdümlü, bir güdümsüz, bir de çekimser, dört arkadaş, yalnız bir yerde birleşiyorduk: Dâva...

Anlaşıldığına göre, bu üç kişinin birisiyle dâvaları vardı. Bu dâvayı kazanacaklarına inanıyorlardı. Dâvanın ne dâvası olduğunu anlayamadım. Anlayabildiğim, bu dâva için bir dergi çıkaracaklarıydı. Dâvadan konuşulurken, güdümlü, güdümsüz, üçü de heyecanlanıyordu. Ben de onların heyecanına katılmak zorunda kalıyordum.

Bu dâva her ne dâvasıysa, epeyce kalabalık bir dâva idi. Biz yalnız oradaki dört kişi değildik. Bu dâvada daha bir çoklarının adı geçiyordu. Bunlardan biri, ilkin birlikte masada oturduğumuz Hikmet'le, onun aramaya gittiği "Selâhattin Ağabey"di.

(*Saçkıran*, 1959, s. 5-10)

2 – Aşağıdaki parçada, "Bunalan Kuşak" ve "Öfkeli Kuşak" anlatılmaktadır.

Oturma salonuna geçtik. Biraz sonra da Atillâ ile Aydın geldi. Ben Günay'ın kulağına:

– Bu ne iş be kardeşim, bunlar Dördüncü Kuşak'tan değil mi? Bunların burda ne işi var?

dedim. Dün, ben de ayrıldıktan sonra Günay, bizim eski Dördüncü Kuşak arkadaşlarını görmüş, hepsini kandırıp Altıncı Kuşak yapmış. Biz hep birden Altıncı Kuşak olmuşuz. Aramızdan ayrılan Selâhattin Ağabey'den başka bütün arkadaşlar geldi. O gece Altıncı Kuşak'tan Yener adında yeni bir arkadaşla daha tanıştım. Arkadaşlar hepsi bizim eski arkadaşlar. Gel gelelim, hepsinde bir bozukluk var. "Ah puh" edip duruyorlar. Bu şaşılası bir şey. Durup durup, içlerini çekiyorlar, buğusu çok gelmiş kazan dibi gibi, "puf puf" ediyorlar. İçinde yemekle ocakta kaynayan tencerenin kapağı nasıl ikide bir pat pat atarsa, bunlar da öyle, bir türlü yerlerinde duramıyorlar. Kimisi "oof of" ediyor, kimisi "püüüf" diyor. Bizim arkadaşlara bir şeyler olmuş ama, ne olduğunu anlayamıyorum. Yılmaz:

– Yahu, canım sıkılıyor.

dedi. Hikmet:

– Püüüff, benim de canım sıkılıyor.

dedi. Atillâ:

– Patlayacağım yahu...

dedi. Bunlara ne oldu? Hepsinin canı sıkılıyor. İçlerinde bana en yakın olan, en çok da sevdiğim Özgür Suner olduğu için, ona sordum:

– Ne oldu Özgür, neden böyle oflayıp pufluyor arkadaşlar?

– Ne bileyim ben... Benim de içim sıkılıyor. Poff...

Aralarında benim bilmediğim bir şey geçmiş olacak. Neden sonra Yılmaz bana:

– Sen neden öyle bir tuhaf duruyorsun? dedi.

– Benim bir tuhaf durduğum yok. Ben yine her zamanki gibi duruyorum. Asıl bir tuhaf duran sizsiniz. Nedir o istim kaçıran kazan gibi paf puf edip duruyorsunuz?

– Canımız sıkılıyor da ondan. Senin canın sıkılmıyor mu?

– Yooo...

– Ay, senin canın sıkılmıyor mu?

– Neden canım sıkılsın arkadaş?

– Sahi mi söylüyorsun? Senin hiç canın sıkılmıyor mu?

Öyle soruyor ki, sanki ben canımı sıkmak zorundayım. Canımın sıkılmadığına da şaşıyor.

– Sen hiç bunalmıyor musun?

– Yok canım, bunalacak ne var ortada...

– Ben bunalıyorum. Off...

– Peki neden bunalıyorsun?

– Ne bileyim ben, bunalıyorum işte. Çok canım sıkılıyor. Püfff...

Öbürleri de, "bunalıyoruz, canımız sıkılıyor" demeğe, "ah, of" çekmeğe başladılar. Fikret'e gittim:

– Aman Fikret, arkadaşlara bir şeyler oluyor. Hepsini sıkıntı bastı, bunalıyorlar. Şu salonun pencerelerini aç...

Fikret:

– Bu bunalım başka bunalım, dedi, pencere açmakla geçmez.

– Yoksa sen de bunalıyor musun?

– Elbette. Patlıyorum bile...

Bir canım sıkıldı. Bütün arkadaşlar bunalıyor da ben neden bunalmıyorum... Kendimi onlara karşı suçlu bulmağa başladım. En sonunda Özgür herkesin içinde açık açık:

– Senin canın sıkılmıyor mu? dedi.

– Yoo, sıkılmıyor...

– Bunalmıyor musun?

– Neye bunalayım yahu?

Günay karıştı:

– Ona söylemedik ki... O bilmiyor da ondan bunalım içinde değil...

Haa anlaşıldı, demek benim bilmediğim, arkadaşların canını çok sıkan bir şey olmuş.

Günay açıkladı:

– Biz Altıncı Kuşağız. Altıncı Kuşak demek, bunalım içindeki gençlik demektir. Bizim hep canımız sıkılıyor. Anladın mı? Bunalıyoruz biz...

– Anladım, biz bunalıyoruz. Peki neye bunalıyoruz?

– Her şeye bunalıyoruz. İnsanlara, hayvanlara, bitkilere, yollara, her şeye. İçiyoruz, avunamıyoruz. Konuşuyoruz, geçmiyor. Yazıyoruz, olmuyor. İşte biz bu yüzden bunalan gençlik olduğumuzdan, hepimiz bunalacağız.

İşin iç yüzünü iyice anlamıştım. Şunu bana önceden söyleseler de, ben de onlardan geri kalmasam ya... Ben de bir iç çekip:

– Ooof of, canım sıkılıyor arkadaşlar, patlayacağım yahu... Bu ne korkunç bunalım...

dedim. O korkunç can sıkıntısı, bunalım, of puf içinde "Altıncı Kuşak" adlı dergimizi nasıl çıkaracağımızı konuştuk. Günay "Gençliğin bunalımı" adlı bir başyazı yazacaktı. Bu başyazı bizim kuşağın bildirisi olacaktı.

Özgür Suner de "Bunalan Gençlik" adlı bir yazı yazacaktı. Atillâ'nın yazacağı şiirin adı "Bunalım"dı. Hikmet:

– Ben bir inceleme yazdım, dedi, adı "Bunalmanın bunalımları"...

– Ben de "Bulantılarım" adlı şiirimi veririm, dedim.

Özgür:

– Bulantı değil yahu, dedi, bunaltı...

(...)

Arkamdan bir adam seslendi. Baktım, Selâhattin Ağabey. O da bir yerde sabahlamış. Sarhoş, sallanıyor.

– Ne yapıyorsunuz, Altıncı Kuşak'ı çıkarıyor musunuz?

diye sorunca ben şaşırdım. Biz yeni dergiyi ondan gizli çıkarıyorduk. Daha dört-beş saat önce aramızda konuştuklarımızı nereden öğrenmişti? Bilmezlikten geldim:

– Ne Altıncı Kuşağı?

– Biliyorum, biliyorum, bunalmış gençler Altıncı Kuşak diye bir dergi çıkarıyormuşsunuz... Hıh, bunalmışlar... Neyin bunalmışı bel.. İnsan zorla bunalır mı? Bunalım dediğin şey senin, bir sanatçı yıllarca çalışır, uğraşır, ortaya yapıtlar kor. Sonra kendisine yeni yeni yollar aramağa, kendini aşmağa çalışır da o zaman bunalım duyar, anlarım. Bunlar neye bunalmış?

– Bilmem...

– Bak ben sana neden bunadıklarını söyleyeyim. Bunların ceplerinde para yok. Kimisine babalarının verdiği cep harçlığı yetmiyor. Kimisinin işi gücü yok. Sonra bunlar kadın kız nedir bilmiyorlar. Sevgilileri dersen yok. Uzaktan her gördükleri kızı seviyorlar ama, kızların adını bile bilmiyorlar. Çoğu da sınıfta çakmış. Şunca kalabalık içinde kendilerini yapayalnız buluyorlar. Üç kuruş görsünler, bir şatifilli bulsunlar, bak bakalım bunalımları kalıyor mu? Bunalım diye bir şey duymuşlar, "bunalım" deyip duruyorlar. Batılı sanatçı, işinin sonunda bunalıyor. Bunlar, daha ellerine kalemi almadan bunalmağa başlıyorlar. Sanat dünyasına meyhane kapısından girilirse, sonu işte böyle olur.

(...)

– Sen neler yapıyorsun Selâhattin Ağabey?

diye sordum.

– Ben, dedi, çevreme Yedinci Kuşak gençliğini topladım. Biz de yeni bir dergi çıkarıyoruz.

– Olmaz!

diye bağırdım.

– Neden olmaz?

– Yedinci Kuşak diye bir kuşak olmaz.

– Neden olmasın?

– Yahu, biz iki hafta öncesine değin Dördüncü Kuşak'tık, değil mi? Sonra sen Beşinci Kuşak'ı toplayacaksın diye, biz Altıncı Kuşak olduk. Şimdi sen bizi bastırmak için Yedinci Kuşak'ı kuruyorsun. Peki, Beşinci Kuşak ne olacak? Ortada Beşinci Kuşak yok. Dörtten altıya, sonra yediye geçiyor. Olur mu öyle şey... Sen önce Beşinci Kuşak'ı kur ki kuşaklar sıraya girsin. Yoksa kuşak kopacak.

– Kimizaman kuşak kopar. Buna sıçrama derler.

– İyi ama Selâhattin Ağabey, öyle gelişigüzel kuşak olmaz ki... Kuşak bir şeye dayanır. Bak, örneğin, bizim Altıncı Kuşak, bunalıyor. Bizim canımız sıkılıyor, bunalım içindeyiz. Ondan biz Altıncı Kuşak olduk. Peki size ne oluyor? Öyle Yedinci Kuşak demekle hemen yeni kuşak olur mu?

Selâhattin Ağabey güldü:

– Sizin hiçbir şey bildiğiniz yok, dedi, bu bizim yeni kuşak öfkeli gençler kuşağı. Batıdan haberiniz yok ki... Siz, en yeni akım, bunalım sanıyorsunuz. Oysa bunalımdan sonra Öfkeli Kuşak çıktı.

– Nerde çıktı bunlar?

– Önce Amerika'da çıktı. Adına bunun "Âsi Gençlik" dediler. Sonra Avrupa'ya yayıldı. İngiltere'de bunun adı "Öfkeli Gençler" oldu. Dünyanın her yerine yayıldı.

– Şimdi siz, bu Öfkeli Kuşak'ın Türkiye'de şubesini mi açıyorsunuz? Peki, biz bunalım içindeyiz, canımız sıkılıyor, siz ne yapacaksınız?

– Biz de öfkeleniyoruz, kızıyoruz, kafa tutuyoruz.

– Neye kızıyorsunuz, neden öfkeleniyorsunuz?

– Nedeni yok bunun. Biz öfkeliyiz arkadaş. Biz öyle kendiliğinden kızgınız. Neye olursa olsun, kafa tutuyoruz.

– Desene siz de tıpkı bizim gibi. Yalnız, biz durup dururken bunalıyoruz, siz de durup dururken öfkeleniyorsunuz.

– Yoo... durup dururken de değil... Yani durup dururken, birdenbire ama, içimizde yıllardan beri öfke birikmiş. Biz kızgın gençleriz. Anladın mı, kızıyoruz...

– Neden?

– Sen anlamıyorsun bunu. Eski her ne varsa, biz hepsine kızıyoruz. Eski düzene içerliyoruz. Kızgınlığımızı nerden, kimden çıkaracağız bilemiyoruz. Kafa tutuyoruz.

– Bu kızmak dalgası bana daha yatkın geldi, bunalmaktan iyi. Peki, kime kafa tutulacak? Pahalılık var, işsizlik arttı, geçim zorlaştı, baskı çoğaldı diye mi kafa tutulacak?...

– Arkadaş, bu iş parti işi, siyaset işi değil, sanat işi... Pahalılıkla mahalılık-

la sanatın ne ilişkisi var?... Siz bunalırken, baskı arttı, hürriyet yok, geçim zorlaştı diye mi bunalıyorsunuz? Yoo... Canınız bunalmak istiyor, bunalıyorsunuz. Bunalım Kuşağı'ndan olduğunuzdan bunalıyorsunuz. Biz de Kızgın Kuşak olduğumuzdan kızıyoruz.

– Valla bunalmaktansa öfkelenmek benim daha çok hoşuma gitti.

– İstersen, sen de gel bizim Yedinci Kuşak'a gir.

– Arkadaşlara söz verdim. Hem sizin kuşağa transfer olursam ayıp olur. Şimdi çok da uykum var. Bir yatayım da sonra düşünürüm.

– Sen bilirsin. Bizim öfkeli gençler, bir dergi çıkarmaya başladık mı, sizin bunalımlı gençler eski kuşaktan olacaklar, unutma.

– Biz de Sekizinci Kuşak'ı kurarız.

– Kuramazsınız. Öfkeli gençlerden sonra Avrupa'da yeni bir şey çıkmadı ki...

Selâhattin Ağabey'den ayrıldım. Beni bir düşünce aldı. Gün doğarken eve geldim.

(s. 103-105 ve 107-110)

3 – Aşağıdaki parçada, çalıştığı gazete adına seçim öncesinde "nabız yoklamak" için gittiği "M..." ilinde partililerden dayak yedikten sonra İstanbul'a dönen Oğuz'un şair arkadaşlarıyla buluşması anlatılmaktadır.

Arkadaşları özlemiştim. Akşam üzeri Seylân Pastanesi'ne uğradım. Atillâ ile Aydın ordaydılar. Öbür arkadaşların nasıl olduklarını, ne yaptıklarını sordum.

Selâhattin Ağabey'i iki gün önce yine yakalayıp askerlik şubesine götürmüşler. Saçlarını kesip, raporu olduğu için bırakmışlar. Hikmet de evleniyormuş. Babası:

– Bu oğlan beni iflâs ettirecek...

diye kızmış. Onun rakibi olan bir başka ithalâtçı tüccar varmış. O adamın kızıyla oğlunu evlendiriyormuş. Bir taşla iki kuş vuracakmış: Hem Hikmet'ten kurtulacak, hem de oğlunu damat verip, en büyük rakibini iflâs ettirecek.

(...)

Yılmaz'ı da babası gelip, burdan zorla götürmüş.

– Senin arkadaşların profesör çıktı, sen "üniversitede okuyorum" diye, boyuna para çekiyorsun alçak!

demiş. Yılmaz, memleketindeymiş. "Burada bir sanat dergisi çıkaracağım" diye mektup yazmış.

– Siz, ne yapıyorsunuz?

dedim. Aydın:

– Biz, yeni bir dergi çıkaracağız, dedi. Selâhattin Ağabey, dergiye para istemek için Fikret'e gitti. Biz de burda onu bekliyoruz.

– "Kızgın Kuşak" dergisi mi?

– Yooo... Şimdi, yeni bir sanat akımı var, duymadın mı?

– Ben vatan sathında seçmenlerin nabzını yokluyordum. Haberim yok. Bu yeni sanat akımı nerden geldi?

– Amerika'dan.

– Aaaa... Amerika'dansa iyi. Yeni bir kuşak mı?

– Yeni kuşak. "Dövülmüşler Kuşağı"...

Aman bir sevindim, bir sevindim. Gittiğim bölgede partililerden o kadar dayak yedikten sonra, bu "Dövülmüşler Kuşağı" tam bana göreydi...

– Arkadaşlar, bu kuşağa ben de giriyorum, dedim.

(s. 145-146)

5

SÜRNÂME

Sûr, Farsça "düğün" demektir; *sûrnâme (sûr-nâme)*, "düğün kitabı, düğün şenliği kitabı" anlamına gelir. Romanın "Giriş" bölümünde, "sûrnâme"nin ne olduğu açıklanmıştır:

> *"Sûrnâme", Osmanlı'lar çağında, evlenme, düğün-dernek, sünnet gibi sevinçli olaylar dolayısıyla, halkın da katılmasıyla yapılan ve birkaç gün süren zengin şölenleri, renkli törenleri, büyük eğlenceleri, olağanüstü gösterileri, bütün bu şenlikleri betimleyip anlatan kitaplara denilir. Yani "sûrnâme", kısacası, "düğün kitabı" demektir. Kolayca anlaşılmaktadır ki, bu düğünler, başlık parası veremeyip yavuklusunu kaçırdığı için dama düşenlerin değil, sultanların, şehzadelerin düğünleridir.* (*Sûrnâme*, 6. bas., 1989, s. 14)

Nazımla ya da nesirle yazılan Osmanlı sûrnâme'leri, yazıldıkları dönemi aydınlatmaları bakımından, belge niteliği göstermektedir. Sözgelimi, III. Murat'ın 1582 yılında yaptırdığı 55 gün süren ünlü sünnet düğününü anlatan bir sûrnâme'deki bir kayıttan, Karacaoğlan'ın XVI. yüzyılda yaşadığı saptanmıştır (Ahmet Kutsi Tecer, "Karacaoğlan'a Yeni Bir Bakış", *İstanbul*, 1954, c. I, sayı 10, 12, 14).

Aziz Nesin, kitabının başında, kendi *Sûrnâme*'sini şöyle anlatır:

> *İşbu "Sûrnâme", Berber Hayri adlı bir ırz ve namus düşmanının Sultanahmet alanındaki asılma şenliğini betimleyip anlatır.* (s. 9)

Asılma törenini "şenlik" diye niteleyen yazar, böylece, eski sûrnâme'lerin bir "parodi"sini yazmıştır.

Eser, biçim ve bölüm başlıklarında kullanılan üslûp bakımlarından klasik sûrnâme'lere benzerlik göstermekte ise de, içerik bakımından onlardan ayrılmaktadır. Böylece, yerli kaynaklardan yararlanan çağdaş bir roman niteliğindedir.

İdam cezasının aleyhinde olan Nesin, kitabının "Son Deyiş" bölümünde savını şöyle açıklar:

> *İşbu Cumhuriyet dönemi "Sûrnâme"sinin yazarı der ki, hukukun hukuk olduğundan beri ilk ve başlıca amacı, cezaya çarptırılan kişiyi değiştirerek iyi yapmak, düzeltmektir. Oysa bir suçluyu asmaksa, ona doğal hak olan değişme hakkını tanımamaktır.* (s. 181)

Romanda serüveni anlatılan Berber Hayri, "infâz"a (cezanın uygulanmasına) kadar geçen dört yıl içinde değişmiş, bütün canlılara sevgi ve saygı duyan kişi haline gelmiştir. Artık idam edilen Berber Hayri, suç işleyen Berber Hayri değildir. Nitekim, idam sırasında, "son sözünün ne olduğu" sorulduğunda, şöyle der:

> *Dört yıl önce çok ağır suç işlemiştim, suçluydum. Ama dört yılda o denli çok değiştim ki, başka bir Hayri oldum, başka bir insan oldum. O suçu işleyen insan ben değilim artık. Siz, suçlu diye bambaşka bir insanı, bambaşka bir Hayri'yi asıyorsunuz...* (s. 176)

[Yirmi bir yaşındaki Berber Hayri, zorla ırzına geçen adamdan öç almak için, onun altı yaşındaki oğlunun ırzına geçmeğe kalkışır, bağıran çocuğu susturmak için boğar. Tutuklanır, yargılanır, idam cezasına çarptırılır. Aradan geçen dört yıl içinde Berber Hayri, cezaevinde yatan siyasî hükümlülerin etkisiyle, değişir, olumlu kişi haline gelir; tam iyiliğe yöneldiği sırada idam edilir.]

Sûrnâme, aşağıdaki parçalarda da görüleceği üzere (bir idam işleminin çevresinde bürokrasinin işleyişi, ibret almak için toplanan halkın bunu bir "şenlik" haline getirişi vb.), güçlü bir kara mizah ürünüdür.

1 – Aşağıdaki parçada, idam işleminin yerine getirilmesi için yapılan hazırlıklar anlatılmaktadır.

BU BÖLÜM, BERBER HAYRİ'NİN İPİNİ ÇEKECEK OLAN ÜNLÜ CELLAT ALİ'NİN NASIL ARANIP BULUNDUĞU VE ZOR YOLUYLA GÖREVİ BAŞINA GETİRİLDİĞİ, ONU ANLATIR.

Berber Hayri'nin darağacına götürülmek üzere kapalıya konulduğunun üçüncü günüydü. Adalet örgütü, daha çok bekletip ona acı çektirmek istemediğinden bir ayak önce asılması için gereken her türlü resmî işlemi yapmakta telesiyordu (acele ediyordu). Bu işlemler arasında şimdi sıra, asma araç-gereçlerinin sağlanmasına gelmişti. İlkin darağacı bulunmalıydı. Neredeydi darağacı? Savcı, cezaevi yönetmenine çıkışıyordu:

– Koca darağacı yiter mi hiç canım? Koskoca cezaevinde şimdiye dek hiç insan asılmadı mı? Peki asıldıysa neyle asıldı? Kasap çengeline asılmadı ya bunlar? Dört yıl önce birini mi astınız en son? İyi, nerde darağacı öyleyse... Bulun çabuk!

Cezaevi yönetmeni, zindanın arkasındaki çok rutubetli ve ambar olarak kullanılan yerde darağacının ancak iki ayağının bulunabildiğini, üçüncü ayağının onca arandığı halde bulunamadığını, bulunan iki ayaktan birinin de rutubetten iyice çürüyüp mantarlaşmış olduğunu, bu çürük ayağın asılacak bir adamı, hele biraz da çırpınırsa, çekemeyip kırılabileceğini, en iyisi yeniden darağacı ayaklarının satın alınması olduğunu; somun, cıvata, mil gibi demir parçalarının paslı olarak bulunduğunu söyledi. Kızan savcı "Her zaman gerekli bu bo...". Bok diye sözünü tamamlayacaktı ama, son sözcüğü yutup ağzından dışarı çıkarmadı. Koskoca darağacı ayağı yok olur mu canım, hem de kuş bile uçurulmayan cezaevinden... Belli bişey, yakmışlardır. Şimdi ne olacak? Yeniden darağacı yapılacak ama zaman da yok... Hay Allah, herkesin iki ayağı bir pabuca girdi. Önce darağacı ayağı olarak uygun kiriş, hayır kiriş olmaz, kalas, yok canım kalas da değil, kadron ya da lata, onlar da değil, en iyisi direk almalı, kalınca üç direk...

Başka neler gerekli? Nelerin gerekli olduğunu en iyi bilen Cellat Ali'dir. Cellat Ali bu işin ustasıdır. Nasıl hani çok usta fennî sünnetçiler vardır da eliçabuk olduklarından, sünnet edilen çocuk, pipisinin kesildiğinin ayrımına bile varmaz; hani nasıl eli hafif dişçiler vardır da, dişi çekilenler, dişlerinin çekildiğini bile duymazlar; işte bu Cellat Ali de öyledir savcı bey, öyle eli hafiftir ve öyle eliçabuktur ki, hani nerdeyse asılan adam bile asıldığına inanmaz da şaka filan sanır...

İyi canım, anladık...

– Yahu, nerde cellat Ali denilen Çingene? Daha gelmedi mi?

Zabıt Kâtibi:

– Emniyete yazmıştık efendim, dedi.

– Bırak yazıyı! Bilmez değilsin ya, yazıya cevap altı ayda gelmez. Zavallı adam asılmak için altı ay bekleyecek değil ya... Ne bürokrasi!

– Hattâ efendim, acele olsun diye havaleyle bile göndermedikti de, mübaşir elden götürmüştü.

Mübaşir:

– Ben götürüp elden verdim efendim... dedi.

– Aman, ya kaydı?

Kayıt numarası alınmamışsa, Tanrı korusun, alan belli olmaz, veren belli olmaz ki, kıyamete dek o yazının bulunası yoktur.

– Kaydını yaptırdım efendim, alındı numarası zimmet defterindedir...

– Aferin, çok iyi... Öyleyse neye göndermediler hâlâ bu celladı? Adam asılacak, ortada cellat yok... Peki, n'olacak? İpi kim çekecek?

Savcı, Emniyet Müdürlüğü'ne telefon etti. Ordan verilen cevapta, birkaç koldan birden polisin Çingene Ali'yi aradığı, ama şu âna dek, ne yazık ki izi bile bulunamadığı, ama şiddetle aranmakta olduğu bildirildi. Savcı, başka bir celladın da bulunmayacağını öğrenince, Çingene Ali'nin bulunması için ricalar etti.

Telefonu kapatınca savcı düşüncelere daldı. Koskoca memlekette bitek cellat... Yani, parasıyla bile adam asmak isteyen yoktu... Bir de işsizlikten yakınırlar. Çalışmak isteyene iş çok beyim, yeter ki iste sen!

İdam hazırlığı telâşının yorgunluğundan, uykusuzluktan, savcının kafası ters çalışıyordu; ya cellat bulunmazsa?

– Efendim, ip de gerekli. Ben üç kişinin idamında bulundum, başgardiyan olarak görevliydim bu işlerle...

– İp mi? Nasıl ip? Öyle ya, ip de ister...

– Ben biliyorum beyfendi, kalınca olacak...

– Kalınca ne demek? Vapur halatı kadar mı? Bunun ölçüsü yok mu?

– O kadar kalın olursa boynuna geçmez... Biraz ince...

– Canım efendim, ince ne demek? Paket sicimi değil ya bu... Ne kadar kalın, ne kadar ince?

– Merak buyurmayın beyfendi, biz göz kararı alırız, bir adamı tartacak kadar olsun, yeter...

– Uygun uzunlukta olsun... Sakın kısa gelmesin. Uzun olup sarksa zararı yok da, kısa olup da asamazsak o zaman rezalet... Yahu, Çingene Ali denilen herif hangi cehennemin dibine girdi?

– Elli metre ip alsak yeter beyfendi.

– Daha neler... Elli metre iple elli kişi asılır.

– Çingene Ali geçenkinde elli metre ip istetmişti de...

– Peki, kullandığınız o ip ne oldu? Nerde?

– İp... İp mi? İp...

– İpten başka?

– Zeytinyağı da ister efendim. Bir teneke zeytinyağı...

– Bir teneke mi? Daha neler... Biz adamı zeytinyağında boğmayacağız yahu, ipte asacağız..

– Olsun efendim... Zeytinyağı olmayınca.. Hattâ bir teneke bile az, iki teneke olsa daha iyi. Akşamdan ipi zeytinyağına yatıracak Kara Ali. İp, yağı iyice emip çekecek.

– Peki, peki... Her ne gerekiyorsa bir kâğıda yazın, bir liste yapınl

Savcı, bu araç-gereçlerin satın alınması için nerden, nasıl ödenek bulunacağını, Cezaevi yönetimiyle uzun uzun konuştu. Bakanlık "Ödeneklerin azamî derecede tasarrufa riayet olunmak kaydı ile" kullanılması için savcılığa daha yeni bir genelge göndermişti. En önemlisi de, asılma araç-gereçlerinin hangi ödenekten satın alınacağıydı. Gerek yasada, gerek Bakanlık genelgesinde infaz kuruluşları için ayrılan ödenekler ve yapılacak harcamalar yazılıydı. Bunlar arasında darağacı ayakları, ip, zeytinyağı gibi gereçlerin alınması ve cellada ücret ödenmesi gibi maddeler bulunmadığına göre, bütçe yasasındaki 15129 sayılı maddede gösterilen "diğer alım ve giderler"den bunlar satın alınacaksa da... Para yok kil Para olmayınca nerden neyi alacaksın yahu? Malî yıl sonuna gelinmiş, ödenekler harcanıp tüketilmiş, para nerde? Cezaevinin mutemetlik görevini de yapan cezaevi kâtibi bu gibi ivedi işler için gerekli paranın avans yoluyla karşılanabileceğini hatırlattı. Peki ama nasıl olacaktı bu iş? Parasal işlerin kurdu olan cezaevi kâtibi, en azından büyük bir bankanın genel saymanı, hattâ hattâ maliye bakanı olacak denli becerisi varken, neden bilinmez –belki de daha çok paranın yolunu bulduğu için– cezaevi kâtipliği gibi küçük bir görevde kalmak ve küçük bir aylığa razı olmak alçakgönüllülüğünü göstermişti. Sihirbaz maliyeci denilenlerden olduğu, aylığının üç katı ev kirası vermesinden de belliydi. Cezaevi kâtibi neyin, nasıl yapılacağını anlatmıştı. Cezaevi yönetmeni, asılma işleminin giderleri için gereken parayı avans olarak almaya yetkili olarak bir kişiyi mutemet gösterdiğini, yanında duran savcıya bir yazıyla bildirecekti. Savcı –yani zatıâliniz beyfendi– kendi önerisini ekleyerek bu yazıyı itâ âmirine sunacaktı. İtâ âmiri de –ki valimiz beyfendidir– onaylayınca mütemetlik görevi birisine verilmiş olacaktı. Bunun üzerine o mutemet her kim ise, Muhasebe-i Umumiye veznesinden avans olarak pa-

rayı çekip yerine harcayacaktı. Son harcama belgeleri Umumî Muhasebeye verilecekti. İşte bu işler bu denli yalın ve kolaydı.

– Muhasebe-i Umumiye kanununda bu işler böyle yazılıdır beyfendi.

– Teşekkür ederim.

Hay Allah, bu denli yetenekli bir insanı, sen gel de cezaevi kâtipliğinde ziyan et! Ne büyük haksızlık!

– Hesaplar mısınız lütfen, yağ mağ, ip mip, şu bu her neyse, bunların hepsi için bize ne kadar para gerekli? Yani avans olarak ne kadar para isteyeceğiz?

– Efendim, Muhasebe-i Umumiye kanunumuza göre, en çok bin liraya kadar avans verilebilir.

– Neel Bin lira mı? Eh, ne yapalım... İpi o kadar uzun almazsınız. Pek kalın da olmasın... Altyanı bir adam asılacak. Kaç kilo? Şişman mı? Zayıf demek... İyi, iyi. Sonra zeytinyağının kalitesi iyi olmasa da olur, salata yapacak değilsiniz ya... Haa, iyi ki aklıma geldi, yahu ne oldu Cellat Çingene Ali? Telefon edin Emniyet Müdürlüğü'ne. Hâlâ bulunamadı mı? Bir Çingene Ali'yi bulamazlarsa, eh artık anla... Koca Türkiye'nin topu topu birtek celladı bu...

Hani gazetelerin sıksık falan iş için "Polis seferber oldu" diye yazdığı gibi, İstanbul polisi seferber olup cellat Çingene Ali'nin ardına düşmüş, bulunma olasılığı olan her yerde onu aramaktaydı. Yer yarılmış da yerin dibine girmişti sanki Cellat Ali, bitürlü bulunamıyordu. Sonunda polis o büyük gücünü gösterip muhbirlerini kullandı. Aldığı ihbarları değerlendirerek, Topkapı'yla Edirnekapı arasındaki yıkık surların bir yerinde, hastalıklı ve uyuz eşeklerin ve kart beygirlerin kaçak olarak kesilerek "dana etidir" diye İstanbul kasaplarına gizlice gönderildiği yıkık sur duvarlarının oluşturduğu bir mağarada polis Çingene Ali'yi buldu. Polis, orda Cellat Ali'yi "son derece kral" bir durumda yakalamıştı; yani Çingene Ali boyalı ispirtoyu çekmiş, kafasını bulmuş, sızıp kalmıştı. Çingene Ali, kaçak beygir ve eşek kesilen bu sur duvarı kovuğunda emeğinin hakkı olarak, mobilya cilası için kullanılan boyalı ispirto parası kazanmaktaydı. Yıllarca adam asmasının kazandırdığı alışkanlıkla, burda kart ve hastalıklı beygir ve eşeklerin boğazlanmasında, yardımcılık ederdi. (...) Çingene Ali'ye, hemen ertesi gün bir kişi asılacağı için ivedilikle savcılığa götürüleceği söylendi. Çingene Ali, yıkık duvar taşları üzerine uzanıp yangelmiş kalıbını bozmadan, şurdan şuraya adım bile atmayacağını bildirdi. Ama bunun bir görev olduğu kendisine anlatıldı. Evet görevdi. Bu görevi yıllardan beri Çingene Ali tek başına yapıyordu.

– Polis ağabeyler, sizler de görev yapıyorsunuz. Ay başı gelip de aylığınızı almazsanız görevinizi yapar mısınız?

Çingene Ali son olarak astığı iki kişinin parasını alamadığını yana yakıla anlatıyordu. Birini asalı iki, öbürünü asalı üç yıl olmuştu. Parasını istemek için savcılığa gidiyor, savcılık onu emniyet müdürlüğüne yolluyordu; emniyet müdürlüğü de savcılığa; sonra savcılık cezaevi yönetimine... Bu üç yere gide gele eşik aşındırmış, ama hakettiği parasını yıllardır alamamıştı. Bu, onun hakkı, alınının teriydi. "Para yok?", "Ödenek kalmadı!", "Gelecek yıla!" diye boyuna atlatmışlardı.

– Madem paranız yok, ne diye adam astırıyorsunuz? Bedavadan adam asılır mı? Hadi bir iyilik olsa anlarım. Hem hiç tanımadığın, yiyip içmişliğin olmayan bir adamı as, hem de ücretini alma... Olur mu ağabey... Koskoca devlet, bir zavallı Çingene Ali'nin hakkını yesin, olur mu?

Asılacak olanın yerine Çingene Ali'yi assalar, o, yine de cellatlık yapmayacağını söylüyordu. Parasını istedi diye kendisini kovan savcıya daha o zaman söylemişti:

– Eeeh, dünya bu... Gün gelir, siz bu Çingene Ali'ye yine muhtaç olursunuz... Çingene Ali diye dört dönersiniz.

Onlar, Çingene Ali gibi, işinin ustası olmuş bir celladı zor bulurlardı. "Herkes kaşık yapar ama, sapını ortaya getiremez" demişler... Ne demişler, "herkes sakız çiğner ama Ayşe kız gibi çatlatamaz" demişler. Herkes adam asar ama Cellat Ali gibi asamaz...

– Öldürseniz gitmem ağabeyler... Eskiden kalan iki asma paramla, bu şimdikini de peşin almadan, adımımı atmam...

Etme Çingene Ali, eyleme Çingene Ali...

– Ulan seni sürükleyerek götürürüz köpoğlusu...

– O zaman başka... Götürürsünüz ağabeyler, sürükleyerek götürürsünüz, ama ben kendiliğimden gitmem... Hadi beni sürükleyerek götürdünüz, döve döve de bana adam astıramazsınız yal

Cellat Çingene Ali, içtiği boyalı ispirtonun ve sarıkız denilen esrarın kendisine sağladığı krallıkla şöyle bağırıyordu:

– Yazık değil mi adamlara yahu, bedavadan asılıyorlar. Hiç olmazsa celladın parasını verseler de, adamların asılması bir işe yarasa...

Polisler iki gün arayıp taradıktan sonra sur duvarları kovuğunda buldukları Çingene Ali'yi, gelmek istemiyor diye burda bırakıp savcılığa ne yapacaklarını sormaya gitseler, Çingene Ali burdan savuşurdu; bir daha onu koydunsa bul. Oysa ertesi sabah Berber Hayri asılacaktı. En iyisi, güzellikle mi olur, çirkinlikle mi olur, severek mi olur, söverek mi olur, överek mi olur, döverek mi olur, artık her nasıl olursa olacak, Çingene Ali savcılığa götürülecekti. Öyle de yapıldı. Kral keyfini süren Çingene Ali dertop paket edilip yüklenerek polis

arabasında götürüldü, savcılığa teslim edildi. Dahaca aymamış olan Çingene Ali savcılıkta da söylenip duruyordu:

– Koskoca devletin bir garip Cellat Ali'nin hakkını ödemeye gücü yetmiyorsa, o zaman, hiç olmazsa astığım adamın geri kalan eşyasını bana verin, dedim ağabeyciğim... Vermediniz. Benden günah gitti, ben zamanında söyledim.

Yasama, yürütme, yargılama kuvvetlerinden sonra dördüncü kuvvet denilen, kimilerine göreyse üçbuçukuncu kuvvet olan basın ve özellikle basının günlük gazete bölümü, Berber Hayri'nin darağacına çekileceği konusunda üzerine düşen görevi yapıyordu. Berber Hayri'nin hangi gün, hangi saatte asılacağını gazeteler halka duyurmuştu. İki günden beri de canavar ruhlu Berber Hayri'nin işlediği cinayet yeniden ve baştan sona gazetelerde yayınlanmaktaydı. Olay nasıl olmuştu, duruşmalar nasıl yürütülmüştü, Berber Hayri duruşmaları sırasında olayı nasıl anlatmıştı; bütün bunlar ayrıntılarıyla yeniden yazılıyordu. Berber Hayri'nin o sırada çekilmiş resimleri de yeniden yayınlanıyordu. Bu sürekli ve kışkırtıcı yayınlar karşısında coşan kimi yurttaşlar, şeriat yasasının uygulanmasını, yani kısasa kısas, kana kan, cana can hesabıyla, Berber Hayri canavarının kurbanına yaptığının aynen kendisine de yapılarak sonra da boğulmasını istiyordu. Gazetelerde yazılanları okuyup coşkulananlardan, "Bıraksınlar ben ellerimle boğayım!" diyenler, "İpini ben çekeyim!" diyen cellatlığa gönüllü olanlar çoktu.

(...)

İstanbul'da Berber Hayri'nin asılışını seyretmek için halkta, görülmedik aşırılıkta istek vardı. Yalnız İstanbul'lular ve İstanbul'da oturanlar değil, uzak yerlerde yaşayanlar da, bu ırz ve namus düşmanının darağacında sallandırılışını görebilmek için can atıyorlardı. İstanbul'un Yalova, Kartal, Çatalca, Adalar, Şile gibi uzak ilçelerindekilerden pek çok kişi asılma töreninde bulunmak için İstanbul içine akın etmişlerdi. Bu yüzden İstanbul'un turistik lüks otelleri dışında kalan otelleri dolup taşıyordu. Otellerde yer bulamayanlar ya da bu eşsiz seyri para harcamadan görmek isteyenler, İstanbul'daki akrabalarının, arkadaşlarının, tanıdıklarının evlerinde bir gecelik konuk kalabilmenin umarını arıyorlardı. Taşrada oturanlar da, her zaman bulunmaz bu fırsattan yararlanıp ibret dersi alabilmek için, İstanbul'da yaşayan akrabalarına, dostlarına mektuplar yazarak, telgraflar çekerek, telefonlar ederek, kendilerine otelde yer ayırtmalarını; olamazsa, bir gecelik konuk kalacak yer sağlamalarını rica ediyorlardı.

(...)

Savcı, asma hazırlıklarının tamamlanıp tamamlanmadığını, cezaevine giderek bir kez daha denetledi. Çok şükür, Cellat Çingene Ali bulunup getirilmişti, cezaevinin yönetim bölümüne sokularak, işini yapmadan kaçması önlenmişti. Eski alacağı olan iki kişilik asma parasıyla bu yenisinin ücretini de peşin almadan elini ipe sürmeyeceğine, ana-avrat karıştırarak söver gibi and içiyordu. Hem sonra bu yenisini, eski fiyat üzerinden asamazdı. Yaşam pahalılanmış, her şeyin fiyatı artmış, zam üstüne zam gelmiş, hattâ gardiyanların, yönetmenin, savcının aylıkları bile iki kez yükselmişken, o hâlâ beş yıl öncesinin fiyatıyla adam asamazdı. O paraya adam asmak değil, tavuk bile kesilemezdi bugün. Eskiden asıp da ücretini almadığı iki iş için fiyat yükseltmiyordu, ama yarın asacağı için fiyat yükseltilmeli, hem de eski alacağıyla birlikte para trink ödenmeliydi.

Malî yıl sonu nedeniyle bütün harcamalar yapılmış olduğundan ödenek bulunmadığını, alınan avanstan da elde para kalmadığını Cellat Çingene Ali'ye bir türlü anlatamıyorlardı. Bir suçlunun asılması için de cellada savcı cebinden para ödeyecek değildi ya... Savcı, ne yapıp edip, artık güzellikle mi olur, yoksa zorla mı olur, Cellat Ali'yi görevini yapmaya razı etmeleri için cezaevi yönetmenine sıkı buyruk verdi. O sırada yanlarında bulunan sihirbaz maliyeci cezaevi kâtibi.

– Siz o işi bendenize bırakın beyfendi, ben ağzından girer burnundan çıkar, razı ederim onu, dedi.

– Ya darağacı ne oldu?

– Tamam efendim.

– Asılma yeri?

– Düzenlendi beyim.

– İp?

– Alındı.

– Zeytinyağı?

– Bir teneke aldık, hamamda duruyor.

– Güzeeel!..

(...)

Savcı, hazırlıkların tamamlanmasından duyduğu erinçle evine gitti. Cezaevi yönetmeni de arkasından evinin yolunu tuttu. Kâtip, Cellat Ali'yi yarınki işine razı edebilmek için uğraştığından evine geç gidebildi. Ama Ali'yi razı etmeyi başarmıştı. Dediği gibi, Çingene Ali'nin ağzından girip burnundan çıkmış, yani koğuş ağalarının birinden getirttiği esrarı bolca vermiş, önüne de Ali'nin yıllardır görmediği yemeklerden koymuştu. Cellat Çingene Ali'ye yazıya gelmez daha başka ikramlarda da bulunmuştu. Sonunda, cezaevinin sihirbaz maliyecisi elini göğsüne vurarak:

– Paran bendel Paranı bende bil!.. İşini bitir, gel paranı benden al!

diyerek Çingene Ali'yi razı etti. Çünkü cezaevi kâtibinin bu parababası davranışı, Çingene Ali'ye savcıdan fiian daha güvenceli gelmişti.

Savcı, evinde eşi ve çocuklarıyla akşam yemeğini yemiş, erkenden yatmak üzere uykusu çabuk gelsin diye ne olduğuna bile bakmadığı bir kitabı alıp hiçbir şey anlamadan iki üç satır ancak okumuştu ki, gözkapakları ağırlaşmaya başladı. Eşiyle çocuklarına, ertesi günkü asılma töreni için, darağacını iyi görebilen özel yer ayrılmıştı. Savcının çocukları, ertesi günkü asılmayı görüp yalnız ibret dersi almakla kalmayacaklar, babalarının bir insanı astırabilecek büyük gücünü de göreceklerdi.

(...)

Cezaevi kâtibinin kendisine verdiği söz üzerine Cellat Ali işini yapmak için isteklendi. Güzelce yemeğini yemiş, esrarlı sigarasını içip kafayı bulmuştu. Nöbetçi gardiyanın odasında yeri, karyolası da hazırdı. Yarın gün ağarırken adam asacağına göre şimdiden işe koyulmalıydı. İlkin ipi, leğen gibi geniş bir kap ya da hamamın kurnası içinde zeytinyağına yatırmalıydı. Bütün gece zeytinyağında yatan ip, yağı içine çeker, yumuşar, tam asılma ipi olurdu.

(...)

Cezaevi hamamına gittiler. İp ordaydı, ama zeytinyağı ortalarda yoktu. Oysa bir teneke dolusu zeytinyağı, hem de kapalı teneke, gündüzden alınıp buraya konulmuştu. Bir teneke zeytinyağı konulan yerde bulunmayınca, korkuyla yanındaki Çingene Ali'yi üstlerinden biri sanan nöbetçi gardiyanın ilk tepkisi "Vallahi ben almadım!" diye bağırmak oldu. Demek, birisi almıştı.

Başgardiyana bildirdiler. Hep birlikte bir daha gelip baktılar, aradılar. Başgardiyan, daha bir saat önce şurda gördüğünü söylüyordu. Uçmadı ya bir teneke zeytinyağıl Tutuklular, hükümlüler buraya gelemezdi ki onlardan kuşkulansınlar. Bütün tutuklular koğuşa sokulduktan, koğuşlarda sayım yapıldıktan sonra, gardiyanların gözü önünde hamamın girişine konulmuştu. Hattâ Savcı Bey'le Müdür Bey de görmüşlerdi.

Zeytinyağının çok pahalı olduğu, karaborsada bile zor bulunduğu günlerdi. Bir teneke zeytinyağının fiyatı, bir gardiyanın aylığından daha yüksekti. Zeytinyağının fiyatı, gardiyanın aylığından yüksek olunca, değil bir teneke, bir fıçı dolusu zeytinyağı bile gözle kaş arasında uçup giderdi.

Zeytinyağının çalınmasına en çok kızmış görünüp en çok bağıran başgardiyan, zeytinyağı tenekesini aramak için öbürleriyle birlikte o yana bu yana döneniyorduysa da, araması gönülden değildi. Demek nasıl olsa bulunmayacağını, bulunmaması gerektiğini biliyordu. Başgardiyanın tutumunu görüp

aramanın boşuna olduğunu anlayan gardiyanlar da, yerine çoktan varmış olan zeytinyağını aramaktan vazgeçtiler.

(*Sûrnâme*, 6. bas., 1989, s. 143-158)

2 – Aşağıdaki parçada, Berber Hayri'nin asılmasını seyretmek için toplanan halkın tutumu anlatılmaktadır.

BU BÖLÜM, IRZ VE NAMUS DÜŞMANI
BERBER HAYRİ'NİN DÂRA NASIL
ÇEKİLDİĞİ, ASILMA ŞENLİĞİNİN SON
GÜNÜ CÜMBÜŞLERİNDE NELER OLDUĞU
VE HALKIN NASIL İBRET DERSİ
ALDIĞI, ONLARI BİLDİRİR

Kurulacak darağacının bütün gereçleri, saat 5'te Sultanahmet alanının önceden düzeltilen yerine kamyonla taşındığında, orada büyük bir kalabalığın asılma törenini seyir için toplanmış olduğu görüldü. Daha güneş doğmamış olduğundan ortalık karanlıktı. Ama gelenlerin kimisinde elfeneri, kimisinde lüks lambası vardı ve kimisi de yanarcalar yakmıştı. Anlaşılan, bunca insanın paltolar giyinişinden, üstlerine battaniyeler alışından, stadyum kapılarında yer kapmak için geceyi geçirenler gibi, bunlar da darağacının yakınında yer bulabilmek için geceden gelmişlerdi.

Darağacını, cezaevinin candarma karakolu erleri kurmaktaydı.

Kalabalık boyuna artıyordu. Tanyeri ağarırken tüm alan insanla dolmuştu. Sabahın bu çok erken saatinde, Taksim'deki, Şişli'deki, Aksaray'daki, Beyazıt'taki, Beşiktaş'taki, hattâ Bakırköy, Zeytinburnu gibi uzak yerlerdeki dolmuş duraklarında şoförler, asılma şenliğine götürmek için yolcu çağırıyorlardı:

– Hadi, idama bir!

– Kalkıyor, bir kişi, bir kişi, idama bir kişi...

– Hadi, idama iki, idama iki...

Minibüsçüler de çığırtkanlık ederek, Sultanahmet alanındaki asılma törenine gidecek yolcuları çağırmaktaydılar.

Her beş on dakikada bir, alandaki kalabalık iki üç bin kişi artmaktaydı. İnsanlar sokaklardan sel gibi asılma alanına akıyordu. Gerçeği söylemek gerekirse, daha bir gün öncesinden şenlik başlamış, her türlü satıcı ve türlü kazanç yolu arayanlar alandaki yerlerini dünden ayırmışlardı. Durmadan artan kalabalığa bakılırsa asılma töreninin çok şatafatlı olacağı belliydi. İyi ki asılma törenleri bu büyük alana alınmıştı. Eskiden Eminönü alanının köprü başında asılma törenleri yapılırken, idamı görmeye koşan meraklı kalabalığı bu küçük alana sığışamadığından, çok daha geniş olan Sultanahmet alanının asılma tö-

renlerine daha elverişli olduğu düşünülmüştü. Ama şimdi görülmekteydi ki, Sultanahmet alanı da asılma törenleri için küçük kalıyordu. Sık sık insan asılsaydı, boğa güreşi alanları ya da futbol maçı alanları gibi özel asılma alanlarının yapılması ve bu ibret dersini halkın bedava değil, bilet karşılığı parayla alması –hangi ders bedava alınıyordu ki– düşünülebilirdi ama, yılda ancak bir iki idam için, geliri giderini karşılamayacacağından böyle büyük yatırımlara girişmek "rantabl" ve "ekonomik" olmazdı.

(...)

Yalnız alan değil, alana gelen yollar da satıcıların çabasıyla baştan sona donanmıştı. El arabaları, sergi tezgâhları, satıcı camekânları ve bunlara benzer şeyler, renkli balonlar, kâğıt bayraklar, süs kâğıtları, çiçekli otlarla bezenmişti. Gezginci aşevleri de tezgâhlarını kurmuş, hattâ satışa bile başlamışlardı. Salep güğümleri kaynıyor, gezginci çay ocakları yakılıyordu. En çok simitçiler, poğaçacılar satış yapıyor ve en çok onların mallarını öven bağırtıları duyuluyordu. Tükürük köftecileri, ızgarada ve tavada balık pişirenler mangallarını, maltızlarını yakmışlardı. Izgara köftelerin iştah açıcı kokulu dumanları ortalığı sarmıştı. Koyun başı söğüşü satanlar, camlı tablada nohutlu pilav satanlar, aşureciler, piyazcılar, sumuhallebicileri gibi yiyyinti satan esnaf, limon ve şeker sandıkları üzerine müşterileri için portatif sofralar kurmuşlardı. Bir yandan mısır kaynatmak için kazanlar kurulmuş, bir yandan da mısır kebabı, patlatılmış cin mısırı satılıyordu. Kestane kebapçıları da mangallarını yelliyorlardı.

(...)

Seyirciler arasında zengin ve yoksul tabakadan insanlar bir arada bulunarak sınıf farkını ortadan kaldırmışlardı ve sosyal adaleti gerçekleştirmişlerdi. Çünkü işbu asılma şenliğinin, demokrasi gereğince, halka açık olması ve ibret dersi almak isteyen her yurttaşın asılmayı özgürce seyredebilmesi düşünülmüştü. Eğri oturalım doğru konuşalım, doğru doğru dosdoğru, işbu şenlik öyle bir şenlikti ki, Lâle döneminin Kâğıthane eğlenceleri bile yanında pek sönük kalırdı. Binbir Gece masallarını bile gölgede bırakan bu asılma şenliği gözler önüne çok parlak, büyülü bir düşler dünyası sermekteydi. Osmanlı dönemi şenliklerini anlatan Sûrnâme ve Suriyye'lerdeki minyatürlerde görülen gerek esnaf ve gerek halk bu şenlikte olduğu denli değişik, zengin örneklerle dolu ve çok türlü değildi. Eskilerinde olduğu gibi bu şenlikte de, halkın arasında hizmetçiler, yamaklar, cüceler, kamburlar, evlatlıklar, uşaklar, evinden kaçmış çocuklar, sokak çocukları, sokak orospuları, sürtükler, yosmalar ve serseriler görülüyordu; ama bunlardan artık olarak dilenci türleri eski dönemlere göre çok daha zengindi. Sakat dilencilerin sayılsa binden çok türü görülebilirdi.

(...)

İstanbul halkı, özellikle son yıllarda yaşam koşullarının zorlaşması, fiyatların yükselmesi, pahalılığın artması, taşıt bulunmazlığı, yol tıkanıklığı, gidiş-geliş zorluğu, parasızlık ve ev geçimsizliği ve daha türlü türlü bunalımlar yüzünden sinemaya, tiyatroya, gazinoya, kır gezmelerine, gezilere, eğlence yerlerine gidemez olduğundan, kentin göbeğindeki bu asılma şenliğinde parasız eğlenmek fırsatını kaçırmak istememiş, bu yüzden bu denli kalabalık buraya doluşmuştu.

Lahmacuncular, börekçiler, çörekçiler, kurabiyeciler, lokmacılar, tulumba tatlıcıları ve her türlü tatlıcı benzeri esnaf da burada halkın hizmetindeydi. Hattâ gezginci kebapçılar da bulunuyor, el camekânlarında kebaplar satıyor ve bunlardan başka arabalı fırınlarda taze taze yoğrutlu kebap, Adana işi kebap, İskender kebabı yapılıyordu. Ayrancılar da, biberli soğanlı kebap yiyenlerin çevrelerinde dolanıyorlardı bardaklarını birbirine vura vura şıngırdatarak.

Alanı görebilen ya da azbuçuk görebilen evlerin, yapıların, konutların, otellerin pencerelerinden kadınlı erkekli, çocuklu büyüklü insanlar salkım salkım sarkmışlardı. Kapı ve pencere söğelerinden kimisi yapraklar, otlar, çiçeklerle süslenmişti. Kimi yanda gelişigüzel orda bir araya gelmiş hemşerilerden halay çekenler, horon ya da kasap havası oynayanlar da vardı; yani alanda öbek öbek folklor oyunları gösterileri de yapılıyordu. Çocuk oyuncakları, balon, düdük, fırıldak, çıngırak satanlar durmadan satış için bağırıyorlardı. Kısacası burda yok yoktu. Kimileri de evcek gelmişlerdi. Bunlar yemeklerini yanlarında sepetlerle, paketlerle, naylon ya da bez ya da file torbalarla, sefertaslarıyla, tencerelerle getirmişlerdi. Daha şimdiden kuzu söğüşlerini, zeytinyağlı yaprak sarmalarını, dolmaları, sigara böreklerini, lop yumurtaları, sütlü irmik helvalarını atıştırmaya başlamışlardı bile.

Asılma şenliği alanı her türden insanın savrulduğu harman yerine döndüğünden bunca insan arasında, göz süzen, gerdan kıran, yürürken göğüs titretip kalça oynatan sokak yosmaları, şıllık şatifilliler, bıyık buran ve göz kırpan sokak zamparaları, aşk aracıları, muhabbet tellalları, sevda pazarcıları, seks prodüktörleri, hayat kadını komisyoncuları da eksik değildi.

(...)

Bir oğlan çocuğu elindeki büyücek bir kafes içindeki saka kuşlarından her birini, kim bir lira verirse onun adına havaya uçurup böylece parayı vereni sevaba sokuyordu. "Duhuliye"si bir liradan cennete girmek isteyenler tekliği bastırıp kafesten aldığı kuşu "Azat, buzat, Tanrım, yarın ahirette beni gözetl" diyerek, saka kuşunun aracılığıyla cennetteki yerini güvenceye aldıktan sonra kuşu havaya fırlatıyordu. Bu şenlik alanında sevap işlemekten ucuza hiçbir şey yoktu; bir sevap bir şişe sudan bile ucuzdu.

(...)

Kaçak olarak gelmiş Amerikan, Capon, hattâ Kızıl Çin eşyalarını satanlar açıkça bunların kaçak mal olduklarını bağırarak alıcı çekiyorlardı. Bir adam, yanındakine, geçenlerde kaçak diye satılan bu sergilerden birinden aldığı dolmakalemin kaçak mal çıkmadığını anlatıyor, yerli malını kaçak diye satarak hiç utanmadan sahtecilik yaptıklarını, yani suçun da suçunu işlediklerini söylüyordu.

Üçkâğıtçılar, zarfçılar, babacımcılar, papelciler, tırnakçılar, tombalacılar, zarcılar, barbutçular da yerlerini ve yollarını bulmuşlardı. Yalnız yankesiciler şimdilik çalışmıyor, soyacakları adamları, yani çarıklarını yürütecekleri enayileri kollayıp, gözleyip, kestirip siperde duruyorlardı. Tam Berber Hayri ipi çekilirken, yani seyircilerde coşku ve gerilim son kertesini bulmuşken yankesiciler işlemeye başlayacaklar, ceplerden "çarık" dedikleri cüzdanları boşaltacaklardı.

(...)

Yaşlı bir adam, arkadaşına, kan görmeye hiç dayanamadığı için tavuk kesilirken bile ordan kaçtığı halde, insan asılınca kan akmadığından seyredebildiğini, bu yüzden hiçbir asılma törenini kaçırmadığını anlatıyordu.

Kısacası ey sayın dinleyenlerimiz, ey sayın okuyanlarımız, belki altmış, belki yetmiş bin kişinin doluştuğu o alan bir hayhuy içindeydi, bir curcunadır gidiyordu. Her yandan ayrı ayrı çalgı takımlarının sesleri duyulmaktaydı. Çalgı takımlarında zurna, çiftenara, darbuka, çığırtma, maşalı zil, def, klarnet vb. gibi çalgılar vardı. Kimi çalgı takımından zurnaya davul eşlik ediyordu. Bir kadın, çalgı eşliğinde şarkı söylemekteydi. Başka bir çalgı takımı uçkur havası vuruyordu. Yine başka bir çalgı topluluğu da çiftetelli çalıyor, ortada bir kadın görülmemiş ustalıkla göbek atıyordu. İki herif de bellerine peştemal düğümleyip oynayarak, göbek atan karıya eşlik ediyor, "Döktür anam!" diye bağırıyorlardı.

(...)

Hükümlünün darağacına çekilişini görmeye gelenlerden bir yaşlı emekli, arkadaşına, asılmayı seyrettikten sonra arkadaşlarıyla kahvede birkaç parti pişpirik oynayıp, mübarek cuma namazını kılmak için Sultanahmet camiine gideceğini söylüyordu.

Bunca eğlence, bunca şenlik, bunca ala-ala-hey varken, yine de kimileri canları sıkılıp:

– E artık getireceklerse getirsinler de assınlar!

– Ne zaman asacaklar canım, sabah oldu işte...

diye söylenmekteydi.

(...)

Asılma alanındaki kalabalık iyice sabırsızlanmıştı. Yavaş yavaş havanın la-

civerdi mavileşmeye, mavisi açılıp pembeleşmeye, sonra tanyeri ağarmaya başlamıştı. Ak karadan seçilir olmuştu. Cezaevinin kırmızı arabasının uzaktan gelmekte olduğu görüldü. Kolluk gücü ve candarmalarla düzen çok iyi sağlanmışsa da, araba kalabalıktan zorlukla yol açabiliyor, darağacına doğru pek yavaş ilerliyordu. Bir özel arabayla iki de taksi aynı zamanda gelip darağacı önünde durdu. Bu arabalardan asılma kurulu üyeleri indi.

Kırmızı cezaevi arabası darağacının yanında durdu. Arabadan önce silâhlı iki candarma indi. Onlar Berber Hayri'nin arabadan inmesine yardım ettiler. Berber Hayri'nin arkasından iki silahlı candarma daha indi.

(...)

Asılma töreni kurulunun bütün üyeleri darağacının dibindeydiler; başta ölüm kararını veren mahkemenin nâip hâkimi, onun yanında Cumhuriyet Savcısı ve onun yanında Adlî Tabib ve onun yanında Cezaevi Yönetmeni ve onun yanında Müftülükten gönderilen imam efendi ve onun yanında Candarma Komutanı ve onun yanında bir Başkomiser ve onların hepsinin önünde Cellat Çingene Ali bulunuyordu. Elleri bileklerinden arkasına bağlı olan Berber Hayri, Cellat Ali'nin sağında, sanki ödül almaya çıkmış bir öğrenci gibi utangaç, suskun dikilmişti...

(s. 161-175)

HALDUN TANER

(1916-1986)

HAYATI: Haldun Taner, İstanbul'da doğdu (1916). Babası, İstanbul Darülfünunu (üniversite) hukuk fakültesinde dekanlık ve devletler hukuku profesörlüğü yapan Ahmet Selâhattin Beydir. Haldun Taner, ilk ve ortaöğrenimini Galatasaray lisesinde tamamladı (1923-1935), Heidelberg üniversitesinde iktisat ve siyasal bilgiler okudu (1935-1938), İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesinin Alman filolojisi ve sanat tarihi bölümlerini bitirdi (1950), aynı üniversitenin sanat tarihi bölümünde bir süre asistanlık yaptı (1950-1954), daha sonra Viyana'da Max Reinhardt akademisinde tiyatro öğrenimi gördü, Viyana doğubilimleri enstitüsünde Türkçe okutmanı olarak çalıştı (1955-1957). Yurda dönünce, İstanbul Üniversitesi iktisat fakültesi gazetecilik enstitüsünde edebiyat ve estetik dersleri verdi (1960-1974). *Tercüman* gazetesinde köşeyazıları (1955-1960), *Milliyet* gazetesinde söyleşiler (1970'ten bu yana) yazdı. 1949'dan sonra tiyatro alanında çalışmağa başladı, çeşitli oyunlar yazdı, Devekuşu Kabare Tiyatrosu'nu kurdu (1967).

New York Herald Tribune gazetesi adına *Yeni İstanbul* gazetesinin Türk hikâyeciler arasında açtığı dünya hikâye yarışmasında *Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu* adlı hikâyesiyle Türkiye birincisi seçildi (1953); daha sonra *On İkiye Bir var* adlı hikâye kitabıyla Sait Faik hikâye armağanını (1955), *Sersem Kocanın Kurnaz Karısı* adlı oyunuyla da Türk Dil Kurumu oyun ödülünü (1972) kazandı. İstanbul'da öldü (7.5.1986). İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun Kadıköy'de açtığı şubeye "Haldun Taner Tiyatrosu" adı verildi (1989).

ESERLERİ:

Hikâye:

1 – *Yaşasın Demokrasi* (1949)
2 – *Tuş* (1951)
3 – *Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu* (1953)
4 – *On İkiye Bir Var* (1954)
5 – *Sancho'nun Sabah Yürüyüşü* (1969)
6 – *Yalıda Sabah* (1983)

Uzun Hikâye:

7 – *Ayışığında "Çalışkur"* (1954)

İlk hikâyesi "Haldun Hasırcıoğlu" adıyla *Yedigün* dergisinde yayınlandı (1945); daha sonra, aynı dergide ve *Cumhuriyet* gazetesinde, hafiften mizah çeşnili, sonu sürprizli, magazin ve gazete hikâyeleri yazdı; mizah ve yergi tarzının "kendi mizacına uygun gittiğini" söyleyen yazar (Mustafa Baydar, *Edebiyatçılar Ne Diyorlar*, 1960, s. 189), aynı yolda, fakat daha üst düzeyde yazdığı hikâyeleri *Küçük Dergi*'de yayınlayınca (1953) dikkati çekti. Birkaç yıl sonra da, *Varlık* dergisinin okuyucular arasında açtığı soruşturmada, 1956 yılının en başarılı hikâye yazarı seçildi.

"Nasıl yazarsınız? Mevzularınızı arar mısınız?" sorusunu şöyle yanıtlamıştır:

> *Mevzu aramam. Hareket noktasını, çokluk, başımdan geçmiş veya bizzat şahidi olduğum vakalar teşkil eder; yahut her hangi bir söz, bir jest, bir hadise...* (*Edebiyatçılarımız Konuşuyor*, 1953, s. 130)

Bu sözler, onun, "gözlemci gerçekçilik" akımına bağlı bir yazar olduğunu gösterir. Taner'in bu tutumu, bir eleştirmen tarafından, "Karşımıza toplum düzenini ilgilendiren ana sorunlarla çıkmadığı", "yarının dünyasını düşünmediği", "bir dava adamı olmadığı, onun için de konularını belli bir amaç için seçmediği" (Vedat Günyol, "Yağmur Altında Yeni Bir Şey Yok", *Dile Gelseler*, 1966, s. 192-193) yolundaki görüşlerle eleştirilmiştir. Bir hikâyecinin başarılı olması için, mutlaka "bir dava adamı olması, konularını belli bir amaç için seçmesi" gerekmez. Bir hikâye eğer başarısızsa, onun nedenlerini başka yerlerde aramak gerekir. Kaldı ki, Taner, başka bir konuşmasında:

> *Toplum meseleleriyle ilgilenmeyen edebiyat, bence, eksik, güdük bir şey olur. (...) Elini eteğini toplumdan çekip fil dişi kulesinde kozasını ören sanatçı tipi... modası geçmiş bir yaratıktır. (...) Sadece söz cambazlıkları, üslûp ustalıkları, biraz da psikoloji ile hiçbir iş görülemez...* (Baydar, *age.*, s. 190-191)

demiştir. Nitekim, yazarın kimi hikâyeleri toplumsal adaletsizlik, görgüsüz yeni zenginler, varlıklı sınıfların şımarıklığı gibi temalar üzerine kurulmuştur (*Yağlı Kapı, Fasarya, Heykel, Bayanlar OO* vb.). Bunlardan sonuncusu, Türk edebiyatında toplumsal sorunları işleyen hikâyelerin en güzellerinden biridir (bk. *Bayanlar OO*). Sanatçıyı, "içinde yaşadığı toplumun bir sismografı olarak" gören yazar, "toplumsal haksızlıklar"a karşı sanatçı tepkisinin "sanatsal ve estetik kaygı" ile yansıtılması gerektiğini vurgular:

> *Yazar..... bunlara karşı tepkisini bir politikacıdan, bir sosyologdan, bir gazeteciden farklı gösterir. Sırf bunları eleştiren bir polemik yazmak istiyorsa, makale, köşeyazısı gibi yerler daha uygun olur. Hikâyede bu aksaklıkları yansıtmak istiyorsa hikâyenin polifonik dünyasının havasına uyması, bu aksaklıklar da gerçeğin bir yanı olduğuna göre, onu genel gerçeğin içindeki yerinde ve dozunda vermesi gerekir.* (Haldun Taner, *Yalıda Sabah*, 1983, s. 206)

Hikâyelerinde işlediği temalar, genellikle, eğitim ve öğretim eksikliğinden kaynaklanan düzensizlikler, büyük şehrin yaşayışıma uymağa çalışan sonradan görme türedi insanlar, bilgisiz, kaba kimseler, züppeler, kişilerin yaratılıştan gelme ruhsal bozuklukları vb... Bunları bıyık altından gülen bir mizahı (humur), kimizaman da yergi havası içinde verir. Batılılaşmanın yanlış anlaşılmasının ürünü olan züppe tipinin Ahmet Mithat *(Felâtun Beyle Rakım Efendi)*, Recai-zâde Mahmut Ekrem *(Araba Sevdası)*, Hüseyin Rahmi *(Şıpsevdi)* vb. ile sürüp gelen yergisinin son örneğini Haldun Taner yazmıştır *(Made in U.S.A.)*.

Yazar, belli bir vakaya dayanan, alışılmış hikâye tekniğini sürdürmüştür. Gerek kurgu, gerek humur'u ön plana alması bakımlarından, Refik Halit geleneğine bağlı olduğu söylenebilir (Nitekim, *Tuş* hikâyesi, Refik Halit'in *Sarı Bal* adlı hikâyesinden esinlenmiş görünmektedir). Mahalle kadınlarını ele aldığı hikâyelerde Hüseyin Rahmi havası sezilmektedir. (bk. *İki Komşu*). Yalnız birkaç hikâyede *(Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu, Ayışığında "Çalışkur")* yeni biçimler denemiştir.

Gözlemlerden yararlanan gerçekçi bir yazar olması dolayısıyla, kişileri kendi "ağız ve düşünüş tarzıyla" canlandırmaya özen göstermiştir. Bu yüzden de, eski zaman adamlarını eski zaman diliyle konuşturmuştur:

> *Bari mekâtib-i askeriyeden birinde, bil-farz Kuleli İdadisi'nde lisan tedris etse imişim. (...) Almancadan tercümeler yapıp terakkıyat-ı fenniyenin sâha-i askeriyede husule getirdiği*

türlü inkılâbâttan memleket efkârını hissedâr eylese imişim. (Sahib-i Seyf ü Kalem)

Bunlar münhasıran çam fıstığı ile tegaddi ediyorlar. Orada çamdan bol ne var? İbâdullah. Lâyuad ve lâyuhsâ... 20-30 metre irtifâında, bazen daha da mürtefi... (Kantar Kâtibi Ali Rıza Efendi)

Raporun umumî medlûlünden istidlâl ettiğime nazaran, bendenize, hâşâ sümme hâşâ, bir nevi dalâlet-i cinsiye izâfe etmeğe kalkışmışlar. (Memeli Hayvanlar)

Bu tutumuyla, eski meddah ağzını; ayrıca, F. Celâlettin'in yolunu izlediği düşünülebilir. Ne var ki, Cumhuriyet döneminde eğitim yöntemi değiştiği, okullardan Arapça ve Farsça derslerinin kaldırıldığı, Osmanlıca ölü bir dil hâline geldiği için, bu yoldaki hikâyelerin yaşama olanağı yoktur. Nitekim, F. Celâlettin'in en güzel hikâyelerinden biri olan *Devâiri İşgal* adlı hikâyesi, eski hukuk terimleriyle örüldüğü için, bugün okunamaz hâle gelmiştir.

Yazar, kendi ağzından yazdığı yerlerde de, özellikle ilk dönem hikâyelerinde, Arapça ve Farsça sözcüklere geniş yer vermiştir:

Yeni gelenlerle ahpaplığı ilk tesis eden çocuklar olduğu gibi... (Kooperatif)

Meclis tatilinden bilistifade, Aydemir'in babası İstanbul'a çıkageldi, ve bittabi vaziyete muttali olunca... (Tuş)

Nesrin mahfuz bulunduğu evden firar edip kayboluverdi. (Tuş)

Burada seksen kuruş yevmiyeden eline mâhiye yirmi dört lira geçiyor. (...) Fakat gene de pek tehâlük göstermedi. (Yağlı Kapı)

Bu şerâit dahilinde işe başlayan Bahadır Erdem... (Dairede Islahat)

Halit Ziya Uşaklığil'in dahi eski eserlerinin dilini sadeleştirmeğe giriştiği dönemde (1938-1944) Haldun Taner'in böyle bir dil kullanması akla yakın bir nedene bağlanamaz. (Ancak son hikâyelerinde, belki de Türk Dil Kurumu'na üye olduktan sonra, sade dile yönelmiştir).

Biçim ve dil bakımlarından eskiye bağlı kalan yazar, söyleyiş bakımından da kendine özgü bir söyleyiş biçimi yaratma çabasına girişmemiş, hazır söyleyiş kalıplarını kullanmakla yetinmiştir:

... Bu takdirde, kişneyişi, gayet meşru bir kendini koruma içgüdüsünün ifadesi olarak kabul edilmek gerekir. (...) Mamafih ister birinci, ister ikinci ihtimal vârid olsun, bunun o kadar önemi yoktur. (Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu)

Kâhya, Hanımefendinin emri mûcibince, Rıza'yı derhal hamama soktu. (Yağlı Kapı)

Hanımefendinin böyle tehlikeli tabirler kullandığı pek vâki değildi. Bugün böyle bir kelime sarfetmesi... (Yağlı Kapı)

... Arkadaşları nezdinde hayli sarsılan prestijlerini biraz olsun doğrultabilmek gayesini güdüyorlardı. (Dairede Islahat)

Yazı dilinin bu kalıplaşmış söyleyiş biçimlerinin yanı sıra, yine hazır söyleyiş biçimi olan halk söyleyiş biçimlerini de sık sık kullandı ve bu yolda üstün başarı gösterdi:

Yok bankacılıkmış, hariciye memurluğu imiş, mühendislik veya avukatlıkmış, boş verirdi Miralay Bey böyle ıvır zıvır mesleklere. (Sahib-i Seyf ü Kalem)

Mizaha ve yergiye eğilim gösterdiği için, yaratılıştan ruhsal bozuklukları olan kişiler de onun hikâye kahramanları arasında yer almıştır. Hayvan ve kadın memelerinden süt sağma merakına kapılan *(Memeli Hayvanlar)*, elindeki üç dürbünle bütün semt insanlarını sabahtan akşama kadar göz altında tutan *(Dürbün)*, saate bakmadan zamanı dakikası dakikasına sezen *(On İkiye Bir Var)* kişiler bunların en belirgin örnekleridir.

1

BİR MOTORDA DÖRT KİŞİ

Güverteyi aydınlatan hüzünlü ampulün ışığında dört kişiydiler: Sarı saçlı bir kadın, çiğ et kokan bir kasap, dazlak başlı bir profesör, bir de ağzında piposu, delikanlı.

Dördü de son vapuru kaçırmış, bu uykulu kaptanın istediği beşer lirayı hemen verip motora atlamışlardı.

Motor şimdi karanlık suları yara yara ilerlerken sarışın kadın bacak bacak üstüne atmış, sigara içiyor, dumanını da şahane tavırla gecenin serinliğine savuruyordu.

Esmer delikanlının gözleri kadının çukur dizkapaklarında, aklı ise biraz evvel ayrıldığı bar kızının dolgun kalçalarında idi.

Proseförün zihni tramvayda okuduğu bir makaleye takılmıştı.

Kasaba gelince, o hem fıstık yiyor, hem toptancının yolladığı son faturayı düşünüyordu: Hadi karamana yüz elli yazdığı neyse ne, fakat dağlıcı ne demeye yüz seksenden hesap ediyor herifçioğlu?

Gece yıldızsız, deniz hafif çalkantılı idi. Bordaya vuran küçük dalgaların serpintisi ara sıra muşamba şilteleri ıslatıyordu. Motor artık Moda'yı, Kalamış'ı da geride bırakmış, Adalar'a doğru yol almaya başlamıştı.

Sarışın kadın üşümüş olacak ki, birden kalktı, rüzgârdan uçan eteklerini tuta tuta, içeri kamaraya doğru yürüdü. Fakat içeri girmesiyle başının dönmesi bir oldu. Burası yanık benzinle karışık kızgın demir kokuyordu.

Kadın hemen bir pencere açıp önüne oturdu. Sonra yeni bir sigara yakıp dışarı üfürdü.

Çamlıca sırtlarında iki uçaksavar ışıldağı karanlık gökyüzünü tarıyorlardı. Işıldakların biri sağdan sola kayarken öbürü soldan sağa doğru iniyor, ve ikisi ortada bir yerde birleşince husule gelen gözalıcı ışığı seyretmek, doğrusu pek ömür oluyordu.

Sarışın kadın dalmış bunlara bakarken, hemen biraz ötesinden denize ateş böceği gibi bir şey uçtu. Bunu bir başkası, bir başkası daha ve nihayet ardı arası kesilmeyen birçokları takip etti. Kadın dalgın gözlerle bir müddet hiçbir şey düşünmeden birbirini kovalayan bu acayip böceklerin çini mürekkebi gibi siyah denizde teker teker eriyişlerini seyretti. Sonra birden deminki kızgın demir kokusunu hatırlayınca yerinden fırladı. Kaptan kamarasına geçen kapıdan dışarı şimdi hafif bir duman sızıyordu. Kadın şaşkınlıkla kapının topuzuna yapıştı ve o zaman yüzünü alazlayan sıcak bir dumanın ortasında, kaptanla çırmacıyı yere çömelmiş, kan ter içinde uğraşırken gördü. Bayılacak gibi oldu bir an... Sonra: "Yanıyoruz... İmdatl.. Yanıyoruz!" diye kendini dışarı attı.

Bu feryat güverteninn üstünü bir anda allak bullak etmişti. Kadın, kaptan kamarasının kapısını açık bıraktığından şimdi dumandan göz gözü de görmüyordu. Kasap, şaşkınlıktan, oturduğu minderi kucaklamış; profesör ise motorun tek tahlisiye simidini boynuna geçirivermişti.

Sarışın kadın, telâştan piposunu düşüren genç adama doğru koştu:

– Kurtarın beni... beni kurtarın, yüzme de bilmem ben.

diye yalvardı. Delikanlı titrek bir sesle:

– Ben de bilmem.

diye cevap verdi. Halbuki biraz bilirdi. Kendini şöyle yarım saat su üstün-

de tutabilecek kadar... Ama yalnız kendini... Kadın ondan ümidi kesince kasaptan medet umdu. Fakat o şimdi iki elini açmış:

– Şu vartayı bir atlatalım. Dinim hakkı için üç koyun gurban edecem.

diye adak adıyordu.

Hepsinden çok profesörün işi bitikti. Halbuki o, kahraman da geçinirdi. Hattâ daha o sabah derste Sokrat'ın hayatı nasıl istihkar ettiğini anlatırken gerçek bir filozof için bunun hiç de güç olmadığını ve nitekim kendisinin de onun gibi ölümü tebessümle karşılayabileceğini söylemiş, işin tuhafı, sözlerine talebeleri kadar kendini de inandırmıştı.

Kadın şimdi bakraca su dolduran çırnacının kıllı göğsüne sarılmış:

– Allahaşkına bırakmayın beni, ne olursunuz bırakmayın.

diye yalvarıyordu. Onlar böyle çırpınıp dururken ön taraftan kaptanın sesi duyuldu:

– Teprenmeyun be!.. Ne oliysiniz? Motoru paturacaksınız.

Fakat hiddetli olmasına rağmen sesinde nedense herkese emniyet veren bir şey vardı. Yoksa... Yoksa söndürmüş müydü yangını? Evet muhakkak söndürmüş olacaklardı. Hiç söndürmeseler kaptan böyle onlara çatacak vakit bulabilir, hiç çırnacı kovada kalan suyu tekrar denize boca eder miydi?

Kaptan:

– Ne adamlara çattık yahu!

diye söyleniyordu. Profesör, kaptanın hiddetini haklı bulmuştu. Yakalığını düzeltti.

– Öhö, öhö, diye öksürdü; nedir bu telâş yani. Öyle ya, biraz sakin olalım beyler.

diyecekti. Evet handiyse böyle diyecekti. İsabet ki demedi. Zira tahlisiye simidi hâlâ sımsıkı boynunda duruyordu.

Motor bir iki homurdanıp durduktan sonra şimdi keyifli keyifli işlemeğe başlamıştı. Yerine dönen kaptan içerde hâlâ geçmişi kınalı motora ve şamatacı yolculara veriştirip duruyordu. Fakat onlar aldırmadılar artık. Paylasındı, sövsündü, isterse dövsündü onları. Kurtulmuşlardı ya bir kere.

Çırnacı, ilerde kolunun yeniyle terini siliyordu. Belli ki bu hengâmede kaptandan çok o yorulmuştu.

Bir çeyrek sonra her şey artık normale dönmüş bulunuyordu. Sanki rüzgâr o boğucu dumanla beraber ölüm korkusunu da güvertenin üstünden silip götürüvermişti.

Güverteyi aydınlatan hüzünlü ampulün ışığında şimdi yine dört kişiydiler. Yine kendi içlerine kapanmış dört kişi.

Kadın adamakıllı sükûnet bulmuş gibiydi. Eli fazlaca titremese hattâ sigara bile içecekti.

Delikanlı yine piposunu içiyor, fakat artık kadının dizlerine bakamıyordu.

Profesör evde kendini bekleyen tombalak karısıyla şimdi her zamankinden çok sevdiği pembe yanaklı evlâtlarını düşünüyordu.

Kasaba gelince, o biraz evvel adadığı üç kurbanı ikiye indirmek için vicdanını dolandırmakla meşguldü. Bunda muvaffak da oldu. Hattâ öyle ki, Büyükada'nın ışıkları göründüğü zaman bu iki kurban da bire inmiş bulunuyordu. Hem artık onu da kurban bayramında kesecekti.

Motordan ilk atlayan profesör oldu.

Onu esmer delikanlı takip etti. Islıkla oynak bir samba çalıyordu.

Kasap koşa koşa, zıplaya zıplaya bir çocuk gibi uçup gitti.

Sarışın kadın en sona kalmıştı. İnip kalkan motordan bir türlü rıhtıma atlamaya cesaret edemiyordu. Çıpacı ona elini uzatmak istedi. Fakat kadın bu ter kokulu, hırpani adamın elini tutmamak için acemi bir sıçrayışla kendini rıhtıma atıp dik ökçelerinin üstünde pür azamet uzaklaştı...

(*Tuş*, 1951)

2

BAYANLAR OO

Su, köpüre köpüre taşıyordu.

Kevser hanım musluğu kapayıp, kovayı çekti. Yalağın içine suyun önce yarısını, sonra da gerisini boca etti. İki numaralı kabinenin sifonu bozuk olduğundan, her müşteriden sonra orayı böyle temizlemek gerekiyordu.

Bunca yıllık helâcı idi. İşlerini tiksinerek, tiksinmese bile küçümseyerek, burun kıvırarak yapan bütün öbür helâcıların, çöpçülerin veya oturak döken hastane hademelerinin tersine olarak, onun bir gün olsun durumundan yakındığı, yüksündüğü görülmemişti. Deyim yerinde ise, işini sevdiği bile söylenebilir.

Onu, en iyi şekilde yapmaya çalışıyordu.

Ama işte böyle olmakla beraber, yine de dört tip müşteriye içerlemekten kendini alamıyordu. Bunlardan biri: Marifetini böyle orta yerde bırakıp çıkanlardı. İkincisi: İşini bitirdikten sonra puntuna getirip ücret vermeden sıvışmaya yeltenenler... Üçüncüsü: Ellerini sabunsuz filan şöyle yalancıktan ıslatıp kâğı-

da kurulayan taharetsizler... Dördüncüsü de: Küvetin tahtasına oturmayıp kirli iskarpinleri ile tahtanın üstüne çıkıp tüneyenler.

Kevser hanım iki numaralı kabineden çıkınca, ellerini yeşil sabunla bir temiz yıkadı. Sonra da müşterilere mahsus ince kurutma kâğıdı ile değil de, odasındaki zatî havlusu ile kuruladı.

Odası, bir helâ kabinesinden biraz büyükçe bir yerdi. Ortada, ipe gerili ıslak havlular... Pencerede temiz basma perdeler... Köşede, derli toplu bir sedir. Yanda da beyaz lake boyaları yer yer kabarmış bir küçük dolap... Bu dolabın içinde, teklifli misafirlere mahsus, lâvanta çiçeği kokan, yumuşak tüylü, Bursa havluları dururdu.

Böyle yerin de teklifli müşterisi olur mu demeyin. Kevser hanımın helâsına kimler, ne kibar hanımefendiler gelmemişti bugüne kadar... İnsan bu... Sıkıştı mı helânın umumîsine, hususîsine bakar mı? Kibarı da gelir âdisi de, tanınmışı da, hiç bilinmeyeni de, yaşlısı da genci de, güzeli de çirkini de... Ermeni'si, Rum'u, Türk'ü, hattâ ecnebisi de...

Kevser hanım, büyükelçiliklerdeki gibi bir protokol defteri tutup da helâsını ziyaret eden tanınmış bayanlara imzalatmış olsa idi, bugüne bugün çok kıymetli bir kolleksiyona sahip olabilirdi.

Bir keresinde, hiç unutmaz, bir öğle üstü, Ankara plakalı bir Bakanlık arabasından çıkan vardakosta bir hanımefendi resmen gelip, Kevser hamının nâçiz helâsına şeref vermişti. –Biz helâ deyip duruyoruz ya, Kevser hanım bu kelimeyi pek nezih bulmadığından, galiba biraz da modernliğe özendiğinden, daima "San Numara" tâbirini kullanırdı.– Evet, bugüne bugün ekâbir hanımları bile san numarasına geliyorlardı. Vekilin karısı yalnız da değildi. Yanında üç yaşlarında, kız gibi sarı bukleli, küçük yavrusu vardı.

Vekilin karısı, önce oğluna sormuştu:

– Söylesene Erol... önden'in mi var, arkadan'ın mı yavrum?

Küçük Şehzade bunun üzerine, terbiyeli terbiyeli:

– Önden'im var anneciğim.

deyince, vekilin karısı onun askısını çıkarmadan sadece pantolon düğmelerini çözmekle yetinmişti.

Yıllar boyu çalıştığı san numaralara on binlerce insan gelip gitmişti ama, adabı erkânı bu kerteye çıkarana Kevser hanım işte ilk defa rastlıyordu. Ana-oğulun bu terbiyeli konuşmalarına hayran olmuştu, bitmişti. Bu işden bu rütbe nazik bahsedebilen insanların abdest bozuşları da herhalde öbür insanlarınkinden daha bir ince, daha bir hanımefendice olurdu. Yalan da değil... Vekilin hanımı çocuğunun önden'ini yaptırdıktan sonra onu arabaya yollayıp kendi işini de bitirmiş, o zaman henüz bozuk olmayan iki numaralı kabinenin sifonunu çekerek pür azamet dışarı çıkmıştı. O kabineden çıkınca san numa-

rayı bir lâvanta kokusu kaplasın, bir lâvanta kokusu kaplasın. Kevser hanım deminki konuşma kadar, çıktığı helâya böyle lâvanta serpmek âdetine de ilk defa o gün şahit olmuştu. Tabiî hemen koşup, teklifli müşterilere mahsus, alt kenarında "Bursa Yadigârı" yazılı turuncu havlulardan birini getirdi. Ellerini kuruladıktan sonra, kalbi kırılmasın diye Kevser hanımın serptiği âdi kolonyayı da geri çevirmeyen alçakgönüllü hanımefendi giderken eline bir de, iki buçuk liralık sıkıştırıvermişti.

Hey gözünü sevdiğim asaletl...

Bir keresinde de, tanınmış bir milletvekili bayan gelmişti.

Ya geçen yılki Fransa Güzeli... Belediye Gazinosu'ndaki güzeller geçidinde, milleti birbirine katan bu sarışın dilber, dondurmayı fazla kaçırdığından olacak, yol üstünde bulunan Kevser hanımın san numarasına gitmek zorunda kalmıştı. Kevser hanım, Fransa Güzeli'ni nerden tanısın... İşi ancak kadın çıkarken kapının önüne iki sıra olup bekleşen hayranlarından öğrenmiş, iyi havlularından birini çıkaramadığına eseflenmişti. Hoş, bu da sabun kullanan soydan değildi ya...

San numarasının tarihinde daha nice şerefli sahifeler vardı. Bir keresinde de bir yerli opera yıldızımız gelmişti. Alı al, moru mor. Tabiî Kevser hanımı filan gözü görecek halde değildi. Onu, ancak çıkarken tanımıştı. Nasıl tanımasın? Âdeta onun elinde büyümüş gibi bir şeydi. Kevser hanım, Devlet Konservatuvarı san numarasında çalışırken, o zaman hiç kimsenin tanımadığı bu kızcağız da bütün öbür talebeler gibi oraya gelir gider, üstelik mülâyim olmayan tabiatı icabı, hepsinden biraz fazlaca kalırdı. Şimdi böyle herkesçe sevilen, sayılan ünlü bir yıldız olduktan sonra –velev tesadüfen olsun–, büyük bir alçakgönüllülükle yine onun san numarasına gelişi Kevser hanımı fazlasıyla duygulandırmıştı. İki eski ahbabın bir sarılışmadıkları kaldı. Opera yıldızının, gözleri sevinçten yaşaran Kevser hanımı daha sevindirmek için, handiyse:

– Eski dostluk unutulur mu hiç? Sen merak etme Kevser hanımcığım. İhtiyacım oldukça başka yerde yapmam, sık sık sana uğrarım.

diyesi gelmişti. Bir defasında da, Amerikalı turist karılar gelmişlerdi. Deli musibetler... Görecek yer kalmamış sanki...

Kevser hanımın, san numaracılık hayatında en tuhafına giden, sıkıştıkları zaman inleye uflaya kendilerini oraya atan kadınların, işlerini bitirip ferahladıktan sonra, pudralanıp, rujlanıp, kırıta kırıta, sanki biraz evvelki kendileri değilmiş, sanki hiç yemez içmez, öyle âdi işler yapmaz gökyüzü yaratıkları imiş gibi, nazlı, narin çıkıp gidişleri idi.

Ama memnun da olurdu. Müessesesinden ayrılan her insanın hafiflemiş, ferahlamış olmasından sanki o da bir hafiflik, bir ferahlık duyardı. Sade büyüklere değil, çocuklara da olanca kolaylığı gösteriyordu. Bazı küçüklerin sar-

kıtılmaktan hoşlanmadıklarını, ille de oturmak istediklerini tecrübesiyle bildiğinden de oturak peydahlamış, böylece nice anaların minnettarlığını kazanmıştı. Dediğimiz gibi bütün amacı, büyük küçük herkesi rahatlatmaktı.

Bu fizyolojik kaygular dışında helâ –pardon, san numara? – estetiğine, temizlik ve bakımına da çok önem verirdi.

Gidin, şehrin bütün umumî helâlarını bir bir görün. Harbiye'dekini, Sultanahmet'tekini, Tünelbaşı'ndakini, Kadıköy iskelesindekini... Daha içeri girerken genzinizi keskin bir asit ürik kokusu yakar... Halbuki Kevser hanımın san numarasına giren, sanki bir çiçekçi dükkânına girer gibi olurdu. İnsanı, önce odasının penceresindeki fesleğenler, sardunyalar, dibi delik bir oturak içinde binbir özenle yetiştirdiği karanfiller karşılardı. Hangi san numarayı devralmışsa, çok değil, iki hafta içinde oraya titiz şahsiyetinin damgasını vurmuş, onu benzerlerinin en temizi, en bakımlısı hâline sokuvermişti. Hattâ yalnız kendi kısmına değil, erkekler bölümüne bile karışır, temizliğe olduğu kadar ahlâka da önem verdiğinden, üşenmez, elinde lastik ve gaza bulanmış bez, bazı terbiyesizlerin duvarlara çizdiği saçma sapan resimleri birer birer silerdi. Böyle resimleri sade erkeklerin değil, bazı uygunsuz kadınların da yaptığı oluyordu. San numara, demek oluyor ki, bazı insanların resim dehasını körükleyen bir yerdi. Bazıları da nesir veya şiir yazarlardı. Çalıştığı her çeşit san numarada bu türlü insanlar eksik olmamıştı.

"Çalıştığı her çeşit san numara" dedik. Okul helâlarından tutun, en resmîlerine kadar her çeşit helâda çalışmıştı. Devlet Konservatuvarı helâsı, hem kadınlar hem erkekler kısmına baktığı Yalova kaplıcaları helâsı, Ankara ve İstanbul'da çalıştığı iki umumî helâ, Park Otel helâsı, ilk yapıldığı yıllar kayrıldığı Atlas sinemasının helâsı ve nihayet şimdi bu... En temizleri şüphesiz Atlas sinemasındaki idi. Pırıl pırıl beyaz çini döşeli. Biraz havasızdı ama, eğlenceli idi. Filmin sesleri oraya kadar gelirdi. Hele arada bir dublaj filmi oldu mu, Kevser hanım konuşmalardan filmin konusunu da çıkarmağa çalışır, hasılı hoşça vakit geçirirdi. Sinema san numarasının müşterileri de daha bir başka oluyordu. Bir kere bahşişi fazlaca verirlerdi. Sonra ne hikmetse buraya gelen genç kızların, kadınların çoğunun eteği sökülmüş, kopçası kopmuş, bluzu veya kombinezonu yırtılmış oluyordu. Halbuki pahalı sinema olduğundan öyle girip çıkarken itişilip kakışılacak kadar tıkışıklık da olmazdı. Kevser hanım bu yüzden, sabun, havlu, kolonyadan ibaret aksesuarına her renkten iğne iplik de katmak zorunda kalmıştı. Kadınlar kısmında iğne iplik, erkekler bölümünde ise leke çıkarıcı ilâçlar pek makbule geçiyordu...

Şimdiye kadar yalnız ve yalnız, büyük vapur helâlarında bulunmamıştı. Zaman zaman, acaba onlarda çalışmak nasıl olur diye düşündüğü olurdu. Bir kere Kadıköy vapurlannda, Haliç vapurlarında oraya girdiği olmuştu. "Delikten bakarsın, altında deniz kayar. Ne güzel, hem edersin, hem gidersin" diye düşünürdü.

Kevser hanımın çok memnun olduğu Yalova kaplıcaları helâsından yürütülmesini, Halk Partisi taraftarı oluşuna yoranlar var. Atlas sinemasından ise, Belediye orayı tahliye ettirdiği için ayrılmak zorunda kalmıştı. Ama işte, buradan da pekâlâ memnundu. İş bitip de odacığına çekilince, sigarasını yakıp çiçekleri arasında dışarısını seyrediyor, arada bir de odasında ahbaplarını ağırlıyordu. İş önlüğü ile başörtüsünü çıkardı mı, bambaşka bir insan olurdu. Sanki san numaracı Kevser hanım gider, yerine, ümmîliğine rağmen ağırbaşlı, muide tavırlı ama hoşsohbet, ama konuksever bir Kevser hanım gelirdi. Ondan sonra veryansın çene... Küçük gazocağına cezveler sürülür, içeriki sifon gürültülerinin, musluk seslerinin ve erkekler kısmı önündeki, spor maharet atış makinesi heveslilerinin tartışmaları arasında domatesin fiyatından, Valinin teftişlerinden, güzellik müsabakasından, Moskof'ların politikasından, karaborsadan, piyasa şarkıcılarından konuşulur, gününe göre, her işin ergeç düzeleceği, yahut da Müslümanlığın elden gittiği, dünyanın ancak iki üç dinibütünün yüzü suyu hürmetine durduğuna dair ahkâm çıkarılırdı.

Geçen gün ziyaretine gelen bir ahbabından, Meclis'teki helâ hademeliğinin açık bulunduğunu öğrenince, rahatı kaçtı. Bir kere Ankara'yı oldum olası sever. Sonra böyle yüksek bir yere kapılanmak, bunca yıllık meslek hayatının bir nevi şeref çelengi olacak. İtibarını yeniden yükseltecek. Kaç zamandır rüyalarında bile, kendini oraya tayin olunmuş görmeye başladı. Şimdi kapının önünde hususî bir araba duralar gibi olsa, otomobille gelen vekil hanımı, yahut da öbür ünlü milletvekili bayan sanıp dışarı fırlıyor. Bir ele geçirse onları, ayaklarına kapanıp, kendisini kayırsınlar diye yakaracak.

Neylersiniz, böyle gelmiş böyle gider. Yüzünüze güller, büyüklerin pisliğini temizlek bile, bizde forsla, pistonla oluyor.

(*On İkiye Bir Var,* 1954)

3

İKİ KOMŞU

İşin evveliyatını bilmeyenler zıddiyetin hindi meselesiyle başladığını sanıyorlar. Hata... Fahiş hata.. Hindi meselesi sadece ve sadece bardağı taşıran damla oldu.

Bunda ilkin Saraylı Hanım haklı görünüyordu. Güpegündüz hindilerini sürüp götürsünler de komşusu bunu görmesin, bu olacak iş değildi.

– Muhakkak görmüştür, diyordu. Görmüştür de kaspaanik, fenalık olsun diye sesini çıkarmamıştır.

Nitekim İfakat Hanım hırsızı pekâlâ görmüştü. Fakat görmemiş gibi yaparak hemen sırtını dönüp içeri girivermişti. Bu itibarla komşusunun teşhisi hiç de yanlış değildi. Ancak ne var ki, İfakat Hanım da bunu durduğu yerde yapmamıştı. Onun bu hareketini üç ay evvelki tavuk meselesinin bir misillemesi addetmek, çok daha yerinde olurdu. Tavuk kolerası hengâmında hastalanan hayvanlarını inadına bahçeye salan ve böylece hastalığı zorla İfakat Hanımınkilere de bulaştıran Saraylı Hanım değil mi idi? Aradan üç ay geçmesine rağmen İfakat Hanım bunu hâlâ unutmamıştı. Nasıl unutsundu ki iki sarılı yumurta yumurtlayan o canım Ligorinleri bu yüzden ikişer üçer gün ara ile birer birer helâk olup gitmişlerdi. Bu itibarla şimdi öcünü almış insanların gönül ferahlığı ile:

– Oh, iyi vardım da yaptım. Canım sağ olsun, diyordu. Bu yaştan sonra elâleme hindi çobanlığı edecek değilim ya. Malına sahip olaydı da çaldırmasaydı.

Mamafih yukarıda da dediğimiz gibi bu sadece bardağı taşıran damla oldu.

Esasen yıldızları daha ilk gününden barışamamıştı.

İfakat Hanım ne kadar cimri ise Saraylı Hanım o derece müsrif... Birinin başı seccadeden kalkmaz, öbürünün namaz niyaz hak getire... Boyları posları bile taban tabana zıttı. İfakat Hanım ufacık tefecik, tostoparlak, köstebek misali bir hatun kişi... Saraylı ise inadına uzun kametli, gözleri hâlâ sürmeli, müteazzım bir Çerkez eskisi...

İfakat Hanım iptida yeni komşusunun kendi yaşında olmasına rağmen hâlâ dimdik yürüdüğüne, romatizmadan, siyatikten, bel ağrılarından şikâyet etmediğine bakarak onun sıhhatini kıskanmıştı. Saraylı ise kendisi kira evlerinde sürünürken İfakat Hanım gibi alelâde bir kadının ev bark sahibi oluşuna içerlerdi.

İfakat Hanım yine hatır sayıp hoşgeldine gitmişti. Halbuki beriki onun bu

ziyaretini iade etmedi. Esasen onun âdeti idi: Saraydan yetişmemiş kimselere pek yüz vermez, *Şehirli* dediği bu turfa kalabalığı küçümsediğini her hâliyle belli ederdi. Üstelik rejimin de barışmaz bir düşmanı idi. Eski günlerin hasreti içinde yaşadığından olacak, ikide bir:

– Ayaklar baş oldu, başlar ayak oldu.

diye cinaslı laflar eder, hattâ pek kızdığı anlarda büyüklerimizi –hâşâ sümmehâşâ– *görmemişzâdeler* diye vasıflandırdığı bile olurdu. Bu kanaatta bir insanın İfakat Hanım gibi bir bevvap karısını alıp satmayacağı gayet tabiî idi.

Halbuki İfakat Hanım, inadına alçakgönüllü bir kadıncağızdı. Bu itibarla onun bu övünmelerine fena halde tutulur, bazen arkasından:

– Tafran kime a deli Çerkez?, diye söylenirdi. Sultan Reşad'ın eline altın ibrikle su dökmüşsün de ne olmuş sanki? Yok sarayda şöyle yenirmiş, böyle eğlenilirmiş. Geçti Hanım o günler. Devir, şimdi Devr-i Cumhuriyet.

Mamafih bu, işin sadece ideolojik cephesi idi. İki ayrı dünya görüşünün mümessili oluşları aralarındaki gerginliği tevlit eden sebeplerden yalnız birisi, belki de en ehemmiyetsizi idi. Asıl çekememezlik çok daha şumullü, çok daha derin sebeplere dayanıyordu. Bilmem ki nasıl anlatayım, kıskançlık bu iki ihtiyarda âdeta *à priori* olarak meycuttu. Hâl böyle olunca, günlük hayatın en basit vakaları arasından bu ihtiraslarını körükleyecek bahaneler bulmak, yoksa dahi icat etmekte güçlük çekmiyorlardı.

Meselâ, Saraylının bahçesinde iri iri Sultanselim incirleri vardı. İfakat Hanımın bahçesinde ise iki mozaltak ayva ağacından başka bir şey yoktu. Aksi gibi İfakat Hanım muannit inkıbazdan mustarip olduğundan peklik verir diye ayva yiyemiyordu. Diğer taraftan poliklinikteki doktor kendisine her sabah aç karnına incir yemesini tavsiye etmişti. Şimdi Saraylıyı ne vakit ağacın dibinde incir soyarken görse kudurur, sanki inkıbaz çekmeyenlerin incir yemeleri harammış gibi:

– İnadına yapıyor. İnan olsun bana inat yapıyor, diye tuttururdu.

– Size öyle geliyor İfakat Hanım, derdim. Niye inat yapsın? Bahçesi değil mi? Elbet yemişini de yiyecek... Siz bakmayın efendim. Aldırmayın, alâkadar olmayın.

Dinlerdi sözümü uysal kadıncağız... Dinlerdi ve birkaç gün için rahat da ederdi. Fakat üç gün sonra başka bir bahane ile yeniden kaamete kalkardı. E... Her gün de âleme güllâbicilik edilmez ya...

Ben nasıl onu teskin edersem, Allah selâmet versin, Hacı Bey de Saraylıyı yatıştırmaya çalışır:

– Hanımlar, itmeyin eylemeyin. Komşu beyninde münazaa iyi değüldür.

diye nasihatlar ederdi. Fakat dedim ya, Saraylı da öyle hala yola gelir takımdan değildi.

Soğuk harp bu minval üzere sürüp giderken, yukarıda anlattığımız hindi meselesi patlak verdi. Siz bu hadiseyi, harbi artık göze almış iki büyük devletin basit bir hudut meselesini vesile ittihaz edip aralarındaki siyasî münasebâtı tamamen kesmelerine de benzetebilirsiniz.

Harbin fiilen başlaması ise seçim günlerinin arifesine rastlıyor.

14 mayıstan galiba birkaç hafta evveldi. İfakat Hanım o sabah domates fidelerini sulamış, turfanda hıyarlarını koparmış, bahçeden içeri giriyordu. Tam o esnada Saraylı Hanımın, elinde bir Cumhuriyet gazetesi, merdivenleri âdeta koşarak çıktığını gördük. Saraylı Hanım? Gazete? Koşmak? Bunlar sık sık bir araya gelen mefhumlar değildi. Nitekim İfakat Hanım da benim gibi bu işte bir bityeniği sezmişti. Çok geçmeden mesele anlaşıldı: Saraylı Hanımın lise müdürü olan damadı Şark vilâyetlerinin birinden Halk Partisi adayı gösterilmiş.

İfakat Hanım bu kötü haberi duyduğunda ben yanında idim. Evvelâ mosmor oldu. Sonra mendilini ısırdı. Bu da bitince, açtı ağzını yumdu gözünü. O halim selim, namazında niyazında hatun kişi on dakikanın içinde bir ifritleşsin, bir şirretleşsin... Meğer ne küfürler de bilirmiş. Öyle bir veriştiriyor ki, Millet Partisi hatipleri yanında hiç kalır. Dünyada adam mı kalmamış? Halk Partisi'nin şeflerinin aklına turp sıkasıymış. Saraylının damadı da muhakkak Saraylı gibi padişah taraftarı olacakmış. Hemen şimdi gidip polise haber verecekmiş.

– Kendine gel İfakat Hanım, diyordum. Tansiyonun var, kendini düşün.

Gece yatısına bir de akrabası vardı, misafir.

– Susun teyzeciğim, diyor. Bir duyan olsa maaşınızı keserler maazallah!

İfakat Hanım çılgına dönmüş, maaşı bile alıp sattığı yok. Söylendi söylendi, tam iki saat içini boşalttı. Artık sermayesini tüketmiştir diye düşündük. Ne münasebet. Ertesi sabah yine böyle. Hattâ işi daha da azıtıp komşu komşu, sokak sokak dolaşıyor:

– Evlâtlarınızın başı için, kocanızın, babanızın başı için reyinizi Halk Partisi'ne vermeyin.

diye yırtınıyor. Ama Saraylı hanımın damadı şarktan aday gösterilmişmiş, o kadarına aklı ermiyor. Halk Partisi'ne karşı o kadar kızgındı ki İnönü'nün beyaz treni bahçenin önünden geçtiği ve bakkal çakkal bütün Erenköy halkı yollara döküldüğü halde, İfakat Hanım pencereye bile çıkmadı. İnadına mutfağa inip sarmısak ayıkladı.

Öte yandan Saraylı Hanım dört yapraklı gül olmuş, *Görmemişzâdeler* diye yerdiği iktidarın müthiş şakşakçısı kesilivermişti.

Seçim günleri yaklaştıkça iki komşu da propaganda faaliyetini büsbütün arttırdılar. Hele İfakat Hanım çarşı pazar demiyor, her yerde nutuk çekiyordu.

Bizler işin sonu neye varacak diye beklerken, bir perşembe sabahı kadıncağızı karga tulumba eve getirdiler. Gözlerini açıp tek kelime konuşamıyordu. Enjeksiyon, kan alma hiçbir şey para etmedi. Doktor başını kaşıyarak:

– İstanbul'dan torunlarını çağırtın.

dedi. Ve yapacak işi kalmamış bir insan gibi çekilip gitti.

Konu komşu baş ucunda bekliyorduk. Akşama doğru bir ara gözlerini açtı:

– Kazanabildi mi?, diye sordu.

– Hayır, dedim. Kazanamadı. Halk Partisi külliyen kaybetti.

Ne dersiniz beyler. İlâcın, doktorun yapamadığını bu iki kelime yapıverdi. Kadından bir ter boşansın, bir gözü açılsın.

Üç gün sonra sapasağlam ayakta idi.

Diyeceğim, demokrasinin böyle meçhul mücahitleri de var.

Mamafih İfakat Hanım tok gözlü kadındır. Bu hizmetinin mükâfatını ödetmek aklına dahi gelmiyor. Hükümetten ne mebusluk, ne de vekillik istediği var. Strasbourg konseyi delegeliğinde, devlet müteahhitliğinde, şehir meclisi âzalığında da gözü yok. Onun istediği iki satırlık bir kâğıt. Üstünde Demokrat Parti başlığı olacak, içinde de hizmetlerini öven iki satırlık bir yazı. Postacı bunu mahallenin önünde getirip ona vermeli, o da Saraylının evine bakarak şöyle bir övüne övüne gerinmeli. İşte bu kadar...

Demokrat Parti ricali umarım ki, bu himmeti esirgemezler. Biliyorum; onlar şimdilik İfakat Hanımın duasına muhtaç değildirler. Fakat bilinmez. Gün olur...

(*Tuş*, 1951)

OKTAY AKBAL

(1923-)

HAYATI: Oktay Akbal, İstanbul'da doğdu (20.4.1923). Avukat Salih Şahabettin Beyin oğlu, ünlü siyaset adamı ve romancı Ebubekir Hazım Tepeyran(1864-1947)'ın ana tarafından torunudur. Baba tarafından soyağacı, Kafkasya'da Karabağ hanı İbrahim Han'a (ölm. 1806) kadar çıkıyor. Kumkapı'daki Saint Benoit Fransız lisesinde başladığı ortaöğrenimini İstiklâl lisesinde bitirdi (1942). Bir süre, İstanbul üniversitesi hukuk ve edebiyat fakültelerinde okudu. Yükseköğrenimini yarıda bırakarak sanat ve yayın hayatına girdi. *Servet-i Fünun* dergisinde sekreterlik (1943-1944), Millî Eğitim Bakanlığı tercüme bürosunda memurluk yaptı (1947-1951), *Vatan* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde çeşitli dallarda yazılar yazdı, şimdi *Cumhuriyet* gazetesinde köşeyazarı olarak çalışmaktadır.

Suçumuz İnsan Olmak adlı romanıyla Türk Dil Kurumu roman ödülünü (1958), *Berber Aynası* adlı hikâye kitabıyla da Sait Faik hikâye armağanını (1959) kazandı.

ESERLERİ:

H i k â y e :

1 – *Önce Ekmekler Bozuldu* (1946)
2 – *Aşksız İnsanlar* (1949)
3 – *Bizans Definesi* (1953)
4 – *Bulutun Rengi* (1954)
5 – *Berber Aynası* (1958)

6 – *Yalnızlık Bana Yasak* (1967)
7 – *Tarzan Öldü* (1969)
8 – *İstinye Suları* (1973)
9 – *Karşı Kıyılar* (1973)
10 – *Lunapark* (1983)

Roman:

11 – *Garipler Sokağı* (1950)
12 – *Suçumuz İnsan Olmak* (1957)
13 – *İnsan Bir Ormandır* (1975)

HİKÂYELER

Oktay Akbal'm kimi hikâyeleri, gerçekle düş karışımı (*Mahmut Beyin Gazetesi* vb.); çoğu hikâyeleri de anı ile hikâye karışımıdır (*Ahşap Ev* vb.). Bunlar, toplumsal olaylarla ilgili gözlemlere değil, anılara (ya da düşlere) dayalı, içe dönük hikâyelerdir. Çoğu birinci kişi ağzıyla yazılan bu hikâyelerde çoğuzaman anı ile hikâye birbirine karışmaktadır; anının nerede bitip hikâyenin nerede başladığını ayırt etmek zordur (bk. *Ahşap Ev*). Çocukluk ve ilkgençlik yıllarını anlatan bu yoldaki hikâyelerde geçmişe özlem duyguları işlenmiştir. Akbal'ın hikâyeleri, Behçet Necatigil'in deyişiyle, "Konulu hikâyeler değil de, belli temalar çevresinde oluşan anılar toplamıdır" (*Edebiyatımızda Eserler sözlüğü*, 2. bas., 1979, s. 41). Yazar, çoklukla, çocukluk ve ilkgençlik yıllarının geçtiği çevreyi, İstanbul'un yoksul kenar mahallelerini, parklarını, sinemalarını, tramvay duraklarını, vapur iskelelerini vb., buralardaki gözlem ve izlenimlerini anlatır. Kimi hikâyelerinin adları dahi bunu açıkça belirtir (*Semt, Çamurlu Yol, Ahşap Ev, Havuzlu Ev, Parktaki Kanape, İstasyon, Gar, Haliç İskelesi, Rumelihisarı İskelesi, Köprü Üstü, Sahil Kahvesi, Bulvardaki Durak, Sinemanın Arka Kapısı, Dondurmalı Sinema* vb.)

Oktay Akbal, Cumhuriyet dönemi edebiyatının ikinci döneminde toplum sorunlarını öne alan gerçekçi ve toplumcu gerçekçi sanatçıların (Bekir Sıtkı Kunt, Sabahattin Ali vb.) tutumu yanında, bireyin içe dönük huzursuzluğunu işleyen Sait Faik yolunu izlemiş ve sürdürmüştür.

1

AHŞAP EV

Ahşap evi bir Haziran yağmuru altında terkedişimizi hatırlıyorum. Yıllarca, yıllarca önceydi. Babam ölmüş, evimiz satılmış, hayatta annemle yalnız başımıza kalıvermiştik. İyi gün dostları birden etrafımızdan çekilmişler, bizi kendi

felâketimizle başbaşa bırakmışlardı. Parasız, üzüntülü, bezgindik. Henüz ilkokul öğrencisi olduğum hâlde, evin erkeği gibi düşünüp davranmak zorunda kalmıştım. Birkaç gün içinde beş on yıl yaşlanmış gibiydim. Sanki hayat bir tokatla beni çocukluktan uzağa fırlatıvermişti.

Babam bize para pul bırakmadan öldü. Yalnız, çocukluğumu geçirdiğim erik ağaçlarıyla dolu bahçesiyle o büyük ahşap ev kaldı. Evimiz Bizans'tan kalma büyük surların bittiği yerde inşa edilmiş, ailemizin beş neslini içinde büyütmüştü. Geniş sofaları, taşlıkları, pancurları inik büyük odaları, kat kat dolapları ile çocuk dünyamın bütün zenginliğini içine alan bu ahşap evin her köşesinde yığınlarca hatıram gizliydi. Babamın ölümüne kadar bu evin başkalarının olabileceğini, bizim bir başka evde oturabileceğimizi aklıma bile getirmemiştim. Benim bütün hülyalarım, dünyamın hudutları bu evin içi ile bahçesinden ibaretti. Sokağa bakan pencereden, komşunun duvarı dibinden babamın ellerinde paketlerle belirmesini seyretmem, bekçinin sokaktan geçerken öttürdüğü düdük, kapının çalan zili, taşlıkta inleyen ses, kışın karla dolan bahçeye surun üzerinden düşen kocaman taşlar, yazın erik ağaçlarının çiçek açışı, mevya verişi, bütün bunlar çocuk hayallerimi besleyen şeylerdi. Fakat artık ahşap ev satılmış, yeni sahibi bize evden çıkmak için bir hafta müddet vermiş, bir hafta geçmişti.

Ahşap evde geçirdiğim son gecem çok defa rüyalarıma girmiştir. Bütün gece eşyalarımızı toplamakla uğraşmış, sandıkları, sepetleri doldurmuş, yükleri yapmış, ancak gece yarısına doğru yatabilmiştik. Bir türlü uyuyamıyordum; gözlerimi kapıyor, uyumaya çalışıyordum, olmuyordu. Aklıma korkunç düşünceler, acayip hayaller geliyor, odanın her köşesinden üzerime birtakım garip şeyler fırlayacakmış gibi ürperiyordum. Dışarıda sinsi bir yağmur bahçeye düşüyor, erik ağaçlarının en yüksek dalları pencereye vuruyordu. Yorganı başıma kadar çekmiştim. Gözlerimin önüne yarın bir daha hiç gelmemek üzere terkedeceğimiz ahşap ev geliyor, onun her yanını, izbesinden tavan arasına kadar hayalimde ürpererek dolaşıyordum.

Sabah erkenden iki araba geldi. Eşyalarımızı yüklettik. Annem mantosunu giydi, eline çantasını aldı. Ben iki elimde birer büyük bavulla sokak kapısından son olarak çıktım. Yağmur hâlâ yağıyor, atlar soğuk damlalar altında kişniyordu. Evden ayrılışımız merasimsiz ama hazin oldu. Annem kapıyı kilitledi, anahtarı komşuya bıraktı. Ben kapı önünde, üstünden yağmur suları akan penceremi seyrettim. O camın ardında bana selâm veren, gülümseyen bir çocuğu görür gibi oldum. Annem kolumdan çekti. Atlar bir kamçı darbesiyle yürüdü, tekerlekler döndü. Başımı döndürüp döndürüp ayrıldığımız eve ve sokağa bakıyordum. Ama ağlamıyordum, bu aklıma bile gelmiyordu, hem artık koskoca adam olmuştum, gözyaşı bana yasaktı.

Önde eşya yüklü iki araba, arkada biz ana oğul sinsi bir yağmur altında mahallemizi sessiz sedasız gerimizde bıraktık. Bir gök gürültüsüyle kendimizi caddede yeni bir hayata, yeni bir savaşa doğru ilerliyor bulduk. Ardımızda kalan evle hatıraları mazi olmuştu. Sokağımızdan caddeye olan mesafeyi sanki bir yılda almıştık, her şey o kadar yeni ve değişikti.

Ahşap evden şehrin en uzak semtlerinden birindeki kira katına böyle taşınmıştık. İki ufak odamızdan biri caddeye, öbürü arka arsaya bakardı. Çok zaman annemle ben caddenin ışıklarını gören pencereden, gelip geçen tramvayları, ağaç altında dolaşan insanları seyreder, bıraktığımız ahşap evde unuttuğumuz bir şey olup olmadığını düşünürdük. Bazen koskoca dolaplardan birinde bir şey unuttuğumu sanır, dakikalarca ne olduğunu araştırırdım, bulamazdım. Ama, o evde tasasız, şen, masmavi hayallerle dolu, bir daha karşılaşmama imkân olmayan küçük bir çocuğu bıraktığımı bilirdim.

Yavaş yavaş o ahşap evde bir zamanlar yaşadığımdan bile şüphe etmeye başladım. Bana sanki yarı mesut, yarı korkulu bir rüya görmüşüm de birden dürtülerek uyandırılıvermişim gibi bir his geldi. Bazen filmlerde görüp de kendi hayatımıza, hayallerimize elimizde olmaksızın karıştırıverdiğimiz, kendimize mal ettiğimiz bir rüya parçasına benzedi.

Yıllar yılı o ahşap eve giden sokağın önündeki caddeden geçtim, bir defa bile oraya sapmadım. Yeni hayatıma, yeni kişiliğime, yeni evime alışmıştım. Başka bir insan olmuştum. Büyük dolaplarda saklanan, erik ağaçlarına tırmanan, sur dibindeki mağarada Bizans'tan kalma hazineleri arayan çocuk değildim artık. İçimde uyuyan eski bir âşiyana can vermek istemiyordum. Mazi sadece gelmiş, geçmiş zamandı. Hatıralar da insanı üzen boş şeylerdi.

Günler, aylar, yıllar her zaman olduğu gibi farkına varılmadan geçip gitti. Çocukluğumun bütün şarkıları da değişti. Biz birçok evlere taşındık durduk. Ben her yıl biraz daha dünyayı, insanları tanıdım. Yeryüzünün kaç bucak olduğunu öğrendim. Ama her şeye rağmen ahşap evin sokağından geçmekten kaçındım.

Neden sonra bir gün yolum düştü. Sevdiğim bir arkadaşla o civardan geçiyorduk. Dostum bana bir şeyler anlatıyor, ben sözde onu dinliyordum. Tam sokağın köşesinde, uzun zamandır içimde uyuklayan ahşap evle, evin içinde unuttuğum çocuk birer hayalet gibi canlanıverdiler. Şimdi ahşap ev kimbilir ne hâle gelmiştir, bahçe kapısı kırılmış, çiçek tarhları bozulmuştur; içinde oturanlar kaç defa değişmiş, her yeni gelenle o odalardaki izlerimiz, hatıralarımız yok olmuştur, belki görsem de tanımam, içimde kurduğum âlem yıkılır diye düşünüyordum. Gene de kuvvetli bir his beni o sokaktan geçmeye zorluyordu. Arkadaşıma:

– Şu sokaktan geçelim.

dedim. Şimdi, çocukluğumun uzun yılların ardında kalan, yağmurlu bir sabah son defa olarak çıktığım o sokağa girecektim. Kaldırımlarında oynadığım, uçurtma uçurduğum, cam kırdığım sokak; ilk arkadaşlık, ilk tatlı hayaller, ilk aşk, ilk umutsuzluk, hayatın ilk tokadı... Hepsi ile yeni baştan tanışacaktım. Bir masal dünyasına açılan kapının önündeymişim gibi tereddüt içindeydim. Bir iki adım sonra, bende yaşayan bir âlem ya yıkılıcak, ya devam edip gidecekti.

O sırada arkadaşım kolumdan çekip,

– Bırak şu tozlu sokağı, caddeden gidelim.

dedi. Böylece yıllardır bende kutsal bir emanet halinde yaşayan o ahşap evi temelinden sarsarak yıktığını, çocukluğumdan yadigâr olarak kalan o masal dünyasını bir cümlede paramparça ettiğini bilemedi.

(*Aşksız İnsanlar*, 1949)

2

BULVARDAKİ DURAK

Bilmem bu küçük otobüs durağını tanıyacak mısınız? Bazılarınız onu hatırlayacak, ama çoğunuzun aklına bile gelmeyecek. Dikkati çekmeden önünden geçip gidilen, ara sıra yağmurdan ve güneşten kaçıp sığınılan bu küçük durak yerini, hattâ o semt insanları bile bilmeyecekler.

Eskiden, yani birkaç yıl önce bizim taraflar böyle değildi. Daracık, karmakarışık sokaklar, bir sürü ahşap evle tıklım tıklım doluydu. İnsan biraz dalıverse yolunu kaybederdi. Bir yandan dar bir sokaktan girer, on beş dakika sonra öteden kocaman bir tramvay caddesine çıkıverirdiniz. Aradaki yıkık çeşmeler, cami harabeleri, yarısı kopuk minareler, tozlu meydanlar vardı.

Şimdi her şey değişti. Bütün şehri boydan boya kesen geniş bir bulvar buraları alt üst etti. Yeşil ağaçlarla, çimenlerle süslü asfalt cadde, otomobilleri, gürültüsü ile semti tanınmaz bir hâle koydu. İşte bu ufacık durak yeri de tam dört yol ağzına yerleştirildi. İlkönce durak yerinde bir tabela taşıyan uzun bir direk vardı, o kadar. Yağmur altında dakikalarca beklemek üzüntülü bir işti. Güneş açınca bekleşenler terler dururlardı. Çekilir gibi değildi. Neyse, akıl ettiler, buraya kapalı bir durak yapmayı düşündüler. Üç dört yağız amele tembel tembel çalışarak on gün içinde bu ufacık durak yerini kuruverdiler. Her gün orada otobüs beklediğimden durak yerinin nasıl yavaş yavaş boy attığını

görüyordum. Bittiği zaman gölgesine sığınanlardan biri de bendim. Tertemiz, kutu gibiydi; iki yanı cam, iki yanı beyaz badanalı duvar. Akşama kadar dolar dolar taşardı. Geceleri ise otobüs seferleri durunca tesadüfen önünden geçsem, ya bir dilenci çocuğunun kıvrılıp yattığını, ya iki sevdalının titreşen karaltısını görür seçerdim.

Günler geçtikçe durak yeri de değişmeye başladı. Önce parlak camları tozlandı, sonra kirlendi, nihayet rengi değişti. Beyaz duvarlarda iri harflerle birtakım imzalar, müstehcen resimler yan yana sıralanıyordu. Gün geçtikçe resimler ve yazılar duvarları kirletiyor, çıplak kadın resimleri daha açık saçık, küfürler daha çirkin oluyordu. Önceleri duvarlardaki bu resim ve yazıları siliyor, temizliyorlardı. Ama başa çıkamadılar. Bir müddet sonra, kimlerin ne zaman yaptığı anlaşılamayan bu resim ve yazıları yine duvarlarda görmeğe başladık. Mektep helâlarının duvarlarında görülen açık saçık yazılar ve garip garip şekilleri otobüs bekleyenler görmemek için o tarafa bakmaz oldular. Hele kadınlarla genç kızlar başlarını o yana döndürdükçe kıpkırmızı kesilirlerdi.

Vakit bulup da, duvarları dolduran bu bir sürü yazıyı okuyamamıştım. Doğrusu herkesin önünde o tarafa bakmak bile insanı sıkıyor, utandırıyordu. Ama merak da ediyordum hani. İri harflerle bir beyit, bir küfür, bir imza ve acayip bir şekil görebiliyor, gelen otobüse atlayıveriyordum. Benim için bu pislikler saçma ve ayıp şeylerdi.

Ama bir gün işin rengi değişti. Hafif bir yağmur şehrin üstündeydi. O günkü yağmur şimşeksiz, gürültüsüzdü. Hain hain bulvara dökülüyordu. Günün ölü bir saati olduğundan durak bomboştu, bir ben vardım, bir de bir kızla bir delikanlı. Onlar bir yanda, ben bir yandaydım. Otobüs geciktikçe gecikti. Kimbilir o koca sarı nesne şehrin neresindeydi? Yol mu tıkanmıştı, bir arabaya mı çarpmıştı, adam mı çiğnemişti, ne olmuştu bilmem ama, yirmi dakikadır görünürde yoktu. Elimdeki derginin ilân sayfalarına kadar gelmiştim. Nerdeyse can sıkıntısı yakama yapışacaktı. Ne yapmam gerek diye düşünürken, farkında olmadan güzelim duvarları kirleten yazıları seyre dalmışım. Bir köşede iri bir yürek resmi çizilmişti, altında kocaman bir yazı *"Seni seviyorum Necla"*, ötede bir kıt'a: *"Yıkıldı meşrebi dünya - Gönül bir türbedar oldu. - Muhabbet kandili söndü - Gönül bir türbedar oldu."*

Birden ilgileniverdim. Kurşun kalemi, bu satırları yazarken muhakak kırılmıştır diye düşünürken, öte tarafta gene acayip resimler ve anlaşılmaz satırlar gördüm. Bu sırada bir otobüs gelip gitti. Bense o sırada duvarda bir sıkıntılı, dertli dosta rastlamıştım, bir an içinde onun derdini, acısını ta içimde buluvermiştim. Kimbilir nasıl içi yanaraktan, sevdiğine şu kin taşan sözleri bağırıyordu:

"Bugün bana yolladığın ayrılık mektubu kalbime saplandı zehirli ok gibi.

Dilerim o kolundaki bilezikler kelepçen olsun, evin bir hapishane, odan bir mezar, anan nöbetçin, baban mezarcın olsun. Ve mezar taşına yazılsın ki, yolcular fatiha etmeyin, bilin çok felâket getirdi gençler başına."

Artık gelen otobüs beni istediğim yere götüremezdi. Ne sinemaya, ne kahveye gidebilir, ne de avarelik peşinde dolaşabilirdim. Bu birkaç satır bana, tanımadığım, bilmediğim, ama bana yakın olan bir insanın iç dünyasını açmış, sonra kapanıvermişti. O gün bulvar boyunca bir serseri gibi gezip durdum. Bir kanepeye oturup onu, bu satırları yazan kimseyi düşündüm. Neydi, kimdi? Bunları ne zaman yazmıştı? Nasıl sevmiş, niçin sevdiğinden bu tarife sığmaz nefreti duymuştu? Bu satırları yazarken eli titrememiş miydi? Mutlaka bir sigara içmekteydi, gece olmalıydı; yalnızdı, belki de biraz sarhoştu. Benim gibi şu kırık kanapeye oturmuş, karşıki evin ışıklı pencerelerine bakmış, bir yandan Haliç'i, öte yandan Marmara'yı seyre dalmış, bu arada neler neler düşünmüş, hatırlamıştı. Dostu, arkadaşı, bundan böyle sevgilisi yoktu. O ufacık durak yeri gibi yalnızdı. Bir başınaydı, dertleri, üzüntüleri, aşkı ve kiniyle. Dertleşecek kimsesi yoktu, konuştuğu insanlar ondan, onun yaşadığı serüvenden, nefes aldığı dünyadan uzaktaydılar. Ona, bu gece vakti onu bir insan oğlu anlayamaz gibi geliyordu. O da bu ufacık durağı kendine dost seçmişti. Başını duvara dayamış, bir kurşun kalem çıkarmış, içinden kopan bu kin duygularını titrek eliyle duvara kazımış, sonra imzasını atmayı unutarak, yabancı gözlere görünmeden bulvarın ışıkları altında gölgesini bir öne, bir geriye ata ata silinip gitmişti.

Bulvardaki durak, duvardaki yazılarıyla bana bir dost gibi gelmeğe başladı. Her gün otobüse binmeden önce, sıkılmadan, utanmadan duvarları araştırıyor, yeni bir itiraf arıyor, bulamıyordum. Çok kere durakta bekleşenleri incelediğim, ona buna dikkatle baktığım oluyordu. "Şu ilerdeki dalgın delikanlı benim kahramanımdır" diyordum; ama bir bakıyordum, o, yüzündeki sert ifade veya sigarasını tutuşuyla bambaşka biriydi, benim tanımadığım dostuma benzemiyordu. Gelip geçen kadınlarda o hain kadını bulmaya çalışıyor, bir erkeğin kolunda geçen bilezikli, süslü bir kadın görsem yüreğim oynuyordu. Ama bu tahminlerimde hep yanıldığımı biliyordum.

Arasıra duvarda başka kalemlerden çıkan yeni yazılar, beyitler okuyordum. Bunların çoğu manasız, saçma şeylerdi. Ama hepsinde de bir dünya sıkıntısı, bir yaşama üzüntüsü, bir aşk özleminin izleri vardı. Bir defa güzel bir çıplak kadın resminin altında okunaklı şekilde yazılmış şu kıt'ayı okudum ve defterime not ettim: *"Madem ki güzelsin - Sokakta ne gezersin - Aşkından ölüyorum - Allah belânı versin."*

Ama benim duvarı kendine dost edinen aşksız dostumun yeni izlerine

rastlamıyordum. Önceki yazdıklarının bir kısmını da karalamışlardı. Onun gene bir sıkıntılı ânında, gecenin karanlığına gizlenerek, dudaklarında yarım bir sigara ile buraya geleceğini, yalnızlığının dertlerini o dilsiz, dost duvarlara dökeceğini umuyordum.

Çok geceler bulvar boyunca tek başıma dolaşarak kahramanımın belirmesini bekledim. Uzun zaman onun yeni satırlarını göremedim. "Yoksa, diyordum, ne oldu, sevgilisiyle barıştı mı, büyük nefreti söndü mü, onu kolayca affedebildi mi? Yoksa yeni bir aşka mı tutuldu?"

Bir Nisan akşamının ilk karanlığında bulvara çıkmıştım. Sigaram yoktu, elim cebimde, eski, uzun birtakım hayalleri arıyor gibiydim. Birtakım günlük olayları aklımdan çıkarmıştım. Ekmek derdini, para sıkıntısını unutmak, eski aşklarımın geçtiği, kaybolduğu yerleri, bitmiş tükenmiş rüyaları, unutulan umut kırıntılarını bulmak istiyordum. Nasıl oldu bilmem, birden bizim ufacık durağı yanıbaşımda gördüm. Camın ardında bir bölge var gibiydi. Bulvar ay ışığında parlıyor, otomobiller tek tük geçip gidiyordu. Biraz yanaşınca birisinin sigara içtiğini farkettim. Işığı bir yanıp bir sönüyordu. Bulanık camı silip içeri baktım, bir adam duvara bir şeyler yazmaktaydı. Öylesine dalmıştı ki, yüzüne çarpan bir otomobil ışığı altında bir ân şaşkın şaşkın bakakaldı. İşte o zaman yüzünü ve karanlık gözlerini seçebildim. Temiz giyinmişti, kıravatlı ve şapkalıydı. Başını döndürünce beni gördü, ışıktan korkan vahşi bir hayvan gibi geri geri çekildi, sigarasını yere attı. Bir kedi gibi duvar diplerinden, bulvarın lambalarının ışıklarının düşmediği yerlerden, âdeta kendi kendinden gizlenerek kayboldu. Ay ışığında görünmesini bekledim, belirmedi bile. Rüyalarımızda bir görülüp, bir kaybolan, gerçek olup olmadığından şüphe ettiğimiz bir hayal yaratığı gibi ışıktan, yabancı gözlerden ürküp kendi dünyasına kaçıverdi.

Ertesi gün bulvara koştum. Sabahın ilk kalabalığını kocaman bir sarı otobüs alıp durağı boşaltınca hemen o duvarlarda bilinmedik dostumun yazılarını aradım. Ve karşımdaki mısralarla, birden çok uzaklara doğru, yalnız bir insanın tehna ve ıssız âlemine doğru yol aldığımı hissettim: *"Sevmiyorum bu dünyayı ben artık - Dahi başbuğ yapsalar - Ne malında gözüm var, ne kahpesinde - Bana el değmemiş kederler lâzım - Ölümden beter, ölümden öte."*

Ben de güpegündüz, bulvarı dolduran bir sürü telâşlı insan arasında, gece yarısı duvar diplerine gizlenip, ay ışığından, yabancı gözlerden ürkerek kendi tenha, kimsesiz dünyasına doğru kaçan, o tanımadığım, bilmediğim şair dostum gibi; gizlenecek bir karanlık duvar köşesi bulamadan, bir sürü yeryüzü yaratığı arasında durup, onu, kendimi ve daha anlayamadığım bir çok

şeyi düşünüyordum. Onun, herkesten saklandığı karanlık geceleri, gizli dertlerini döktüğü duvarları, ölümden beter ve ölümden öte kederleri vardı; benimse beyaz kâğıtları bitip tükenmeyen üzüntülerim, hayallerim ve umutsuzluklarımla kirletmek alışkanlığım... Aramızdaki fark o kadar azdı.

(*Aşksız İnsanlar*, 1949)

NEZİHE MERİÇ

(1925-)

HAYATI: Nezihe Meriç, Gemlik'te doğdu (14.3.1925). Karayolu mühendisi olan babasıyla birlikte, çocukluğunda Anadolu'nun çeşitli yerlerini dolaştı. Eskişehir lisesini bitirdi (1942). Bir süre, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde okudu. Edebiyatın sanat yönünü öğrenmek umuduyla girdiği fakültede, "Şiir, ufuklarda yükselen bazenin bir balondur" (Prof. Ali Nihat Tarlan) yolunda şiir tanımlarıyla karşılaşınca, hayal kırıklığına uğradı; eğitimin doyurucu olmayışı, bir yandan da sağlığının elverişli bulunmayışı yüzünden üniversiteden ayrıldı (1945). Heybeliada ilkokulunda "Mandolin Birliği" kurdu, bir süre yönetti. Bir ara, eşi Salim Şengil'in çıkardığı *Dost* dergi ve yayınlarının sorumlu yazı işleri müdürlüğünü ve sanat danışmanlığını yaptı (1957-1972).

Korsan Çıkmazı adlı romanıyla Türk Dil Kurumu roman ödülünü (1962), *Bir Kara Derin Kuyu* adlı hikâye kitabıyla da Sait Faik hikâye armağanını (1990) kazandı.

ESERLERİ:

Hikâye:

1 - *Bozbulanık* (1953)
2 - *Topal Koşma* (1956)
3 - *Menekşeli Bilinç* (1965)
4 - *Dumanaltı* (1979)
5 - *Bir Kara Derin Kuyu* (1989)

Roman:

6 - *Korsan Çıkmazı* (1961)

Çoğu yazarlar, edebiyata şiirle başlamıştır; Nezihe Meriç, edebiyat hayatına doğrudan doğruya nesirle girdi; fakat ilk yazısmdan son yazısına kadar bu nesirde şiirsel bir hava vardır: "taşlarının arasından otlar fışkıran bir eski zaman yokuş"nun, bu "yokuştan aşağı, taşların, otların arasından şırıl şırıl süzülen sular"ın, "evlerin pencerelerine sıralanan dizi dizi saksılar"ın, "sardunyaların, ıtırların, küpeçiçekleri"nin, "sulanmış toprak, kızarmış ekmek kokusu"nun insanlarda yaşama sevinci uyandıran şiiri; beri yanda, ezilmiş, mutsuz, yalnız insanların acı şiiri...

Yazar, bütün konularını çevreden seçmiş; çevre ile kişiler arasında sıkı bağlar aramış; o kadar ki, kimizaman belli bir çevreye uygun olan ya da olmayan kişileri kendisi hayalinden yaratmıştır (bk. *Madem ki Hayal Kurmak Bedavadır*). İlk kitabındaki hikâyelerde gerçi birtakım olaylar anlatılmıştır; fakat gerek o kitabında, gerek daha sonraki kitaplarında, olaylarla izlenimler ve çağrışımlar birbiri içine girmiş, hikâyeler bunlarla örülmüştür; bunlar, dış ve iç gözlemlerden edinilen birikimlerdir. Yazar, dış ve iç gözlemleri birlikte yürütmekte üstün bir başarı göstermiştir.

İlk kitabının arka kapak yazısında vurgulandığı üzere, onun hikâyelerinde:

> *Büyük şehirde yaşayan orta halli kişilerin çevresi, onların günlük hayatları, toplum içindeki yerleri, mahallî* (yerli) *renk içinde belirtilir.*

İlk üç kitabında, yer yer babaerkil toplum düzeni içinde, gelenek ve göreneklerin baskısı altında ezilen kadınların serüveni işlenmiştir. Özellikle ikinci kitabmda *(Topal Koşma)* gerek toplum, gerek aile içinde insanların (çoklukla kadın ve kızların) mutsuzlukları, yalnızlıkları vurgulanır. Kimi hikâyelerinde, ailede "çocukları ve çorbayı kurtarma" çabası içindeki kadınların başkaldırma olanağının dahi bulunmaması, o yüzden "kendini çok yalnız hissetmesi" (bk. *Susuz IV*) vurgulanırken, kimi hikâyelerinde de çevrenin yan-

lış değer yargılarına, gelenek ve göreneklerin baskısına, toplum yasalarına başkaldıran "dik kafalı" kadın kahramanlar *(Susuz VII)* işlenir. *Topal Koşma*'da, bütün hikâyeler, *Susuz* (*Susuz I, Susuz II, Susuz III* vb.) başlığı altında toplanmıştır. Bu "susuzluk", "tutunacak şeyi bulup çıkaramayış"tan, "tek başına" kalmaktan (s. 68) doğuyor.

Bir eleştirmen, yazarın tutumunu şöyle eleştiriyor:

> *Gerçi yazar, kişilerinin toplum çevreleriyle ilişkilerine değinmekten geri durmuyor. Ama bu, gereken genişlik ve derinliğe kavuşmuyor. Aile hayatındaki aksaklıklar, insanların mutsuzluğu daha çok kişisel sebeplerle açıklanıyor. Bu sebeplerin altında yatan toplumsal etkilere, sınıfsal çelişkilere çokluk inilmiyor.* (Asım Bezirci, *Seçme Hikâyeler*, 1981, s. 156).

Bu görüş, toplumbilimci ve iktisatçı ile sanatçıyı birbirine karıştırmaktan doğuyor.

Sanatçı, "sınıfsal çelişki"yi göstermek için yazdığı bir hikâyesinde (bk. *Susuz IX*), bir ilkokul müsamere hazırlığını anlatırken, çocuklardan birinin tafta elbisesi olmadığı için müsamereye katılamayacağı olayını küçük küçük birkaç cümle ile verir; durumu öğrenen öğretmen: "Elbiselerinizi krepon kâğıdından yapacağız; ben size 'tafta elbisesi olanlar giysin' dedim, 'yeniden dikilsin' demedim ki..." der, konuyu kapatır. Her şey bu bir tek cümlenin içindedir. Bu konu, yeteneksiz bir hikâyecinin elinde olsaydı, sanatçılıktan çok bilgiçliğe özenen bu hikâyeci, yoksul çocukların tafta elbiseleri olmadığı için müsamereye giremeyişlerinin sosyo-ekonomik nedenlerini, sınıfsal çelişkileri, ağzında sakız gibi çiğner de çiğner, uzatır da uzatır, cılk ederdi.

İlk üç kitabında, insanların iç içe girmiş bilinç ve bilinçaltı serüvenlerini işleyen yazar, son kitaplarında (*Dumanaltı* vb.), belki yukarda değindiğimiz türden eleştirilerin etkisiyle, belki de modaya uyarak, toplumsal ve siyasal çalkantılar ortasındaki insanları da konu edindi (bk. *Tan'ın Öyküsü*).

Yazar, bütün hikâyelerinde, dile büyük bir özen göstermiştir. Bir konuşmasında şöyle der:

> *Benim dile özel bir düşkünlüğüm var. Bunun dışında nasıl yaşanır bilmiyorum. Uyandığım günün ilk sesini, ilk sözünü duyar duymaz, başlıyorum seçmeğe, üretmeğe, dile göre biçimlenmeğe. (...) Bu, benim, uyanır uyanmaz karşıma çıkan ilk tümceyle başlayan, yaşamı dilden geçirerek yaşama serüvenim. Yaşamımı dile göre ayarlamışlığım. Yaşamımı sürdürmek için giriş-*

tiğim en küçük eylem biriminden başlayarak dille yaşayışım... (*Cumhuriyet*, 19.6.1989)

Hikâyelerinde anlattığı durumlarla dil arasında bir uyum sağlamağa çok önem verir. *Topal Koşma* adlı kitabında bilinçle bilinçaltının sürekli iç içe girmelerini, birinden öbürüne atlamaları yansıtan hikâyelerinde, bu duruma uygun, yepyeni bir söyleyiş biçimi yaratmıştır. Aşağıdaki örnekler bir tek hikâyeden *(Susuz I)* alınmıştır:

Büyük şehir, yenilmez, diş geçirilmez, yok edilemez kuvvetiyle, onları dört bir yandan sarıyor, sıkıştırıyor, eziyor, boğuyor. mu? Ufukları yok çünkü. Evlerin -evlerin.. evlerin.. evlerin- sokakların- yan yana.. iç içe.. üst üste.. -sokakların, gökyüzüne gerilmiş tellerin, gökyüzüne çıkan yokuşların, diklemesine büyük taş binaların, bacalarının arasında; birbirleriyle yüz yüze, nefes nefese, omuz omuza yaşıyorlar.

Bütün bunlardan ötürü mü -mü.. mü..mü.. ne?- böyle olmuşlar. Yoksa başka bir şeyler mi var? Aradıkları veya kaybettikleri ne? Yoksa aradıkları veya kaybettikleri bir şey yok mu? Hiçbir şeyin olmaması. (mı?)- Ekmek peşinde koşanlar, para hırsına tutulanlar, kanseri olanlar, dosyalar, makineler arasında kendini unutanlar, kumarbaz olanlar, hovarda olanlar, çirkin olanlar, insan olmayanlar -lar.. lar..- var.

"Hadi Orhan gel..."
"İçeri gir, geliyorum."
(Ge!..." "İçeri gir, geliyorum.") Um.
Ben sana geliyorum. -(Bu ona gidiyor)-

Bunlar, insanların içlerindeki dalgalanma seslerinin notaları gibidir.

1

MADEM Kİ HAYAL KURMAK BEDAVADIR

O esmer kızı görür görmez hemen sokağımı düşündüm. Bu, taşlarının arasından otlar fışkıran bir eski zaman yokuşuydu. İki tarafında yüksek, sağlam, serin taş duvarlar ve tam karşısında masmavi bir gökyüzü parçası vardı.

En güzeli, yokuştan aşağı, taşların, otların arasından şırıl şırıl süzülen sulardı. Onu ilk defa çok sıcak bir yaz gününde keşfetmiş, görür görmez sevinçimden uçuyordum zannetmiştim. İlk hissettiğim arzu, hemen gidip duvarlarına avuçlarımı, yanağımı dayayarak serinliğin tadını duymak olmuştu. Duvarların üzerinden sarkan ağaç dallarına, kuş seslerine bakarak, yusufçuklar eğer sahiden "Üsküdar'a gidelim, Üsküdar'a gidelim" diye ötüşüyorlarsa... diye düşünmüştüm. Sokakta akla hemen Üskadar'ı getiren bir şey vardı.

Günlerce bu sokak için dalgalandım durdum. Bana öyle tarifsiz bir sevinç veriyordu ki, hemen, yaşamak hakkındaki neşeli hayallerimin en başına onu geçirdim. Sonunun nereye çıktığını öğrenmeği hiçbir zaman düşünmedim. O günlük güneşlik olan gökyüzünün bulunduğu yerde bir mermer çeşme vardır. "İnsan arzuladığı en güzel yerlere oradan gidebilir", diyordum. Neye olmasın sanki? Küçük sahil şehirlerimizden birinde, pencereleri denize, bahçe kapısı kırlara açılan bir ev biliyorum. Bir akşam üzeri o evde kaynar kaynar bir bardak çay içmiş, denizi, deniz fenerini, kayalıkları seyretmiştim. Hiç unutamadığım o evi, aklımdan, kırları, denizi, feneri ve kayalıklarıyla beraber getirip bu sokağın sonuna oturttum. Ne fevkalâde hayal!.. Artık insanlara bakarken evvelâ, bu sokağa yakışıp yakışmayacaklarını düşünüyor, sonra bu sokakta yaşamanın tadına varacak birini arıyordum. Yolda giderken iki liseli delikanlıya rastladım mı, –özentiyle taranmış saçlar, çok renkli kravat– içimden: "Geç!, derdim. Bunlar benim sokağa göre değil." Nitekim biri, önüm sıra giden kıza bakarak bir, "Hü.. Hüyt!.." çekerdi. Ben kızın kırmızı ayakkabılarına zanneder, hak verirdim. Halbuki o:

– Postacı bize de uğrayacak mı acaba?

der, işi bozardı. Hiç beğenmez, "Söz atışa bak, hay aptal karga hay!" diye dudağımı bükerdim.

Bir başka zaman, iskelede ihtiyar bir hanım görürdüm. Beyaz yüzlü, küçücük pembe ağızlı ve kahverengi gözlü. Başörtüsünü çenesinin altında iğnelemiştir; bastonunu tutan yumuk, buruşuk elinin orta parmağında nohut kadar bir tek taş pırlanta, onun yanında da bir kubbeli zümrüt yüzük vardır. Başörtüsünün ince, siyah, ipek kumaşı altında, kulağındaki gül küpeler mavimsi mavimsi yanar söner. Bana:

– Evlâdım, der, bak bakalım şu elimdeki onluk mu, beşlik mi? Gözlüksüz hiç göremoorum. Bu ihtiyarlıkla nâpiciz bilmem!

Ve küçük ağzını büzerek gülerdi. Ben sevâbıma gider biletini alır, gelirdim.

– Hay ömrüne bereket evlâdım, eksik olma yavrum, eksik olma yavrum.

derdi. Bu ihtiyar hanımefendiye bakar bakar, benim sokağa yakıştırmaya çalışarak düşünürdüm. Al bu hanımı, koy Üsküdar kelimesinin yanına. Artık arkadan, "..." zâdelerin köşkü, oymalı tavan, taşlı tarak, topuz, talika, kadifeden kesesi, gergef v.s. kendi kendiliğinden akla gelir zaten. Fakat gözüm hep o tek taş pırlanta yüzüğe gider, bir de sürmeli gözlere bakar, kendi kendime: "Yok şekerim, derdim, bu hanım baksana ne hanım; senin sokağa göre mi?" Tabiî vazgeçiverirdim.

Gözümün önünde, "tam benim sokağa ve eve göre" dediğim bir hayal vardı: Saçları gözünün önüne düşen, gömleğinin yakası açık, dişleri, gözleri, saçları, neşesi, kolundaki koca saati pırıl pırıl, çilli bir delikanlı. Şöyle hemen bir de isim takmıştım: "Çetin". Artık rasladığım her sarışın delikanlıya, Çetin'e benziyor mu, benzemiyor mu diye bakıyordum. Ondan o kadar çok bahsediyordum ki, aramıza karışmış, bizimle beraber yaşamaya başlamıştı. Bir arkadaş meselâ şöyle bir haber getirirdi:

– Beşer mağazasında bir çocuk var, vallahi tıpkı senin Çetin!

Bir başkası:

– Biliyor musun?, derdi, bizim on iki numarada oturan doktorun oğlu, bana hep senin Çetin'i hatırlatıyor.

Kalabalık bir yerde bir küçük gazeteci çocuk gelir, acele acele, sorardı:

– Abla, *Yıldız* çıktı, *Ev-iş* vereyim mi, abla?

Yanımdaki, onun çilli burnunu göstererek:

– İşte Çetin'in küçüklüğü.

derdi. Çocuk bir ona, bir bana bakar, burnunu çeker ve:

– Benim adım Emin.

derdi, gülüşürdük.

Bir gün, bir yerde ona raslasam; canım sıkkın, suratım beş karış olsa; o bana yan gözle bir bakar, köşedeki bakkala herhalde şöyle seslenir diyordum:

– Hey, Andonil Ekşi limon var mı, ha?

Ve elindeki ağaç dalını yontarak başlar ıslık çalmaya "Do you love me? Do you love me?" (Beni seviyor musun?)

Gözümün önüne, onun, elleri cebinde, yokuşu çıkışı, evin içini darmadağın ederek radyoyu veya su borularını tamir edişi, kızkardeşine kızıp pantolonunu kendi ütüleyişi, çok üstüne varılırsa kapıyı çarpıp gidişi gelirdi.

Sonunda o esmer kıza rasladım. Bu, gözlerinin içi gülen, beyaz dişli, rüzgârlı bir kızdı. Bir arkadaşın evinde toplanmıştık. Bir ara, kapının zili deli deli çalındı. Arkadan, neşeli, kısa kahkahalar duyuldu, sonra salonun kapısı hızla açıldı. Yanakları ayazdan kıpkırmızı olmuş bir esmer kız göründü. Sözlerinin

yarısını yutup, yarısını ezip büzerek, karmakarışık bir sürü şey anlattı, güldü, güldü... Ortada şöyle bir dolaştı, etrafı karıştırdı, herkese bir şey söyledi, sonra neşesinden uçarak çıkıp gitti. Onu, nefesimi tutarak seyretmiş, söylediklerini âdeta ezberlemiştim. Aşağıyukarı şöyle demişti:

"– İşte buyurun! Demedim mi ben? Sigara dumanı, dans müziği, şık kızlar ve ekstra centilmen genç adamlar. Kimdi o, "korsajın klâsik bir havası olacak" diyen?

"– Vay efendim vay!... Kimin oğlu, kimin kızısın yahu?

– A!... Ahmet Bey de buradaymışlar.

"– Ha ha ha!... Kızarma kızarma, hiç birine söylemem. Üstelik sus payı da istemem. Benim gibi arkadaş zor bulunur doğrusu.

"– Bu havasızlık ne Allahaşkına? Açın şu perdeleri.

"– Hadi şu çiçeklerin yarısını size bırakayım.

"– Likör kadehlerine bak, yüksük kadar. Bu ne bu, nane likörü mü?

"– Demin yolda bir hususî geçti. İçinde bıyıklı bir subay vardı. Adam, vallahi dört dörtlük kurulmuştu. "Hello!" diye el salladım. O da bana sallamaz mı? Akılsız, ben "Hello!" diyecek kıza benziyor muyum?

"– Hadi alasmarladık.

"– İmkânı yok kalamam. Hem tavuklarımın yemini vermem lâzım, hem de sabahleyin çiçekleri sulayamadım, gidip sulamalıyım.

"– Israr etmeyin efendim, kalamam.

"– Neydi, neydi İclâl'in elbisesi? Yeşil tafta, korsajda klasik bir hava ve bele yakın iki sarı gül, öyle mi? Ama, söyleyin de sükse yapması için şu İclâl adını değiştirsin. İclâl, şöyle şişman, oynakça ve neşeli dul adı. Hem de sarışın. Ha ha ha!

"– Hadi alasmarladık. Tavuklar aç kalacak vallahi.

"– O şey var ya hani, şu otomobil markası gibi soyadı olan sivri doktor, canım hani... Tamam! İşte o, bana âşık olmuş. Vallahi! Gidin sorun.

"– Samba mı? Yok efendim, işim dolu. Daha pazara gidicem. Akşam pazarı öyle eğlenceli oluyor ki...

"– İştahı çok olan akşama bize gelsin. Nefis bir domatesli pilâv pişirecem şimdi.

"– Ay hadi sahiden alasmarladık.

Kızı tanımıyordum. Adını bile bilmiyordum. Fakat biraz sonra, yanımdaki koltukta oturan sarı avukat onun kim olduğunu sorunca derhal anlatmaya başladım. –Ben yalancının biri miyim? –

– Adı Yüksel'dir, dedim. Babası oğlan istiyormuş, bu doğunca artık Yüksel koymuşlar. Sonra bir erkek kardeşi olmuş. Onun adı da Çetin. Ama o, bu-

na hiç benzemez. Sarışın, çilli bir çocuktur. Teknik Üniversite'de okuyor. Evleri mi?, "..." da tramvaydan inin, deponun yanındaki geniş caddeden "..." sokağına sapın, biraz yürüyün, sağda bir sokak vardır. Bu, taşlarının arasında otlar fışkıran bir eski zaman yokuşudur...

(*Bozbulanık*, 1953)

2

SUSUZ IV

Yine bozgundayım. Anlıyamıyorum. Şüphe içindeyim. Neye tutunacağımı bilmiyorum.

Sesi, aramızdaki dumanla dolan dar aralığı geçip bana geliyor:

– Yıldız fırtınasını sen birazdan sofrada gör. Ah ne deli, ne edepsiz oldular görsen. Tatlı belâlar. Gelip seni görünce kıyameti koparacaklar.

Ocağın önünde duruyor. Arkası bana dönük. Turuncu mutbağın içinde, üstü mavi, altı siyah bir dikdörtgen. İnce kadın, kırk beş yaşına göre. Kolunda deri kemerli bir saat var. Bu onu değiştiriyor. Basık ökçeli spor ayakkabılar bir de. Çalışan kadın tipi. Okumuş ve çalışma hayatına uymuş çeşidinden. Çok savaşmış. "Kaybetmedim" diyor. Rahat ve sağlam duruyor kendi dikeyinde. Kendine boş veriyor. Anlayamıyorum. Oysa ben, en önce "Ben" diyorum. Bencilim. Boğaza duran bir ham bencilik.

– Duman geliyor değil mi Meli'cim? Pencereleri açıver canım. Işığı yaksana.

Kızaran biberler donanma fişeği gibi patırdıyor. Onun için bağırarak konuşuyor. Sesi yine öyle; kalın ve genç. Yıllarca önceki gibi. Sesi değişmemiş. Dış görünüşü çok az değişmiş zaten. Asıl gözleri. Bir hançer saplanmış sanki, acısı soğuyup katılmış. Böyle bir şey. İyi olmaz, belli. Ama acıya alışmanın kuvveti var sanırım onda.

Pencereleri açıyorum. Işığı yakıyorum. Eğilip caddeye bakmıyorum. Radyonun düğmesini çeviriyorum. Benden ve ondan başka biri gelsin aramıza. Bozgunumu yaşıyorum gene.

– Bugünkü takvim, "Kuvvet sabrın içindedir" yazıyor Meli'cim. Sahiden öyle. İnsan acı çektiği nisbette kuvvetleniyor. Her şeye karşı, nasıl diyeyim, sabrının, mukavemetinin arttığını hissediyor...

demişti. Onun hayata karşı direnişine göre kendi dayanaksızlığımdan utanıyorum.

Bu köşe koltuk iyi. Dar aralığı ve mutbağı görebiliyorum buradan. Şu anda asla hayal kuramam. Müzik güzel oysa. Kemanlar. 1890. Siyah gözlü bir kadın. Kırmızı bir karanfil. Sonbahar. Romantik. Elimin körü... Ocağı söndürdü. Sessizlik. Müzik daha güzel şimdi.

– İşte bu. Yalnız kaldın Meli'cim. Seni de üzdüm kendi derdimle. Salatayı yapayım, bir de köşe bakkaldan bir telefon edeyim. Suat ağabeyine; geç kalmasın diye... Seni görünce müthiş şaşıracak. Seninkiler de neredeyse sökün eder. Bak göreceksin ya oğları bir haydut. Kız ondan beter. Maç dönüşü korkunç bir şey oluyor. Kavgaya hazır ol.

Konuşabiliyor. Susup kalmamış. Epeyce tutar yeri var daha. Konuşacak hâlim yok. Bir iki kelime ile karşılıyorum sözlerini. Bozgunumu sezemez sanırım. Oysa iyice karıştım yine. Mutbağın içinden bir siyah, bir mavi geçiyor. Su musluktan, tabaktaki domateslerin üzerine fışkırıyor. Durulmuş, kararlı, eline çabuk. İş yapmasını bilen, düzenli birini seyretmek huzur verici... Sandalyelerden birinin üzerinde mavi bir hırka duruyor. Aralıktan vuran ışık da masmavi. Kızın hırkası olacak. Divanın önünde bir tek kırmızı terlik. Öbürü nerede kim bilir? Divanın basma örtüsünde kuşlar var. Tuhaf, tropikal kelimesini hatırlatan acaip çiçekler. Bir ortaokul kasketi. Bu da oğlanın. Katkısız böyle. 'Ben oğlanınım' diyor duruşu. "Oğlan bir haydut". Nasıl seviyor çocuklarını. Evde, eşyalarda, ana, baba ve çocuklara ait, hepsi beraberken var olan, ama hepsinden ayrı bir şey var. Sağlam bir şey. Onu hissediyorum. Fokus noktası çocuklar.

– Yalnız çocuklar için katlandım her şeye Meli'cim. Yalnız çocuklar için. Ben anasız babasız büyüdüm. Onlar bari mesut olsunlar istedim.

diyordu demin anlatırken. Mesut olmak ne kelime. Kıyametin başı bu. O da biliyor. İki sözün sonunda, "Herkesin derdi bir türlü işte" diyor. Ama yine de, birazcık mesut olunabilir. Eğer insan isterse. Bunu demek istiyor. Anlattıklarından bu çıkıyor.

– Çocukların masrafı büyüyor git gide. Ben çalışmasam iki ucunu bir araya getirmemize imkân yok.

Çocuklarından söz açılınca birden değişiyor. Başka bir kadın oluveriyor. Güneşin yedi renginden sıçramış yedi bin çeşit sevinç dolu bir dünya sarıyor çevresini insanın. Bir donanma şenliği: Sulu boya takmaları, pin pon topları, ağız armonikaları, parlak kapaklı Pocket Book'lar, lâcivert elbiseler, kravatlar, gitar dersleri, sandaletler, çiçekli organza elbiseler, pul koleksiyonları, maçlar, arslan Fenerbahçeliler, at yarışları, sinemalar, bal bademli çukulatalar... Otur ağla diyor içim. Mutbakda çalışıp duruyor. Yorgunluğu belli değil. Ama ille gözleri. "–Çalışmaya mecburum." diyordu. Koltukta oturmuş, parmaklarını

birbirine geçirmişti. O halini hiç unutamayacağım. Güzel bir kadın değil. Yalnız sağlam oluşu tutuyor insanı. Sıcacık, ana kadın.

– Çocuklar yoktan anlamıyor. Ne olsa çocuk ikisi de. On beş, on yedi yaş nedir ki. Ben onlar için her şeyden mahrum ediyorum kendimi.

Öyle ya. Evinin içinde sabahtan akşama kadar, sakin kafayla dolaşamaz. Kocası ve çocukları için, güzel kokular sürünmüş, dinlenmiş, neşeli bir kadın olmanın tadına varamaz. Eliyle yemek pişirmenin, temizlik yapmanın, evin düzenini, mutluluğunu yaşayamaz. Erkenden kalkıp, kahvaltı etmeye vakit bulamadan sokağa fırlamaya, otobüs duraklarında ömür tüketmeye zorunludur. Taş duvarlar, neşesiz, telâşlı bir kalabalıkla dolu koridorlar, denize ne kadar uzaktır. Orada şarkı söyleyemez. Sırt üstü yatıp uyuyamaz. Düş göremez. Vitrinde gördüğü bir çift siyah süet ayakkabıyı aylardır arzu ediyormuş da alamamış. Asla pahalı bir terziye diktirilmiş, güzel, kışlık bir mantosu olmamış. Bir türlü siyah bir gece elbisesi yaptıramamış. Giyimden kuşamdan söz açarken, insanın içini sızlatan genç bir sevinç geliyor yüzüne.

– Omuzda iki üç sap inci çiçeği, yahut boyunda iyi bir şey. Bir sıra pırlant meselâ. Annenin vardır hani bir tek taşı. Ne temizdir. Vallahi her kadının ziyneti olmalı mutlaka canım...

Ya çocuklar! Istırap çekmiş, yokluk çekmiş, kadınlığına, onuruna aldırmamış ama yenilmemiş de. Çocukların sevinci ve çorba kurtulmuş. Çorba yine dumanı üstünde gelecek sofraya. İkisi de çorbacı. Çorbanın her gelişinde yıldız fırtınası kopacak sofrada. Böylece bütün fedakârlığa, acıya karşı bu sevinç, çocukların varlığı, yuvarlanıp gitmeye ve birazcık mesut olmaya yetebilir. Vay kuzum! "Yuvayı yapan dişi kuştur" diye bellemiş bir kere. Hareket noktası sağlam. Öyle yetişmiş. "Erkeğin elinin kınası" demişler. "Testi kadar kocası olanın, kulpu kadar rağbeti olur?" diye dolmuş kulağı. Arslan kadın. Belli. Ama temelinde sağlam bir şey var. Hiç değilse sağlam olduğuna inanılmış. Yoksa böylesine kuvvetli olamazdı. Anlıyorum. Ben açıktayım. Neye tutunacağımı bilmiyorum. Kendimi onarmalıyım. Anlatamadıklarını da anlıyorum. Her şey çocuklar için demek istiyor. Çocukların yarını bozulmamalı. Çocuklar yuvada, hayatın iyi, güzel, mutlu olduğuna inanmalı. Çocuklar hayatı sevmeli, çocuklar hıyaneti tanımamalı, çocuklar hayata sağlam, güvenli, inanlı olarak başlamalı. Böyle mi? Ben açıktayım işte. Biliyorum. Anlayamıyorum. Böylesine fedakârlık neye? Çocuklar yeter mi? Ya "Ben". Dengede değiliz. Ben inanmazlığım içinde karmakarışık, o inanlı ve sağlam. Sıkılıyorum. İnsanlar beni şaşırtıyor. "Çok gençsin" diyor. Öyle mi? Yoksa başka mı dâva başı? Hâle bak:

– Seviyormuş... Yaaa Meli'cim. "Sevmeye hakkım var mı?" demiyor da, seviyormuş. Hem de bu yaştan sonra. "Sevemezsin Suat, sevemezsin" diye

bağırdım. Avazım çıktığı kadar haykırdım. Rezillik vallahi. Ah ne buhranlar geçirdim, ah nelere katlanıyormuş insan meğer, Meli'cim.

Kalkıp bütün pencereleri açsam, boğuluyorum.

– Hepsi hayvan bu erkeklerin, Meli'cim. Allah kahretsin. Sevmek falan lâf. Hepsi hayvanlığının peşinde. Gençken olsa hadi neyse. Ama tam çocuklar hayata başlarken...

Erkek kadın.

– Şimdi geliyorum Meli'cim. Düşünme, düşünme şekerim. Dünya bu işte, neylersin.

Düşünmeden edemiyorum.

– Ayrılacağız, diye tutturdu. Ayrılmadım. Günlerce eve gelmedi. Geldiği zaman kanapelerde yattı. Çocuklara belli etmemek için ne çileler çektim. Halamın çilesi aynen benimki de. O da bize belli etmemiştir, hiçbir zaman. Halbuki eniştem eve kadın bile getirmiş kahrolasıca. Çok ahlâksız oluyor bu erkekler. İnan ki Meli'cim, çok. Eğer çocuklar olmasaydı...

– Çok ihtiyarlamışım değil mi, Meli? Bittim, bittim vallahi! Şu saçlarıma bak. Sürükleyip gidiyoruz işte. Bak gelince göreceksin. Onca hiçbir şey olmamış gibi. Halbuki ben çok değiştim.

Anlıyorum, içi yıkılmış bir yanından.

– Hiçbir alâkam yok onunla. Çocuklar küçük. Büyüyünce de ayrılacaklar evden. Ben analık vazifemi yaptım. Ama çok yalnızım. Hayat işte ne diyeceksin.

İşte bu. Hep açıktayım. Bir yandan çocuklar ve çorba kurtuldu, öbüründe bir kadın kendini çok yalnız hissediyor.

Uzun, genç, diri bir ıslık.

– Hah geliyor seninkiler...

Tam da işi bitmişti. Ellerini kuruluyordu. Gülüyor. Ama, gözlerinin içi.. Merdivenleri koşarak çıkıyorlar. Dördüncü kata çıkacaklar. Bağırarak konuşuyorlar. Kalın kalın gülüyorlar. İkimiz de zile bakıyoruz. Gülümsüyorum. Tırnaklarım avucuma geçti. Üç sene sonra... Amma heyecanlandım. Yaklaşıyorlar...

(*Topal Koşma,* 1956)

3

SUSUZ IX

– Ellerimizle şap şap şap.

– Ayaklarımızla rap rap rap...

– Olmuyor! Dikkat edin canım biraz. Bak gene karıştılar. Erkekler sağa, kızlar sola. Tekrar. Ellerinizi hep beraber çarpacaksınız. Şap şap şap. Tamam. Başlıyoruz. Dikkat! Başla.

– Ellerimizle şap şap şap.

– Ayaklarımızla rap rap rap...

– "Bir sağa, bir sola, bir de böyle döneriz" derken, kızlar eteklerinin ucundan tutmayı unutmasınlar. Böyle, döneceksiniz. Oğlanların eli belinde, anlaşıldı mı? Hadi dinlenin şimdi biraz bakalım.

– Eteklerimizi mi tutacağız öğretmenim?

– Öğretmenim, Alev elini beline koymayacakmış, öyle diyor.

– Hayır öğretmenim.

– Evet öğretmenim, öyle dedi.

– Susun bakalım şimdi. Semal yerine geç. Şimdi, önce şu kâğıtları ölçüp keselim, sonra da...

– Öğretmenim!

– Ne var Işıl?

– Öğretmenim, Ayşe girmeyecekmiş müsamereye.

– Evet öğretmenim, bana da söyledi.

– Evet öğretmenim, girmeyecekmiş.

– Öğretmenim, Işıl müsamere diyor...

– Hayır öğretmenim, gösteri dedim ben. Yalancı!

– Işıl!

– Kendisi asıl yalancı öğretmenim.

– Ayşe, gel bakayım buraya.

– Ağlıyor öğretmenim.

– Ayşe, gel kızım buraya.

– Annesi izin vermiyormuş öğretmenim.

– Öyle mi Ayşe?

– Evet.

– Duymuyorum, yüksek sesle söyle.

– Tafta elbise yapmam diyor annesi öğretmenim. Pahalı diyor.

– Evet öğretmenim çok pahalı.

– A... Hiç de değil. Annem bana eski ipekli geceliğinden yapacak. Bir de kolalayacak. Oh gel keyfim gel. Tıpkı tafta gibi.

– Al gecelikten olur mu hiç, akıllı.

– Tabiî olur.

– Bırt olurmuş...

– Nööögggeeel

– Öğretmenim, Çağıl nööögggeee diyor.

– Aaagg -hş hş- Oooggg-ttt- Hnnnttl Zzzz-Uu-Aauuaa..

– Kesin gürültüyü. Niçin karıştınız gene. Kes sesi. Hişt kıvırcık, geç yerine bakayım sen.

– Ayşe'nin annesiyle babası kavga ettiler öğretmenim.

– Evet öğretmenim, annesi bayıldı Ayşe'nin.

– Susun. Susun bakalım. "Evde olanlar okulda söylenmez" demiyor muyum ben size.

– Vallahi öğretmenim.

– Bak işe! Kim bu vallahi diyen? Konuşmayın.

– Ayşe girmeyecek mi şimdi, öğretmenim?

– Girecek. Geçin yerinize. Elbiselerinizi krepon kâğıdından yapacağız. Ben size "Tafta elbisesi olanlar giysin" dedim. "Yeniden dikilsin" demedim ki.

– Benim elbisem tafta değil ama ipekli, öğretmenim. Mavi.

– Anneannem üç aylığından alacak benimkini öğretmenim. Annem de dikecek. Tabiî ucuza gelecek o zaman.

– Seni çok bilmiş seni. Böcek. Alev, bırak o kâğıtları.

– Ayşe'nin annesi dikiş dikmesini bilmiyormuş öğretmenim.

– A... deli...

– Vallahi billâhi. İki gözüm çıksın ki.

– Hâlâ konuşuyorlar. Kim bu yemini eden. Meral? Verin şu makası bana. Mine, git beşinci sınıftan iki abla çağır. "Öğretmene yardım edecekler" de. Ne diyeceksin?

– Ben gideyim öğretmenim.

– Ben gideyim öğretmenim.

– Gideyim mi öğretmenim?

– Hayır. Oturun yerinize. Mine gidecek. Ne diyeceksin Mine?

– "Öğretmen çağırıyor" diyeceğim.

– Bak! "Öğretmene yardım edecekler" diyeceksin. "Başımıza taç yapıyor öğretmen" de, emi? Hadi bakalım.

– Öğretmenim ben gideyim.

– Hayır canım! Mine gidecek. Otur yerine. Anladın mı Mine?
– Anladım.
– Anlamamıştır, öğretmenim.
– Bak hele! Sen ondan akıllı mısın?
– Evet, öğretmenim.
– Nerden belli?
– Babam söylüyor öğretmenim. Çünkü annesi onu çok dövüyor öğretmenim.
– A, hayır öğretmenim, dövmüyor. Onlar bizim komşumuz.
– Tabiî, öğretmenim. Ayşe'ye nisbet verdi "senin tafta elbisen yok" diye. Annesi de dövdü, öğretmenim.
– Susun, susun hadi. Kesin gürültüyü.
– Bunlar gül mü olacak öğretmenim?
– A, akıllı, gül kırmızıdan olmaz. Pembeden olur.
– Yal
– Tabiî. Bizim bahçede var. Biliyorum.
– A, öğretmenim "kırmızı gül olmaz" diyor Esin.
– Esin'ciğim sen hiç kırmızı gül görmedin mi?
– Ben gördüm öğretmenim. Mavi de gördüm.
– Tunç, uydurdun gene. Mavi gül olmaz.
– Evet, öğretmenim, hep uyduruyor.
– "Uyduruyor" ne demek canım! Yani.. şey.. "Şaka söylüyor" demek istedim ben.
– Tunç da girecek mi denizciler dansına, öğretmenim?
– A, ama Tunç'un Bahriyeli elbisesi yok ki!
– Alacak babam bana. Beyaz ayakkabı da alacak.
– Evet, öğretmenim, çarşıdan alacaklar onlar. Onlar zengin, öğretmenim.

– Hayır, öğretmenim.
– Evet, öğretmenim. Otomobilleri var, öğretmenim. Annem söyledi.
– Annem söyledi, iiii!
– Bir vurursam aptal!
– İnci! Geliyorum ben şimdi. Susun diyorum. Verin şu yere düşen kâğıtları bana.
– Vurmasana be!
– "Be" deme. Öğretmene bir söylersem görürsün.
– Ver kâğıdımı!
– Ver kâğıdı mı, iiii!
– Tülin yeter artık gülme.

– Gülmüyorum, öğretmenim.

– Gülüyor, gülüyor, öğretmenim!

– Sinirli Tülin, öğretmenim!

– Vah vah! Bak işe. E hadi gül bakalım.

– Ablalar geldi öğretmenim.

– Hah! gelin çocuklar. Hadi şu yeşillerle pembeleri, bu uzunlukta kesin. Sonra kıvırın. Ben şunları çalıştırayım.

– Sema'nın elbisesi dikildi efendim. Çok güzel oldu. O kraliçe oluyormuş değil mi?

– Nnnööögggtttzzzzuuuyyyzztt..

– Kesin gürültüyü. Geliyorum ben şimdi yanınıza. Hiç ses çıkmasın:

– Tuna, Ayşe'ler size yakın oturuyor değil mi?

– Evet efendim. Ne olacak?

– Şey, Ayşe'nin annesine söyleyin de...

– Annesi onu müsamereden çıkarmış efendim. "Öğretmenine söyleyin" demişti, ben unuttum.

– Hayır, babası sokacak.

– Hayır kardeş, annesi söyledi bizde.

– Efendim, Meral'ler daha fakir, onun annesi dikti bile halbuki.

– Tabiî, o terzi, oradan buradan çalıyordur.

– Tülin! Çok ayıp, neler söylüyorsun sen.

– Herkes biliyor efendim. Ben söylemiyorum ki yalnız.

– Herkes söylesin. Sen söyleme. Çok ayıp.

– Tuna, sen Ayşe'nin annesine söyle, krepon kâğıdından yapsın. Bak Betül'ün annesi de...

– Bizim öğretmen söyledi efendim. "Öyle çingene gibi gireceğine hiç girmesin" diyor.

– Çok hain kadın efendim.

– Şişşşt! Ne biçim konuşuyorsunuz bugün siz! Çok ayıp.

– Ama efendim tabiî. Çağıl'ın annesi bu ay ayakkabı almadı. Bizim kiracımız onlar. Ayakkabı alacaktı almadı. Çağıl'ın elbisesine harcadı. "Çocuğum mahzun olmasın" diyor.

– Pekâlâ. Bakalım bir şey düşünürüz. Hadi şimdi siz alın şu kâğıtları, öğretmen odasına gidin. Ben de bunları çalıştırayım biraz.

– Çok seviniyorlar efendim hepsi. "Okuma bayramımız var" diye herkese yayıyorlar.

– Evet efendim, çok seviniyorlar.

– Şu Sema çok şeker.

– Mine! Ah canım!

– Çocuklar, makası da alın... Şu konuşanlar var ya, şu konuşanlar, geliyorum ben onların yanına şimdi. Hadi herkes yerine. Kızlar eteklerinden tutmayı unutmasınlar.

– Böyle mi tutacağız öğretmenim?

– Öğretmenim!

– Şimdi öğretmeninize de... Hay Allah! Haydi. Hop! Çabuk çabuk. Dizilin karşılıklı. Eller belde. Tülin! gülme. Tamam. Çağıl! kıpırdanma.

– "Kıpırdanma" ne demek, öğretmenim?

– Püf! Ses yok. Mine! Kime söylüyorum? Dikkat! Başla.

– Ellerimizle şap şap şap.

– Ayaklarımızla rap rap rap.

Bir sağa, bir sola.

Bir de böyle döneriz.

(*Topal Koşma*, 1956)

4

TAN'IN ÖYKÜSÜ

Güneş öyle yakıcı, öyle sıcaktı ki, öğleye doğru, "Güneş soldu" diye düşünülüyordu. Gölgeler de, denizin mavisi de soluyordu. Her şey. Giysilerimiz, dudaklarımızın pembesi, tırnaklarımız... Beyaz parlak ışık her yere giriyordu engel dinlemeden. Ağzımızın içini bile dolduruyordu. O yüzden zor soluk alıyorduk. Tüm zerrelerimiz, sıcağa, denize bulanmıştı. Ondan kurtulmak olanaksızdı. Zaten bunu isteyen de yoktu. Ne ki, biraz sersemlemiştik. Tatilden, yazdan, ışıktan, kalabalıktan, turistik sözcüğünü anımsatan her şeyden: Boncuklar, deniz kabukları, deri eşya, sandaletler, boyuna asılan süsler, ter, deniz, yosun kokan bez gömlekler, Şile bezi uzun entariler... Kızlar artık yorgunca, ağır ağır tarıyorlardi saçlarını. Rıhtım kahvelerinde, yollarda, motorlarda tatile doymuş insanlar görülüyordu. Belki bu yüzden, 'meyhaneler' daha çabuk doluyordu. Akşam üzeri olur olmaz hemen. Gün, bir an önce bitirilmeliydi. Çünkü uzayıp giderse, bu şaşkınlık, bu doymuşluk bıkkınlığa çevrilebilir diye düşünülüyordu. Açık hava, yüzmek, tatilde yenen tadına doyulmayan yiyecekler herkesi güçlendirmişti. Yanmış, kuvvetlenmiştik. Kadehler tezelden, kafayı bulmak için peşpeşe yuvarlanıyordu. Nedeni kesinlikle belli olmayan pek çok şeyden kaçılıyordu. Memlekette sıkıyönetim vardı. Arkadaşların pek çoğu tutuklanmıştı. Cezaevlerindeydi. Sabah güneşe karşı, denize, tatile sevinçle uya-

nılıyordu. Az sonra, daha gazeteleri almak için yollara düşmeden sıkıntı başlıyordu. Gazeteleri alıp açınca da, omuzlar düşüyor, yürüyüşler değişiyordu. Üçer beşer toplanıp, iletiliyordu arkadaştan arkadaşa. O gün daha çok sigara içiliyordu. Akşam daha çabuk olsa diye bekliyorduk. Kestirmeden alkole kaçıyorduk. Sıkıntı büyüyordu gözlerimizde, midemizin ağrılarında. Barsaklarımız gaz yapıyordu. Alkol bizi tutuyor, hasta ediyordu. Hırçınlıklar, tartışmalar, karşılıklı bağırışmalar, küfürleşmeler sıkıntıyı çoğaltıyordu. Eski yazlarda kalan, sevdiğimiz içkievlerinin özlemi, balıklar, ampuller, birtakım hain bakışlı, tanımadığımız adamlar birbirine karışıyordu.

Oysa Tan, en sevinçl yazlarından birini yaşıyordu. Kendini kocaman bir delikanlı sayabilirdi. Bunda haklıydı. Çünkü büyümüştü. Büyümüştü ve yaşamının önemli yıllarından birini yaşıyordu. Üçten dörde geçmişti. Bu kış geçince, gelecek kışın sonunda beş bitiyor. "– Ne kaldı ortaokula yani?" diyordu, ince omuzlarını kaldırarak. Ya da taşı denize fındırmadan önce, kolunun altından yan yan bana bakıp gülerek. Ortaokullu olunca, okulda yemeyecek artık öğleleri. Arkadaşlarıyla beraber, köşedeki tostçudal Ya da, yeni açılan büyük çarşının dönercisinde. "– Bir döner, bir kola." diyecek. "– Yau, kola dedik, pepsi veriyorsun sen del" diye efelenecek. Elbette koca adam. Ortaokullu. Ortaokullu olunca, yeni bir paltosu, kol saatı da olacak. "– Ee, artık çok oldunuz. Ortaokulluyuz bugüne bugün. Ben anlamam. Bisiklet de yani." diyebilir o zaman. Güler. İki ön dişi büyük Tan'ın. Hafif dişlek. Dişleklerin de en sevimlisi. Ona bakarken bakarken, "Heeeeeeeyl ey güzel güneş, ey güzel günl Yaşamayı seviyorum, haberiniz olsun, çok seviyorum!" diye haykırmak geliyor içimden. Gür saçlarımın kızıl ışıltılarını, darmadağın, Özdemir'e yolluyorum: "Al beni sev, al Tan'ı sev. Al al..."

Sıkılıyoruz. Bezginiz, üzgünüz, ağlamak istiyorum. İçim parçalanıyor. Güzelliklerden ayrı düşmek istemiyorum. Kötüye, çirkine dayanamıyorum. "Kabalıklar içinde yaşıyoruz. Usanıyorum." diyorum, önüme bakarak, içimden. Ah!

O gece, –bir gecenin biriydi– her günkü gibi bir günü tüketmiştik. Rasgele bir gündü. Özelliği yoktu yani. Ne düşümde kötü şeyler görmüştüm, ne içimde sıkıntı vardı. Tersine, hepimiz çok neşeliydik. Ben de şarap bardağımı kaldırarak:

– Haydi, dedim. Bu gece ben de size katılıyorum. Ben de bu gece çok içeceğim. Bakalım kaçıncı bardağa dek dayanabileceğim.

Gülüyordum. Sesim bir söylevcinin heyecanıyla dolu, sürdürdüm konuşmamı:

– Gelmiş geçmiş, şu sonsuz, güzel acunu, doğayı, güzellikleri, ölümlü in

sanoğlunu, görmeyi, bilmeyi, sevmeyi bilmiş tüm tanrıların, tüm insanların, tüm sarhoşların, arkadaşlarımızın...

O sırada, bahçenin karşı köşesinde, denize inan merdivenlerde, üç yeşil ampulün gölgesinde, uzun boylu çarpık garsonun bir polisle konuştuğunu gördüm. Sızı içimde bir yere hızla saplanıp çıktı. Bıçaklanmayı anlayıverdim. Yüreğimdi galiba. Ağırdan, derinden güm güm vurdu, iki kez. Masadan coşkun bir uğultu yükseldi:

– Haydi!

Herkes bardağını dikti, sıkıntılı bir sevinçle, Erkin:

– Ülker, sen dünyaların en iyi kızısın, tamam da, bir de çok güzelsin. Göçmenlerin en güzeli. Bu yazın en güzelisin.

dedi. Benim can arkadaşımdı. Gözüm garsonda, Erkin'e güldüm, bardağımı kaldırdım. Sonra yavaşça, yanımda oturan Gülistan'la Hüsnü'ye, kimseye duyurmamaya çalışarak:

– Karşıda bir polis var. Bizim masayı gösterip konuşuyorlar. Bir kötülük var. Hazır olun.

dedim. Özdemir gülüyordu. İri iri "ha ha" diyordu. Tan, az önce, yarın sabah balığa çıkmak için, İbrahim, Asuman, bir de balıkçı Osman'ı kandırıp ayarladığından, erkenden yatmaya gitmişti pansiyona. Gitmeden önce, balığa çıkmasına izin verdiğim için zıp zıp zıplamış, sarılıp beni öpmüştü. Babasının traş kokusundan kokuyordu.

– Serseri, gene sürünmüşsün ha!

dedim. İki ön dişi ortalarda:

– Erkeğiz bugüne bugün.

deyip, güldürdü hepimizi. Öyle sevinçliydi ki, harçlığından bir elli kuruş attı önüme, ödül olarak.

– Bi ciklet al kendine.

diye. Gene basmıştık kahkahayı.

Gözümü polisten ayırmadım, çabucak Özdemir'e baktım. Çok içmişti. Sakin görünüyordu. Polis, garsonu önüne katıp, bize doğru yürümeye başladı. Çantamı sandalyenin arkasından alıp, omuzuma astım. Tabağımı iteledim, tetikte beklemeye başladım. Gülistan yavaşça:

– Bekliyordum, dedi. Özdemir için bu. Gelirken ajansı dinledim. Keyfiniz kaçmasın diye söylemedim. Dört beş kişi götürmüşler TRT'den.

Yüreğim hızlı hızlı atıp, durdu. Dudağımı içinden ısırarak beklemeye başladım. Hüsnü:

– Durun bakalım. Heyecanlanacak bir şey yok...

falan gibi bir şeyler söyledi...

Masa bir anda karmakarışık oldu. Hepimiz birden sustuk, sonra hepimiz birden konuşmaya başladık.

Sonra gene hep beraber, Özdemir'e yaklaşan polise baktık. Izgara balıkları getiren garson, masanın üç adım gerisinde kalakaldı. Üstüste bindirilmiş yüzler, masalardan, rakılardan, bardaklardan bize bakmaya başladı. Deniz kenarının bu güzel içkievi, bir an içinde tümüyle birden ekşidi. Bozuldu. Ayağa kalktık. Tartışmamaya önceden karar vermiştik. Polis:

– Karakola kadar geleceksin.

demişse gidilecekti. Özdemir'in ne yapacağını kestiremediğim için, soluk almadan bakıyordum. Dizlerimde tuhaf bir kesiklik vardı. Özdemir, polise baktı. Çok sakindi.

– Olur, gidelim.

dedi. Rahat bir soluk alarak kalktım ben de...

Sonrası, aslında dümdüz geçti. Hep beraber karakola gittik. Hiç konuşmadık. Sokaklar, meydan kalabalıktı. Galiba bize bakıyorlardı. Haber hemen yayılmıştı. Karakola girdik. Sorgular, zabıtlar, telefonla beklenen emirler, peşpeşe içilen sigaralar, sinir gerginliği içinde geçen saatler başlayacaktı. Başladı. Kesin, tartışma dinlemez bir sesle:

– Ben de geliyorum, dedim Özdemir'e. Tan kalıyor. Yarın balığa çıkacaktı. Çıkmalı. Hüsnü iki gün sonra geliyor, getirir onu. Uykudan uyandırıp, düşlerinden ayırıp, alıp gidemem... Yapamam.

Özdemir hiç sesini çıkarmadı. Durmadan sigara içiyordu; birbirine ulayarak.

Pansiyon odasının içinde, oraya buraya çarpa çarpa dolaşarak, kırgınlığımı, yarım kalan tatili, sıkıntıları bavula tıkmaya çalışıyordum. Tan hiç uyanmadı. Gece yarısı yola çıktık. Arkadaşlar, otobüs, bilet işlerini ivedilikle yoluna koymuşlardı. Özdemir "Mevcutlu" gidiyordu. Birbirimize baktık, uzaktan. Ayılmayan kalmamıştı artık. Bizi uğurladı arkadaşlarımız. Arkamızda kalan tatil oyunu bozulmuştu. Hüsnü'yle Gülistan ayrıca el salladılar. Daha önce de, "Merak etme sen Tan'ı. Tan yarın balığa çıkacak." diyordu ikisinin de omuzumu patpatlayan, sıvazlayan elleri.

En çok Tan için üzülüyordum elbette. Tüm bu olup biteni ona anlatmalı diye düşündüm yol boyunca. Yalan yanlış öğreneceğine, biz anlatalım dedim, kendikendime. "– Bak güzel oğlum, demeli. Bak benim canım, benim bir tanem, bu bizim memleketimiz var ya..." diye başlamalı. Ama nasıl anlatmalı. Onun çocuk günlerinin içinde, tutuklanan, cezaevine konan bir baba, evi basan polisler ne demektir.

Evet, ertesi gün, ben kapıdan girdim, hemen arkamdan geldiler. Dört ki-

şiydiler. İkisi hiç yüzüme bakmadı. Dosdoğru girdiler içeri. Ne biçim bir insan olduğunu, yüzünden, sesinden anlayamadığım üçüncüsü:

– Evi arayacağız.

dedi, elindeki şişkin dosyada evrakı karıştırarak. Dördüncü kabaydı. İri yarı bir bekçiye benziyordu. Babacan. Ama, değildi. Paramızı biriktire biriktire ne güçlüklerle aldığımız kitaplarımızı, eşyalarımızı, çalışma masalarımızı, plaklarımızı, altüst ediyorlardı. Bir ara, kaba olan polis:

– Ne iş yaparmış bu?

dedi ortaya. Sonra bana dönüp yineledi:

– Kocan ne iş yapar?

Dikliğini, hırsını saklamaya çalışan bir sesle:

– Şiir yazar, dedim.

– Ne?

– Şiir yazar.

– Manici yaniya he?

Yanıtlamayınca üsteledi:

– Aşık maşık gibi mi? Saz ney de çalar mı?

Öyle kesin bir susuşla sustum ki, sürdüremedi. Kendi kendine mırıldandı: "– İyiymiş maşallahl" Ne demek istediğini anlamadım ama, zıtlandım gene de. Sesiydi sevmediğim. Başka zaman olsa, dalga geçerdim onunla. Bizim memleketin kaba saba bir adamıydı sonunda. Komşu amcamız, bekçi babamız, hacı dedemiz olabilirdi. Oysa, şimdi her şey sinirime dokunuyordu.

Gittikleri zaman, pencereleri açıp, evimi havalandırdım. Hiç sesimi çıkarmadan, söylenmeden, önce bir sigara yakıp, ağır ağır içtim. Sonra, dayak yemiş bir çocuğu öpüp severek gönlünü alıyormuşum gibi, evimi toplamaya başladım. Yerleşen, silinip paklanan her köşeyle biraz kendime geliyordum.

İki gün sonra Tan geldiğinde, daha Özdemir'i görmediğim halde iyiydim. Kendimi bulmuştum. Büyük bir şaklabanlık içinde karşıladım Tan'ı. Durumu biraz abarttığım ortadaydı ama, başka türlü davranamıyordum. Elimde değildi. Dört polisi birden oynayarak, olup biten her şeyi yansılamalar, hokkabazlıklar içinde anlatmaya başladım. Ölçüyü kaçırdığımı biliyordum ama, kendimi tutamıyordum. Kitapları elime alıp, bakıp bakıp bırakıyor, düşsel bir copla, eşyaları karmakarışık ediyordum. Şaşkın bir polistim. Çünkü, hiç gereği yokken gidip yüznumaranın sifonunu çekiyordum. Bir ara, aramak için banyoya girdiğimde, dalgınlıkla, banyo yapmak üzere soyunmaya başladım. Soyunan bir polis, Tan'ı gülmekten bayıltı. Evin içinde dört dönerek, karyolaların, koltukların altından girip çıkarak, çoktandır oynamayı unuttuğumuz coşkulu oyunlarımızdan birini oynamaya başladık. Öyle ki, sonunda Tan, polis olmaya karar

verdi. Düt düt düdük öttürmeye başlamıştı bile... Gülüp dururken durgunlaşıveriyordu ama. İki ön dişi ortalarda, zayıf omuzları düşerek bir soru soruyordu, gözleri gözlerimde. Şaşırmamaya, oyunun gidişini bozmamaya çalışarak yanıtlıyordum:

– Anne, iyi ama, peki babam ne zaman gelecek?

– Baban, şey yani, şimdi biliyorsun sıkıyönetim var, babanın işi de önemli bir iş. Yani... tabiî, birtakım sorgular falan yapılıyor. Sonra...

– Anne, babam gelir gelmez hemen mi girdi cezaevine?

– Kim söyledi bunu sana?

– Kimse! Herkes biliyor zaten.

– E, ee! Cezaevine girmek, öyle senin bildiğin gibi, yani öyle kötü bir şey değil. Aslında kötüdür elbette ama, yani...

– Babamınki belki fikir suçudur. Ama, fikir suçu diye bir şey olamaz. Herkes istediğini düşünebilir.

– Ee?

– Hiç. Öyle! Hüsnü amcam söyledi. Zaten, fikir suçundan adam tutuklamak ayıptır. Herkes öyle diyor.

– Doğru. Öyledir. Ama... Sen de şimdi oyunu bozdun canım! Ben sana şimdi şeker seven polisi anlatacaktım. Anlatayım mı? Bak şimdi, adam şekerliği bi açtı, içi şeker dolu...

Şekerlik, benim ters bakışlarım ve şeker seven polis üzerine anlattığım uyduruk öykü, Tan'ı en çok güldüren oldu. Polis, görmediğimi sanarak şekerliğe elini uzatıyor, kapağını açıyor, tam şekeri alırken, ona doğru bir dönüyorum! Tan sırt üstü kanapeye yatmış, gülmekten tıkandığı için lık lık diye sesler çıkarıyordu. Artık, olabildiğince soytarılık ediyordum. Bir ara, kendimi şeker seven polis sandığım bile söylenebilir. Öylesine havasına girmiştim oyunun, oğlumu oyalayayım, polis korkusunu gülünçlü bir serüvene çevireyim diye...

Bir ara Tan, gene gülüp dururken, birden kalkıp oturdu. Çocuk yüzünden, gene korkulu bir hava geçti. Düşünceli düşünceli sordu. Sıkıntısı sonsuzdu:

– Anne, polisler gene gelirler mi?

– Gelsinler. Evi öğrendiler nasıl olsa. Gelmeseler ayıp. Ne olsa içli dışlı olduk. Ama, korkma, ben şekerliği sakladım.

– Tan gülecekti, dudağının kenarında bir kırışık belirirken kayboldu; sıkıntı, tasa üstün geldi.

– Anne, polisler bana da soru sorarlar mı?

– Sorabilirler. Bana öyle çok sordular ki, sana kalmış olabileceğini sanmıyorum. Keşke, "Ayol biraz da Tan'a saklayın" deseydim.

– Anne, sahi bana da sorarlar mı?

– Sorsunlar hayatım, ne var bunda? Korkacak bir şey yok kil

– Ama anne, bana üçüncü sınıftan sorsunlar. Biz daha dördü okumadık kil

O zaman dayanamadım işte. Sarıldım oğluma:

– Ah canım benim!

diye inledim. Elimde değildi inlememek. Yorgundum. Sinirlerim haraptı. Birikmiş tüm sıkıntıları, kırgınlıkları, acıları, hırsları, gerginlikleri bir araya toplayarak hüngür hüngür ağlamak istedim. Yapamadım. Katıldım kaldım.

(*Dumanaltı*, 1979)

YAŞAR KEMAL

(1922-)

HAYATI: Yaşar Kemal, Adana'nm Osmaniye ilçesine bağlı Hemite (Göğçeli) köyünde doğdu. Asıl adı "Kemal Sadık Göğçeli"dir. Kadirli ilkokulunu bitirdi, Adana Birinci Ortaokul'un son sınıfında okuldan ayrıldı (1941), geçimini sağlamak için, Çukurova'da pamuk tarlalarında ırgatlık, Savrun suyu yöresindeki pirinç tarlalarında su bekçiliği, ırgat kâtipliği, çiftlik kâtipliği, amelebaşılık, Adana Ramazanoğlu kütüphanesinde hademelik, arzuhalcilik, köy öğretmen vekilliği vb. gibi çeşitli işlerde çalıştı. Bu arada folklora merak sardı, derlediği *Çifteçapa Manileri* (Adana, *Görüşler* dergisi, 1942), *Ağıtlar* (1943) yayınlandı. Bu dönemde yazdığı şiirleri *Görüşler*, *Çığ* (Adana), *Ülkü* (Ankara), *Kovan* (İzmir), *Varlık*, *Millet* (Ankara), *Başpınar* (Gaziantep) dergilerinde Kemal Sadık Göğçeli adıyla bastırdı (1939-1943). Ceza yasasının 142. maddesine aykırı davrandığı savıyla tutuklanıp 34 ay Kozan cezaevinde yattı (1950-1951). Daha sonra, İstanbul'da *Cumhuriyet* gazetesinin "Yurt haberleri" servisinde görevli olarak gazeteciliğe başladı (1951), gazetede yayınlanan röportajlarıyla dikkati çekti; 50'li yıllarda yayınladığı hikâye ve romanlarla ünü genişledi; zamanla, yurt içinde ve yurt dışında kitapları en çok satılan yazar oldu.

Yaşar Kemal, *İnce Memed* adlı romanıyla *Varlık* dergisi roman armağanını (1955), *Dünyanın En Büyük Çiftliğinde Yedi Gün* başlıklı yazı dizisiyle, Gazeteciler Cemiyeti röportaj armağanını (1955), *Demirciler Çarşısı Cinayeti* adlı romanıyla Madaralı roman ödülünü (1974), *Kale Kapısı* adlı romanıyla Orhan Kemal roman armağanını (1986), 7. Tüyap İstanbul Kitap Fuarı'nın halk ödülünü (1988) kazandı. Bir ara Nobel edebiyat ödülüne aday göste-

rildi (1960); Fransa'da uluslararası "Cino del Duca" ödülünü (1982) ve "Légion d'honeur" nişanını (1984) aldı.

ESERLERİ

Hikâye:

1 – *Sarı Sıcak* (1952; genişletilmiş 2. bas., *Bütün Hikâyeler*, 1967)

Roman:

2 – *Teneke* (1955)
3 – *İnce Memed* (4 cilt, 1955, 1969, 1986, 1987)
4 – *Ortadirek* (1960)
5 – *Yer Demir Gök Bakır* (1963)
6 – *Ölmez Otu* (1969)
7 – *Üç Anadolu Efsanesi* (1967)
8 – *Ağrıdağı Efsanesi* (1970)
9 – *Binboğalar Efsanesi* (1971)
10 – *Çakırcalı Efe* (1972)
11 – *Demirciler Çarşısı Cinayeti* (1974)
12 – *Yusufçuk Yusuf* (1975)
13 – *Yılanı Öldürseler* (1976)
14 – *Al Gözüm Seyreyle Salih* (1976)
15 – *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* (1977)
16 – *Allahın Askerleri* (1978)
17 – *Kuşlar da Gitti* (1978)
18 – *Deniz Küstü* (1979)
19 – *Kimsecik* (1980)
20 – *Kale Kapısı* (1986)

Yaşar Kemal, yazı hayatına, topladığı folklor ürünlerini yayınlamak *(Ağıtlar, Çifteçapa Manileri)* ve şiir yazmakla başlamıştı. Hikâye ve roman yazmağa başladığı zaman da, folklor ile ilişkisini sürdürdü; fakat bu yoldaki yazılarında belli bir yörenin folklorunu anlatmağa kalkışmadı, folkloru bir araç olarak kullandı. Bir konuşmasında:

> *Benim çok şansım oldu. Karacaoğlan, Pîr Sultan, Yunus Emre gibi şairlerle büyüdüm.* (Zeynep Oral, "Edebiyatımızda On İnsan Bin Yaşam, 5, Yaşar Kemal", *Milliyet Sanat Dergisi* eki, 1988)

der ve aynı konuşmasında, çocukluğunda "halk şairi" olduğunu, "Âşık Kemal" diye anıldığını; ortaokulda iken de, "ünlü bir Köroğlu anlatıcısı" olduğunu, köy köy dolaşıp destan anlatan "destan anlatıcılar" gibi, "ayağında kara bir şalvar, elinde baston, beli bükük dolaşıp anlattığını" ("dik durunca inandırıcı olmaz"mış) söyler ve bu "halk anlatıcılığından roman diline geçtiğini" belirtir. Bir başka konuşmasında da, "Halk edebiyatımızdan faydalandım. Çok şey öğrendim. Bu çağda, halk kültürü, bir sanatçı için yabana atılacaklardan değil" der (Mustafa Baydar, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, 1960, s. 123). 70'li yıllarda kimi Anadolu "efsane"lerini de romanlaştırmıştır *(Üç Anadolu Efsanesi* ["Köroğlu'nun Meydana Çıkışı", "Karacaoğlan", "Alageyik"], *Ağrıdağı Efsanesi, Binboğalar Efsanesi, Çakırcalı Efe)*.

Halk kültür ve sanatını (çorap, çadır vb.) hep sevgiyle yansıtmıştır (bk. *İnce Memed*, 4 A/B).

"Karacaoğlan, Pîr Sultan, Yunus Emre gibi şairlerle büyüdüm" diyen, kendisinin de, çocukluğunda, "Âşık Kemal" diye anılan bir "halk şairi" olduğunu söyleyen yazar, zaman zaman, halk şairlerinin deyişlerinden yararlanmıştır:

> *Göç başladı gürül gürül. Türkmen Göçü... Çukurova bayram-*

lığın giyerken. Yani soyunmuş ağaçlar, soyunmuş toprak, soyunmuş dünya donanırken... Al yeşil göç kalkardı, gürül gürül. Alırdık göçü, aşardık dağları, konardık Binboğa'nın yaylasına. (*İnce Memed 1*, s. 294)

Çukurova bayramlığın giyerken
Çıplaklığın üzerinden soyarken
Şubat ayı kış yelini kovraken
Cennet demek sana yakışır dağlar

(Karacaoğlan)

Türkmen ili yaylasına yürüsün
Ak kuzular melesin de gidelim

(Karacaoğlan)

Türkmen'ler, al ile yeşilin birbirine uyduğuna inanır:

Yakışmazsa öldür beni
Yeşil bağla ala karşı

(Karacaoğlan)

İyi cins atın tanımı:

Sağrısı toparlak değil, uzun olacak... Kulakları kalem... Beli incecikti... Yalısı sağa yatmıştı. Koştuğu zaman dürülür, kaval gibi olurdu. (*İnce Memed 1*, s. 438)

Atın beli kısa boynu uzunu
(...)
Atın höyük sağrı kalkan döşlüsü
Kalem kulaklısı çekiç başlısı
(...)
At koşu tutmasın çıktığı zaman
Yalı kaval gibi yıktığı zaman

(Dadaloğlu)

Halk kültür ve sanatına bağlı kalmakla birlikte, Batı kültür ve sanatına da açılmayı gerekli görmektedir:

Benim bir ayağım Anadolu'daysa, bir ayağım da dünyada. Kültürler birbirlerini besler. Dünya kültüründen beslenmek şart

ama kendi kaynaklarını da bilmeli. Kendi kaynaklarımızı bilip dünyaya açılmaktan başka çare yok. (Oral, *agy.*)

Çeşitli konuşmalarında, sevdiği Batılı yazarların adlarını verir: Cervantes, Stendhal, Dostoyevski, Çehov. Ne var ki, eserlerinde bunların etkisi görülmez. Benim saptayabildiğime göre, ilk romanlarında *(İnce Memed, Ortadirek)* yer yer etkisi görülen yazarlar şunlardır: Jack London *(Ateş Yakmak)*, Hemingway *(Çanlar Kimin İçin Çalıyor)*, Steinbeck *(Gazap Üzümleri)*, Panait Istrati *(Baragan'ın Dikenleri)*. Bunlardan hiç söz etmemiştir. (Açıklamalar için bk. *İnce Memed, Ortadirek*).

En önemli eserleri, Çukurova yöresi ve o yöre insanlarının yaşayışı üzerine kurulmuştur. Yazar, o yöre ile ilgili olarak, ilkin *İnce Memed* romanını yazmış; daha sonra, bir iki romanla dahi yetinmeyip, o yöre için roman dizileri yazmıştır: "Dağın Öte Yüzü" genel başlığı altında bir üçleme *(Ortadirek, Yer Demir Gök Bakır, Ölmez Otu)*, "Akçasaz'ın Ağaları" genel başlığı altında bir ikili *(Demirciler Çarşısı Cinayeti, Yusufçuk Yusuf)*. Bunlar, birbirini tamamlayan dizi romanlar olduğu halde, her biri başlı başına da birer bütündür.

Yaşar Kemal, içinden yetiştiği köy ve köylü gerçeğini, üstün bir başarı ile sanata yansıtmıştır. Bir incelemecinin belirttiği üzere:

> *Şimdiye kadar romancılarımız genellikle bir araç olarak bakmışlardır köylüye. Bir dâvanın savunulması –ya da yerilmesi– için bir araç... Bir dekoratif unsur... Hep "roman malzemesi" olarak düşünülmüştür köylü. (...) Yaşar Kemal, köylülere bir roman malzemesi olarak değil, yaşayan, iç dünyası olan insanlar diye bakar.* (Fethi Naci, *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, 1981, s. 293, 296)

Kemal Tahir gibi, köyü görmeden, hapishanede birkaç köylüden dinlediği kulaktan dolma bilgi ile köy romanı yazmağa girişmemiş; köyden yetişerek köyü ve köylüyü anlatmıştır. Bu konudaki tutumunu açıkça belirtir:

> *Bir şeyi yaşamadan gerçeği yazmak mümkün değil. Yaşadım mı unutmam olanaksız oluyor... Yaşamına giremediğim şeyi yazmam. (...) Hücredeki insan, düşüncesi yarım olan insandır. Ancak doğayla, ayrıntılarla arkadaşlıklarla yaşayarak düşünülür.* (Onat Kutlar, "Sanatçının 24 Saati, Yaşar Kemal", *Cumhuriyet*, 16.10.1976)

Nitekim, "Dağın Öte Yüzü" genel başlığı altındaki üçleme için şöyle demiştir:

Bu üçlü benim yaşantım ve tanıklığımdır. (*Ortadirek*, 3. bas., 1972, "önsöz")

Bir başka konuşmasında da, "Siz röportajlarınızı nasıl yapıyorsunuz?" sorusuna verdiği yanıt, romanları için de geçerlidir:

> *Bölge, insanlar, bilmediğim bölge, bilmediğim insanlarsa, orada uzun kalırım. Her şeyiyle, ağacı, kuşu, folkloru, dedikodusu, geçimi, ölümü kalımı ile çok yakından ilgilenirim. Şivelerini konuşmağa, onlar gibi olmağa çalışırım. En sonunda onlardan biri olurum. Ne onlar bana yabancı, ne ben onlara yabancı gözükürüm. Bir zaman artık her yönüyle ben oralıyımdır. Böyle olunca da mesele tamamdır.* (Baydar, *age.*, s. 123)

Gerçekçi bir yazar olmakla birlikte, gerçeği olduğu gibi aktarmaya girişmez; hayat gerçeği ile roman gerçeğinin ayrı ayrı şeyler olduğu kanısındadır:

> *Sanat, hayat değildir. Öyle olsa, sanatın ne gereği kalırdı? Bence hayatın birleşimidir. (...) Gerçekçilik dünyayı aynen kopya etmek değildir. Tabiata da, insana da, hadiselere de kendi gözümüzle bakmak ve kendimize yeni bir dünya kurmak... Bazısı, "Ben kahvede oturup konuşulanları aynen not ediyorum" diyor. Bir vaka olur da yazar inandıramaz; bir başka yazar da olmayan bir şeyi yaratır ve inandırır.* (Baydar, *age.*, s. 120, 122)

"Bir sanat eserinde 'tez' bulunmalı mıdır?" sorusuna verdiği yanıtta, "Her sanat eserinin bütünüyle bir düşünceyi savunduğunu; boş, bir şey söylemeyen sanat eserinin ancak deli saçması olabileceğini" bildirmiştir. (Baydar, *age.*, s. 121)

Yazar, doğaya, doğadaki canlı, cansız bütün varlıklara karşı yakınlık duyar. Doğanın bir parçası olan insanı, hayvanı, ağacı, otu, taşı, suyu, yıldızı vb. bir bütün olarak görür. Hepsine aynı duyarlıkla yaklaşır. Roman kahramanlarından biri, cansız kayaya, "Kaya, kaya! Sana söylüyorum." diye seslenir *(Ortadirek)*. Yılanların sevişmesini anlatırken, bütün canlıların cinsel tutkusunu dile getirmiş olur *(Ortadirek)*; cansız bir varlığı, sözgelimi bir dağı, üçüncü bir kişi gibi alır, roman kahramanlarının serüvenine bağlar:

> *Karşıki dağın sırtına nerdeyse gün vuracaktı. Dağ soluklanır, gerinir gibiydi. Sıcacık, ışıltılı günü bekliyordu. Sarılı, kırmızılı, mor halkalı, yeşile çalan mavi, aydınlık kanatlı yaban arı-*

ları; uzun bacaklı, yuvalarının önüne yığılmış karıncalar; bir koğukta üst üste yığılmış, bulut aklığında dağ güvercinleri; yabansı atmacalar, doğanlar; peri yuvası dedikleri yumak yumak dikene binlercesi dolmuş uğurböcekleri; dağ keçileri, korkak çakallar; uzun, yalımcasına savrulan kırmızı kuyruklarıyla tilkiler; sarı gazellerin üstüne boylu boyunca uzanmış, kış uykusuna yatmış mosmor, tatlı ayılar; kayadan kayaya uçan süzgün, muradına erememiş kız gözlü, kederli geyikler; solucanlar, büyük küçük kuşlar; yer altı, yer üstü tekmil yaratığıyla dağ, göğsünü, ağzını açmış, sırtına vuracak sıcacık günü bekliyordu. (*Ortadirek*, s. 201).

İşte bir başka doğa olayı:

> *Çukurova bir düş içinde gibi dumanlıdır. Taşa, toprağa, ak pamuklara, cıvıl cıvıl kaynaşan insanlara, karıncalar gibi, bir mavi çöker. Bir mavi ki, amanallah! İlk denizi görüşünü anguladı. Eline, yüzüne, burnuna, saçlarına bir mavi bulaşır, çıkaramazsın. Yu yu çıkmaz. Düş mavisi. Tuzlu.* (*Ortadirek*, s. 215)

Doğayla insan, doğanın bir parçası olan insan, hep iç içedir:

> *Çam ağacıyla kabuğu arasında incecik, kâğıt gibi ak bir zar olur. Kabuğu soyunca bu zar kabukla birlikte gelir. Sonra o da kabuktan soyulur, yenir. İşte buna "yalabuk" denir. Çamdan başka, sedirden, köknardan da çıkarılır.*
>
> *Çiğnerken, kocaman, kekikli, naneli, sakızlı, pınarlı, çiçekli, yarbuzlu bir orman kendindeymiş sanırsın. Bütün tadıyla, kokusu, rüzgârıyla orman sende uğuldar.* (*Ortadirek*, s. 251)

"Doğayı bir dekor gibi kullanmayı yanlış bulur." (Oral, *agy.*)

Soyut bir kavram olan Tanrı bile, Karacaoğlan'ın şiirlerinde olduğu gibi, senli-benli konuşulan somut bir varlıktır:

> *Allahım, kara gözlüm, ak sakallı, nur yüzlü yiğidim. Şu canımı al da tez günde, beni şu uzunca Ali'den kurtar. Gök gözlüm! Eli ayağı tutmaz bir kocakarıyım. İşte kapına geldim, yalvarıyorum. Kurtar beni. (...) Kara gözlüm de sırma sakallım! Beni Ali'min başına belâ ettin. (...) Sana daha önceden de söyledim. İyi aklında tutarsın sen, kara gözlüm! Ali'me yardım et...* (*Ortadirek*, s. 230)

Böylece, doğayı, hattâ doğaüstü kavramları anlatırken dahi, insanı anlatmış olur.

74 kilometre boyundaki Savrun suyu kıyısında, yedi sekiz yıl her yaz su bekçiliği yaparken, "su boyunca kilometrelerce yürür dururken, otlarla, kır çiçekleriyle, sularla, dağlarla, kuşlarla, balıklarla arkadaşlık ettiğini; doğanın her parçasının ayrı bir kişiliği olduğunun farkına vardığını; doğada hiçbir şeyin ötekine benzemediğini; bir çiçeğin ötekine, bir otun öteki ota benzemediğini, her birinin ayrı bir yapısı, biçimi olduğunu; doğada her şeyin tek gelip tek gittiğini" söyler (Oral, *agy.*); başka bir konuşmasında da, "yeşil çimenin karşısında saatlerce ona bakmak; bir denizin karşısında oturup günlerce seyretme istediğinden" söz eder; Savrun suyu kıyısında, pirinç tarlalarının su bekçiliğini yaparken, "İnsan neye bir romanın ana kahramanı olsun da bir doğa parçası neye olmasın?" diye düşünür; "o gün bu gündür, yani 30 yıldır, kafasında, Savrun suyunun trajedisini yazmak isteğinin var" olduğunu söyler. "Toros'lardan gelen ve çakıltaşlarını izleyerek giden, dünyanın en aydınlık bu Savrun suyunun da insanlar gibi büyük bir trajedisi olduğunu; bu suyla yüzlerce dönümlük pirinç tarlasının sulandığını, sulanan tarlanın bataklık yapıldığını; bu bataklıktan dolayı insanların öldüğünü; suyun da ana kanalının öldüğünü; içindeki balıkların, kaplumbağaların öldüğünü" anlatır; "Savrun yöresinin bu trajedisini yazmayı 19 yaşından beri düşündüğünü, bu romanın 5 cilt olacağını" söyler (Kutlar, *agy.*). Söz konusu roman, konuşmanın yapıldığı tarihten (1976) bu yana on üç yıl geçtiği halde, ne yazık ki hâlâ yazılmamıştır.

Romanlarının genel yapısını şöyle anlatır:

> *İnsanoğlu hep "Nereden gelip nereye gidiyoruz?"u araştırıyor. İnsanlar sığındıkları bir dünya yaratıyorlar: mit ya da düş dünyası. Yarattığımız ve yaratıldığımız dünyada yaşıyoruz. İkisi iç içe. Hangimiz biliyoruz, hangi anda bunların hangisinde yaşadığımızı? İşte ben, romanlarımda, yarattığımız ve yaratıldığımız dünyaları iç içe veriyorum. Dağın Öte Yüzü yarattığımız dünya...* (Oral, *agy.*)

İnce Memed'in karısı Hatçe, Alidağ'ın tepesindeki mağarada yaşarken şöyle der:

> *Düş içinde dolanıyorum. Düş içinde. Bir türlü ben'in ben olduğuma inanamıyorum. Memed'in Memed olduğuna... (İnce Memed 1,* s. 410)

"Halk anlatıcılığından roman diline geçen" yazarın kendine özgü, şiirli bir dili vardır; hattâ, kimizaman, şiir dizesine benzer cümlelerle karşılaşırız:

Ben de seni çıkarım yokuş

(*Ortadirek*, s. 258)

Ya da, roman kişilerinden birinin ağzından söylenmiş bir söz:

Hangi günü gördük akşam olmamış

(*İnce Memed 1*, s. 362)

Kullandığı bütün benzetmeler, istiareler, doğada canlı cansız her şeyi iç içe girmiş bir bütün olarak görmesinden kaynaklanır:

Gün dağın tepesine çıktı oturdu. Sonra kalktı, yükseldi, ortalığı kızdırdı.

Öğleyi geçiyordu. Gün, batıya yıkılmıştı.

Yüz bütün bentlerini yıkar... Ali'nin yüzünün bentleri yıkılmıştı.

Sırtı korkmuştu.

Çocukların düşü gibi tatlı günler. Al da canıyın içine sok.

(*Ortadirek*, s. 134, 160, 173, 176, 263)

Çukurova toprağı bu mevsim boydan boya güneş kokar.

Yerden fışkırırcasına bir yeşil tüter... Alidağ'dan aşağılara bakınca yeşilin yağmur gibi yağdığı sanılır.

Nakışlı Yörük kilimleri sermişlerdi. Bahar gibi tüten kilimler.

(*İnce Memed 1*, s. 408, 410)

Anlattığı yöre insanlarının söyleyiş biçimlerini, sözcüklerini kullanır: *angılamak* (hatırlamak), *efilemek* (yel hafif hafif esmek), *yekinmek* (toparlanıp ayağa kalkmak), *ipilti* (parıltı) vb. Kullandığı yerel sözcükler ve deyimler bir kitapta toplanmıştır (Ali Püsküllüoğlu, *Yaşar Kemal Sözlüğü*, 1974).

Yazılarında aşırı şive taklidi yaptığı yolundaki eleştirileri haksız bulur:

Şive taklidi diye bir şey yok. Ben kimsenin şivesini taklit et-

miyorum. Romanlarımdaki insanlar, bölgelerinde nasıl konuşuyorlarsa öyle konuşuyorlar. (...) Bir sanatçı, bir bölgenin hayatını, yaşayışını çizmeğe kalkışıyorsa, eserini o bölgenin rengi, gerçeği üstüne kuruyorsa, düzmeciliğe kaçmıyorsa, "Ben dünyamı işte bu insanlarla kurdum" diyorsa, "Sen şu insanların dilini düzelt de, yazar efendi, onlar da senin gibi konuşsun" demeğe kimin ne hakkı var? Gerçekçilik dedikleri, bir kandırmaca değil. (Baydar, *age.*, s. 121-122)

Kendine özgü roman dilini kurma çabalarının ilk döneminde bazı yabancı sözcüklere de yer vermiştir:

Minval üzere, aynen, mevcut, iltizam etmek vb.
(*İnce Memed 1*, s. 11, 96, 98, 337, 442)

1

İNCE MEMED

İnce Memed, Yaşar Kemal'in ilk büyük romanıdır. Bütünü 4 cilttir. Yazar, 1. cildin 1. baskısının başında, eserini şöyle tanıtır:

1925-1933 yılları arasında, Toros dağlarında yüz elliden fazla eşkıya dolaşırdı. Hikâyesini ettiğimiz İnce Memed bunlardan biridir.

Bunlardan kimisi, halkın toprağını zorla almağa kalkışan ağalara karşı hak arayan halkı sindirmek için ağaların dağlarda beslediği çeteler (Kalaycı çetesi, Kara İbrahim çetesi, Çiçekli'nin çetesi vb.); kimisi, ağalara karşı fakir halkı ellerinden geldiğince korumağa çalışan çeteler (Gizik Duran, Kürt Reşit, Cötdelek vb. çeteleri); kimisi, doğrudan doğruya soyguncu, katil çeteler (Deli Durdu çetesi vb.) dir.

İnce Memed'de, köylüye zulmeden toprak ağası yüzünden dağa çıkan bir kahraman eşkıya tipi canlandırılmıştır. Köylüye yardım eden ve onlar tarafından korunan "kahraman eşkıya" tipini daha önce Ömer Seyfettin bir roman konusu olarak ele almışsa da *(Yalnız Efe)*, eser yarım kalmıştır. Daha sonra Sabahattin Ali *Kuyucaklı Yusuf* romanının ikinci cildinde bu temayı işlemeyi düşünmüşse de, yazma olanağını bulamamıştır. *İnce Memed*, bu alanda tamamlanabilen ilk romandır.

[Dikenlidüz'ünde beş köyün sahibi olan Abdi Ağa köylüye zulmetmektedir. Abdi Ağa'nın dayağından bezen küçük İnce Memed başka bir köye kaçar, orada köylü Süleyman'a çoban olur. Abdi Ağa haber alıp çocuğu geri getirir, anasına da, ona da daha çok zulmeder. Yetiştirdikleri ürünün dörtte üçünü ağalık hakkı olarak alır, her ikisini de aç bırakır. İnce Memed on sekiz yaşına gelir, Hatçe ile birbirlerini severler. Bir gün bir arkadaşıyla birlikte kasabaya gider, orada ağasız yaşandığını öğrenir. Hatçe'yi Abdi Ağa'nın kel yeğeni Veli'ye nişanlarlar. İnce Memed, Hatçe'yi kaçırır; adamlarıyla birlikte peşine düşen Abdi Ağa'yı yaralar, Veli'yi öldürür. Hatçe'yi köye gönderir, kendisi dağa çıkar. Abdi Ağa, İnce Memed'in anasını döve döve öldürür; Hatçe'yi de yeğenini öldürdüğü iftirasıyla hapse attırır. İnce Memed önce Deli Durdu çetesine girerse de, onun kıyıcı bir adam olduğunu anlayınca ayrılır. Aynı çeteden ayrılan iki kişiyle birleşip Abdi Ağa'yı ele geçirmeğe çalışır. Abdi Ağa, korkusundan köyde oturamaz, köylü rahat soluk alır. İnce Memed, başka bir hapishaneye götürülen Hatçe ile Iraz kadını bir baskınla jandarmaların elinden kurtarır. Hatçe dağda doğurur. Bir kuşatmada Hatçe vurulup ölür. Iraz, çocuğu alıp Antep köylerinden birine gider. İnce Memed, Abdi Ağa'nın topraklarını köylüye dağıtır. Cumhuriyetin onuncu yılı dolayısıyla genel af çıkar. Eşkıyalar teslim olurlar. Köylü, İnce Memed'in tarlasını eker, ona bir ev yapar, bir de at alır. İnce Memed ata binip köyden çıkar, geceleyin Abdi Ağa'yı saklandığı evde yakalayıp öldürür, atını dağlara doğru sürüp gözden kaybolur.]

Yukarıdaki özetten de anlaşılacağı üzere, *İnce Memed 1*'de köylüyü ezen, sömüren Abdi Ağa'ya karşı İnce Memed'in bireysel savaşımı anlatılmıştır. Öteki ciltlerde, İnce Memed'in, eşrafla işbirliği yapan yerel yöneticilere ve politikacılara karşı köylülerin çıkarlarını savunuşu anlatılır.

İnce Memed'in bu uzun serüveninden çıkan sonuca göre, toplumsal adaletsizliğe karşı bireysel savaşım yeterli değildir; ortadan kaldırılan Abdi Ağa'nın yerini bir başka Abdi Ağa alır; bunu önlemek için, düzenin değişmesi gerekmektedir. Nitekim, İnce Memed de, köyde ağalara karşı, köylü lehine yaptığı değişikliğin (toprak reformunun), kurduğu toplumsal adaletin kendi hayatıyla sınırlı olduğunu belirtir:

> *Ölünceye kadar bu toprakları bekleyeceğim. Elimde silâh. Ondan sonra...*
>
> *Elinizdeki öküzler sizindir. Tarlalar da sizindir. Ekin ekebildiğiniz kadar. Ben dağda oldukça bu böyle sürüp gidecek. Vurulursam başınızın çaresine bakarsınız.*
>
> (*İnce Memed 1*, s. 310, 330)

4 ciltlik romanda, Cumhuriyet'in 10. yıldönümünün (1933) hemen öncesinden başlayıp dört yıl süren olaylar anlatılır. Olaylardan aşağıyukarı yirmi

yıl sonra yayınlanan *İnce Memed*, aynı zamanda tarihsel bir belge niteliği taşımaktadır. *İnce Memed*'de ele alman "toprak" sorunu, Türkiye'nin bugün de sürüp giden başlıca sorunlarından biridir. Romanın baş kişilerinden Abdi Ağa, Ankara'ya çektiği bir telgrafta, İnce Memed'in yaptığı işlerden yakınırken, "toprak dağıtma" konusuna özellikle değinir:

> *Toprak dağıtıyor. Toprak dağıtmayı köylünün aklına düşürüyor.* (s. 407)

Bir incelemede belirtildiğine göre, "yalnız 1949 yılının ilk altı ayında, 22 vilâyette ağa topraklarında 323 toprak paylaşması olayı olmuştur." (İbrahim Tatarlı, *Hüseyin Rahmi'den Fakir Baykurt'a Kadar Türk Romanı*, Sofya 1968, s. 128)

İnce Memed, destansı bir romandır. Daha ortaokulda iken, köy köy dolaşan ünlü bir *Köroğlu destanı* anlatıcısı olan Yaşar Kemal'in, yoksul halkı koruyan eşkıya tipini yazma düşüncesini oradan aldığı seziliyor. Bunun dışında, Jack London'ın *Ateş Yakmak* hikâyesinin (kaya kovuğunda kibrit yakma sahnesinde), Hemingway'in *Çanlar Kimin İçin Çalıyor* romanının da (kıyıcı çete başkanı tipinde) etkileri sezilmektedir.

Roman merakla okunmakta; gerilim, baştan sona kadar, hiç gevşemeden sürüp gitmektedir. Yazar, kapalılıktan yana değildir. Şöyle der:

> *Roman sürüklemeli. Kimse benim hamalım değil. En büyük romancı, insana kök söktürmeyen romancıdır.* (Oral, *agy.*)

İnce Memed, gerek yurt içinde, gerek yurt dışında büyük ilgi görmüştür. UNESCO tarafından yabancı dillere çevrilmesi salık verilmiş, basılmasından çok kısa bir süre sonra, dört yıl içinde (1955-1959), 23 dile çevrilmiş; o yıldan bugüne kadar geçen süre içinde çeviri sayısı gittikçe çoğalmış, toplam olarak 40'ı aşkın dile çevrilmiştir.

1 – Aşağıdaki parçada, Toros'ların eteğindeki Dikenlidüz bölgesi ve o bölgedeki beş köyün topraklarını ele geçirmiş olan Abdi Ağa anlatılıyor.

> Toros dağlarının etekleri tâ Akdeniz'den başlar. Kıyıları döven ak köpüklerden sonra doruklara doğru yavaş yavaş yükselir. Akdeniz'in üstünde daima, top top ak bulutlar salınır. Kıyılar dümdüz, cilalanmış gibi düz, killi topraklardır. Killi toprak et gibidir. Bu kıyılar saatlerce içe kadar deniz kokar, tuz kokar. Tuz keskindir. Düz, killi, sürülmüş topraklardan sonra Çukurova'nın bükleri başlar. Örülmüşçesine sık çalılar, kamışlar, böğürtlenler, yaban asmaları, saz-

larla kaplı, koyu yeşil, ucu bucağı belirsiz alanlardır bunlar. Karanlık bir ormandan daha yabani, daha karanlık!

(...)

Üstleri ağır kokulu mersin ağaçlarıyla kaplı tepeler geçildikten sonradır ki, kayalar birdenbire başlar. İnsan birden ürker. Kayalarla birlikte çam ağaçları da başlar. Çamların birer billur pırıltısındaki sakızları buralarda toprağa sızar. İlk çamlar geçildikten sonra, gene düzlüklere varılır. Bu düzlükler boz topraktır. Verimsiz, kıraç... Buralardan Toros'un karlı dorukları yanındaymış, elini uzatsan tutacakmışsın gibi gözükür.

Dikenlidüzü bu düzlüklerden biridir. Dikenlidüzü'ne beş kadar köy yerleşmiştir. Bu beş köyün beşinin de insanları topraksızdır. Cümle toprak Abdi Ağa'nındır. Dikenlidüzü, dünyanın dışında, kendine göre apayrı kanunları, töresi olan bir dünyadır. Dikenlidüzü'nün insanları, köylerinden gayrı bir yeri bilmezler hemen hemen. Düzlükten dışarı çıktıkları pek az olur. Dikenlidüzü'nün köylerinden, insanlarından, insanlarının ne türlü yaşadıklarından da kimsenin haberi yoktur. Tahsildar bile iki üç yılda bir kere uğrar. O da köylülerle hiç görüşmez, ilgilenmez. Abdi Ağa'yı görür gider.

Değirmenoluk köyü Dikenlidüzü'ndeki köylerin en büyüğüdür. Abdi Ağa da bu köyde oturur. Köy, düzlüğün gün doğusuna düşer. Kayalığın dibindedir. Kayalar mordur. Üstlerini süt-beyaz, yeşile çalan, gümüşi, türlü renkte lekeler örtmüştür.

(...)

Buradan Akçadağ'a kadar öyle kayalık, öyle sarptır ki Toros, bir ev yerinden daha büyük toprak parçası görülemez. Ulu çamlar, gürgenler kayaların arasından göğe doğru ağmıştır. Bu kayalıklarda hemen hemen hiçbir hayvan yoktur. Yalnız, o da çok seyrek, akşam vakitleri keskin bir kayanın sivrisinde boynuzlarını, büyük çangallı boynuzlarını sırtına yatırmış bir geyik, bacaklarını gerip, sonsuzluğa bakarcasına durur.

(*İnce Memed*, 1, c. I, 22. bas., 1987, s. 7-8)

2 – Aşağıdaki parçada, on bir yaşındaki İnce Memed'in, Abdi Ağa zulmü yüzünden köyden kaçışı, başka bir köyde yaşlı köylü Süleyman'a sığınışı, onun çobanı oluşu anlatılmaktadır.

Çakırdikeni en pis, en kıraç toprakta biter. Bir toprak ki bembeyaz, peynir gibidir. Ot bitmez, ağaç bitmez, eşek inciri bile bitmez, işte orada çakırdikeni keyifle serile serpile biter, büyür, gelişir.

En iyi toprakta bir tek çakırdikenine rastgelinmez. Bunun sebebi, bir kere

iyi toprak boş kalmaz, her zaman sürülür ekilir. Bir de, öyle geliyor ki, çakırdikeni iyi toprağı sevmez.

Ne iyi, ne kötü boş bırakılmış orta halli toprakta da biter çakırdikeni. Çakırdikenini söker, yerini ekerler. Toros eteklerinin doruklara yakın düzlükleri bu minval üzeredir.

En uzun çakırdikeninin yüksekliği bir metre kadar olur. Bir sürü de dalları vardır. Dallar dikensi çiçeklerle donanır. Bu çiçekler beş perli, yıldız gibi, uçları sert, sivri iğnelerin ortasındadır. Her çakırdikeninde bunlardan yüzlerce bulunur.

Çakırdikeni bittiği yerde bir iki, üç dört tane bitmez. Öyle üst üste, öyle sık biter ki arasından yılan geçemez. İğne atsan çakırdikeninden yere düşmez.

Baharda zayıf, açık yeşildir. Hafif bir yel esse, toprağa değecekmiş gibi yatar. Yaz ortalarında, dikende, önce mavi damarlar peydah olur. Sonra yavaş yavaş dikenin dalları, gövdesi mavileşir. Açıkça bir mavidir bu... Sonra mavi gittikçe koyulaşır. Bu en güzel bir mavidir. Bir tarla, uçsuz bucaksız bir ova tüm maviye keser. Gün batarken eğer bir yel eserse mavi dalgalanır, hışırdar, aynen deniz gibi. Gün batarken sular nasıl kızarır, çakırdikeni tarlası da öyle kızarır.

Güze doğru dikenler kurur. Mavilik beyaza döner. Çatırtılar gelir çakırdikeninden.

Düğme büyüklüğünde sütbeyaz sümüklüböcekler vardır hani. Bunlardan yüzlercesi, binlercesi dikenlerin gövdelerine sıvanır. Diken gövdeleri boncuk boncuk sütbeyaz olur.

Değirmenoluk köyü çakırdikenlik... Tarla yok, bağ, bahçe yok. Safi çakırdikenlik.

Çakırdikenliğin içinden koşan çocuk soluk soluğaydı. Çoktan beridir ki durmamacasına koşuyordu. Birden durdu. Bacaklarına baktı. Dikenlerin yırttığı yerden kan sızıyordu. Ayakta duracak hali yoktu. Korkuyordu. Ha yetişti, ha yetişecekti. Korkuyla arkasına baktı. Görünürlerde kimsecikler yoktu. Ferahladı. Sağa saptı. Bir zaman koştu. Sonra yoruldu. Yorulunca çakırdikenlerinin içine yattı. Sol yanında bir karınca köresi gördü. Karıncalar iri iri. Körenin ağzında cıvıl cıvıl kaynaşıyorlar. Bir zaman her şeyi unutup karıncalara daldı. Ve birden aklına gelince sıçradı. Sağa saptı. Biraz sonra da dikenlikten çıktı. Dikenliğin kıyısına dizleri üstü çöktü. Baktı ki dikenliğin üstünden başı gözüküyor, kıçı üstü oturdu bu sefer de. Bacakları kanıyordu. Kan sızan yerlere toprak ekelemeğe başladı. Toprak yaralara düşünce yaktı.

Kayalıklar azıcık ötedeydi. Kayalara doğru var gücünü harcayarak yeniden koşmağa başladı. En yüksek kayanın altındaki çınar ağacına vardı. Ağa-

cın dibi bir kuyu gibi derinlemesineydi. Sapsarı, altın renkli, kırmızı damarlı yapraklar ağacın dibini doldurmuş, gövdeyi yarı beline kadar örtmüştü. Kuru yapraklar hışır hışır ediyordu. Gitti, kendisini yaprakların üstüne attı. Çınarın çıplak dallarından birisinin en ucunda bir kuş duruyordu, çıtırtıyı duyunca uçtu gitti. Yorgundu. Bitmişti. Burada, bu yaprakların üstünde gecelemeyi geçirdi aklından. Yumuşacık. Oturduğu yerden kalkamayabilir de. Sonra, "olmaz," dedi kendi kendine. "Adamı kurt kuş yer." Ağacın üstünde kalmış yapraklardan birkaçı dolana dolana geldi, öteki yaprakların üstüne düştü. Sonra boyuna birer ikişer düşmeğe başladı.

Kendi kendine konuşuyordu. Sesli sesli konuşuyordu. Sanki, yanında birisi var da ona söylüyor:

– Giderim, diyordu. Giderim, bulurum o köyü. Kimse bilmez oraya gittiğimi. Gider bulurum. Giderim işte. Çoban olurum işte. Çift sürerim işte. Anam beni arasın işte. Arasın aradığı kadar. Keçi sakallı göremez yüzümü. Göremez işte. Ya köyü bulamazsam? Bulamamı Aç kalır ölürüm. Ölürüm işte.

Ilık bir güz güneşi vardı. Kayaları, çınarı, yaprakları yalıyordu. Toprak taze, apaydınlıktı. Bir iki güz çiçeği toprağı yarmış, ha çıktı, ha çıkacak. Çirişler acı kokuyor, ıslak ıslak da parlıyorlardı. Dağlar, çiriş kokar güzün.

Bir saat mı, iki saat mı ne kadar kaldı orada, belli değil. Ama, gün yıkıldı gitti dağların ardına. Neden sonradır ki çocuk, söylenmeyi bırakıp, kendini toparladı. Birden aklına düştü ki, arkasından geliyorlar. Deliye döndü. Güneşe bir göz atmayı da unutmadı. Güneş başını almış gidiyordu. Şimdi nereye gitmeliydi? Hangi yöne? Bilmiyordu. Kayaların arasından incecik bir keçi yolu geçiyordu, ona girdi, koşmağa başladı. Kaya demiyor, çalı, taş demiyor koşuyordu. Yornuğunu iyi almıştı. Duruyor, bir an arkasına bakıyor, sonra gene koşuyordu.

(...)

Kan tere batmıştı. Dizlerinin bağı çözüldü. Yere oturüverdi. Düştüğü yer ufacık taşlı bir yamaçtı. Ekşi ekşi bir hoş ter kokuyordu. Burnuna tatlı bir çiçek kokusu da geldi. Gözlerini zorla açabildi. Başını ağır ağır, korka korka kaldırdı, aşağılara baktı. Gün battı batacaktı. Gölgeler öylesine uzamış. Aşağıda hayal meyal bir toprak dam gördü. Sevinçten yüreği ağzına geldi. Evin bacasından duman da çıkıyordu. Duman, ağır ağır, salına salına çıkıyordu. Duman, bir kara duman değildi. Dumanın rengi hafif mora çalıyordu.

(...)

Evin avlusuna geldiğinde karanlık kavuşmuştu. Ötelerde birçok ev karartısı daha gördü. Bir an durdu. Düşündü. Bu köy, o köy mü ola? Kapının önünde uzun sakalı sallanan bir adam semerle uğraşıyordu. Başını kaldırınca sakallı, avlunun ortasında, dikilmiş kalmış bir karartı gördü. Karartı kendisine

doğru bir iki adım attı durdu. Adam aldırmadı. İşine daldı. Ortalık iyice kararınca adamın gözleri görmez olup, uğraşmayı bıraktı. Ayağa kalktı. Soluna dönünce deminki karartıyı olduğu yerde öylece dikilmiş durup durur gördü:

– Hişt! Hişt! dedi. Hişt! Hişt! Ne işin var burada?

Karartı:

– Ben, dedi, çoban olurum sana dayı. Ben çift de sürerim. Her bir iş yaparım size dayı.

Sakallı adam karartıyı kolundan tuttu, içeri çekti:

– Gel hele sen içeri, sonra konuşuruz hepsini...

İnceden bir poyraz esiyordu. Memed, tirtir titriyordu. Öyle bir titriyordu ki uçacak gibi.

Yaşlı adam içerdeki kadına:

– Ocağa odun at!, dedi. Çocuk titriyor.

Kadın:

– Kim bu?

diye hayretle sordu.

Yaşlı adam:

– Bir tanrı misafiri.

diye cevap verdi.

Kadın:

– Misafirin hiç de böylesini görmedimdi.

diye bıyık altından gülümsedi.

Yaşlı adam:

– Gör işte! dedi.

Çocuk, ocağın soluna, duvara iyice yapıştı, büzüldü. Çocuğun kocaman bir başı vardı. Düz, güneşten solup, kırmızı olmuş kara saçları alnına, yüzüne dümdüz, dikine düşüyordır. Yüzü ufacıktı. Kupkuru bir yüzdü. Gözleri kocaman, kahverengiydi. Teni güneşten yanmıştı. On birinde gösteriyordu. Dize kadar da şalvarını çalı yemişti. Bacakları bu sebepten çıplaktı. Ayakları da yalındı. Bacaklarında kan kuruyup kalmıştı. Ateşin çok iyi yanmasına rağmen titremesi durmuyordu.

Kadın:

– Yavru, dedi, sen açsın. Dur, sana çorba koyayım da iç!

Çocuk:

– İçerim, dedi.

Kadın:

– Isınırsın, dedi.

Çocuk:

– Titrememe durur, dedi.

Kadın, ocakta ateşin yanıbaşında duran kocaman bir bakır tencereden kalaylı bir sahana döğme çorbası doldurmağa başladı. Çocuğun gözleri tenceredeki buğulanan çorbaya dikildi.

Kadın çorbayı getirip önüne yerleştirdi. Eline bir tahta kaşık verdi:

– Çabuk çabuk iç!, dedi.

Çocuk:

– Çabuk içerim.

Adam:

– O kadar da çabuk içme, ağzın yanar sonra, dedi.

Çocuk:

– Yanmaz.

(...)

Birden aklına gelmiş gibi, yaşlı adam doğruldu.

– Bire misafir, dedi, senin adın ne? Adını bağışlamadın.

– Bana, dedi, İnce Memed derler...

(...)

– Bire İnce Memed, dedi Süleyman, hiç söylemedin. Nerden gelip, nereye gidiyorsun?

İnce Memed, duman kaçan gözünü oğuşturarak:

– Değirmenoluk'tan geliyor, o köye gidiyorum, dedi.

Süleyman:

– Değirmenoluk'u biliriz ya, o köy neredeymiş aceb?

diye merakla sorar bir tavır takındı.

Memed, hiç bozmadan:

– Dursun'un köyü, dedi.

Süleyman ısrar etti:

– Hangi Dursun'un?

Memed:

– Abdi Ağa var ya...

dedi durdu. Gözleri bir noktaya dikildi.

Süleyman:

– Eeee?, dedi.

– Hani bizim ağamız. Dursun onun tutması işte. Çift sürer. Abdi Ağa'nın çiftini sürer. O Dursun işte.

Gözleri parladı. Azıcık duraladı:

– Geçende bir doğan yavrusu tuttu kil.. O Dursun işte! Bildin mi onu sen, şimdi emmi?

Süleyman:

– Bildim bildim, dedi. Eee sonra?

– İşte onun köyüne gidiyorum. Dursun bana dedi ki... "Bizim köyde, dedi, çocukları dövmezler. Çocukları çifte salmazlar. Bizim köyün tarlalarında, dedi, çakırdikeni bitmez." Ben oraya gidiyorum işte.

Süleyman:

– Peki o köyün adı neymiş? Söylemedi mi Dursun sana hiç?

Memed sustu. Düşündü. Baş parmağını uzun zaman ağzına sokup, uzun zaman düşündü. Sonra birden:

– Yok, dedi. Köyün adını söylemedi Dursun.

(...)

Süleyman:

– Bire İnce Memed, dedi, senin başında bir hal var. Söylesene bana onu. Ne diye düştün yollara böyle?

– Süleyman emmi, dedi, dur da sana hepiciğini söyleyim. Benim babam, dedi, ölmüş. Biricik anam var. Başka hiç kimsemiz yok. Ben Abdi Ağa'nın çiftini sürerim.

Buraya gelince gözleri doldu. Boğazı gıcıklanmaya başladı. Kendisini tuttu. Bıraksa boşanıverecekti.

– İki yıldır sürerim çifti. Çakırdikeni beni yer. Dalar... Çakırdikeni adamın bacağını köpek gibi kapar. İşte o tarlada çift sürerim. Abdi Ağa beni her gün döve döve öldürür. Dün sabahleyin gene dövdü beni. Her yanım döküldü. Ben de kaçtım oradan. O köye gideceğim. Beni orda bulamaz Abdi Ağa. O köyde bir adamın çiftini sürerim. Çobanı olurum. İsterse oğlu da olurum.

"Oğlu da olurum" derken Süleyman'ın gözlerinin içine iyice baktı.

Memed dolmuştu. Bir kelime daha söylese boşanacaktı. Onun için Süleyman, Abdi Ağa lafını değiştirtti:

– Bana bak İnce Memed, madem böyle. Sen benim evde kalsana.

İnce Memed'in yüzü ışıldadı. Bir sevinç dalgası onu tepeden tırnağa ürpertti.

(...)

Süleyman:

– Bire İnce Memed, dedi, çok mu sıkıştırdı keçi sakallı Abdi seni?

– Bak sana deyim Süleyman emmi, babam öleli var ya, elimizde nemiz var, nemiz yoksa hepiciğini almış Abdi Ağa. Anam bir laf söylese döve döve öldürür. Beni de tutar kolumdan yere çalar. Beni birinde iki gün ağaca bağladı. Bıraktı gitti yazının ortasında. Yaa, orada, ağaca bir iki gün sarılı kaldım da anam geldi açtı. Anam olmasaydı beni kurtlar parçalardı orada.

Süleyman içini çekti:

– Demek böyle senin işler İnce Memed? dedi...

(2, s. 9-21)

3 – Aşağıdaki parçada, kış ortasında aç kalan köylülere Abdi Ağa'nın buğday verişi, İnce Memed'in anası Döne'ye davranışı anlatılmaktadır.

Her yıl böyle olurdu. Köyün yarıdan çoğu aç kalır, dökülürdü kapısına Abdi Ağa'nın.

(...)

Gökte kara bulutlar yuvarlanıp duruyordu. Abdi Ağa'nın kapısında üşümekten iki büklüm olmuş, yırtık, el dokuması giyimli bir kalabalık, birbirlerine sokulmuş, titriyorlardı. Bir tek kişi vardı kalabalığın dışında: Döne. Onlar, Abdi Ağa'yı bekliyorlardı. İçerden, Abdi Ağa çıkacak da onlara bir şey söyleyecek. Derken Abdi Ağa, elinde doksan dokuzluk tesbihi, başında deve tüyünden örülmüş takkesi, sivri sakalıyla göründü:

– Gene aç mı kaldınız?,

diye söyledi.

Tabiî, kalabalıktan hiç ses çıkmadı.

Kalabalığın arkasında tek başına duran, Döne'yi gören Abdi Ağa:

– Dönel Dönel, diye bağırdı. Sen doğru evine git! Sana bir tek tane bile vermem. Evine git, Dönel, dedi. Şimdiye kadar benim köyümden, benim kapımdan adam kaçıp da başka köye, başka adama çoban olmadı, yanaşma olmadı. Bunu senin bir karış oğlun icat etti. Sen doğru evine...

Kalabalığa döndü:

– Siz arkamdan yürüyün!

Geniş şalvarının cebinden bir tutam anahtar çıkardı, eline aldı. Ceketinin cebinden de bir defter çıkardı.

Neden sonra kendini toplayabilen Döne, arkasından:

– Ağam, o bir kımık çocuktur, diyebildi. Bizi aç koma.

Ağa durdu. Döne'ye döndü. Arkasındaki kalabalık da durdu, döndü.

– Çocuk çocukluğunu bilir, dedi Ağa. Şimdiyedek, ben kendimi bildim bileli, kimse Değirmenoluk köyünden kaçıp da başka köyde çobanlık, yanaşmalık etmedi. Etmez de... Sen doğru evine, Dönel

Abdi Ağa, ambarın kapısını açınca, sıcak, tozlu bir buğday kokusu fırladı dışarı.

Kapıda durdu.

– Bana bakın, dedi. O Döne'ye bir tek tane bile vermeyeceksiniz. Acından ölecek. Şimdiye kadar Değirmenoluk köyünde acından ölen olmadı. O ölecek. Ya da satacağı bir şeyi varsa satacak. Verirseniz, verdiğinizi duyarsam, hepinizin evine gelir, verdiklerimi alırım. Demedi demeyin!

(6, s. 55-56)

4 – Aşağıdaki parçalarda:

A. Bir arkadaşıyla birlike ilk kez kasabaya inecek olan on sekiz yaşındaki İnce Memed'in giyinip süslenişi ve nakışlı çorapları anlatılmaktadır.

İnce Memed bu sabah sevinçten taşmakta. Dışarı, güneşe çıkıyor. Güneşte dolaşıyor. İçeri giriyor. Kaçakçılardan alınmış yeni ceketinin cebinde bir mendil sokulu. Mendili türlü şekillere koyuyor. Uğraşıyor. Bazı bir yaprak gibi açıp, bazı dürüyor. Kasketi de yeni. Kasketi başına geçiriyor. Altından, alnına kara, uzun perçemlerini çıkarıyor. Sonra, geri koyuyor. Bir de böyle bakıyor aynaya. Beğenmiyor. Kara perçemlerini tekrar çıkarıp döküyor alnına. Öyle bakıyor. Şalvarı da yeni. Şalvarı iki yıl önce almıştır ya, giymemiştir. İlk olarak giyiyor.

Çoraplar giydi, çoraplar çıkardı. Bu kadar çok çorapl Çorabı çoktu. Anası iyi çorap dokurdu. Bir de... nakışın en güzelini anası vururdu. En son giydiği çorabı da beğenmedi. Çıkardı, bir köşeye koydu. Anasını yan gözle süzerek sandığa gitti, açtı. Sandığın içi yaban elması kokuyordu. Köşedeki nakışlı çoraba gözü ilişince titremeğe başladı. Eğildi aldı. Yaban elmasının kokusu dört yanı sarmıştı. Eli çoraba değince titremesi arttı. Yüreğinden ılık bir şeyler geçti. Bir hoş oldu. Bir sıcaklık, bir yumuşaklık... Sandığın loşluğunda çorabın renkleri koyu... Çekti ışığa götürdü. Renkler ışıkta açıldı. Parladı.

Bir türkü duyulur... Gecede başka türlü, gündüzde başka türlüdür. Çocuk söylerse başka tadda, kadın söylerse... Genç söylerse başka türlü olur, yaşlı söylerse... Dağda söylenirse başka, ovada, ormanda, denizde başka türlüdür. Hep ayrı ayrı taddadır. Sabahleyin başka, öğle, ikindin, akşamlayın başkadır.

Bu nakışlı çorap bir türkü gibidir. Bir türkü sıcaklığında örülmüştür. Sarısı, kırmızısı, yeşili, mavisi, turuncusu, türlü rengi karışıp uyuşmuş, bir sıcaklık, bir yumuşaklık meydana getirmiştir. Aşk gibi, şefkat gibi bir şey olmuştur.

Bu çorap aşktır. Öyle bir gelenekten gelir. Memed'in eli dokununca titremesi, ışığa çıkarınca irkilmesi boşuna değildir. Böyle çorapların üstünde hep iki kuş nakışı bulunur. Gagalarını birbirine dayamış, öpüşür gibi iki kuş... Sonra, iki ağaç vardır, gövdeleri küçücük. Tek, kocaman çiçekli... İki ağaç yan yana dururlar. Çiçekleri öpüşecek gibi burun burunadır. Sonra, bu iki nakış arasında süt beyaz bir su akar. Kırmızı kayalar vardır kıyıcığında. Bir renkler, yalımlar cümbüşüdür almış başını gidiyor.

Çorapları giydi. Çarığını da üstüne çekti. Çorap dize kadardı. Dize kadar bir yığın kuş, çiçek öpüşüyor, bir sürü ak su akıyordu.

İçinden, "şöyle bir Hatçe'ye de görünsem" geçti. Hatçe'lerin evine doğru

yürüdü. Hatçe, kapının eşikliğindeydi. Memed'i görünce kocaman ışıltılı gözleri gülümsedi. Yaptığı çorabı da ayağında görünce sevindi.

Memed, oradan köyün içine doğru yürüdü.

Evlerine geri döndüğü zaman, gün epeyce yükselmişti. Bir taşın üstüne oturdu. Arkadaşını beklemeğe başladı.

(7, s. 62-63)

B. Saçıkaralı aşiretinin ağası Kerimoğlu'nun çadırı anlatılmaktadır.

Memed, büyücek`bir çadırın önüne birikmiş yörüklere:

– Selamünaleyküm.

diye selam verdi. Sakallı bir yörük:

– Buyurun içeri Ağalar.

dedi. Çadırın içine, kapıdan başlarını eğerek girdiler. İçeri girer girmez Memed afalladı kaldı. Çadırın içinin güzelliği onu vurdu. Ömründe ilk olarak böyle bir çadır içi görüyordu. Yörüğün "merhaba"sını bile duymadı. Gözü çadırın içinde. Çadırın arka tarafında nakışlı çuvallar... Çuvallarda nakışlar, renkler uçuşuyor. Baş döndürücü bir hızla uçuşuyorlar... Renklerin cümbüşü veryansın ediyor. Nerden bu kadar çok ışık doluyor çadırın içine? Işıklar, renkler, birbirine karışmış oynaşıyor. Memed'in gözüne bir çuval takıldı. Uzun zaman gözünü çuvaldan alamadı. Çuvalın üstünde muhabbetkuşları vardı. Küçük küçük... Belki bin tane. Gaga gagaya vermiş kuşlar... Yeşil, mavi, kırmızı, mor kuşlar. Gözleri yaşla doldu. Kuşlar renk renk uçuşuyor.

Çadırın orta direği oyma... Direğe uçan geyikler oymuşlar. Tüyleri yıldır yıldır eden geyikler... Som sedefden.

Cabbar:

– Ne daldın bire uyansana?

diye Memed'i dürttü. Memed, gülümseyerek kendine geldi.

– Şimdiye kadar hiç böyle bir çadır içi görmediydim. Cennet gibi bir yer. Ne kadar da güzel!

(12, s. 177-178)

5 – İnce Memed, kasabada tanıştığı Maraş'lı Hasan Onbaşı'dan, Çukurova'da ağa olmadığını öğrenmiştir. Hasan Onbaşı, ona, tarla, öküz, ev bulacağını; nişanlısını da kaçırıp Çukurova'ya gelmesini söylemiştir.

Abdi Ağa, İnce Memed'in sevgilisi Hatçe'yi kendi yeğeni Kel Veli'ye nişanlar.

Aşağıdaki parçada, İnce Memed'le Hatçe'nin, Çukurova'ya gitmek üzere, köyden kaçmaları, yolda şiddetli bir yağmura tutulunca, bir kaya kovuğuna sığınışları anlatılmaktadır. İnce Memed, ıslak ellerle ateş yakmağa çalışır.

Jack London'ın *Ateş Yakmak* adlı hikâyesinde anlatılan donmuş ellerle ateş yakma çabasının bu sahne üzerinde etkisi bulunduğu seziliyor.

Köyü çıkıncaya kadar, "nefes bile almadılar" dersek doğrudur. Köyü çıktıktan sonradır ki, korkuları biraz azaldı, kendilerini azıcık serbest hissettiler.

Hatçe'nin bohçasını Memed taşıyordu. Hatçe bohçasını, Memed yoruldu diye istedi, öteki vermedi.

Tam sırasıymış gibi, çiselemekte olan yağmur delicesine bastırdı. Yanlarında, arkalarında, önlerinde şimşekler çakıyordu. Kayalığı geçtikten sonra bir ormana düştüler. Çakan şimşeklerden arada bir orman ışıyor, ortalık gündüz gibi oluyordu. Ağaç gövdelerinden oluk oluk suların aktığı görülüyordu ışıkta. Hatça hıçkırarak ağlamağa başladı.

Memed kızdı:

– Tam da ağlayacak sırayı buldun.

dedi. Ortalık ışıyıncaya kadar, ormanda bu minval üzere yürüdüler. Nerde olduklarının farkında değildiler. Yağmursa, hâlâ yağıyordu.

Hatçe, her adımda yağmura:

– Allahın kahrı gazabına uğra!

diye beddua ediyordu.

Ortalık iyiden iyiye ışıyınca, bir kaya kovuğu buldular, sığındılar. Ayakta durmuşlar, ikisi iki yerden tirtir titriyorlardı. Elbiseleri vücutlarına yapışmıştı. Hatçe'nin saçlarının ucundan hâlâ yağmur altında yürüyormuş gibi sular sızıyordu.

Memed, dişleri birbirini döverek:

– Kav ıslanmamışsa, bir ateş yakar ısınırız, kurunuruz

dedi. Hatçe kıvançla gülümsedi.

Memed:

– Gülme, dedi. Öyle bir yağmur yedik ki, değil deri kesenin içine, derimizin altına bile geçti.

Bel kayışına bağlı keseyi elleri titreyerek açmağa uğraşıyordu. Bütün umut, kurtuluş buradaydı. Gözlerini kesenin içine dikmişti. Sonra göz göze geldiler, gülümsediler. Kesenin içine su işlememişti.

Memed:

– Bu keseyi kim yapmıştır biliyor musun?

Hatçe:

– Yok, dedi.

– O, evine kaçtığım Süleyman emmi var ya, o yaptı. O zamandan beri onun yadigarını saklarım.

Telaşlı telaşlı etrafına bakındı.

– Hiçbir kuru şey yok ki ellerimi kurulayım. Elim değince kav ıslanacak.

Hatçe:

– Aman tutma kavı yaş ellerinle.

dedi. Memed:

– Bak nasıl kurularım!

diye öğündü. Kovuğun arka tarafına doğru gitti. Oraya yağmur işlememişti. Toprak, kupkuru tozlanıyordu. Ellerini toprağa soktu, toza beledi. Tozlu ellerini havaya kaldırıp, Hatçe'ye:

– Oldu mu?

dedi. Hatçe gülümsedi.

Memed:

– Git Hatçe, dedi. Git de çalıçırpı topla!

Hatçe kovuktan dışarı, yağmura fırladı. Biraz sonra, kocaman bir kucak çalıyla geri döndü. Çalılar ıslaktı ya; aslında kurumuşlardı. İnce ince kırdılar, kovuğun orta yerine yığdılar. Memed, kavı çaktı. Çaktı ama, kav yansa bile, tutuşturamaz ki çalıyı. Çalının tutuşması için küçücük de olsa yalım gerek. Ne yapsalar?

Memed:

– Dur sen burada, dedi. Ben gideyim çıra bulayım.

Az sonra, elinde yağlı bir çırayla döndü. Kocaman, iki ağızlı hançerini çıkardı, çırayı yardı. Kav çırayı da ateşlemez. Ona da bir yalım gerek. Küçücük bir yalım olsa çıra alışıverir. Bir kibrit olsaydı şimdi... her şey kolaydı ama... Kibrit de almıştı Memed. Ama kibrit ıslanmış, çorba gibi olmuştu.

Memed:

– Hatçe, dedi, azıcık kuru bez bulamaz mıyız?

Hatçenin dişleri şakırdıyordu.

– Bohçayı bir açayım bakayım. Belki ortasına su geçmemiştir.

Dışarda, yağmur veriştiriyordu. Aynen gök delinmiş gibi.

Hatçe bohçayı açtı. Aradı taradı. Entarilerinin içinde sıkışıp kalmış bir mendil buldu. Bu, Memed'in ona ilk hediyesiydi. Kırmızı benekli bir mendildi. Kadınlar köyde böyle mendilleri başlarına bağlarlardı.

– Bu var kuru.

diye Memed'e gösterdi. Memed mendili tanıdı.

– O mu var?

dedi. Bir hoş olmuştu mendili görünce.

Hatçe:

– O.

dedi. Memed, birazcık kızgın:

– Burada donup öleceğimi bilsem, onu gene yakmam.

Hatçe:

– Belki entarilerde kuru bir parça bulunur.

Memed:

– Getir hele.

dedi. Hatçe, bohçayı getirdi

– Ohhooo, dedi, bunlarda bir kuru parça değil, yüz parça bile bulunur.

Hatçe:

– Bulunur, dedi. Hepsini yak da çıplak gezelim.

Memed:

– Bu gidişle öyle olacak.

Kuruca bir entarinin iç astarın söktü. Çakmağı çaktı. Kavı, bez parçasının içine koydu. Üflemeğe başladı. Üfledi babam üfledi. Yorulunca bezi Hatçe'ye verdi. Bu sırada tam yanlarına bir yıldırım düştü. Yer hafiften sarsıldı. Ağaçlar çatırdadı. Hatçe, elindekini yere düşürdü. Memed, eğildi yerden aldı. Avurdunu şişirerek yeniden üflemeğe başladı. Avurdu acımıştı. Bezin üstünü küçücük bir alev yalayınca sevindi. Hemen öbür elindeki çırayı tuttu. Çıra cızırdayarak ateş aldı. Birkaç tane çırayı birleştirdi. Ortadaki çalı yığınına soktu, etrafını besledi. Yağmur gittikçe şiddetleniyordu. Gökyüzü bir kara dumandı. Boyuna da şimşek çakıyor, yıldırım düşüyordu. Şimşekler bir an için de olsa, dünyayı yaldızlıyorlardı. Her şimşekten sonra, Memed'in içi, bir sarı pirinç pırıltısına boğuluyordu.

Ateş büyüdü. Memed boyuna üstüne odunlar yığıyordu. Odunların suları çekilince ateş alıyorlardı. Kocaman kocaman yalımlar parlayıp oynaşıyorlardı. Üzerlerindekini çıkardılar, oradaki bir dalın üstüne serdiler. Dalı da ateşin yanına çektiler.

(8, s. 96-99)

6 – Abdi Ağa, yeğeni Veli ile köylüleri de yanına alarak kaçakların peşine düşer. İnce Memed, Veli'yi öldürür, Abdi Ağa'yı da yaralar. Bu olaylardan sonra dağa çıkıp eşkıya olmağa karar verir; kendisine yardımcı olması için yine köylü Süleyman'a başvurur.

Deli Durdu çetesine katılmak üzere, Süleyman'ın kılavuzluğuyla, geceleyin dağa çıkar. Süleyman, ona, adaletli bir

eşkıya olmasını öğütler. Aşağıdaki parçada, İnce Memed'in gelecekteki tutumu çizilmiştir.

Gün battıktan sonra, Süleyman önde, Memed arkada yola çıktılar. Köyü çıkınca Süleyman arkasına döndü:

– Bire Memed, dedi, sen şimdi eşkiya oluyorsun gayri, gelip de bizim evi basma e mi?

– Önce sizin evi soyarım. Eşkiyalığın şanındandır. Ben, Deli Durdu çetesinden değil miyim?

Süleyman, kahkahayla gülerek:

– Helel Helel

dedi. Memed:

– Doğru söylemiyor muyum?

diye sordu. Süleyman'ın yüzü değişti:

– Memed'im, dedi, kötü bir şey yapsaydın, başka herhangi bir adamı öldürseydin, seni götürür elimle hükümete teslim ederdim.

Memed:

– Ben de başka insana kıyamazdım zaten.

dedi. Süleyman, olduğu yerde zınk diye durdu. Memed'in yakasından tuttu. Gözlerini gözlerine dikti:

– Bana bak! Oğlum İnce Memed, dedi. Suçsuz adamı, az suçu olan adamı, parası için adam öldürürsen iki elim yakanda olsun.

Memed, dingin:

– Bundan sonra insan öldürmeyeceğim.

Süleyman, yakasını bırakmadan:

– Eğer bir Abdi Ağa'ya daha rastlarsan, onu da öldürmezsen, gene iki elim yakanda olsun. Yüz tane Abdi Ağa görürsen, yüzünü de öldür...

Memed, gülerek:

– Söz, dedi. Yüz tane bulursam, yüzünü de...

(10, s. 124-125

7 – Aşağıdaki parçada, köyü Abdi Ağa'dan kurtaran İnce Memed'in, köylüye toprak dağıtışı, köylünün sevinci anlatılmaktadır.

Başını kaldırdı, dimdik durdu. Esmer yüzü, gözleri ışığa batmıştı:

– Sana bir şey söyleyeceğim Durmuş Ali Emmi

dedi. Durmuş Ali, onun bu tavrına bir anlam veremedi, bomboş gözlerle bakarak sordu:

– Ne söyleyeceksin oğul?, dedi. Sor!

Memed, sesi titreyerek:

– O gâvur öldü gayri.

dedi, sustu. Sofrayı ortadan kaldırdılar. Ateşi ölçerdiler, yaktılar. Durmuş Ali iki kere dışarı çıktı, geri geldi. Evin çocukları ötede durmuşlar, kocaman kocaman açılmış gözlerle Memed'e bakıyorlardı.

Durmuş Ali, daha "öldü gayri"nin sonunu bekliyordu. Memed, "öldü gayri," derken öyle bir hal takınmıştı ki, çok önemli bir şeyler söyleyeceği apaçık görünüyordu.

Durmuş Ali dayanamadı:

– Öldü gayri?

diye sordu. Memed ağır ağır:

– Bir fikrim var, diye başladı. Bilmem sen ne dersin bu işe?

Gene sustu. Sonra çabuk çabuk konuştu:

– Bu köyün, öteki dört köyün, tarlasını, tarlasının hepsini. Kim ne kadar... Ne kadar ekiyorsa. Hepsini... Etkiği kadar... Gerisini siz bilirsiniz. İşte böyle. Silahım elimde beklerim. Çakırdikenliğe de ateş...

Durmuş Ali:

– Bire Memed, diye sözünü kesti. Gözünü sevdiğim oğlum, yavaş konuş azıcık. Bir şey anlamadım.

Memed, heyecanını dizginledi:

– Demem odur ki emmi, bu topraklar o gâvurun babasının malı değil.

Durmuş Ali düşündü. Alnını kaşıdı.

Memed:

– Bu topraklar herkesindir... Toprağı o gâvur yaratmadı. Beş köy köle gibi ona çalışır. Çukurova'da Ağa da yok, bir şey de yok. Hasan Onbaşıyı bir dinleseydin?...

Durmuş Ali:

– Bu topraklar da herkesindi eskiden. Bu gâvurun babası çıkmadan. Allem etti kallem etti, toprakları elimizden aldı. Ondan evvel herkes canının istediği yeri canının istediği gibi ekerdi.

Memed:

– İşte, diye parladı. İşte gene öyle olacak. Tam öyle olacak.

Durmuş Ali, gene başını önüne eğdi, düşüncelere daldı.

– Gene öyle olacak. Tam öyle. Ne düşündün Emmi?

Durmuş Ali:

– Keşke öyle olsa!

diye mırıldandı. Gözlerine yaş dolmuştu.

Memed:

– Olacak. Senden bir isteğim var. Beş köyün aklı yetenine haber gönderecek, buraya çağıracaksın. Konuşup, tarlaları dağıtacağım. Kölelikten, kulluktan kurtulacaklar. Herkesin ektiği herkesin. Ellerindeki öküzler de kendilerinin olacak...

Durmuş Ali:

– Keşkeeel... diye bağırdı. Keşke.

Memed:

– Sen haber gönder, gelsinler...

Durmuş Ali'nin karısı, belini damın ortadireğine dayamış, olan biteni seyrederek ip eğiriyordu. Elinden kirmen düştü. Elleri yanlarına sarktı. Kendisini toparlayıp Memed'in üstüne atıldı.

İs tutmuş duvara bir örümcek ağını germişti. Geziniyordu.

– Kurban olduğum yavrum bu doğru mu? Bunu yapacak mısın?, diye ellerini öpmeğe başladı. Yarısını, üçte ikisini kimseye vermeyeceğiz ha?

Memed:

– Kulluk bitti, diye berkiştirdi. Ölünceye kadar bu toprakları bekleyeceğim. Elimde silah. Ondan sonrasına da...

Kadın:

– Öküzler?

Memed:

– Onlar da...

Kadın, Memed'in ellerini bırakıp, duvarın karanlıkça yerine çekildi. Hıçkıra hıçkıra ağlamağa başladı. Ağladıkça ağlıyordu.

Durmuş Ali dışarı çıktı. Yüreği ikircikliydi. Geri girdi. Memed'e baktı. Yüzü, ona kaya gibi sert geldi.

– Kimleri çağırmalıyım oğul?

diye sordu. Memed, başını kaldırmadan:

– Kimin aklı yeter olduğunu sanıyorsan...

Durmuş Ali:

– Olur...

Pancar Hösük'ün evine gitti. Meseleyi ona açtı. Pancar, Durmuş Ali'ye hiçbir şey söylemedi. O da ikirciklendi. Sonra köyde ne kadar adam-varsa teker teker dolaşıp, meseleyi anlattılar. Kimi sevindi birdenbire, sonra düşündü. Bütün köy ikircikliydi. Köylülerin bu olmaz işe inanası gelmiyordu.

Evlerin önünde çocuklu, kadınlı, erkekli insanlar birikiyordu. İnsanlar, birikiyorlar, konuşmuyorlardı. Yalnız, korka korka birbirlerinin gözlerinin içine bakıyorlardı. Telaşlı insan kalabalığı, büyük bir sessizlik içinde, o evden o eve umutla taşınıyordu.

Kalabalık, bir zaman, sessiz sessiz köyün içinde çalkandı durdu. Sonra Durmuş Ali'lerin kapısına geldi dayandı. Kıpırdamadan beklediler. Süt çocukları bile seslerini kesmişlerdi.

Memed, dışardan bir sürü ayak sesi duydu. Durmuş Ali'nin karısına sordu:

– Dışarda ne oluyor ana?

Kadın gözyaşlarını silerek:

– Köylü hep toplanmış, kapıya gözlerini dikmişler. Bilmem.

Sonra dışarı çıktı. Bütün gözler onun üstüne dikildi. Bakışların altında ezildi. Kıvrandı. Sinirlendi:

– Ne istiyorsunuz?, diye bağırdı. Ne toplandınız böyle?

Kalabalıktan ses çıkmadı.

– Ne susuyorsunuz?

En ufak bir kıpırtı bile olmadı.

– İnce Memed'i görmek istiyorsanız, içerde.

Gene hiç kimse istifini bozmadı.

Kalabalık taş gibi donmuştu.

– Allah belanızı versin. Duymadınız mı? İnce Memed, Abdi Ağa'yı çatır çatır...

Kalabalık usuldan bir dalgalandı.

– Çatır çatır... Aktozlu köyünü de baştan ayağa çatır çatır... Duymadınız mı? Dün de geldi bize. Şimdi içerde. Duymadınız mı? Gayri çalışıp çalışıp Abdi Ağa'ya vermek yok. Tarlalar da bizim. Cayır cayır... Öküzler de bizim... Cayır cayır. Aktozlu köyü de çatır çatır.

Kalabalık dalgalandı. Önce mırıltı halinde bir ses, kalabalığı baştan aşağı dolaştı. Mırıltı yükseldi, her ağızdan bir ses çıkmağa başladı. Köyü inanılmaz bir gürültüdür doldurdu. Köpekler havlıyor, horozlar ötüşüyorlar, tavuklar bütün telaşlarıyla oradan oraya kaçışıyorlardı. Çocuklar ağlaşıyorlardı. Ahırda eşekler anırıyor, atlar kişniyordu. Değirmenoluk köyü, Değirmenoluk oldu olalı böyle gürültüyü hiçbir zaman duymamıştı.

Az sonra köy, toz dumana karıştı. Köyün üstünü büyük bir toz bulutu kapladı.

Sonra birden köyün ortasından sevinç çığlıkları gelmeğe başladı.

Davul zurna başladı. Türküler başladı.

– Bizim İnce Memed'imiz.

– Bizim İnce Memed'imiz.

– Onun böyle bir adam olacağı çocukluğundan belliydi zaten.

– Belliydi.

– Öküzler de bizim.

– Herkes ektiği tarlayı, istediği gibi ekecek. Üçte ikisini vermek yok gayri.
– Aç kalmak yok gayri, kış ortasında.
– İt gibi yalvarmak yok.
– Bizim İnce Memed'imiz.
– İnekleri satmak yok.
– Zulüm yok.
– Herkes evine misafir bile alır.
– Dilediği...
– Herkes kendi başına buyruk.
– Bizim İnce Memed'imiz.
(...)

İki gün, iki gece davullar, zurnalar durmadan çaldı. Öteki dört köy şenlik içindeydi. Koygun koygun davul sesleri geliyordu oralardan da. Geceleri bütün Dikenlidüzü ışık içinde kalıyordu. Çılgın bir neşe taşa toprağa, suya, ağaca işliyordu.

Beş köyün ileri gelenleri Durmuş Ali'nin evinde, Memed'in yanındaydı. Bazen şüpheyle, bazen korkuyla, bazen minnetle, bazen de sevgiyle Memed'e bakıyorlardı.

İkinci günün akşamı Memed onlara bir öneride bulundu:

– Ağalar, dedi, emmiler, kiminiz çift koştu şimdi, kiminiz de koştu koşacak. Sizden bir dileğim var.

Hep bir ağızdan:

– Dileğin baş üstüne İnce Memed'imiz.

dediler. Memed, sözünü sürdürdü:

– Tarlayı sürmeden önce çakırdikenini yakmayı neden akıl etmediniz?

Birkaç kişi:

– Düşünmedik.
– Yaktıktan sonra sürmek daha iyi olmaz mı?
– Olur.

diye karşılık verdiler.

Memed, ağır ağır ayağa kalktı. Bütün başlar da onunla birlikte yukarı kalktı.

– Çakırdikenliğe ateş vereceğiz. Ondan sonradır ki çift koşulacak.

Tüfeğini, fişeklerini tekmil kuşanıp dışarıya çıktı. Arkasından köylüler de çıktılar.

Kel Mıstık:

– Çakırdikenliğe, diye bağırdı. Davul zurna çakırdikenliğe...

Durmuş Ali:

– Öküzlerin ayaklarını, çiftçilerin ayaklarını çakırdikeni kapmayacak gayri.

Memed, ağır, temkinli, köyün dışına doğru yürüyordu. Başı dimdik, gözleri yarı kapalıydı. Arkasından Cabbar, onun arkasından da köylüler geliyordu. Kadınlar, çocuklar onu görmeğe damların başına çıkmışlardı. Davul zurna da susmuştu. Ortalıkta çıt yoktu.

Köyü çıktılar. Çakırdikenliğin içine daldılar. Güz yelleri efil efil dağlardan Dikenlidüzü'ne iniyordu. İnce Memed, ortada durdu. Öylece durdu kaldı. Köylüler onun küçük bir kımıldanışını bekliyorlardı. Memed başını arkaya çevirdi. Arkasındaki köylüler de bir şey bekliyorlardı. Ondan bir kıpırtı.

Önünde sütbeyaz olmuş çakırdikenlik uzanıyordu. Dikenlidüzü'ne kar yağmış gibi, sütbeyaz. Çıtırtılar geliyordu. Dikenlerin dallarını, bedenlerini toprağa doğru eğiyorlardı.

– Cabbar!

diye çok hafif seslendi. Cabbar çakırdikenleri yararak yanına geldi.

– Söyle kardaş.

Memed:

– Ben çift sürerken de, çakırdikenliğe ateş verip, öyle çift koşsalardı, ne olurdu yani?

Cabbar gülümsedi.

Bu sırada, arkadaki kalabalık karıştı. Birkaç kişi çakırdikenleri biçip ortaya yığmaya başladı. Buna ötekiler de katıldılar. Az sonra, çakırdikeninden büyük bir öbek meydana geldi. Küçük bir tepe kadar. Öbek gittikçe büyüyordu. Ortaya atılan Durmuş Ali:

– Yeterin!

diye heyecanla bağırdı. Cebinden bir parça çıra çıkardı yaktı. Kurumuş çakırdikeni öbeğine soktu. Öbek yavaştan tutuştu. Sonra, bütün öbek yalımlar arasında kaldı. Yalımlar esen yelle savruluyordu. Köylüler yalımları savrulan öbeğin uzağına çekildiler, yarım halka oldular. Bakmağa başladılar. Ateş öbekten düzlüğe atladı. Türküler, bağırışmalar, coşkun bir sevinç düzlüğe yayıldı. Ateşle birlikte dolanmağa başladı. Halaylar çekiliyor, oyunlar oynanıyordu. Cabbar havaya ateş ediyordu.

Memed, gün batıncaya kadar susup çakırdikenliğin içinde bekledi.

Rüzgâr büyük bir yığın halindeki ateşi önüne katmış doludizgin, ovada ha babam döndürüyordu. Ateş yığınının geçtiği yerler kapkara kömüre kesiyordu. Ateş güneşle birlikte günbatıya doğru uçuyordu. Yanan çakırdikeninden çığlıklar geliyordu. Ateşin önünde kuş gibi ötüyordu dikenlik.

Gene aynı ağırlıkla Memed, köye doğru yürüdü. Yeşilli, kırmızılı, mavili, renk renk giyinmiş kadınlar, çocuklar, çakırdikenliğe toplanmış eğleniyorlardı. Onlar da Memed'in arkasından köye yürüdüler.

O gece sabaha kadar, bütün gece ateş Dikenlidüzü'nde Kınalıtepe'den

Yıldıztepesi'ne, suyun gözünden Kabaağaç'a, öteki köylere, ta aşağılara, Çürükçınar'a kadar dolandı durdu. Koca bir aydınlık düzlüğü yalıyordu.

(18, s. 329-335)

2

ORTADİREK

Ortadirek, "Dağın Öte Yüzü" genel başlığı altında top'anan üçlemenin *(Ortadirek, Yer Bakır Gök Demir, Ölmez Otu)* ilk cildidir. Burada, "Toros'ların arka yanındaki" bir köy (Yalak köyü) halkının pamuk tarlalarında çalışmak için, yaşlılar, hastalar, çocuklar da içinde olmak üzere, hep birlikte yaya olarak Çukurova'ya gidişleri anlatılır. Steinbeck'in *Gazap Üzümleri* (Türkçeye çev. 1948) adlı romanında, bir ailenin tarım işinde çalışmak üzere, Oklahoma'dan Kaliforniya'ya kamyonla gidişleri anlatılmıştır; burada, Yalak köyü halkının ve o halktan bir ailenin, tarım işinde çalışmak üzere, Toros'ların arka yanından Çukurova'ya doğru, Türkiye koşullarına göre, yaya olarak gidişleri anlatılmaktadır. Yaşar Kemal, böyle bir konuyu seçmekte, *Gazap Üzümleri*'nden esinlenmiş olabilir.

["Toros'ların arka yanındaki" köylerin insanları, güzün Çukurova'ya iner, pamuk toplar. Bir-bir buçuk ay süren bu işten aldıkları para ile bütün yıl geçinmeğe çalışırlar. Köylüler, alışverişlerini kasabada Adil Efendiden yaparlar. Adil Efendi, her ailenin kaç kişi olduğunu öğrenir, "insan başına bir şeyler verir, sarı defterе yazar". Pamukların açma zamanının geldiğini, döngele dikeninin ortalıkta uçuşmağa, Tekeç dağına doğru göğe ağmağa başlamasından anlaşılır. Yalak köyünde, Çukurova'ya inme zamanını, her yıl, Koca Halil Emmi saptar. "Koca Halil, bozkırdan kopup gelmiş bir döngeleyi eline alır, doğru muhtara koşar" haber verir, "köylü üç gün içinde pamuğa inmeğe hazırlanır"dı. Köy, "ardında kediden, köpekten, baykuşlardan, karakuzgundan, sarıca karıncadan, sığırcıklardan, evlerin karanlık yerlerine büzülmüş kuru yer kurbağasından, dağlarda mecnun dolaşan Vurgun Ahmet'ten başka canlı hiçbir şey kalmamacasına her şeyiyle göçer"di. "Ipıssız kalmış köylere bir bekçi bile koymazlar"dı. Geleneğe göre, bu boş köylere hırsız girmez, eşkıya bile girmezdi.

Muhtar Sefer, Delice Bekir'le birlik olup, ırgat bulmakta güçlük çeken verimsiz, ağaçsız, susuz tarla sahiplerinden rüşvet alarak, Yalak köylülerini oraya götürmektedir. Bu hal beş yıldır sürüp gitmektedir. Bu yıl da, Miralayın oğlu'nun çorak tarlasına götürmek üzeredir. Köyde bunu anlayan uyanık birkaç kişi (Uzunca Ali, Taşbaşoğ-

lu, Öksüz Duran) yola çıkmadan önce köylüyü toplayıp durumu anlatır; "elin köylüleri bir günde adam başına yüz kilo toplarken bizim köylümüz yirmi beş kiloyu bile tutturamıyor" derler. Köylüler, Delice Bekir'in bulduğu tarlaya gitmemeğe, kendi tarlalarını kendileri bulmağa karar verir; sözünden dönenin avradı boş olsun diye and içerler.

Uzunca Ali'nin babadan kalma bir atı vardır. At çok yaşlanmıştır. Ali, göç sabahı, yükü ata yükler, anası Meryemce'yi de bindirir. Fazla ağırlık olmasın diye, küçük oğlunu dahi bindirmez. Atın ayakları bükülmektedir. Köylü hep birlikte yola koyulur, göç başlar. Ali, bir yokuşun başlangıcında tıkanıp kalan Koca Halil'e acır, onu da anasının terkisine bindirir. Koca Halil, babasının askerlik arkadaşıdır. Meryemce, kocası İbrahim'e kötülük ettiği düşüncesiyle, Koca Halil'e düşman olmuştur. Yolda at ölür. Meryemce, kocasının "teberik"i (yadigârı) *atının Koca Halil yüzünden öldüğünü söyler, oğluna küser, onunla konuşmaz olur; demek istediklerini ağaca, taşa, ota vb. seslenerek oğluna duyurur. Ali, gündüzün kızgın güneşinde, gecenin soğuğunda, yağmurda, taşlı yollarda, dik yokuşlarda anasını sırtında taşır, onu bir yerde bırakınca dönüp yükleri sırtlanır; böylece, bir anasını, bir yükü sırtında taşıya taşıya Çukurova'ya varır. Muhtar Sefer, gözdağı vererek, köylüleri verimsiz tarlaya sokmuştur. Uzunca Ali, onca sıkıntıdan sonra oraya vardığında, "bu ot almış, her cılız fidanında bir tek koza bile olmayan tarlayı görünce, yüreğinin başına bir taş düşer. Gözlerini kapar."]*

Köylü, kendi çıkarının nerede olduğunu öğrendiği halde, Muhtar Sefer'in ardından gitmek zorunda kalmıştır. Bir incelemecinin belirttiği üzere:

> *Aşılmaz yolları aşan, yani tabiatı yenen Türk köylüsü, insanoğlunun kurduğu düzen karşısında (sosyal düzen) nâçâr kalmaktadır. (...) Bu düzenin değiştirilebileceği konusunda ne umudu, ne düşüncesi vardır.* (Fethi Naci, *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, 1981, s. 289)

Bozkırdaki döngele dikeninin güzün sert rüzgârlarla kopup, "yüzlerce, binlerce döngelenin" havada uçuştuğunu anlatan sayfalarla, Panait Istrati'nin *Baragan'ın Dikenleri* (Türkçeye çev. 1953) adlı romanında anlatılan dikenlerin "krivats" rüzgârlarıyla kopup uçuşmasını bildiren sayfalar arasında benzerlik vardır.

Yaşar Kemal'in romanları içinde, doğa ile insanlar arasındaki ilişki, en yoğun biçimde bu romanda işlenmiştir. Sözgelimi, roman kişisi Meryemce, doğayı insanlardan ayrı bir kavram olarak görmez, canlı cansız bütün varlıklarla konuşur (bu konuşmalar, romanın en güzel yerleridir). Kendi dizleri

ile, yani kendisiyle, nasıl konuşuyorsa, canlı cansız öteki varlıklarla da öyle konuşur, onlarla özdeşleşir (bk. 2).

1 – Aşağıdaki parçada, konaktan konağa yükü ve inatçı anası Meryemce'yi sırtında taşıyan Uzunca Ali'nin çektikleri anlatılmaktadır.

– Bu ayaklan mümkünü yok yürünmez. Altı kabardı. Şişti. Kıpkırmızı oldu. Aklıma bir şey geldi, Elif...

– Ne geldi?

– Şu çuval var ya, var. Onu ikiye ayırsak. Ayırsak da birini bir ayağıma, ötekini öbür ayağıma bağlasak.

Elif telis çuvalı getirdi. Ali belinden bıçağını çıkardı, telisi dörde böldü. Bir parçasını aldı, sağ ayağına sardı. Kınnapla çeke çeke bağladı. Kırık ayakları alçıyla sararlar ya, ayak öyle oldu. Sonra da sol ayağına aynı titizlikle sardı. Ayağa kalktı. Bir acaipti ama yumuşaktı. Vardı yükü iyice bağladı. Sırtladı.

– Düş önüme Elif, dedi. Çocuklar, siz de düşün. Haydi! Ana sen şu sıcak ocağın başında kal, ben ikindine döner seni alırım. Allahını seversen dönüp köye gitme bir daha.

Meryemce duymamışlığa vurdu. Ocağın kıyısındaki değneğini aldı, yola çıktı. Sonra yolun ortasında durdu:

"Allah kul olanı kimsenin sırtına muhtaç etmesin," dedi. Ellerini havaya açtı, sonra yüzüne getirdi, sıvazladı. "Amin, Amin!"

Ali arkasından vardı:

– İnat etme güzel anam, kal şurada. Sen bize ayak uyduramazsın. Otur şurada. Bak ayakta bile duramıyorsun.

Meryemce çığlığı bastı:

– Kim demiş ayakta duramıyorum. Kızım, sana söylüyorum, Elif! Siz işinize bakın, varın gidin, koyun gidin. Ben inerim kendi kendime. Tâ Çukur'a kadar.

Ali kolundan tuttu:

– Ana, inat etme! Uğraştırma beni. Ben ilerde kese yola sapacağım. Zor yol ama, yakın. Sen o yolu bulamazsın. Birbirimizi yitirirsek... Etme eyleme.

Meryemce değneğini beline dayadı, ellerini gene havaya kaldırdı. Yettiği kadar göğe uzattı.

– Allahım, sırma saçlı da kara gözlü güzel Allahım, sen kimseyi kimsenin sırtına muhtaç etme! Anaysa bile oğula muhtaç eyleme! Amin!

Elif'e döndü:

– Siz gidin, benim altın yürekli kızım. Ben usul usul gelirim. Beni bekleyip de bu kış çocuklarınızı aç komayın.

Ali gene öfkelendi. Demek ki anası söylediklerinin tümünü duymuştu.

– Kal, dedi, istediğin yere yürü git. Çocuklarımı da senin yüzünden aç koyamam.

Karısına, çocuklarına döndü.

– Düşün önüme, düşün de yürüyün. Kalsın o. Kalsın da görsün.

Elif, Meryemce'ye doğru yürüyecek oldu. Ali kolundan tuttu onu ileri doğru fırlattı.

– Yürü! Varsın kalsın. Günlerden beri şunun bana ettiği yeter. Anaysa ana. Herkesin var anası. Yürü!

Elif, Ali'den iyice korkmuştu. Çocuklar, gözlerini kocaman kocaman açmışlar, bir ninelerine, bir babalarına bakıyorlardı. Ali onları önüne kattı, hızla yürüdüler. Meryemce arkalarında, yolun ortasında değneğine dayanmış, öyle kaldı.

Ali koşarcasına yürüyordu. Ayağına sardığı çuval parçaları, sanki biribirlerine dolanıyordu. Ayak değil, iki lâstik top yuvarlanır gibiydi. Az sonra çocuklar, karısı onun yürüyüşüne ayak uyduramayıp gerilerde kaldılar. Ali dalmış, öylesine çabuk yürüyordu ki uğunuyordu. Az sonra, Elif, Ali'yi gözden yitirdi. İlerlemiş gitmiş, koyağı aşağı inmişti.

(...)

Ali'nin gittiği yana koşmağa başladı. Canını dişine taktı. Hali de yoktu. Bacaklarından bir şeyler çekiliyor, başı zonk zonk ediyordu ama, başka çare yoktu.

Öğlen olduğunda öylesine ter içinde kalmıştı ki, tüm fistanı, donu, saçlarıyla cıpıldık suya batmıştı. Boyuna akan ter gözlerini dolduruyor, yakıyordu. Yüreği küt küt atıyordu. Yüzü kıpkırmızıydı. Yalım yalımdı. Ağzını açmış, kesik kesik dûrmadan soluyordu. Ağzı kurumuştu. Artık dizlerinin dermanı da kesilmişti. Düşüyor, düşüyor, kalkıyordu. Çocuklar tâ gerilerde kalmışlardı. İkindiye gelirken, uzakta, bir nokta gibi yokuşu inen Ali'yi gördü. Görmese, daha bir adım atacak gücü kendinde bulamaz, orada çöker kalırdı.

Var gücüyle birkaç kere Ali'den yana bağırdı. Ali ya duymadı, ya duydu aldırmadı. Ağzı dili kurumuştu. Yokuştan aşağı kendini bıraktı. Karşıdan esen yel onu kendine getirdi azıcık. Ali'nin yanına vardığında gözleri kararıyor, sağı solu görmüyordu.

Birden kendini Ali'nin üstüne attı, bir inilti çıkardı, sonra yere düştü. Ali durakladı. Yerdeki karısını görünce kendine geldi. Apak, gözlerinin karasına kadar apak kesildi. Yerdeki kadının başucunda epeyce durdu, tüm kanı çekilmiş, donmuş gibi orda kaldı.

Elif:

– Ali, azıcık su, ölüyorum!

deyinceye kadar, bakmadan, görmeden kadına baktı.

Sırtındaki yük sanki kendiliğinden düştü. Elif kendiliğinden yükün arasındaki tası çıkardı. Ayakları kendiliğinden soldaki köknarın altındaki oluğa gitti. Kendiliğinden su doldu tasa. Kadının dudakları tasa kendiliğinden uzandı. İçti. Ali gene öyle ayakta kalakalmıştı. Bakıyor, görmüyordu.

Az sonra Elif kendine geldi. Sağ dirseğinin üstüne dayandı. Zayıf, ölgün bir sesle:

– Gel Ali, gel yanıma otursana.

dedi. Eliyle yere vurdu:

– İşte şuradan...

Ali kendi kendinin farkına vardı, oturdu. Şimdi usul usul yüzü kararıyordu. Elif iyice kendine geldi, toparlandı.

– Yetişmesem, dedi, Çukur'a kadar giderdin. Bak ayaklarındaki çuvallar da düşmüş.

Ali ayaklarına bir göz attı. Ayakları çırılçıplak birer kuş yavrusu gibiydi. Çırpınır, sürünür gibi bir halleri vardı. Zavallı! Ömründe ilk olarak ayaklarına acıdı.

Başını salladı:

– Düşmüş, diye karşılık verdi. Düşmüş de haberim olmamış.

Az sonra, Elif ayağa kalktı, oluğa gitti, başını oluğun altına soktu. Ayaklarını da suya soktu. Yüzünü, ellerini, boynunu iyice yıkadı.

– Ali, sen de gel!

diye seslendi. Ali, tâ yüreğinin başında, kıvrandıran hışım gibi bir ağrı duydu. Ayaklarına baktı. Sızı sağ ayağının tabanından geliyordu. Tabanlarını kepir taşlık yemiş, kızıl ete çevirmişti. Her yerde yalınayak yürünürdü de, kayada, çakmak taşından keskin kayada, ormanda, dikenlikte, suda, bataklıkta, her yerde yürünürdü de kepir taşlıkta yalınayak yürünmezdi. Hem de böyle sırtında ağır yükle! Battın, yandın.

Ağır ağır, ayaklarını sürüyerek, ikide bir sıçrayıp, "of of!" diyerek oluğa vardı. Başını suyun altına soktu, çıkardı.

– Çocukları nerde koydun da geldin?, diye sodu.

– Yolda.

Epey zaman, ikindiyi geçeye kadar biri oluğun bir yanına, biri öteki yanına, oturdular kaldılar. Sonra Ali kalktı, yükü açtı, kalan çuval parçalarını çıkardı. İki çift de yün çorabı vardı. Bir çiftini yorganın arasından aldı, ayağına giydi. Çorabın üstüne de telisleri sardı. Bir iyice, sağlam sağlam bağladı. Gerisin geriye, anasının yanına doğru, sabırsız, yola düştü. Elif de onun arkasına takıldı. Meryemce'nin gönlünü almak gerekti.

(...)

Yan yana küçük bir yokuşu çıkıyorlardı. Boz toprakta gölgeler sallanıyordu. Oya gibiydi gölgeler. Elif, gözünü kocaman açmış, Ali'nin yüzüne dikmişti. Ali'nin yüzüne dayanılmaz bir acı çöreklenmiş gibiydi. Yüzü kırış kırış olmuş, gerilmişti. Bir yanağı kıpırdar, oynar gibiydi. Hasta yüzleri gibi, yüzünden yalım fışkırıyordu. Gözleri kısılmış, tâ uzaklara bakıyordu. Avurdu avurduna geçmişti. Ayaklarını topraktan kaldırmadan sürüklüyor, gittikçe de yavaşlıyordu. Elif bir iki kere teklif etmek istedi. Her seferinde de Ali'nin yüzüne bakınca çekindi, vazgeçti.

Sonra Ali sarhoşlar gibi iki yanına sallanmağa, uykuda gezenler gibi ayakları birbirine dolanarak zorla, oraya buraya yürümeğe başladı.

Elif kolundan çekti sonunda:

– Azıcık otursan da yornuğunu alsan. Akşama daha epey var.

– Oturamam.

dedi hiddetle, ama bitkin, ölgün. Hiddete bile gücü yetmiyordu.

– Oturamam, Elif. Millet yarın pamuğa girecek. Bugün girmediyse. belki de gireli üç gün oluyor. Bu yıl, kış ortasında, çırılçıplak, aç oturmak olmaz avrat, yürü!

(9, s. 207-215)

2 – Aşağıdaki parçada, oğlunun sırtına binmek istemeyen Meryemce'nin yürüyüşü, dik bir yokuşu çıkışı; kendi dizleriyle, otla, ormanla, olukla, yıldızla, kara toprakla konuşması anlatılmaktadır.

Şimdi Meryemce dipdiriydi. İçinde bir sevinç vardı. Dağlar, taşlar, yol yüzüne gülüyordu. Ne beli, ne başı, ne sırtı ağrıyordu. Dizleri de feldirdemiyordu. Beli de bükülmese, şu yürüyüşüne bakarak, ona yirmi beşinde bir gelin derdin. Dizlerine bir güç gelmişti ki, o da şaşıyordu.

Sevinçli bir türküyü habire söylüyordu. Hem yürüyor, hem de adımlarına uydurmuş, ona göre söylüyordu.

"Ne sandın ya, Uzunca Ali? Meryemce'yi ne sandın? Sen koyar gidersin de, onu yürüyemez mi sandın? Var git Uzunca Ali, beni şu ıssız dağda, tek başıma ko da var git! Avradını, çocuklarını al da ko git. Çukurova'ya kadar git."

Dizlerine eğildi, iki eliyle iki dizinin üstüne bastırdı.

– Kurban olurum dizim sana. Sen böyle aslan gibi, titremeden dururken, ben de kimseciklere, erimin teberiği küheylan atımı öldürenlere muhtaç olmam. Atımın, küheylanımın, karagözlü küheylanımın kanlılarına. Duydun mu, dizim?

Onların indikleri koyağı, Meryemce hızla indi. Koyağın dibindeki akar su-

ya gelince, oradaki bir taşın üstüne oturdu, azıcık dinlendi. Sonra bir avuç su içti. Sonra da eğildi, yüzünü suyla iyice yıkadı. Boynunu, saçını, bacaklarını ıslattı. Koyakta epeyi bir sıcak vardı. Kuşluk sıcağı çöküyordu. Ortalık ışığa batmıştı. Uzaktaki benekli bir kaya parçası küçük küçük ışıldıyordu.

Başını kaldırınca koyağın tam üstünde, sırtındaki yüküyle Ali'yi gördü. Sevindi.

"Yetişirim, yetişirim sana Uzunca Ali. Hele dur, yetişir de geçerim seni. Ne sandın sen Meryemce'yi. Heeeey bire Uzunca Ali'm. Babayiğit oğlum. Kendin yaptın, kendin çek!"

Yokuş yukarı baktı. Bir belâlı yokuştu. Dik, kaygan, küçük küçük taşlıydı. Yokuşa baktıkça içi kararıyor, umudu kesiliyor, dizlerinin bağı çözülüyordu.

"Amaaan, olsun, dedi kendi kendine. Varsın olsun. Bu yokuşu belki bin kere çıktım."

Gözlerini yokuştan ayırdı. Bir daha da başını kaldırıp, yokuş yukarı bakmadı.

"Şu yolların da yokuşu olmasa, dağı olmasa, geçilmez suyu olmaza, yağmuru, boranı, karı buzu olmasa... Tüm yollar Çukurova yolları, tam zaman hıdırellez zamanı olsa. Hele yokuş helel Vay, ocağın bata senin yokuş gibi. Ne vardı şu zamanda insanın karşısına çıkacak. Allahın gahrı gazabına uğra, e mi? Uğra yokuş gibi."

Gözleri yerde, ayağa kalktı. İçinde, dizlerinde az önceki gücü kalmamıştı.

"Keşke bakmasaydım dipten başa kadar şu gâvur dinsiz imansız yokuşa" dedi.

Başladı çıkmağa. Bir iki adımda ayağı kaydı, yere düştü. Bereket ellerinin üstüne düştü de, toprağa tutundu da yuvarlanmadı.

– Ocacığı sönesice, gâvurun malı da, domuzun doğurduğu.

diye küfretti yokuşa. Sağ eli ağrıyordu. Üstünü çırptı. Değneğini aradı. Bulamadı.

Bu yokuşta da insanın elinde değneği olmazsa. Vay haline, binlerce vayl Ocağı söndü demektir. Bir adım atarsın, iyice bir adım, sonra çökersin değneğe, soluğunu alırsın.

Durdu. Bir zaman orada, sağına soluna bakarak durdu. Bir kere de dayanamadı, yokuşun tepesine doğru baktı, gözlerini hemen geri indirdi. İçinde bir güç belirdi. Bir karşı koyma gücü.

– Ben de seni çıkarım yokuşl

diye bağırdı. Sesi, böyle bağırması hoşuna gitti. Yeniden bağırdı, sesini dinledi. Bir daha, bir daha bağırdı:

– Ben de senin başına çıkarım, yokuşl Tâ tepene çıkarım.

Adımını atarken dizlerini okşadı:

– Beni utandırma güzel dizim, kara gözlüm, kul kurban olurum sana. Haydi! Haydi!

Başını kaldırmak istemiyordu. Ama kaldırmadan da edemiyordu. Kaldırdı. Yokuşun başı öylesine uzaktaydı ki.

– Tövbeler olsun bir daha bakmam tepene. Ölsem de bakmam. Gözümü kaldırıp da bakmam. Eğer bakarsam, güzel Allahım, yücelerden yüce karagözlüm, eğer bakarsam sen beni gâvur et. Gâvur et de cehennemine at. At da orada cayır cayır yak beni. E mi? Oldu. Tamam iştel

– Tamam iştel

diyor, yürüyordu.

– Tamam iştel

Bundan güç alıyordu.

– Eğer yokuş seni çıkarsam, "tamam iştel" Ben de varır şu ayaydınlık cevize bir tellice, güzel gözlü, al bir horoz keserim. Bir lokmasını bile yemem. "Tamam iştel" Hepsini pamuktan dönenlerin çocuklarına dağıtırım. "Tamam iştel" Zabın kalmış çocuklarına. Etlilere vermem. "Tamam iştel" Büyük çocuklara da vermem. "Tamam iştel"

(...)

Daha hızla ileri atıldı. O hızla kayayı döndü. Yokuşun başına vardığında gözleri kararmağa, başı dönmeğe başladı.

– Çok şükür, diye bağırdı. Burası yokuşun başı. Çok şükür!

Uzak bir yol, bir düzlüğü ortadan bölüyor, ormanlı bir dağa doğru çıkıyordu sonra da. Meryemce yolu gördü görmedi, kendini fazla tutamayarak yere çöküverdi. Az sonra da başucunda dikilmiş kalmış Uzunca Ali'nin sesini duydu. Ama başını kaldırıp da ona bakacak hali kalmamıştı.

Başını kaldıramıyordu ya, içten içe gülümsüyordu.

Ali orada durmuş, boyuna bir şeyler söyleyip duruyordu.

(...)

Ali konuştu konuştu, anasının duymadığını, ya da duyup aldırmadığını görünce sustu, yanına çöktü, oturdu. Bir koşu gitmiş, bir koşu geri dönmüştü.

Sıcacıktı. Havada yel adına fısıltı yok. Sırtı ağrıyordu. Ağrımadan da başka bir şey. O ağrıyor sanıyordu ya. Sırtı korkmuştu. Sırtı yaklaşırlar, bir şey dokunur diye ürpertiler geçiriyordu. Anasının karşılık vermemesi işine geldi. Hemen oturdu. Ama vakit geçiyordu. Çukurova daha uzaktaydı. Yüreği parçalanıyordu. İçine bir koyu, ürpertici bir kara çökmüştü. Bir felaket ha geldi, ha gelecekti. Ama nasıl bir felaket?

İstemeye istemeye ayağa kalktı. Yukardan anasına baktı. O kocaman kan-

lı canlı kadın bu muydu? Çukur'a inince köylü ne diyecekti? "Anasını yemiş bitirmiş" diyeceklerdi. Amaan, ne derlerse desinlerdi!.

– Ana, dedi, yumuşak, tatlı, şefkatli bir sesle. Ana, gel sırtıma bin de gidelim. Karanlığa kalmadan.

"Sırtıma" derken içinde olmadık bir acı, bir ürküntü duydu. Kusacağı geldi.

Hiç beklemiyordu. Meryemce ellerini toprağa dayadı, ağır ağır doğruldu, kalktı. Kalkarken de sağ eliyle bir tutam ot koparmıştı.

Ali istemeye istemeye, öle öle, içinde Meryemce'ye dayanılmaz, patladı patlayacak bir öfke duyarak önüne oturdu. Şimşek gibi bir, "bin!" çıktı ağzından. Kayan, ıslık gibi, kurşun ıslığı gibi dişlerinin arasından çıkan bir "bin"di bu.

Meryemce:

– Elimdeki yeşilcecik ot, sana diyorum, kimseciklere demiyorum. Üstlerine alınmasınlar. Yeryüzünün süsü, toprağın canısın sen. Doğmaz, ölmezsin, güneşe bulaşır, dağ dağ, düz düz parlarsın. Dünyanın gözüsün. Yeşilcecik ot, benim elim ayağım tutarken, şu koca yokuşu da çıkmışken ben yürür de giderim. Kimsecikler yerinmesin. Sevinsinler, sırtlarına binecek değilim. Yeşilcecik ot, dur şurada da şu yokuştan aşağı bak. Gözün kararır. Bu yokuşu çıkan, şu düz yolu yürüyemez mi? Ben yürüyorum, sen sağlıcağlan kal, yeşilcecik ot!

Otu elinden fıldırdı yere attı. Attığına pişman oldu. Gözünü yerdeki ota dikti. Bir şeyler söyleyecekti, söyleyemedi. Gözüne azıcık ötede, bir çalı yığını çarptı, ona doğru yürüdü. Çalıdan bir dal kesmeğe uğraştı.

Uzun Ali koşarak çalıya gitti. En uzun dallarından birini belinden çıkardığı bıçağıyla kesti, çabucacık budadı.

– Al ana.

dedi. Meryemce doğruldu. Ali'yle gözgöze geldiler. Meryemce gözlerini indirmedi. Çivi gibi Ali'nin gözlerine dikti kaldı. Alayım mı, almayayım mı diye azıcık ikirciklendikten sonra aldı. Yola düştü.

Ancak gün kavuşur, Meryemce ormana girerken Ali arkasından yetişebilmişti.

(12, s. 256-264)

Ali, anasının perişanlığının farkına varınca gözünü yumdu, önüne çömeldi, hızla üstüne çekti, yere düşen değneğini aldı, eline verdi, ayağa kalktı, koşarcasına ileriye atıldı.

Gün de battı.

Ağaçların deniz gibi gürlediği, uzakta karanlık bir deniz gibi kararan, fırtınalanan yere gelinceye kadar durmadılar, konuşmadılar.

Burada, karanlık gece tüm çam sakızı, sedir kokuyordu. Hava ipek gibiydi. Güz yellerinin ince okşamasındaydı.

Ali, anasını uzaktan şırıltısı duyulan bir oluğun yanına götürdü, diz boyu yumuşacık otların üstüne indirdi. Otlar koktu.

– Ana, havalar gayrı ılıklaştı. Çukurova'ya iyice yaklaştık da herhal ondan. İstersen önüne bir ateş yakayım. Üşür müsün? Korkmazsın değil mi karanlıktan?

Meryemce uzun zaman karşılık vermedi. Ali bekledi. Çözülmekten korkuyordu. Bir yere otursa, iyi biliyordu ki kalkamayacaktı. Ayakta sallanıyor, uyukluyordu. Anasından bir söz almadan da geri dönüp gitmenin uygun olmayacağını sanıyordu.

Sonunda kendini toparlayan Meryemce:

– Orman orman, diye başladı. Mutlu orman, yüz bin ağaç bir aradasınız, bir yere kımıldayamaz, birbirinizden ayrılamazsınız. Gürleyince hep birlikte gürlersiniz, hep birden yaprak döker, hep birden kök salarsınız. Hep birden çiçek açar, hep birden donanırsınız. Üstünüze hep bir yağmur yağar, hep bir gün açar. Hep bir kokarsınız burcu burcu. Yanınca hep bir yanarsınız. İşte ben size söylüyorum, kimseciklere değil, insan olmadığınıza şükredin. Türkü söylemesini, yatmasını, kalkmasını, öpüşmeyi, koklaşmayı, sevişmeyi bilmezsiniz amma, gene de şükredin.

– Yanımdaki oluk...

Ali baktı ki Meryemce başladı derinlerden vurmağa, hiç duracağa benzemez. Çenesi bir açıldı ki Allah vermesin, durdur durdurabilirsen. Sözünün karşılığını beklemeden, usul usul, çıt çıkarmadan, sezdirmeden döndü, yola çıktı.

– Suların apak oluk. Gün ışığınca parlar, ulu dağlar, yollar aşar, parıldayıp gidersin. Yerin altına girer, gün yüzüne çıkarsın. Oğlun yok, uşağın yok. Sen de insan olmadığına şükret.

– Hey bire üstümdeki küçümencik yıldız. Sen kimin yıldızısın? Kimbilir sahibin nerede? Hangi ovada, hangi dağda belde. Belki de sıcacık yatağında uyuyordur gamsız gasavetsiz. Belki de şimdi gözlerine uyku girmiyor, bin dert, bin belâ içinde, yara bere, ağrı içinde kıvranıyordur. Biliyorum, o ölünce sen o gökyüzünden aşağı düşeceksin, sen de öleceksin, amma senin hiçbir derdin yok, gündüz söner gece yanarsın. Ekmek istemez, su istemezsin sahibin gibi. İşin gücün parlayıp sönmek. İnsan olmadığına şükret.

– Yanımdaki tazecik ot. Dokunsam kınlır, incinirsin. Baharın parlar, güz

gelir yanarsın. Ömrün azıcık, amma sürünmezsin. Sen de insan olmadığına şükreyle.

– Altımdaki kara toprak, her işin başı, her işin sonusun, çok incinir, çok yıpranırsın, sana olmadık işler ederler, türlü türlü hallere sokarlar incinmez, gücenmezsin. Yüreğin geniş, yayla gibi serinsin, cümle yaratık sende gönenir, barınır, ağaçlar bağrına batar, sular seni oyar, yıldırım seni bulur, dile gelmez haller gelir başına, amma gene de insan olmadığına şükreyle.

– Size, hepiciğinize söylüyorum. Ben gayrı hiçbir şeycikten korkmuyorum. Ölümden, soğuktan, hiçbir şeycikten.

Sözünü bitirince baktı ki Ali'nin karartısı karşısında yok. Bir an bir yalnızlık duydu, sonra geçti.

(14, s. 295-297)

3 – Aşağıdaki parçada, Meryemce'nin eline konan uğurböceği ile konuşması, onun uğur getirdiğine inanması anlatılmaktadır.

Bir uğurböceği geldi ellerinin üstüne kondu. Buna sevindi Meryemce. "İşte bu uğurdur, dedi. Perilerden muştuluk getirdi."

Yarılmış, diş diş olmuş parmaklarıyla uğurböceğini okşadı.

– Böcecik, dedi. Meryemce Anan sana kurban olsun böcecik.

İçi sevgiyle doldu. Bir hoştu. Neredeyse tutup küçücük uğurböceğini dudaklarının arasına alacak, öp babam öp edecekti. (...)

– Sen periböceğisin, yavrusun herhal. Ne de küçük durursun. Nen nen, nen alooş nen... Güzel böcek nenl Muştuluğun başım gözüm üstüne, neen...

Böcek başparmağının üstündeydi. Ninni söyledikçe, başparmağını da onun havasına uyduruyor, beşik sallar gibi uğurböceğini sallıyordu.

– Neeen, yavru neeeenl Alooooşl Neeeeenl

– Biri görür de, "Şu Meryemce karı delirmiş, der. Böceğe de nen çalıyor, bebecikler gibi. Aklını iyice çıvdırmış bu avrat" diye elâleme yayar.

Böcek, başparmağının ucunda, uçmasından korkarak, usul usul, temkinli ayağa kalktı.

– Dur, dedi, güzel böcecik. Akıllı böcecik. Muştuluğun başım gözüm üstüne. Peri padişahının askeri.

Gözlerini başparmağı üstünde duran sırtı benekli, al böceğin üstüne dikti. Böcek, bir iki kere uçmak için kanatlarını açtı, geri kapadı.

Buralarda, bu dağların başında, "perilik" diye top top dikenli otlar vardır. Mantar gibi toprağa yapışmışçasına dururlar. Boz renkli. Bunların içinde yüzlerce, binlerce uğurböceği barınır.

– Dur fıkaram, dur, dedi Meryemce. Kimbilir ne ırak yoldan geldin! Kanatların tutmaz oldu. Her bir yanın sızım sızım nasıl sızlar kimbilir!

Başörtüsünün bir köşesini açtı. Usulca, incitmeden, iki parmağıyla böceği tuttu, başörtünün üstüne koydu. Yavaşça da üstüne geniş bir düğüm vurdu.

– Sen burada yornuğunu al, yavru. Çok ırak ellerden geldin. İyice yornuğunu alınca, seni bir çiçeğin üstüne koyuveririm. Şimdi senin ayakların, ellerin, kanatların nasıl da ezim ezim eziliyordur!

Gülümsedi:

– Dur orada, dedi. Dur yavru. Güzel bir çiçek bulunca...

(7, s. 174-175)

4 – Başkalarının çalışmak istemediği verimsiz bir tarlanın sahibinden rüşvet alan muhtar Sefer, türlü oyunlarla (gözdağı vermeler, verimli tarlalara zamanında yetişilmemesi için yolda geciktirmeler, kandırmacalarla) köylüyü kendi yanına çekmiş, onları yine verimsiz tarlaya sokmuştur.

Aşağıdaki parçada, köy halkından birkaç gün sonra Çukurova'ya inebilen Uzunca Ali ailesinin tarlaya ulaşması anlatılmaktadır.

Meryemce'nin, daha önce başörtüsüne sarıp yol boyunca getirdiği uğurböceği ölmüştür. Uğurböceği, o zunu yolları aştıktan, yani doğayı yendikten sonra hiçbir şey elde edemeyip açlıktan ölme tehlikesiyle karşı karşıya kalan köylünün simgesidir. Meryemce için ise, Çukurova'ya inmenin amacı yön değiştirmiş, doğayı yenmiş olmanın sevincine dönüşmüştür.

İkindine doğru köylünün pamuk topladığı tarlaya vardılar. Pıtırak, toz, pamuk kokuyordu ortalık. Yakındaki çeltik tarlasından da bir bataklık kokusu geliyordu. Fışkırmışcasına.

Ali öndeydi. Tarlanın ortasındaki çalı çırpıdan yapılmış çardaklara, çardakların önünde küçücük pamuk öbeklerine doğru ilerledi.

Onların tarlaya girdiklerini, öte uçta pamuk toplayan köylüler görmüşler, işlerinden doğrulmuşlardı.

Ali sırtındaki yükü küt diye yere attı. Vardı, bir çardağın direğine belini verdu oturdu. Tarlayı, bu ot almış, her cılız fidanında bir tek koza bile olmayan tarlayı görünce içindeki sevinç tüm sönüp gitmiş, yüreğinin başına bir ateş düşmüştü. Gözlerini kapadı.

Meryemce de geldi bir pamuk yığınının yanına çöktü. O da tarlanın pamuksuzluğunun farkında olmuştu.

Hasan ötede, sırtındaki çubuklarıyla durmuş kalmıştı. Karşısında da Ummahan.

Elif de geldi kocasının yanına oturdu. Elinde küçücük bir pamuk fidanı, ez ha ez ediyordu.

Köylüler teker teker işlerini bırakıp geliyorlardı.

Onları her gören bir irkiliyor, toparlanamıyor, ağzında bir şeyler geveliyor, bir şeyler söyleyecek oluyor, yutkunuyor, hoş geldiniz bile diyemiyordu. Sonra da açılmış kocaman gözlerle onlara bakakalıyorlardı.

Geldiler toplandılar, geldiler toplandılar, dört yanlarına halka oldular. Kimseden bir çıt çıkmıyordu. Koca kalabalık kurumuş kalmış, donmuş kalmıştı. Ne bir kıpırtı, ne de bir söz...

Buraya yağmur da düşmemiş, bir çiselemiş geçmiş.

Gecikmiş Taşbaşoğlu kalabalığı yardı. Bir irkildi önce. Durakladı. Ürker gibi gözleri yuvalarında korkulu döndü. Sinek kanatlarının sesi duyulur. Sallandı. Gözleri kararır, başı döner gibi oldu. Bir türlü, ileri bir adım atamıyordu. Gözleri yaşla dolmuştu. Boğazına bir el sarılmış sıkıyordu.

Farkında olmadan ayakları gitti, Ali'nin yanında durdu. Sonra oracığa çöküverdi. Eli gitti Ali'nin elini tuttu. Okşadı. Boyuna elindeki eli okşuyor, bir söze varamıyordu.

Yutkundu yutkundu, sonunda:

– Hoş... hooooooos... Hoş geldin kar... daş. İşte... İşte gözlerinle görüyorsun. Hiç canını sıkma. Bizi öyle bir tarlaya soktu ki... Senin halinden iyi değil bizim halimiz de... İşte... İşte, işte görüyorsun. Geçen yılkine can kurban. Hiç üzülme. Ne yapalım. Başa gelen çekilir. Beter tarlalar, beter! Beterin beteri. Ot almış. On fidanında bir tek koza bile yok... İşte... İşte, işte görü... görüyorsun. Hiç hiç, hiç hiç canını... sıkma... Koca çiftliğin dörtte üçünü alıverdik birkaç günde... Pamuk yok. Elimize hiçbir şey geçmedi. Hoş... Hoooos... Hoş hoş geldiniz... İşte, işte... İşte, iştecik...

Sesi titriyordu. Ağlamsı:

– Canını, canını sıkma... Oldu bir kere. İşte, işte, işte... cik.

Daha fazla konuşamadı. Gözlerini Ali'den, Meryemce'den, Elif'ten, çocuklardan bir türlü alamıyordu. Ötekiler de öyleydiler. Ne olmuştu bunlara!

Boyuna Ali'nin elini okşuyor, artık ağzından bir şey çıkmıyordu.

Ortadaki sessizlik de sürdükçe sürüyordu. Kimsede de bu sessizliği bozacak güç yok. Bir sessizlik ki ağır, yoğun, çöktükçe çöküyordu.

Meryemce sağ eliyle sinirli sinirli toprağı döğmeğe başladı.

Yanındaki pembe pembe açmış pamuk çiçeğini görünce aklına periböceği düştü. Yüreği hop etti. Çiçek amma da parlaktı. Böceği arandı. Ak başörtüsündeki düğümdeydi. Başörtüsü beline sokuluydu. Onu oradan çıkardı. Dü-

ğümü çözdü, baktı ki periböceği içinde ya, ölmüş, kurumuş. Kurumuş böceği aldı, usulcana çiçeğin üstüne koydu.

Kendi kendine, "uyu," dedi. "Kadersizim, kimsesizim burada uyu!"

Başını kaldırdı sonra da, gözlerini köylünün üstünde, bu kocaman sessizliğin üstünde uzun uzun gezdirdi. Sağ elini birkaç kere hızlı hızlı toprağa vurdu:

– İndik ya!, dedi. Geldik ya!

(18, s. 424-427)

3

ÖLMEZ OTU

Ölmez Otu, "Dağın Öte Yüzü" üçlemesinin son cildidir. Bir önceki yıl verimsiz tarlada çalıştıkları için kışın büyük sıkıntı çeken *(Yer Demir Gök Bakır)* Yalak köyü halkı, bu yıl Çukurova'da verimli tarlalarda bol pamuk toplayıp "Adil Efendi korkusunu, açlık korkusunu arkaya atar."

["Toros'ların arka yanındaki" Yalak köyü halkı yine aynı yolları (Ortadirek'te anlatılan yolları) aşarak Çukurova'ya iner. Uzunca Ali, bu yollara artık dayanamayacak olan anası Meryemce'yi köyde bırakır.

Roman, Muhtar Sefer, Memidik, Taşbaşoğlu ve Uzunca Ali'nin servüvenleri üzerine kurulmuştur.

Memidik, kendisini dövdürüp yatağa düşüren muhtarı öldürür, hapse düşer. Taşbaşoğlu ırmakta boğulur. Uzunca Ali, köye döndüğünde, anası Meryemce'yi ölmüş bulur.]

Aşağıdaki parçada, ıssız köyde tek başına kalan, insan sesine özlem duyan Meryemce'nin can yoldaşı saydığı horozla ilişkisi anlatılmaktadır.

Akşam oldu, gün kavuştu, Meryemce seleden kuru yufkaları aldı, suladı, sofraya serdi. Yufka yarılamıştı. Meryemce, "köy dönünceye kadar yufkalar bana yeter" diye düşündü. Ocaktaki bulgur pilavı kaynıyordu. Meryemce bir baş soğanı yumruğuyla kırdı. Soğanı yumrukla kırmak gerek. Kesince acısından yenmez, soğanı yumrukla ezmek acısını alır.

Meryemce öğleyin yemek yememiş, sadece ormanda yalabuk emmişti. Hem yabaluk emiyor, güç kazanıyor, hem de ormanda eğleniyordu. Gene de bir epeyi acıkmıştı.

Yağ kalmamıştı. Yağsız pilavı kaşıkladı.

Yatağını tam eşikliğin ağzına serer, kapı yarı açık, yarı kapalı orada öylece uyurdu. Bugün korkuyordu. Damın üstüne çıktı. Alaca gölgeler dökülmüştü bozkıra. Yarı aydınlık, yarı bir hoş karanlık. Ormanın ağaçlarının dibi yoğun bir karanlıkta, başı silme bir pırıltılı aydınlıkta. Gece sessiz, ağır ağır basıyor. Gölgeler dağlardan düz bozkıra doğru yürüyor. Issızlık. Gün kavuşurken, Meryemce şu dünyanın ortasında yapayalnızdı. İşte evler, işte ağaçlar, orman, su... İşte çağıltı, işte kuşlar, işte bin bir çiçeğiyle zengin toprak, karıncalar, yılanlar, cümle yaratıklar... Dünya kıvıl kıvıl, dünya sonsuz bir devinmede, dopdolu. Dünya bin bir ayak. Her şey var. Renk, ışık, gece, sesler, yıldızlar, her şey var. Dünya sonsuz bir çeşitlilikte, sonsuz bir kaynaşmada. Gel gör ki dünya şimdi bomboş. Hiçbir ses, ışık, renk, devinme, hiçbir çiçek, hiçbir canlı yok gibi ıssızlıkta.

Köyde, her evde bir sürü kırlangıç yuvası... Kırlangıçlar sürüyle gelip evlere giriyorlar. Kırlangıçlar dost. İnsana yakın bir yerleri var. İnce, sivri kanatlarıyla havayı biçiyorlar. Otlarda, böcekler, arılar, kokular... Hiç, hiçbir şey yok.

Meryemce ıssızlığın yamanlığını tâ yüreğinin başında duydu. Dünyanın bomboşluğunu. Her şeyi var, ağzına kadar dopdolu, kıvıl kıvıl dünya, bomboş, ıpıssız, ölü gibi. İnsanlığı tâ yüreğinin başında duydu. İnsansızlık tâ yüreğine işledi, bir kara hançer gibi. Demek dünyayı dolduran insanmış. Her şey, her şey, bütün dünya insanmış. İnsan yoksa dünya yokmuş.

Yönünü batıya, batan güne dönmüş, damın üstündeki Meryemce, sıcacık insan sesiyle bağırdı:

– Kokusuna kurban olduğum insanoğlu, kokusuna kurban olduğum insanoğlu, kokusuna kurban olduğum insanoğlu.

Ve Meryemce'nin sesi bir dev sesi gibi dünyayı doldurdu, uzun bir süre ormanda, bozkırda, koyaklarda, derelerde yankılandı durdu:

"Kokusuna kurban olduğum insanoğlu."

Şimdi kelce bir çocuk olsaydı Meryemce'nin yanında, ıssızlık, boşluk kesiliverirdi. Dünya dolar, dopdolu olurdu. Bir kelcecik, sümüklü bir oğlan...

"Cenneti tümden verseler, insansız vizzo istemem. Cehenneme atsınlar, insan varsa can kurban. İnsansız dünya batsın."

Zulmeder, kötülük eder, insanı aşağılar, hak yer, insanı öldürür, yalan söyler, tüm kötülükler ona mahsustur. Dünyaya gelmiş hiçbir yaratık insan kadar biribirine, ve de dünyadaki öteki yaratıklara kötülük düşünmez ve de iyilik. "Dünya yoktu, hiçbir şey yoktu, hava, su yoktu, boşluk bile yoktu, der Kel Âşık... Hiçbir şey yoktu, el kadar bir ışık parçası vardı bütün evrende. Bütün evreni şavkıyla dolduran. El kadar ışık o kadar keskin bir ışıktı ki hiçbir göz ona bakamazdı, bakacak göz de yoktu ki, kör olurdu. İşte bu ışık insandı. İş-

te bu ışık insanlıktı. Her insanın içinde bu ışık yanar. İnsanoğlu bu bir tutam ışıktan halkolunmadır. Allah önce Âdem'i çamurdan insan suretinde yaptı, sonra içine bu ışığı soktu."

"Kokusuna kurban olduğum."

Meryemce korkmağa başladı. Orman, periler koyağı, kayalar, ıssız bozkır, hepsi ayağa kalkmış yürüyordu. Dev gölgeler. Dünya uğulduyordu. Meryemce damın üstünde ayakta kalakalmış, bu uğuldayan ıpıssız dünyayı seyreyliyordu. Uğuldayan, yürüyen, akan, uçan dünyayı. Bomboş dünyayı.

Kurtlar, çakallar, sesini bilmediği başka hayvanlar bağrışıyorlar, sesleri birbirine karışıyordu. Yılan sesleri, baykuş sesleri... Bir an dünya türlü türlü sesle doluyor, sonra birden bıçakla kesilmişçesine sesler kirp diye kesiliyordu. Meryemce büyük korkusunun içinde yapayalnızdı. Bu yalnızlık ona türlü, tuhaf, kendine bile söylemediği bir şeyler duyuruyor ama, dile getiremiyordu.

Çelişik duygular içinde çırpındı durdu bir süre.

"Bu gece, bu gece uyumaz Meryemce. Meryemce inip varmalı, yatağını damın üstüne çıkarmalı. Öyle değil mi? Öyle ama Meryemce bacı, sen şimdi aşağıya inebilir misin?"

Ödü kopuyordu. Aşağıda sanki ağzını açmış yüz bin ejderha onu bekliyordu. "Meryemce de bu gece damın üstünde yataksız uyur. Meryemce bir gece uyumasa da olur."

Kendisine "Meryemce" derken sanki yanında başka birisi varmış gibi geliyordu. Onun için her sözün başı bir Meryemce.

Bir iki kere aşağıya inmeği denedi, sonra bir köz harmanına basmış gibi ayağını geri çekti. Dama dayalı merdiven aklına gelince sıçradı, hemen merdiveni yukarı aldı.

"Meryemce, sen ne eşeksin sen Meryemce," dedi. "Meryemce, Meryemce sen akılsızın birisin. Kurt kuş, peri cin o merdivenden yukarı çıkmaz mı Meryemce?"

Korkusundan büzüldü. Oturdu damın köşesine. Korktukça büzüldü, büzüldükçe korktu, bir topacık oldu. Gökyüzü bu gece duruydu. Yıldızla döşeliydi. Durmadan sağa sola yıldızlar akıyordu. Her yıldız akışında Meryemce bir kere yerinden hopluyor, sonra yürek çarpıntıları içinde geri yerine düşüyordu. Gökyüzüne bakmadı bir süre. Fakat dayanamıyordu. Her yıldız bir insandı. Her kayan yıldız da bir insan ölümüydü. Gökyüzüne bakamıyordu ama kayan yıldızların hepsini de görüyor, kayan yıldızla bir ayağa kalkıyor, yıldız düşünce geri oturuyordu.

Sabaha karşı azıcık uyukladı, sonra horozun sesiyle geri uyandı. Karşıki köyün horozu ona karşılık veriyordu. Gün iyice doğuncaya kadar damdan aşağı inemedi, sonra indi; acıkmıştı, tam bir yufkanın içine çökelek sardı, yiye-

rekten ormana yollandı. Canı bir et istiyordu ki... Horozun köz üstünde tüten yağlı, kızarmış butları gözlerinin önüne geldi.

Pınarın dibine gün vurmuştu. Eğildi, çökeleğin üstüne güneşli soğuk pınardan su içti. Su yaban nanesi koktu. Dün ince uzun bir çam görmüştü. İnce uzun çamların yalabuğu güzel olur. Yumşak, kokulu. Meryemce yalabuk çıkarmayı, hem de kolaylıkla, artık iyi biliyordu. Bir kol boyunda, ucu yassı bir ağaç yontmuştu. Ağacın kabuğunu bir alttan, bir de üstten iki karış uzunluğunda, bir karış eninde kesiyor, sonra da kesilmiş yere elindeki ağacı dayıyor, arkasından taşla vura vura kabuğu gövdeden bir güzelce ayırıyordu. Ayırıyor, keskin Maraş çakısıyla kabuğun içindeki ince zarı alıyor, küçük küçük kesiyor, ağzına atıp çiğniyordu. Üstüne soğuk bir pınar suyu içince tadına doyum olmuyordu yalabuğun, tadına doyum olmuyor; tadı, kokusu uzun bir süre ağzında kalıyordu.

Öğleye kadar yalabuk soydu, yedi. Damarlarında taze orman aktı, kokusuyla, tadıyla. Meryemce yalabuktan sonra su içince hep on beş yaşındaki gibi olur, sevinçten dolup taşar, kuş gibi hafiflerdi. Ağzından kokular çıkıyordu, orman kokuları... Bütün ormanın tadı, kokusu yalabukta birikmişti.

Meryemce bir kucak mavi çiçekli yarpuz, bir de yaban nanesi topladı. Yalabuk soyarken Çingene'ler aklına gelmişti. Çingene'ler ve olmaz olası mendebur, Allahın yeryüzüne saldığı en kötü kul Koca Halil. Çingene'ler ve Koca Halil bir tavuğu, horozu nasıl yakalardı, bir sağlam ipe mısır dizerek...

Meryemce eve geldi, kucağında yarpuzla, naneyle. Bir sağlam kınnap buldu, mısırları dizdi. Horoz, karşıdaki Kör Ali'nin gübreliğinde, gübrenin tepesinde, bir ayağını karnına çekmiş, dimdik duruyordu. "Bu dünyanın sultanı benim, der gibi. Sultanı benim, Meryem'ce de tebam..."

Meryemce onun bu haline öfkelendi:

– Yürü gidinin alçağı, dedi. Şimdi görürsün gününü. Sana sultanlığı da, padişahlığı da şimdi gösteririm. Seni alçak seni. Meryemce senin canına sıçacak, anladın mı lapacı?

"Geh geh" diye horozu çağırdı ve elindeki ipe dizili mısırları yere attı. Horoz koşarak geldi, hemen yemin üstüne atıldı, ilk mısırı yuttu. Meryemce aldırmadı. O durmadan mısırları yutuyordu. Bu arada yay gibi gerilmiş Meryemce ter içinde kaldı. Birden ipe asıldı, asılmasıyla horoz çırpındı, kıyameti kopardı ama boşanamadı. Tüy, kanat, toz birbirine karıştı, Meryemce hemen horozun üstüne atıldı, yakaladı. Horoz teslim olmuyor, Meryemce'nin kucağında bile çırpınıyordu. Güçlü bir horozdu. Meryemce'nin kolları bir süre sonra yoruldu, horoz yorulmadı. Sonunda Meryemce horozu yuttuğu ipin öteki ucuyla ayaklarından bağladı, yere attı.

– Meryemce senin ayaklarını bağladı ki demirden muhkem. Haydi çırpın

çırpınabildiğin kadar. Meryemce seni kesecek. Bir köz yakacak bugün, vay, vay, vay anam vayl Meryemce seni közde kızartacak.

Havayı kokladı, kızarmış horozun kokusu burnuna geldi.

– Şimdiden kızarmış kokunu duyuyorum horozcuk. Sen Meryemce'ye bir hafta yetersin. Meryemce seni kokutmaz, kurutur. Bak, horozcuk, seni bitirdikten sonra, her sabah konuştuğun öteki köydeki arkadaşın var ya, onu da... Şimdi Meryemce Kör Ali'nin kurumuş odunlarını yakacak... Kurumuş kor gibi olmuş.

Odunları kucak kucak yığdı, ateşi bastı. Odunlar bir anda yalımlandı. Meryemce eski ocağa odunları yığdıkça yığıyordu. Az bir sürede odunlar yandı, eski ocağın içi ışıl ışıl, kocaman bir köz yığınıyla doldu. Tepeleme bir köz yığını. İçerden kösre taşını aldı, cebinden çakısını çıkardı, çakısını kösrelemeğe başladı, çakı kılı keser oldu. Horozu dibek taşının yanındaki taşlığa yatırdı. Horoz ona şaşkın, yalvaran gözlerle baktı. Meryemce horozun bağlı ayaklarına sağ ayağını bastı, kanatlarına da sol ayağını. Başını da sol avucuna aldı, çekti. Horozun boynu uzadı, Meryemce çakının ağzıyla tüyleri sıvazladı, çakıyı boyuna çalacakken eli duruverdi. Yüreğine bir acı geldi oturdu, içi acıdı, horozun başını bıraktı, hemen ayaklarını çözdü, boğazındaki ipi çekti çıkardı, horozu bıraktı. Horoz birkaç kere çırpındı, kaçtı öteki ağıla çıktı, uzun uzun öttü.

Meryemce bir ocaktaki tepeleme köze baktı, bir ağılın üstündeki horoza:

– Horozcuk, horozcuk, dedi, Meryemce'nin şu dârı dünyadaki tek yoldaşı, acından ölse de Meryemce, seni kesip yiyemeyecek. Allah güzel sesini eksik etmesin Meryemce'nin kulaklarından. Horozcuk, horozcuk, güzel sesli, güzel tüylü horozcuk... Meryemce'nin can bir yoldaşı...

(*Ölmez Otu*, 3. bas., 1972, s. 317-323)

FAKİR BAYKURT

(1929-)

HAYATI: Fakir Baykurt, Burdur'un Yeşilova ilçesine bağlı Akçaköy'de doğdu. Asıl adı "Tahir Baykurt"tur. Postacının "Tahir" sözcüğünü "Fakir" diye okuma yanlışlığını benimseyerek, adını değiştirdi (1947). Az topraklı, altı çocuklu bir çiftçi ailesinin ikinci çocuğudur. İlkokul üçüncü sınıfında iken babası ölünce, Nazilli'nin Ortakçı köyünde oturan dayısının yanında, dağdan kaçak kereste indirme, kanal yapımı mühendislerine dağdan içme suyu taşıma işlerinde çalıştı; köyüne dönünce yeniden ilkokula girdi; bir yandan da köyün sığırlarını güderek ilkokulu bitirdi (1944); parasız yatılı bir okul olan Gönen Köy Enstitüsü'nde (Isparta) okudu (1944-1948); Enstitü'yü bitirdikten sonra, Yeşilova'nın Kavacık ve Dere köylerinde beş yıl köy öğretmenliği yaptı (1948-1953); Ankara'daki Gazi Eğitim Enstitüsü'nde okudu (1953-1955); Sivas, Hafik (Sivas), Şavşat (Artivin)'ta ortaokul Türkçe öğretmenliği yaptı; *Yılanların Öcü* romanı dolayısıyla, öğretmenlikten alınıp Teknik Öğretim Müsteşarlığı yapı işleri bölümünde büro memurluğuna getirildi (1959); az sonra da, *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan yazıları dolayısıyla, bakanlık emrine alındı (1959). 27 Mayıs 1960 ayaklanmasından sonra, Ankara ilçelerinde ilköğretim müfettişliği yaptı; bakanlığın açtığı sınavı kazanarak, "Göze-kulağa hitap eden ders araçları geliştirme ve yetişkinler için yazma programları" konusundaki yenilikleri görmek üzere Amerika'ya gönderildi, Indiana üniversitesinde bir yıl kaldı (1962); dönüşünde, TÖDME (Türkiye Öğretmen Dernekleri Millî Federasyonu) ve TÖS (Türkiye Öğretmenler Sendikası) genel başkanlıklarında bulundu (1965-1971). TÖS başkanı olduktan sonra birkaç kez bakanlık emrine alındı ise de, her seferinde Danıştay

kararıyla görevine döndü; bu dönemde, kısa bir süre, bakanlık merkez örgütünde Millî Folklor Enstitüsü uzmanlığına atandı; sonunda, ortaokul Türkçe öğretmenliği ile Fevzipaşa'ya (Gaziantep) gönderilip Ankara'dan uzaklaştırıldı; orada iki yıl kaldı. Daha sora, Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde halkla ilişkiler ve yayın müdürlüğü görevinde çalıştı. Memurların sendika kurma haklarıyasa ile önlenip TÖS'ün kapanmasından (1971) bir süre sonra emekli oldu. 12 Mart 1971 rejimi döneminde, siyasal eğilimleri ve TÖS'teki çalışmaları dolayısıyla, Türk Ceza Kanunu'nun 141/1 ve 159. maddelerine göre çeşitli davalar açıldı, tutuklandı, 9 ay kadar hapiste yattı.

Türkiye'de çalışma olanağı kalmayınca, Federal Almanya'ya gitti (1979), Duisburg'da "Yabancı çocuk ve gençlerin teşviki ve bölgesel çalışma kurumu"nda eğitim uzmanı olarak çalışmağa başladı.

Fakir Baykurt, *Yılanların Öcü* adlı romanıyla, Yunus Nadi roman yarışması birincilik mükâfatı'nı (1958); "Üç Hikâye" *(Sınırdaki Ölü, Teller Değişti, Yılan Elinde)* ile TRT hikâye başarı ödülünü (1970); aynı yıl, *Tırpan* adlı romanıyla TRT roman başarı ödülünü (1970); ertesi yıl, yine *Tırpan* ile Türk Dil Kurumu roman ödülünü (1971); *Can Parası* adlı hikâye kitabıyla Sait Faik hikâye armağanını (1974); *Kara Ahmet Destanı* adlı romanıyla Orhan Kemal roman armağanını (1978); *Barış Çöreği* adlı hikâye kitabıyla Berlin Senato ödülünü (1984); *Gece Vardiyası* adlı hikâye kitabıyla da Federal Almanya Sanayi Birliği (BDI) edebiyat ödülünü (1985) kazandı.

ESERLERİ:

Hikâye:

1 - *Çilli* (1955)
2 - *Efendilik Savaşı*(1961)
3 - *Karın Ağrısı* (1961)
4 - *Cüce Muhammet* (1964)
5 - *Anadolu Garajı* (1970)
6 - *On Binlerce Kağnı* (1971)
7 - *Can Parası* (1973)
8 - *İçerdeki Oğul* (1974)
9 - *Sınırdaki Ölü* (1975)
10 - *Kalekale* (1978)
11 - *Barış Çöreği* (1982)
12 - *Gece Vardiyası* (1985)
13 - *Duisburg Treni* (1986)

Roman:

14 - *Yılanların Öcü* (1958)
15 - *Irazca'nın Dirliği* (1961)
16 - *Onuncu Köy* (1961)
17 - *Amerikan Sargısı* (1967)
18 - *Kaplumbağalar* (1967)
19 - *Tırpan* (1970)
20 - *Köygöçüren* (1973)
21 - *Keklik* (1975)
22 - *Kara Ahmet Destanı* (1977)
23 - *Yayla* (1977)
24 - *Yüksek Fırınlar* (1983)
25 - *Koca Ren* (1986)

Fakir Baykurt, yazı hayatına şiir yazarak başladı; bunlar, çeşitli dergilerde *(Türk'e Doğru, Köy Enstitüleri Dergisi, Edebiyat Dünyası, Kaynak, Fikirler, Yücel, Varlık)* yayınlandı (1945-1948).

Köy Enstitüsü çıkışlı Mahmut Makal'ın *Bizim Köy* (1950) adlı gözlem notlarının büyük ilgi görmesi üzerine, Köy Enstitülü çoğu yazarlar gibi, Fakir Baykurt da, ilk zamanlarda, şiirin yanı sıra, bazı köy notları yayınlamış; daha sonra, bu gözlemleri hikâye ve roman biçiminde vermeğe başlamıştır. Böylece, "köy gerçeklerini dile getiren, köylülerin sorunlarını anlatan köy edebiyatının önde gelen temsilcilerinden biri" *(Büyük Larousse)* olmuştur. Daha önce, şehirli gözüyle köye bakan yazarların (Nabi-zâde Nâzım, Ebubekir Hâzım, Refik Halit, Yakup Kadri vb.) köyün dış görünüşünü vermekle yetinen tutumlarına karşılık, köyden yetişen Fakir Başkurt, öteki köylü yazarlar (Yaşar Kemal, Talip Apaydın vb.) ile birlikte, köyün ve köylünün sorunlarını derinlemesine sergilemeği başarmıştır. Aslında, "köy romanı", "şehir romanı" diye bir ayırma yapmayı doğru ve gerekli görmeyen yazar, bu konuda şöyle der:

> *Her yazar, yaşadıklarını, bildiklerini, bunlar üzerine tasarladıklarını yazmak ister. Ben köyde yaşarım, köyü bilirim. Bunun için, konusu köy insanları olan romanlar yazıyorum. Şehiri bilen yazarlar da şehiri yazıyorlar. Doğru olan da budur.* (Mustafa Baydar, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, 1960, s. 42)

İlk zamanlarda:

> *Çalışan 40 bin Türk köyünün acısını, çilesini, sesimizin yettiği kadar duyurmağa çalışalım. Bu, bizim için hem haktır, hem görevdir.* (Baydar, *age.*, s. 43)

demekle yetinen yazar, daha sonraki dönemde, sadece gerçekçi olmayı yeterli görmemiş; gerçekçi ve faydacı olma gereksemesi duyarak, köy ve köylü

sorunlarını toplumcu gerçekçi bir görüşle ele almağa başlamış; sanata, "devrim için çaba harcamak görevi" yüklemiş, kimi kitaplarının önsözlerinde ve kimi konuşmalarında bunu özellikle vurgulamıştır:

> *Sanatta çabam, köylü yaşayışını, halkçı ve devrimci açıdan yazmayı sürdürmektir. Türkiye toplumunun en ağır hizmetlerini ve üretim işini yapan bu insanların bilincindeki ve bilincaltındaki istekleri, tepkileri ve ülkemizdeki bellibaşlı çelişkileri, sanatın gereklerini de gözönünde tutarak, yazmanın bir görev olduğunu her geçen gün biraz daha anlıyorum. Edebiyat, tıpkı eğitim gibi, insanlarımızı hayata karşı, devrimci tavır ve davranışlı yapmada önemli bilinçlendirme aracıdır.* (*Tırpan*, 1970, s.7)

> *Romanlar, hikâyeler okuyucusunu hayata karşı devrimci tavırlı yapmalı ve devrimci davranışa itmeli. (...) Sanatın devrim için bir yarar ortaya koyabilmesi için, sanatçının halkla düşünüp kalkması, çalışan halkın arasına karışması, dilini onun diliyle, düşüncesini onun düşüncesiyle emiştirmesi beklenir. (...) Toplumun sancılarını açıklamak ve deyimlemek, kitleleri uyandırmak, bilinçlendirmek ve umutlandırmak, yüreklendirmek görevini yapmasını bekliyoruz sanatçıdan.* (*Anadolu Garajı*, 1970, s. 19-21)

> *İster bireyci, ister toplumcu, bütün sanatçıların bugün devrimci görevleri vardır... Yeryüzünde yeni bir düzenin kurulmasına katkıda bulunmak zorundadır.* (*Edebiyatçılarımız Konuşuyor*, 1976, s. 234)

Mutlu azınlık için yapılan sanatın karşısındadır:

> *Ancak işçiden ve köylüden yana olanlar devrimci olabilir. (...) Hiçbir çaba bugün mutlu azınlık için olamaz, sanat nasıl olsun?* (*Anadolu Garajı*, s. 18, 22)

Kimi romanlarında alegorili anlatıma başvurmuş, düşünceyi simgelerle (yılanlar, kaplumbağalar) somutlaştırma yolunu denemiştir.

Gerek alegorili, gerek öteki eserlerinin "açık ve anlaşılır" olmasına önem vermiştir:

> *Kapalı ve anlaşılmaz bir anlatıma heveslenmiyorum. Açık ve anlaşılır olmayı baş ilke sayıyorum. Çünkü, sanatın amacı in-*

sanı etkilemektir. Anlaşılmayan, etkileyemez. (*Gözlem*, 1965, sayı 1)

"Yaşadıklarını, bildiklerini, bunlar üzerine tasarladıklarını yazmak" görüşüyle hikâye ve roman türleri üzerinde çalışmağa başlayan yazar, Türkiye'de, yakından tanıdığı köy gerçekleri üzerinde durmuş; Almanya'da da, Türk işçileriyle ilgili gözlemlerinden yararlanarak hikâye ve romanlar yazmağa girişmiştir.

İlk romanında kullandığı temayı, sonradan "Irazca Üçlemesi"genel başlığı altında bir üçleme *(Yılanların Öcü, Irazca'nın Dirliği, Kara Ahmet Destanı)* haline getirmiş; Almanya'da da, Türk işçilerine yönelik "Duisburg Üçlemesi"nin ilk iki kitabını yazmıştır. *(Yüksek Fırınlar, Koca Ren).*

Köy insanlarının yaşayışını, "40 bin Türk köyünün acısını, çilesini" dile getirmeği kendisi için görev bilen yazar; Türk romanına, "Irazca Ana" *(Yılanların Öcü)*, "Temeloş" *(Amerikan Sargısı)*, "Kır Abbas" *(Kaplumbağalar)* gibi unutulmaz karakterler kazandırmıştır.

"Sanatçının halkla düşüp kalkması; dilini onun diliyle, düşüncesini onun düşüncesiyle emiştirmesi beklenir" diyen yazar, kişilerin konuşmalarında, sırası düştükçe, yerel sözcükleri ve yerel söyleyiş biçimlerini kullanmıştır:

> *Bıldırtı* (alçak sesle konuşma), *çöydürmek* (işemek), *danlı danlı* (kinayeli), *engücü* (muhakkak), *irkmek* (biriktirmek) vb.
> – *Ben kalınkafalıdırım* (ben kalınkafalıyım), *beniminen, alayınan, davulunan* (benimle, alayla, davulla), *dişeyli* (dişi ehli, dişi cinsi), *nassın* (nasılsın), *ne istiyon* (ne istiyorsun), *selbessin* (serbestsin), *cuvap* (cevap), *yavu* (yahu), *yoğsam* (yoksa) vb. *(Yılanların Öcü).*

Cümle kuruluşlarında da, halkın yerel söyleyiş biçimini yansıtmıştır:

> – *Gün doğası oldu mu?*
> – *Gördün ya... Hemi de gördün ya, ne çok kaplumbağa varmış Tozak kırında...*
> – *Bir iş yapacaklar emme... ne iş yapacaklar acabola?*
>
> *(Kaplumbağalar)*

Yazar, kendi ağzından yazdığı yerlerde de, zaman zaman, yerel söyleyişe yönelmiştir:

> *Tepedeki güneş, yolunu inişe vurmuştu.*
> *Dağların başı dumana kesiyordu.*
>
> *(Kaplumbağalar)*

Dil devriminin başlamasından (1932) sonra türetilen yeni sözcükleri, köylü ağzıyla birleştirip bağdaştırmakta, o sözcükleri köylüye dahi rahatlıkla kullandırmakta üstün başarı göstermiştir:

> *Amaç, anlam, başkan, bilim, dilekçe, gömüt, gömütlük, görev, ilgi, irdelemek, işlem, kesin, kesinleşmek, komut vermek, neden, olanaksız, onaylamak, önem, öneri, önermek, özel, varsıl, yaşam, yarar, yararlı, yetki, yoksun, yöntem, zorunlu* vb. *(Kaplumbağalar)*

Çok seyrek de olsa, kişilerin konuşma ve düşünceleriyle kültür düzeyleri arasmda bağdaşmazlık göze çarpmaktadır. Köylü Kara Bayram, şöyle der içinden:

> *"Zavallı ömrümüz, zavallı..." diye geçirdi içinden. "Biz de yaşıyor muyuz bu dünyada acaba?..."* (*Yılanların Öcü*, 2. bas., 1962, s. 129)

Kır Abbas da şöyle der:

> *Var ol, daim ol.* (*Kaplumbağalar*, s. 110)

1

YILANLARIN ÖCÜ

Yılanların Öcü, Fakir Baykurt'un ilk romanı ve "Irazca Üçlemesi" genel başlığı altında toplanan üçlemenin *(Yılanların Öcü, Irazca'nın Dirliği, Kara Ahmet Destanı)* ilk cildidir. Burada, yöneticinin (muhtarın) haksızlığına karşı direnen yoksul köy insanının savaşımı anlatılmıştır.

Eser, *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika edilmiştir. Roman kişilerinden birinin anlattığı bir fıkra nedeniyle, yazar ve gazete aleyhinde, "müstehcen" yayın suçlamasıyla kovuşturma açılmış ise de, dava, takipsizlik kararı ile sona ermiştir (1958). Ne var ki, iş bununla da kalmamış; eser *Cumhuriyet* gazetesinin açtığı Yunus Nadi roman yarışması birincilik mükâfatı'nı kazanınca (1958), yazar, öğretmenlik yapması sakıncalı bulunarak, Millî Eğitim Bakanlığınca, kâtiplik kadrosuyla, merkezde bir büro memurluğuna atanmış (1959); romanın oyun haline getirilmiş biçiminin Devlet Tiyatrosu'nda oynanması engellenmiş (1962); filmi sansür kurulunca engellenmek istenince, dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in kişisel buyruğuyla sinemalarda

gösterilmesi sağlanmış ise de; Ankara'da, Ulus sinemasındaki gala gecesinde, film ve yazar, el altından kışkırtılan gericiler tarafından gazoz şişeleri atılarak saldırıya uğramıştır (1962). Piyeste ve filmde, söz konusu "müstehcen" fıkra bulunmadığına göre, eser ve yazar aleyhinde yapılan eylemlerin başka nedenlere (toplumsal ve siyasal nedenlere) dayandığı anlaşılıyor; bu demektir ki, yöneticilerin ve varlıklı kişilerin yoksul köylüyü ezmesinin eleştirilmesi istenmiyor.

[Burdur'un seksen evlik Karataş köyünün sahibi Necip Ağa, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (1945) nun sağladığı kolaylıktan yararlanarak, çiftliğini dört yüz bin liraya köylüye satmış, parasını bankadan peşin almış, köylü de bankaya borçlanmıştır. Köylülerin bir bölüğü güçlerinin yettiği kadar toprak alabilmişler, bir bölüğü ise hiç alamamış, yine topraksız kalmıştır. Böylece, eskiden Necip Ağa'ya yarıcı olarak çalışan köylülerin büyük ve orta toprak sahibi olanlarıyla küçük topraklı ve hiç topraksız olanları arasında bu kez toplumsal bir tabakalaşma ve çatışma başlamıştır. Kara Bayram, 3000 liraya 45 dönüm toprak almışsa da, bunun ancak 3 evleği sulanabilmektedir (bir dönüm bile değil), geri yanı kıraç arazidir. Borcunu, türlü sıkıntılara katlanarak, yedi yılda ödemiştir; ortakçılıktan kurtulduğu için yine de memnundur. Dul anası Irazca, karısı Haçça ve üç çocuğuyla çalışıp çabalamaktadır. Kara Bayram'ın babası vaktiyle Güroluk çamlığında büyük bir yılan öldürmüştür. Kara Bayram, o yüzden tekmil Güroluk yılanlarının kendi ailesine düşman olduğuna inanmaktadır. Bayramgillerle yılanlar arasında karşılıklı bir savaş vardır. Nitekim, Kara Bayram'ın oğlu da o günlerde kırda küçük bir yılan öldürür. Kara Bayram, günün birinde yılanların öç alacağı kanısı içindedir. Bu sırada, zengin köy muhtarı, köy kurulunun ikinci üyesi Haceli'ye, köy meydanından bir evlek yer satar. Kara Bayram'ın evinin önüne raslayan bu yere Haceli temel kazmaya başlar. Kara Bayram'la Irazca, evlerinin havasını bozacağı ve manzarasını kapatacağı için, buna karşı koyarlar; kazılan yeri doldurur, kerpiçleri kırarlar. Bunun üzerine, muhtar, Kara Bayram'ı tuzağa düşürüp dövdürür; Haceli de Bayram'ın gebe karısını döver. Kadın, çocuğunu düşürür, kan kaybetmeye başlar. Bu sırada köye kaymakam gelecektir; muhtar, Kara Bayram'ın kuzusunu çaldırtıp ziyafet için kestirir. Irazca Ana, yolda kaymakamın önüne çıkıp durumu bildirir. Kaymakam ev yaptırma işini durdurur. Muhtar, dâva açmaması için Kara Bayram'la anlaşma yolu arar; Kara Bayram razı olmaz, toplumsal yılanlardan öç almaya kararlıdır; kafası kızan muhtar, "hangi taş kaviyse kafasını ona çalabileceğini" söyler; böylece, toplumsal yılanlar da öç almaya hazırlanır. Aynı gece, bir yılan, Kara Bayram'ın teyzesini sokar.

Kara Bayram ailesinin bundan sonraki serüveni ve yenilgisi, "Irazca'nın Dirliği" ve "Kara Ahmet Destanı" adlı romanlarda anlatılmıştır.]

1 – Aşağıdaki parçada, Kara Bayram'ın evinin önüne yapıla-

cak evin yapımını önlememesi için, muhtarın Kara Bayram'a sözle baskı yapması anlatılmaktadır.

– Eee Bayram, dedi muhtar. Yahu, biz seni akıllı makıllı bir şey bilirdik be. Şöyle eyi bir komşu bilirdik biz seni: Uysal, sessiz, temiz, kendi halinde...

– Siz gine öyle bilin, dedi Bayram. Ben gine öyledirim.

– Biz bu dünyaya kazık kakıcı değiliz. Bizden sonra, muhtar olmasan da, gurul üyesi filân yaparız seni, diyorduk.

– "Olanlara mübarek olsun" diyecekti, demedi. "Daha akıllı komşular var, dedi. Bir ben kötü çıkmamla koca köy üyesiz mi kalır?"

– Bakl, dedi muhtar. Öyle gaharli gaharli konuşuyorsun ki... Ne de olsa senin yaşın ufak daha. Ve de aklının ermediği pek çok mesele vardır. Böyüklerin ne derse sen onları dinle. Ve dahi cuvap verme bakalım...

Bayram:

– Dinliyorum, deyip sustu.

– Eyi dinlel Şimdi bu Haceli'nin temel kazmasına gönlün olmuyormuş öyle mi?

–

– Haceli temel kazarken, anamı gönderip kazmasının önüne yatırtıyormuşsun. Böyle şeylerin bu köyde görülmesini istemem Bayram. Kan mı çıkarmak istiyorsun Karataş'ta?

Bayram:

– Benim kanlan filân bir işim yok, dedi. Anamı da gönderip kazmanın önüne yatırtmıyorum. Kendi gidip yatıyor. Haceli'nin temel işine şimdilik ben karışmıyorum.

– Sen dururken dişeyli halinde ananın çıkması doğru mu ortaya? Neye mâni olmuyorsun? Neye "Dur" demiyorsun?

– Nasıl, "Dur" diyeyim? Altmış yaşındaki kocakarının ayağına duşak mı vurayım?

– Onu yarın odaya çağırız. Bu kadar erkeğin içinde sorguya çekeriz. Sen bundan hicap duymaz mısın?

– Neye hicap duyacağım? Bir eksik işi mi var anamın?

– Ulan bu eksik iştir? Kadın kısmı ne karışır erkek işine? Bak, sonra karakollara yollarım sizin ikinizi de! Candarmaların kulağına fıslar dayak attırım. Nezarete kapattırım...

– Evinin önüne ev yapılmasını istemeyen bir kadına dayak atarlarsa attır. Senin şanına düşerse, hay hay, yolla bizi karakollara...

– "Evimin önü" diyorsun ulan, nasıl evin önüymüş? Onun orası köyün orta malı bel Gurul kararıyla sattık köyün orta malını...

– Köy içinde yirmi kişinin evi var.

– Var...

– Yirmi evin önünden sade benim evin önünü mü satmağa karar veriyor gurul?

– Kara Bayraaaam, Kara Bayram! Oğlum Kara Bayram! Bak sen çok ireli gidiyorsun aslanım Kara Bayram! Ulan, Haceli'nin yapacağı evin senin eve ne zararı var ulan?

– Kapatır...

– Kapatırmış... Nesini kapatacak senin evin?

– Manzarasını kapatır.

Muhtar güldü:

– Şunun düşündüğü şeye bak! Bir de akıllıyım deye gezersin köy içinde he mi? Aklını köpekler yesin naha! Ulan senin neyine manzara be? Sen bir çarıklı köylüsün. Köylü herif götüne mi sokacak manzarayı ulan? O senin dediğin şeherliye mahsus. Hani bir adam ev yaparken tutturur: "İlle denizi görsün." Görür denizi. Başka biri gelip bunun evinin önüne ev yaptıracak olursa sesinin çıktığı kadar bağırır: "Manzaramı kapatma! Manzaramı kapatma!" O hesap oluyor seninki de. Bizim köyümüz bir kuru köydür. Ne manzarası vardır, ne bir şeyi. Kapansa ne olur, kapanmasa ne olur? Ayıptır bunlardan ötürü kavga niza çıkarmak. Bırakın gürültüyü yavu, barışık yaşayın. Hırıldaşıp durmaktan ne çıkar? Bakın hökümetimiz heykel bile diktiriyor bu işler için. Heç utanmıyor musunuz ulan?

– Bunda utanacak bir şey yok, dedi Kara Bayram. Bir adam gelsin, senin evin önüne koca bir haney oturtsun. Üstüne kendi oturup keyfine baksın, altına öküz, eşşek taksın, gübresini de senin evin önüne atsın! Ona ayıp olmasın da bize ayıp olsun, öyle mi muhtar? Hey gidi hey!.. Verandır has bahçanın gülleri veran!..

– Konuşuyor... Ulan emme de kalın kafalıymışsın be!..

– Ben kalın kafalıdırım. Onun için evimin önüne ev yaptırmam! Yaptırıp gübre attırmam!

– Ulan şimdi memlekette kanun var. Her iş kanunla. Kanunsuz bir şey görüyor musun sen? Gübrenin bile kanunu var. Aklını başına topla Kara Bayram, köylü milleti kendi feyline yaşamayacak bundan kelli. Kanun diyor ki: "Köy içine gübre dökülmeyecek!" Dök de göreyim!

– Ne olacak gübre, nereye dökülecek?

– Tarlaya dökülecek!

– Bir gün döktün, iki gün döktün tarlaya, üçüncü gün?

– Her gün.

– Karda, kışta?

– Her zaman.

– Olmuyasıyal, dedi Bayram. Karataş'ın adamı kışın kağnı koşacak da tarlaya gübre dökmeğe gidecek he mi? Dünyada gitmez!

– Farzet ki gitmedi. Haceli de senin evin önüne attı gübreyi. Ne var bunda?

– Ne var olur mu? Koku yapar.

– Sen köylü müsün, yoğsam Burdur kibarı mısın ulanl Köylü adam gübre kokusundan kaçar mı heç?

– Ben gelip senin evin önüne gübre atsam, sen onun kokusundan kaçmazsın öyle mi?

– Kaçmam.

– Ben kaçarım.

– Ben kaçarımmış... Senin burnun peygamber burnu mu Kara Bayram? Ne var da bu gübre kokusundan kaçıyorsun?

(*Yılanların Öcü*, VIII, 2. bas.,1962, s. 79-81)

2 – Aşağıdaki parçada, muhtardan yakınmak için köy dışında kaymakamın önüne çıkan Irazca Ana, köyün halini anlatmaktadır.

Biz fakiriz diye bizim tepemize biniyorlar oğlum. Şimdi sen geliyorsun ya bu Karataş'a, şanlı şöhretli karşılayacaklar seni. Alayınan. Davul zurnayınan. Götürüp döşeli evlere endirecekler seni. Akşam ağırlayacaklar ırakıyınan. Kınalı kuzuyunan. Yünden yataklar serilecek altına. Gül kokulu yorganlar örtüneceksin. "Eferim şu Karataş'ın miletinel" diyeceksin. Karataş köyü işte bu Karataş sanacaksın. Yalanl... "Ne gadın köy!" diyeceksin. Yalanl... Bin defa yalanl...

(...)

Bak anam, sana gözel gözel açayım. Köy sırrı emme, sen bizim sırdaşımız ol. Sır kardaşımız ol. Seksen evli Karataş'ın üç evi eyidir. Her üçüne de kadı gelse karşılanır, ağırlanır. Yağı tuzu, eti südü bulunur bunlann... Yedi evi de şöyle böyle. Bunlar da eyi sayılır... Bu yedinin altında bir elli ev var ki, bir pabucu dört kişi ortak geyer. Ölmüyecek kadar kaldırırlar, ölmüyecek kadar yerler. Biz onlardanız. Irazca dedin mi, Kara Bayram dedin mi, biziz, onlardanız... Bizim altımızda da yirmi kadar bir ocak tüter ki, gör ne ocak, ne ocakl... Ocak demeğe dil varmaz. Ocak demek caiz değildir. Ocaklarının nasıl tüttüğünü bilen bilir! Açlıktan nefesleri kokar emme nasıl kokar? Gine bilen bilir!... Şimdi tosunum, bunu dememden sebep, bizi anlasınlar... Tepedeki üç haneden birini görüp Karataş'ın hepsi böyle sanmasınlar. İnsan dediğin türlü türlü-

dür. Yani, "yer damar damar, insan millet millet" derler, köylü de boy boy. Türlüsü var..

(XIX, s. 178-179)

3 – Aşağıdaki parçada, muhtarın, Kara Bayram'ı dâvadan vazgeçirmeğe çalışması anlatılmaktadır.

– ... Senin yüzünden koca bir köyün adı boklanamaz hökümetin nazarında. Hemi de dıkkat et: İresmî dayradasın. Ağzından çıkanı kulağın işitsin. Hesaplı konuş. Şimdi sorduklarıma eyi cuvap ver bakalım: Bu Haceli tedavü masrafını verdiği takdirde, sen de dâvadan vazgeçiyor musun?

Bayram dikleşti:

– Geçmiyorum!

– Niçin?

– Kuzu.

– Kuzuyu ödeyeceğiz.

– Nasıl ödeyeceksiniz?

– Para vereceğiz.

– Ben parayı ne yapayım? Bana sağlım lâzım. Kuzusu omayınca koyunun fazla bir kıymatı yok. Ben koyunum gibi bir kuzulu koyun isterim.

– Olur, sen o koyunu bize devredersin, biz de sana bir kuzulu koyun alırız. Kabul mu?

– Yediğimiz dayak?

– Öyle bir şey yok!

– Var.

– "Yok" dedik ya! Ne üsteleyip duruyorsun? Emme muhalif adammışsın be Kara Bayram! Oğlum bak, bir hökümet, bir kaymakam, bir muhtar, bir onbaşı, her kimse, bir şeyi "yok" dedi mi, o şey yokturl "Var" diye kuru kuru dikleşip durulmaz. Bunu eyi öğren!...

– Peki, öyle bir şey yok. Karımızın yediği dayak?

– Onu da tedavi ettirdik.

– Emme o kadar işten kaldı. Daha da kalacak. Yaz boyunca iş tutamayacak.

– Ona da bir çare düşünürüz. Haceli, arasıra Fatma'yı yollar, yardım ettirir...

– Bunlar olacak işler değil...

– Olacak iş nasılsa bir de sen söyle bakalım. Söyle de senin hacatına göre eyi bir delik delelim Kara Bayram...

– Ben gidip hökümete söyleyecem. Onlar da bir şey derler helbet. Şeriatın kestiğine razı olurum...

– Oooof, ooff!..., dedi muhtar. Ne ulan bu benim sizden çektiğim? Sabahtan beri çene yoruyorum, lâf anlamıyorsunuz ulan dürzüler! Daha ne yapacam ben size ulan? Yorulduğunuz yere han mı yaptıracam ulan? Her birerinizi kucağıma alıp piş mi tutacam, ha? İnsanda biraz insanlık olmalı canım. İkinizde de bunun zerresi yoğmuş bel... Ooff, ne lan bu?...

Adamı bir ince ter basmıştı. Sesi karcımıştı. Elinin tersiyle alnındaki terleri sıyırıp yere silkti.

– Bir su ver banal, dedi bekçiye.

(...)

Muhtar:

– Yani şimdi sen, bu işe, temelli "Olmaz" cuvabını veriyorsun, he mi Kara Bayram?, dedi.

– ...

– Öyle ya, sükût ediyorsun. "Olmaz" diyorsun yani. "Ben seni, senin gurulunu, senin eşrafını, senin sıhıya Şakir Efendini dakmam!" diyorsun yani...

–

– Susma, susma! Öyle demektir bu. Açık açık... Heç anlamaz mıyım ben? Peki Kara Bayram. Madem öyle, sen bilirsin aslanım. Selbessin. İstediğin yere gidebilirsin. İstediğin mahkemeye başvurabilirsin. Hangi taş kaviyse başını ona çalabilirsin. Haceli'den, benden, guruldan, eşraftan, Karataş köyünün küllisinden dâvacı olabilirsin. Dâvacı olup bizi Kürdistan'lara sürdürebilirsin. Selbessin. Ve de hürsün!

(XVIII, s. 248-249, 251-252)

4 – Aşağıdaki parçada, haksızlıklara karşı Irazca'nın öfkesi anlatılmaktadır.

... Irazca, hemen doğruldu. Fırladı kalktı ayağa:

– Yılanlar öç alıyorlar!.. diye bağırdı. Yılanlar öç alıyorlar bakın!.. Yılanlar yılanken sizin gibi alçakların hakaretine dayanamadı da, siz insan olduğunuz halde bunca hakarete, bunca zulme, bunca zillete nasıl dayanıyorsunuz, hey Bayram?..

Kumanda parmağını Bayram'ın gözüne doğru uzatıyordu:

– Cuvap ver, eşek herifin dölü!.. Sen insanım deye geziyorsun emme, bu mu senin insanlığın?..

Bar bar bağırıyordu. Haççe'yi, Bayram'ı omuzlarından tutup tutup sarsıyordu. Yatakta terleye terleye uyuyan Ahmet'i bile sarsıyordu:

– Cuvap verin, cuvap verin!.. Bu mu sizin insanlığınız?..

Sonra gelip gene Bayram'ın önünde duruyor, parmağını oğlunun uykulu gözlerine uzatıyordu. Irazca'nın parmağı, Bayram'ın gözlerinde alabildiğine

büyüyordu. Gözlerinin tâ içine doğru uzanıyor, uzanıyor, büyüyor, bir saban oku kadar oluyordu.

– Pısma Bayram, yılma karı gibil.. Pısmaaaal..

Bayram, neden sonra başını geri çekti. Anasının gözlerinde gür alevler al al parlıyor, çıralar tutuşuyordu. Korktu:

– Peki anal, dedi. Şimdi gecedir. Bu gecede ne yapılır? Sabah olsun da gidelim. Sabah olsun da düşelim yollara...

Irazca:

– Olsunl, dedi. Gece olsunl Düşün yollara... Yollara...

(XXIX, s. 261)

2

KAPLUMBAĞALAR

Yılanların Öcü romanından yapılan filmin ilk gösterilmesinde (23.4. 1962), kışkırtılmış gericiler tarafından filmin ve yazarın saldırıya uğraması, "birtakım serserilerin, gerçeği tekmeyle, yumrukla örteceklerini sanmaları" üzerine, Baykurt, "köylünün hâlâ yaşamakta olduğu gerçeğin küçücük bir kesiti"ne bile katlanamayan bu kişilere karşı, İlköğretim müfettişliği görevi ile "Ankara'nın perişan köylerinde" dolaşırken gördüğü "başkentin bozkır köylerini, onların susuz kalmış otlarını, hayvanlarını; halka sırt dönmüş yönetimle çilesi uzayıp giden insanlarını" anlatan yeni romanını *(Kaplumbağalar)* bir an önce yazma isteğine kapılır, "ya kendilerine gelip anlasınlar, ya biraz daha kötü olsunlar" diye düşünür. (*Kaplumbağalar*, "önsöz")

Kaplumbağalar'da, bir yandan. "Türk köylüsünün yaratıcı gücü" (Fethi Naci) gösterilmiş; bir yandan da, "ulusun iş gücünü, kültürünü besleyen, toplumun varlığını sürdüren köy kaynağını kurutmağa" (Baykurt) çalışanların tutumu sergilenmiştir.

[Ankara yakınlarında, altmış kadar balçık evden oluşan Tozak köyü, yoksul bir Alevî köyüdür. Suyu yoktur, yeşilliği yoktur. Güneşin altında kavrulmaktadır. "Tozak kırı denen yer"de, tozlu yollarda yürümeğe çalışan kaplumbağalar da, insanlar gibi, biraz serinlik, biraz yeşillik özlemi çekmektedir.

Toprağının bir karış altı pur taşı ile kaplı "purluk" denen yer, eğitmen Rıza'nın öne düşmesiyle, bele kadar kazılır, toprak alt-üst edilir (kirizma yapılır), kazılan toprağa asma çubukları dikilir; yüreğinde "yeşil acı" duyan insanlarla birlikte kaplumbağalar da, altı yıl sonra yeşil bağlara kavuşur. Yetişen üzümlerden şarap ve pekmez

yapılır. Ne var ki, iki yıl sonra, köye bir kadastro komisyonu gelir, bağları ölçer biçer; 120 dönümlük bu yerin "hazineye ait tapusuz arazi olduğunu, imar ve ihya işinin de 10 yılı aşmadığını" saptayarak durumu ilçe Mal Müdürlüğüne bildirir. Durumun kötüye gittiğini gören köylüler cumhurbaşkanına kadar başvururlarsa da, sonuç alamazlar. Mal Müdürlüğü, köylüden ev başına 650 lira kira ister. Köylü, bu parayı veremeyince, Mal Müdürlüğü bağları açık arttırmaya çıkarır, dışardan herhangi bir istekli çıkmayınca, bağlara hazine adına el konulup üzümlerin Ankara halinde sattırılmasına karar verilir.

Köylüler üzümleri bir gecede toplarlar, bağlara altı yıl gönüllü bekçilik yapan ihtiyar köylü Kır Abbas, köyün sığırlarını bağlara sürer, bütün asmaları yedirir; Tozak köyü yine eskisi gibi çorak hale gelir; bağların serin yeşilliği içinde üreyen kaplumbağalar da, yine, güneş altında yanıp kavrulan çorak bozkıra dağılır.)

Yukardaki özetten de anlaşılacağı üzere, doğa ile savaşımı kazanan köylü, toplum düzeni karşısında yenik düşer.

Roman, yer yer, kaplumbağa alegorisiyle örülmüştür. Kızgın güneşin altında ters çevrilmiş ihtiyar bir kaplumbağa doğrulamayıp nasıl öldüyse; aynı bölgede devletçe ters çevrilen köylü de bir daha doğrulamayıp ölüme bırakılır.

Köy ve köylü ile kaplumbağa karşılaştırmasına sık sık rastlıyoruz: yaşlı köylü Kır Abbas'ın küçük gözleri kaplumbağa gözleri gibidir; "evler ters dönmüş kaplumbağalara benziyor", vb.

Doğayı yenip bozkırı elbirliğiyle yeşerten, fakat sonradan toplum düzenine yenilerek bütün emeklerinin yok edilişini gören köylülerin serüveni; çorak topraklar üzerinde imece ile okullar kurup verimli tarım alanları meydana getiren Köy Enstitüleri'nin kısa bir süre sonra baltalanıp kapatılışlarını anımsatmaktadır. Köy Enstitüsü'nden yetişen öğrenciler, öğretmen olarak gittikleri köylerde hem çocukları okutup iş içinde yetiştirecek, hem de köylüye öncülük edeceklerdi. Romanda da, o dönemde yetişmiş olan eğitmen Rıza, aynı işi yapmıştır. Köy Enstitüleri'ne açıkça işaret eden yerler de vardır. Eğitmen Rıza şöyle der:

> *Irauf hoca derdi ki:*
>
> *– ... Her köye bir eğitmen ya da öğretmen yollayabildik mi, Türk'ün düşmanları çatır çatır çatlayacaktır fesatlıklarından! Hemi de sadece A, B'yi değil, işi gücü, hak sormayı, hak almayı belletecek eğitmenler. Köylerimizin yüzüne kan, dizine can gelecek o zaman...*
>
> *(...)*

Amma yollayamadık her köye birer eğitmen, ya öğretmen. İşler durdu çabuk! Ben diyorum ki, düşmanlar haber aldı bizim uyanmağa başladığımızı, önlemek için aramıza casuslar salıp Enstitü'leri baltaladılar! Şimdi şehirlerde herkes, hemi de bütün varsıllar, toprak ağaları, büyük tüccarlar, hacısı hocası durup durup eğitmenlere, öğretmenlere söğüyor.

(...)

Irauf hoca derdi ki:

– Köylü bir an önce uyanıp devletin başına oturmalı, yurda sahip olmalı. Bu cascavlak topraklara yurt denemez arkadaşlar!

Aynen böyle derdi.

(...)

Köylünün uyanmasından korktular da, eğitmenlere, öğretmenlere düşman oldular. Köylü uyanırsa, devletin başına oturacak, yurda sahip olacak. Kötü bir şey mi?

(*Kurbağalar*, 6. bas., 1980, s. 53-54)

Elinden geldiğince köylüye yardım eden "Gezici" (İlköğretim müfettişi) Hamdi Bey de şöyle konuşur köylülerle:

Öyle kızıyorum ki size! Ulan ben kimim? Neyim? Neden bana güvenirsiniz de kendinize güvenmezsiniz? Neden hep böyle iki omuzunu büzmüş, kamburunu çıkarmış, eğilir, bükülürsünüz? Her işleri başaran, iyi kötü, dağları deviren siz olduğunuz halde, o çocuk oyuncağı kazmalarla Purluk'un kitli toprağını açan, birlik olup her çizgisine bağ diken, yaz altı ay güneş altında orak biçen, düven süren, tarhanayı bulguru kaynatan, hiçbir lokmasını hazırdan yemeyip bilâkis taştan çıkaran siz olduğunuz halde, neden elinde on kuruşluk yetki olmayan bir memura güvenirsiniz? (s. 132)

Yerel töreler (bağ bozumu, saçı, düğün, koç katımı vb.), esere yama gibi eklenmemiş, olayların doğal yürüyüşüne katkıda bulunacak yolda düzenlenmiştir.

Esere özel bir tat katan yerel bitki adları, yazarın, her şeyi en ince ayrıntılarına kadar gözlediğini gösterir: *gelingüveyotu, kuşekmeği, çobançantası, koyungözü, sıçanotu* vb.

1 – Aşağıdaki parçada, "Tozak kırı denen yer" anlatılmaktadır.

Tozak kırı yanıyor. Güneş Tozak kırına kocaman bir ateş dağı gibi çöktü. Yakıyor boyuna. Taçları koncayken solmuş gelingüveyotları, kuşekmekleri, çobançantaları, koyungözleri tamtakır kurumuşlar. Bir deri bir kemik yılanlar, tarla sıçanları, emecenler, zavallı yeşilistan böcüleri sinecek gölge, girecek delik arıyorlar. Kanları buhar olup uçmuş serçe kuşları ateşler içinde yanan toprağa düşüyor, lokma lokma ölüyorlar.

Toprak yanıyor...

Toprağın bir karış altı ak pur taşlarıyla sımsıkı kitli. Pur taşlarının üstündeki yufka toprak yanıyor... Yana yana yanacak yeri de kalmamıştı. Kül olmuştu. Kavrulmuştu otlar. Serin yeller de acaba neden esmiyordu? Eserse arada "çanakkurutan" yelleri esiyordu, o da hangi büyük cehennemden esiyorsa, Tozak kırına daha beter yalımlar getiriyordu.

Kıracın yüzüne dikkatle bakanlar, yanan otların dumanını, kanları uçan böcülerin buharını görebiliyor, hattâ duyabiliyordu. Öyle besbelliydi yanış...

Tozak kırı yorgan kadar bir topraktı yeryüzünde. Tilkiçıkan'dan yukarı yürünüp oradaki tek ağacın altından bakılsa, üstündeki eğri çizgilerle, bozuk dörtgenlerle, yamuklarla kırk yamalı bir yoksul yorganı gibi görünürdü.

Tohumunu ödeyen, ödemeyen tarlalar da düzlükteydi. Yollardan daha çok yer tutan sel yatakları bu düzlükte; altmış kadar balçık evi, küçük avluları, gübrelikleri, çatma kapılarıyla Tozak köyü bu düzlükteydi. Bu düzlükte, otların yeşerdiği mevsim kadar ya süren ya sürmeyen çocukluk yılları, üçer beşer akşamlık gelin-güvey sevinçleri, güz aylarına sıkıştırılmış düğünler, sazlı şaraplı Alevî "âlem"leri... Bu düzlükte dünyanın acısı, ateşi, kurağı... Bu düzlükte kaplumbağalar...

İki taneydi kaplumbağalar. Sıcaktan önce yola çıkmışlardı. Yürümüşler yürümüşler, düzlüğün ucundan ortasına gelmişler, belki yüz metre "yol" almışlardı. Biri kesilip kalmıştı sonunda. Öteki geçip gitmişti.

Hâlâ gidiyordu.

Dayanıklı, gayretli, yaşlı bir kaplumbağaydı. Kurumuş teknesinden boynunu uzata uzata yürüyordu. Altında yanan toprağa, güneşe, ateşe dayanarak yürüyordu. Sanki kıracın köşesine sıkışıp kalmış bir parça serinliği bulmağa gidiyordu. Ya bulacak, ya Tozak kırını bırakacaktı. Dünyanın bol otlu, gölgeli bir yerini mutlaka bulacaktı. Serin bir yere varacaktı.

Sabırla yürüyordu.

Koca zaman dört yanını sarmıştı. Ayakları harlı bir ateşe basmış gibi yanıyordu. Ama kararlıydı. Yürüyüp kıracı geçecek, başladığı işi bitirecekti.

Bitiremezse ölecekti.

Küçük, oluk gibi bir iz bırakıyordu ardında, yürüdükçe... Dokunduğu ot kırılıp düşüyordu. Yürüdükçe ince bir çıtırtı kalıyordu gerilerde. Yaşlı kaplumbağa bu çıtırtıyı kurumuş otlara dokunarak değil, sanki insanlığın ilk çağlarından kalma bir çalgının buzağı derisinden gerilmiş tellerine dokunarak çıkarıyordu. Sanki bu, şöyle bir çıtırtı değil, güneşe, ateşe, zamana, dost düşman ne varsa, kim varsa, hepsine karşı düzülmüş bir direnç türküsüydü. Yıllarca, çağlarca önce, yaşlı kaplumbağanın dedesinin kız kardeşi yakmıştı, o kadar eski, o kadar dokunaklıydı. Kır Abbas biliyordu.

Kır Abbas...

Göğsü bağrı açıktı. Elinde ufacık, aşı bıçağı kadar bir orak vardı. Ekin biçiyordu. Bükülmüştü. Yüzünü toprağa, sırtını güneşe vermişti. Tarladaki ekini kurtarmağa çalışıyordu. Tozak köyünden yaşlı bir adamdı. Yılların, uzun yılların Kır Abbas'ıydı. Osmanlı'yı, Yemen'i, Yunan'ı görmüş, Cumhuriyet'i de görüyordu. Gücü vardı, kuvveti vardı. Parası yoktu. Sırtında kaput bezinden bir iç gömleği vardı. Dışlığı yoktu. İç gömleği kirden meşine dönmüştü. Ayağındaki ak don da meşine dönmüştü. Belinde eski bir yün kuşak sarılıydı. Gömleğini donunun üstüne sarkıtmıştı. Etekleri dizlerine iniyordu. Başında sarı poşu bağlıydı. Tahta nalınlarının kayışları kurumuştu. Çorapları yoktu. Kışları donarak, yazları yanarak, omuzlarına hangi şeytanın yüklediğini bilmediği bir yükü taşıyıp gidiyordu.

Elindeki orak küçüktü, koç boynuzu kadar yoktu. Bu yılın buğdayı, dizine çıkmıyordu, ama geçen yılın buğdayından uzun gibi geliyordu gözüne. Kıraçta daha ne buğdaylar olmuştu bundan boysuzl "(Biz bu cenabet topraklarda ne buğdaylar gördük bacaksız, ne arpalar biçtik cücel..)" dedi içinden. "(Hemi de ne çileler çektik cümleten!..)"

Sağındaki karısıydı. Adı: Cennet.

Daha sağda oğlu vardı: Yusuf.

Solundaki torunuydu: Haydar.

Daha solda gelini: Senem.

Üçayak gölgeliğin küçücük gölgesinde Fatma bebe yatıyordu. Terlemişti. Orada azıkları kuruyordu. Orada kırmızı testideki suları buhar olup uçuyordu.

Eşekleri anızda çiviliydi. Yayılmağa ot vardı kurusundan. Ama dermanı yoktu. Dudağını uzatıp bir tel koparamıyordu yerden. Kuyruğunu kulağını düşürmüştü. Gözlerini yummuş, kapılarını kapamıştı dünyaya.

Ardı on civcivli tavukları, bir çorap eskisi gibi kuruyup kalmış kedileri, dili

bir karış dışarıda köpekleri hep oradaydı. Evcek, damcak gelmişlerdi ekin tarlasına... Kıpırdamadan duruyorlar, sıcaktan toprağa toprağa sokuluyorlardı. Yanıyorlardı.

Ter boşanıyordu Kır Abbas'ın göğsünden, koltuklarından... Sol eliyle on sekiz-yirmi sap buğdayı kavrıyor, sağ elindeki orağı köklere yakın yerden takıp ustaca çekiyordu. Çektikçe, köklerle birlikte kalkan toprak göğsüne doluyordu.

Kır Abbas usta orakçıydı. Ama ustalık para etmiyordu kıracın ortasında. Göğsünü inceden bir çamur kaplamıştı. Sık sık dikelip bu çamuru kazıması gerekiyordu. Dikeliyor, elini kalçasına sokup küçük, kaplumbağa gözlerini kısarak aşağılara, Ankara'ya giden yola bakıyordu. Gelip geçen "otopos"ları izliyordu. Ama çok dikelemiyordu. Karısı mız mız ediyor, oğlu kararıyordu. Belki gelini de kararıyordu. Gözünün kuyruğuyla baksa görürdü içlerini. Yüzde yüz kızıyorlardı.

(...)

– Hiçbirinizin bana kafa tutmağa hakkınız yok, duydunuz mu?, dedi Kır Abbas. Bu yaşa gelmiş bir adamım; memur olsam kölgeye çekilir, tıkır tıkır emekli aylığı alırdım şimdi! Siz bana bir çanak bulgur aşını çok görüyorsunuz, başımın belâları!..

(...)

Birden asıl isteğini açığa vuruverdi:

– Ben yanıyorum! Ben kölge istiyorum! Ben serin, çok serin bir kölge istiyorum! Anlaşıldı mı boklu bülbül?

– Anlaşıldı tabiî, anlaşılmayacak ne var?, dedi Cennet karı. Git köye; beyler gibi yat dalgündüz!

– Yatsam ne olur?

– Utanmak, arlanmak yok ki sende!

– Yeter ulan; yeter başımın etini yediğin! Yaşamboyu ırât dirlik vermedin ulan! O kadar nefret oldum ki senden! Sade senden mi? Hepinizden! İşte gidiyorum...

Yürüyüverdi.

Ardından bakıp kaldılar.

(...)

Yürüdü. Geriden bakınca bir asma kütüğü gibi görünüyordu. Çok yaşamış, görmüş geçirmiş bir dağ adamına benziyordu. "(Dağ adamına benziyorum ya, tastamam bir dağ adamına benziyorum!)" dedi. "(Getirip mıhlamışlar Tozak kırına: İki parça kıraç toprakla boğuş bubam boğuş! Âhir ömrün ucuna geldik, hâlâ boğuşuyoruz!)"

Buğday biçtikleri tarla, Tozak kırının alt ucuna düşüyordu. Köy ise kıracın üst başındaydı. "(Köy olup da...)"

Kıracın ortasından, biçilmiş tarlalardan, kurumuş gelingüveyotlarına, kuşekmeklerine, çobançantalarına, koyungözlerine basa basa köye doğru yürüyordu. Nalınları toprağa gömülüyordu. Çıkarıp eline aldı. Tabanları, dikenler acıtmayacak kadar kalınlaşmış, oğlunun deyimiyle "araziye uymuş"tu. "(Uymasın da ne yapsın ayacıklarım?)" Pur taşlarının üstünde bir karıştan fazla kalınlığı olmayan toprak, içi köz dolu kül tabakası gibi sıcaktı. Durmadan yakıyordu. Rastladığı yılanlar, tarla sıçanları, emecenler, yeşilistan böcüleri bayılmışlardı. Serçe kuşları ölü mü, diri mi, bellim belirsiz olmuşlardı.

Günün en harlandığı sıraydı. Toprak yanıyordu.

(...)

Kır Abbas soluk soluğa köye geldi. Hâlâ yalınayaktı. Tahta nalınları elindeydi. Sokaklardan, hiçbir şeye bakmadan geçip evine girdi. Dikkati çeken bir kıpırtı yoktu köyde. İn, cin, cinoğlu, cinkızı yoktu. İnsanlar çekilip alınmıştı. Tavuklar, danalar, çocuklar yoktu. Vızılar sinek kalmamıştı.

– Kölge, kölge!

diye bağırdı. Nalınlarını birbirine vurdu:

– Kölge!...

Köy içinde "kölge" diye bir "matah" toplayan; ya da o adla yeni çıkmış bir sancı ilâcını satmağa çalışan bir yabancı dolaşıyor gibiydi:

– Kölge!..

Evlerin yanları, arkaları, daha sarı çiçekken kurumuş sıçanotlarıyla kaplıydı. Sıçanotunu mal yemezdi. Bittiği yerde toza toprağa karışana kadar dururdu. Davara koyuna kurt atarsa ona ilâç olurdu biraz. Sıçanotları sarı çiçekli, güzel kokulu olurdu. Rüzgâr gelir götürürdü döküntülerini.

Tozak köyü alçacık toprak evlerden kuruluydu. Avluları da toprakla, balçıkla çevriliydi. Yeşil yaprak, yeşil ağaç yoktu. Birer katlı evlerin odaları karanlık ve küçüktü. Ağıllar, ahırlar, samanlıklar, evlerden daha fazla yer tutuyordu. Sokaklar "kemre" doluydu. Kasnaklayıp sermişler, ya da toparlayıp yığmışlardı. Yazdan böyle hazır etmezlerse kışın tandır neyle ısınacaktı? Ekmek, bulgur neyle pişecekti?

– Kölge!

dedi Kır Abbas. O satıcı ağzını bırakmadan ikide bir, "Kölge!" diyordu.

Evin hayatı güneş altında yanıyordu. Canı içeri girmek istemedi. Girmek is-

tese kapıyı neyle açacaktı? Anahtar tarlada, azık torbasının içindeydi. "(Boklu Cennet kapı kitlemese olur mu hiç?)" dedi kendine.

– Kölgel

diye damın ardına yürüdü. Duvarın dibine, kurumuş sıçanotlarının üstüne attı kendini. Serildi. Açılmış bir bohça gibi kollarını, bacaklarını yaydı sağa sola. Başını iki yana salladı.

– Kölgel

dedi. Gölgede olduğu halde gündekinden beter yanıyordu. Gölgenin günden kalır yanı yoktu. Hemen güne doğru kaydı. Başını havaya kaldırdı. Güneş, elini uzatsa tutacakmış kadar yakın görünüyordu.

– Dök ataşını dööökl, dedi. Dök de temelli pişir bizi!..

Göğsü, bağrı hâlâ ter içindeydi. Koltuk altları daha çok ıslanmıştı. Sırtına, beline, göbeğine su yürümüştü. Şimdi derisinin her yerinde tuzlu bir yanma duyuyordu.

Kalkıp bir yerlere gitmek istedi. Nereye gidecekti? Bir ağaç altı olmalıydı. Esen bir ağaç altı. Yaprakları kımıldayan... Ağaçlar bir sıra uzayıp gitmeliydi. Dibinde hiç olmazsa orak sapı kadarcık bir su: Şır şır şır akmalıydı. Ağaçların dibinde yeşil otlar, çimenler döşenip durmalıydı...

– Yoook! Yok!.. dedi.

(*Kaplumbağalar*, I, 6. bas. 1980, s. 9-19)

2 – Aşağıdaki parçada. "Gezici" Hamdi Bey ile kır Abbas'ın, ilçe ziraat memurundan asma çubuğu isteme**l**eri anlatılmakta; bu arada, Türkiye'de bürokrasinin işleyiş biçimi gösterilmektedir.

– Şimdi seninle çayları içtik mi, bizim Deli Ziraatçı'ya gideriz. Sorar anlarız. Turşu kuracak değil ya, varsa verir...

– Varol, daim ol!..

Çayları içip çıktılar.

Deli Ziraatçı, akıllı uslu bir adamdı. Konuşmaları çoğunluğun işine gelmezdi. Onun için "deli" derlerdi. Köylük hallerinden bilirdi az çok. Büyükle büyük, küçükle küçük olurdu. Elindekini esirgemez adamdı...

Hamdi Bey, Kır Abbas'ı ardına düşürüp vardığında, odasında oturmuş, bıyıklarını kabartıyordu. İş yoktu. Sıkılıyordu. Bir süre odasındaki kuşlarla oynamış, sonra bıkmıştı. Yukarıdan gelen yazıları okuyor, dosyalıyor; yukarıya yazdıklarının da bir eşlerini biriktiriyordu. Arasıra dosyaların tozunu alıyordu. Afiş gelirse duvarlara çakıyor, broşür gelirse bir yerlere yığıyordu. Yer kalmadığı için afişlerin çoğunu üst üste çakıyordu. Devlet memurluğunun bir eğlence olduğuna "içten" inanmıştı. Aydan aya yolladığı raporlara yazdıkları yalandı.

Doğruyu yazabilse, "Oturup sinek avladık, bıyık kıvırdık..." derdi. Binde bir "olanı olduğu gibi" günlük biçiminde not edip yukarıya yollamayı düşünmüyor değildi, ama yapamıyordu.

Hamdi Bey, Deli Ziraatçı'yı bir zaman lâfa tuttu. Tapucunun "yeni fırıldakları"nı konuştular. Tahriratçı Kel Sırrı'nın kızlarını konuştular. Ortaokulda okuyan köylü öğrenciler barınsın diye yapılan yurda bir "katakulli" ile Memurlar Kulübü'nün oturmasını kınadılar. Memurların dalgacılığı, aksayan kamu hizmetleri, yukarının umursamazlığı... söz uzadı.

Kır Abbas hep duvarlara bakıyordu.

Ziraatçının sol yanındaki "masa"ya soluk bir bayrak dikilmişti. Ardındaki duvarda allar maviler içinde bir "Gazi Paşa" asılıydı. Duvarları dolduran ot resimleri, sinek, kurt, solucan resimleri... Yarı yerini çıban tutmuş üzüm salkımları, birer yanları ahlat kabuğuna dönmüş elmalar...

En çok otlara bakıyordu Kır Abbas. Öyle otlardı ki, görmemişti hiç! "(Şunlar bizim köygöçüren'i andırıyor biraz. Emme azıcık boydan kısa. Yaprakları koyu. Taçlarında didilmiş yün gibi ak çiçekler... Ya bu ne otu böyle?..)"

Sonra bir dolap, içi şişeler şişeler şişeler... Hep şişelerine arpa, buğday, yulaf, nohut, çavdar, fiğ, darı, mısır... doldurup dizmişlerdi. "(Ölüye ne faydası var, diriye ne faydası var bunların? Ne kadar çok camı, tahtayı ziyan etmişler!..)"

Derken Hamdi Bey, yolunu bulup çubuk işini açtı:

– Bu adama Kır Abbas derler. İnsanın hasındandır. Hemi de Alevî Tozak köyündendir. Bunların canları şarap ister arkadaş. Kadın kız cem olup koca bir toprağı kirizma ettiler, görmel Şimdi çubuk istiyorlar. Yani delice çubuk...

Deli Ziraatçı:

– Delice çubuk filoseraya karşı çok dayanıklıdır. 1898 yılında Minnesota eyaletinde toprağın ve iklimin özelliklerine uygun çeşitleri geliştirilmiştir. Fakat, o kadar toprağa yetecek çubuğu nereden bulacaklar?

– Haa, işte biz de onu soruyoruz, sen Zıraatçısın, bilirsin!

Ziraatçı, ellerini iki yana açtı, çiğinlerini çekti:

– Benden mi soruyorsun? Benim elimde bir şey yok ki!

– Nasıl yok? Koca ilçenin Zıraatı senin emrindel.

– Buldun! Yahu Hamdi Beycim, bilmiyor gibi konuşmal Siz benden yazılı bir kâğıt, bir afiş, broşür... ne bileyim, bir... yani meselâ bir... bilgi isteyin, vereyim. Ama çubuk? Çubuk yok arkadaş! Benim bağım bahçem mi var ki çubuk olsun? Nerden gelsin bana çubuk?

Kır Abbas hem dinliyor, hem duvarları tarıyordu.

Hamdi Bey:

– Allah allaaah!..

diye şaşkınlığını belirtti.

– Ama isterseniz yukarıya yazalım bir!, dedi Deli Ziraatçı. Daha dikime epey vakit var. Belkim bir karşılık verirler...

Hamdi Bey kızdı:

– Kıçına mı sokacak köylüler yukarının karşılığını? Yani öyle lâflar konuşuyorsun ki...

Ziraatçının da sabrı taştı:

– Eee; sen de uzun etme bakalım Hamdi Bey! Senin benden farkın ne arkadaş? Tencere dibin kara! Seninki benden kara! Şuradan bir köy çocuğu gelse: "Efendim ben okumak istiyorum, ama yoksulum, beni bir yatılı okula koy..." dese koyabilir misin? Seni bırak, senin müdürün, müfettişin koyabilir mi? "Ulan bu nasıl Zıraat?"mış... Ulan bu nasıl eğitim? Daha dün ortaokul öğrenci yurdunu Memurlar Kulübü'ne kaptırdınız, oraya da üye olmayanlar giremiyor? Ne haber?

Hamdi Bey, Kır Abbas'ı alıp çıktı. Bir süre konuşmadan yürüdüler.

(XI, s. 109-112)

3 – Aşağıdaki parçada, kadastro komisyonunun bağları ölçüp biçmesi anlatılmaktadır.

Bağlara sıra geldiğinde akşam oluyordu.

– Düzgün arazi... buranın işi çabuk biter. Bugün kalsın, yarın yapalım...

dedi Emin Bey.

Ertesi gün küçük masa ile tek sandalyeyi kuyunun başına, Kır Abbas'ın talvarın altına koydular. Yazıcı Rıza, yazı makinesinin başına geçti. Demir Bey, üçayak görme aygıtıyle baktı, ölçtü. Sonra Emin Bey, sorup sorup yazdırmağa başladı:

– Burası kimin?

Battal:

– Köyün efendim! dedi.

– Mâliki?

– Köylüdür efendim.

– Müşterek midir?

– Öyledir, herkesin payı ikişer dönüm...

Kır Abbas:

– Evet Beyim, herkesin... Öksüz oğlanın, dul karının...

Emin Sağlamer, elini kaldırıp Kır Abbas'ı susturdu. Yazıcı Rıza'ya döndü:

– Yaz... Ovacık yolu mevkiinde... 120 dönüm olarak beyan edilen... her aileye ikişer dönüm düşmek üzere tertiplenmiş... imar ve ihya görmüş...

"(Allah için, belimize kadar kazdık!..)" dedi Kır Abbas kendi kendine. "(Gözel imar ettik doğrusu...)"

Emin Sağlamer sordu:

– Kaç yıl oluyor bağlar dikileli? Bilirkişilere soruyorum!..

Kır Abbas hesapladı:

– Beş bitti, altıya devriliyor Beyim.., dedi.

Kel Bektaş:

– Doğrusunu sorarsan tam beş yıl Beyim, daha altı olmadı!

Kır Abbas, Kel Bektaş'a hışımla baktı:

– Ben ne dedim? Başka türlü mü söyledim?

– Yani beş yıl mı? Dikkat edin, tekrar soruyorum!..

– Evet efendim, beş yıl...

– Beş yıl...

– Yaz oğlum... "Beş yıl önce dikilmiş olup..." Durdu: Daha önceden ne idi burası? Bilirkişilere soruyorum!..

– Efendim burası bomboş yatıyordu. "Purluk" derdik biz. Sanırdık ki bir karış altı hep pur taşıdır, pur taşları kitlemiştir toprağı... Emme Irıza kazdırınca gördük ki pur taşı her yerinde yoktur. Kimi yeri bayâ gözel toprak... O zaman...

Kır Abbas anlatıyordu. Emin Sağlamer kesti:

– Demek daha önce boştu? "Purluk" diyordunuz?..

– Evet efendim.

– Yaz... "Purluk tesmiye edilen... beş yıl önce ele alınan..." Durdu: Peki yahu kimindi burası? Yani kim tasarruf ederdi?

Kel Bektaş:

– Kimsenin değildi Beyim! Öyle bir önemsiz topraktı ki yüzüne bakan olmazdı...

dedi. Emin Sağlamer sordu:

– Yani köy merası veya otlakiyesi filân mı idi?

– Yok Beyim!, dedi Kel Bektaş. Ne mera, ne otlakiye! Kötü bir topraktı. Mal yimez pur yavşanları biterdi sadece...

Emin Sağlamer, Pat Ali'nin yüzüne baktı:

– Ne dersin?

– Bektaş Duru doğru söylüyor Beyim, aynı öyleydi!

dedi Pat Ali. Kır Abbas atıldı:

– Sen bugün burayı böyle gördüğüne bakma Emin Beyim! Burayı adam eden bu köylülerdir! Irıza'yla Battal düştü önümüze deee, ondan sonra adam oldu buralar!..

– Onu sormuyorum, bu toprağın öncelerini soruyorum!

– Önceleri böyle Beyim!, dedi Kır Abbas. Burası önceleri purluktu, ot mot bitmezdi! Kimsenin de değildi...

Emin Sağlamer, Battal'a döndü:

– Öyle mi muhtar? Bu beyanları kabul ediyor musun? Bilirkişiler doğru söylüyorlar mı?

Battal şapkasını çıkardı:

– Doğru söylüyorlar efendim! Kabul ediyorum...

Kır Abbas:

– Alevîlerde yalan deye bir şey yoktur Emin Beyim!

dedi, elini göğsünün üstüne koydu.

– Pekâlâ... Yaz oğlum..., dedi Emin Sağlamer "Devlete ait tapusuz bir arazi olup... İmar ve ihya fiili, 10 yılı tecavüz etmediğinden... efendim... durumun ... ilçesi Malmüdürlüğüne bildirilmesine..."

Durdu. Demir Beye baktı.

– Ölçüm işleri yapılsın; krokileri çizilsin...

Demir Bey, ölçümcülerle akşama kadar kroki çizdi.

Akşama doğru iş bitti. İmzalar atıldı, mühürler, parmaklar basıldı.

(VI, 260-263)

HİKÂYELER

Fakir Baykurt'un hikâye kitaplarının sayısı romanlarından çoktur; bu alanda çeşitli ödüller de almış olmasına karşın, hikâyeleri, romanlarının düzeyine ulaşmış sayılamaz. Yazarın romancı kişiliğinin ağır basmasından olacak, hikâyelerde gerekli yoğunluk sağlanamamış; bunların kimisi, gereksiz ayrıntılarla, 19-20 sayfadan 38-39 sayfaya kadar uzatılmıştır.

Daha önemlisi, bir yazısında:

> *Hikâyelerimi köy insanına ve çeşitli yurt sorunlarına yöneltmişimdir. Bunu yaparken sanatın icaplarını da gözönünde bulundurduğumu sanıyorum.* (*Gözlem*, 1965, sayı 1)

diyen, başka bir yazısında da: "Sanatın devrim için çaba harcamak görevinde olduğunu... Sanatçıdan, kitleleri uyandırmak, bilinçlendirmek, umutlandırmak, yüreklendirmek görevini yapmasını beklediğini" (*Anadolu Garajı*, s. 20, 21) söyleyen yazar, hikâye kişilerini "yaşayan insanlar" olmaktan çok "birtakım düşünceleri" okuyucuya aktarmakla görevli yapay varlıklar haline getirmiş; "sanatın icaplarını" yeterince uygulayamamıştır. "Kitleleri uyandırmak, bilinçlendirmek" isteği, giderek "sanatın icapları"ndan uzaklaşıp bir makale, bir köşeyazısı niteliği alma tehlikesiyle karşılaşmaktadır. Sözgelimi, bir yazısında gördüğümüz:

> *Nasıl çıkarız bu durumun, bu çamurun içinden? Bu çamurdan kurtulmanın tek yolu vardır, o da devrimdir.* (*Anadolu Garajı*, s. 15)

sözleri ile, örnek olarak aldığımız hikâyenin sonundaki "Bir Mektup" bölümünde gördüğümüz sözler aynı niteliktedir:

> *İşçi arkadaşlarımız madenleri işletirken, kafalarını da işletmeli... Bu çamurdan kurtulmamız, sizin kafalarınızın aydınlanmasına bağlı...* (bk. *Kuzören Madenleri*)

Bir yazısında, "sanatta devrimci tavır"ın sanattan daha önemli olduğunu vurgular:

> *Sanatta devrimci tavır, hayatı değiştirme tavrıdır. Kitaplarımız bize ün sağlamaktan ya da kalıcı olmaktan önce, toplumu devrim yönünde etkilemek içindir.* (*Tırpan*, s.7.)

Yazar, romanlarındaki tutumunun tam tersine, hikâyelerinde insana değil, –başka bir yazarın bir eseri için söylenmiş sözleri buraya uygulayarak söyleyelim– "olayların çarpıcılığına yaslanmış, onların uyandıracağı ilgiye güvenmiş" (Fethi Naci, *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, 1981, s. 270) görünmektedir. Bir konuşmasında da, ilgililere "faydalı olacak doküman" hazırlama düşüncesinde olduğunu bildirir:

> *Yaptığımız romanlar icabında otuz sene içinde politikacılara, iş sahiplerine, mesuliyet sahiplerine faydalı olacak doküman durumunda.* (*Beş Romancı Tartışıyor*, 1960, s. 11)

Bir eleştirmenin belirttiği üzere:

> *Fakir Baykurt'un dokümancılık tutumu, başka yazılarına güç kazandırabilir ama, hikâyelerine zararlı oluyor.* (Samih Emre [Rauf Mutluay], "Baykurt'un Hikâyeleri", *Yön*, 1965, sayı 103)

3

KUZÖREN MADENLERİ

Kuzören'deki ocaklar, Hacı Nuri'nin yıllar süren çabalarından sonra işlemeye başladı. O da partideki dostlarının etkisiyle. Değilse daha uzun yıllar boşu boşuna yelip duracaktı başkentle bura arasında. Partideki dostları araya girdi de İskenderun'dan bir banka kredi verdi, Amarika'dan yirmi kamyon geldi. Limandaki yükleme işleri de kolaylandı.

Amarikan gemileri arka arkaya yanaşıyor şimdi. Ne kadar da koca karınlı şeyler!.. Kamyonlar çift şoförle çalışıyor. Her şoför beşer sefer yapıyor günde. İki ayın içinde, altı yıldır yapılan giderlerin tümü çıktı, üst yanı "kâr evi"ne yazılmaya başladı.

"Maden işi bereketli imiş Allaha şükür!"

Kuzören'deki ocaklarda 480 işçi var şimdi. Bunlar sadece kazmalarıyla

kazdıkları madeni biliyorlar. Hacı Nuri'nin çektiği çileden hiçbirinin haberi yok. Dertleri günleri, "Dünyanın parasını furuyor dürzü! Etek etek kazanıyor!.." Bildikleri bu, dedikleri bu. Halbuki sadece İskenderun'daki bankanın kredi açması on üç aylık uğraşmanın sonucu!

– Gide gele, gide gele Ankara'ya! Dilenecek hallere düştüm kardaş. Bu kamyonlar, bu gemiler, olacak işlerden değildi ama oldu. Şükür, şükür Allaha! Son seçimde Selâhattin Beyi senatör çıkardık da bahtımız açıldı. Sağolsun Amarika da bize demokrasiyi yolladı. Selâhattin Bey bakan oldu, hep bizden yana baktı çok şükürl Ne olsa anası babası belli! Ehl-i iman çocuğu! Okumuş felân ama insanlığını yitirmemişl Amarika'da okumuş olması bilâkis daha da artırmış insanlığını. Desem inanmazlar...

– Etek etek kazanıyor Nurâl..

– Evet, etek etek kazanıyorum. Ama bu kazanca kavuşana kadar çektiklerimi dağlar taşlar çekti mi? Sadece bir kazmadır kullandığınızl Beş on tık tık, beş on kürek, yükle kazdıklarını kamyona, ondan sonra, "Ver paramızı Hacı Nuri!" Bundan kolay ne var ulan? Bir bununla iş bitiyor mu? Yatırımı ne olacak bunun? Harcı, masarıfı, vergisi, rüşveti ne olacak? Daha pavyonu, avradı, kız oğlan kızı var, zorluğu var, zorluğu! Zor zor zoooorrrr'luğu var! Bakınız ki kaç tane "zor" çıkıyor ağzımdan!..

Namazımda abdasımdayım da çok şükürl Hayırımı işlemede, fitre zekâtımı da vermedeyim elhamdülillahl Dulları yetimleri kanadımın altına almadayım, ülkenin yoksullarını gözetmedeyim, ne mutlu bana! Çıblaklara iş vererek, üst baş sahibi kılmadayım. Dünya kadar eyilik etmede, beldemize kâr kazanç dökmedeyim. Partimizi de geniş ölçüde destekliyorum hamdolsun!..

– Kahveler gözel olmuş Yasin efendil Ellerine sağlık ulan köhne müminl Selim Çavuşu çağır şimdi bana... Gel kardaşım Selim Çavuşl Dört aç bu kurbağa gözlerinil Göçük, yıkık istemem ocaklarımda. Elinden geldiği kadar dikkat edeceksin bak. Dört değil kırk dört açacaksın gözlerini! On beşten on beşe o tüyübozuk doktorun gelip gitmesini sağla. Haftadan haftaya gelip gitmiş gibi muhkem raporlar yazsın. Anaları bebeleri yıldan yıla görmüyordu doktor. Düzenlice koy hepsini dosyaya. Dostumuz, düşmanlarımız var. Hazırlıklı ol her ihtimale. İhtimallerin eyisi var, kötüsü var. Zinhar gazatacı alma ocaklara. Tabiî Kaynaklar Bakanından yetgi olacak, Amarikan elçisi de damga basacak ki gazatacı girebilsin. Gelenlere, "Haydi kardaşım marş marş!", tamam. Komonizim tehlikesine karşı en etgili çare madendir. Bunu bizim dürzüler anlamaz. Amarika'da fabrika bol, maden az, ne yapacaksın? Onun fabrikası gelebilir mi buraya? Senin madenin gidecek. Komonizme karşı böyle kardaşane tedbir alacaksın. Maden stokları kuvatli olacak Amarika'nın. İşlediğini işleyip, işlemediğini vadilere yığacak. Üstünü örtüp etiket koyacak. Sakla samanı, ge-

lir zamanı. Saklayacak madeni. Bugün kendisi destekliyor, yarın da evlâtları destekleyecek bizi. Hemi de destekler işallah! Gazatacıların babasının çiftliği değil ocaklar. Keyifleri isteyince giremezler. Gözünü dört değil, dört yüz dört açacaksın Selim Çavuş. "Biz gazatacıyız!" diye gelmez bu dürzüler. "Tabiî Kaynaklar Bakanlığı'nın Maden Şubesi foturafçısıyız, dergi çıkarıyoruz, oraya röportaj yapacağız..." diye gelirler. Çok, ama çoook dikkat etmelisin. Bir de, ulan burda sinek uçsa habarım olur, ben açmadan Habar vereyim demiyorsun. O Velince'li Cafer'in elindeki kitap ne peki?

– Habarım yok!

dedi Selim Çavuş. Beti benzi uçtu birden.

– Bak, bak iştel Senin habarın yok ama benim var koca gafil! Herifçioğlu "Sosyalizmin Alfabesi"ni okuyorl Ciddî söylüyorum, bayâ "Sosyalizmin Alfabesi"ni okuyor. Bugün sosyalizim, yarın komonizim, ondan sonra çekiver kuyruğunu memleketin! Ne dirlik düzenlik kalır, ne ağalık, hacılık, ne din, ne iman! Ne Kuzören madenleri, ne İskenderun'daki banka, ne bu kamyonlar, vapurlar, ne de Amarika!.. Selâhattin Bey felân mort o zaman! Sen, ben mort! Velince'li yontulmadık Cafer İşletmeler Bakanı, Kazıklı köyünün şişko Hamit de Meclis Başkanı. Yaz bunu bir yere...

– Valla habarım yok! Hemen bugün atarım! Bakmam gözünün yaşına!

– Atarsan kahraman olur, atma! Adımız "işçinin uyanmasını istemiyor" olur. Çağır öğüt ver. Çağır pirim ver. Komonistlere hizmat edeceğine bize etsin, it!..

Velince'li Cafer, bıyıklarını salıvermiş, geldi.

– Tamam, bıyığı da varl Kitabı da elinde, gördün mü?

Cin ifrit oldu Hacı Nuri. Bereket Cafer anladı, aşağıdan aldı:

– Estafurullah Nurâ, valla estafurullah! Asla korktuğun değil. Ürktüğün hiç değil inan! Ben o kitabı buldum valla. Bayâ yolda buldum. Gelip geçenler atmış heralım. Yok yok, biri getirip vermedi valla! Yollamadı da adresime. Zaten çok bir şey öğrenmedim: "Her zaman şu iki soruyu soracaksın kendine: Üretim araçları kimin elinde? Artıdeğer kimin cebine giriyor?" Başka şeyler de yazıyor ama kafam almadı. Nüzümsüz şeyler. Ben okumuş felân değilim zaten. Şöyle bir karıştırıp koydum başımın altına. Sen de yastığımın altında gördün heralım. Ya sen gördün, ya acanların. Olur, hayhay! Maden ocakları önemli tabiî. Ama asla korkup ürktüğün gibi değil Nurâ...

– Komonistler o kadar çok basıyor ki bu kitapları, maden işçileri, çiftçiler, çobanlar alıp okusun, üretim araçlarını, artıdeğeri bellesin, karman çorman olsun ortalık istiyorlar. Ulan bunların ne olduğunu daha ben bilmiyorum doğru dürüst! Ben bilmeden işçilerim bilirse neye varır ucu? Çakmağını çıkar Selim Çavuş, hemen yakalım şunu...

– Yooo, bu olmaz!, dedi Velince'li Cafer. Yakarsak ziyan olur. Ben köyde avrada veririm, zoba dutuşturur. Birer yaprak, ikişer yaprak, ne kötü elli gün idare eder. Malumdur, israf haram...

– Aferim Cafer oğlum! Avradın zoba dutuşturmasun. Daha bulursan onları da götür. Çok hoşuma gitti bu akıl. Hemi de bu dutum. Sana bir maaş ikramiye veriyorum. Beri bak Selim Çavuş, dediklerimi duydun, borduroyu ona göre yapsın mâsebeci...

Günlerce, "Nurâ çok yaşasın!" diye güldü Velince'li Cafer. Ay sonunda ikramiyesini aldı. "Yüz lirasını yeğenim Metin'e yollarım!" diyordu. "Üstünü eve harcarım. Yeğenim Metin yenilerini yollar kitapların. Okur okur veririm köydeki, ocaktaki arkadaşlara. Onlar da okurlar beş numara lambalarda geceleri. Güçsüzdürler, yoksuldurlar ama karıncalar gibi çokturlar. Karıncalar birleşince fili yutarmış. Bizim karıncalar da birleşiyor işallah...

Eki: Bir Mektup

Sevgili Cafer Emmi,

Senin istediğin kitap olsun! Fakültede arkadaşlarla "Halka Kitap" servisini geliştiriyoruz. Yolladıklarımı okuyunca yenilerini iste. İşçi arkadaşlarımız madenleri işletirken, kafalarını da işletmeli. İşleyen demir gibi, işleyen kafa da ışıldar. Bu çamurdan kurtulmamız, sizin kafaların ışıldamasına bağlı. Yüzümüz sizin bu çabalarınızla gülecek emmiciğim. Cümlenin güleceği güzel günlere böyle akıllı, böyle bilinçli çabalarla varacağız. Öperim namuslu ellerinden...

Yeğenin Metin

(*Sınırdaki Ölü*, 1975)

4

KAVAKLI'NIN EŞEKLERİ

Fakir Baykurt'un *On Binlerce Kağnı* adlı kitabının başına eklediği "Bu Hikâyeler Üzerine" başlıklı önsözden öğrendiğimize göre, yazar, bu kitabında, halkın ağzından derlediği hikâyeleri yeni biçimlerle yazmış, kendisi de o yolda bazı hikâyeler "uydurmuş"tur (*Uzun Kavak, Sevdalı Karınca, Özgür Leylek* gibi.). Bu konuda şöyle der:

Halkımızın ağzından kimisi bir fıkra kısalığında, kimisi orta karar bir masal boyunda binlerce hikâye var. Onlardaki açıklığı, kuruluş sağlamlığını, dünyaya bıyık altından gülerek bakışı, onlardaki dürüstlüğü, mertliği çok seviyorum. (...) Bunları kendimin ve okurlarımın seveceği yeni biçimlerde yazma isteği doğdu içimde. (...) Giderekten, böyle hikâyeler uydurmağa başladım. (...) Bu hikâyelerdeki kompozisyon incelikleri ve dünya görüşü, kendi dünya görüş ve beğenimle birleşerek yazdığım hikâye ve romanlara yansıyordu. (...) Belki bazıları önceden de yazıya geçmiş olan, bazıları da tâ hemşerimiz ve pîrimiz Esop (Aisopos) *gününden beri söylenip gelen bu hikâyeleri büyük bir istekle yazıp kitap biçimine getirdim. (...) Okulsuz halkımız bir yandan da bu hikâyelerle yetişmektedir.* (*On Binlerce Kağnı*, "Bu Hikâyeler Üzerine", 2. bas., 1973)

Kavaklı köyünde Sağır Emin derler bir semerci vardı. Köyün eşeklerine belki kırk yıldır semer yapıyordu. Köylüler kendisini çok seviyorlardı. Çünkü yaptığı semerler çok dayanıyordu.

Köyde herkes, "Ah, demirciler, dikiciler de böyle sağlam iş yapsa, verdiğimiz paralar boşa gitmese!" diyordu. Ama semerci Sağır Emin gibisini bir daha bulamıyorlardı.

Günlerden bir gün bu Emin usta hastalandı. Zaten iyice kocamıştı. Hani bazı insanlar, "Hastalığın iyisi üç günde öldürür!" der ya, Emin ustanın hastalığı da iyi çıktı. Üç gün yatak, dördüncü günü toprak etti Emin ustayı.

Sağır Emin ölünce köylüler ağladılar. Yas tuttular uzun uzun: "Bulamayız, böyle gayretli, böyle dürüst semerci bulamayız!.. Dünyayı kalbura koyup elesek Sağır Emin gibisini bulamayız!.." diye ağıtlar düzdüler.

Onlar böyle ağıt düzüp ağlarken, Kavaklı köyünün eşekleri de sevinçten hop oturup hop kalkıyorlardı. Bağların bostanların yollarında, harımlarda, harman yerlerinde, anıra anıra yeri göğü inletiyorlardı:

Tamam, tamam artık! Kurtulduk artık! Bu uyuz Emin öldü mü ölmedi mi? Bundan böyle bize semer yapan bulunmaz artık!

diyorlardı, birbirlerine sarılıyorlar, bayram ediyorlardı. Kavaklı köyünde eşek anırtıları göklere yükseliyor, yedi köy ötelerden de duyuluyordu.

Kavaklı köyünde çok çile çekmiş, çok kötü gün görmüş bir Koca Eşek vardı. Eşek dediğin nerde sevinmeli, nerde ağlamalı, bunu iyi bilirdi. Öyle sık sık da konuşmazdı. Konuş diye zorlasalar da ağzını açmazdı.

Bu sefer köydeki bütün eşeklerin halini görünce dayanamadı:

– Delilik bu sizinki ulan uzun kulaklıklar! Küçücük sıpalar gibi ne seviniyorsunuz Allahın akılsız yaratıkları?

diye sordu. Bütün eşekler, erkeği dişisi bir ağızdan:

– Delilik olur mu? Semerci Sağır Emin öldü, ona seviniyoruz!

diye anırdılar. Koca Eşek:

– Demek böyle diyorsunuz ha?, diye sordu yeniden. Fakat yanılıyorsunuz benim uzun kulaklı ahbaplarım! Semerci Sağır Emin ölmeye öldü, doğru. Ama sanıyor musunuz Kavaklı köylüleri ustasız kalacak? Asla! Hemen yarın gidip bir semerci daha getirecekler. O zaman ne yapacaksınız?

– !!!!!!

Dut yemiş bülbüller gibi sustu eşekler. Koca Eşek'e bir karşılık veremediler.

Koca Eşek:

– Ne o? Ne sustunuz birden?, dedi. Şimdi dinleyin bakalım beni. Semerci Emin, ben kendimi bildim bileli bu köyün semercisiydi. Emin usta sırtlarımıza uygun semerler yapıyordu bizim. Yara yağır açtırmıyordu hiç. Yarın Kavaklı köylüsü gider, bir acemi semerci getirir, o da bilmez sırtlarımızı, ucuz yapıp da biraz tutunayım diye yapar kötü semerleri, vurur sırtlarımıza, ne haliniz varsa görün artık o zaman! Üç günde sırtı yara olmadık eşek kalmaz içimizde! Eşekliğin tadı tuzu temelli kaçar. Yan ondan sonra yanabildiğin kadar. Anladınız mı şimdi ne demek Sağır Emin'in ölmesi?

Kavaklı'nın eşekleri dinlediler dinlediler:

– Evet Koca Eşek, anladık; valla çok doğru söylüyordun!

dediler. Sonra epey bir süre sustular. Çok tasalandılar, koyu koyu düşüncelere daldılar.

O gün öyle gitti. Eşeklerin ağızlarını bıçak açmadı.

Ertesi gün içlerinden biri sordu:

– Peki yahu Koca Eşek, iyi söyledin, doğru söyledin, sağ ol, var ol ama, bunun bir çaresi yok mu yahu? Yani biz şimdi ne yapalım? Bu dinine yandığım hep böyle mi gidecek? Bu semercilerden temelli kurtulmanın bir çaresi yok mu?

Koca Eşek doğruldu:

– Bunun çaresi vardır. Her bunalımın, her belânın çaresi vardır. Düşünürseniz kendiniz de bulursunuz. Ama ben söyleyim: Semerden ve semercilerden temelli kurtulmanın çaresi, eşeklikten kurtulmaktır!

dedi.

(*On Binlerce Kağnı*, 2. bas., 1973)

"Gelen gideni aratır" atasözünü anımsatan bu hikâye (fabl) için de, yazar, önsözde bilgi vermiş; bunun "derebeylik lönemind: yapılmış olduğunu; "Eski semerciden şaşma! Beyin eskisi iyidir, yenisinde, gencinde iş yoktur!" öğüdünü verdiğini; hikâyenin söylediğinin o gün için geçerli olsa da bugüne uymadığını; o yüzden, "kurgunun amacını günümüze getirdiğini; böylece, hikâyenin, 'Asıl sorun, semerciden değil, eşeklikten kurtulmaktır!' biçimini kazandığını" bildirmiştir. (s. 8)

Bu masal/hikâyeyi (fabli), daha önce, Mehmet Akif nazımla yazmış (*Asım*, 1919); Baykurt gibi Akif de sonucu aynı yolda değiştirmiş, *"Adamlığın yolu nerdense, bul da girmeğe bak!"* demiştir. Karşılaştırma yapılabilmesi için, Mehmet Akif'in şiirini aşağıda veriyorum:

EŞEK İLE SEMERCİ

Eşeklerin canı yükten yanar, aman, derler,
Nedir bu çektiğimiz derd, o çifte çifte semer!
Biriyle uğraşıyorken gelir çatar öbürü;
Gelir ki taş gibi hain, hem eskisinden iri.
Semerci usta geberseydi... değmeyin keyfe!
Evet, gebermelidir inkisâr edin herife!
Zavallı usta göçer bir gün âkıbet, ancak,
Makaamı öyle uzun boylu nerde boş kalacak?
Çırak mı, kalfa mı, kim varsa yaslanır köşeye;
Ağaç yonar durur artık gelen giden eşeğe.
Adam meğer acemiymiş, semerse hayli hüner;
Sırayla baytarı boylar zavallı merkepler.
Bütün o beller, omuzlar çürür çürür oyulur;
Sonunda her birinin sırtı yemyeşil et olur.
"Giden semerciyi, derler, bulur muyuz şimdi?
Ya böyle kalfa değil, basbayağ muallimdi.
Nasıl da kadrini vaktiyle bilmedik, tuhaf iş:
Semer değilmiş o rahmetlininki devletmiş!"

Nasihatim sana: "Herzeyle iştigali bırak!
Adamlığın yolu nerdense, bul da girmeye bak!
Adam mısın: ebediyyen cihanda hürsün, gez;
Yular takıp seni bir kerrecik sürükleyemez.

Adam değil misin, oğlum, gönüllüsün semere;
Küfür savurma boyun kestiğin semercilere."

(Mehmet Akif, *Safahât*, altıncı kitap, *Asım*, 1919)

Yurttaşımız Frigya'lı Aisopos (M. Ö. VI. yy.)'un da, aynı konuyu değilse bile aynı temayı işleyen bir masalı var. Onu da okuyalım:

EŞEK İLE BAHÇIVAN

Bir bahçıvanın bir eşeği varmış. Çok çalışır, az yermiş; o halinden bezmiş, Zeus'a yalvarıp: "Beni şu bahçıvandan kurtar da başka bir efendi ver!" demiş. Zeus eşeğin duasını kabul etmiş, bu sefer de bir çömlekçiye sattırmış. Eşek gene memnun olmamış. Nasıl memnun olsun? Eskiden yalnız zerzevat taşırken bu sefer sırtına ağır ağır balçık torbaları yüklemişler, testi, çömlek yüklemişler, devirip kırmasın diye de yolda hiç rahat bırakmamışlar. Gene Zeus'a yalvarmış, başka bir efendi istemiş. Bu sefer bir sepicinin eline düşmüş. Yeni efendisini hiç sevmemiş. Onun ne iş yaptığını gördükçe: "Ne dedim de ilk efendilerimden yakındım! bir gün gelecek, bu herif benim derimi de tabaklayacak!" dermiş.

Uşak, hizmetçi kısmı ilk efendilerinin kıymetini sonrakilerin eline düştükten sonra anlarlar.

(Aisopos, *Masallar*, çev. Nurullah Ataç, 1945)

SONSÖZ

Türk hikâye ve romanının yüz yıllık (1859-1959) serüveni burada bitti.

Yunan mitologyası kişilerinden Telemakhos'un başından geçenleri anlatan *Terceme-i Telemak* ile Ankara'da yazılmağa başlanan (1964) bu kitap, epey uzun bir aradan sonra, bugün, yine bir eski Yunan masalıyla İstanbul'da sona erdi.

Kitabımızı, halk arasında masallar gibi yüzyıllarca yaşayıp bugüne değin gelen karagöz oyununun son sözüyle bitirelim:

Her ne kadar sürç-i lisan ettik ise af ola!

SON

Rumelihisarı, 7.10.1989

CEVDET KUDRET

●

TÜRK EDEBİYATINDA HİKÂYE VE ROMAN

Bu eserde, Batı edebiyatı yolundaki Türk hikâye ve romanının Tanzimat döneminde ilkin çeviri ile başlayan ve kısa bir süre sonra yerli eserlerle günümüze kadar gelen gelişim çizgisinin 100 yıllık dönemi (1859 - 1959) incelenmiş; söz konusu türün gelişmesinde emeği geçen yazarların sanatları ve eserleri, açıklamalar, yorumlar ve örneklerle tanıtılmıştır.

Bu üçüncü ciltte, hikaye ve romanımızın Cumhuriyet dönemindeki gelişmesi incelenmiştir.

Kapak: Sait Maden